JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE IV.

Radoslav Štefančík (ed.)

Vydavateľstvo EKONÓM

2019

JAZYK A POLITIKA

NA POMEDZÍ LINGVISTIKY A POLITOLÓGIE IV.

Zborník príspevkov
zo 4. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
20. 6. 2019
Bratislava

LANGUAGE AND POLITICS

BETWEEN LINGUISTICS AND POLITICAL SCIENCE IV

Proceedings of the
4th Annual International Scientific Conference

Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
20 June 2019
Bratislava

Bratislava 2019 **EKONÓM**

Organizers of the conference:
Faculty of Applied Languages University of Economics in Bratislava
Institute of Political Sciences Slovak Academy of Sciences
Slovak Association for Regional Policy at SAS

Reviewers:
doc. Ing. Mgr. Katarína Seresová, PhD.
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

International Scientific Committee
doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D. – predseda – FAJ EU Bratislava
PhDr. Peter Dinuš, PhD. – ÚPV SAV Bratislava
Univ.- Prof. Dr. Irena Zavrl, PhD. – FHB Eisenstadt
prof. PhDr. Ján Liďák, CSc. ARC – VŠPV Kutná Hora
prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava
prof. Tamara Ibragimovna Magomedová, FF DŠU Machačkala
doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc. – FAJ EU Bratislava
doc. Ing. Mgr. Katarína Seresová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc. – FAJ EU Bratislava
doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. PhDr. Alexander Duleba, PhD. – FF PU Prešov
doc. PhDr. Irina Dulebová, PhD. – FF UK Bratislava
doc. PhDr. Mgr. Tatjana Grigorjanová, PhD. – FAJ EU Bratislava
doc. Mgr. Boris Mattoš, PhD. – FMV EU Bratislava
PaedDr. Eva Stradiotová, PhD. – FAJ EU Bratislava
PhDr. Miroslav Řádek, PhD. – TnUAD Trenčín
Mgr. Silvia Adamcová, PhD. – FAJ EU Bratislava

Programme Committee
Marta Špániková – chairman
Ing. Denisa Běčáková
Ing. Vladimír Hudek

ISBN 978-80-225-4641-6

The authors are responsible for the content and writing of their papers.

OBSAH/CONTENTS

PREDSLOV/PREFACE 13

ZDENKO DOBRÍK
O teoreticko-metodologických prístupoch v politickej lingvistike *[On Theoretical and Methodological Approaches in Political Linguistics]* 15

LÍVIA ADAMCOVÁ
Wörter verändern die Welt. Auswahl und Analyse politischen Vokabulars *[Words that Change the World. The Analysis of Political Vocabulary]* 26

MÁRIA ŠIMKOVÁ
Minulé a súčasné kontexty prídavného mena politický *[Past and Present Contexts of Adjective Political]* 33

SILVIA ADAMCOVÁ
Sprache der öffentlichen politischen Kommunikation *[Language of Public Communication in Politics]* 43

LUCIA CHUDÁ
K problematike pojmu idiolekt politika *[The Issue of Politician's Idiolect Concept]* 49

ATTILA MESZÁROS
Der sichtbare Diskurs. Visualisierung von sprachlichen Daten im Rahmen von Diskursanalysen *[The Visible Discourse. Visualization of Linguistic Data in the Context of Discourse Analyses]* 56

TATYANA SHAPOVALOVA
Grammatical Organization of Political Memoirs 72

JOZEF SIPKO
Od homofóbii k homofílii *[From Homophobia to Homophilia]* 81

IRINA DULEBOVÁ
Rečová agresia v politickom diskurze *[Speech Aggression in Political Discourse]* 92

ĽUBOMÍR GUZI
Historicko-politická udalosť – problematika jej interpretácie, odrazu v pamäti a jazyku. (Na materiáli percepcie udalostí roku 1917 v prostredí študentov vysokoškolskej rusistiky) *[Historical - Political Event - Its Interpretation, Reflection in Memory and Language. (On the Material of Perception of Events in 1917 in the University Environ of Russian-studying Students)]* 103

NINA CINGEROVÁ
Liberál ako „druhý" v ruskom verejnom diskurze *[Liberal as the Other in the Russian Public Discourse]* 116

TATJANA GRIGORJANOVÁ – LUKÁŠ GAJARSKÝ
Hodnotiaca lexika v ruskom politickom diskurze *[Evaluative Vocabulary in Russian Political Discourse]* 128

NIKOLETA MERTOVÁ
Teoretické a metodologické východiská lingvopersonológie v ruskom vedeckom diskurze *[Russian Scientific Discourse of Linguapersonology: Theoretical Models and Methodology]* 139

MARTIN BLAHO
Princípy tolerancie v jazyku súčasného ruského a slovenského politického diskurzu *[The Principles of Tolerance in the Language of Contemporary Russian and Slovak Political Discourse]* 150

KATARÍNA JALOVÁ
Precedentné mená a obraz kandidátov na ukrajinského prezidenta v ruskom mediálnom diskurze *[Precedent Names and Image of candidates For Ukrainian President in Russian Media Discourse]* 156

MARINA VAZANOVA
Propaganda in the Media: Intentional or Accidental 166

JOSEF SMOLÍK
Politická propaganda jako specifický styl komunikace *[Political Propaganda as a Specific Style of Communication]* 175

KARLA TVRDÁ
Mediální dialogické sítě v kontextu studené války: Rudé právo 1952 *[The Media Dialogical Networks in the Context of Cold War: Rudé právo [Red Justice], 1952* 187

TOMAS MAIER
Jazyk oficiálních míst a tisku v Československu na pozadí listopadu 1989 *[The Language of the Official Places and the Press in Czechoslovakia on the Background of November 1989]* 201

KATARÍNA SLAMKOVÁ
The Rise of Populism in Contemporary Political Discourse *[The Rise of Populism in Contemporary Political Discourse]* 215

MARCELA BARČÁKOVÁ – MARIÁN BUŠŠA
Jazyk extrémizmu na Slovensku *[The Language of Extremism in Slovakia]* 229

RADOSLAV ŠTEFANČÍK
Lexika totalitných ideológií v jazyku pravicových extrémistov *[Vocabulary of Totalitarian Ideologies in the Language of Right-Wing Extremists]* 236

PAVOL STRUHÁR
Odpor k establišmentu v kampani k voľbám do Európskeho parlamentu 2019 – prípad politickej strany SME RODINA - Boris Kollár *[Rhetoric of Anti-establishment in the European Parliament Election Campaign 2019 - the Case of Political Party WE ARE FAMILY – Boris Kollár]* 245

MARTIN CHARVÁT
Fantazma nacionalismu: jazyk, hudba, politika *[Phantasm of Nationalism: Language, Music, Politics]* 255

JÁN DEMČIŠÁK
Konštrukcia kultúrnej a kolektívnej identity v nemeckých a rakúskych pravicovo-populistických kampaniach *[Creating of Cultural and Collective Identity in German and Austrian Campaigns of Right-Wing Populism]* 267

SIMONA FRAŠTÍKOVÁ
Antiislamistický postoj a jeho jazykové stvárnenie vo vybraných textoch pravicovej populistickej strany FPÖ *[Anti-islamic Approach and Its Linguistic Rendering in Specific Articles by the Freedom Party of Austria]* 282

SOFIA TUŽINSKÁ
Ideológia a jazyk teroristickej organizácie ETA *[Ideology and Language of the Terrorist Organization ETA]* 296

EVA MAIEROVÁ
Vzťahy USA a KĽDR reflektované v tweetoch prezidenta Trumpa *[The Relations Between the USA and North Korea Reflected in Tweets by President Trump]* 306

ELENA MELUŠOVÁ
Politický diskurz ako nástroj ovládania a manipulovania *[Political Discourse as a Tool of Control and Manipulation]* 315

RADOSLAVA BRHLÍKOVÁ
Obraz „iného" v zahranično-bezpečnostnej politike Slovenska *[The Image of Otherness in Slovak Foreign and Security Policy]* 323

MILENA HELMOVÁ
Kultúrna diplomacia – významný komunikačný prostriedok zahraničnej politiky *[Cultural Diplomacy – a Communication Tool of the Foreign Policy]* 333

STANISLAVA MOYŠOVÁ
Štylistické prostriedky v politickom jazyku medzinárodných inštitúcií a špecifiká ich prekladu do slovenčiny *[Stylistic Devices Political Language of International Institutions and Its Translation into Slovak]* 341

LIZAVETA MADEJ
Predpoklady vzniku diplomatického tlmočenia *[Prerequisites that Brought Forth Diplomatic Interpretation]* 350

JANA KUCHAROVÁ
DaF / DaZ Unterricht im Rahmen der Vorbereitung von zukünftigen DiplomatInnen an der Wirtschaftsuniversität in Bratislava *[Teaching German language as a First or second Foreign Language within the Preparation of Future Diplomats at the University of Economics in Bratislava]* 360

RICHARD KLIMAČEK – MARTINA NOVOTNÁ
Politická korektnosť: prejavy a problémy *[Political Correctness: Manifestations and Problems]* 367

LUJZA URBANCOVÁ
Rodovo vyvážený jazyk v sociálno-politickom kontexte *[Gender equal Language in Social and Political Context]* 376

TATIANA HRIVÍKOVÁ
Gender Inequality from a Cultural Perspective 388

ANDREA SPIŠIAKOVÁ
Frazeologické transformačné postupy v slovenskom politickom diskurze *[Phraseological Transformation Processes in Slovak Political Discourse]* 399

MÁRIA POLČICOVÁ
Kognitívny a interkultúrny aspekt metaforizácie odbornej komunikácie na príklade politického jazyka *[Cognitive and Intercultural Aspect of Metaphorisation of Specialized Communication on the Example of Political Language]* 406

NINA MOCKOVÁ
Metafory v politicko-ekonomickom kontexte mediálneho spravodajstva *[Metaphors in the Political-Economic Context of Media News]* 419

LUCIA SPÁLOVÁ – PETER SZABO
Mediálny diskurz o téme migrácie vo vyjadreniach ústavných činiteľov v SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku *[Media Discourse on the Topic of Migration in the Statements of Constitutional Officials in the Slovak Republic in Selected Opinion-forming Daily Papers and on Facebook]* 432

JANA LAUKOVÁ – EVA MOLNÁROVÁ
Migračný diskurz z pozície aktérstva *[Migration Discourse from the Position of Actors]* 443

JÁN LIĎÁK
Politický diskurz o medzinárodnej migrácii v Čechách a na Slovensku *[Political Discourse on International Migration in the Czech Republic and Slovakia]* 455

IVETA BALÁŽIOVÁ – OĽGA PÚCHOVSKÁ – EDITA ŠTRBOVÁ
Analýza sentimentu a postojov voči migrácii a migrantom v rámci Facebook postov vybraných slovenských denníkov *[Analysis of Sentiment and Attitudes toward Migration and Migrants within Facebook Posts by Selected Slovak Periodicals]* 463

PETER MIKULÁŠ – ALENA MIKULÁŠOVÁ
Podpora celebritami v politickej komunikácii. Historická perspektíva *[Celebrity Endorsement in Political Communication. Historical Perspective]* 483

VERONIKA SZABÓOVÁ
Social media stratégia strany Progresívne Slovensko pred voľbami do Európskeho parlamentu *[Social Media Strategy of the Progressive Slovakia Party before the European Parliament Elections]* 493

MIROSLAV ŘÁDEK
Jazyková analýza volebnej kampane prezidenta SR 2019 *[Language analysis of the Presidential Election Campaign 2019]* 506

PETRA HIRTLOVÁ
Reflexia volebných kampaní pohľadom politickej satiry *[Reflection of Election Campaigns in Terms of Political Satire]* 515

EVA NIKLESOVÁ
Analýza komunikačních strategií v politických debatách moderovaných J. Soukupem na TV Barrandov (se zaměřením na období před volbami do Evropského parlamentu) *[Analysis of Communication Strategies in Political Debates Moderated by J. Soukup on TV Barrandov (Focusing on Pre-European Parliamentary Elections)]* 530

VLADIMÍR SRB
Jazyk v současné české komunální politice – stručný nástin *[Language in Contemporary Czech Municipal Politics: A Short Outline]* 542

MÁRIA SPIŠIAKOVÁ
Farby v španielskej politike *[Colours in Spanish politics]* 548

ZUZANA ONDREJOVÁ
Anglický jazyk v súčasnom geopolitickom kontexte (Pozícia angličtiny v podmienkach Slovenska) *[English in Contemporary Geopolitical Context]* 567

LUCIA ŠUKOLOVÁ
Súčasná jazyková situácia v Európskej únii *[The Current Language Situation in the European Union]* 574

TERÉZIA ONDRUŠOVÁ
Východiská jazykovej politiky Slovenskej republiky *[The Basis of Language Policy of the Slovak Republic]* 584

DANIELA BREVENÍKOVÁ
On the Waves of Brexit 591

ILDIKÓ NÉMETHOVÁ
British Conservatives and their Rhetoric on Europe 602

EVA STRADIOTOVÁ
Brexit a jeho vplyv na migráciu a jazyk *[Brexit and its Impact on Migration and Language]* 615

PREDSLOV/PREFACE

Dňa 20. júna 2019 sa v priestoroch Ekonomickej univerzity v Bratislave konal už štvrtý ročník konferencie Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie. Hlavným organizátorom bola opäť Fakulta aplikovaných jazykov s výrazným prispením a podporou Ústavu politických vied SAV a Slovenskou spoločnosťou pre regionálnu politiku pri SAV. Všetky tri inštitúcie si uvedomujú, že aj medzi tak odlišnými vedami, akými sú lingvistika na jednej a politológia na druhej strane, je možné hľadať a nájsť viaceré spoločné prieniky. Výsledok bádania v tejto oblasti sa tak odráža vo vytváraní a upevňovaní novej hraničnej disciplíny, politickej lingvistiky, resp. politolingvistiky.

Aj štvrtý ročník konferencie ukázal, že viacerí odborníci z domácich, či zahraničných pracovísk majú záujem o výskumu prepojenia jazyka a politiky. Jazyk je totiž neodmysliteľnou súčasťou politickej komunikácie, bez komunikačných zručností je dnes politik prakticky stratené. Stačí malé zaváhanie, aké pozorujeme pravidelne aj v týchto dňoch najmä pri tzv. „nových" politikoch, a politická kariéra ambicózneho človeka sa skončí skôr, než sa poriadne začne.

Účastníci konferencie aj tentokrát otvorili viacero aktuálnych tém spojených s výskumom vzťahu medzi jazykom a politikou. Venovali sa napríklad takým témam, ako sú politický diskurz v ruskom jazykovom prostredí, vizualizácia jazykových dát v diskurznej analýze, politická komunikácia na sociálnych sieťach, propaganda, politický diskurz k migrácii alebo pravicovému extrémizmu, či predstavili výsledky bádania v rámci korpusovej lingvistiky. Osobne ma potešilo, že nás opäť navštívili priatelia zo zahraničných univerzít a že je o toto vedecké podujatie vyšší záujem nielen medzi lingvistami, ale cestu k nemu si nachádzajú čoraz viac aj politológovia. Politická lingvistika je totiž disciplínou, ktorá predpokladá aktívnu účasť práve odborníkov z oblasti politických vied.

Aj tento ročník konferencie ukázal, že politická lingvistika, ako nová hraničná disciplína nachádzajúca sa medzi lingvistikou a politológiou, sa na Slovensku rozvíja míľovými krokmi a že práve toto podujatie jej pomáha pri jej etablovaní sa v rýchlo sa meniacich podmienkach humanitných a spoločenských vied. Tento zborník je dôkazom toho, že o tému jazyka a politiky je v prostrední strednej Európy veľký záujem. Moje slová potvrdzujú aj príspevky pripravené ako výstupy rôznych vedeckých a edukačných projektov publikovaných na ďalších stranách nášho vedeckého zborníka.

V každom prípade sa chcem všetkým aktívnym i pasívnym účastníkom vedeckej konferencie srdečne poďakovať a vysloviť nádej, že sa v podobnom zložení stretneme aj v roku 2020, v jubilejnom, piatom ročníku konferencie. Slovenská i svetová politika má totiž čo ponúknuť. Pre účastníkov zo Slovenska to bude rok parlamentných volieb, takže sa dá predpokladať, že na konferencii budú dominovať témy spojené práve s touto najdôležitejšou politickou udalosťou. Privítame však aj príspevky k didaktickým aspektom politickej lingvistiky.

Radoslav Štefančík
Editor

O teoreticko-metodologických prístupoch v politickej lingvistike

Zdenko Dobrík

Abstract

On Theoretical and Methodological Approaches in Political Linguistics. *The paper is aimed at theoretical and methodological approaches in research of verbal communication within political linguistics as a part of sociocultural linguistics characterized by theoretical and methodological diversity. The author pays attention mainly to Ruth Wodak and Martin Reisigl discourse historical approach, Norman Fairclough dialectical approach and Theo van Dijk social cognitive approach. The common feature of these approaches is a conviction that science does not have only to describe and explain the world, but also to interpret (judge) its condition and the way it goes; whether its orientation according to humanistic philosophy or contradictory is.*

Kľúčové slová: teoreticko-metodologická rôznorodosť, diskurznoanalytické prístupy, jazyk, moc, ideológia.
Keywords: theoretical and methodological diversity, discourse analyses approaches, language, power, ideology.

Úvod

V tomto texte si všímame niektoré teoreticko-metodologické prístupy, ktoré sa často využívajú aj pri opise a interpretácii jazykovej komunikácie patriacej do priestoru politickej lingvistiky; táto je súčasťou sociokultúrnej lingvistiky. Zameriavame sa na heterogénne diskurzno-analytické prístupy s dôrazom na diskurzno-historickú analýzu R. Wodakovej a M. Reisigla, dialektický prístup N. Faircloughа a na sociokognitívny prístup T. van Dijka. Ich autorov a používateľov spája presvedčenie, že veda nemá iba opisovať a vysvetľovať svet, ale má ho aj interpretovať (posudzovať), v akom stave je a či sa uberá správnym smerom v duchu humanistickej filozofie alebo smerom, ktorý je v rozpore s duchom tejto filozofie. Teoreticko-metodologické prístupy, ktorými sa zaoberá tento text, majú aj v súčasnosti rozsiahly potenciál odkrývať (identifikovať) a interpretovať tie časti komu-

nikačných situácií a ich aktérov, ktoré (-í) sa viac alebo menej vzďaľujú a odcudzujú duchu humanistickej filozofie. Dôkazom toho sú aj publikačné výstupy napríklad L. Urbancovej (2010), O. Orgoňovej a A. Bohunickej (2015), Z. Dobríka (2018), J. Laukovej a E. Molnárovej (2018).

Kritická analýza diskurzu

Pre predstaviteľov kritickej analýzy diskurzu (KAD) nie je diskurz súbor textov (takto vnímajú diskurz predstavitelia analýzy diskurzu), ale sociálna prax, ktorá vytvára sociálny svet, reprodukuje ho a zachováva. Podľa Martina Reisigla a Ruth Wodakovej (2009) sa nedá striktne zachovať proklamované delenie na deskriptívnu a kritickú vedu, pretože uvažovanie o akejkoľvek téme a akomkoľvek probléme sa vždy uskutočňuje z určitého uhlu pohľadu, t. j. je ovplyvnené motivačným svetom vedca. Okrem toho aj uvažovanie vedca v humanitných a sociálnych vedách sa spája s voľbou určitých pojmov, ktoré sú naviazané na určitú vedeckú paradigmu; zvolená paradigma vždy projektuje určitý pohľad na svet (Larcher 2016: 37).

KAD sa zaoberá tým, ako a v akom rozsahu sa podieľa používanie jazyka a iných znakových systémov na vytváraní, reprodukcii a eliminovaní sociálnych problémov, v základe ktorých sú rôzne nerovnosti. Vzťah medzi používaním (ne)jazykových znakových systémov a sociálnou realitou vysvetľuje v duchu sociálneho konštruktivizmu ako vzájomný. Používanie jazykových a iných znakov pôsobí na sociálnu realitu a zároveň sociálna realita ovplyvňuje používanie znakových systémov. Tento vzťah sa dá zrozumiteľne demonštrovať napríklad na stále aktuálnom sociálnom probléme – rozdielna kvalita niektorých potravín v pôvodných a nových krajinách EÚ. Predaj dvojakej kvality potravín – viac ako dve desaťročia pretrvávajúca nediskurzná praktika – vyvolal v nových krajinách intenzívny diskurz (spotrebiteľský, politický, mediálny) o nerovnosti medzi západoeurópskymi a stredovýchodoeurópskymi krajinami EÚ. Cieľom nastoleného diskurzu je, aby boli prijaté politické a následne právne rozhodnutia (nové diskurzné praktiky), ktoré odstránia doteraz zaužívanú diskriminačnú nediskurznú praktiku a nahradia ju novou, t. j. výrobou a predajom rovnakej kvality potravín vo všetkých krajinách EÚ, pretože z pohľadu obyvateľov nových členských krajín EU je dvojaká kvalita potravín neakceptovaná inakosť – teda ide o xenos, ktorý obsahovo exaktne vymedzuje Dolník (2015).

Ďalším transparentným príkladom na to, že používanie jazykových a nejazykových znakov pôsobí na sociálnu realitu a zároveň sociálna realita ovplyvňuje používanie znakových systémov, je komunikačná situácia, ktorá vznikla posledný júlový týždeň 2019. V poľskom Vroclave neznámy muž

brutálne zbil novinára Przemyslawa Witkowského, prednášajúceho na miestnej univerzite. Útok nasledoval potom, čo Witkowski kritizoval homofóbne a nacionalistické nápisy na stene nového nábrežia, kadiaľ prechádzal na bicykli so svojou partnerkou. Keď na nápisy upozornil svoju priateľku, zastavil sa u neho nejaký muž a spýtal sa, či sa mu to vari nepáči. Po súhlasnej odpovedi nasledoval úder päsťou do tváre, ďalšie rany a kopance a vyhrážky smrťou. Podľa novinárovej priateľky, citovanej televíziou TVN 24, išlo o nápisy nabádajúce na násilie proti sexuálnym menšinám typu „Stop pedofilom z LGBT“. Privolaná polícia dorazila na miesto činu za hodinu, sanitka za hodinu a pol. Poľský súd zakázal na nasledujúci deň po incidente predaj nálepiek s nápisom „zóna bez LGBT“, ktoré boli vložené v konzervatívnom týždenníku Gazeta Polska. Slogan *Neexistuje sloboda bez solidarity* sa prvýkrát objavil ako slogan Gazety Wyborczej v roku 1989. V tom čase vyjadroval slogan túžbu vybudovať nový štát, založený na demokracii a spoločenstve. Návrat k sloganu symbolizuje solidaritu so sociálnymi a profesionálnymi skupinami vylúčenými z poľskej spoločnosti – ľuďmi so zdravotným postihnutím, učiteľmi, komunitou LBGT +, lekármi, zdravotnými sestrami a sudcami. Denník Gazeta wyborcza o tom informuje pod titulkom: *Musíme byť solidárne a solidárni, pretože inak nikto nebude protestovať, keď prídu po teba, po mňa, po* nás (https://dennikn.sk/minuta/1538747/).

Čo sa týka spôsobu analýzy korpusu, napr. zozbieraných textov, podporujú predstavitelia KAD metodologický eklekticizmus, t. j. volia metódy výskumu, ktoré najlepšie vyhovujú korpusu a stanoveným cieľom.[1]

Na rozdiel od diskurznej analýzy KAD častejšie volí cestu od celku, resp. od veľkých častí k malým. Najprv sa pokúša vytvoriť prehľad o situatívnom a mediálnom kontexte, ako aj základnú orientačnú štruktúru témy, až potom sa skúmajú jednotlivé vetné formy. Analýza textu sa môže doplňať etnografickým výskumom, t. j. pozorovaním aktérov, napr. prostredníctvom face to face interview s dotknutými sociálnymi aktérmi. Siegfried a Margarete Jäger (2007), predstaviteľ Duisburskej školy, ktorý vychádza z Michaela Foucaulta, zaradil do analýzy aj dispozitívy, t. j. súbor praktík zahrňujúci vedecké výpovede, filozofické systémy, inštitúcie, zákony, normy a predpisy.

Rovnako ako predstavitelia analýzy diskurzu, aj predstavitelia KAD opustili štrukturalistickú sémantickú predstavu, že slová majú pevne zafixovaný význam. O význame slov rozhoduje kontext. Zmysluplné je skúmať význam, ktorý sa vytvoril v diskurze, ako aj jeho zmeny v čase. Namiesto

[1] O využití KAD sa zmieňuje originálnym a podnetným spôsobom Martin Golema (2017).

skúmania významu slov ako izolovaných jednotiek sa treba sústrediť na významové vzťahy medzi jednotlivými slovami a na obsahové i znalostné štruktúry, ktoré presahujú hranice textov a historických epoch (Busse , Teubert 2013). Skúmanie významu v rámci povrchovej štruktúry textu teda nie je rozhodujúce, treba sa zamerať na presupozície, t. j. na nevypovedané a predpokladané, ktoré je obsiahnuté v slovách. Z povrchovej sémantiky sa treba preorientovať na hĺbkovú sémantiku. Táto zameranosť vychádza z myšlienky, že v ťažiskových pojmoch určitého obdobia sú uložené kolektívne znalosti spoločnosti. Kritická analýza diskurzu zastrešuje metodologicky rôzne orientované prístupy:[2]

1. Diskurzno-historický prístup dáva dôraz na analýzu historického a politického kontextu. Prvýkrát sa použil pri výskume sociálneho problému, ako sa konštruovali antisemitské stereotypy vo verejnom diskurze počas rakúskej prezidentskej kampane bývalého generálneho tajomníka Kurta Waldheima v roku 1986, ktorý zatajoval dlhé obdobie svoju národnosocialistickú minulosť. Kontext ako oporný bod pragmatiky má v diskurznohistorickej analýze (DHA) podobu štvojvrstvovej (štvorúrovňovej) entity: a) bezprostredný, jazykový či vnútrotextový ko-text (co-text) a ko-diskurz (codis-course); b) intertextový a interdiskurzívny vzťah medzi výpoveďami, textami, žánrami a diskurzami; c) mimojazykové sociálne premenné a inštitucionálne zarámovanie špecifického „kontextu situácie"; d) širší sociopolitický a historický kontext, do ktorého sú diskurzívne praktiky zasadené a ku ktorému sa vzťahujú. Pri analýze sa postupne berú do úvahy všetky spomenuté aspekty kontextu. Okrem kontextu sú nosnými pojmami text, žáner a pole konania (správania). Text sa vymedzuje ako materiálny výsledok rečových aktov; žáner ako sociálne ratifikovaný spôsob používania jazyka a ďalších sociálnych aktivít; pole konania ako oblasť sociálnej reality, ktorá je stanovená určitým cieľom (Riesigl, Wodak 2009).

Metóda DHA má nasledujúce roviny: a) identifikácia špecifických obsahov alebo tém konkrétneho diskurzu; b) diskurzívne stratégie; c) skúma jazykové prostriedky (ako typy) a konkrétne kontextovo závislé jazykové realizácie (ako tokeny). Predstavitelia DHA sa sústreďujú na zodpovedanie nasledujúcich otázok:

a) Ako sú osoby, objekty, javy/udalosti, procesy a akcie pomenované a ako sa na ne odkazuje?
b) Aké charakteristiky, kvality a rysy sa prisudzujú aktérom, objektom, javom/udalostiam a procesom?
c) Aké argumenty sa v danom diskurze používajú?

[2] Dostupné na: Nový encyklopedický slovník češtiny (nedatované).

d) Z akej perspektívy sú nominácie, atribúcie a argumenty vyslovené?
e) Sú príslušné výpovede vyjadrené otvorene; sú zosilňované, alebo naopak, zmierňované? (Wodak, Riesigl 2009).

Na základe týchto otázok sa rozlišujú nasledujúce diskurzné stratégie: nominačná, predikačná, argumentačná, perspektivizačná, stratégia zoslabovania a zosilňovania. „Stratégiou" sa rozumie viac či menej zámerný plán postupu, zahrňujúci diskurzívne praktiky, zvolené k dosiahnutiu konkrétneho spoločenského, politického, psychologického alebo jazykového cieľa.

2. Podľa Normana Faircloughа, hlavného predstaviteľa dialektického prístupu, je úlohou KAD sústrediť sa na semiotickú dimenziu určitého sociálneho problému, analyzovať vzťah medzi diskurznými praktikami (semiózou), t. j. všetkými formami produkovania významov, ako aj nediskurznými praktikami, t. j. produkčnými aktivitami, prostriedkami produkcie, sociálnym vzťahmi, identitami, hodnotami a vedomím. Vlastná semiotická a lingvistická analýza vychádza z predpokladu systémovej funkčnej lingvistiky, že jazyk je utváraný funkciami, ktorým slúži. Potom autor analýzy zisťuje, či daný sociálny problém prispieva k zachovaniu daného sociálneho poriadku, hľadá riešenia ako ho odstrániť a na záver kriticky uvažuje o vlastných zisteniach.[3]

V publikácii *Language and Power* (2001) uvádza Fairclough vlastné skúsenosti z toho, ako identifikovať vo výpovediach prejavy moci. Zdôrazňuje, že sa treba sústrediť najmä na ich obsahovú stránku, na to, o čom sa hovorí, všímať si, aké vzťahy sú medzi subjektmi a objektmi výpovede a ako sú objekty a subjekty výpovedí definované. Fairclough formuluje početné pomocné otázky, ktoré často pomáhajú odhaliť inak nepovšimnuté významové vrstvy. Otázky sa vzťahujú na lexiku, gramatiku a štruktúru textu (konkrétnejšie Fairclough, 2001: 91-116; Dobrík, 2018: 38).

3. Podľa T. A. van Dijka, hlavného predstaviteľa sociokognitívneho prístupu, je sprostredkujúcim článkom medzi diskurzom a sociálnou realitou sociálna kognícia, t. j. vedenie, postoje, ideológia, normy a hodnoty. Ideológiu vymedzuje van Dijk ako základnú sociálnu reprezentáciu, ktorou disponuje určitá sociálna skupina, základ vedenia a postojov jej členov. Zložkami takto chápanej ideológie sú: sebaobraz danej skupiny, ich ciele, normy a zdroje. Ideológia danej skupiny nepriamo ovplyvňuje osobnú kogníciu jej členov, ich porozumenie diskurzu a ďalších akcií a interakcií. Pri analýze komunikácie sa sociokognitívny prístup zameriava predovšetkým na to, čo najskôr ovplyvňuje ďalšie diskurzné aj nediskurzné správanie účastníkov

[3] Dostupné na: Nový encyklopedický slovník češtiny (nedatované).

komunikácie, ako aj na tzv. lokálne významy, t. j. lexikálne významy, rétorické a štylistické prostriedky. Cieľom je usúvzťažniť tieto zložky textu či interakcie s globálnym (historickým a iným) a lokálnym (situačným) kontextom. Kontext je vymedzený dôsledne kognitívne: produkciu a recepciu ovplyvňuje model kontextu, teda mentálne reprezentácie, ktoré si utvárajú účastníci komunikácie a ktoré sú uložené v epizodickej pamäti. Rôznorodé prístupy v rámci kritickej analýzy diskurzu zjednocujú nasledujúce skutočnosti: a) východiskom pre výskum nie je téma alebo formulovanie lingvistickej otázky, ale sociálny problém ako rasizmus, antisemitizmus, utečenectvo, migrácia, LGBT atď.; b) bádatelia sa vopred zriekajú deskriptívnej, a podľa možnosti aj objektívnej vedy v prospech kritickej vedy, ktorá je spojená s politickým angažovaním sa v prospech sociálne znevýhodnených. Atribút *kritický,* vyskytujúci sa v pomenovaní KAD, bol prevzatý z kritickej teórie, ktorú formulovali v päťdesiatych rokoch minulého storočia predstavitelia Franfurktskej školy. Jej predstavitelia si určili ako hlavný cieľ odhaliť prostredníctvom analytických metód mocenské štruktúry a skryté ideológie v spoločnosti, a tak napomôcť utláčaným ľuďom v spoločnosti k ich emancipácii. Zámerom KAD bolo tiež „poúčať" ľudí a tým prispieť k väčšej rovnosti a spravodlivosti v spoločnosti. Zaoberala sa napríklad kritikou znenia právnych textov, ktoré diskriminovali ženy a následne aj revíziou týchto textov. Tým, že sa KAD konštituovala na rôznych katedrách ako súčasť základného curricula v rámci ich študijných programov, *„... stala sa vplyvnou inštitúciou v oblasti vzdelávania. Táto pozícia jej umožňuje zasadzovať sa za práva znevýhodnených skupín"* (Larcher, 2015: 38-39).

Okrem pojmu kritika zohráva ťažiskovú úlohu v KAD aj pojem moc. Podľa Foucaulta nemožno moc vnímať: *„... jako vlastnictví, nýbrž jako strategie, takže její projevy ovládání nejsou připisovány jejímu „přivlastnění", ale disponování s ní, manévrování, taktikám, technikám, uspořádáním* […] *za její model vezmeme spíše nikdy neutuchající bitvu, než smlouvu o postoupení určitého majetku či dobytí a zmocnění se nějakého území. Je zkrátka třeba připustit si, že moc je spíše praktikována než vlastněna* […] *je účinkem souboru strategických pozic – účinkem, jenž manifestuje a někdy i rozšiřuje pozici těch, kdo vládnou"* (Foucault, 2000, s. 61). Francúzsky filozof tiež zdôrazňuje, že moc je veľmi úzko spojená s pojmom vedenie: *„... moc a vědění implikují přímo jedno druhé, neboť neexistuje vztah moci, aniž se v korelaci k němu konstituuje pole vědění, ani neexistuje vědění, které současně nepředpokládá a nekonstituuje vztahy moci"* (Foucault 2000: 62). Vychádzajúc z predchádzajúcich tvrdení Foucaulta je zrejmé, že jazyk je prostriedkom k získaniu a udržaniu moci tým, akým spôsobom s ním „mocní" narábajú. Z tohto KDA skúma práve jazykovú prax tých mocných, ktorí majú prostriedky a príležitosti konštruovať (vytvá-

rať) veci podľa svojich predstáv. Pojem moc odkazuje na nerovné vzťahy medzi aktérmi, ktorí majú rôzne spoločenské postavenie alebo patria k rozdielnym sociálnym skupinám.

Moc je prostredníctvom diskurzov legitimizovaná alebo delegitimizovaná. Texty sú často priestorom, v ktorom sa odohrávajú sociálne zápasy; sú v nich prítomné stopy rozmanitých ideologických stretov o dominanciu a hegemóniu. Preto je zmysluplné zamerať sa na to, ako sa používajú jazykové prostriedky pri rôznych prejavoch moci a pri manipulácii s ňou (o jazykových prostriedkoch v diskurzoch sa zmieňuje Fairclough – pozri vyššie). V súvislosti s reflektovaním vzťahu jazyka a moci je v tomto kontexte zmysluplné „sprítomniť" myšlienku Karla Mannheima: *„Člověk se již rodí do světa, který je určitým způsobem vykládán. Svět významů, do něhož člověk přichází, mu umožňuje a zároveň vnucuje určitou orientaci. Jak je možné, že přes gnoseologickou rovnocennost stejně parciálních výkladů světa se jedny stanou uznávanými, zatímco druhé jsou potlačeny?* […] *To, zda určitý výklad skutečnosti převládne nad jinými, závisí na mocenské potenci té skupiny, která ho prosazuje. Cílem soupeřících stran není pochopit skutečnost, nýbrž vnutit ostatním své vidění světa"* (Keller 1984: 15-27).

Moc sa diskurzne prejavuje tiež kontrolou sociálnych príležitostí prostredníctvom žánru textu alebo obmedzovaním alebo zabraňovaním prístupu niektorým občanom, skupinám občanov do určitej verejnej oblasti. Niektoré žánre sú mocou preferované, niektoré marginalizované v závislosti od jej cieľov. Napríklad bezprostredne po zverejnení dokumentu *Charta 77* predstaviteľmi rovnomennej občianskej iniciatívy, ktorá vznikla na začiatku roku 1977, sa vyrovnávala vtedajšia moc v Československu s novou situáciou tak, že v oficiálnych denníkoch volila žánre (komentár, pamflet, oficiálne vyhlásenia orgánov štátnej moci, zamestnancov štátnych podnikov a inštitúcií), prostredníctvom ktorých stigmatizovala a xenizovala vyhlásenie *Charty 77*, a samozrejme aj jej autorov a signatárov. Viacerí z nich zažili skôr či neskôr internú alebo externú exklúziu, poprípade sa rozhodli pod vplyvom rôznych okolností pre sebaexklúziu.[4] Verejnosti boli predstierané stanoviská rôznych osobností k dokumentu, celé znenie vyhlásenia však nebolo vo vtedajšom oficiálnom masmediálnom priestore uverejnené. Sila moci sa prejavovala v masmediálnom priestore cieľavedomou účelovou dekontextualizáciou a následnou rekontektualizáciou vybraných vyjadrení, obsiahnutých vo vyhlásení. Podobné diskurzné praktiky v kombinácii s rôznymi nediskurznými praktikami používajú najmä rôzne formy totalitnej moci. Pred podobnými praktikami sa tiež nevie mnohokrát brániť ani otvo-

[4] Koncepty *interná exklúzia, externá exklúzia, sebaexklúzia* používame v tomto texte vo významoch podľa Juraja Dolníka (2015).

rená spoločnosť v ponímaní Karla Raimunda Poppera (1994). Jazyk ako prostriedok získania a udržania moci je prítomný nielen „vo veľkej“ či komunálnej politike, ale aj v rôznych sférach verejnej komunikácie, napr. v školstve medzi pedagógom a študentom, medzi radovými pedagógmi a vedením školy. Jazyk ako prostriedok získavania a udržania moci sa uplatňuje aj v súkromnej komunikácii, napr. medzi rodičom a dieťaťom, partnermi navzájom a pod.

Sociálna semiotika ako súčasť kritickej analýzy diskurzu

Viacerí predstavitelia sociálnej semiotiky považujú svoje práce za príspevky ku KDA. Chcú poukázať na to, že napr. sociálna nerovnosť diskriminácia a rasizmus sa produkujú a reprodukujú nielen prostredníctvom verbálnych textov. Sociálna semiotika sa venuje analýze multimodálnych komunikátov s cieľom porozumieť sociálnemu procesu vytvárania významov. Na rozdiel od **š**trukturalistickej semiotiky, ktorá skúma hotové znaky samy o sebe bez ohľadu na ich vytvorenie a kontext použitia, **s**ociálna semiotika sa sústreďuje nie na znak, ale na aktérov (používateľov znaku) a na otázku, aký zámer sledujú aktéri použitím znaku (jazykového znaku, obrazu, hlasu, gestikulácie, farby, oblečenia, architektúry)**.** V sociálnej semiotike na rozdiel od štrukturalistickej nepredstavuje znak definitívne určený nosič významu, ale zdroj pre používateľov na tvorbu individuálnych zmyslov. Aktéri komunikácie majú určité myšlienky, predstavy, pocity a majú potrebu aj cieľ vyjadriť ich. Z existujúcich semiotických zdrojov si vyberajú tie, ktoré sa im zdajú najvhodnejšie pre ich potrebu a cieľ, konštruujú z nich vlastné aktuálne posolstvo. Podľa Gunthera Kressa to, aké znaky si používatelia jazyka vyberú a akým spôsobom vytvárajú komplexné znaky, je otázkou dizajnu, t. j. otázkou výberu z multimodálnych zdrojov, ktoré sú dané kultúrou (Kress 2010: 49).

Sociálnu semiotiku spájajú s analýzou diskurzu základné otázky: ktoré osoby a predmety sú zobrazované (ignorované), aké záujmy sa sledujú danou formou zobrazenia a aké konzekvencie má toto zobrazenie pre dotknuté osoby. Larcher, odvolávajúc sa na Thea van Leewuena, poukazuje na to, že sociálnych aktérov možno zobrazovať aj vizuálne. Zdôrazňuje však aj fakt, že verbálny rasizmus je rozpoznávaný ľahšie a kritizovaný oveľa častejšie ako vizuálny. Oživovanie a „živenie“ rasizmu a ďalších nerovností súvisí tiež so sociálnou vzdialenosťou a sociálnymi vzťahmi. Sociálna vzdialenosť a sociálne vzťahy sa môžu voliť tak, že ľudia sú vnímaní ako cudzí. Osoby sa javia odlišne v závislosti od toho: a) či sú zobrazené (inkludované) alebo nezobrazené (exkludované); b) či sú aktívne alebo pasívne; c) či sú zob-

razené ako jednotlivci alebo ako zástupcovia skupiny. Texty, ktoré sa týkajú migrácie, sú nezriedka a účelovo sprevádzané obrazmi, v ktorých sú tieto osoby zobrazené ako nešpecifikovaní zástupcovia spoločenskej skupiny – „cudzinci" uprostred veľkej masy iných migrantov, neindividualizované a pasívne ako „objekty", ktoré sú závislé od štátu. Takýmto spôsobom sa vytvára aj obraz utečencov a migrantov, ktorý môže brániť osobám patriacim k väčšinovej spoločnosti interiorizovať sa s ich osudom (Larcher 2016: 45). Do priestoru sociálnej semiotiky, ktorá má ambíciu poukázať na skutočnosť, že sociálna nerovnosť, diskriminácia a rasizmus sú vytvárané a reprodukované nielen prostredníctvom verbálnych textov, ale aj iných nejazykových znakov, zapadá mnoho komunikačných situácií, ktoré vznikajú každodenne (Dulebová – Štefančík 2017: 53). Niektoré sa uvádzajú tiež v publikácii *Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii* (Dobrík 2018: 43-49).

Záver

Už v úvodnej časti textu konštatujeme, že teoreticko-metodologické prístupy KAD, ktorým venujeme pozornosť, majú aj v súčasnosti rozsiahly potenciál odkrývať (identifikovať) a interpretovať, tiež v oblasti politickej komunikácie, tie časti textov, komunikačných situácií a ich aktérov, ktoré (-í) sa viac alebo menej vzďaľujú a odcudzujú duchu humanistickej filozofie. Svedčia o tom mnohopočetné štúdie a iné publikácie slovenských aj zahraničných lingvistov. Okrem týchto prístupov je žiadúce spomenúť aj ďalšie tereticko-metodologické prístupy, ktoré majú tiež rozsiahly potenciál identifikovať, interpretovať a eliminovať deficity (nerovnosti) v komunikácii, včítane politickej komunikácie. Ide najmä o koncepciu cudzosti a inakosti Juraja Dolníka (2015) a univerzálnopragmatickú teóriu jazykového konania v podaní Jürgena Habermasa (1981). Pevne stanovený priestor na tento text nám však neumožňuje bližšie sa nimi zaoberať.

Literatúra

BUSSE, D.; TEUBERT, W. (2013): *Linguistische Diskursanalyse. Neue Perspektiven*. Wiesbaden: Springer WS.

DOBRÍK, Z. (2018): *Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo UMB.

DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris.

DULEBOVÁ, I.; ŠTEFANČÍK, R. (2017): *Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

FAIRCLOUGH, N. (2001): *Language and Power*. London and New York: Routledge.

FOUCAULT, M. (2000): *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.

GOLEMA, M. (2017): Hľadanie funkcií a rámcov. Literárne konanie, kompetencie, škola, život v ére neoliberalizmu. Banská Bystrica: Belianum.

HABERMAS, J. (1981): *Theorie des kommunikativaten Handelns*. Franfurkt am Main: Suhrkamp Verlag

HOMOLÁČ, J.: Kritická anylýza diskurzu. In: KARLÍK, P.; NEKULA M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.): *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovnik/KRITICKÁ ANALÝZA DISKURZU> [28. 7. 2019].

JÄGER, M.; JÄGER S. (2007): *Deutungskämpfe. Theorie und Praxis kritischer Diskurstheorie*. *Medien – Kultur – Kommunikation*. Wiesbaden : Verlag für Sozialwissenschaften.

KELLER, J. (1984): Proměny sociologie vědění. In: *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské Univerzity, Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis*, G28, Brno, s. 15-27.

KRESS, G. (2010): *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.

Nový encyklopedický slovník češtiny (nedatované). <https://www.czechency.org/slovnik/KRITICK%C3%81%20ANAL%C3%9DZA %20DISKURZU> [cit. 12. 7. 2019].

LARCHER, B. S. (2015): *Linguistische Diskursanalyse*. *Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH+Co. KG.

LAUKOVÁ, J.; MOLNÁROVÁ, E. (2018): *Jazykový obraz migrácie v nemeckom masmediálnom diskurze*. Banská Bystrica: Belianum.

ORGOŇOVÁ, O.; BOHUNICKÁ, A.: (2015): Cudzosť a rodová identita. In: DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť*. Bratislava: Iris, s. 230-248.

POPPER, K. R. (1994): *Otevřená společnost a její nepřátelé* I. Praha: Oikoymenh.

URBANCOVÁ, L. (2010): Rodový diskurz v slovenčine. In: SUCHOŃ-CHMIEL, B.; BEDNARCZUK, L. (eds.): *Z warsztatu wspólczesnego slowacysty*. Kraków: Wydawnicztwo Uniwesytetu Jagielońskiego, s. 49-54.

WODAK, R.; REISIGL, M. (2009): The Discourse-Historical Approach (DHA). In: WODAK, R.; MEYER, M. (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. Second Edition London: SAGE Publications, s. 87-121, preklad M. L.Hořejší (2014), <https://www.researchgate.net/publi-

cation/310730363_Martin_Reisigl_-_Ruth_Wodakova_Diskurzivne-historicky_pristup_DHA> [12. 7. 2019].

Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0747/18 Obrazy sveta ako výskumná doména humanitných vied. Produkcia, distribúcia, recepcia a spracovávanie obrazov sveta.

Kontakt:

doc. PaedDr. Zdenko Dobrík, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of German Studies
Faculty of Arts
Matej Bel University in Banská Bystrica

Email Address: zdenko.dobrik@umb.sk

Wörter verändern die Welt. Auswahl und Analyse politischen Vokabulars

Lívia Adamcová

Abstract

Words that Change the World. The Analysis of Political Vocabulary. *The present article examines and defines the slogan from an etymological and synchronous point of view. It describes its functions, characteristics and examines the texts in which it is most common. These texts are mainly political and journalistic, media and advertising. It concludes that it is an important tool for influencing voters, customers, readers and all language users.*

Schlüsselwörter: Politik, Slogan, Kommunikation, Vokabular, Werbung, Wahlkampf.
Keywords: Politics, Slogan, Communication, Dictionary, promotion, political campaign.

Einleitung

Sprache hat in der Gegenwart zahlreiche Funktionen, die in unserem Leben unumgänglich sind. Sie dienen u. a. als Mittel der politischen Auseinandersetzungen in der heutigen Gesellschaft. Am Beispiel des Slogans wird im Beitrag gezeigt, wie sich die Beziehungen zwischen der Sprache und Politik im Laufe der Zeit verändert haben. Man kann an dem Slogan auch die Merkmale der politischen Sprache gut erforschen und beobachten, weil sie zahlreiche Zielsetzungen hat:

- sie stellt Meinungen und Überzeugungen der Politiker dar
- sie hilft, auf Zustimmung der Bürger zu stießen
- sie polarisiert, denn durch Gegensätze kann man leichter die Entscheidung treffen, welche Politiker uns nahestehen
- der Handlungscharakter der politischen Sprache besteht darin, dass sie oft zum Ritual wird
- Integrationscharakter der politischen Sprache – sie soll Gruppen zusammenschließen.

Die politische Sprache hat sich u. a. zum Ziel gesetzt, spezifische Begriffe herzustellen, mithilfe von denen man knapp und klar eine Situation oder ein Geschehnis beschreiben und verstehen kann. Zu solchen Begriffen gehören: Fahnenwörter, Schlagwörter, Modewörter, Zeitwörter, Slogans, Zitate etc., die sich in Nuancen unterscheiden, aber eine wichtige Rolle in der zwischenmenschlichen Kommunikation erfüllen: sie verbinden Menschen, drücken Emotionen aus, verhelfen zur Werbung politischer Parteien, sprechen Wähler vor den Wahlen an u.v.a.m. Tagtäglich entstehen im Deutschen neue Schlagwörter und Slogans, z. B. *Amerikanisierung, Blitzkrieg, Babyboom, Biotechnologie*, *brutalstmöglich, Gastarbeiter, Ich bin ein Berliner, Nullbockgeneration, Recycling, Black Friday, Terrorismus, Waldsterben, Website, Wessi – Ossi.*

Der Beitrag orientiert sich auf einen spezifischen Begriff der politischen Sprache – auf den Slogan. Er hat sich zum Ziel gesetzt, der Frage nachzugehen, woher der Slogan kommt, seit wann gibt es ihn, wann ist er entstanden und in welcher Form kommt er in der politischen Sprache vor. Gleichzeitig will er beweisen, dass Slogans immer öfter in der öffentlichen Kommunikation vorkommen und einen wichtigen Platz in der zwischenmenschlichen Kommunikation einnehmen.

Etymologie des Slogans – ein historischer Überblick

Der Slogan gehört zu den beliebtesten Untersuchungsgegenständen im Rahmen der Werbesprache und der politischen Sprache. Analysiert werden vor allem Form, Inhalt und stilistische Merkmale des Slogans (z. B. Personifizierung – „*Ganz Deutschland gegen Extremismus*“). In zahlreichen Fachartikeln kommen in der Definition und der Beschreibung der Eigenschaften des Slogans Ungenauigkeiten auf. Was die Abgrenzungsschwierigkeiten betrifft, werden sie zum grundlegenden Problem auch aus dem Grunde, da sie mit Sprachspielen verwechselt werden. Unter **Sprachspielen** (*Deutschlands meiste Kreditkarte. Da werden sie geholfen. Wir hassen teuer. Mit Karte, ohne kompliziert.*) wird die kreative kommunikative Kombination und Modifikation sprachlicher Elemente verstanden (Janich 1999: 69). Zur Problematik der Sprachspiele und zur Verletzung der sprachlichen Norm äußerte sich und publizierte in den letzten Jahren auch der populäre deutsche Journalist Bastian Sick (2015) einige Bücher und Artikel. Er weist darauf hin, dass Deutsche immer weniger auf Sprachrichtigkeit Wert legen, vernachlässigen die Regeln der normgerechten deutschen Sprache, verwenden immer mehr Fremdwörter und kenne sich immer weniger im richtigen Deutsch aus. Es kommt oft vor, dass Slogans auch mit Vulgarismen ausge-

stattet sind (*Lasst euch nicht verarschen*! Media Markt; *Scheiß auf den Preis!* Ryanair). Die Beispiele bezeugen die zunehmende Enttabuisierung dieses spezifischen Sprachgebrauchs, die eindeutig einen Überraschungseffekt erzielen will. Frage ist, ob man in solchen Fällen noch überhaupt von Normverstößen die Rede sein kann (Krischke 2009: 102). Nicht selten kommt es bei den Sprachspielen - so wie bei den Slogans - zur Manipulation des Deutschen bzw. zu absichtlichen Sprachnormverstößen.

Slogan ist eine knappe und leicht verständliche Formulierung, die eine wertende Aussage enthält und häufig als elliptischer Satz mit rhetorischen Figuren ausgestattet vorkommt (*Freiheit oder Sozialismus*). Der Slogan hat die Funktion, das Image des Politikers oder des Produkts zu formen und damit seine Wiedererkennung zu erleichtern (Bußmann 2012: 630). Nach Krischke (2009:102) sind Slogans knapp formulierte kurze Sätze mit persuasiver Funktion, die insbesondere für die politische und kommerzielle Werbung eingesetzt werden und die auf möglichst große Memorierbarkeit hin gestaltet sind. Zu diesem Zweck werden vielfach stilistische Figuren verwendet (z. B. Metapher, Metonymie, Personifizierung, Oxymoron, Wiederholungen, Phraseologismen). Vor allem in der politischen Sprache wird häufig eine weitere Strategie zur Erzeugung von Aufmerksamkeit für die Politiker und ihrer Reden genutzt: Es handelt sich um die kalkulierte Verletzung sprachlicher Normen eben durch Slogans. Neben Verstößen gegen die Orthographie oder gegen soziale Konventionen öffentlichen Sprechens spielt die Verletzung der grammatischen Normen eine wichtige Rolle. „*Zu den Voraussetzungen für den Erfolg des normverletzenden Kalküls gehören, dass die Rezipienten des Slogans nicht nur den Fehler als solchen wahrnehmen, sondern ihn auch als absichtlich erkennen*“ (Krischke 2009:103). Die Slogans verstoßen demnächst häufig gegen grundlegende grammatische, phonologische, semantische oder orthographische Regularitäten des Deutschen z. B. *Das König der Biere. Nichts als wie die Wahrheit.*

Historisch gesehen kommt der Terminus „Slogan“ aus dem Gälischen mit der ursprünglichen Bedeutung „Schlachtruf, Feldgeschrei“. Ab dem 19. Jh. kommt der Slogan zum Einsatz auch in der Politik vor – heute wird neben dem Slogan auch der Terminus „Schlagwort“ benutzt. Die kommerzielle Bedeutung des Slogans im Rahmen der Werbung stammt aus den Vereinigten Staaten. Die Etymologie zeigt, dass es sich beim Slogan zunächst nur um gesprochene Sprache handelte. Heute werden dem Slogan viele Charakteristika zugeordnet, von denen nur einige wenige herausgegriffen werden und die Greule und Reimann (2007: 393) wie folgend zusammenfassen: sie reichen vom Inhalt (Zusammenfassung der Aussage) über Form (knapp) und Platzierung (am Ende bzw. unten) sowie stilistische Merkmale und häufige Wiederholung zur Einprägsamkeit, bzw. Wiedererkennung beim Rezi-

pienten, diachrone Beständigkeit, Imagebildung. Sie unterscheiden Werbe- und Markenslogans, Firmen- und Logo-slogans, Polit-Slogans, Produkt- und Angebotslogans.

Abb. 1: Charakteristika des Slogans

Slogans werden vor allem nach semantisch-inhaltlichen, rhetorisch- stilistischen sowie pragmatischen (Textarten) Kriterien analysiert. Möckelmann und Zander (1975: 21) nennen als typische **Funktionen der Slogans**:
- das Bekanntmachen und Einprägen
- das Anpreisen
- der Appell an emotionale Wünsche und Bedürfnisse
- direkte Aufforderung zum Konsum oder zum Wahl des Politikers.

Baumgart (1992: 42) führt sechs **Funktionen des Slogans** an:
- Herstellung der Kommunikation
- Einprägen der Namen von Politikern und politischen Parteien
- scheinbar sachliche Information und Argumentation in Slogans
- verbales Anpreisen durch den Slogan
- Appell an Emotionen
- direkte Aufforderung zur Tat.

Ein Blick in die Vergangenheit zeigt, dass der Slogan seit rund 30 Jahren zunehmend analysiert wird (Janich 1999; Adamcová 2017, Štefančík, Dulebová 2017). Es werden Fragen aufgeworfen, seit wann es diesen klassischen Textaufbau gibt, der den Slogan charakterisiert und wie er vorher aussah. Der erste deutschsprachige Slogan stammt aus Straßburg (1622). Er besteht aus der Überschrift *Auß Straßburg vom 21. Februar* und einem einzigen Satz, der 55 Wörter umfasst und sich über vier Zeilen erstreckt. Geworben wird für die Neuerscheinung eines Buchs und Bendel (1998: 149) bezeichnet diesen Text als eine Anzeige. Auch in späteren Jahren ist es anhand typographischer und lexikalischer Aspekte nicht möglich, einen echten Slogan im Deutschen zu finden. Den typischen Textaufbau des Slogans kann man erst nach dem 2. Weltkrieg beobachten. Zahlreiche Slogans werden für die Werbung erfunden (*Asbach Uralt, Haribo macht Kinder froh).*

Aus Amerika kommend wirken die Slogans belebend – sie bringen etwas Beschwingtes und Lockeres ins Leben. Die Vorfahren und weitere Verwandtschaft des Slogans kann man mit Aphorismus, Zitat, Sprichwort und Redensart vorfinden. Die Verwandtschaftsverhältnisse des Slogans mit anderen Kurztexten beruhen auf verschiedenen Charakteristika, die ihm zugeschrieben werden. Klotz (1963:102) sieht die Nähe des Slogans zum Sprichwort und zum in der Antike aufkommenden Aphorismus so: „*Dem Muster des Sprichworts folgend gibt der Slogan ein Fazit wieder, dass aus Erfahrungen gewonnen ist, die jedermann teilt. Beide – Aphorismus und Slogan – sind ihrer Herstellung nach einmalig und datierbar. Beide betrachten ihren Gegenstand anders als das Sprichwort, unter einem besonderen, nicht nur unter einem allgemeinen Aspekt. Beide wollen Interesse wecken. Wo der Aphorismus fast immer Gewohntes unter ungewohntem Gesichtspunkt betrachtet, verfährt der Slogan gerade umgekehrt: er stellt etwas in anerkannte Zusammenhänge, um ihm etwas Bewährtes und Gesichertes zu geben*."

Den Slogan verbindet mit dem Sprichwort und dem Aphorismus die Form (Kürze) und das Vorkommen stilistisch-rhetorischer Merkmale, mit dem Aphorismus zusätzlich die Datierung und Bekanntheit des Verfassers sowie inhaltliche Aspekte in dem Sinne, dass beide über eine bestimmte Sache oder Person ein Urteil fällen, dass beim Slogan verständlicherweise immer positiv ausfällt (Reimann 2008). Sie reiht den Slogan unter die Phraseologismen ein und weist auf die sprichwörtliche Formulierung mancher populären Slogans hin. Auch Janich (1999: 120) führt Slogans im Rahmen der Phraseologie auf. Zahlreiche von ihnen sind in den Alltagsgebrauch aufgenommen worden und variieren, wenn sie in der Pressesprache, politischen Sprache oder Firmensprache verwendet werden. Beispiele sind:

Nichts ist unmöglich (Toyota)
Nicht immer, aber immer öfter (Clausthaler Alkoholfrei)
Wohnst du noch, oder lebst du schon? (Ikea)

Der Slogan in der politischen Werbung

Politische Werbung wird häufig über Plakate verbreitet und ist meistens textarm. Oft besteht ein solches Plakat nur aus einem Satz bzw. einem sprachlichen Baustein (Ellipse). Dieser wird in der Literatur meist als „Wahlslogan" bezeichnet, z. B. *Zieht mit – wählt Schmidt* (SPD). Den politischen Slogan definiert Toman-Banke (1994: 78) so: *„Ein Slogan ist ein oftmals nach psychologischen Überlegungen konstruierter, kurzer, treffend formulierter, von anderen Texten unabhängiger Mikrotext, der in der Ab-*

sicht erstellt wurde, mit bestimmten sprachlichen Mitteln Wirkungen beim Adressaten zu erzielen und dadurch deren Verhalten für einen gewissen Zeitraum zu steuern." Einen wichtigen Platz nimmt der Wahlslogan in der politischen Werbung ein. Es ist eine feste und wichtige Komponente der politischen Werbung einer Partei. Er stellt gleichzeitig die zentrale Wahlaussage, die pointierte Zusammenfassung der Werbekampagne dar, die auch von anderen Werbemitteln aufgenommen wird, z. B. *Mit Gysi sozial gerecht ohne Wenn und Aber. Mit Gysi modern, weltoffen und gerecht. Miteinander für Berlin.* Auswahl politischer Slogans: *Denkmal der Schande, Kopftuchmädchen, Pegida* (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes*), Sonnenkanzler, ausgesödert, Dunkeldeutschland, Merkel-Dämmerung.* Alle Slogans haben einen politischen oder historischen Hintergrund, verkörpern mit extrem kurzem Sprachmaterial eine typische Eigenschaft der Politiker oder eine drohende Katastrophe.

Zusammenfassung

Die Frage nach den Wurzeln des Slogans und die Forschung seiner Entwicklung bestätigt Folgendes: Der Slogan hat seine Inhalte, Funktionen und seine äußere Erscheinungsform im Laufe der Jahrhunderte gewechselt und miteinander kombiniert. So ist auch eine eindeutige Definition schwierig. Im aktuellen Kontext – zu Beginn des 21. Jahrhunderts – sind die Verknüpfung der Werbemittel zu einer politischen Kampagne und die Identifikation mit einem Politiker oder politischen Partei die wichtigsten Funktionen des Slogans. Die Suche nach dem Slogan kann weitergehen, wie sie z. B. im Internet und in der Internetsprache vorhanden ist, über E-Mail oder auf Homepages von politischen Parteien (vgl. Niehr 2017, Adamcová 2016).

Literatur

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.

ADAMCOVÁ, S. (2019): *Phraseologismen in Wirtschaftstexten*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.

ADAMCOVÁ, L. (2017): Kontrastive Analyse der Phraseologismen und Metaphern: deutsch (BRD) – slowakisch. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (Hrsg.): *Macht der Sprache – Sprache der Macht*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, S. 17-37.

BAUMGART, M. (1992): *Die Sprache der Anzeigewerbung.* Heidelberg: Physica Verlag.
BENDEL, S. (1998): *Werbeanzeigen von 1622-1798. Entstehung und Entwicklung einer Textsorte*. Tübingen: Max Niemeyer.
BUßMANN, H. (2012): *Lexikon der Sprachwissenschaft.* Stuttgart: Kröner.
GREULE, A.; REIMANN, S. (2007): Belebend cool. Methodisch-sprachstrukturelle Überlegungen zum Slogan im Hörfunk. In: WICH-Reif, C, (Hrsg.). *Strukturen und Funktionen in Gegenwart und Geschichte*. Berlin, S. 389-408.
JANICH, N. (1999): *Werbesprache. Ein Arbeitsbuch.* Tübingen (Narr-Studienbücher).
KLOTZ, V. (1963): „Slogans". In: NUSSER, P. (Hrsg.). *Anzeigewerbung. Ein Reader für Studenten und Lehrer der deutschen Sprache und Literatur*. München, S. 96-104.
KRISCHKE, W. (2009): *Was heißt hier Deutsch?* München: C. H. Beck.
MÖCKELMANN, J./ZANDER, S. (1975): *Form und Funktion von Werbeslogans*. Göppingen (Göppingener Arbeiten zur Germanistik 26).
NIEHR, TH. (2017): *Handbuch Sprache und Politik*. Bremen: Hempen Verlag.
REIMANN, S. (2008): Auf den Spuren des Slogans. In: SURAWITZKI, M. (Hrsg.): *Interdisziplinäre Germanistik im Schnittpunkt der Kulturen.* Würzburg: Verlag Königshausen and Neumann, S. 219-232.
SICK, B. (2015): *Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod.* Köln: Kiepenheuer und Witsch.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.
TOMAN-BANKE, M. (1994): *Die Wahlslogans der Bundestagswahlen 1949-1994*. Mainz: Deutscher Universitätsverlag.

Dieser Konferenzbeitrag ist ein Teil des Projektes: KEGA *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika* 015EU-4/2019.

Kontakt:

prof. PhDr. Lívia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie — Department of Linguistics and Translatology
Fakulta aplikovaných jazykov — Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave — University of Economics Bratislava
Email Address: livia.adamcova@euba.sk

Minulé a súčasné kontexty prídavného mena *politický*

Mária Šimková

Abstract

Past and Present Contexts of Adjective *Political.* *The paper analyzes the meaning and use of the adjective* political *in the past (before 1989) and today. Descriptions of this word in various Slovak dictionaries and sources of the Slovak National Corpus (*https://korpus.juls.savba.sk*) were used for the analysis. The functioning of the adjective* political *is an example of the linguistic picture of the world of Slovak society in various political establishments.*

Kľúčové slová: lexika, slovník, kolokácie, frekvencia, Slovenský národný korpus.
Keywords: lexicon, dictionary, collocation of words, frequency, Slovak National Corpus.

Úvod

Pomenovania a ich významy v jazyku vznikajú na základe potrieb používateľov a nositeľov jazyka pomenovať konkrétnu materiálnu reáliu alebo vôbec realitu, ktorá ich obklopuje či napĺňa. Vzniká tak zároveň jazykový obraz sveta[1] ako odraz toho, čo členovia jazykového spoločenstva prežívajú, aké pragmatické, hodnotiace aspekty sa prejavujú v pomenovaniach, v ich významovej štruktúre, v spojeniach s inými pomenovaniami a pod. V jazykovom obraze sveta, tak ako v celom jazyku, registrujeme dynamiku, dynamické javy a procesy, ktoré v tomto prípade veľmi úzko súvisia s politikou, ekonomikou, sociálnou a celkovou spoločenskou a kultúrnou situáciou daného jazykového spoločenstva (porov. aj Horecký, Buzássyová, Bosák a kol. 1989; Šimková, Levická, Debnár 2018).

Dynamické pohyby v jazyku môžeme v súčasnosti sledovať napr. prostredníctvom opisov jazyka v lexikografických dielach, ktoré vznikali

[1] Jazykový obraz sveta sa vo všeobecnosti chápe ako jazykovo ustálené svedectvo o pojmovom uchopení skutočnosti, o jej prežívaní a hodnotení istým spoločenstvom (podrobnejšie porov. Vaňková, 2017).

v rôznych obdobiach a na báze textov tvorených v rozličných spoločensko-politických zriadeniach a okolnostiach. Priamu analýzu dynamiky reálne používaných jazykových prostriedkov v slovenčine umožňujú textové zdroje spracované v Slovenskom národnom korpuse (ďalej SNK), kde sa nachádzajú veľké objemy textov písaného jazyka (klasické umelecké, odborné a publicistické texty vydané od r. 1955, slovenské texty uverejnené na webe) i prepisov hovorených komunikátov z celého územia Slovenska (https://korpus.juls.savba.sk). V súvislosti s tematickým zameraním výskumov v oblasti kontaktov jazyka a politiky – na pomedzí lingvistiky a politológie sme na čiastkovú analýzu jazykovej dynamiky a jazykového obrazu sveta slovenskej spoločnosti druhej polovice 20. a začiatku 21. st. vybrali prídavné meno *politický* a jeho kontexty v príslušných slovníkoch a textových použitiach.

Analyzované zdroje

Z existujúcich lexikografických opisov slovenčiny sme pre potreby nášho výskumu využili nasledujúce elektronické a knižné verzie lexikografických diel, ktoré boli koncipované v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV:

- Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968; ďalej SSJ;
- Krátky slovník slovenského jazyka, 2. vyd., 1989; ďalej KSSJ 2;
- Krátky slovník slovenského jazyka, 3. vyd., 1997; ďalej KSSJ 3;
- Krátky slovník slovenského jazyka, 4. vyd., 2003; ďalej KSSJ 42;
- Veľký slovensko-ruský slovník, 1979 – 1995; ďalej VSRS.

Výklad o predchádzajúcom vývine slov *politika*, *politický* čerpáme zo Stručného etymologického slovníka slovenčiny (Králik, 2015; ďalej SESS).

Zo súboru textových databáz SNK sme vybrali korpusy písanej i hovorenej podoby slovenčiny obsahujúce rôzne typy textov z hľadiska obsahu a času ich vzniku:

[2] Prvé (KSSJ, 1987) a druhé vydanie KSSJ sa líšia iba tým, že v 2. vydaní boli opravené niektoré formálne a jazykové chyby. Rozsah a obsahový opis lexiky spred r. 1989 je v obidvoch vydaniach rovnaký. Tretie vydanie KSSJ je oproti predchádzajúcim dvom značne prepracované (porov. Šimková 1999) a vo 4. vydaní sa niektoré zmeny ďalej dopracovali (porov. KSSJ 4: 12).

Tab. č. 1: Rozsah, zloženie a časové hranice analyzovaných korpusových zdrojov SNK; tokeny sú znaky alebo reťazce znakov zvyčajne oddelené medzerami, t. j. slová aj neslovné súčasti textu (interpunkčné znamienka, číslice, matematické znaky a pod.)

Názov korpusu	Rozsah korpusu	Štruktúra korpusu	Časové rámce vzniku textov
r1955az1989-5.0	83,6 miliónov tokenov 66,8 miliónov slov	5,11 % publicistické, 75,73 % umelecké, 13,82 % odborné, 5,34 % iné texty	1955 – 1989
prim-8.0-public-sane	1,4 miliardy tokenov 1,1 miliardy slov	73,75 % publicistické, 16,33 % umelecké, 8,91 % odborné, 1,01 % iné texty	1955 – 2017; prevládajú texty od r. 2000
web-4.0	3 miliardy tokenov 2,4 miliardy slov	–	? – do polovice r. 2017
s-hovor-6.0	6,6 milióna tokenov 5,5 milióna slov	bežné rozhovory, diskusie v médiách, spontánne prednášky a prezentácie (spolu 55,88 %), výpovede z projektov Oral History Ústavu pamäti národa (44,12 %)	90. roky 20. st. – 2016; prevládajú nahrávky od r. 2008

Slová *politika*, *politický* v lexikografických opisoch

Slovo *politika* ako 'náuka o vedení štátu' je grécko-latinského pôvodu a do slovenčiny sa dostalo v 17. st. z francúzštiny s možným prostredníctvom nemčiny najskôr práve v podobe prídavného mena *politický* vo význame 'svetský, verejný, všeobecný' (SESS, 2015, s. 455). V súčasných výkladových slovníkoch, osobitne v troch vydaniach KSSJ, ale aj v prekladovom VSRS sa ukazuje vplyv doby na konkrétnu podobu významu, výber dokladov a spojení s heslovým slovom, ako aj ďalších členov slovotvorného hniezda, teda slov so základom *polit-*. Vetné doklady sme z citovaných heslových statí vynechali, čo na príslušných miestach naznačujeme troma bodkami. Dobovo podmienené časti heslových statí, ktoré najviac odrážajú pojmový aparát predchádzajúcich období, zvýrazňujeme sivým pozadím.

SSJ (1959 – 1968)
politika, -y *ž.* **1.** činnosť vlády štátu, politickej strany al. určitej spoločenskej organizácie v oblasti vnútorných a medzinárodných vzťahov zameraná na ochranu triednych záujmov a na uskutočňovanie triednych úloh príslušného štátu, strany al. organizácie: *mierová p. SSSR; vnútorná, medzinárodná, zahraničná p.; p. z pozície sily* mocenská; *vládna p.; stranícka, proletárska, robotnícka p.; národnostná, školská p.* týkajúca sa národností, školstva; *právna, daňová, roľnícka p.; kádrová p.* výber odborne a politicky vyspelých pracovníkov; *cenová, mzdová, finančná, hospodárska p., kultúrna p.;* robiť *p-u,* miešať *sa do p-y*; **2.** činnosť zameraná na dosiahnutie niečoho, charakter, spôsob, forma tejto činnosti: *špinavá p.* nečestná; ... ● *pštrosia p.* neprezieravé, krátkozraké počínanie, majúce tendenciu úmyselne niečo nevidieť; **3.** *hovor.* otázky, udalosti spoločenského života, verejného života v štáte: ... **4.** *hovor. expr.* chytráctvo, vypočítavosť, prefíkanosť: ...; *v tom je (*bude*) nejaká p.*

politický *príd.* **1.** týkajúci sa politiky ako činnosti vlády štátu al. spoločenských organizácií: *p. činiteľ, pracovník, p. prejav, p-é presvedčenie, p-á uvedomelosť, p-á orientácia, p-á príslušnosť; p-é kruhy; p. život, p. boj; p-á strana, p-á situácia; p-á moc; p-á výchova, p-é školenie, p-á literatúra, p-á poézia; p. trestný čin čin*, ktorý podľa svojej povahy a podľa okolností, za ktorých bol spáchaný, svedčí o snahe narušiť, ovplyvniť usporiadanie verejných al. sociálnych záležitostí; *geogr. p. zemepis* riešiaci vzťahy medzi prírodným a kultúrnym prostredím príslušného priestoru a štátom ako živým organizmom; *ekon. p-á ekonómia* historická veda o vývine spoločensko-výrobných vzťahov ľudskej spoločnosti; **2.** *zastar.* verejnoprávny, mocenskoprávny, štátoprávny: *p-á správa, p-á vrchnosť, p-é úrady; p-á obec* (v protiklade k urbárskej al. cirkevnej)

Tretí zväzok SSJ, v ktorom sa nachádzajú heslá slov začínajúcich sa na písmená P a R, vyšiel v r. 1963 a význam slova *politika* je naplnený typickým dobovým obsahom: išlo vtedy o činnosť zameranú na ochranu triednych záujmov a uskutočňovanie triednych záujmov. Dokladové spojenia dokumentujú preferenciu proletárskej, robotníckej a roľníckej politiky; osobitné miesto má v tom čase všade prítomná a stále sa rozširujúca kádrová politika. V heslovej stati prídavného mena *politický* sa potom prirodzene nachádzajú spojenia *politický pracovník*, *politické presvedčenie*, *politická uvedomelosť*, *politický boj*, *politické školenie*. Presvedčenie a uvedomelosť politických pracovníkov sa v tom čase nezvyšovala len politickými školeniami, ale tak ako v celej spoločnosti, aj politickou literatúrou a osobitne politickou poéziou, ktorých pomenovania sa takisto nachádzajú v doklado-

vej časti tohto hesla. Zároveň ich nájdeme aj medzi najfrekventovanejšími spojeniami s prídavným menom *politický* v textoch spred r. 1989 (porov. ďalej). Osobitné miesto majú v tejto heslovej stati výklady spojení *politický trestný čin* a *politická ekonómia*, ktorá bola ako študijný predmet súčasťou všeobecného základu prakticky na všetkých vtedajších vysokých školách.

KSSJ 2 (1989)
politika, -y *ž.* **1.** činnosť vedúcich orgánov moci v oblasti spravovania vnútroštát. a medzinár. vzťahov: *vnútorná, zahraničná p., mierová p. štátu* **2.** spôsob spravovania istej oblasti: *školská, kádrová, platová p. ...* **politický** *p-á strana, p. pracovník*

Krátky slovník slovenského jazyka je jednozväzkovým slovníkom obsahujúcim stručné výklady významov slov z jadra slovnej zásoby a podľa zásad jeho koncepcie sa prídavné mená zvyčajne nespracúvajú ako samostatné heslá, ale iba ako prihniezdované v rámci heslovej state podstatného mena. V 2. vydaní, ktoré patrí medzi opisy slovnej zásoby spred r. 1989, sa okrem všeobecných dokladových spojení vrátane zdôraznenia mierovej politiky štátu nevyhnutne nachádzajú aj spojenia *kádrová politika* a *politický pracovník*. V ďalších heslových statiach sú osobitne spracované výrazy *politbyro*, *politickoorganizačný*, *politickopropagačný*, *politickovýchovný*, *politikár* (pejoratívne označenie politika), *politikum* a *politizovať* vo význame 'diskutovať o politike'.

KSSJ 3 (1997)
politika, -y *ž.* **1.** činnosť vedúcich orgánov moci, strán, organizácií, občanov v oblasti všeob. štátnych vecí a spravovania vnútroštátnych a medzinár. vzťahov: *vnútorná, zahraničná p., mierová p. štátu* **2.** spôsob spravovania istej oblasti: *školská, ~~kádrová~~, personálna, platová p. ...* **politický** *p-á strana, p. ~~pracovník~~ program*

V treťom, doplnenom a výrazne prepracovanom vydaní KSSJ sa heslo *politika* vysvetľuje už nielen ako činnosť orgánov moci, ale dáva sa do súvislosti aj s činnosťou strán, organizácií a občanov, pričom spojenie *kádrová politika* bolo nahradené spojením *personálna politika* (zmenu v dokladoch naznačujeme prešikrtnutím výrazu alebo spojenia, ktoré bolo pôvodne použité v KSSJ 2) a *politický pracovník* bol nahradený spojením *politický program*. Z ďalších heslových statí ostali v KSSJ 3 heslá *politbyro*, *politickoorganizačný*, *politikár* a *politikum*, no heslá *politickopropagačný* a *politickovýchovný* sa už nespracovali, keďže po r. 1989 sa tieto oblasti politickej aktivity predstaviteľov vládnej strany predchádzajúceho režimu prestali

rozvíjať. Ako nové pribudli heslá *politizácia* a *politológia*. Heslová stať slovesa *politizovať* bola v novom vydaní rozdelená na dva významy: 1. zaoberať sa politikou (v rozhovore), rozprávať sa o politike a 2. dávať politický ráz, spolitizúvať. Pri prvom význame bol uvedený doklad, ktorý vystihoval atmosféru prvej polovice 90. rokov 20. st.: *dnes sa politizuje všade*, a pri druhom význame, ktorý už upozorňoval na inú stránku politiky a politizovania, sa nachádzali doklady *politizovať kultúru*, *politizovať hospodárske výsledky*. Takéto doklady by v slovníku vydanom pred r. 1989 nebolo možné uviesť.

V KSSJ 4 ostal výklad významu hesla *politika* rovnaký ako v KSSJ 3. Podľa vývinu spoločnosti a politickej situácie sa však aktualizovali dokladové spojenia v heslovej časti s prídavným menom:

KSSJ 4 (2003)
politický *p-á strana, p. program; p. subjekt* polit. strana al. hnutie; *p-á scéna*

Ďalšie heslové state slov so základom *polit-* ostali takisto v rozsahu, ako boli spracované v KSSJ 3, len v rámci koncepcie zmien a doplnení vo 4. vydaní boli k heslu *politológia* doplnené heslá *politológ*, *politologička*, *politologický* a *politologicky*.

Dynamika významu, tvorby a používania derivátov a spojení slov so základom *polit-* je v týchto slovníkových spracovaniach zreteľná a odráža realitu doby podľa času koncipovania daného slovníka alebo nového vydania KSSJ. Ešte výraznejšie sa to prejavuje v prekladovom slovensko-ruskom slovníku, ktorého tretí zväzok s písmenom P (a Q) vyšiel v r. 1986. Ide o rozsahom väčší slovník a heslá slov so základom *polit-* sú spracované oveľa podrobnejšie aj v súvislosti s ich frekvenciou v druhom jazyku. Okrem slov, ktoré sme postupne evidovali v KSSJ (*politbyro, politickoorganizačný, politickopropagačný, politickovýchovný, politikár, politikum, politizovať, politológia, politológ, politologička, politologický* a *politologicky*), sú vo VSRS samostatné heslové state viacerých ďalších slov: *politicko-administratívny, politickoagitačný, politickoekonomický, politickohistorický, politickohospodársky, politicko-osvetový, politicko-právny, politickosprávny, politickosť, politickostranícky, politicky, politička, politikán, politikárčenie* i *politikárenie, politikárčiť* i *politikáriť, politikársky, politikárstvo, politikus*. Jediné slovo, ktoré sa vo VSRS v porovnaní s KSSJ nenachádza, je heslo *politizácia*. V zloženinách prídavných mien zároveň vidíme rozkolísanosť slovenských pravopisných podôb (so spojovníkom aj bez spojovníka).

Kontexty prídavného mena *politický* v korpusových zdrojoch

V textoch spracovaných v príslušných korpusoch SNK sa prídavné meno *politický* používa v spojeniach s podstatnými menami, ktoré výrazne charakterizujú danú dobu. Niektoré z nich boli zachytené aj v dokladových častiach citovaných heslových statí.

Tab. č. 2: Najfrekventovanejšie podstatné mená nachádzajúce sa v analyzovaných korpusoch v spojení s prídavným menom *politický*

r1955az1989-5.0	prim-8.0-public-sane	web-4.0	s-hovor-6.0
ekonómia	strana	strana	väzeň
život	scéna	scéna	strana
byro	subjekt	systém	situácia
strana	situácia	väzeň	školenie
situácia	väzeň	situácia	život
činnosť	život	subjekt	elita
práca	systém	život	činnosť
systém	sila	moc	systém
moc	moc	spektrum	pracovník
udalosť	rozhodnutie	elita	scéna
boj	elita	rozhodnutie	moc
poézia	spektrum	sila	dôvod

Spojenia *politický život, politická strana, politická situácia, politický systém, politická moc* majú stabilné postavenie medzi najfrekventovanejšími spojeniami s prídavným menom *politický* vo všetkých typoch textov a vo všetkých časových vrstvách. V textoch spred r. 1989 sa kládol väčší dôraz na politickú prácu, dôležitý bol politický boj a frekventovaná bola aj politická poézia. V súčasných textoch sa častejšie používajú spojenia *politická scéna, politický subjekt* (tieto spojenia boli ako nové doplnené do KSSJ 4; porov. vyššie), ale aj *politická vôľa, politická kultúra, zodpovednosť, korektnosť* či *politický tlak* a *politická kríza*.

V korpuse hovorených komunikátov s-hovor sa ako najfrekventovanejšie spojenie s prídavným menom *politický* ukazuje spojenie *politický väzeň*

nie preto, že by išlo o jeho časté používanie v bežnej reči, ale preto, lebo značnú časť výpovedí v tomto korpuse predstavujú nahrávky realizované v rámci projektov Oral History Ústavu pamäti národa, kde boli hovoriacimi väčšinou práve bývalí politickí väzni, ktorí rozprávali o svojich pobytoch vo väzeniach a o svojich spoluväzňoch. V textoch spred r. 1989 sa o existujúcich politických väzňoch na Slovensku či širšie v socialistických krajinách nemohlo písať, toto spojenie sa vyskytovalo len v kontextoch cudzích krajín a udalostí alebo v slovenskej samizdatovej či v tom čase vôbec nepublikovanej literatúre.

James Aldridge	Mne len prikazujú , aby som určitým **politickým väzňom** nedovolil sa zhováraťˇ . “
Ivo Andrić	Radšej sa ruval so stovkou drobných i veľkých previnilcov , obyčajných kriminálnikov , ako by mal mať do činenia s **politickým väzňom** .
Larry Collins, Dominique Lapierre	Dvere , ktoré chcel otvoriť , boli dvermi na cele Pierra Lefaucheuxa , Louisa Armanda a ostatných **politických väzňov** v Paríži.
Ladislav Ťažký	Piati ležia na Zentral Friedhofe , traja , podľa správy , ktorú priniesol Müller , vraj boli premiestnení do koncentračného tábora ako **politickí väzni** .

Po roku 1989 sa spojenie *politický väzeň* neviaže na aktuálnu existenciu tohto typu väzňov na Slovensku, ale opäť v iných krajinách. Ak sa spája so slovenskými reáliami, ide o obdobie pred r. 1989, ako dokumentujú ukážky z korpusových zdrojov SNK:

HN2004/05	Okrem toho je vraj nutné naďalej podporovať kubánskych disidentov i príbuzných **politických väzňov** a obmedziť platby kubánskych vysťahovalcov rodákom doma .
JCJJ2	Ženy , zväčša budhistické mníšky , tvoria takmer tretinu **politických väzňov** v Tibete .
KBS2011/08	Anton Srholec, predseda Konfederácie **politických väzňov** :
MYŽK2011/01	Dobre som si rozumel s vtedajším maďarským prezidentom Arpádom Gönczom , ktorý bol tiež bývalý **politický väzeň** .

figel.blog.sme.sk	Dokonca existujú indície , že ide o telá a telesné orgány **politických *väzňov*** z komunistickej Číny .
prezident.sk	Ružinovský cintorín , účasť na pietnej spomienke na pamiatku popravených a umučených **politických *väzňov*** komunizmu
eurobrew.sk	Dúfame , že proces bude pokračovať a čoskoro budú prepustení a rehabilitovaní všetci **politickí *väzni*** .
mojpribeh.sk	Príbeh a fotografiu poskytol Peter Sandtner Konfederácia **politických *väzňov*** Predseda mestskej organizácie v Bratislave
beo.sk	Predstavitelia NR SR prisľúbili , že vyzvú Bielorusko , aby okamžite prepustili všetkých „ **politických *väzňov***“, ktorých uväznili bieloruské štátne orgány .

Literatúra a zdroje

HORECKÝ, J.; BUZÁSSYOVÁ, K.; BOSÁK, J. a kol. (1989): *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava: Veda.

KRÁLIK, Ľ. (2015): *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

KAČALA, J.; PISÁRČIKOVÁ, M. Hl. red. (1989): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 2., opravené vydanie. Bratislava: Veda.

KAČALA, J.; PISÁRČIKOVÁ, M. Hl. red. (1997): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 3., doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Veda.

KAČALA, J.; PISÁRČIKOVÁ, M.; POVAŽAJ, M. Hl. red. (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.

PECIAR, Š. (1959-1968): *Slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.

ŠIMKOVÁ, M. (1999): Pohyby v slovenskej lexike v 90. rokoch. In: BOSÁK, J. (ed.): *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*. Bratislava: Veda, s. 116 – 136.

ŠIMKOVÁ, M.; LEVICKÁ, J.; DEBNÁR, M. (2018): *Dynamické javy v súčasnej slovenčine a jej výskume.* Bratislava: Veda.

VAŇKOVÁ, I. (2017): Jazykový obraz světa. In: KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, <https://www.czechency.org/slovnik> [29. 8. 2019].

Veľký slovensko-ruský slovník (1979 – 1995). Bratislava: Veda.

Slovenský hovorený korpus – s-hovor-6.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2017, <https://korpus.juls.savba.sk> [29. 8. 2019].

Slovenský národný korpus. Hlavný korpus prim vo verzii prim-8.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018, <https://korpus.juls.savba.sk> [29. 8. 2019].
Slovenský národný korpus. Korpus r1955az1989-5.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018, <https://korpus.juls.savba.sk> [29. 8. 2019].
Slovenský národný korpus. Korpus web-4.0. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2018, <https://korpus.juls.savba.sk> [29. 8. 2019].

Kontakt:

PhDr. Mária Šimková, Ph.D.

Slovenský národný korpus	Department of Slovak National Corpus
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra	Ľ. Štúr Institute of Linguistics
Slovenská akadémia vied Bratislava	Slovak Academy of Sciences Bratislava

Email Address: maria.simkova@korpus.juls.savba.sk

Sprache der öffentlichen politischen Kommunikation

Silvia Adamcová

Abstract

Language of Public Communication in Politics. *Given the broad spectrum of different means of communication in politics, it is difficult for linguists to clearly characterize and analyze the political language. The term "language in politics" opens up a wide range of opportunities to address the phenomenon of pragmatics and to describe it from a situational perspective. The fact is that today's society strongly influences political events that are associated with specific communication situation. The aim of the paper is to illuminate and linguistically describe the variants of political language, rhetorical communication and its impact on the public.*

Schlüsselwörter: öffentliche Kommunikation, politischer Diskurs, Phraseologismen, Translatologie.
Keywords: public communication, political discourse, phraseologisms, translatology.

Vorbemerkungen

In der Gegenwartslinguistik gibt es mehrere Trends, die uns zeigen, dass die Linguistik interdisziplinär angelegt werden muss, wenn sie in der Zukunft etwas Neues in die Sprachforschung bringen will. Ein Bereich, der dieses Ziel verfolgt, ist eine relativ neue wissenschaftliche Disziplin – die Politolinguistik. Sie stellt sich manche Fragen, die immer wieder die gesellschaftliche Entwicklung und ihren Wiederhall in der Sprache verfolgt. Die ersten Impulse bekam die Politolinguistik bereits Ende des 20. Jh., als die Soziolinguistik ihren Höhepunkt erreicht hat (vgl. Georg 1971; Štefančík 2016; Štefančík, Dulebová 2017). Immer öfters stellte sich die Soziolinguistik die Frage, warum man die Entwicklung und Trends der Sprache in der Gesellschaft verfolgen soll?

Die Verfolgung der Entwicklung und Veränderung der Konnotationen von Wörtern spielt vor allem für die Politiker eine wichtige Rolle. Für sie ist es relevant, dass sie von der Gesellschaft und Bevölkerung positiv wahrgenommen werden. Der Beitrag versucht aufzuzeigen, wie die Sprache

mit der Kultur, Politik und Öffentlichkeitsarbeit verbunden ist, welche Zusammenhänge unter ihnen vorkommen und wie man die Problematik der politisch korrekten Sprache erläutern kann.

Bedeutung der Sprache im politischen Diskurs

Politische Entscheidungsprozesse sind ohne Zweifel komplizierte Vorgänge, mit Hilfe von denen man versucht, komplizierte gesellschaftliche Entwicklungen zu steuern. In der deutschen Gesellschaft ist es wichtig, dass sich die Politik und Sprache bemühen, ihre Ziele verständlich darzustellen. Manche Politiker aber auch Volksschichten bemängeln, dass die politische Sprache der letzten Zeit unverständlich sei und dass die Bürger ihre Volksvertreter manchmal nicht verstehen oder nicht verfolgen können. Es hängt tatsächlich davon ab, wie die Politiker ihre Bürger ansprechen, bzw. wie klar oder unklar sie ihre Wörter formulieren. Unsere Behauptungen begründen wir mit der Feststellung, dass die bekanntesten Weltpolitiker, die durch Sprache ihre Macht erreicht haben und die Massen beeinflussen konnten, der Sprache mächtig waren und sehr viel Öffentlichkeitsarbeit schafften (z. B. W. Churchill, J. F. Kennedy, B. Obama, G. Schröder, A. Merkel, J. Gauck u. a.). Diese Politiker konnten die Menschen bewegen und dazu hat ihre rhetorische Kunst, die richtige Wortwahl und ihr Auftreten beigetragen. Für jede Zeitspanne in der Geschichte gilt ein anderes Vokabular und das war auch der Fall von beliebten und bewunderten Politikern, die viele neue Wortschöpfungen in die Kommunikation gebracht haben. Sie versuchten die dramatischen Situationen mit klaren Worten umzureißen und so ihre Meinung in der Gesellschaft durchzusetzen. Sie bedienten sich dabei der Schlagwörter, Fahnenwörter, Euphemismen, Wörtern aus der religiösen Sphäre u. a. (gigantisch, einmalig, total, ungeheuer, Ewigkeit, Untat, Solidarität u. a.). Ihre Ziele konnten sie mit ihrer Rede auch deswegen erreichen, weil sie anhand der guten Kenntnis der Mentalität der Bevölkerung in Menschen positive oder negative Gefühle wecken konnten.

Problematik der politisch korrekten Sprache

Die Problematik der politischen Korrektheit wirft in der Gegenwart viele neue Fragen auf, z. B.:
- Wo liegt die Grenze zwischen einem angemessenen, respektvollen Sprachgebrauch und einem, der nicht angemessen und respektlos ist?
- Wann spricht man bei Politikern über eine verletzende Sprache?

- Wie tolerant muss sich eine Gesellschaft gegenüber der Sprache des Hasses und Untoleranz sein?
- Wie viel Wahrheit darf dem Bürger zugemutet werden?
- Welche Rolle nehmen die Politiker im Hinblick auf das Wohl der Gesellschaft ein?

In einer Situation zunehmender Unsicherung in der Gesellschaft kommt es oft zu Situationen, wo die Bevölkerung über gesellschaftliche Ereignisse nicht mehr im Bilde ist. Es besteht die Gefahr, dass über die sozialen Medien die gesellschaftliche Kommunikation in eine bestimmte Richtung gelenkt wird, dass nachprüfbare Fakten weniger eine Rolle spielen (Schlobinski 2018: 221). So kommt es vor, dass „Fake news" schnell Verbreitung finden und es macht große Mühe, die richtigen Sachverhalte wirklich klar und sachlich zu erklären. Entscheidend dafür, dass sich möglichst viele Menschen für Politik interessieren, sich in der Politik auskennen und sich richtig entscheiden ist die Verständlichkeit. Die Menschen wollen wissen, worum es in der Politik geht und wie es sie persönlich betrifft. Kommunikation und Sprache sind in der Öffentlichkeitsarbeit ohne Zweifel wichtig. Zunehmend wird unter Bevölkerung kritisch diskutiert und in den letzten Jahren kann man auch eine gewisse Entfremdung gegenüber Politik beobachten. Die negative Stellung gegenüber Politik offenbaren die Jugendlichen, die aus Protest manchmal die Wahlen meiden, oder unerfahren auf radikale Formulierungen reinfallen. In dieser Hinsicht ist es sehr wichtig wie die Politiker ihre Sympathisanten und Wähler ansprechen. Sie verhelfen sich manchmal mit spezifischem Vokabular, das man mit dem Oberbegriff „Schlagwort" bezeichnen kann.

Die Bedeutung der Sprache in politischen Diskurs lässt sich an einem konkreten Beispiel demonstrieren – z.B. im Kampf um das Kanzleramt, das vor 2 Jahren in Deutschland stattfand. In den Wochen vor der Wahl am 24. September 2017 wurde von den führenden Politikern eine Sprache benutzt, die polarisierend, hektisch und konkurrenzbedarf war. Wahlkampfsprache stellt nämlich eine besondere Art von politischer Sprache dar, in der drastische kommunikative Mittel eingesetzt werden, die man des Öfteren als brisante Wörter einstuft (Kicaj, Sethmann 2019; Diehl 2011; Wanzeck 2010). Damit sich ein Kandidat mit dem Volk identifiziert, verwendet er oft das Wörtchen „wir", weil er offenbar zu den deutschen Bürgern zählen will und dem „gemeinen Volk" zugehörig fühlen will. Gleichzeitig versucht er komplizierte Sachverhalte so darzustellen, dass man versteht, was er meint. Vereinfachende Sprache und verkürzte Darstellungen führen dazu, dass die Politiker besser vom Volk akzeptiert werden. Nicht nur die Wortwahl, sondern auch die Artikulationsweise ist charakteristisch für solche Situationen. Aus diesem Grunde kommt es in den letzten Jahren zu vermehrten Analysen

kommunikativer Mittel und der Kommunikationsweise von Politikern vor. Charakteristisch für die Ansprachen an das Volk ist eine Rhetorik, die emotionsgeladen und dramatisiert ist, um die potentiellen Wählern zu erreichen. Sachverhalte werden so dargestellt, dass sie möglichst starke Emotionen beim Publikum hervorrufen. Der Wähler fühlt sich als Individuum wahrgenommen und wichtig. Linguistisch gesehen handelt es sich dabei um einen:

- vereinfachter Sprachstil
- vereinfachte Satzbau
- klarstrukturierte Sätze
- Wiederholungen
- Metapher („Ich wasche meine Hände in Unschuld“, „Ich habe ein reines
- Gewissen“, „Er hat schmutzige Gedanken“)
- Phraseologismen („Öl ins Feuer gießen“, „die Humanisierung der Arbeitswelt, „Einen Namen auch verdienen“)
- bildhafte Sprache
- Personalisierungen („sie sind verantwortlich“, „wir schaffen das“)

Die Eigenschaften eines guten politischen Redners sind u.a.:

- rhetorische Kunst
- richtige Wortwahl
- gutes Auftreten
- Niveau des Zuhörers
- Mimik und Gestik
- deutliche und kurze Sätze
- positive oder negative Gefühle wecken
- Kenntnis der Mentalität der Menschen

Schlagwörter mit hohem gesellschaftlichem Potential

Zu diesen Wörtern gehören in erster Linie die Schlagwörter und brisante Wörter. Beide Begriffe sind im Deutschen nicht neu, sondern beruhen auf einer langen historisch politischen Erfahrung. Bereits im 19. Jh. begannen intensive Bemühungen um Schlagwortforschung und Zusammenstellung von spezifischen Wörterbüchern. Dass diese zwei frequentierten Begriffe der Politolinguistik im gewissen Zusammenhang stehen, beweisen uns die politischen Redner, die sich dieser Wörter meisterhaft bemächtigen, vor allem in der Zeit vor Wahlen. Eindeutig handelt es sich um Begriffe, die in der Öffentlichkeit häufig gebrauchte prägnante und emotive Wörter darstellen. Es gibt mehrere Definitionen dieser Termini, die man auch als „Reizwörter“, „Hochwertwörter“, „Fahnenwörter“ oder „Modewörter“ bezeich-

nen kann. Duden (2015) gibt zwei Definitionen des Wortes „**brisant**“ an: Zum einen steht es für „hochexplosiv, von großer Sprengkraft“ im Bereich der Waffentechnik, zum anderen wird es sprachlich für „Vielzündstoff für eine Diskussion, Auseinandersetzung enthaltend“ verwendet. Als Synonyme werden zu dem Begriff Adjektive wie „*akut, brennend, drängend, heikel, hochaktuell, konfliktgeladen*“ angeführt.

Der Begriff „**brisante Wörter**“ wurde im deutschen Sprachraum zunächst im lexikographischen Werken der 80er und 90er Jahre verwendet, wobei es sich um „*schwere Wörter*“ handelt, die „*aus lexikalisch-semantischen Gründen die Kommunikation erschweren oder stören können*“ (Kilian 2005: 125).

Hier sind einige relevante Beispiele der Schlagwörter aus der Politik, die in den Medien erschienen sind:

Modewörter:	**Fahnenwörter:**	**brisante Wörter:**
Momentum	konservativ	Merkeldämmerung
Postdemokratie	Demokratie	Sozialturismus
narrativ	Freiheit	Asylversagen
Smombie	Pazifismus	Asyllotterie
lmgtfy	Pressefreiheit	Brexit-Chaos
Localnomics	Solidarität	Mayday
Retropia	Würde des Menschen	Asyltourismus
Rasenmäher-Eltern	Gleichheit	Revanchismus
Schlagwörter:	**Stigmawörter:**	**Feindwörter:**
eskalatös	Krieg	Nazi
perfektoid	Krise	Rassist
ententfremden	Diktatur	Terrorist
favoritensterben	Terrorismus	Diktator
inkompetenz	Propaganda	Zigeuner
Gelbwestenprotest	Nationalsozialismus	Kriminelle
Momentum	konservativ	Merkeldämmerung
Postdemokratie	Demokratie	Sozialturismus

Literatur

ADAMCOVÁ, S. (2016): *Základy jazyka diplomacie*. Bratislava: Z-F Lingua.

DIEHL, P. (2012): Die Komplexität des Populismus. Ein Plädoyer für ein mehrdimensionales und graduelles Konzept. In: *Totalitarismus und Demokratie,* Jg. 8, Nr. 2, S. 237-291.

DUDEN (2015): *Deutsches Universalwörterbuch: Das umfassende Bedeutungswörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Bibliographisches Institut.

GEORG, K. (1971): *Sprache der Politik*. Berlin: VEB Verlag.

KICAJ, J.; SETHMANN, T. (2019): Populistische Sprache im Kampf um das Kanzleramt. Zum Sprachstil von Martin Schulz und Angela Merkel. In: *Muttersprache*, Jg. 129, S. 35-55.

KILIAN, J. (2005): Gute Wörter kommen ins Wörterbuch – böse überall hin. Konzepte und Defizite einer kritischen Semantik in der deutschen Lexikographie. In: *Aptum*, Jg. 2, Nr. 1, S. 112-134.

SCHLOBINSKI, P. (2018): Sprache – Politik – Verantwortung. Interview mit Georg Gyisi. In: *Der Sprachdienst*, Jg. 62, 6/18, S. 219-224.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, S. 28-47.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

WANZECK, Ch. (2010): *Lexikologie: Beschreibung von Wort und Wortschatz im Deutschen*. Stuttgart: UTB.

Dieser Konferenzbeitrag ist ein Teil des Projektes: KEGA *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika* 015EU-4/2019.

Kontakt:

Mgr. Silvia Adamcová, PhD.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translatology
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: silvia.adamcova@euba.sk

K problematike pojmu idiolekt politika

Lucia Chudá

Abstract

The Issue of Politician's Idiolect Concept. *The author of this article focuses on analysing idiolect and politician´s idiolect in the context of political linguistics. This term as a research object is not agreed by the whole linguistic society. We try to point out the current study of political language. Idiolect of politician as an object of linguistic research is on the periphery of contemporary scientific research. Some linguists argue that neither the definition of idiolect nor the methodology of research is established, and therefore we cannot properly study the idiolect of politicians. The ambition of this article is to objectively summarize why should be this field of study actively explored.*

Kľúčové slová: idiolekt, jazyk politiky, politická lingvistika, idiolekt politika.
Keywords: idiolect, language of politics, political linguistics, politician´s idiolect.

Úvod

V posledných desaťročiach sledujeme v jazykovede vznik interdisciplinárne zameraných výskumov, ktoré nám pomáhajú lepšie uchopiť a skúmať vzťah medzi človekom a jazykom. Je to nevyhnutné k pochopeniu ľudského konania a mentality. Za takúto vedeckú disciplínu môžeme označiť aj politickú lingvistiku, ktorá je dnes v globálnom akademickom priestore (predovšetkým v západnej Európe, USA a Rusku) dynamicky sa rozvíjajúcou vedeckou disciplínou na rozhraní lingvistiky a politológie, zodpovedajúcou súčasným interdisciplinárnych trendom v sociálnych a humanitných vedách. Podľa R. Štefančíka je „politika mimoriadne premenlivý sled historických udalostí a okrem iného aj skúmaním politického jazyka je možné túto premenlivosť uchopiť.

Preto len pozitívne možno vnímať rozvíjanie politickej lingvistiky aj v podmienkach slovenského politologického i lingvistického výskumu“

(Štefančík 2016: 43). Jazyku politiky i idiolektu politika sa v súčasnosti venuje stále viac pozornosti. Danou témou sa zaoberajú ako slovenskí bádatelia (R. Štefančík, I. Dulebová, M. Macho, P. Štubňa, S. Moyšová, Ľ. Guzi, N. Cingerová, P. Adamka, O. Orgoňová a iní), tak aj zahraniční, napr. v Ruskej federácii existuje silné zastúpenie jazykovedcov (A. Čudinov, E. Budajev, J. Šejgalova, M. Vorošilovova, A. Baranov, L. Sineľnikovova), ktorí svojim výskumom prispievajú do rozvoja politickej lingvistiky.

Jazyk politiky

V súčasnej „postfaktuálnej" dobe, ktorá sa charakterizuje vzrastajúcim mediálnym vplyvom na spoločnosť, je jazyk najsilnejšou zbraňou v rukách politika. Je preto nevyhnutné sústavné zdokonaľovať výskumný aparát, ktorým tento jazyk politiky vieme analyzovať. Jazyk politikov je orientovaný smerom na občana, ktorý vystupuje ako subjekt politického rozhodovania (Štefančík 2016: 29-30). Preto je výber jazykových prostriedkov každého politika dôležitý k dosiahnutiu želaného efektu. Keďže hlavnou úlohou politickej komunikácie je mobilizácia voličov, mal by byť tento jazyk zrozumiteľný pre široké masy. Z tohto dôvodu stojí najbližšie k jazyku každodennej komunikácie. Pre jazyk politiky je charakteristické používanie osobných zámen ako „my", „Vy", „vy", „ja", „ty". Politici tento jazyk používajú s cieľom vytvoriť u voliča dojem, že odstup medzi ním a politikmi nie je až taký veľký. Používanie osobným zámen závisí tiež od komunikačnej stratégie politikov. Ak napríklad chcú prezentovať úspechy, používajú osobné zámená častejšie, v opačnom prípade skôr používajú pasív (Ondrová 2007; Štefančík 2016: 36).

V rámci politického diskurzu existujú rôzne situácie, kedy aktéri politiky aktívne vystupujú a jazykovo sa prezentujú. Inak bude znieť prejav vrcholných politikov pri zahraničných rokovaniach, inak zase prejavy napr. poslancov v parlamente. Avšak všetky prejavy politických aktérov majú niečo spoločné – opodstatnenie. H. Girnth (2002) považuje za základné funkcie politického jazyka persuáziu, informatívnu funkciu, integratívnu funkciu, regulatívnu funkciu a inštrumentálnu, resp. tzv. poskatívnu funkciu (podľa Štefančík, Dulebová 2017: 29). Perzuázia sa považuje za najdôležitejšiu funkciu. Je to funkcia ovplyvňovania názorov voličov prostredníctvom jazykových prostriedkov. Perzuázia sa častokrát zamieňa za informatívnu funkciu a *vice versa.* Niektorí teoretici dokonca tieto dve funkcie spájajú do jednej, pretože väčšina politikov sa snaží v rámci informovania voličov ich aj ovplyvniť. Integratívna funkcia jazyka slúži na to, aby sa prostredníctvom neho vyjadrovali kolektívne postoje a presvedčenia. Regula-

tívna funkcia dominuje prevažne v komunikácii v rámci štátnej administratívy. O inštrumentálnej (poskatívnej) funkcii sa hovorí o jazyku politiky v súvislosti s petíciami, manifestami, t. j. vtedy, kedy komunikácia plynie „zdola“ smerom „nahor“. Niekedy sa ešte pridáva funkcia vytvárania imidžu, pretože najmä v dnešnej dobe je kariéra politika spätá aj s jeho imidžom.

Idiolekt politika ako predmet výskumu politickej lingvistiky

Antropocentrický obrat v jazykovede podnietil vedcov hľadať nové spôsoby na pomenovanie javov, ktoré súvisia s novými trendami. V dôsledku toho sa skúmajú a usúvzťažňujú pojmy ako *jazyková osobnosť* («языковая личность», Bogin 1984, Karaulov 1987), *rečová osobnosť* («речевая личность», Prochorov 1999), *rečový obraz* («речевой портрет», Šachovskij, Želtuchinova 1999), *rečový imidž* («речевой имидж», Dorožkinova 1997), *idioštýl* («идиостиль») či *idiolekt* («идиолект», Koťurovova 2003, Šustrovova 2006). Podľa D. Muchortova je v súčasnosti najpoužívanejším pojmom *jazyková osobnosť* (Muchortov 2014: 168). Ruský lingvista J. Karaulov pojem *jazyková osobnosť* ako vedecký termín zavádza, rozvíja a otvára tým cestu pre nasledujúci výskum.

Ruská lingvistka Koťurovova vysvetľuje idiolekt ako: „skupinu štrukturálno-jazykových znakov (ktoré sú stabilné), vyskytujúce sa v reči jednotlivca“ (Koťurovova 2003: 96). V oxfordskom slovníku sa za idiolekt považuje „jedinečná jazyková rozmanitosť jednotlivca a používanie jazyka od úrovne fonémy po úroveň diškurzu“. Z etymologického hľadiska sa skupina slov prekladá: idio- ako vlastný, osobný, súkromný, zvláštny, oddelený a odlišný; -elekt ako spoločenská rozmanitosť jazyka.

Podľa I. Dulebovej môžeme za idiolekt považovať: „...štýl jazykového prejavu príznačný pre daného jednotlivca, v ktorom (obzvlášť z lexikálneho hľadiska) sa odzrkadľujú nielen jeho etnolingvistické a etnokultúrne osobitosti, ale aj jeho sociálne a dlhodobé politické orientácie“ (Dulebová 2016: 104-105). Dvaja ľudia, ktorí zdieľajú spoločný jazyk, nemajú presne ten istý jazykový repertoár. Jazyk jednotlivca je ovplyvnený dialektom, sociolektom či inými lingvokultúrnymi faktormi, ktoré ho determinujú.

Podľa A. Čudinova, každý výskum v oblasti politolingvistiky sa môže charakterizovať pomocou určitej schémy nie vždy explicitne vyjadrených binárnych opozícií výskumných dominánt. V prípade idiolektu politikov sa upriamuje pozornosť na opozíciu: výskum idioštýlov jednotlivých politických lídrov, politických smerov a strán – výskum všeobecných zákonitostí politického jazyka (podľa Adamku 2016: 16-17). Za základe tejto teórie by

sme mali skúmať práve také výrazy politikov, ktoré nezapadajú do štandardnej formule tzv. učesaných politických prejavov (Dulebová 2016: 107). Pri skúmaní jazyka politikov a teda ich špecifických výrazových prvkov sa stáva zaujímavou reflexia používania takých lexikálnych prostriedkov ako sú metafory, frazémy, hyperboly, precedentné výrazy a pod., pretože práve tie ukazujú na hodnotový či štylisticky zafarbený prejav adresanta. Práve takýmto výskumom (teda skúmaním politického textu, fráz, klišé a stereotypov v idiolekte politika) na Slovensku sa zaoberajú medzi inými lingvisti M. Macho, P. Adamka, J. Sipko, L. Gajarský, E. Molnárova, J. Lauková či Z. Dobrík.

Problematika výskumu idiolektu

Mnohí lingvisti poukazujú na nejednoznačnú metódu výskumu nielen idiolektu politikov, ale aj celej subdisciplíny – politickej lingvistiky. Existuje viacero argumentačných dôvodov, o ktoré sa odporcovia výskumu opierajú. Snáď najčastejším argumentom je nejednoznačnosť vlastnej teoretickej a metodologickej bázy, čím sa uchopenie fenoménu idiolektu stáva zložitejším.

U. Weinreich (1968) koncept idiolektu v 50. rokoch odmietol z pozície štrukturalistickej lingvistiky, pretože „konštantnosť rečových vzorcov sa dá jednoduchšie stanoviť pre dve osoby v dialogickej situácii [...] než len pre jediného človeka“ a „v rámci ‚idiolektu‘ existujú rozdiely, pre ktoré by bolo treba idiolekt ďalej rozložiť (napr. na ‚štýly‘)“ (Chambers 2003: 3). V rámci variačnej sociolingvistiky J. Chambers o „osobných jazykových charakteristikách“ konštatuje, že nie sú integrované do sociolingvistického výskumu a aj všeobecne v jazykovede k sebe „pritiahli relatívne málo seriózneho jazykovedného štúdia“, hoci záujem o ne sa v poslednom čase zvýšil (Tamže).

Taktiež analytické prístupy varírujú v hraniciach od deskriptívnej stratégie až po kritickú perspektívu politického diskurzu (Van Dijk 2005) a nie je jednoduché nájsť primeranú rovnováhu medzi dvomi uhlami pohľadu. Zároveň však podotýkame, že nie je možné vymedziť ostré hranice medzi jazykovou a politickou analýzou textu, pretože jazykovedný prístup už samotnou povahou odráža politicko-sociálny podkontext, ktorého nositeľom sú slovné výrazy (Sehnal 2018: 178).

Podľa P. Adamku problém nastáva už „vo vzťahu medzi politolingvistikou a medialingvistikou, nakoľko väčšina analýz politického diskurzu sa uskutočňuje práve na materiáli médií. Medialingvistika sa podobne ako politická lingvistika vyšpecifikovala na základe výskumného predmetu a sféry fungovania jazyka, pričom nadviazala na teórie funkčnej štylistiky publicis-

tického štýlu. Pragmatika mediálneho aj politického diskurzu je determinovaná nielen realizačným prostredím, ale aj osobnosťou adresanta a sociálnopsychologickými príznakmi adresáta. Oba diskurzy majú rovnakého adresáta (masové publikum), často i adresanta (politici, politický novinári, politológovia...)“ (Adamka 2016: 15).

Je skúmanie idiolektu politika predmetné?

Vychádzajme z výroku R. Štefančíka: „Jazyk sa niekedy považuje za dôležitý mocenský nástroj, ako ktorýkoľvek iný. Používajú ho tak kovaní demokrati, ale je súčasťou mocenskej výbavy aj každého diktátora“ (Štefančík, 2016: 29). Nakoľko je jazyk politiky, ako taký, ťažko uchopiteľný, nazdávame sa, že skúmanie idiolektu jednotlivých politikov, ako štýl jazykového prejavu príznačného pre daného jednotlivca, môže prezradiť napríklad aj diskurzné stratégie politika.

V Spojených štátoch amerických a v Rusku sú rozšírené výskumy tzv. bušizmov a putinizmov, ktoré sa zverejňujú aj ako samostatné publikácie, dokonca popularizačného charakteru a s ľahkým ironickým podtónom. Podľa slov I. Dulebovej: „je to lákavá, ale podľa nášho názoru, nebezpečná cesta folklórizácie a zľahčovania až bagatelizovania vážneho javu“ (Dulebová 2016: 107). Napríklad v Ruskej federácii pretrváva trend, že najvyšší štátny predstaviteľ (prezident) udáva tón celému ruskému politickému diskurzu, a nakoľko prezident V. Putin často používa subštandardnú lexiku charakteristickú pre menej vzdelanú a sociálne slabšiu časť ruskej spoločnosti, má to negatívny vplyv pre všeobecný charakter politického jazyka v Rusku.

Pražský bohemista J. Hasil sa k českému politickému diskurzu vyjadruje nasledovne: „Jazyk české politiky je rovněž tvořen souhrnem idiolektů jednotlivých politiků. Zdá se, že celkově za poslední léta zhrubl, zvulgárněl, ztratil rysy oficiálnosti, veřejnosti, reprezentativnosti, připravenosti; stal se především mluveným, spontánním, nepřipraveným. A jak tedy český politický diskurs ovlivňuje jazyk médií či jazyk české publicistiky? Jsme přesvědčeni, že výrazně“ (Hasil 2013: 62). Nazdávame sa, že to nie je iba ruský alebo český trend, ale trend globálnejšieho charakteru, kedy idiolekt politika resp. politikov do veľkej miery ovplyvňuje celospoločenský diskurz.

Záver

V našom príspevku sme sa snažili nazrieť na idiolekt politika ako na jeden z dôležitých predmetov politolingvistickej a lingvokulturologickej analýzy

a zároveň aj ako na prostriedok na skúmanie jazyka politiky a diskurzných stratégií aktérov v rámci politickej lingvistiky. Dospeli sme k záverom, že pre idiolekt neexistuje jednotne uznávaná definícia či špecifická unifikovaná metodika výskumu. V mnohom sa ale môžeme oprieť o doterajšie výskumy lingvistov, ktorí sa snažia koncept idiolektu ako objekt výskumu definovať a popularizovať. Hoci existujú názory, ktoré spochybňujú možnosť zmysluplnej analýzy jazyka politikov, nazdávame sa, že idiolekt ako objekt analýzy môže priniesť do interdisciplinárneho jazykovedného výskumu podnetné impulzy a zistenia.

Veľkou výzvou pri skúmaní idiolektu politikov je ich početnosť a rozmanitosť. Preto budúcnosť skúmania idiolektu politikov vidíme v precíznej práci, ktorá sa zameria na textovú analýzu sústreďujúc sa na jedného politika a následne po monografiách venovaných *politickému idiolektu* môžu vzniknúť komparatívne štúdie analytického a syntetického charakteru, ktoré budú skúmať politický idiolekt ako celok. Doterajšie výskumy v danej oblasti dovoľujú nám sa nádejať, že je to otázka blízkej budúcnosti.

Literatúra

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov v súčasnom ruskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

HASIL, J. (2013): Jazyk české publicistiky jako odraz českého politického diskurzu? In: ONDREJOVIČ, S. (ed.): *Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte.* Bratislava: VEDA, s. 60-67.

CHAMBERS, J. K. (2003): *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and its Social Significance*. Malden: Blackwell.

KOŤUROVOVA, M. (2003): Idiostiľ. In: KOŽINOVOVA, M. (ed.): *Stilističeskij enciklopedičeskij slovar russkogo jazyka*. Moskva: Flinta, s. 95-99.

MUCHORTOV, D. (2014): Ob obščem i častnom v poňatijach «jazykovaja ličnosť», «rečevoj portret», «idiostiľ» i «idiolekt» (na primere verbaľnogo povedenija sovremennych političeskich dejatelej). In: ČUDINOV, A.P. (ed.): *Političeskaja kommunikacija: perspektivy pazvitija naučnogo napravlenija: materialy meždunarodnoj naučnoj konferencii.* Jekaterinburg, 2012, s. 167-173.

ONDROVÁ, D. (2007): Rétoricko-figurálny prejav anglického politického jazyka. In: *Politické vedy*, roč. 10. č. 3-4, s. 103-111.
SEHNAL, R. (2018): Politický jazyk ako funkčný mechanizmus vytvárania metafor. In: *Časopis pro moderní filologii.* 100, 2018, č. 2. Praha: Univerzita Karlova, s. 176-190.
ŠTEFANČÍK R.; DULEBOVÁ I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: Ekonóm, 2017, 193 s.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
VAN DIJK, T. A. (2005): Critical Discourse Analysis. In: SCHIFFRIN, D. a kol. (ed.): *The Handbook of Discourse Analysis.* Malden: Blackwell, s. 362–371.

Kontakt:

Mgr. Lucia Chudá

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East
European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

E-mail Address: chuda40@uniba.sk

Der sichtbare Diskurs. Visualisierung von sprachlichen Daten im Rahmen von Diskursanalysen

Attila Mészáros

Abstract

The Visible Discourse. Visualization of Linguistic Data in the Context of Discourse Analyses. *The article deals with the question of how complex linguistic data obtained through discourse analysis can be presented in an optimized form. The focus is on the analysis levels according to the so-called DIMEAN (discourse multi-level analysis) model. An overview of the visualization techniques is offered. In the practical part there are presented concrete examples to illustrate which visualization techniques can be used on the individual discursive levels.*

Schlüsselwörter: Flüchtlingsdiskurs, Diskursanalyse, Visualisierung, Kollokationsgraph, Diskursnetzwerk.
Keywords: refugee debate, discourse analysis, visualization, collocation graph, discourse network.

Einführung

Die Ereignisse im Alltag liefern regelmäßig Themen, die in den unterschiedlichsten Bereichen der Gesellschaft ein bestimmtes Echo hervorrufen. Solche sind etwa die Problematik der Genmanipulation oder die des Rechts des Menschen auf das Sterben – und in den letzten Jahren unbedingt auch die durch den syrischen Bürgerkrieg ausgelöste Flüchtlingskrise. Damit bezeichnet man ein grenzübergreifendes und multidimensionales Phänomen. Der Ansturm der fliehenden Massen aus dem Nahen Osten nach Europa bedeutet nämlich nicht nur für die Wirtschaft und Politik eine riesige Herausforderung, es sind insbesondere die gesellschaftlichen, kulturellen und religiösen Aspekte, die praktisch in ganz Europa bis heute heftige Diskussionen auslösen. Diese resultieren in einem transnationalen Diskurs, der u.a. für die (Diskurs)Linguistik einen besonders interessanten Untersuchungsgegenstand bietet.

Diese sog. Flüchtlingsdebatte ist in mehrerer Hinsicht eigenartig. Es handelt sich hierbei nämlich um einen Problemkreis, der über eine beson-

ders große Ausbreitung sich auszeichnet. Die hier thematisierte Flüchtlingskrise betrifft nämlich nicht nur einzelne Länder, sondern ein ganzer Kontinent bzw. die ganze Europäische Union als Staatsgebilde und seine Bevölkerung, Traditionen und Perspektiven. Darüber hinaus gilt es auch, dass im Flüchtlingsdiskurs nicht einfach Versuche zur Lösung Flüchtlingsproblematik ausgehandelt werden, sondern vielmehr die Positionen über die weitere Entwicklung der EU sind hier konfrontiert.

Das Besondere daran ist, dass die Debatte über diese komplexe Problematik praktisch vor unseren verläuft. Der Schauplatz sind dabei nicht mehr die herkömmlichen Medien – in erster Linie die gedruckte Presse –, sondern vielmehr die sog. sozialen Medien. Da die Online-Sphäre weiterhin relativ unkontrolliert existiert, bieten Facebook&Co. die Möglichkeit, direkt an dem Diskurs teilzunehmen. Diese Beobachtung führt zugleich zu den folgenden Schlussfolgerungen. Zum einen, die neuen Technologien bzw. Medien erweitern kontinuierlich die Teilnahmemöglichkeiten an öffentlichen Diskussionen, wodurch öffentlich relevante Themen potenziell auch ein breiteres Publikum erreichen können. Zum zweiten, diese Teilnahme beschränkt sich häufig auf vereinzelte Kommentare bzw. Wiederholung von Meinungen anderer. Somit handelt es sich hierbei eher um Multiplikatoren, die eher als passive Diskursteilnehmer auftreten, als um führende Akteure, die klar abgrenzbare Positionen vertreten. Eklatante Beispiele dafür liefern die auf Facebook wiederholt geteilten Beiträge, die eventuell um kurze Begleittexte ergänzt werden, jedoch nicht als originelle Äußerungen der teilenden Personen betrachtet werden können, Und zum dritten, die relativ hohe Anzahl von solchen Quasi-Diskursteilnehmern weist auch darauf hin, dass sie über den Diskurs, worauf sie Bezug nehmen, nur sehr begrenzt bzw. nur einseitig informiert sind.

Die obigen Beobachtungen führten dazu, auf jene Seite von Diskursanalysen tiefer einzugehen, die bisher weniger Beachtung fand. Es handelt sich um das Aufzeigen jener Verfahren, die Diskurse *sichtbar* machen. Der vorliegende Beitrag fokussiert somit auf die Techniken, die bei der Visualisierung von sprachlichen Daten aus Diskursanalysen eingesetzt werden können. Besondere Beachtung wird dabei der fachexternen Kommunikation gewidmet. Im Vordergrund steht also die Frage, wie komplexe, durch Diskursanalysen erworbene Ergebnisse und Inhalte außerhalb der Linguistik, d.h. für (linguistische) Laien kommuniziert werden können. Hier wird nämlich die Ansicht vertreten, dass die Diskurslinguistik durch eine optimierte Präsentation ihrer Ergebnisse eine wichtige gesellschaftliche Aufklärungsarbeit leisten kann, insofern es um die Erweiterung von Weltansicht und das Verständnis und Deutung von öffentlich-politischen Ereignissen mittels Sprache geht. Unter Diskurs ist ja ein Phänomen zu verstehen, das erst im

Sprachgebrauch zustande kommt, wobei die Sprachbenutzer auf Objekte der außersprachlichen Wirklichkeit mittels Sprache eine Referenz herstellen. Diese Bezugnahme hinterlässt auf der sprachlichen Oberfläche bestimmte Spuren, die als zeichenhafte Manifestierungen von Weltwissen betrachtet werden können. Von dieser Annahme ausgehend lässt sich also Folgendes behaupten: Wenn durch Diskursanalysen aufgezeigt werden kann, wie die jeweilige Sprachgemeinschaft die sie umgebende Welt sieht, interpretiert und in das eigene kollektive Wissen einbettet, dann sind Diskurse als Phänomene zu verstehen, die an der Gestaltung der Weltbetrachtung von Individuen (im Sinne von Mitgliedern einer Sprach- und Kulturgemeinschaft) eine fundamentale Rolle spielen.

Ausgangslage

Die in der Einleitung beschriebenen Beobachtungen waren die Motivation dazu, am Lehrstuhl für deutsche Sprache und Literatur der J.-Selye-Universität ein Projekt zu einer sprachkontrastiven Untersuchung des aktuellen Flüchtlingsdiskurses zu starten. In die Untersuchung wurden neben dem Deutschen die Sprachen Ungarisch und Slowakisch einbezogen. Es handelt sich nämlich um drei Länder, die zwar alle Mitglieder der Europäischen Union sind, von der Flüchtlingskrise waren sie doch sehr unterschiedlich betroffen. Es war daher auch annehmbar, dass die Flüchtlingsproblematik in allen drei Sprach- und Kulturgemeinschaften auch unterschiedlich verarbeitet wird.

Das primäre Forschungsinteresse gilt den folgenden Fragen:

- Wie wird das Wissen über die Flüchtlinge durch die Sprache hergestellt?
- Wie beeinflusst die Zugehörigkeit zu einer Sprach- bzw. Kulturgemeinschaft die Rezeption der Flüchtlingsproblematik?
- Welche Gemeinsamkeiten und Unterschiede sind durch die Konfrontation von thematisch identischen Diskursen zu beobachten, die parallel in drei unterschiedlichen Ländern in unterschiedlichen Sprachen geführt werden?
- Welche Akteure dominieren die einzelnen Teildiskurse und welche kollektiven Denkmuster fungieren im Hintergrund, die die Positionierung der Akteure bestimmen?

Zielsetzung

Vor diesem Hintergrund sind die konkreten Analysen auf einige ausgewählte Dimensionen des Diskurses gerichtet. Im Fokus stehen hierbei die Ebene

des Diskurswortschatzes, die der Akteure und die der transtextuellen Beziehungen. Da es sich um große Datenmengen handelt – sowohl auf der Seite des Inputs als auch auf der des Outputs –, besondere Beachtung wird der Frage gewidmet, wie die Ergebnisse von Diskursanalysen auch für ein breiteres – und laienhaftes – Publikum verständlich gemacht werden können. Dieser Aspekt steht im Zentrum des vorliegenden Beitrags. Die Betonung liegt also auf der praktischen Seite; es werden Verfahren dargestellt, die im Zeichen der in der Einleitung angesprochenen *Aufklärungsarbeit* der Diskurslinguistik bei der Darstellung und Deutung diskursanalytischer Daten effektiv angewendet werden können.

Theoretische Vorüberlegungen

Den Kern der Überlegungen bildet die Frage, wie eigentlich ein abstraktes Phänomen wie der Diskurs bzw. die durch die Analyse von Diskursen erworbenen sprachlichen Daten in eine, auch für Laien *konsumierbare* Form überliefert werden können. Es handelt sich also um eine Art Wissenstransfer, wo hochkomplexe Inhalte aus dem Bereich der Sprachwissenschaft verständlich gemacht werden sollen. Bei solch komplexen Wissensbeständen ist die rein verbale Darstellungsform nur beschränkt effektiv. Es zeigt sich daher zweckmäßig, auch nonverbale Mittel einzusetzen. Damit werden hier in erster Linie visuelle Elemente gemeint. Sie stellen Zusammenhänge her und unterstützen das Verständnis, wobei sie sprachlich kodierten Inhalte ergänzen bzw. stärken können. Der vorliegende Beitrag fokussiert deshalb auf die Techniken der Visualisierung, die Diskurse *sichtbar* machen können.

Es sind hierbei zwei Aspekte zu berücksichtigen. Erstens, obwohl insbesondere in den Online-Medien eine multimodale Kommunikation realisiert wird (Informationen werden parallel in Text, Bild und Ton übermittelt), Diskurse werden traditionell mittels Texte zugänglich gemacht. Das Primat von Texten bildet auch den Ausgangspunkt des wissensbasierten Textverständnisses bei Antos (Antos 1997: 43ff). In seinem Konzept geht er davon aus, dass in Texten

- kommuniziertes, kulturell überliefertes und kognitiv generiertes Wissen archiviert wird;
- wobei ihnen die Rolle des primären Mediums bei der Kommunikation zugeschrieben wird, die in räumlicher und zeitlicher Distanz zustande kommt;
- und diese dabei in der Rolle von autonomen und prototypischen Kommunikationsmitteln auftreten, „die sich durch maximale Kontextunabhängigkeit sowie durch sprachliche Konstruktivität auszeichnen“ (Antos 2007: 34).

Antos versteht damit unter Texten „komplexe sprachliche Modelle der Erzeugung von individuellem und kollektiven Wissen“ (Antos 2010: 43). Das heißt nicht, dass sich Diskurse ausschließlich in Texten konstituieren würden. Es geht vielmehr darum, dass sie „historisch wie systematisch als kulturspezifische sprachliche Konstitutionsformen“ vom Wissen zu betrachten sind (ebd.), wobei sie gerade mittels textueller Korpora am einfachsten für linguistische Analysen zugänglich gemacht werden können (vgl. hierzu auch Antos und Wieser 2005).

Zweitens, der vorliegende Beitrag erhebt keinen Anspruch auf eine visuelle Diskursanalyse. Während hier auf die Möglichkeiten der Visualisierung von sprachlichen Daten eingegangen wird, die durch herkömmliche – und textbasierte – Diskursanalysen erhoben wurden, die visuelle Diskursanalyse stellt eine wesentlich andere Richtung innerhalb der Diskurslinguistik dar. Im deutschsprachigen Raum hat der visuelle Aspekt von Diskursen spätestens mit dem grundlegenden Band von Maasen, Mayerhauser und Renggli (2006) in die Diskursforschung Eingang gefunden. Von der Annahme ausgehend, dass Visualitäten nicht als bloße Dekorationen, sondern als wichtige Ergänzungen von Wissensordnungen auftreten, orientieren sich in den letzten Jahren u.a. wissenssoziologische Forschungen verstärkt am Handeln mit Bildern. Stark vereinfacht gesagt: Die Rolle von Bildern wird nicht auf die der Illustrationen degradiert, sondern sie werden als in textuelle Umgebungen eingebettete „graphische Elemente unterschiedlichster Art [betrachtet], die im Zusammenhang diskursiver Formationen bzw. Strukturierungen zum Einsatz kommen.“ (Keller 2016: 75).

Trotz dieser erweiterten Perspektive sind es bis heute in erster Linie aus Printmedien stammenden Texte, die die Basis für Diskursanalysen bilden. Das liefert auch eine mögliche Erklärung dafür, warum sich die Diskursanalyse in großem Maße textanalytischer Verfahren bedient. Diese sind teilweise auch jenes diskurslinguistische Mehr-Ebenen-Modell (DIMEAN) integriert, das heute in manchen diskursanalytischen Arbeiten quasi als Standard eingesetzt wird (Spitzmüller und Warnke 2011). Wichtig ist, dass dieses Modell nicht als bloße Sammlung von obligatorisch durchzuführenden Analyseverfahren verstanden wird. Es handelt sich vielmehr um ein Forschungsprogramm, das auf den Ebenen der intratextuellen Beziehungen, der transtextuellen Beziehungen und der Akteure dem Linguisten ein Inventar von Verfahren zur Analyse des jeweiligen Forschungsgegenstandes, d.h. des Diskurses bereitstellt. Diese müssen je nach dem konkreten Forschungsinteresse dem eigenen Konzept angepasst werden. Die besondere Leistung des DIMEAN liegt in erster Linie darin, dass es versucht, diskurskonstituierende Merkmale nicht streng, in einem textorientierten Rahmen zu erfassen, sondern den Blick über den Text hinaus erweitert. Durch die zu starke Ori-

entierung an (Einzel)Texten geht nämlich gerade das Essentielle von Diskursanalysen verloren. Das heißt, eine Diskursanalyse kann zwar etwa auf die Ebene des Wortschatzes anhand einiger Texte beschränkt werden, dadurch kann man jedoch nur begrenzte Kenntnisse über den Gesamtdiskurs erwerben. Eine komplexe Diskursanalyse sollte daher neben der intratextuellen Ebene auch bzw. vor allem die transtextuelle sowie die Akteursebene berücksichtigen. Erst so können jene Zusammenhänge erkannt bzw. gedeutet werden, wodurch der Diskurs überhaupt zustandekommt.

Verfahren der Visualisierung

Im praktischen Teil des vorliegenden Beitrags wird anhand konkreter Beispiele dargestellt, wie die auf den einzelnen Analyseebenen erworbenen sprachlichen Daten visualisiert und somit verständlich gemacht werden können. Es können dabei grundsätzlich die folgenden Lösungen eingesetzt werden:
a) Abbildungen (realistische Bilder): Fotos, Zeichnungen;
b) Visualisierungen (logische Bilder): Diagramme, Tabellen.
Eine solche Unterscheidung ist wichtig, denn die Visualisierungsmittel erfüllen entweder eine begleitende Funktion (Illustrationen) oder ergänzen die verbal vermittelten Informationen.

Abbildungen kommen dort zur Anwendung, wo der Darstellungs- und Rezeptionsökonomie eine wichtige Rolle zukommt. Im Falle von Diskursanalysen zeichnen sich diese lediglich als sekundäre Mittel der Visualisation aus. Ihre Rolle beschränkt sich nämlich auf die Illustration bzw. visuelle Begleitung des eigentlichen Analyseprozesses, etwa in Bezug auf die Arbeit mit der Analysesoftware. Zu erwähnen sind hierbei Bildschirmfotos (Screenshots), die sich durch einen großen Wiedererkennungswert auszeichnen und somit den Forscher bei der praktischen Analysearbeit fördern können.

Visualisierungen sind „aufgrund von Relevanzkriterien geordnete Reduktionen von Daten, die auf der Basis gestalterischer Vorgaben visualisiert werden." (Scharloth/Engster/Bubenhofer 2013: 363). Sie veranschaulichen in erster Linie Relationen zwischen quantitativen Größen; hierzu gehören u.a. Diagramme und Flow-Charts. Als solche sind sie für die Veranschaulichung von großen Datenmengen und statistischen Informationen hervorragend geeignet.

Fallbeispiel 1: Wortebene

Wie aus den obigen Überlegungen deutlich ist, bei einer Diskursanalyse findet man je nach Erkenntnisinteresse unterschiedliche Akzentuierungen. Die intratextuelle Ebene und dabei gerade der Diskurswortschatz wird trotzdem besonders gerne zum Ausgangspunkt von diskurslinguistischen Untersuchungen erhoben. Durch lexikalische Einheiten können nämlich Einstellungen und Bewertungen ausgedrückt werden (Spieß 2011), die somit in der Rolle von Diskursmarkern auftreten. Hierzu gehören einerseits singuläre Wörter wie etwa Flüchtling und Asyl, andererseits auch Mehrworteinheiten (Kollokationen). Letztere können neue Bedeutungen generieren, die u.a. in Okkasionalismen zum Ausdruck kommen.

Analysen auf der Wortebene richten sich bevorzugt auf die Ermittlung des Diskurswortschatzes. Über die größte Relevanz zeichnen sich dabei die Schlüsselwörter aus, denn die zeigen, „was ist" (Kuhn 1975: 11). Zur Visualisierung eignen sich sehr gut die sog. Wortwolken. Diese lassen sich ohne tiefere Programmierkenntnisse einfach anhand der Worthäufigkeit sowohl Online als auch mittels frei verfügbarer Programme leicht generieren.

Abb. 1: Wortwolke zur Visualisierung von Schlüsselwörtern

In Abb. 1 ist ersichtlich, welche Ausdrücke die Kategorie *Akteure* als personale Größen im deutschsprachigen Diskurs dominieren. Stark vertreten sind sinngemäß die Mitglieder der Bundesregierung (Kanzlerin, Innenminister bzw. Personennamen) sowie die Parteien und Institutionen (CDU, SPD, BamF, EU). Die Abbildung macht zugleich die Variabilität der Konkurrenzbezeichnungen für Flüchtlinge deutlich. Durch die höchste Frequenz im Wortgebrauch zeichnen sich die Ausdrücke Flüchtlinge, Asylbewerber und Migranten aus, seltener kommen Asylsuchende und Einwanderer vor.

Eine andere Richtung stellen jene Lösungen dar, die die Beziehungen zwischen den lexikalischen Einheiten visualisieren. Der Graph in Abb. 2 macht jene Komposita sichtbar, wo das Wort *Asyl* in der Rolle des Basismorphems auftritt. Die einzelnen Komposita können aus dem jeweiligen

Untersuchungskorpus mit Konkordanzprogrammen wie z.B. *AntConc*[1] ausgefiltert werden. Solche Software ermöglichen nicht nur die Auflistung der einzelnen Formen, sie liefern darüber hinaus eine Reihe von statistischen Informationen, etwa über die Worthäufigkeiten und Signifikanzen.

Abb. 2: Komposita mit dem Grundwort Asyl

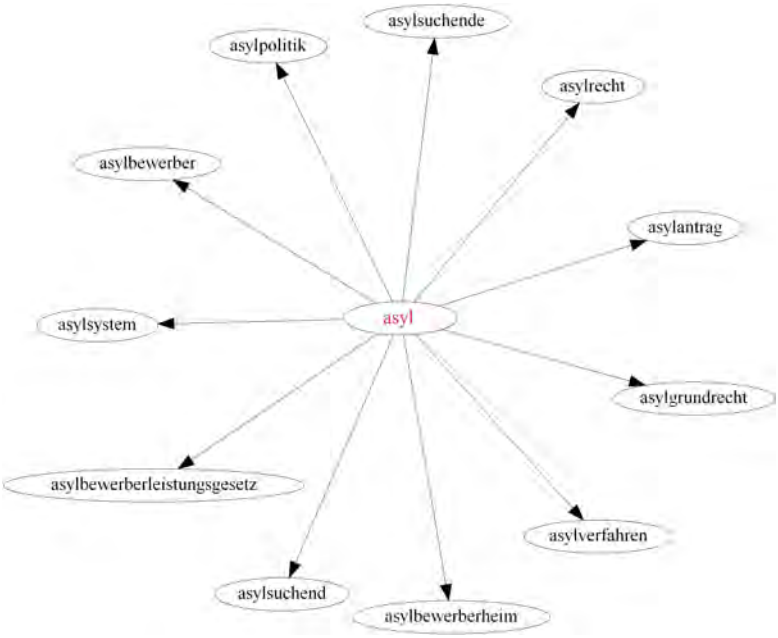

Es bietet sich darüber hinaus die Erstellung von sog. Kollokationsgraphen, d.h. von Visualisierungen von Kollokatoren. Darunter sind jene Wörter zu verstehen, die in einem Korpus mit einem bestimmten Basiswort vorkommen. Zur Bestimmung der Kollokatoren ist im Voraus ein Fenster zu festlegen, wie viele Wörter links und rechts von der Basis beobachtet werden müssen. Nach der Bestimmung der Frequenzen ist eine entsprechende Deutung der Daten erforderlich, um aussagekräftige Ergebnisse zu erhalten. Es ist z.B. zu berücksichtigen, dass bestimmte Funktionswörter wie Artikelwörter und Präpositionen in Kombination mit den einzelnen Wortklassen wesentlich häufiger auftreten. Ebenso muss man überprüfen, ob die errech-

[1] https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/

neten Worthäufigkeiten im untersuchten Kontext tatsächlich signifikant ist, d.h., ob andere Kontexte nicht ähnliche Frequenzen aufweisen. Deshalb ist zuerst das Untersuchungskorpus von solchen Funktionswörtern (stop words) zu bereinigen, erst danach kann man mit der Analyse anfangen.

In Abb. 3 ist ein Kollokationsgraph ersichtlich, wo die Beziehungen zwischen signifikanten Bezeichnungen für Aufnahmeeinrichtung im deutschsprachigen Flüchtlingsdiskurs und deren Kollokatoren in Form eines semantischen Netzes visualisiert sind. Diese Grafik macht einerseits die Vielfältigkeit der Konkurrenzbezeichnungen sichtbar, auf der anderen Seite wird dadurch deutlich, in welchen Kontexten die Kollokatoren hauptsächlich vorkommen. Die Kollokatoren wie *Angriffe*, *Zustände*, *Kriminalität*, *Menschen* weisen eindeutig auf die Zwiespaltigkeit dieser Orte bzw. Institutionen hin. Einerseits handelt es sich um Aufnahmeeinrichtungen, wo Menschen in Not in hoher Anzahl vorübergehend untergebracht sind. Auf der anderen Seite sind diese Orte insbesondere in Deutschland regelmäßig Ziele von Angriffen, weshalb diese Begriffe zumindest im untersuchten Zeitraum immer öfter im Kontext der Kriminalität vorkommen.

Abb. 3: Kollokationsgraph

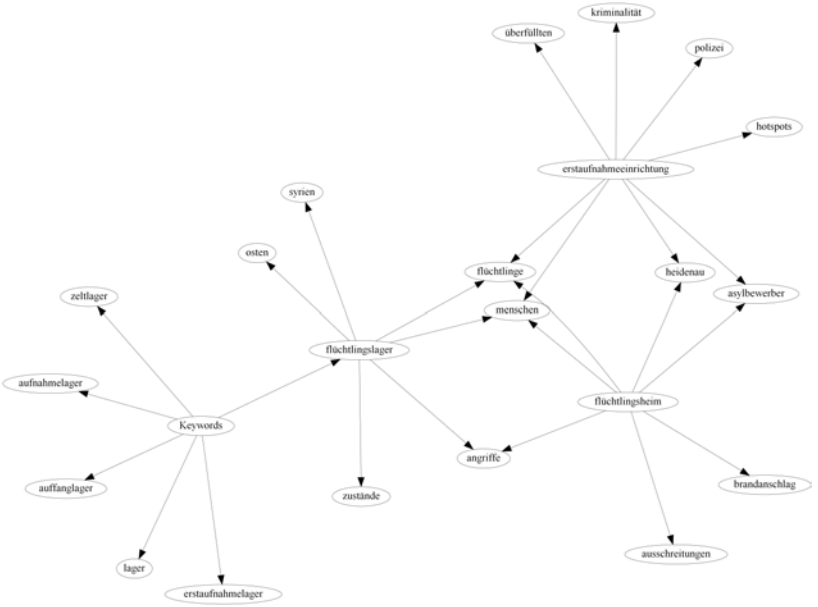

Die Kollokationsanalyse bedeutet damit einen Schritt in die Richtung der komplexen Diskursanalyse. Durch die Ausweitung des Forschungsinteresses auf Mehrworteinheiten[2] kann man nämlich nicht mehr nur einzelne Wörter und deren Rolle im Diskurs beobachten, sondern man bekommt auch aufschlussreiche Informationen über die Gebrauchskontexte, in denen diese Wortschatzelemente typischerweise vorkommen.

Fallbeispiel 2: Akteursebene

Von der Prämisse ausgehend, dass Diskurse im Sprachgebrauch entstehen, soll man auch die handelnden Subjekte, d.h. die Akteure in das Diskursverständnis einbeziehen. Bei Foucault[3] als auch in der späteren poststrukturalistischen Diskursforschung wird dem Individuum lediglich eine untergeordnete Rolle zugeschrieben. Die Systemtheorie von Crozier und Friedberg formuliert jedoch, dass „Systeme nur über und durch die ihnen angehörigen Individuen und Gruppen [bestehen], d.h. soziale Akteure, die allein sie tragen und ihnen Leben geben und die allein sie ändern können" (Crozier und Friedberg 1993: 3). In Einklang mit dieser Auffassung lässt sich behaupten, dass Diskurse erst dann entstehen und existieren können, wenn dazu aktiv handelnde Sprachbenutzer auch vorhanden sind.

Die germanistische Diskursforschung kann für der Einbezug der Akteursebene dem oben beschriebenen DIMEAN-Modell (vgl. Spitzmüller und Warnke 2011) bedanken. Auf der Akteursebene fokussieren die Verfasser auf die Frage, welche sozialen Positionen bzw. Rollen die Diskursakteure einnehmen können und wie sich diese im Sprachgebrauch manifestiert. Die Analysen auf dieser Ebene beziehen sich einerseits auf sog. Diskursgemeinschaften, andererseits auf die zentralen Akteure, die in der Rolle von sog. ideology brokers (Blommaert 1999: 9) auftreten. Mit Akteuren werden hier nicht einfach Sprachbenutzer gemeint, sondern alle Diskursteilnehmer, die dem Diskurs „Dichte und Dynamik" geben (Kämper 2017: 260). Im Rahmen einer Diskursanalyse muss man die Diskursteilnehmer im Kontext deren sozialen Rollen und Positionierung beobachten. Es sind nämlich in erster Linie diese Faktoren diejenigen, die es ermöglichen, durch das sprachliche Handeln der Akteure die Wirklichkeit sprachlich zu konstruieren.

[2] Vgl. hierzu die Überlegungen über Sprachgebrauchsmuster im Kontext von Big Data bei Bubenhofer, Müller und Scharloth (2013)

[3] Foucault (1973: 32) operiert mit einem untergeworfenen Subjekt, das sich erst im Diskurs konstituiert.

Diskurse sind also nicht einfach als Anhäufungen von sprachlichen Äußerungen zu bestimmten Themen zu verstehen, sondern in erster Linie als Konfrontation von Meinungen und Positionen im Sinne von „diskursive[n] Wettkämpfe[n] um Geltungsansprüche" (Felder 2012b: 18). Es entstehen dabei bestimmte Streitpunkte (Felder 2012a: 407ff), die sich auf der sprachlichen Oberfläche in unterschiedlichen idiomatischen Formationen, etwa Schlüsselwörtern manifestieren. Diese basieren auf sog. Topoi, die als vordiskursive Größen im kollektiven Gedächtnis der jeweiligen Sprach- und Kulturgemeinschaft verankert sind. Somit gelten sie als Grundlage für konkrete Sprachhandlungen, die die Sprachbenutzer im Rahmen ihrer Argumentation zur Unterstützung oder Ablehnung einer Position verwenden. Ein Diskurs zeichnet sich durch das wiederholte Vorkommen bestimmter Denkfiguren aus, die mittels Argumentationsanalysen erfasst werden können (Wengeler 2003; Wengeler 2015), um die „für die einzelnen Diskurse typische Grundmuster zu rekonstruieren und diese Grundmuster zu vergleichen" (Wengeler 1997: 123). Unter Argumentationen sind jene Kontexte zu verstehen, die u.a. für die eingebetteten Leitbegriffe einen Deutungsrahmen liefern. In der politischen Kommunikation – so auch im hier thematisierten Flüchtlingsdiskurs – zeichnen sie sich als effektive Instrumente aus, um die Öffentlichkeit über die jeweils als die einzig korrekt präsentierte Position zu überzeugen (Štefančík 2016: 28ff).

Als besonders effektives Beispiel der Visualisierung auf der Akteursebene zeichnen sich die sog. Diskursnetzwerke aus. Es handelt sich dabei um virtuelle Abbildungen von Diskursarenen, wo die Diskursteilnehmer anhand deren diskursiven Rollen positioniert werden. Die Erstellung solcher Netzwerke erfordert im Voraus die qualitative Analyse des zugrunde liegenden Korpus, die generierten Visualisierungen sind jedoch sehr effektiv und informativ. Die hier dargestellten Beispiele basieren auf einem Korpus von slowakischen Zeitungsartikeln, die den Flüchtlingsdiskurs in der Slowakei repräsentieren sollen. Die Datenaufbereitung erfolgte mittels der Software *Discourse Network Analyzer*[4] (DNA) bei dem folgenden Ablauf. In der ersten Phase wurden die sprachlichen Daten identifiziert und anschließend in der zweiten Phase analysiert und interpretiert bzw. visualisiert. Die Identifizierung bezieht sich dabei auf die einzelnen Akteure, wobei deren Aussagen als sog. Statements markiert wurden. Zu jedem Akteur kann eine Funktion sowie eine Zugehörigkeit zu einer Institution, einer Partei o.ä. zugeordnet werden. Die Akteursaussagen lassen sich dabei in Bezug auf das im Hintergrund stehende Argument als *pro* oder *contra* bewerten. Diese Bewertung erfolgt sinngemäß aufgrund subjektiver Kriterien. Zu

[4] https://github.com/leifeld/dna/

Zwecken der Verifizierung empfiehlt sich daher, die Zuordnung der Aussagen zu den einzelnen Argumenten von Versuchspersonen stichprobenartig wiederholen zu lassen.

Bei der Visualisierung der Daten kamen die Software *Gephi*[5] und *visone*[6] zum Einsatz. Sie ermöglichen neben einer überschaubaren Darstellung der Akteure und deren Positionen im Diskurs auch die Erkennung von sog. Diskurskoalitionen. In Abb. 4 wird ein Gesamtbild des slowakischen Flüchtlingsdiskurses dargestellt. Die einzelnen Akteure symbolisieren farbige Kreise; deren Größe und Färbung weist auf die (gesellschaftliche) Relevanz des jeweiligen Akteurs hin. Die Beziehungen unter den einzelnen Diskursteilnehmern drücken Linien aus. Die Dicke der Linien markiert die Häufigkeit von gegenseitigen Bezugnahmen zwischen den Akteuren.

Abb. 4: Der slowakische Flüchtlingsdiskurs – ein Überblick

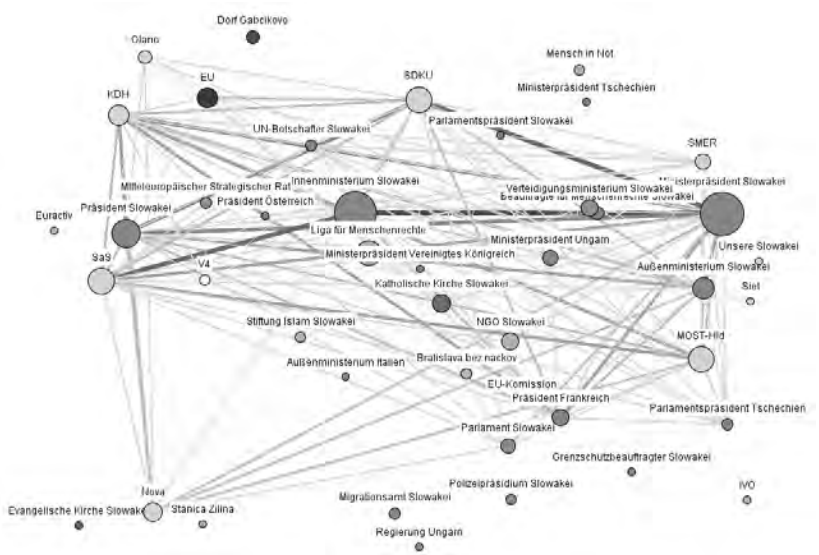

Die Abb. 4 macht deutlich, dass die führende Rolle dem früheren Ministerpräsidenten Róbert Fico, dem Innenministerium bzw. dem früheren Innenminister und dem früheren slowakischen Staatsoberhaupt Andrej Kiska zukommt. Geringer ist hingegen der Anteil von Akteuren, die nur mit wenigen Aussagen im Korpus vertreten sind. Hierzu gehören auch die Vertreter

[5] https://gephi.org/
[6] http://visone.info/

von NGOs, die in der slowakischen Flüchtlingspolitik eine gewisse „Opposition“ vertreten, indem sie die Flüchtlinge nicht als Gefahr, sondern grundsätzlich als Menschen betrachten, die Hilfe und Unterstützung brauchen.

Das Programm DNA ermöglicht es, Diskursnetzwerke in Bezug auf spezifische Aspekte zu erstellen. Die Abb. 5 stellt dar, wie sich die einzelnen Akteure in Bezug auf die 2015 geplanten EU-Flüchtlingsquoten positionieren. Die hellgrauen Linien markieren eine zustimmende, die dunkelgrauen eine ablehnende Position; schwarz (unten) wird ein Positionswechsel in der Kommunikation des betroffenen Diskursteilnehmers markiert. Wie das die Abb. 5 deutlich macht, zumindest in dieser Frage zeigten sich die zentralen Akteure der slowakischen politischen Szene weitgehend einig, indem dieser Vorschlag seitens der EU von allen führenden Diskursträgern abgelehnt wurde. Ähnliche Einigkeit zeigt sich bezüglich der Meinung, dass eine Lösung der Flüchtlingsproblematik nicht innerhalb der Europäischen Union, sondern bereits in den jeweiligen Herkunftsländern, d.h. am Ort der Entstehung des Problems erforderlich wäre.

Abb. 5: Positionierung einzelner Akteure im slowakischen Diskurs

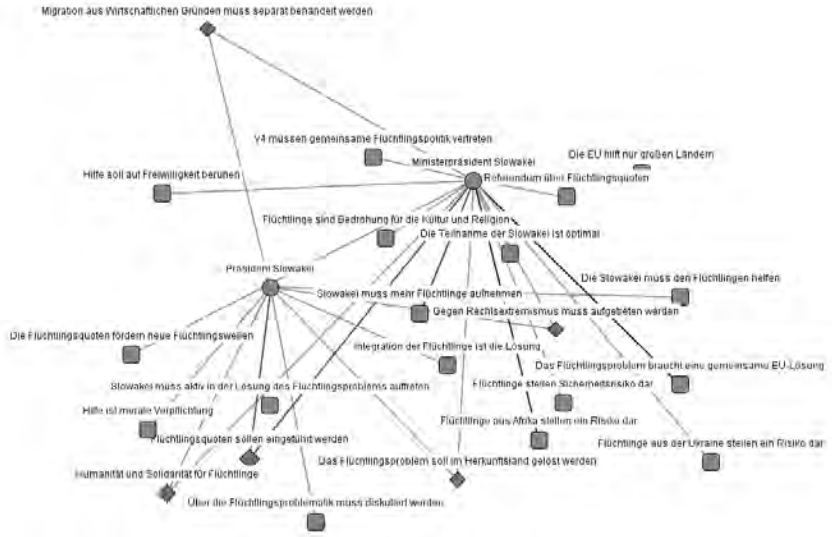

Fazit

Der vorliegende Beitrag fokussiert auf die Problematik der Visualisierung von sprachlichen Daten. Bei umfassenden Analysen großer Mengen von sprachlichen Daten im interdisziplinären Bereich, so auch in der Diskurslinguistik, werden viele (statistische) Daten generiert, deren Interpretation in der Regel tiefe Kenntnisse im jeweiligen Fachbereich erfordert. Damit diese Ergebnisse auch für (fachliche) Laien verständlich sind, bedürfen sie einer Optimierung, wozu sich Visualisierungen besonders eignen. Vor dem Hintergrund des DIMEAN-Modells wurden hier Lösungen auf der Ebene von intratextuellen Beziehungen sowie auf der Akteursebene präsentiert. Wie es selbst diese Beispiele bestätigen, zur Visualisierung von sprachlichen Daten bieten sich insbesondere im Web 2.0-Ära manche neuen Möglichkeiten. Während aber etwa Wortwolken als bloße Ausdrucksformen von Worthäufigkeiten heute kaum mehr als ernste Visualisierungsmittel betrachtet werden, stellen die im vorangehenden Absatz dargestellten Diskursnetzwerke ein Instrument dar, die über den jeweiligen Diskurs und deren Akteure detaillierte Informationen liefern können. Visualisierungen von Diskursnetzwerken sind insbesondere bei Diskursen effektiv, die sich durch eine hohe Anzahl von Teilnehmern auszeichnen. Es empfiehlt sich daher, die Präsentation der Ergebnisse entsprechend gut vorzubereiten, wie die Untersuchung selbst. Darüber hinaus gilt es auch, dass die Visualisierungsverfahren den konkreten Bedingungen des jeweiligen Projektes angepasst werden sollten. Die Kombination von sprachlichen Daten und einer visuellen Darstellung kann nämlich nicht nur die Daten in einer optimierten Form erklären, sondern auch unerwartete Konstellationen aufs Licht bringen oder neue Interpretationsmöglichkeiten eröffnen.

Literatur

ANTOS, G. (1997): Texte als Konstitutionsformen von Wissen. Thesen zu einer evolutionstheoretischen Begründung der Textlinguistik. In: ANTOS, G. et al. (Hgg.): *Die Zukunft der Textlinguistik*. Tübingen: de Gruyter, S. 43-63.

ANTOS, G. (2007): „Texte machen Wissen sichtbar!“ Zum Primat der Medialität im Spannungsfeld von Textwelten und (inter-)kulturellen Wirklichkeitskonstruktionen. In: GRUCZA, F. et al (Hgg.): *Germanistische Wahrnehmungen der Multimedialität, Multilingualität und Multikulturalität*. Warszawa: Euro-Edukacja, S. 34-45.

ANTOS, G. (2010): Texte. Modelle der Erzeugung von Wissen. In: BILUT-HOMPLEWICZ, Z. et al (Hgg.): *Text und Stil*. Frankfurt am Main: Peter Lang, S. 39-55.

ANTOS, G.; WIESER, H.-P. (2005): The texts as constitutive forms of knowledge. About some hypothesis for a rationale of linguistics of text based on an evolutionary theory. In: *Revista de estudos da linguagem*, Vol. 13, No. 1, S. 93-127.

BLOMMAERT, J. (1999): *Language ideological debates*. Berlin: de Gruyter.

BUBENHOFER, N.; MÜLLER, N., SCHARLOTH, J. (2013): Narrative Patterns and Discourse Analysis. A data-guided Approach. In: *Zeitschrift für Semiotik*, Vol. 35, No. 3-4, S. 419-445.

CROZIER, M.; FRIEDBERG, E. (1993): *Die Zwänge kollektiven Handelns. Über Macht und Organisation*. Frankfurt am Main: Hain.

FELDER, E. (2012a): Linguistische Mediendiskursanalyse. Zur Bestimmung agonaler Zentren in der pragma-semiotischen Textarbeit. In: GRUSZA, F. (Hg.): *Tagungsakten zur Sektion 53 „Diskurslinguistik im Spannungsfeld von Deskription und Kritik" des Warschauer IVG-Kongresses*. Frankfurt am Main: Peter Lang, S. 407-415.

FELDER, E. (2012b): Pragma-semiotische Textarbeit und der hermeneutische Nutzen von Korpusanalysen für die linguistische Mediendiskursanalyse. In: FELDER, E.; MÜLLER, M.; VOGEL, F. (Hgg.): *Korpuspragmatik. Thematische Korpora als Basis diskurslinguistischer Analysen*. Berlin: de Gruyter, S. 115-174.

FOUCAULT, M. (1973): *Archäologie des Wissens*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

KÄMPER, H. (2017a): Personen als Akteure. In: ROTH, K. S., WENGELER, M., ZIEM, A. (Hgg.): *Handbuch Sprache in Politik und Gesellschaft*. Berlin: de Gruyter, S. 259-279.

KELLER, R. (2016): Die komplexe Diskursivität der Visualisierungen. In: BOSANČIĆ, S.; KELLER; R. (Hgg.): *Perspektiven wissenssoziologischer Diskursforschung*. Berlin: Springer, S. 75-93.

KUHN, H. (1975): Despotie der Wörter. Wie man mit der Sprache die Freiheit überwältigen kann. In: KALTENBRUNNER, G.-K. (Hg.): *Sprache und Herrschaft. Die umfunktionierten Wörter*. Freiburg i. Br., S. 11-17.

MAASEN, S.; MAYERHAUSER, T.; RENGGLI, C. (2006): *Bilder als Diskurse - Bilddiskurse*. Weilerswist: Velbrück Wissenschaft Verlag.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Political Language. How to Define it? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Language and Politics. Between Linguistics and Political Science*. Bratislava: Ekonóm, S. 28-46.

SCHARLOTH, J.; EUGSTER, D.; BUBENHOFER, N. (2013): Das Wuchern der Rhizome. Linguistische Diskursanalyse und Data-driven Turn. In: BUSSE, D.; TEUBERT, W. (Hgg.): *Linguistische Diskursanalyse: neue Perspektiven*. Berlin: Springer, S. 345-380.

SPIEß, C. (2011): *Diskurshandlungen. Theorie und Methode linguistischer Diskursanalyse am Beispiel der Bioethikdebatte*. Berlin: de Gruyter.

SPITZMÜLLER, J.; WARNKE, I. H. (2011): *Diskurslinguistik: Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin: de Gruyter.

WENGELER, M. (1997): Argumentation im Einwanderungsdiskurs. Ein Vergleich der Zeiträume 1970-1973 und 1980-1983. In: JUNG, M. (Hg.): *Die Sprache des Migrationsdiskurses. Das Reden über "Ausländer" in Medien, Politik und Alltag*. Opladen: Westdeutscher Verlag, S. 120-148.

WENGELER, M. (2003): *Topos und Diskurs: Begründung einer argumentationsanalytischen Methode und ihre Anwendung auf den Migrationsdiskurs (1960-1985)*. Berlin: de Gruyter.

WENGELER, M. (2015): Patterns of Argumentation and the Heterogenity of Social Knowledge. In: *Journal of Language and Politics*, Vol. 14, No. 5, S. 689-711.

Kontakt:

Dr.phil., Mgr. Attila Mészáros

Lehrstuhl für deutsche Sprache und Literatur
Pädagogische Fakultät
J.-Selye-Universität, Komárno
E-mail: meszarosa@ujs.sk

Department of German Language and Literature
Faculty of Education
J.-Selye-University, Komárno

Grammatical Organization of Political Memoirs

Tatyana Shapovalova

Abstract

The article deals with the grammatical form of texts related to the genre of political memoirs. The author justifies the idea that in political communication, which sets its pragmatic goal to influence the addressee, to form values, opinions and assessments, there is a widespread use of sentences of different structure and composition. The study showed that the author's intention and its implementation in the text are directly related to the model and semantic structure of the used sentences. The semantic uniqueness of tests is determined by the inclusion in the syntactic construction of unspecialized analytical forms, lexical and grammatical means of expressing the modal and temporal meaning of a sentence. The proposed methodology for analyzing the grammatical organization of political memoirs can serve as a basis for further research in this area.

Keywords: political discourse; grammatical form; type, model and semantic structure of a sentence.

Introduction

Today, linguists actively study political language, describe different aspects of political discourse: they define the very concept of *political discourse*, consider its main features and reveal its most important functions. The main approaches to the study of political discourse in linguistics which are communicative and cognitive-oriented - are presented, for example, in the article by N. Sineokaya "Characteristics of political discourse". Based on the works of V. Demyankova, E. Sheygal and other researchers, the author of the review identifies the following as "the main features of political discourse" (Sineokaya 2012): "evaluation and aggressiveness, effectiveness, defending a point of view" (Sineokaya 2012). "The main function of political discourse" (Sineokaya 2012) is the influential function.

It is known that the use of such expressive means of language as wordplay, quotation, poetic expressions of speech, expression of the author's feelings, thoughts, and impressions in the form of addressing to

another person imparts a vivid stylistic effect of political communication. We are interested in the grammatical form in the text of political memoirs and the study of how their structure contributes to the explication of the features of the political language and the fulfillment of pragmatic functions.

Memoirs are, as noted in the Modern Explanatory Dictionary of the Russian Language, "people's records about the past events that they observed or participated in <...> a literary work in the form of personal memories of the past events" [STS 2004: 342]. The genre of political memoirs presupposes the narration of a political participant about the events of which he was a witness or actor. To describe the grammatical organization of political memoirs, we chose the "*Notebooks of a Fool*", published in 2018, by Evgeny Satanovsky, a well-known political scientist and president of the Institute of the Middle East. "The author has seen many things in his life" (Satanovsky, p. 10) and sought in the new book, which he called a collection of essays arranged in alphabetical order, to convey "experience — whenever possible without distorting the reality" (Satanovsky 2018: 10). Of the forty-two free-form essays, we performed a detailed analysis of the first one - "Artists who choose us".

Main part

The political communication that sets its pragmatic goal to create an impact on the addressee, to form his/her values, opinions and assessments, is characterized by the wide use of sentences of different structure and composition. Let's present the conclusions that we were able to make.

Our observations showed that the use of parceled structures is a favorite stylistic device of E. Satanovsky. A single written statement is mercilessly divided by the author into parts. At the same time, complex in structure — grammatical and semantic — sentences mimic the features of colloquial speech.

Parcelation is used with:

- homogeneous predicates with related distributors, for example: *At this, each administrative-command system sooner or later gets out of control of its creator and benefactor.* ***It starts working for itself. And it grinds all good intentions and bright ideas like a hamster grinds grain.*** *It eats its head off.* ***Then it irreversibly becomes impudent. It grows fat. It completely forgets exactly who all those cogs that make up this system owe everything to*** (Satanovsky 2018: 15);
- the main component of the main member of an impersonal sentence, expressed by the word of the category of state: *The Head sincerely wanted*

his home to be like in Europe. ***Pure, disciplined, rich*** (Satanovsky 2018: 14); *Homes to be cozy, and streets and in public places to be fun.* ***Stylish.*** *With Christmas trees for the New Year* (Satanovsky 2018: 14);

• the main component of the main member of an impersonal sentence, expressed by the infinitive, with the distributors related to it: *Who was at hand, with those I had to work.* ***It is from them to build a system*** (Satanovsky 2018: 14);

• Obligatory contingent direct object: *If it breaks - it destroys to pieces.* ***The country****.* ***And its creator*** (Satanovsky 2018: 15);

• adverbial member: *At this, each administrative-command system sooner or later gets out of control of its creator and benefactor. It starts working for itself. And it grinds all good intentions and bright ideas like a hamster grinds grain.* ***It eats its head off*** (Satanovsky 2018: 15);

• a determinant with an undifferentiated conditional-time meaning: *So it will be.* ***Under royal power. Under the Soviet regime. And now*** (Satanovsky 2018: 16).

As a result of parcellation, the text becomes spontaneous, as if it's unprepared. In fact, parceled is the part of the statement which holds the communicative task of the construction, which contains new important information, that is given out to the reader in individual portions - for its sequential understanding.

Understanding the meaning of the construction is especially important when not some, even important for communication, member of the sentence is parceled, but when the author parcels the whole subordinate predicative unit in the complex sentence of a dismembered structure in which the principle clause can easily exist without the subordinate one. And then all the attention is paid to the relations of conditionality, which contain the premise of what is transferred by the main predicative unit. Clarification, justification, argumentation, persuasion, realization of author's intentions – this is the goal of political discourse, including political memoirs.

The subordinate clause expresses:

• concessionary relations, for example: ***Although*** *he had to fight the terrorists only in the movies, and the Israeli prime minister - in real life* (Satanovsky 2018: 18);

• target relationships, for example: ***In order*** *not to break up forever gnawing nobles (Satanovsky 2018: 14); For centuries, foreigners had been going and still go to Russia for support and money.* ***In order*** *to be cherished by the supreme power.* ***In order*** *not to feel one of the many, but the first, the best, and even the only* (Satanovsky 2018: 16);

• causal relationships, for example: ***Since*** *in hot times, when war is at hand, and obviously not one, it is dangerous to experiment with the leaders of the country* (Satanovsky 2018: 21)
• relations of the consequence, for example: ***So*** *, what was originally wanted, usually turns out wrong* (Satanovskij 2018: 15);

All the mentioned types of relationship of conditionality, despite the broken connection between the two parts of a complex subordinate sentence, is easily recognized, due to the subordinate semantic conjunction: *although* - concessive, *in order to* - target, *since* - causal; *so*– consequence.
Connecting structures include additional messages and evaluation. They arise in sentences with
• clarification relations, for example: ***That is*** *Russia has joined the circulation of peoples characteristic of the modern world* (Satanovsky 2018: 19). The clarifying construction, with the help of the conjunction *that is*, serves the purpose of specifying the construction of *The people went there too* (Satanovsky 2018: 19);
• connection relations, for example: *But the music did not get any worse.* ***And Napoleon did not fall out of the history*** (Satanovsky 2018: 14). The part joined by the conjunction *and* is a two-part sentence "composed with a precursor" (Lomov 2004: 263); *But when the terrorists took hostages in the theater on Dubrovka in Moscow, where the Nord-Ost musical was running, on television, someone really clever aired "Die Hard."* ***That*** *fully replaced any mass therapy, propaganda, or counter-propaganda, which in those circumstances could be thought up* (Satanovsky 2018: 20). The conjunction word *that* in the parceled subordinate predicative unit is filled with the meaning of the main part, it incorporates all its contents. Such reflections appear aloud to the reader.

The text of political memoirs moves closer to a lively conversation with such syntactic construction that includes two or more statements, each of which is directly addressed to the interlocutor. We call this phenomenon dialogization, which implies structural interdependence of replicas. For example: *Media then almost went crazy, wondering: what was it? And there was nothing. The usual surge of positivity* (Satanovsky 2018: 15). The first replica is a complete sentence structure, and the second can be related to a formally incomplete sentence. Here is another example: *Does the man like the country? He does. Is the man talented? He is* (Satanovsky 2018: 17). Dialogue speech represents the unity of questions and answers. In this case, the replicas are quite understandable and do not need to restore the full structure. Dialogization leads to the intimization of communication, brings the author closer to the reader.

The introductory components explicate the speaker's attitude to the message, or the aspect of the subjective modality of the sentence. Subjective modal evaluations color the content of the main statement or a part of it. Thus, semantics ‘degree of reliability - uncertainty’ is presented in the essay by introductory components *maybe, probably*, which introduce in the sentence a shade of greater or lesser reliability, doubt. They show that the speaker evaluates the message as possible, presumed. For example: ***Maybe**, they know what they are doing, and they bring to life some mysterious plan, known only to them and their superiors* (Satanovsky 2018: 19); *And, **probably**, they actually believe in international law, and in balancing interests, and that it is possible to agree with terrorists in some miraculous way, to satisfy the terrorists* (Satanovsky 2018: 19).

The introductory components with the meaning ‘relation to the way of expressing thoughts’ characterize the manner of speech, express the attitude of the speaker to the choice of one or another word or expression, indicate a transition to a different way of presentation. Here are the examples: ***Honestly**, when two centuries ago, the high authorities invited anyone from among foreigners to the newly built Northern capital, they did it not because they needed to promote it* (Satanovsky 2018: 14); *Well, here, **honestly speaking**, neither Petr Alekseevich, nor Vladimir Vladimirovich had any luck* (Satanovsky 2018: 14); *In the last years of the USSR, **by the way**, no one really went anywhere* (Satanovsky 2018: 19). The use of such introductory components indicates the author’s constant attention to the native word.

Memoirs are always subjective, since the described events are refracted through the prism of the author's consciousness. This explains E. Satanovsky's use of inserted elements, which play an important role in expressing the author's intention and in the formation of the structure of the text. Inserted constructions in the essay are separated with brackets and dashes. Here are some examples: *The adoption of the Russian citizenship by Depardieu and Seagal **(the management clearly regards the masters of martial arts and the performers of brutal male roles with warmth and enjoys their reciprocity)** from the point of view of positioning the country - is the right and useful thing* (Satanovsky 2018: 22); *The smell of coffee - **then still in masculine gender** - and tobacco* (Satanovsky 2018: 14). The inserted element, enclosed in brackets, is used in the construction, which reflects "the logical-philosophical category of value, manifested in objective value (positive - negative) to the objective value of a particular object" (Pimenova 2019: 397): *is the right and useful thing.* In this case, the inserted construction reports information that is inferior in its significance to the main part of the sentence, - by the way, in brackets. Typical of the

inserted construction, highlighted by a dash, is the organization of the temporal plan of the utterance: it expands the time frame, actualizing the plan of the past tense.

The use of two-part and one-part simple sentences: indefinite-personal, general-personal, impersonal, impersonal-infinitive and nominative, helps to fulfill the pragmatic functional of the political language of the "Notebooks...". A two-part sentence with a specific individual and typical meaning, as well as its model, convey such properties of political communication as a reference to a real denotation, rationality and clarity: *German settlement in the same Moscow by the time he* [Peter] *was born,* ***had been standing*** *on its place for a long time* (Satanovsky 2018: 17); *When naturalized, over time the foreigners* ***could get*** *- and got it in the neck not less than locals did* (Satanovsky 2018: 17); *And Depardieu here* ***is not the first foreigner*** (Satanovsky 2018: 17). These constructions reveal the pictures of real or imagined by the author fragments of the reality: a non-personal subject acquires its location, a personal subject performs habitual actions or gets its qualification. These meanings are expressed both by specialized forms: simple verbal predicate *had been standing*, the compound verbal predicate *could get*, and by non-specialized forms: the compound nominal predicate *is not the first foreigner*. By doing so, the author imposes on the reader the necessary values and evaluations.

An indefinite personal sentence focuses on action, not on actor. The plural form in the past tense is very convenient for expressing this meaning: *Always* ***went*** *somewhere from the strengths the feelings* (Satanovsky 2018: 16); *Never* ***hid and didn't even tried to hide*** *from the books.* ***Translated them, printed and read them*** *both in tsarist and in Soviet times* (Satanovsky 2018: 20). The plural form emphasizes the subject's doubtfulness, although it is clear that the actual producer of the action is a group of certain, but intentionally unnamed individuals – they are indicated by secondary members *in tsarist, in Soviet times*.

The general-personal sentence expresses in the text of "Notebooks.." an action, the actor of which the is the actual speaker. The basis of generalization in such sentences is the repetition of actions in the past: *On the mercy of fate* ***you will not abandon****. The flywheel is put in motion* ***- you cannot stop it*** (Satanovsky 2018: 15). The verbal forms of the 2nd person *you will not abandon, you cannot stop it*, reinforce the generalization of the unnamed subject of action. A. Shakhmatov noted that such sentences “reveal a generalization of the speaker's experience <...> the speaker narrates about such ordinary and repeated events that he does not exclude the possibility that others were experiencing them” (Shachmatov 2001: 73). This form of the verb A. Peshkovsky called "generalized." He wrote: “In

these cases, the generalized form of a combination gains a deep vital and literary significance. It is the bridge that connects the personal with the general, the subjective with the objective. And the more intimate an experience is, the harder it is for a speaker to expose it in front of everyone, the more willingly he clothes it in the form of generalization that takes this experience to life, including to the listener, who is then more captured by the narrator, than with a purely personal form. The same is the role of the usual author's ***we***, used not only in those cases where the author can really merge with the reader and where the generalization is appropriate, but also in purely autobiographical messages. And here, the personal hides under the generalized forms worked out in the language" (Peshkovsky 2001: 342). In the general-personal sentences "the semantics of temporal generality and even timelessness are emphasized" (Shapovalova 2013: 21).

Used in the "Notebooks..." impersonal sentences convey

- the mental state of a person: *And somehow feels* ***easier*** *in the heart* (Satanovsky 2018: 16). The state is expressed by the word of the category of state in a synthetic form of a comparative degree, and the grammatical meanings of possession of a predicative state, real modality, and present syntactic time are enclosed in the zero form of the link-verb *to be*. Compare: *easier, it was easier, it will be easier*;
- modal relation of the desirability of action: ***I didn't want to be disappointed*** *in Norris* (Satanovskiy 2018: 18). The combination of an impersonal verb with an infinitive conveys an assessment of an independent action, that is, it fits logically into the text of political discourse, as well as impersonal-infinitive constructions, that are analytically expressing - by the presence of negative pronouns and pronoun adverbs - the modal meaning of the impossibility or inappropriateness of the action: *Especially if you have no one to replace them with* (Satanovsky 2018: 15); *And there is* ***nowhere to go*** (Satanovsky 2018: 15) - due to the absence of an object or place of action.

Stringing nominative sentences with the meaning of direct perception of an object: ***Mordovia***, ***registration*** *under Saransk,* ***girls*** *in holiday clothes,* ***kittens*** *as a gift, donated* ***apartment*** *in Grozny...* ***Meeting*** *with Putin* (Satanovsky 2018: 13); *In-house* ***crowd***. ***Foam*** (Satanovsky 2018: 15); ***Problems***. ***Intrigues***. ***Gossip***. ***Fights***. ***Crises***. *And here is* ***Depardieu*** (Satanovsky 2018: 16) – the author creates a specific informative richness of the text, because along with specific nouns *girls* , *kittens* , *apartment*, *foam* , *Depardieu* – i.e. the isosemic means of presenting real life and predicative semantics - he uses non-isosemic deverbative names, nominated units of *registration, meeting, crowd, problems, intrigues, gossip, fights, crises,* behind which the whole event is hidden.

It is interesting to review the use in the text of "Notebooks..." of a compound sentence: *Well, nothing lasts forever* - ***and*** *Trump replaced Obama as the American president* (Satanovsky 2018: 18) - a two-member closed structure in which a single coordinating conjunction not only conveys the idea of connected parts, but also explicates deeper and more complex semantic relations - they are expressed in writing by the use of the punctuation sign of a dash. The second part has the meaning of the result, the consequence, the logical conclusion. The meaning of the outcome can be associated with a certain modal ratio of the parts, which is why in the first part of the sentence, there is the introductory-modal word *well* with semantics 'degree of reliability – confidence'. This way the subjective attitude of the speaker to the reported events gets its explication.

Complex sentences without a conjunction that the relations of conditionality are also typical for the "Notebooks..." by E. Satanovsky. The first part of such sentences expresses a purely conditional meaning. The common feature of the grammatical form is the two-member and closed the structure: ***To leave*** *for good* **-** *the system does not allow it* (Satanovsky 2018: 15); ***If it breaks*** - *it destroys to pieces* (Satanovsky 2018: 15); *If the emigration to Japan or South Africa* ***had been open*** - *they* ***would have gone*** *there too* (Satanovsky 2018: 19). In sentences with an infinitive form or a perfect verb form of simple future tense, the first predicative unit expresses a potential single condition within temporal certainty, and in a sentence with a subjunctive mood of a verb or link-verb, the unreal usual condition is expressed within the temporal uncertainty.

Conclusion

As a result of the choice of a grammatical form, the text of political memoirs becomes overgrown with various connotations, the accompanying meanings of linguistic units. The author consciously resorts to mixing the stylistic properties of language means. Semantic uniqueness of the E.Satanovsky's text is determined by the inclusion in the syntactic construction of unspecialized analytical forms, lexical and grammatical means of expressing the modal and temporal meaning of the sentence. Our research has shown that the realization of the author's intentions in the text is directly related to the model and semantic structure of the sentences used by the author. Both the influential function and the main features of the political discourse, such as evaluation, efficiency, upholding of the point of view, were confirmed. E. Satanovsky's "Notebooks..." represent the text, that N. Arutyunova figuratively called "immersed in life", in which the

extra-linguistic factors: pragmatic, sociocultural, psychological – are in close connection with the actual linguistic ones.

References

LOMOV, A. (2004): *Russkij sintaksis v alfavitnom porjadke: ponjatijnyj slovar'-spravochnik*. Voronezh: Izd-vo Voronezh. gos. un-ta.

PESHKOVSKY, A. (2001): *Russkij sintaksis v nauchnom osveshhenii*. Mosvka: Jeditorial URSS.

PIMENOVS, M. (2019): Komponenty konnotativnogo znachenija. In: TITARENKO, E. J. (ed.): *Russkij jazyk v polikul'turnom mire*. V 2-h t. Tom 1. Simferopol': IT «ARIAL», 2019, s. 396-401.

SATANOVSKY, E. (2018): *Zapisnye knizhki duraka*. Moskva: Izdatel'stvo «Je».

SINEOKAYA, N. (2012): Harakteristika politicheskogo diskursa. In: Sovremennye problemy nauki i obrazovanija, 2012, No. 6, <http://science-education.ru/ru/article/view?id=7695> (4. 6. 2019).

KUZNECOV, S. A. (ed.) (2004): *STS – Sovremennyj tolkovyj slovar' russkogo jazyka.* Mosvka: Riderz Dajdzhest.

SHAPOVALOVA, T. (2013): Ot vremennoj obobshhjonnosti k vnevremennosti. In: *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta*. Serija: Russkaja filologija. 2013, No. 4. S. 18-21.

SHAKHMATOV, A. (2001): *Sintaksis russkogo jazyka*. Mosvka: Jeditorial URSS.

Contact:

Prof. Tatyana Shapovalova – Doctor in Philological Sciences

Department of the Modern Russian language
Moscow Region State University
Moscow
Email Address: tshapovalova@gmail.com

Od homofóbie k homofílii

Jozef Sipko

Abstract

From Homophobia to Homophilia. *The author concentrates his attention on various forms of hateful communication where he finds sources of homophobia in specific historical predominantly military events. The above-mentioned forms of hate are still used today in a number of occasions first-of-all in political as well as mass-media field. The Word is thus often misused as means of expressing hateful cooments by some representatives of a certain social group that count themselves amongst the intelligence. On the other hand we often come across a total opposite value orientation by common individuals whose all life can be considered to be homophiliac. This attitude can be seen mainly in relation to other people and it seems that namely this attitude should be prevalent in human society. In the article a number of signs of homophobia as well as homophilia have been documented.*

Kľúčové slová: politika, masové médiá, ľudia, skutočné hodnoty.
Key words: politics, mass media, common people, real values.

Úvod

Pri pravidelnom sledovaní rôznych foriem verejnej komunikácie sa zákonite objavujú asociácie o tom, že náš svet je veľmi zlý. V prvom rade nás o tomto negatívnom hodnotovom poznaní a pocite presviedčajú médiá, kde veľmi ľahko zistíme, že v ich obsahu jednoznačne prevažuje výrazná **negativizácia** nášho sveta. Pritom sa vynárajú zákonité otázky o príčinách tohto stavu a keď sa oprieme o ľudovú múdrosť: *Vtáka poznáš po perí a človeka po reči.*, tak uvedené sociálno-komunikačné tendencie objektivizujú hodnotovú kvalitu súčasného človeka. Žiada sa pritom hľadať príčiny toľkej prevahy spomínanej negatívnej komunikácie a analogického vzťahu medzi ľuďmi prakticky na všetkých úrovniach. Samozrejme, že nenávistné vzťahy medzi ľuďmi nie sú typické iba pre našu dobu, preto je možne uviesť niekoľko fragmentov z minulosti, kde nachádzame bezhraničné prejavy ľud-

skej nenávisti k svojim blížnym v rozmanitých podobách. A slovo homofóbia je v uvedenom kontexte až príliš funkčne.

„Nasledujúci program obsahuje zábery nevhodné pre citlivé povahy“

Citované upozornenie sa neraz uvádza na začiatku jednotlivých dokumentárnych programov na Viasat History (VH), obsahom ktorých sú údaje, či priame zobrazenie najmä histórie vojen. Patrí k ním takisto séria dokumentov o prvej svetovej vojne, v ktorých formy ľudskej nenávisti dosahujú bezhraničnú podobu. Keď už vojna nadobudla zákopovú podobu, tak bojujúce strany vymýšľali rôzne stratégie, ako poraziť protivníka. V r. 1916 Nemci prvýkrát použili **bojový plyn**, postupne ho využívali Francúzi a Briti. Podľa štatistík na zabíjanie ľudí vtedy bolo použitých okolo **sto tisíc tón otravných plynov.** V nemeckých novinách tých čias zobrazovali Britov ako **odporné gorily,** podobné ilustrácie sa zopakovali v dobovej britskej tlači. Nenávisť medzi *kresťanskými národmi* sa stupňovala v rôznych podobách. Postupne chýbali základné potraviny, vojaci na front dostávali neraz pokazené mäso a iné produkty a vlády pre svojich obyvateľov znižovali dávky potravín až na hranicu 900-1000 kalórií denne. Dokonca v rámci prídelového systému obyvatelia Nemecka dostávali *chlieb upečený z piesku a pilín*. V dôsledku týchto neľudských opatrení zahynulo v Rakúsko-Uhorsku a Nemecku od hladu viac ako 800 tisíc obyvateľov! A vojnové šialenstvo pokračovalo až do konca r. 1918, čo spôsobilo v plnej miere naplnenie večného **zákona o akcii a reakcii,** majúce takisto podobu v ľudovej múdrosti:

1. Čo zaseješ, to aj zožneš.
Z prvej svetovej vojny sa však spomínané *kresťanské národy* nepoučili. Jej hlavní protagonisti, vládnuce rody Nemecka, Rakúska a Ruska – *Hohenzollernovci, Habsburgovci a Romanovovci* zanikli v historickom prepadlisku a ich potomkovia mali dlhé desaťročia zakázaný vstup do svojich bývalých materských krajín. No súčasne sa vytvorila základňa pre ešte strašnejšiu druhú svetovú vojnu, ktorá predviedla na historickú scénu **homofóbiu** v dovtedy nevídaných podobách.

Eutanázia, nemecké ženy a súčasnosť

Môžeme sa takisto oprieť o dokumenty na Viasat History z obdobia Tretej ríše, ktoré boli odvysielané na pokračovanie v máji roku 2019 niekoľko týždňov každý deň od pondelka do piatka o 21.00. V jednom z uvedených

dokumentov je analyzovaný program pod názvom *Eutanázia*, v rámci ktorého bolo vo vtedajšom Nemecku beštiálnym spôsobom zavraždených okolo 300 tisíc vlastných ľudí, ktorí mali rôzne zdravotné problémy a tieto boli považované za nevyliečiteľné, preto zodpovedajúce nemecké orgány sa rozhodli týchto ľudí vraždiť priamo v nemocniciach. Najhroznejšie pôsobí údaj, podľa ktorého sa výraznou mierou na uvedených zločinoch podieľali mladé *nemecké ženy,* ktoré boli naverbované do špeciálnych „zdravotníckych" oddielov s jednoznačným vražedným zámerom. Práve tieto zdravotné sestry si vytipovali jednotlivých pacientov na usmrtenie a svoje návrhy predkladali hlavným lekárom. Pritom po súhlase dotyčného lekára pacientom podávali rôzne prípravky, ktorými ich zabíjali. Hlavný „dôvod" spočíval v tom, aby títo pacienti neplodili ľudí, ktorí by spôsobili *znečistenie vyššej árijskej rasy.* Pojem *árijská rasa* bol jednou z hlavných **ideológem** nemeckého fašizmu, v obsahovom jadre ktorej dominovala práve nenávisť k iným ľuďom na *základe zdravotnej, národnostnej, rasovej, náboženskej, ideologickej* a inej odlišnosti. Mnohé nemecké ženy plnili dobrovoľne diabolské ciele a v spomínaných dokumentoch boli zvýraznené v jednotlivých epizódach výrokmi:

2. Zúčastňovali sa na ***recepciách po vraždách****, čistili manželom* ***krvavé čižmy****, ani jedna z nich nezanechala svoje pracovné miesto,* ***prejavovali hrdosť na svoju prácu.***

Na jednotlivých dobových osobných fotografiách týchto žien sa zachovali nápisy:

3. Moje krásne roky v tábore., Moje ***najkrajšie roky v tábore smrti.***

Je zákonité, že táto *homofóbia* nemeckých žien sa prenášala takisto na ich deti. V jednom z dokumentov sú zábery z výchovy nemeckých detí obdobia nacizmu, ktoré po prijatí *protižidovských norimberských zákonov* sa angažovali v rasistických nenávistných aktivitách:

4. Nemecké deti museli dôsledne ***poumývať stoličky a lavice*** *po svojich židovských spolužiakoch* (VH.17.5.2019, 21.00 h.).

Téma *žena a vojna* je v značnej miere veľmi špecifická a to tým viac, že so ženskou bytosťou sa bezprostredne asociuje:

5. Život, láska, krása, jemnosť, šľachetnosť, obetavosť – a to oprávnene.

No zvrátené podoby **ľudského egoizmu** dokážu aj ženu premeniť na *diabolskú* bytosť. Uvedené prídavné meno je zrejme pre označenie najhorších ľudských vlastností vhodné, čo potvrdil vo svojom známom románe *Besy – Diablom posadnutí* M. F. Dostojevskij. Jeho románové postavy majú svoj reálny základ v podobe ruských teroristov v 19. storočí, ktorí povraždili stovky ľudí vrátane cára Alexandra II. v r. 1881. K vtedajším ruským teroristom-národovoľcom sa zaradil aj Leninov starší brat Alexander Uľjanov, ktorý pripravoval atentát na cára Alexandra III. Skončil však na šibeni-

ci. Medzi teroristami boli takisto mladé ruské ženy, ktoré sa podieľali na vraždách v podstate nevinných ľudí, pochádzajúcich najmä z vyšších vrstiev. Predsa sa však aj v tomto prípade opriem o Dostojevského známy výrok:

6. Krasota spasjot mir. – Krása zachráni svet.

A práve so ženskou bytosťou je *krása* najviac prepojená. No okolnosti, keď sa ženy menia na vrahov, sú nepredstaviteľne vzdialené prirodzenej perspektíve ľudského napredovania, pričom *nenávisť* sa rozširuje do všetkých sfér ľudského spoločenstva. Dcéra druhého muža ZSSR tesne po vojne V. Molotova po zatknutí svojej matky sa jej zriekla a v dotazníku uviedla:

7. Materi u meňa net. – Matku nemám.

Manželka ministra propagandy Tretej ríše J. Goebelsa sa koncom vojny osobne podieľala na zavraždení všetkých svojich 6 detí. Rôzne formy *diabolskej nenávisti* sú sporadicky zaznamenávané v rôznych podobách. 19. mája 2019 na STV2 zaujal sovietsky film z r. 1985 pod názvom *Idi i smotri – Choď a pozeraj* na základe spomienok známeho bieloruského spisovateľa A. Adamoviča. V centre diania je osud jednej bieloruskej dediny, ktorej obyvateľov – väčšinou ženy, detí a starcov – príslušníci trestných jednotiek nahnali do veľkej drevenej budovy a tam ich všetkých upálili, pričom títo vraj *ľudia vyššej rasy* sa náramne bavili. Keď ich neskôr partizáni zajali, tak ich veliteľ sa hájil tým, že on nikdy nikomu neublížil a má rád svoje deti a vnukov, načo ho surovo prerušil jeden zo zabijakov a zdôrazňoval, že:

8. Všetci títo ľudia musia byť zničení, lebo sú ***menejcenní****.* Na konci filmu je uvedený údaj: ***V Bielorusku bol vypálených 628 dedín aj so svojimi obyvateľmi.***

Vraj ľuďmi *vyššej árijskej rasy.* Po takomto filme sa veľmi ťažko zaspáva, najmä keď si človek uvedomí, že ide o historické udalosti z relatívne nedávnej minulosti. Súčasne sa vytvárajú asociácie s dneškom, keď pravidelne zaznievajú požiadavky na **zvyšovanie zbrojenia:**

9.. Iba 4 krajiny súčasného sveta: USA (660 mld. dol.), Čína (200 mld. dol.), Saudská Arábia (80 mld. dol.), Rusko (60 mld. dol.) ***dávajú na zbrojenie okolo jedného bilióna dolárov!!!***

Na druhej strane v mnohých prírodopisných dokumentoch, ba aj vo vystúpeniach vedcov sa zdôrazňuje obrovská miera znečistenia našej planéty. Dokonca umelé plasty sa nachádzajú v najhlbšom mieste Zeme v 11 kilometrov hlbokej Mariánskej priekope v Tichom oceáne! V jednom z takých analytických dokumentov sa uvádza, že v dohľadnej dobe, keď sa neprijmú radikálne opatrenia, tak:

10. Na Zemi zanikne okolo ***milión druhov živočíchov.***

Pamätáme na všetko?

Spomínam si v tejto súvislosti na r. 1972, keď vtedajší americký prezident R. Nixon bol na oficiálnej návšteve v ZSSR, v rámci ktorej navštívil aj Leningrad a vystúpil v sovietskej televízii. S úctou hovoril o státisícových obetiach *leningradskej blokády* a prečítal denník mladučkej dievčiny *Tatiany Savičevovej*, ktorý sa nachádza v Múzeu leningradskej blokády na *Piskarevskom cintoríne.* V maličkom denníku na každej stránke zostala zapísaná jedna veľmi tragická veta. Na poslednej stránke je záznam:

11. Umerli vse, ostalas odna, Táňa. – Zomreli všetci, zostala si sama, Táňa.

Bolo vidieť, ako Nixon túto vetu čítal s veľkým citovým vypätím. Na tom istom cintoríne, kde je pochovaných okolo 500 tisíc obeti hladu z obdobia vojny, sú napísané aj verše známej básničky Oľgy Bergoľcovej, z ktorých je najznámejšia myšlienka:

12. Nikto ne zabyt, ništo ne zabyto. – Nikto nie je zabudnutý, nič nie je zabudnuté.

A tu sa musíme zákonite pozrieť na súčasné slovo v jeho mnohých podobách, najviac sa ponúka **slovo v médiách a v politike**. Pri trochu pozornejšom analytickom pohľade na súčasnú verejnú komunikáciu nadobúdame dojem, že ten náš svet je veľmi zlý. V jednotlivých spravodajských reláciách dominujú negatívne informácie, ktoré akoby tento dojem potvrdzovali. Pritom v rôznych odborných prehľadoch sa hovorí, že:

13. Ekonomika rastie aj vďaka zvýšenej domácej spotrebe. ***Prečo paralelne s rastom životnej úrovne raste aj nenávisť?***

V tom istom tóne sa hovorí o *raste HDP, nových technológiách, znižovaní nezamestnanosti.* No negatívne správy napriek tomu prevažujú. Po r. 1989 na Slovensku enormne narástol počet vrážd, mnohé z nich sú dlhodobo neobjasnené, pričom **každá piata vražda u nás je v rodinách!** Ukazuje sa, že **kvalita života**, ako sociologický pojem, ani zďaleka nezávisí iba od úrovne materiálneho konzumu. Na CD nahrávke našej známej speváčky Kristíny jednu jej pieseň sprevádzajú slová veľkého majstra Ladislava Chudíka:

14. Voľakto nás tlačí k stene,
Povedz, kde sa zajtra ocitneme?

Ako odpovedať na túto veľmi závažnú otázku? Najmä mnohí predstavitelia strednej a staršej generácie sa naozaj cítia *pritlačení k stene* a veľmi im chýba to, čo je v jadre kvality života:

15. *Ľudská družnosť, priateľstvo, láska, spolupatričnosť, pravidelné a časté stretnutia, vzájomná a nezištná pomoc, tesné rodinné väzby,* ***prirodzená prepojenosť s prírodou.***

A predsa sme čoraz viac *pritlačení k stene*, napriek spomínanému rastu úrovne materiálneho **konzumu**, ktorý je bezhraničný. Mladý ruský pravoslávny kazateľ Andrej Tkačev pred obdobím Veľkého postu v marci r. 2019 v tejto súvislosti uviedol:

16.Čo potrebuje človek, aby sa tešil? Hoci hriešnikovi položíme do vrecka celý svet, tešiť sa nebude. Snáď prvých päť minút. Potom opäť bude niečo chcieť. ***Zažiada sa mu medzigalaktickej moci, pozemská moc sa mu bude zdať maličkou.***

A slovo spôsobuje bolesť

V 1950-tych rokoch taliansky režisér Fellini určite netušil, že vo filme *Sladký život* vytvorí v podobe vedľajšej postavy novinára pod menom *Paparazzi* všemocnú mediálnu silu našich čias. Vo väčšine súčasných časopisov sa ponúkajú predovšetkým texty bez zásadnej hodnoty. Nedávno Karel Gott naspieval duet so svojou 13-ročnou dcérkou Charlottou a na sociálnych sieťach ju nenávistníci veľmi zhadzovali:

17. Čo z nej len bude? Ďalšia ***zlatokopka*** *ako jej mama Ivanka?* (Ž.2019.20).

Takýto postoj k veľkej osobnosti našej epochy a jeho dcére sa veľmi ťažko číta a komentuje. Veď kto pozná životný príbeh Karla Gotta, tak uzná, že svojou tvorbou priniesol nášmu svetu obrovské hodnoty a stále sa rozdáva. Homolová (2019, s. 93) v tejto súvislosti oprávnene poznamenáva:

18. Začínajúca speváčka sa hneď na samom začiatku svojej speváckej cesty zoznámila s ***ľudskou závisťou a nenávisťou.***

Ako odpovedať na otázku L. Chudíka: *Kde sa zajtra ocitneme?* Veď pod zastrešeným výrazom *sloboda slova* sa v súčasnosti produkuje:

19. Nenávisť, urážky, ponižovanie, zosmiešňovanie, lož, senzácie a t .ď.

V tejto súvislosti je možné spomenúť stránku *Zomri* a knihu pod tým istým názvom, ktorá vyšla v známom vydavateľstve Premedia v r. 2018. Autori sa predstavujú ako bojovníci za spravodlivé Slovensko. No čo je najviac zarážajúce, pre svoje avizované ciele používajú **vulgarizmy** vo zvýraznenej často farebnej podobe a dokonca aj v jazykovej forme, ktorá sa na úrovni bežnej hovorovej reči takmer nepoužíva. Vo filologických náukách je v súčasnosti dosť zaužívaný pojem **jazykový obraz (osobnosti, krajiny, sveta)** (Kolšanskij 2006)**.** Aký jazykový obraz vytvárajú o sebe autori vulgarizmami naplnených textov, ktoré sú často zacielené proti konkrétnym ľuďom? Vyššie uvádzam asociácie s idealizovaným, zároveň správnym obrazom ženy, ktorým sa do ich úst v spomínanej publikácii kladú tie najodpornejšie vulgarizmy, ktoré adresujú mužom a dokonca s úsmevom. Vytvára sa dojem, akoby tieto krásne bytosti vyjadrovali oplzlosti s radosťou. Pri

akejkoľvek tolerancii k odľahčeným formám komunikácie predsa existuje **prirodzená ľudská norma** – v každej ľudskej činnosti. No v týchto textoch sa **norma mení na anomáliu**, z ktorej sa napokon stáva veľmi pochybná, ba až nebezpečná **zdeformovaná norma** v komunikačných vzťahoch medzi ľuďmi (Aruťunová 1988). V jednotlivých častiach spomínanej publikácie sa vulgarizmy používajú dokonca v kontexte, kde sa vôbec nečakajú, no autori akoby sa obávali, že časť ich textu bez vulgarizmov je už príliš dlhá. V konečnom dôsledku v uvedených textoch cítiť **nenávisť a pohŕdanie inými ľuďmi**, čo je priamo zvýraznené v názve jednej kapitoly. V tomto kontexte vyznieva naivne otázka:

20. Ako sa cítia ľudia nazvaní v knihe Zomri jedným z primitívnych vulgarizmov?

Istý v knihe *Zomri* zobrazený človek sa zvažuje brániť súdnou cestou. Čisté a vznešené slovo bolo od pradávnych čias jedným z hlavných nositeľov:

21. krásy, múdrosti, dobra, žičlivosti, *naozajstného pokroku.*

V krásnom slove nachádzali múdri ľudia počiatky dobrého človeka, ktorý sa následne vie zapájať do vylepšovania ľudského spoločenstva a veľmi sa teší z radosti, ktorú spôsobil iným. Veď naši predkovia neraz hovorili:

*22. Čo zasadíš **slovom**, nevyrúbeš **sekerou**.*

Keď sa *slovo* mení na *sekeru,* prináša so sebou homofóbnu spúšť, vyúsťujúcu do následných tragédií, ktoré sa mnohokrát v našej histórii presadili. Uvedená patologická forma komunikácie sa rozširuje profesionálnymi tvorcami z médií, čím sa prezentuje bezhraničné **zneužívanie slobody slova.** Veď slovo je zbraň, slovo je čin a za každý svoj čin človek nesie zodpovednosť, to isté platí o jeho slove. Nie náhodou vo veľmi dávnych časoch zakladateľ kresťanstva učil, ako je to uvedené vyššie: *Čo zaseješ, to aj zožneš.* A *slovná sejba* je zo všetkých ľudských činnosti určite najbohatšia. To isté platí o *slovnej žatve.* Ešte v antike najväčší majstri slova sa pripravovali v špeciálnych školách a boli nositeľmi rečníckej profesie, ktorá zostala výrazným jazykovým fragmentom doby. *Rétori*, či *orátori* mali vtedy jeden z najvyšších spoločenských a humanitných štatútov, prechovávali k ním úctu nielen bežní ľudia, ale takisto vládcovia, pri ktorých majstri slova boli neraz v pozícii radcov a učiteľov. Čomu nás môžu naučiť „tvorcovia" jazykovo-komunikačnej produkcie zo skupiny *Zomri?* Predstavme si čo len na okamih, že ich spôsob komunikácie by prebrala celá spoločnosť!

Človek má aj iné možnosti

V histórii nachádzame nesmierne množstvo dôkazov o tom, ako prehnaný materiálny prepych doviedol jednotlivé civilizácie do zániku. Keď sa *homofóbia* mocných tohto sveta začala bezohľadne presadzovať, tak na historickú scénu prichádzali sily, ktoré ponúkali úplne iné, vo vzťahu k *nenávisti* protikladné hodnoty. Jedným z najvýraznejších svetoznámych a veľmi poučných príkladov je životný príbeh Mahatmu Gándiho. Jeho absolútne hlavnou zásadou boja za slobodu Indov bola **myšlienka nenásilia.** Viedol zápas za slobodu svojho národa bez *nenávisti* a násilia a celý jeho príbeh potvrdzuje, že to je tá najsprávnejšia cesta v ľudskom putovaní dejinami. Pritom sa opieral o jedného z ďalších veľkých ľudských duchov L. N. Tolstého, ktorého idea:

23. Neprotivlenije zlu nasilijem – Neprotivenie sa zlu násilím.,

tak zaujala Gándiho, že Tolstoj bol požiadaný, aby napísal o tejto hlboko humánnej myšlienke list. Veľký ruský spisovateľ tak urobil a za pol roka vytvoril 13-stránkový text, v ktorom okrem iného veľmi naliehal:

24. Aby Indovia v zápase za svoju slobodu v žiadnom prípade ***nepoužívali násilie.***

Idey tohto Tolstého textu sa stali súčasťou programu politickej strany Indický národný kongres. A je pritom príznačné, že v Indii veľkého ruského spisovateľa ešte aj v súčasnosti nazývajú s veľkou úctou:

25. Mahatma Tolstoj – Veľká duša Tolstoj.

V tomto Indmi vytvorenom mene nachádzame veľkú hĺbku *ľudskosti, súdržnosti, nádeje a istoty* v tom, že vždy sa máme o čo oprieť na svojej životnej púti. Pričom taká obrovská krajina akou je India získala nezávislosť najmä vďaka **ideám nenásilia** a nachádzame ju denne v rôznych zdrojoch v celých ľudskej histórii. Gándi sa jej držal s veľkým presvedčením a svoju hlbokú ľudskú skromnosť ukázal aj na rôznych stretnutiach a rokovaniach s predstaviteľmi Britského impéria. Keď ho priviedli na súd za porušenie britských koloniálnych zákonov, tak sudca vyzval všetkých prítomných, aby vstali a tak mu dokonca niektorí predstavitelia britskej koloniálnej moci prejavili **hlbokú úctu.** Príklad duchovného prepojenia Gándiho a Tolstého obsahuje v sebe obrovský potenciál naozajstného humanizmu a ľudskosti. Tolstoj pritom neraz zdôrazňoval, že on netúži po žiadnom hnutí *tolstojovcov*, ktorí boli mimochodom aj na Slovensku, on len chce, aby ľudia hľadali *Pravdu-Istinu podľa Evanjelia.* Pritom jedným z veľkých paradoxov života Tolstého je jeho vylúčenie z Ruskej pravoslávnej cirkvi v r. 1901. V tejto súvislosti je pozoruhodný fragment z jeho románu *Vojna a mier.* Zvyčajne sa uvádza, že v tomto diele je okolo 500 postáv, pričom sa v rámci literárneho rozboru pozornosť najviac upriamuje na ľudí, ktorí sa zúčastnili voj-

nového zápasu. No rôzni interpreti, či filmoví tvorcovia si malo všímajú takú postavu, akou bol *Platon Karatajev.* Dlhoročný vojnový veterán ruskej armády nevykonal na prvý pohľad žiaden hrdinský čin a keď sa dostal do francúzskeho zajatia, tak viedol dlhé rozhovory s jednou z hlavných postáv románu, ktorým bol gróf *Pjer Bezuchov*. Pamätná je replika *Platona Karatajeva:*

26. Ja som už toľko rokov v armáde a ***ešte som nikoho nezabil.***

Ešte v čase socializmu bola táto postava interpretovaná dosť negatívne, veď keby všetci vojaci zaujímali taký *karatajevský* postoj, tak kto by v roku 1812 porazil Napoleona a jeho armádu?! No ukazuje sa, že Tolstoj našiel priestor aj pre hlbokú ľudskosť v podobe jeho **idey nenásilia** dokonca v nepredstaviteľne ťažkých podmienkach vojny! A takéto postoje k životu nesú pečať veľkého **ľudomilstva**.

Malí tolstojovci a gándiovci žijú aj v našich časoch

Jeden z takých príbehov nenápadnej ľudskej veľkosti predstavuje súčasný ruský matematik Grigorij Pellerman. Ešte v r. 1904 v matematike evidovali jeden vedecký problém, o ktorom vynikajúci odborníci vedeli, že musí mať riešenie, no nenašiel sa nikto, komu by sa to podarilo. Preto bola vyhlásená prémia v sume 1 milión dolárov pre toho, kto pre uvedený matematický rébus nájde riešenie. Prešli desaťročia, ba aj celé 20. storočie, no nikomu sa to nepodarilo. Až v našich časoch spomínaný ruský matematík to dokázal. No svetovú a najmä odbornú verejnosť zaujal ešte viac tým, že spomínanú miliónovú sumu odmietol a zdôvodnil to krásnymi slovami:

27. Doláre nepotrebujem. ***Ja mám rád Rusko a matematiku.***

Skromných, zároveň pravdivých a život milujúcich ľudí nemusíme hľadať iba u veľkých a známych jednotlivcov. Na slovenskom televíznom kanáli Folklorika je pravidelne ponúkaný program *Korene,* v ktorom rozprávajú jednoduchí, veľmi skromní a bohatými skúsenosťami naplnení ľudia. Pani Zuzana Gajdošová Paluška spomína na svoje prácou, skromnosťou a chudobou naplnené mladé roky v rodnej dedine Východná a zdôrazňuje:

28. Tu sme v tejto maličkej miestnosti bývali desiati ľudia, ale ***sme boli šťastní.***

Aj vo svojom vysokom veku je stále oblečená v kroji a spieva krásne hlbokým citom naplnené ľudové piesne. Vyžaruje z nej naozajstná a nefalšovaná **ľudskosť**. V podobnom kontexte možno charakterizovať baču Mikuláša Gigáca z pohronskej dediny Šumiac, ktorý má obrovské vedomosti o prírode pod Kráľovou hoľou. V týchto svojich vedomostiach hľadá a zároveň odhaľuje **pravdu ľudského života**. Jeho spomienky sú veľkou

výzvou pre nás, aby sme sa pridržiavali naozajstných hodnôt života a skutočného sveta. Okrem iného spomína na svojho deda, vojaka z prvej svetovej vojny:

29. Ľudia, ta len sa modlíte, aby nebola vojna. Môj dedo mi hovoril: „11. 11. r. 1918 o 11. hodine a 11. minúte nastalo prímerie. Vtedy sme zobrali svoje pušky s bajonetmi, ***z celej sily sme ich zapichli do zeme a išli sme sa objímať s bývalými nepriateľmi“.***

Záver

Slovo *homofóbia* je v súčasnosti pomerne rozšírené, čím sa potvrdzuje intenzita javov, ktoré charakterizuje. Často sa pritom prezentuje v neprirodzenom kontexte. Keď Ministerstvo školstva SR prijalo rozhodnutie o tom, že naši žiaci budú mať pri cudzích jazykoch v školách možnosť výberu, tak v denníku Sme tento krok bol nazvaný *anglofóbiou a homofóbiou.* Ako sa dajú označiť tri výkričníky (!!!) za slovom ruština, ak nie rusofóbia?:

*31. Rozhodnutie, že prvou cudzou rečou pre žiakov ZŠ viac nebude angličtina, ale širší výber – nemčina, francúzština****, ruština (!!!)*** *– je ďalší blunder rezortu školstva* (S.24.5.2019).

Druhé slovo z titulku *homofília* nie je veľmi zaevidované v jazykovej databáze, ktorá samozrejme za to nemôže. Dlhodobo existujú zložené slová s elementom *fil-*, ktoré označujú blízky, veľmi pozitívny a citový vzťah ku konkrétnemu predmetu, či javu. *Filo-zofia* je láska k múdrosti, *filo-lógia* pôvodne znamenala láska k slovu, v súčasnosti je to komplex jazykových a literárnych náuk. No pomerne časté sú slová typu *pedofília, zoofília, nekrofília,* ktoré pomenúvajú konkrétne javy, zaznamenávajúce narušenie sociálnej normy a sú nositeľmi negatívnych významov. Akosi sa vynára otázka: ujme sa slovo *homofília* s jednoznačne pozitívnym obsahom? Hoci slovo s analogickým významom sa v aktívnom slovníku vyskytuje – *filantrop* a jeho derivát – *filantropia,* čo svedčí o tom, že *láskočlovek* má svoje miesto v ľudskom spoločenstve stále, ba je veľmi potrebný. Český vedec Kindlmann (2019) uvádza presvedčivé údaje o ohrození prírody najmä finančnou oligarchiou a politikmi a prostredníctvom Jána Wericha radí:

32. Keď nás pôjdu milióny,
Všetci proti vetru,
Proti prúdu postúpime,
O sto kilometrov.

Literatúra

ARUŤUNOVÁ, N. D.(1988): *Tipy jazykovych značenij: Ocenka. Sobytije, Fakt*. Moskva: Nauka.
HOMOLOVÁ, J. (2019): Ešte nekončí. In: *Život*, 2019.20, s. 92-93.
KEEP CALM AND ZOMRI (2018). Bratislava: Premedia.
KINDLMANN, P. (2019): Vymrie milión druhov? In: *PLUS 7 dní*, s. 86-87.
KOLŠANSKIJ, G. V. (2006): *Objektivnaja kartina mira v poznaniji i v jazyke*. Moskva: KomKniga .
SCHUTZ, P. (2019): Ibizagate, anglofóbia a homofóbia. In: *Sme*, 24. 5. 2019, s. 6.

prof. PhDr. Jozef Sipko, PhD.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: jozef.sipko@unipo.sk

Department of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov in Presov

Rečová agresia v politickom diskurze

Irina Dulebová

Abstract

Speech Aggression in Political Discourse. *In the article, we focus on aggressive discursive strategies and their corresponding speech tactics in contemporary media and political discourse. We explain why it is appropriate to use the term speech aggression, how language differs from speech and what is a speech act. We analyze the essence of speech aggression and discuss the principles of research of speech aggression through the perspective of political linguistics while arguing the necessity of interdisciplinary research.*

Kľúčové slová: politicky diskurz, rečova agresia, rečovy akt.
Keywords: political discourse, speech aggression, speech act.

Úvod

V súčasných masmédiách, kvôli ktorým sa naša doba právom označuje prívlastkami postfaktuálna a postpravdivá („post-truth"), začínajú prevládať funkcie persuazívne, manipulačné nad funkciou informačnou. Ľudia, ktorí sú zo všetkých strán ovplyvňovaní nepodloženými, povrchnými, prvoplánovými, subjektívnymi a často hypertrofovanými emóciami autorov mediálnych a politických správ, prestávajú veriť objektívnym faktom. Mediálny a politický diskurz sa stáva bojiskom ideologických, politických a náboženských nepriateľov a rečové prejavy (a následne aj mediálny a politický jazyk) sa mení, stáva sa agresívnym, útočným, zahráva sa s emóciami recipienta, nesie znaky implicitnej a explicitnej manipulácie. „Občania sa dostávajú do pasívnej pozície svedkov, pozorovateľov politických udalostí, sú pod takým mohutným informačným nátlakom, že interpretácia udalostí začína nadobúdať väčší význam ako samotné udalosti" (Šejgal 1999 : 62). Viacerí bádatelia v oblasti politickej a mediálnej lingvistiky (pozri Cingerová 2016:68; Gajarský 2012:439; Gazda, Šaur 2019:185; Guzi 2016:140) pritom konštatujú, že dynamika „jazyka nenávisti, lži a útoku" v súčasnej politickej komunikácii vedie k tomu, že vecná analýza sa nahrádza emóciami a autori vplývajú na recipienta nie silou a fundovanosťou argu-

mentov, ale pôsobivosťou negatívnych obrazov, čiže emocionálne, čo značne deformuje objektivitu následného vnímania sociálnej, ekonomickej a politickej reality zo strany recipienta.

Logická argumentácia odstupuje na vedľajšie pozície, a do popredia sa stále viac dostáva mimologická argumentácia, nástrojom ktorej často sú agresívne diskurzné stratégie a zodpovedajúce im rečové taktiky. Vzrastajúca konfliktogénnosť politického a mediálneho diskurzu len dodatočne podčiarkuje skutočnosť, že je nevyhnuté venovať sa vedeckej analýze pojmu *rečová agresia* a praktikám, ktorými sa manifestuje.

Podstata rečového aktu

Lingvistický výskum rečovej agresie sa začal relatívne nedávno, a preto dnes nemáme v ruských a medzinárodných výskumoch v danej oblasti ešte ani prísne konštituovaný terminologický aparát. Často sa stretávame so synonymicky pôsobiacimi výrazmi *komunikačná agresia*, *rečová agresia*, *verbálna agresia*, *slovná agresia*, *jazyková agresia* (Apresian V., Popovova A., Bykovova O., Vlasovova J., Dobrosklonska T., Voroncovova T., Jeninova L., Skovorodnikov A.). V medzinárodnej spisbe sú to termíny *verbal abuse* (Patricia Evans), *verbal aggression* (Reinhold Amon), *cursing* (Timothy Jay) a pod.

V nasledujúcich úvahách sa budeme striktne pridržiavať výrazu *rečová agresia*, nakoľko výrazy *slovná agresia* a *verbálna agresia* sú všeobecne asociované ako zaužívaný protiklad (opozitum) pojmu *fyzická agresia*. Pojem *jazyková agresia* sa nám nezdá byť korektný, nakoľko výskumným cieľom je analyzovať reč, a nie jazyk ako taký (vychádzame pritom z ponímania rozdielu daných javov, na ktorý upozornil už Ferdinand de Saussure rozdeľujúci pojmy jazyk (langue) a reč (parole) ako dve podoby existencie mnohorakých a netotožných vo svojej podstate jazykových a rečových javov). Jazyk je súhrnom dvojaspektových jednotiek pozostávajúcich z *označovaného* (signifié) a *označujúceho* (signifiant). Realizácie tohto jazykového potenciálu, ktorý existuje objektívne, nezávislé od hovoriaceho, resp. píšuceho indivídua, nachádzame na rovine parole. Jazyk je teda systémom znakov, kódom, a reč je individuálne a aktívne použitie tohto kódu v súlade so zámerom hovoriaceho (píšuceho) indivídua.

Podstatné pre ozrejmenie našich výskumných teoretických východísk je aj ponímanie rečového aktu, ktoré nachádzame v spisbe M. Bachtina. Ten vyjadruje názor, že „slovo a veta ako jednotka jazyka nemajú autora, sú ničími, a len v podobe konkrétnej výpovede sa stavajú vyjadrením pozície hovoriaceho v konkrétnej situácii rečovej komunikácie“ (Bakhtin 1996:

163). Keď Borg hovorí o tom, že „porozumenie jazyka je nevyhnutným, no zďaleka nie je postačujúcim krokom na ceste k porozumeniu jazykovým komunikačným aktom“ (Borg 2005: 254), myslí tým aj rečové akty ako súčasť aktov komunikačných. „Referencia nie je vzťahom medzi výrazom a objektom, ale skôr rečovým aktom či nejakou inou činnosťou, ktorú uskutočňujú používatelia jazyka, nie jazykové výrazy samé“ (Searle 2007: 47).

Úlohou rečového aktu (realizovaného jazykovými prostriedkami) je vplyv na adresáta, interpretujúceho výpoveď adresanta. Daný proces je podrobne opísaný v známej teórii rečových aktov J. Austina, ktorá bola následne rozvinutá J. Searlem v monografii *Speech Acts* (1969). Dnes pri opise výpovede lingvisti včlenili rečový akt do jej komunikačnej zložky a objasňujú ho v rámci teórie komunikačnej funkcie výpovede, z ktorej vyplýva, že „výpovede sú produktom komunikačných (rečových) aktov, ktoré sa chápu ako interakcia medzi hovoriacim a adresátom, ktorá konštituuje medzi nimi dvojstranný interpersonálny vzťah so zámerom hovoriaceho dosiahnuť prostredníctvom výpovede istý cieľ spočívajúci v ovplyvnení verbálneho, kognitívneho, emocionálneho a pod. správania adresáta. Rozhodujúcim faktorom úspešnej realizácie a primeranej interpretácie komunikačnej funkcie je komunikačná situácia. Ide o to, načo sa poukazuje aj pri rečových aktoch, že istá veta môže mať ako výpoveď rozličné komunikačné funkcie v závislosti od komunikačného kontextu“ (Dolník 2009 : 281).

Práve rečový akt realizuje určité funkcie jazyka, pričom z Jakobsonovej schémy jazykových funkcií v aspekte skúmanej tematiky rečovej agresie do popredia vystupujú funkcie emotívna (expresívna, zameraná na adresanta, odosielateľa, s cieľom vyjadriť jeho vzťah k tomu, o čom hovorí), konatívna (apelatívna, zameraná na adresáta s cieľom ho nejakým spôsobom ovplyvniť), fatická (usiluje sa o kontakt, t.j. o nadviazanie a udržanie komunikácie, ako aj o pripútanie alebo udržanie partnerovej pozornosti, odpútava pozornosť percipienta od behu a logiky reálneho sveta), a paradoxne aj poetická funkcia (trópy a štylistické figúry, ktoré sa využívajú, majú negatívnu sémantiku, napr. zoomorfné metafory *sviňa, opica, hroch* a pod.)

Proces analýzy rečovej agresie musí byť komplexný, so zohľadnením kontextuálnej a mimojazykovej situácie. „Použitím jazykových výrazov vo vhodných situáciách dokážeme adresátovi niečo povedať – oznámiť, rozkázať, položiť otázku, sľúbiť, pohroziť atď. – je teda výsledkom súhry množstva jazykových aj mimojazykových faktorov, ako sú komunikačné intencie používateľov jazyka či rozmanité črty situácie, v ktorej sa komunikácia uskutočňuje“ (Zouhar 2011: 28). Zmysel posolstva politickej výpovede a účinnosť pôsobenia rečovej agresie závisí nielen od komunikačnej intencie a komunikačnej situácie, ale aj od špecifík vnímania recipienta, ktoré je

podmienené „množstvom sociokultúrnych faktorov, individuálnych vlastností adresáta a osobitosťami epochy“ (Kormilicina 2008 :14).

Rečová agresia optikou politickej lingvistiky

Pre naplnenie cieľov výskumu rečovej agresie budeme mať na zreteli vlastné ponímanie politického diskurzu (ako predmetu výskumu politickej lingvistiky) v širšom a užšom význame: „V širokom ponímaní je to každý diskurz, v ktorom je s oblasťou politiky spojený aspoň jeden z jeho prvkov: adresant, adresát alebo téma výpovede. V užšom chápaní je politický diskurz diskurz, ktorého cieľom je získavanie, udržiavanie a realizácia politickej moci, a práve tento moment je rozhodujúci pri výbere jazykových prostriedkov a vnútornej logiky textu“ (Štefančík, Dulebová 2017: 52). Práve tento cieľ musíme vnímať ako dominantný aj pri analýze funkcie a zámerov používania rečovej agresie v politickom diskurze. V empirickom výskume je však často problematické oddeliť politický výskum od mediálneho. Politický diskurz v zmysle vyššie spomenutej definície sa totiž (re)produkuje prevažne prostredníctvom masmédií, ktoré vytvárajú špecifický rámec pre politickú komunikáciu. „Medzi politickým a mediálnym diskurzom by sa tak dal identifikovať vzťah symbiózy: globálna a národná politická diskusia súčasných západných spoločností nemôže fungovať bez médií; médiá závisia od politiky ako svojich informačných zdrojov. Mediálny diskurz, disponujúci silným diskurzívno-kolonizačným potenciálom má tendenciu významne aktívne i pasívne pretvárať iné diskurzy, ktoré sa stávajú jeho obsahom“ (Bočák 2009: 137).

Výskum rečovej agresie optikou politickej lingvistiky je výskumom interdisciplinárnym, aj keď primárne lingvistickým, nakoľko práve „lingvistická analýza (metódy i závery) sa stala podkladom pre postihnutie mnohých mimojazykových javov (psychických, kognitívnych, sociálnych, kultúrnych procesov)“ (Adamka 2016 : 11). Ide teda o výskum prevažne na rozhraní rétoriky, politickej a mediálnej lingvistiky, psycholingvistiky, lingvokulturológie a kognitívnej lingvistiky. Skúmanie rečovej agresie ako „aktu s primárnou intenciou presviedčania/manipulácie – t.j. vnucovania želateľných postojov, názorov, hodnotení, vzorov správania pomocou verejných politických prejavov je objektom rétoriky, PR komunikácie, a ako súčasti publicistických prejavov politikov, resp. ďalších žurnalistických materiálov o politike patrí do oblasti medialingvistiky a politickej lingvistiky“ (Adamka 2016, s. 15).

Podľa zakladateľa ruskej politickej lingvistiky A. Čudinova do oblasti výskumu patrí analýza jazyka na jednotlivých úrovniach jazykového systé-

mu (my sa budeme venovať primárne lexike použitej v rečovom akte), ale aj „výskum textu a diskurzu (komunikačných stratégií a taktík, prejavy rečovej agresie a pod.); normatívny prístup (analýza normatívnosti jazyka, zvyčajne kritická) deskriptívny prístup (fixácia a výskum nových javov bez ich hodnotenia)“ (Čudinov 2003:173). Podľa vymenovaných kritérií je nevyhnutné postupovať v empirickej časti výskumu rečovej agresie, a síce sústrediť sa na excerpciu a analýzu použitých lexikálnych prostriedkov, ale aj na komunikačné stratégie ich použitia, poukázať na prípadné porušenie noriem jazyka, ako aj na fungovanie neologizmov a okazionalizmov ako súčasti rečových aktov s explicitným (alebo implicitným) zámerom agresívneho pôsobenia.

Jednou z našich výskumných hypotéz je predpoklad, že rečovú agresiu v politickom diskurze budeme najčastejšie pozorovať na úrovni *politics*, čo je označenie pre procesnú úroveň politiky (v politológii sa zvyknú využívať anglické výrazy *polity*, *policy* a *politics* označujúce tri dimenzie celého komplexu politiky: normatívnu (inštitucionálno-právnu), obsahovú a procesnú). „V širšom význame pri *politics* ide o proces, ktorý možno nazvať aj umením vládnuť, resp. schopnosťou presadiť určité obsahy, ciele a záujmy. Z tohto pohľadu je na politiku nazerané ako na proces konfliktu, ale aj ako na hľadanie konsenzu, ako boj o moc a vplyv, ako spor o podiel na moci medzi rôznymi skupinami a osobami“ (Štefančík 2016 : 36). Naše úvahy vychádzajú z toho faktu, že „charakter politického jazyka na úrovni *politics* je najmenej hodnotovo neutrálny. Táto úroveň jazyka slúži k mobilizácii voličov rozličnými spôsobmi. Práve tento jazyk najviac polarizuje spoločnosť, a na rozdiel od prvých dvoch úrovní táto kategória jazyka obsahuje emócie, naopak, racionálne uvažovanie môže dokonca absentovať“ (Štefančík 2016 : 36). A práve tu vzniká doslova neobmedzený priestor a vhodná pôda na prejavy rečovej agresie.

K otázke definície pojmu rečová agresia

V ostatných rokoch sa v Rusku stále častejšie začínajú objavovať výskumy venované analýze rečovej agresie ako spôsobu manipulácie recipientom v súčasnom politickom diskurze. Práce venované podrobnej analýze lexikálnych prostriedkov, ktorými sa manifestuje, sú však doslova ojedinelé, čo spolu s konštatovaným nárastom rečovej agresie otvára priestor pre zmysluplný, podnetný, originálny a produktívny výskum.

Nakoľko sa lingvisti doteraz nezhodli v názore na otázku rečovej agresie a presnom vymedzení pojmu, ako základný teoretický rámec pre excerpciu a analýzu lexikálnych prostriedkov rečovej agresie sa nám zdá byť dosta-

točne obsažnou a zároveň výstižnou definícia, že „je to neargumentované alebo nedostatočne argumentované explicitné alebo implicitné (latentné) verbálne pôsobenie na adresáta s cieľom modifikácie jeho osobných názorov (mentálnych, ideologických, hodnotových a pod.) prostredníctvom vyjadrenia emocionálne negatívneho hodnotiaceho vzťahu k niekomu alebo niečomu, ktoré nezriedka porušuje etické a estetické normy komunikácie a manifestuje sa jazykovými prostriedkami, je to presýtenie textu verbalizovanými negatívnymi informáciami“ (Popova 2015: 680).

L. Majdanovová vyčleňuje tri základné stratégie agresívneho pôsobenia v mediálnom a politickom diskurze, a síce „1) autor priamo vyzýva adresáta k agresívnym činom zameraným proti predmetu reči; 2) autor samotným spôsobom predstavovania predmetu reči vyvoláva u adresáta stav agresie; 3) autor agresívne podsúva predmet reči do sféry záujmu adresáta a podnecuje ho tým k činom, ktoré sú preňho výhodné“ (Majdanova 1997: 58).

Rečová agresia v masmédiách má zložitejšiu štruktúru ako v prípade bezprostrednej komunikácie, nakoľko autori vystupujú v úlohe sprostredkovateľov medzi „profesionálmi“ a množstvom laikov, a agresívny rečový akt v danom prípade „slúži manifestácii alebo vytváraniu sociálnej asymetrie“ (Majdanova 1997: 62) . Podľa názoru V. Stepanova prostredníctvom rečovej agresie adresant prenáša svoj emocionálny stav na adresáta s cieľom „nakaziť ho daným agresívnym stavom, aby v ňom vyvolal špeciálny druh psychickej aktivity zodpovedajúcej intenciám adresanta“ (Stepanov 2003:163).

Na základe pozorovania súčasných výskumov k danej tematike môžeme konštatovať, že výskumníci v snahe o systematizáciu a klasifikáciu javu rečovej agresie ju rozdeľujú do dvoch základných skupín, a síce vyčleňujú explicitnú a implicitnú rečovú agresiu. Implicitná agresia je najčastejšie vyjadrená „použitím rozkazovacieho spôsobu alebo hyperboly s negatívnou sémantikou, prípadne citosloviec vyjadrujúcich nesúhlas, nedôveru, výčitku a hrozbu“ (Apresian 2003: 33). Osobne sa nazdávame, že k implicitným formám prejavu rečovej agresie v súčasnom postmodernom období, ktorému je vlastná presýtenosť textov intertextuálnymi prvkami treba zoradiť aj pôsobenie precedentných fenoménov (ako prejavov fenoménu intertextuality), ktoré kontextuálne môžu byť prejavom diskurznej stratégie agresívneho pôsobenia na recipienta, hlavne pokiaľ ide o ironické hodnotenie skutočnosti. Mnohí výskumníci k prejavom implicitnej jazykovej agresie právom zaraďujú aj jazykovú hru; metódu nepriameho porovnania; parafrázovanie výpovedí adresáta s posunom ich sémantických centier.

Spôsobov vyjadrenia explicitnej rečovej agresie sa vyčleňuje viac, k najrozšírenejším zaraďujú „slovesá s deštruktívnou sémantikou, výrazy

s negatívnou sémantikou a používanie invektívnej lexiky“ (Vlasova 2005: 22). Aj keď zaradenie invektív k najrozšírenejším prejavom explicitnej rečovej agresie sa môže zdať ako ten najsamozrejmejší jav, očakávanú jednotu v názoroch tu nenájdeme. Niektorí bádatelia totiž stotožňujú invektíva výlučne s jednotkami lexikálnej jazykovej úrovne a následne skúmajú len takzvanú invektívnu lexiku; iní jazykovedci nabádajú k výskumu invektívneho rečového aktu, v rámci ktorého má každá lexéma kontextuálny potenciál na to, aby sa stala invektívou. Stotožňujeme sa skôr s názorom druhej spomínanej skupiny.

Invektíva v klasickom všeobecnom ponímaní sú tradične vnímané ako útočný slovný či písomný prejav, útok urážlivého, hanlivého charakteru, urážka. Čo sa týka názorov na určovanie a systematizáciu samotnej invektívnej lexiky, v ruskej lingvistike existuje množstvo názorov na jej definície (Žeľvis V., Golev N., Kaplenko V., Korovuškin V., Šarifullin B.).

Populárnou medzi lingvistami je klasifikácia M. Gorbanevského, ktorý vyčleňuje osem druhov invektívnej lexiky: „1. Slová a výrazy s pôvodnou sémantikou protispoločenskej, sociálne odsudzovanej činnosti (бандит, жулик, мошенник); 2. Lexémy s výrazným negatívnym sémantickým zafarbením (двурушник, расист, враг народа); 3. Názvy povolaní v prenesenom význame (палач, мясник); 4. Zoomorfné metafory (кобель, кобыла, свинья); 5. Slovesá s odsudzujúcou alebo priamo negatívnou sémantikou (украсть, хапнуть); 6. Slová so sémantikou negatívneho expresívneho hodnotenia nejakej osoby (гадина); 7. Eufemistické náhrady pre slová prvej skupiny, ktoré zachovávajú ich hodnotiacu negatívnu povahu (женщина лёгкого поведения, интердевочка); 8. Okazionálne výrazy vytvárané s cieľom ponižovania a zosmiešňovania (коммуняки, дерьмократы, прихватизация)“ (Gorbanevsky 2001: 33).

Musíme ale konštatovať, že ani jedna (vrátane klasických slovníkových) definícií a klasifikácií invektívnej lexiky nezahŕňa široké spektrum lexém, ktoré majú invektívny potenciál v konkrétnych podmienkach rečového konfliktu. Okrem vulgarizmov, argotizmov, žargónu, slangu, hanlivých, pejoratívnych slov, nadávok a obscénnej lexiky (definície ktorých sa tiež často prelínajú) a vyššie spomínaných sémantických invektív, ktoré sú tradične zaraďované k invektívam, môžu v určitom kontexte ako invektíva vyznieť aj slová a výrazy (vrátane ustálených) s pôvodne neutrálnou sémantikou (тряпка, дно, дуб, седьмая вода на киселе, нашему забору двоюродный плетень a pod.). Nehovoriac o tom, že okrem už spomínaných zoomorfných metafor charakter invektívy môžu v určitom kontexte nadobúdať aj iné druhy metafor (metafory choroby, vojny, športu, divadla a pod.) Keď zovšeobecníme povedané, tu a ďalej v našich výskumoch budeme na rečovú

agresiu nazerať ako na spôsob deštrukčného pôsobenia na psychiku a emócie adresáta prostredníctvom verbálnych útokov.

Lexikálne prostriedky vyjadrenia rečovej agresie

V aplikovanej časti výskumu rečovej agresie je nevyhnutné sústrediť sa na kľúčové prostriedky rečovej agresie ako na spôsob potenciálnej manipulácie vedomím recipienta. Dôležité je podrobiť analýze sémantickú diferencovanosť jazykových výrazov artikulovaných v reči, ako aj kontextovú podmienenosť pragmatiky rečových výpovedí. Okrem toho bádateľ musí mať sústavne na zreteli aj ten fakt, že „na determinácii sémantického obsahu sa podieľajú nielen automatické parametre kontextu použitia, ale aj intencionálne parametre“ (Zouhar 2011: 17). Intenciu výberu konkrétnych lexikálnych prostriedkov pre akt rečovej agresie treba usúvzťažniť s diskurzným zámerom adresanta a pragmatickými (primárne persuazívnymi a axiologickými) funkciami ich použitia.

Podľa nášho názoru, v procese analýzy lexikálnej roviny jazyka je zmysluplné sa zamerať predovšetkým na explicitné prejavy rečovej agresie, a síce na invektívnu lexiku, žargonizmy a argotizmy, zníženú a hovorovú lexiku, metafory, frazémy, neologizmy, okazionalizmy a hyperboly. Zároveň je potrebné analyzovať aj prejavy intertextuality (precedentných fenoménov) ako spôsobu vytvárania komického až ironického kontextu, ktorý v určitých kontextoch možno považovať za prejavy implicitnej agresie.

Záver

Záujem súčasnej politickej a mediálnej lingvistiky o princípy a zákonitosti fungovania javu rečovej agresie v politickom diskurze je opodstatnený, pretože aj v nej sú reflektované kultúrne a sociálne hodnoty súčasnej epochy, ich percepcia a objektivizácia spoločnosťou, ona vplýva na mentalitu nositeľa lingvokultúry a konštruuje určitý obraz sveta (pozr. Grigorjanová 2015: 131; Shteinbuk 2009:28, Stradiotová 2017: 135; Seresová 2017: 18; Spišiaková 2017: 177).

Rečová agresia v súčasnom mediálnom a politickom diskurze vystupuje ako spôsob útoku aj sebaobrany, ale v každom zo spomínaných prípadov je hrubým, ale zároveň účinným prostriedkom persuázie. Tento negatívny jav s viditeľnou dynamikou ovplyvňuje nielen mediálny a politický priestor, ale značne transformuje (a značné deformuje) jazykový obraz sveta a podporuje

rast tolerancie k prejavom rečovej agresie celého lingvokultúrneho spoločenstva.

Rečová agresia ako kategória spojená s naplnením zodpovedajúcich funkcií prirodzeného jazyka zatiaľ nemá vyčerpávajúcu lingvistickú interpretáciu, my ale navrhujeme, aby sa na ňu nazeralo ako na jav kultúrnoreprezentatívny a národnoreprezentatívny. Konkrétne prejavy rečovej agresie sú v každom jazyku podmienené ako existujúcou sociálnou a politickou paradigmou, tak aj osobitosťami lingvokultúrneho spoločenstva, čo dáva podnety a naznačuje rozsiahle perspektívy potenciálnych interdisciplinárnych výskumov lingvokulturologického, politolingvistickeho, kognitívneho, diskurzného a sociolingvistického charakteru. „Opodstatnenosť inter- i multidisciplinárneho výskumu v rôznorodých parciálnych sférach fungovania jazyka demonštruje heuristickosť takto dosiahnutých výsledkov, ktoré síce zatiaľ predstavujú v značnej miere izolované javy, no v perspektíve majú výrazný potenciál pre pochopenie ľudskej rečovej činnosti v jej komplexnosti“ (Adamka 2016: 18).

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA *Jazyk a konflikt. Vytváranie obrazu nepriateľa v súčasnom ruskom verejnom diskurze 1/0539/17* a grantového projektu KEGA 015EU-4/2019 *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika.*

Literatúra

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.

APRESIAN, V. (2003): Implicitnaja agressija v jazyke In: *Kompjuternaja lingvistika i intellektualnyje technologii.* Moskva: Nauka, s. 32-35.

BAKHTIN, M. (1966): Problema rechevych zhanrov. In: BAKHTIN, M.: *Vybrane spisy.* Zv. 5. Moskva: Russkyje slovari. pp.159-206.

BOČÁK, M. (2009): Diskurz: neurčitá cesta kulturálnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In: *Kultura–Média–Komunikace*, 1/2009, s. 117-146.

BORG, E. (2005): Saying What You Mean: Unarticulated Constituents and Communication. In: ELUGARDO, R.; STAINTON, R. J. (eds.): *Ellipsis and Nonsentential Speech*. Dordrecht: Springer, s. 237-262.

CINGEROVÁ, N. (2016): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politi-*

ka. Na pomedzí lingvistiky a politológie. Bratislava: EKONÓM, s. 65-79.

CHUDINOV, A. P. (2003): Osnovnyje napravlenija v politicheskoj lingvistike. In: *Sovremennaja politicheskaya lingvistika.* Jekaterinburg: UGPU, s.172-173.

DOLNÍK, J. (2009): *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: VEDA.

GAJARSKÝ, L. (2012): Vyjadrenie postoja autora v publicistickom texte. In: *Vzdelávanie – kultúra – duchovnosť : od homo loquens k homo spiritualis,* Prešov : CUBE consulting, s. 435-441.

GAZDA, I.; ŠAUR, J. (2019): Slavonic Brothers? Current Language,Literature and Cultural Interaction BetweenRussia and the Czech Republic in Lightof the Security Issue. In: HOLZER J.; MAREŠ, M. (eds.): *Czech Security Dilemma. Russia as a Friend or Enemy?* Palgrave Macmillan, s. 177-197.

GORBANEVSKYJ, M. (2001): Vybor slova, sudy i expertiza. In: *Professija – zhurnalist.* Issue 9.

GRIGORJANOVÁ, T. (2015): Dynamické procesy v slovnej zásobe súčasnej ruštiny a slovenčiny. In: *Hľadanie ekvivalentností VIII*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 124-137.

GUZI, L. (2016): Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie,* Bratislava: EKONÓM, s. 135-149.

KORMILICINA, M. (2008). Nekotoryje itogi issledovanija processov, proiskhodyashchikh v jazyke sovremennykh gazet. In: KORMILICINA, M.; SIROTININA, O. (eds.) *Problemy rechevoj kommunikacii*. Saratov: SU. Issue 8.

MAJDANOVA, L. (1997): *Agressivnost i rechevaja agressiya.* Moskva.

POPOVA, A. (2015): Rechevaya agressiya v SMI kak sposob manipulirovaniya soznanyjem cheloveka. In: *Molodoy uchenyj.* Kazan. Issue14. s. 697-700.

SEARLE, J. (2007): *Rečové akty*. Bratislava: Kalligram.

SERESOVÁ, K. (2017): Jazyk politiky a jeho funkcie. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 15-20.

SPISIAKOVA, M. (2017): Obraznosť v jazyku politikov a v jazyku o politike. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 171-181

STEPANOV, V. (2003). Provokacionnyj vopros s tochki zreniya pragmalingvistiky. In: *Moskovskyj lingvisticheskyj zhurnal.* Vol*.,* 6. Issue 2. s. 157-181.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika: jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.
SHTEINBUK, F. (2009): *Tilesnist-mimezis-analiz (Tilesno-mimetychnyj metod analizu).* Kyjev: Znannya Ukrajiny.
STRADIOTOVA, E. (2017): Jazyk politického blogu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 133-139.
SHEJGAL, J. (1999): Verbalnaya agressiya v politicheskom diskurse. In: *Voprosy stilistiky.* Saratov: SU. Issue 28. s. 204-222.
VLASOVA, J. (2009): *Rechevaya agressiya v pechatnykh SMI.* Saratov.
ZOUHAR, M. (2011): *Význam v kontexte*. Bratislava: Aleph.

Kontakt:

doc. Mgr. Irina Dulebová, PhD.

Katedra rusistiky	Department of Russian and East
a východoeurópskych štúdií	European Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave	Comenius University in Bratislava

Email Address: irina.dulebova@uniba.sk

Historicko-politická udalosť – problematika jej interpretácie, odrazu v pamäti a jazyku. (Na materiáli percepcie udalostí roku 1917 v prostredí študentov vysokoškolskej rusistiky)

Ľubomír Guzi

Abstract

Historical - Political Event - Its Interpretation, Reflection in Memory and Language. (On the Material of Perception of Events in 1917 in the University Environ of Russian-studying Students). *In our contribution we focus on the issue of historical event preserved in the historical memory of the nation, in our case in a group of university students of Russian language and Russian studies. The historical event has some specific features. It is part of the historical process, the object of exploring historical science and the heritage of collective and individual memory of a certain number of people. It carries several information levels, of which the unrepeatability and uniqueness in the sense of a certain milestone, which is for a given community, is particular. On the basis of association tests, a system of reaction to selected linguistic impulses, we investigated the level of knowledge of respondents about historical events in 1917, especially about the October Coup. The results show the rate of reactions and cognitive abilities of a group of students with regard to the issues we examine.*

„This contribution is the result of the project implementation VEGA № 1/0285/19 Analysis, typology and interpretation of contemporary Russian language personality (Lexikon - thesaurus - pragmatikon) supported by Scientific Grant *Agency* of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic.

Kľúčové slová: ruský jazyk, revolučný rok 1917, asociatívny test, ruská história, historická udalosť, historická pamäť.
Keywords: Russian language, revolutionary year 1917, associative test, Russian history, historical event, historical memory.

Úvod

Udalosť sa vo všeobecnosti chápe ako niečo, čo sa stalo, pričom sa zvykne dávať do súvislosti s celou škálou určujúcich pojmov, ako, napríklad, „jav" alebo „fakt". V slovníkových heslách sa udalosť definuje ako niečo *významné* a *dôležité*, alebo všetko to, čo sa udialo, resp. bolo prejavom niečoho (Ožegov 1998: 578). Udalosť sa niekedy dáva do vzťahu s chápaním situácie, ktorú môžeme ponímať ako určitý stav vecí. Tak ju definuje napr. francúzsky filozof Alain Badiou, ktorý vidí príbuznosť týchto pojmov v tom, že situácia, ako aj udalosť, je jedinečná a individuálna. Rozdiel spočíva v tom, že situácia sa do určitej miery „odvíja", to jest zaberá určitý časový úsek, znamená to, čo sa už uskutočnilo, je teda už samou entitou o sebe, akýmsi „sú-bytím", „súnaležiacim" bytiu. Situácia nedisponuje žiadnou hodnotou pravdy, ak ju nedopĺňa žiadna udalosť, ktorá je podľa Badieua akýmsi „blúdiacim nadbytkom", tým, čo sa nachádza v mechanizme fungovania a pôsobenia situácie, no symbolicky nie je vyjadrené. Preto je udalosť nepredvídateľná, odohráva sa v určitom momente, keď takýto nadbytok dáva o sebe vedieť a radikálne mení dovtedy panujúce usporiadanie alebo stav vecí. Udalosť je chápaná ako singulárna záležitosť, to znamená, že je ovplyvnená sociálno-kultúrnym kontextom, z ktorého sa však nedá v nijakom prípade vyvodiť. Je sprievodcom pravdivostnej hodnoty situácie, udalosť môže zmeniť alebo vytvoriť situáciu (Badieu 2003: 49).

Historická udalosť

Ak však uvažujeme o udalosti, je nevyhnutné zdôrazniť závažnosť jej vzniku, poukázať na originálnosť, miestami na nečakaný charakter vo vzťahu k prebiehajúcej skutočnosti. J. Nancy preto pri charakteristike udalosti zdôrazňuje práve efekt neočakávanosti, pričom „neočakávanosť" (v orig. „surprise") je podľa neho „nielen atribútom, charakteristikou alebo vlastnosťou udalosti, ale samotnou udalosťou, jeho bytím a podstatou" (Nancy 2004: 237). S filozofickou poetikou autor pokračuje, že to čo robí udalosť udalosťou, to nie je len to, že sa uskutoční, to jest stane sa, no je to fakt, že udalosť udivuje – a je dokonca možné, že udivuje aj samú seba (odvodzujúc sa, v konečnom dôsledku, od svojho vlastného „stávania sa"). *Stávanie* je v tomto ponímaní substanciálna zmena vecí a javov, ich nepretržitá premena na iné formy. *Stávanie sa* je jednota vznikania a zanikania: vznikanie niečoho určitého je vždy zanikaním niečoho iného, zanikanie niečoho určitého je vždy vznikaním niečoho ďalšieho. Napríklad, ako Hegelova kategória *stávania sa*, ktorá vyjadruje spontánnu premenlivosť vecí a ja-

vov, ich nepretržitú zmenu *(Das Werden, Der Prozess des Werdens...)*. Menej expresívne „prekvapivosť - neočakávanosť " poníma v tomto procese Paul Ricoeur, ktorý lakonicky, až na úrovni kykinov, konštatuje, že „udalosť je to, čo sa mohlo stať (odohrať) aj ináč", pričom dáva do protikladu „praktickú náhodu (neočakávanosť) logickej alebo fyzickej nevyhnutnosti" (Ricoeur 1998: 115). Historická udalosť však disponuje určitými špecifickými črtami. Je súčasťou historického procesu, je objektom skúmania historickej vedy aj dedičstvom kolektívnej i individuálnej pamäte určitého počtu ľudí. Je to zložitý systém, ktorý nás núti konštatovať istú paradoxálnu podstatu samotného historického javu. Historický jav, resp. udalosť, však disponuje podstatnou charakteristikou – aj keď je paradoxná, musí obsahovať prvky jedinečnosti, unikátnosti a novosti. Aj tu však môžeme vydeľovať rôzne pohľady a koncepcie – prvky absolútnej unikátnosti historickej udalosti, respektíve jej relatívnosť. Na samotný historický proces vplýva množstvo faktorov, napríklad, môžeme vymedziť sociálne, prírodné a transcendentálne. Práve sociálne faktory reprezentujú ľudskú činnosť a sú najdôležitejšie pre historické poznanie. Aj keď sa nám pod vplyvom značnej miery antropocentrického prístupu môže zdať, že daná historická udalosť je absolútna, jej absolútne mienená jedinečnosť je typickejšia pre prírodné a transcendentálne historické udalosti na úrovni prírodno-fyzikálnych javov, tvorby mýtov, resp. sakrálnych fenoménov. Pre činnosť ľudskej society sú charakteristickejšie relatívne unikátne a jedinečné historické udalosti, ktoré v sebe spájajú niekoľko rôznych faktorov, stojacich za vznikom udalosti, označovanej ako historická. O. V. Borovkova vidí vznik relatívne jedinečných historických udalostí v kombinácii niekoľkých faktorov, z ktorých sú najhlavnejšie pôsobenie osobnosti, prírody a stavu spoločnosti. Podľa nej je možné predpokladať, že takýchto kombinácii je nekončene veľa, pretože „nielen sa spoločnosť skúma vedou vo svojom vývoji, v súvislosti s pôsobením rôznych zmien, no aj samotné vysvetľovanie a popisovanie spoločnosti je do značnej miery klamlivé (Borovkova 2013: 48). Spoločnosť disponuje v historickej perspektíve nekonečným počtom rozličných objektov, ktoré sa môžu nachádzať v nekonečných kombináciách. Tieto kombinácie majú podľa Borovkovej časový a priestorový charakter, čo im poskytuje iné parametre, ako napríklad javy sociologické, ktoré sú ohraničené súčasnosťou. V tomto časovo-priestorovom toku sú historické udalosti nové a jedinečné. Veľmi dôležitou súčasťou percepcie historickej udalosti a histórie je fenomén času. Historická udalosť je entita, ktorá uviazla v čase, hoci jej dôsledky siahajú ďaleko do budúcnosti. Historik ju reflektuje z pozície jej historického faktu, ktorý je obkolesený nánosom budúcnosti. Historické skúmanie je taktiež jednou z charakteristík samotnej historickej udalosti. Väčšina fyzikálnych, materiálnych predstáv o čase nehovorí

o značných rozdieloch medzi udalosťami minulosti, prítomnosti a budúcnosti, dominuje pri nich predovšetkým realita súčasného. Arthur Danto tvrdí, že opis udalosti súčasného a budúceho vo vzťahu k analýze historického procesu si vyžaduje „ďalší" prvok, resp. subjekt, historického poznania, ktorým je filozof, záujem a poznanie ktorého sa sústredí hlavne na budúcnosť. Práve on sa snaží vidieť súčasné a minulé v perspektíve budúceho, ktoré je však budúcnosťou ukončenou, pretože každý príbeh musí mať koniec. „Existujú spôsoby určiť to, čo sa stane v budúcnosti a dokonca existuje aj spôsob historického opisu budúcich udalostí. Najlepšie je počkať si jednoducho na to, čo sa stane a opísať to. Avšak filozofi dejín sú netrpezliví. Už dnes chcú urobiť to, čo historik môže, prirodzene, urobiť až oveľa neskôr" (Danto 2002: 22-23). Preto sa bez času, jeho postulovania a vyrovnania sa s ním, nezaobíde ani recipient, ani historik a ani filozof, teda každý, kto prijíma problematiku historizmu. Sociálno-historický čas je súhrnom a prienikom zmyslov historickej vedy, predmetným centrom, pretože ani jedna z týchto vied neskúma skutočnosť, odvíjajúcu sa v čase. Avšak predstavy historika a filozofa o sociálno-historickom čase a o troch modusoch času – budúcom, súčasnom, minulom – sú rôzne. Vytvárajú rozdielne obrazy časovej súslednosti, priradzujú odlišné významy ako minulosti, tak aj súčasnosti a budúcnosti.

Historická udalosť teda nesie niekoľko informačných rovín, z ktorých osobitnú predstavuje je neopakovateľnosť a jedinečnosť vo význame určitého medzníka, ktorý znamená pre dané spoločenstvo. Sú to práve historici, ktorí striktne dodržiavajú charakteristiku historickej udalosti v zmysle určitého predelu vo vývoji spoločnosti. Unikátne medzníky, predely, to jest historické udalosti zákonite zostávajú v *historickej pamäti*, pojme, ktorý sa v intelektuálnej tradícii európskeho prostredia intenzifikuje od konca dvadsiateho storočia, no svojimi koreňmi siaha ku koncepcii *kolektívnej pamäte*, vytýčenej sociologickou školou Émila Durkheima. Psychológmi sa pamäť chápe ako odraz vo vedomí toho, čo sa udialo v minulej skúsenosti prostredníctvom procesu zapamätávania si, reprodukovania a spoznávania. Ide tu o istý mentálny jav, ktorý sa však stáva fenoménom sociálno-mentálnym alebo sociálnokultúrnym, keď je „predmetom filozofickej a sociálnej analýzy, ktorá sa zameriava na kolektívny, normatívny alebo kultúrno-semiotický aspekt pamäte" (Blaho 2016: 111). Pamäť má samozrejme určitý vzťah k časovo-priestorovým rozhraniam, čo ju aj dáva jednoznačne do súvisu s fenoménom historickej udalosti. Je to práve pamäť, ktorá minulosť vytvára a v samotnom čase je taktiež schopná sa nachádzať. Prístupov k jej definícii je asi toľko, koľko existuje vedných odvetví. Ako hlbinný prameň ľudského vedomia a predstavivosti figuruje už v starogréckej mytológii v personifikovanej podobe *Mnémosyné*, pričom vysoké miesto v hierarchii

tejto Titánke zaručovali rodičia, nič menej, nič viac – Gaia a Urán. Jej význam podčiarkuje aj to, že je matkou múz, ochrankýň vied a umení, ktoré splodila so samotným Diom. A práve jedna z dcér pamäte je Kleio, ochraňujúca dejepis, filozofiu a naráciu v širšom zmysle, teda epos. Ako vidieť, už od najstarších čias sa premenné našej problematiky zákonite dávali do vzájomnej súvislosti. Čo je aktuálne pre náš výskum, to nachádzame, napríklad, u J. Assmana, ktorý prišiel s ponímaním kultúrnej pamäte, vychádzajúc z problematiky dejín starého Egypta. Vytýčil pojem „dejiny /história/ pamäte“, pokračoval v myšlienkach Durkheimovho nasledovníka Morris Halbwachsa a definoval rozdiely medzi „živou“ komunikačnou pamäťou a symbolickou kultúrnou pamäťou, medzi ústnou tradíciou, ktorá vzniká z prežitej skúsenosti a kultivácie spomienok v kontexte medziľudských kontaktov v každodennom živote a tradíciou formalizovanou, ktorá je za hranicami skúsenostných vnemov jednotlivých ľudí alebo skupín a vyjadrenou v pamätných miestach dátumoch, ceremóniách, v písomných, výtvarných a monumentálnych pamätníkoch (Assman 2004: 50-51). Komunikatívna pamäť je menej formalizovaná, ide skôr o ústnu tradíciu, ktorá vzniká v interaktívnom kontexte ľudských vzťahov v každodenných medziľudských kontaktoch, je to určitý druh *živých spomienok*, ktoré sa odohrávajú počas života a interakcie troch pokolení – deti – rodičia – starí rodičia. Absentujú v nej všeobecne platné fixačné body, ktoré by ju spájali s ďalekou minulosťou, preto trvá ani nie jedno storočie a odlišuje sa tým od kultúrnej pamäte.

Definovanie historickej pamäte

Musíme si byť vedomí, že nehľadiac na značné intelektuálne úsilia spojené s definovaním historickej pamäte jednotlivca i spoločnosti, prísna a exaktná definícia daného pojmu neexistuje. A to aj napriek tomu, že jej blízko sekundujú slovné spojenia ako *historické vedomie*, *historický význam*, *predstavy o minulosti*. Ako zdôrazňuje N. Cingerová, skupinové predstavy historickej pamäte na skupinovej úrovni sa môžu značne líšiť od masových, nehovoriac už o definovaní historickej pamäte jednotlivca, ktorá môže byť determinovaná rôznymi faktormi a odchyľovať sa ako od kolektívnej historickej pamäte ako skupiny, tak aj más (Cingerová 2017).

Historickú pamäť môžeme teda chápať ako spôsob uchovávania a odovzdávania minulosti v širšom období (epoche), ústup tradícií (odtiaľ pochádza popisovanie tradície a určenie, zavedenie *miest pamäte* v súčasnej spoločnosti), ďalej sa definuje ako individuálna pamäť o minulosti, ako časť sociálnej rezervy vedomostí (poznania), existujúca v primitívnejších for-

mách spoločnosti, ako kolektívna pamäť o minulosti, ak hovoríme o skupine, ako sociálna pamäť o minulom, ak mám na mysli spoločnosť, ako ideologizovaná história - stále častejšie a predovšetkým spojená so vznikom a existenciou nacionálneho štátu a, nakoniec, ako synonymum historického (po)vedomia. Presné hranice termínu „historická pamäť" ešte vymedzené nie sú, preto sa medzníky medzi jednotlivými definíciami stierajú, ba niekedy sa jej určenie stáva až metaforickým. Je. V. Romanovskaja (2010), vychádzajúc z členenia M. Halbwachsa, pri charakteristike historickej pamäte podotýka jej chápanie ako *pamäte kolektívnej* (do takej miery, do akej zapadá do skupinového historického *vedomia*) alebo ako *pamäte sociálnej* (do takej miery, do akej zapadá do historického vedomia, resp. povedomia spoločnosti), resp. ju chápe ako súhrn dovedeckých, vedeckých, pseudovedeckých aj nevedeckých poznatkov a masových predstáv society o spoločnej minulosti. Chápe ju teda ako jedno z meradiel kolektívnej, sociálnej pamäte, teda pamäte o historickej minulosti, alebo, presnejšie povedané, o jej symbolickej reprezentácii. Je „nielen jedným z hlavných kanálov odovzdávania skúsenosti a informácii o minulosti, ale aj najdôležitejšou zložkou identifikácie jedinca, sociálnej skupiny a spoločnosti ako celku, pretože oživovanie zdieľaných obrazov historickej minulosti je takým druhom pamäte, ktorý má osobitný význam pre konštituovanie a integráciu sociálnych skupín v súčasnosti" (Romanovskaja 2010: 41).

Človek sa nestráca v historickej pamäti a ani tá nie je len sociálno-filozofickým faktorom. Prelomové historické udalosti sú hodnotovým prvkom spoločnosti a v značnej miere aj akýmsi jej ochranným mechanizmom – historické udalosti zhmotnené v rôznych pojmoch, pamätných a spomienkových miestach akoby „zastavovali čas, blokovali činnosť spúšťačov zabúdania" (Nora 1999: 18).

Asociačný prieskum

V našom príspevku sa zameriavame na historickú udalosť, ktorá bola medzníkom vo vývoji jednej krajiny, z dosahom na usporiadanie spoločensko-ekonomických formácií a štátov v rámci celého sveta a jej dôsledky trvajú dodnes. Prostredníctvom asociačného testovania, kombinovaného s klasickou anketou sme zisťovali mieru poznatkov o revolučnom roku 1917 v prostredí slovenských študentov, ktorí sa venujú štúdiu ruského jazyka, ruskej histórie a kultúry, resp. interkultúrnej komunikácie. Sústredili sme sa na Októbrový prevrat, ktorý sa neskôr transponoval do Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, zlomovej udalosti pre vytvorenie socialistického spoločenského poriadku, ako medzistupňa k ďalšiemu vývojovému

štádiu klasifikácie marxistickej teórie dejín a štátu. Metodologicky sme sa opierali o postupy a výskumy kolektívu okolo Ju. N. Karaulova (2002), ktorý stanovil základné východiska a hodnotenie reakcií na zvolené stimuly. Keďže išlo o primárny počiatočný výskum v prostredí slovenskej vysokoškolskej rusistiky, zvolili sme najznámejšie slovné stimuly Lenin, boľševici, VOSR. Chceli sme získať základné a prvotné reakcie respondentov, ktoré by odhalili kognitívnu a axiologickú škálu ich reakcií na dané stimuly. Podobný výskum vo väčšom meradle uskutočnil so svojim kolektívom v prostredí ruských stredoškolákov, napríklad, V. Je. Goľdin (2011).

Značnú úlohu pochopiteľne zohráva vek respondentov. Ide hlavne o to, že k uvedenému veku je formovanie jazykovej osobnosti ukončené, a čo sa týka uvádzaných asociácií, odrážajú sa v nich špecificky sformované schopnosti daného účastníka ankety. Obsahové zložky a schopnosti, mohli by sme tvrdiť, že tzv. „obsahová náplň" jazykovej osobnosti – slovná zásoba hierarchia hodnotových kategórii, pragmatické nastavenia – ako aj jej formálno-kombinatorické možnosti, sú u väčšiny ľudí pomerne stabilné počas celého života. Existujú názory, že pri analýze sociálnych, etických, historicko-kultúrnych, ako aj iných sledovaných hodnotových reakcií respondentov v určitom časovom rozmedzí, môže bádateľ prognózovať niektoré charakteristiky a vlastnosti stavu spoločnosti, situáciu más, v danej spoločnosti na obdobie najbližších dvadsiatich – tridsiatich rokov, to jest na obdobie v ktorom terajší respondenti môžu tvoriť aktívne jadro spoločnosti (ak sa zameriavame na respondentov stredných alebo vysokých škôl).

V našej vzorke dominovali študenti vysokých škôl. Celkovo bolo respondentov 233, všetko študenti prešovských vysokých škôl. Osobitnú skupinu z nich tvorilo 29 študentov Prešovskej univerzity Tretieho veku (ročníky v rozmedzí 1941-1952). Študenti vysokých škôl boli narodení v rozmedzí rokov 1991 – 2000. Zo všetkých respondentov označilo ako pohlavie mužské 40 opýtaných, ženské 191, neoznačili pohlavie dvaja respondenti. Medzi študentmi Univerzity tretieho veku PU bolo 24 žien, 4 muži a 1 respondent pohlavie neoznačil.

Ako prvý stimul sme zvolili meno *Lenin*, ktoré vnímame v úlohe precedentného javu vo vzťahu k ďalším možným reakciám v danom kultúrnom prostredí (Dulebová – Kryukova 2017). V ruskom asociačnom slovníku pri tomto stimule nachádzame reakcie (v zátvorke počet reakcií): *Lenin* – vodca (17); živý (9); veľký, mauzóleum (4); lysý, zomrel (3); Vladimír Iľjič, v októbri, dedko, revolúcia, je s nami (2); boľševizmus, v Gorkach, veľký človek, veľký vodca, navždy živý, veľká hlava, demagóg, hlupák, ľúto; žil a je živý; Lenin žije a bude žiť; zlý génius, Iľjič a strana, komunista, KSSZ, manifest, Marx, med, hudba A. Pachmutovej, myseľ, myš, na tribúne, náš, Nineľ, úbohosť, otec; učiteľ; pomník, pamätník vodcovi, pamätník na ná-

mestí Sovietov, strana, strana!, Komsomol!; Strana, Komsomol, patriot, mal pravdu, svedomie našej doby, Stalin, čudný, v znamení býka, Uľjanovsk, hurá! učil; uf...uf, dobrý človek, člen, sedemnásty rok (1) (RAST2 2002: 290).

U Je. Goľdina sú reakcie nasledovné *Lenin* – pamätník (41), revolúcia, Kremeľ (5), veľký Zväz (*Sojuz*), hlasovanie, občan, dedko, obraz, lenivosť, rady, spravodlivosť, krajina, zriadenie, súdruh, učiť sa.

U našich slovenských respondentov sme pri stimule *Lenin* získali takéto reakcie - revolucionár (26); ruský revolucionár (25); Žiadna odpoveď (16), stál na čele revolúcie (14); vodca (12); vodca boľševikov (10); vodca revolúcie (7), ruský revolucionár, sovietsky politický a štátny predstaviteľ (5); hlavný tajomník ZSSR (5); boľševik (5); ruský politik (4); diktátor (4); - hlavný organizátor (Októbrovej) revolúcie (4); stál na čele Ruska (3); ruský revolucionár (a) architekt (3); - vládca (3); - komunista (3); jeden z tých, čo začali revolúciu (3); diktátor a generál boľševickej armády, ruský marxistický revolucionár (3), architekt moderného komunizmu (3); - stál na čele revolúcie (3); architekt moderného komunizmu (3); diktátor v Rusku (3); stál na čele komunistickej strany (3); ***prezident*** (3); - bol vodca proletariátu, práve on sa postavil do čela revolúcie (2); vodca komunistickej strany (2); stál na čele, viedol ZSSR (2); ruský vládca (2); ruský diktátor (2); revolucionár, politický predstaviteľ, právnik, publicista (2); revolucionár, vodca korupcie (2); veľký teoretik (2); vodca ZSSR (2);

V slovenskom prostredí prešovskej rusistiky však bol značný počet odpovedí viacslovných, dokonca vetných konštrukcií. Schematickejšie však odpovedali respondenti z univerzity tretieho veku: pri stimule Lenin to bol - vodca proletariátu (8); - vodca revolúcie (5); vodca VOSR (5); Po jednej reakcií (1) - vodca; vodca, organizátor, dlho predtým žil v Švajčiarsku; celoživotný kritik cárskeho režimu, 27 rokov žil v exile; stál na čele *sojuzu*; predseda RSDRS; vodca VOSR; vodca svetového proletariátu; ideový vodca svetového proletariátu; vodca robotníkov pri revolúcii v Rusku, vedúca osobnosť revolúcie; učiteľ, vodca; vodca ľudu, učiteľ; politik, revolucionár, vodca revolúcie, progresívny človek s cieľom zvrhnúť cárske Rusko prostredníctvom robotníkov a roľníkov; revolucionár; inteligentní vodca ruského proletariátu, praktik + teoretik, súhlasil s nevyhnutným zlom a násilím; vodca revolučných más; ***politický bájkar***. U skôr narodených respondentov bol zrejmý značný schematizmus, ktorý bol zafixovaný ich životom v období existencie socialistickej sústavy.

Medzi jednoekvivalentnými odpoveďami boli u mladšej generácie zaujímavé reakcie ako - *ujo, revolucionár, architekt boľševizmu; - vládca, národniar, hlavná tvár revolúcie, nacista, revolucionár, anarcha; politik, ktorý stál na čele boľševikov, nasledovník Stalina;*

Pre ruské prostredie, ktoré je z pochopiteľných dôvodov oveľa kreatívnejšie ako slovenské, stoja osobitne pejoratívne supletíva k precedentu „Lenin" – najznámejšie z nich sú, napr. „Lysyj", „Lysina", „Kartavyj" („Račkujúci"), „Kepka", „Klassik v kepke". Mimo konceptu precedentu sa nachádzajú hovorové „Voloďa", „ďaďa Voloďa", „Vova", „Vovik", „Vovka", „Vovčik", ktoré sa môžu týkať bezprostredne Lenina alebo niečoho, čo ho predstavuje, alebo je s ním späté, napríklad pamätník, busta, socha a pod.: „*Tebe ješčo napomňat, kak Ty studentov napriagla Vovčika iz vestibjuľ vynesti*" (Mokijenko-Nikitina, 1998: 67). Podobne aj žartovné pomenovanie z oblasti žargónu – „Lukič" - podľa Jelistratova ide o pretvorené substantívum „Iľjič", ktoré sa mohlo používať okrem ironického označenia pre V. I. Lenina aj pre L. I. Brežneva (Jelistratov 2007: 206). Mohlo vzniknúť kontamináciou ironického oslovenia pre holohlavého človeka „lukovica" a „Iľjič", teda „Lukič". Najčastejšie sa používalo, napríklad, vo výrazoch „naš krovnyj Lukič", „Lukič na Okťabrskoj" – o pamätníku V. I. Lenina na „Okťabrskoj", v súčasnosti na „Kalužskoj pločšadi" v Moskve, prípadne v konštatáciách typu: „Choču kepku kak u našego ľubimogo Lukiča" . „Lenina" pripomínalo a ešte aj pripomína veľké množstvo predmetov, javov, inštitúcii a pod. v hovorovej reči sa ešte traduje „lysovičok" – minca rubľa so zobrazením Lenina, Lysyna – „Leninský prospekt v Moskve" či „Dochlyj Vova" – o Leninovej múmii v mauzóleu.

Ak by sme chceli zovšeobecniť reakcie na analyzovaný stimul v slovenskom prostredí, najčastejšie sa vyskytovala reakcia vodca, vodca revolúcie a revolucionár, čo sú pomerne relevantné odpovede.

Čo do formálnych ukazovateľov, podobné výsledky sme dosiahli aj pri stimule *boľševici* – veľká časť odpovedala slovnými reakciami, no veľké množstvo respondentov opätovne uprednostnili opisy, ktoré mali len jeden variant: neuviedli žiadnu odpoveď (37), komunisti (13), strana – politická (9), frakcia sociálno-demokratickej strany (Ruska, v Rusku) (8), revolucionári (7), radikálne krídlo Ruskej sociálno-demokratickej strany (pracujúcich) (6), robotníci (5), chceli zvrhnúť cára (5), členovia strany (5), prívrženci Lenina (4), stúpenci (prívrženci) ruskej strany (4), predstavitelia hnutia (3), účastníci hnutia (3), skupina ľudí v Rusku (3), prívrženci robotníckej strany (3), strana profesionálnych revolucionárov (3), chceli zaviesť svoju vládu v Sovietskom Rusku (3), účastníci revolúcie (3), strana (3), predstavitelia politického prúdu Lenina v Rusku (Frakcia sociálno-demokratickej strany) (2), je to radikálne krídlo (2), prívrženci komunistických strán (2), ľudia (2), robotnícka strana (2), socialistickí pracovníci (2) (ktorí sa po rozkole strany rozdelili na boľševikov a menševikov), oni mali väčšinu ľudí v parlamente (2). Hoci sa hodnotová škála ukázala byť značne

rôznorodá, úroveň reakcií na daný stimul je viac než z 50 percent relevantná a vykazuje prvky exaktnosti.

Keďže sme našu anketu pojali ako kombinovanú, na rozšírený viacslovný stimul *Revolúcia v Rusku v roku 1917* odpovedali respondenti: Októbrová revolúcia – (40), Veľká októbrová socialistická revolúcia – (33), VOSR – (23), neodpovedali – (16), Októbrová – (17), Veľká októbrová revolúcia – (16), februárová a októbrová – (13), Veľká októbrová – (6), socialistická – (6), boľševická revolúcia – (5), Októbrová socialistická revolúcia – (5), Februárová – (4), demokratická (revolúcia) – (4), ruská boľševická revolúcia – (4), buržoázno-demokratická – (3), revolúcia – (2), komunistická – (2), neviem – (2); 1 – revolúcia, kt. spôsobila hladomor, októbrová a februárová, veľká revolúcia, februárová socialistická, februárová demokratická revolúcia, ruská socialistická revolúcia, ruská revolúcia, prevrat boľševikov, demokratická a októbrová, sociál-demokratická, bol zvrhnutý cár, februárová – protiabsolutistická, októbrová – prevrat moci, komunistická, proti cárovi, nepokoje v období 1. sv. vojny, obyčajný ľud sa vzoprel, revolúcia V. I. Lenina, aby sa z monarchie stál štát, veľká októbrová scholastická revolúcia. Takéto reakcie sú taktiež pomerne relevantné a očakávané, hoci v nich samozrejme dominuje tzv. *Októbrová revolúcia*, teda Októbrový prevrat boľševikov, pred postulovaním februárových udalostí roku 1917 ako udalostí revolučných, čo by samozrejme bolo exaktnejšie tvrdenie.

Na priamo zadanú a presne formulovanú otázku *Aká forma vlády bola v Rusku v čase vypuknutia revolúcie vo februári roku 1917?* respondenti odpovedali monarchia (155), republika (28), anarchia (23), neviem odpovedať (14), nevyznačili žiadnu odpoveď (13) a na otázku *Kto stál na čele „revolúcie" v októbri 1917?* sme získali takéto informácie: Lenin (185), Lenin, Trockij (19), Trockij (8), Marx (4), Mikuláš II. (3), Stalin (3), Lenin, Joffe (1), Lenin, Stalin (1), Lenin, Trockij, Marx (1), Lenin, Marx (1), nevyznačili žiadnu odpoveď (7). Pri týchto otázkach boli uvedené aj možné odpovede, resp. kombinácie odpovedí, ktoré mohli byť považované za správne. Odpovede potvrdili význam precedentného mena *Lenin*, pričom aj z ucelenej a jednotnej formy ankety bolo možné dospieť k určitým odpovediam, ktoré je možné považovať za relevantné.

Na záver ankety sme položili otázku, zisťujúcu hodnotiaci postoj k Októbrovej revolúcii (prevratu, VOSR) v Rusku v roku 1917 medzi dvoma pólmi „+" alebo „-". Ku kladnému hodnotiacemu pólu „+" priradilo „revolúciu z októbra" 127 opýtaných, k pólu „-" 65, neodpovedalo 33 respondentom a spoločne, „+" aj „-", vyznačilo 5 respondentov. Ak sa pozrieme na respondentov Univerzity Tretieho veku, 20 opýtaných vyznačilo kladný postoj „+", 4 záporný „-", neodpovedali dvaja a 3 zakrúžkovalo „+" aj „-".

Ak by sme tieto výsledky zoskupili podľa pohlavia, tak zo všetkých opýtaných kladne hodnotilo revolúciu 109 žien a 19 mužov, záporne 48 žien a 16 mužov, neodpovedalo 28 žien a 5 muži, súčasne kladnú aj zápornú odpoveď vyznačili 4 ženy a 2 muži.

Záver

Ako je zrejme z výsledkov nášho výskumu, asociačné testy sa ukázali byť veľmi zaujímavým prostriedkom a metodologickou pomôckou na získavanie prvotných slovných reakcií na určitý impulz. Nami vybraná problematika – základné mená a pojmy spojené s historickou udalosťou, akou bola Februárová a neskôr Októbrová *revolúcia* v roku 1917, nám umožnili na úrovni kognitívnych reakcií preniknúť do historickej pamäte respondentov, sto rokov vzdialených od daných udalostí a zhruba tridsať rokov po rozpade sústavy, opierajúcej sa a formulujúcej svoje ideologické a spoločensko-ekonomické východiská práve na dôsledkoch takzvaného Októbrového prevratu 1917, ktorý sa až zhruba o desať rokov neskôr stane Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou. Napr., v roku 1927 sa vzhľadom na blížiace desiate výročie osláv vypĺňala Anketa účastníka *Októbrového prevratu*. Boľševici boli v tomto až neúprosne úprimní a nerobili si ilúzie o tom, že „revolúcia sa rodila v boji" a samotné prevzatie moci sa uskutočnilo pomocou prevratu, resp. povstania, išlo teda o ozbrojené prevzatie moci. Celá udalosť samozrejme priniesla principiálne nové vyrovnanie sa s revolúciou a výstavbu nepoznaného spoločenského a štátneho zriadenia, ktoré sa postupne exportovalo aj do zahraničia a v rôznych modifikáciách pretrváva do súčasnosti. Naši respondenti dokázali odpovedať na zvolené impulzy a vytvoriť tak paletu kognitívnych asociácií, medzi ktorými pri impulze *Lenin* dominovala reakcia *revolucionár*, resp. *vodca* (revolúcia, boľševikov a pod.). Rovnako bol označený aj pri odpovedi ako *vodca* (*októbrovej*) *revolúcie*. Impulz *boľševici* však zostal paradoxne zväčša bez odpovedí, v ďalšom slede sa asocioval so sprofanovaným slovom *komunisti*. V povedomí opýtaných však v roku 1917 bola revolúciou udalosť z októbra a nie z februára, čo taktiež zostáva dedičstvom interpretácie udalostí v priebehu niekoľkých desaťročí, pričom ozajstnou revolúciou, aj s komplikovanými dôsledkami, je pre respondentov ozbrojený prevrat boľševikov z októbra 1917. Prikladajú mu aj značne kladný axiologický status pri celkovom hodnotení a dôsledkoch.

Pri našom prieskume sme však narazili na veľké množstvo reakcií opisnou formou, ktoré neboli úplne želaným výstupom, no považovali sme ich za relevantný zberný údaj. Časť exaktných údajov z asociačných reakcií

a rovnako aj spomínanú široký škálu opisných odpovedí prisudzujeme schopnosti súčasného respondenta vyhľadať potrebnú informáciu, prístup ku ktorej sme neobmedzovali. Tento fakt zrejme respondenti v značnej miere využili. V ére internetových informačných „zdrobnenín", ktoré trčia z ruky väčšine študentov, je získanie presnej formalizovanej informácie otázkou niekoľkých sekúnd. Rozum, pamäť, logický úsudok, korektné asociácie na úrovni získaných a osvojených vedomostí a zručností však nie je možné nosiť len v ruke, alebo ich mať položené na pracovnom stole v režime wi-fi pripojenia, musíme ich nosiť v hlave v zmysle rímskeho *ōmnia mēa mēcum portō.* Práve preto sme zvolili prieskum a oboznámenie sa s najznámejšími a najvýznamnejšími faktami revolučného sovietskeho politicko-spoločenského zoskupenia, vyvierajúceho z prevratového roku 1917, ktoré by jednak prinášali základnú zhustenú informáciu, no hlavne nútili recipienta klásť otázky a hľadať nové odpovede, prinášajúce potrebnú orientáciu v problematike vo vzťahu k jej súčasnému stavu a axiologickej pozícii v spoločnosti.

Literatúra

ASSMAN, J. (2004): *Kuľturnaja pamiať: Pismo, pamiať o prošlom i političeskaja identičnosť v vysokich kuľturach drevnosti*. Moskva: Jazyky slavianskoj kuľtury.

BADIEU, A. (2003): *Manifeste pour la philosophie (Manifest filosofii)*. Sankt-Peterburg: Machina.

BLAHO, M. (2016): Tekst kak predmet izučenija lingvokuľturologii. In: *Current issues of the Russian language teaching XII.* Brno: Masarykova univerzita, s. 108-112.

BOROVKOVA, O. V. (2013): Problemy opredelenija istoričeskogo sobytija. In: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, No 375, s. 46-50.

CINGEROVÁ, N. (2017): K sovietizmom a ich funkcii v súčasnom ruskom diskurze. In: ORGOŇOVÁ, O. et al.: *Jazyk a jazykoveda v súvislostiach*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 369-378.

DANTO, A. (2002): *Analitičeskaja filosofija istorii*. Moskva: Idea-Press.

DULEBOVÁ, I.; KRYUKOVA, L. (2017): Precedentnyje imena russkoj kuľtury i istoriji v sovremennych slovackich SMI. In: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, No. 425 (2017), s. 19-25.

HORYNA, B. (2008): Protiklad vědomí a jeho překonání vědou o absolutnu. In: LEŠKO, V.; PLAŠIENKOVÁ, Z. (eds.): *Hegelova Fe-*

nomenológia ducha a súčasnosť. Košice: FF UPJŠ v Košciach, s. 107-115.
GOĽDIN, V. Je. (2011): *Russkij associativnyj slovar: associativnyje reakcii školʹnikov I – XI klassov: v 2 t. T. II. Ot reakcii k stimulu. Č. 1. A – N* / V. Je. Giľdin, A. P. Sdobnova, A. O. Martianov. Saratov: Izd-vo Saratovskogo un-ta.
CHAĽBVAKS, M. (2005): Kollektivnaja i istoričeskaja pamiať. In: *Neprikosnovennyj zapas*. No. 2-3, s. 8-27.
JELISTRATOV, V. S. (2007): *Tolkovyj slovar russkogo slenga*. Moskva: AST-PRESS.
MERTOVÁ, N. (2017): Historické koncepty ako fundament politickej metafory v ruskom a slovenskom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 203-211.
MOKIJENKO, V. M.; NIKITINA, T. G. (1998): *Tolkovyj slovar Sovdepii*. SPb: „Folio-Press“, 1998.
NORA, P. (1999): Meždu pamiatiu i istorijej. Problematika mest pamiati. In: *Francija – pamiať*. Sankt-Peterburg: Izd-tvo S.-Peterburgskogo universiteta, s. 17-51.
PFEIFEROVÁ, Š.; ŠUBRT, J. (2010): Kolektívni paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. In: *Historická sociologie*, No. 1, 2010, s. 9-29.
ROMANOVSKAJA, Je. V. (2010): Moris Choľbvaks: kuľturnyje konteksty pamiati. In: *Izvestija Saratovskogo universiteta. T. 10.* Ser. Filosofia. Pedagogika, Vyp. 5, s. 39-44.
RAST2 - KARAULOV, JU. N.; ČERKASOVA, G. A.; UFIMCEVA, N. V.; SOROKIN, JU. A.; TARASOV E. F. (2002): *Russkij associativnyj slovar*. T2. Moskva: „AST – Astreľ.

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Guzi, PhD.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Prešov

Email Address: lubomir.guzi@unipo.sk

Liberál ako „druhý“ v ruskom verejnom diskurze

Nina Cingerová

Abstract

Liberal as the Other in the Russian Public Discourse. *The article points to the construction of "the liberal". Based on the contemporary Russian public discourse fragments analysis, we find that the basic figure, which constitues the discourse about the liberal is the opposition “the liberal” – “the patriot”, upon which are additionally layered other oppositions related to the attributed characteristics and actions.*

Kľúčové slová: diskurzná analýza, liberál, patriot, Rusko.
Keywords: discourse analysis, liberal, patriot, Russia.

Úvod

V spoločenskovednej literatúre sa v kontexte špecifík súčasného ruského straníckeho systému zvyknú relevantné ideologické prúdy v ruskej spoločnosti (v terminológii diskurznej analýzy *diskurzné spoločenstvá*) identifikovať nielen na základe konania a verbálnej praxe oficiálnych aktérov politického poľa, ale aj na základe diskusií prebiehajúcich v médiách a najmä v ruskom segmente internetu (napr. v internetových médiách, blogoch, komentároch k článkom). V poslednom období sa na danej úrovni popri skupinách, ktoré sú konvenčne označované ako *nacionalisti* a *ľavica,* do popredia dostávajú predovšetkým tzv. *konformisti* a *liberáli* (porov. Nikiporec-Takigava, Pain 2016; Sakwa 2014: 75-77).

V centre pozornosti daného článku je jazykové konštruovanie poslednej menovanej skupiny. Ako objekt výskumu sme si ju zvolili z toho dôvodu, že práve sémantika slova *liberál* sa v ostatných rokoch v ruskom verejnom diskurze výrazne modifikuje, a to jednak, predovšetkým v (internetovej) publicistike, prostredníctvom okazionálnych slovotvorných postupov, tzv. kontaminácií (Cingerová 2017), jednak prostredníctvom pútania jeho významu uzlovými bodmi vyvolávajúcimi negatívne asociácie (porov. Cingerová 2016a). Nazdávame sa, že v súčasnosti môžeme, a to nielen z pozície aktéra špeciálneho (vedeckého) diskurzu, ale aj z pozície bežného konzumenta tlače konštatovať, že slovo *liberál* patrí k tým označeniam, ktoré sa

v ruskom verejnom priestore pre svoj konotačný význam, emocionálny náboj a schopnosť vyvolať v danej komunikačnej situácii silnú afektívnu reakciu (porov. Molek-Kozakowska 2010: 86; Šejgal 2000: 141 – 142; Štefančík, Dulebová 2017: 54) frekventovane používa pri nálepkovaní ideologických oponentov. Tak v prieskume verejnej mienky sociologického inštitútu VCIOM z roku 2013, t. j. po období najväčších protestných demonštrácií, ktoré vypukli po voľbách v roku 2011, vnímalo slovo *liberál* ako negatívnu nálepku 46 percent respondentov. Pre porovanie slovo *patriot*, relevantné z hľadiska rozvíjania témy nášho článku, tak vnímalo len šesť percent opýtaných („VCIOM“). To, že sa v médiách objavuje žáner verejnej spovede, do ktorého sú vtesnané priznania na tému „prečo som liberálom“/„prečo nie som liberálom“ (napr. „Prilepin“; „Sazanov“; „Gubin“) sa nám javí ako koherentné s danými modifikáciami sémantiky a len dodatočne podčiarkuje stigmatický potenciál slova.

Teoretické východiská

Diskurz chápeme ako „štruktúrovanú totalitu, ktorá je výsledkom artikulačnej praxe“ (Laclau, Mouffe 2014: 128). Pri uchopovaní pravidiel, ktoré stanovuje, vychádzame z téz tzv. Essexskej školy. Nadväzujúc na F. de Saussura uvažujú jej predstavitelia o tom, že identita každého prvku diskurzu je tvorená vzťahmi, ktoré zaujíma voči iným prvkom systému. Hranicu diskurzu myslia ako určitý spôsob artikulácie, ktorý predstavuje radikálny rozdiel/hrozbu, „čistú anti-komunitu, čisté zlo a negáciu“ (Laclau 2013: 75), pre celý daný diskurz – pre identity, ktoré ustanovuje a logiky konania, ktoré navrhuje (Torfing 1999: 120). Opozícia, či už v zmysle inakosti, alebo v zmysle antagonizmu (porov. Cingerová 2016b), je teda vnímaná ako základná, konštituujúca figúra diskurzu.

Do výskumného korpusu danej analýzy boli zaradené prejavy spoločensky a politicky aktívnych aktérov súčasného Ruska, texty z periodík, ktoré pokrývajú široké spektrum od provládnych po opozične naladené médiá, ale aj fragmenty zo sociálnych sietí a komentárov pod článkami. Ťažiskovo sme sa zameriavali na obdobie po roku 2011, kedy možno v kontexte protestov, ktoré vypukli po parlamentných voľbách, pozorovať zreteľnú opozíciu dvoch konkurujúcich spôsobov označovania (Epštejn, Archangeľskij 2012), výrazné pretavovanie konfliktu do jazyka.

Liberál vs. patriot

Opierajúc sa o analýzu zhromaždených fragmentov verejného diskurzu môžeme konštatovať, že základnou figúrou konštituujúcou rozprávania o *liberálovi* vo verejnom diskurze je opozícia *liberál – patriot*. Tieto dva *momenty* vstupujú vo všeobecnosti do vzťahu kontrárnosti, sú vnímané ako dve krajné, protikladné pozície ideologického poľa a často sú vynesené do titulkov, teda privilegovaných miest diskurzných fragmentov. Za mnohé možno ako príklad uviesť:

„Иван Охлобыстин: Либералы и патриоты: когда наступит любовь?“ („Cargrad“)*; „Александр Невзоров: я не либерал и не патриот, я – флибустьер информационного моря“* („Nevzorov“)*; „Либералы против патриотов: кто кого?“* („Vojennoje obozrenije“)*; В последнее время накал политических страстей в нашей стране высок, и всех стали делить на патриотов и либералов* [...] („Village“); „*Не либерал и не патриот*“ („Vzgľad1“).

Podobná opozícia je napr. implicitne prítomná aj v titulku v denníku *Nezavisimaja gazeta*, ktorý znie: „*Может ли западник и либерал быть патриотом?*“ („NG“). Aj jej spochybňovanie („Vzgľad2“), resp. poukázania na to, že „podstata“ liberalizmu spočíva v niečom inom, a teda poukázania na špeciálne diskurzy (napr. diskurz vedecký) ju totiž presuponujú (porov. van Dijk 1998: 34 – 35) a potvrdzujú, že sa vníma ako centrálna figúra, okolo ktorej „rastú“ rozprávania o *liberáloch*.

Slovníkové definície *liberála*

Z hľadiska vnútornej logiky jazykového systému pôsobí opozícia *liberál – patriot* nezvyčajne. V súčasných slovníkoch ruského jazyka (napr. Ožegova a Jefremovovej) sa totiž lexikálna jednotka *либерал* vykladá v prvom význame ako „prívrženec liberalizmu“ (t. j. „ideologického a politického hnutia zjednocujúceho zástancov demokratických slobôd a slobodného podnikania“); v druhom význame ako „člen liberálnej strany“ a v treťom význame ako „slobodomyseľný človek“. Význam jednotky *патриот* je zasa popísaný nasledujúco: „človek predchnutý patriotizmom“, t. j. „láskou a oddanosťou k svojej vlasti“. S kvalifikátorom „hovorovo“ je v slovníkoch lexéma fixovaná aj ako označenie pre „človeka, ktorý je niečomu hlboko oddaný“, „nejakej veci“. Zo žiadnej z nich teda nevyplýva, že človek nemôže byť zároveň oddaný svojej vlasti a byť liberálom. Ak navyše zoberieme

do úvahy, že kľúčovým významovým komponentom jednotky *patriot* je „vernosť“, potom by malo antonymum zahŕňať predovšetkým komponent „zrada“, ktorý však slovníkova definícia *liberála* neevokuje. A vice versa: ako opozitum jednotky *liberál* je bežne pri osvojovaní nuáns jazyka vnímaná jednotka *konzervatívec* („ŠSA“).

Opozícia *liberál – patriot* teda nie záležitosťou konceptuálnou, je diktovaná pragmaticky, špecifickým diskurzom, v súlade s pravidlami ktorého sa ocitajú na opačných stranách barikád[1].

Liberálni patrioti

E. Laclau a Ch. Mouffová vychádzajú z toho, že tie vzťahové pozície, ktoré nie sú artikulované v diskurze, zostávajú súčasťou tzv. *poľa diskurzivity* (Laclau, Mouffe, 2014, s. 136) a stávajú sa podmienkou ďalšej možnej fixácie významov. Za jednu z takých možno v kontexte našej témy považovať aj pozíciu artikulovanú ako *либерал-патриот*. Daná jednotka sa v 90. rokoch používala na označenie „stúpencov liberálnych reforiem vystupujúcich za zachovanie tradičnej štátnosti a tradične naklonených nacionalizmu“ („NSZ“). Podobné modelovanie sa dodnes sporadicky objavuje v masmédiach (napr. „LGZ“), treba však poznamenať, že pri jeho artikulácii sa ťažiskovo ako východiskový bod vníma práve opozícia *liberál – patriot*.

V konzervatívne zameraných médiách, na portáloch, ktoré prezentujú svoje „patriotické“ zameranie sú ale pozície *liberál* a *patriot* vnímané ako nezlučiteľné, je to moment konštituujúci ich identitu. Publicista N. Starikov, ktorý participuje (spolu s A. Prochanovom, A. Duginom, S. Glazievom, N. Naročnickou, archimandritom Tichonom Ševkunovom, I. Ochlobystinom a i.), na protizápadne a tracionalisticky ladenom projekte Izborský klub[2], na margo samoidentifikácie novinára A. Cipka („*либерал-патриот*“; porov. „Starikov“) napr. poznamenáva, že taký „kentaur“ („Starikov“) nie je možný. Liberál – to je v jeho chápaní predovšetkým nepatriot, niekto, kto nekoná v záujme svojej krajiny. Analogické, no personalizované dejové línie však nachádzame aj v mainstreamovej printovej tlači. Napr. noviny *Izvestija* obviňujú popredného predstaviteľa opozície A. Navaľného obviňujú ho z pokrytectva, patriotickej rétoriky a dokazujú (v dikcii obvinenia a odhalenia), že nie je patriotom, ale len liberálom („Izvestija“).

[1] J. Šejgalová tematizuje daný jav opierajúc sa o terminológiu M. Kitajgorodskej a N. Rozanovovej ako *pragmatickú antonymiu*. Šejgal 2000: 157.
[2] https://izborsk-club.ru/

Liberál vs. „Krymnaš“

Na základnú opozíciu *liberál – patriot* sa dodatočne navrstvujú opozície vyplývajúce z ďalších artikulácií daných jednotiek. Ako takú možno v prvom rade menovať opozíciu *liberál – konformista* (v súčasnom verejnom diskurze mu zodpovedá výraz *государственник*), ktorá sa odvíja od diskurzných špecifík identity pozície *patriot*. Reflektuje ich aj denník *Nezavisimaja gazeta*:

„*Патриот обязан быть государственником, что на практике подразумевает безусловную поддержку действующей власти.“* („NG“)

Patriot sa teda vo väčšine prípadov modeluje ako lojálny voči vládnucemu prezidentovi Vladimírovi Putinovi a voči politike presadzovanej súčasnou politickou špičkou. Ako lakmusový papierik konformistu je pritom po roku 2014 vnímané predovšetkým schvaľovanie/neschvaľovanie anexie Krymu. Príznačná je reakcia jednej z účastníčok zhromaždenia proti odovzdaniu petrohradského chrámu sv. Izáka pravoslávnej cirkvi a za zachovanie jeho statusu múzea:

„Обзывают нас "либерастами"? Я, между прочим, голосовала за "Единую Россию" и радовалась возвращению Крыма, я - типичный "Крымнаш".“ („RG)“

Obvinenia z liberálnych názorov, resp. prehnane liberálnych názorov (*либераст → либерал + педераст*) sa tu odmietajú poukázaním na schvaľovanie anexie Krymu a podporu Jednotného Ruska.

Podobná argumentácia zaznieva napr. aj v „dokumentárno-fantastickom“ románe Germana Sadulajeva (2018):

„*Я сказал: ты, Шимода, только не вздумай на публике такое сказать. А то подумают, что мы либералы. Что Крым не наш. А мы патриоты*.“

„Liberál“ sa tu modeluje ako zástanca pozície „Krym nie je náš“ a vstupuje do opozície s „patriotom“.

Vysoké ideály vs. materiálne statky

Aj pozícia *liberál* vykazuje relevantné diskurzné špecifiká. K podstatným patrí to, že sa vykresľuje ako človek, ktorý nie je lojálny voči svojej krajine, udržiava si od nej odstup, dáva prednosť univerzálnym hodnotám pred hodnotami tradičnými, ruskými a navyše je lojálny voči krajine inej. Predovšetkým voči USA, resp. zovšeobecnene „Západu“, v kontexte konfliktu na Ukrajine sa však často v tejto pozícii ocitá aj ona („LGZ“). V ruskom priestore sa dané vymedzovanie môže oprieť o archetypálnu a často zdôrazňovanú opozíciu *západníci – slovanofili*, ktorá v skúmaných fragmentoch nadobúda nové akcenty. Do popredia sa dostáva obraz morálnych hodnôt *liberála* odvodzovaný od motivácie jeho konania. Kým *patriota* totiž charakterizujú vysoké ideály a láska k vlasti, *liberál* má „nízku“ materiálnu motiváciu („Starikov“).

Zároveň treba tiež poznamenať, že v diskurze, ktorý sa vymedzuje voči konformistom, sa prílišná, slepá „láska k vlasti“ prehodnocuje ako nedostatok kritického myslenia a nachádza vyjadrenie v takých pomenovaniach – nálepkách ako napr. *быдло-патриот/патриотическое быдло*[3], ktorého čiastočným ekvivalentom je výraz *ovčan* (ovca + občan) používaný v českom (ale aj v slovenskom) verejnom diskurze v zmysle „pasívny, neškodný človek“[4]. Na rozdiel od *ovčana*, však môžeme na základe kotextov, v ktorých sa *быдло-патриот* aktualizuje, konštatovať, že do popredia vystupuje pri použití daného slovného spojenia komponent „nedostatok intelektu“, „agresia“. Okrem výrazu *быдло-патриот* sa používa v internetovej komunikácii ako synonymum aj slovo *ватник* (resp. aj *вата*), pri ktorom ide o metonymické rozširovanie významu označenia pre vatovanú bundu známu predovšetkým ako oblečenie väzňov stalinských pracovných táborov.

Verní vs. zradci

Vyvrcholením dejovej línie o liberálovi, ktorý má odmeraný vzťah k vlasti a uprednostňuje materiálne statky pred vysokými ideálmi, resp. západné hodnoty pred hodnotami ruskými, je archetypálny príbeh o zradcoch, špiónoch, záškodníkoch, t. j. vnútorných nepriateľoch. Ten sa dostal pri modelovaní liberálov do popredia predovšetkým po prejave prezidenta V. Putina

[3] *Быдло* je nárečový výraz pre ťažný dobytok, pejoratívne označenie pre „(poslušné) stádo“, ktorý sa v prenesenom význame používa ako ekvivalent slovenského slova „zberba“. Porov. „TSO“, „TSJ“, „RSS“.

[4] Porov. https://cestina20.cz/slovnik/ovcan/.

pri príležitosti podpísania zmluvy o pripojení Republiky Krym k Ruskej federácii (18.3.2014; „Krymskaja reč“), v ktorom hovoril o existencii tzv. *piatej kolóny* (*пятая колонна*) a rôznych *zradcov národa* (*национал-предатели*). Odvtedy sa dejová línia (porov. napr. „RIA“) a oba výrazy hojne používajú vo verejnom diskurze pri modelovaní opozície (Dulebová 2016: 112). Prispelo k tomu aj vyjadrenie Putina o to, že je „ťažké vedecky definovať, kde sa končí opozícia a začína 'piata kolóna'“ („Putin“). Dôležité je tiež poznamenať, že oba výrazy sa vzťahujú aj na celkom konkrétne osoby a zostavovanie „zoznamov“ zradcov národa, ponúkanie bannerov na ich vizuálne označenie predstavuje dôležitú praktiku[5] pri ich diskurznom modelovaní, je to svojho druhu „digitálny“ súd, demonštratívny proces. Nazdávame sa, že aj táto konkretizácia prispela k tomu, že súbežne s kolektívnym agentívom *пятая колонна*, ktorého referentom je neohraničená skupina, sa v ruskom verejnom diskurze začal používať odvodený výraz – individuálne agentívum vo význame „člen piatej kolóny“ – *пятиколонник*. Spomínané agentíva pritom asociujú práve s *liberálmi* a využívajú sa na nálepkovanie názorových oponentov. Ako príklad možno uviesť nasledujúce fragmenty:

„ [...] *типичный либерал-пятиколонник-грантоед*“[6]; *Но тон этой русофобской кампании, как по команде, данной вслед за атакой американских «Томагавков», задает, как всегда, центральный рупор либералов (а фактически - «пятой колонны» в России) радиостанция «Эхо Москвы»*. („Stoletie“).

Tak jeden z hlavných ideológov protizápadného Izborského klubu A. Dugin rozkrýva pojem *liberál* práve cez pojem *piatej kolóny* („*Либералы – пятая колонна Запада*“ [„Dugin1“]) a okrem toho zavádza aj pojem *šiestej kolóny* pre tzv. systémových liberálov, ktorých v príznačnej konšpiračnej dikcii modeluje ako oveľa nebezpečnejších. Nie sú totiž natoľko očividní a sú starostlivo zamaskovaní („Dugin2“).

Príbehovú líniu o zištných úmysloch liberálov, o zapredancoch (*наймит*) *washingtonského obkomu* (*вашингтонский обком* → alúzia na všemocné obkomy KSSZ z čias ZSSR) dopĺňa aj motív odmeny (zo zahraničia)[7]. Ako zdroje príjmov sú pritom najčastejšie spomínané zahraničné fondy a grantové schémy. Tento motív sa explicitne manifestuje v lexikálnej jednotke *грантоед* (doslova: pojedač grantov) a patrí do rovnakého sémantického poľa ako výraz *иностранный агент*

[5] Porov. v tejto súvislosti napr. stránku: <http://пятаяколонна.рф/contacts.html >.
[6] Komentár k článku „Newsland“.
[7] Porov. v tejto súvislosti „Pravda“.

(*иноагент*)[8], ktorý je legislatívnym termínom na označenie mimovládnych organizácií financovaných aj zo zahraničných zdrojov a ktorý je pre negatívne zafarbenie slova *агент* aj vhodným nástrojom na ich stigmatizáciu. Na okraj možno dodať, že v prípade príbehovej línie o vnútorných nepriateľoch v mimovládnych organizáciách financovaných zo zahraničných zdrojov sa priam ponúka porovnanie so stredoeurópskym kontextom a rozprávaniami o G. Sorosovi.

Záver

V súčasnom ruskom verejnom diskurze sa stávame svedkami toho, že použitia slova *liberál* fixované v slovníkoch ruského jazyka „blednú“[9] a množia sa prípady použitia, ktoré pôsobia z hľadiska vnútornej logiky jazykového systému (ale aj zaužívanej politologickej interpretácie) nezvyčajne. Takou je opozícia *liberál – patriot*, ktorú sme vyabstrahovali z analyzovaných fragmentov verejného diskurzu. Na ňu sa dodatočne navrstvujú opozície týkajúce sa atribútov a činností pripisovaných *liberálovi* i *patriotovi*: patriot je lojálny voči politike presadzovanej súčasnou politickou špičkou; liberál nie je lojálny voči svojej krajine, ale voči Západu, dáva prednosť univerzálnym hodnotám pred hodnotami tradičnými, má zištné úmysly a je financovaný zo zahraničia. Tieto polohy nachádzajú oporu aj v rozlišovaní historicky prítomnom v ruskej lingvokultúre. Ako také treba menovať predovšetkým opozíciu *západníci – slovanofili*, ale aj *sovietski patrioti – vykorenení kozmpoliti* (*безродные космополиты*) artikulovanú v období stalinizmu.

Mapovanie identít, načrtnuté v danom texte, považujeme za dôležitú súčasť výskumu zameraného na analýzu súčasného diania v Ruskej federácii a nazdávame sa, že môže v rámci interdisciplinárneho výskumu prispieť k jeho hlbšiemu poznaniu[10]. V neposlednom rade je však konštruovanie ruského „liberála“ zaujímavé aj z komparatívneho, rusko-slovenského hľadiska. A to z toho dôvodu, že daný výraz patrí k frekventovaným „nálepkám“ i v slovenskom lingvokultúrnom prostredí, kde sa v kontexte spoločenských diskusií taktiež podrobuje resémantizácii.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA *Jazyk a konflikt. Vytváranie obrazu nepriateľa v súčasnom ruskom verejnom diskurze 1/0539/17* a grantového projektu KEGA 015EU-4/2019 *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika.*

[8] Porov. v tejto súvislosti „NTV“.
[9] Výraz D. Busse. Porov. Busse 2009: 66.
[10] K interdisciplinárnemu výskumu porov. Štefančík 2016: 43.

Literatúra

ARCHANGEĽSKIJ, A.; EPŠTEJN, M. (2012): „Jazyk politizirujetsia tam, gde otsutstvujet politika“. In: *Kommersant.ru*, 24.12.2012.

BUSSE, D. (2009): *Semantik*. Paderborn: Wilhelm Fink.

CINGEROVÁ, N. (2016a): Vozmožnosti ispoľzovanija teoriji diskursa E. Laklau i Š. Muff (na primere analiza poňatija "demokratiji"). In: *Rossica olomucensia 55*. Olomouc: Univerzita Palackého, s. 153-159.

CINGEROVÁ, N. (2016b): Prázdne označujúce a organizácia diskurzu v teórii E. Laclau a Ch. Mouffovej. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 65-78.

CINGEROVÁ, N. (2017): Jazykové konštruovanie druhých v súčasnom ruskom verejnom diskurze. ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie 2*. Bratislava: EKONÓM, s. 257-260.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov súčasného ruského politického diskurzu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*, Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

LACLAU, E. (2013): *Emancipace a radikální demokracie.* Praha: Karolinum.

LACLAU, E.; MOUFFE, Ch. (2014): *Hegemonie a socialistická strategie: Za radikálně demokratickou politiku.* Praha: Karolinum.

MOLEK-KOZAKOWSKA, K. (2010): Labeling and mislabeling in American political discourse: A survey based on insights of independent media monitors. In: OKULSKA, U.; CAP, P. (eds.): *Perspectives in Politics and Discourse*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, s. 83-99.

NIKIPOREC-TAKIGAVA, G.; PAIN, E. (eds.). (2016): *Internet i ideologičeskije dviženija v Rossii*. Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.

SAKWA, R. (2014): *Putin Redux. Power and Contradiction in Contemporary Russia.* New York: Routledge.

ŠEJGAL, J. (2000): *Semiotika političeskogo diskursa*. Dissertacija. Volgograd.

ŠTEFANČÍK, R. (2016). Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-47.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): Teória sekuritizácie kodanskej školy z pohľadu diskurznej analýzy a politickej lingvistiky In: *XLinguae*, Vol. 10, No. 2, s. 51-62.

TORFING, J. (1999): *New Theories of Discourse: Laclau, Mouffe and Žižek.* Oxford; Malden: Blackwell Publishers.

„VCIOM“. *Patriot, liberal, communist. Ideologičeskije jarlyki na rossijskom „političeskom rynke”*. No. 2343. 10.7.2013. <https://infographics.wciom.ru/theme-archive/politics/internal-policy/state-symbols/article/patriot-liberal-kommunistideologicheskie-jarlyki-na>. [22. 7. 2019].

VAN DIJK, T. A. (1998): Opinions and Ideologies in the Press. In: BELL, A.; GARRET, P. (eds.): *Approaches to Media Discourse,* Oxford; Malden: Blackwell Publisher, s. 21-63.

Analyzované texty

„Cargrad“. OCHLOBYSTIN, I. (2018): Liberaly i patrioty: kogda nastupit ľubov? [prepis relácie]. In: *Cargrad.tv*, 19. 3. 2018. <https://tsargrad.tv/shows/ivan-ohlobystin-liberaly-i-patrioty-kogda-nastupit-ljubov_118793> [22. 7. 2019].

„Dugin1“. DUGIN, A. (2016). *Liberalizm otmirajet*. <https://izborsk-club.ru/10294> [22. 7. 2019].

„Dugin2“. DUGIN, A. (2014). Šestaja kolonna. In: *Vzgľad*, 29. 4. 2014.

„Gubin“. GUBIN, D. (2013): Počemu ja liberal. In: *Ogoňok*, No. 41, s. 36.

„Izvestija“. MARTYNOV, A. (2017): Liberaľnyj patriotizm. In: *Izvestija*, 22.8.2017.

„Krymskaja reč“. *Obraščenije prezidenta Rossijskoj Federacii.* 18. 3. 2014. <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603> [22. 7. 2019].

„LGZ“. TARLO, J. (2015): Trebujutsia liberal-patrioty. In: *Literaturnaja gazeta*, No. 32, 5.8.2015.

„Nevzorov“. NEVZOROV, A. (2018): *Alexandr Nevzorov: ja ne liberal i ne patriot, ja – flibustier informacionnogo poľa* [rozhovor], 28.5.2018 < https://www.youtube.com/watch?v=Oj7ci48W-eI > [22. 7. 2019].

„Newsland“. <http://newsland.com/community/politic/content/imia-russkogo-kotorogo-ubil-kadyrov-v-16-let-na-stol/5505533>. [22. 7. 2019].

„NG“. Možet li zapadnik i liberal byť patriotom? [editoriál]. In: *Nezavisimaja gazeta*, 7.4.2015.

„NTV“. „Grantojedy“. In: *ntv.ru*, 1.7.2013. <https://www.ntv.ru/novosti/626116/> [22. 7. 2019].

„Pravda“. Doping na pomog. In: *Pravda.ru*, 26. 11. 2018. <https://www.pravda.ru/news/politics/1401044-furshet/> [22. 7. 2019].

„Prilepin“. PRILEPIN, Z. (2013): *Počemu ja ne liberal.* <http://zahar-prilepin.ru/ru/columnistika/12/pochemu-ja-ne-liberal.html> [22. 7. 2019].

„Putin“. Piať samych ostrych voprosov Vladimiru Putinu. In: *gazeta.ru*, 18.12.2014. <https://www.gazeta.ru/politics/2014/12/18_a_6351229.-shtml#> [22. 7. 2019].
„RG“. JAKOVLEVA, J. (2017): Spor ob Isaakii. In: *Rossijskaja gazeta*, No. 19, 29. 1. 2017.
„RIA“. ČERŇACHOVSKIJ, S. (2018): Rossijskije liberaly načali imitirovať patriotizm. In: *RIA Novosti*, 5. 4. 2019. <https://ria.ru/-20180405/1517896563.html> [22. 7. 2019].
SADULAJEV, G. (2018): *Žaby i gaďuki. Dokumentaľno-fantastičeskij roman o političeskoj žizni i puti k prosvetleniju v tridcati trioch koenach.* Izdateľstvo Russkij gorod.
„Sazanov“. SAZANOV, A. (2014): Počemu ja liberal [blog]. In: *echo.msk.ru.* 23.2.2014. <https://echo.msk.ru/blog/asazanov/1264382-echo> [22. 7. 2019].
„Starikov“. STARIKOV, N. (2016). *A možet li liberal byť patriotom?* [blog], 18.1.2016. <https://nstarikov.ru/blog/61963> [22. 7. 2019].
„Stoletie“. SOKOLOV, A. (2018): „Piataja kolonna“ na marše. In: *Stoletije*, 16. 4. 2018. <http://www.stoletie.ru/obschestvo/pataja_kolonna_na_-marshe_822.htm> [22. 7. 2019].
„Village“. *Politiorijentacija* [diskusia]. <https://www.the-village.ru/talks/relations/34121-politorientatsiya> [22. 7. 2019].
„Vojennoje obozrenije“. ROSĽAKOV, A. (2014): Liberaly protiv patriotov: kto kogo? In: *Vojennoje obozrenije*, 17. 2. 2014.
„Vzgľad1“. CHUDIJEV, S. (2014): Ne liberal i ne patriot. In: *Vzgľad*, 2. 4. 2014.
„Vzgľad2“. PIROGOV, L. (2017): Lev Pirogov: Chotite, nauču otličať liberala ot patriota? In: *Vzgľad*, 16. 6. 2017.

Lexikografické zdroje

„NSZ“. BUCEVA, T. – LEVAŠOVA, J. (pod redakcijej) (2014): *Novyje slova i značenija. Slovar-spravočnik po materialam pressy i literatury 90-ch godov XX veka*. Tom 2. SPb: Dmitrij Bulanin.
„RSS“. FILKUSOVÁ, M. a kol. (1960 – 1970): *Veľký rusko-slovenský slovník*. 5 zväzkov. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
„ŠSA“. NIKOĽSKAJA, G. (sost.) (2009): *Školnyj slovar antonimov*. Moskva: Centrpoligraf.
„TSJ“. Novyj slovar russkogo jazyka. Tolkovo-slovoobrazovateľnyj. (T. F. Jefremova). Dostupné na adrese: <https://www.efremova.info> [22. 7. 2019].

„TSO“. Slovar russkogo jazyka (S. I. Ožegov), <https://slovarozhegova.ru/> [22. 7. 2019].

Kontakt:

Mgr. Nina Cingerová, PhD.

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East
European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: nina.cingerova@uniba.sk

Hodnotiaca lexika v ruskom politickom diskurze

Tatjana Grigorjanová – Lukáš Gajarský

Abstract

Evaluative Vocabulary in Russian Political Discourse. *The paper is devoted to the analysis of emotional and evaluative vocabulary used in political discourse in the context of the current information war aimed at controlling and influencing public opinion, creating an image of the enemy, preference or concealment of certain information. In addition to traditional lexical means such as euphemisms and dysphemisms attention is also paid to neologisms, occasionalisms, metaphors and modified idioms.*

Kľúčové slová: hodnotenie v lingvistike, hodnotiaca lexika, metafora, eufemizmy, dysfemizmy, neologizmy, okazionalizmy, frazeologizmy.
Keywords: evaluation in linguistics, evaluative vocabulary, metaphor, euphemisms, dysphemisms, neologisms, occasionalisms, idioms.

Úvod

V súčasnosti je hodnotenie ako lingvistická kategória spájané so základnými funkciami procesu verbálnej komunikácie a je aktuálnym a zložitým objektom lingvistického výskumu. Táto kategória je v štádiu neustáleho rozpracovávania. Zostáva ešte mnoho nezodpovedaných otázok v tejto oblasti, o čom svedčí rozmanitosť a šírka ponímania tohto fenoménu, ako aj množstvo rozdielnych prístupov k jeho skúmaniu.

V našom príspevku sa zameriame na vyjadrenie hodnotenia prostredníctvom lexikálnych jednotiek a slovných spojení používaných v ruskom politickom diskurze. Praktický jazykový materiál sme čerpali predovšetkým z ústnych rečových prejavov moderátorov a hostí rozličných diskusných relácií, ale aj z komentárov blogerov na internete. Pri excerpcii materiálu sme sa zamerali hlavne na emocionálno-expresívnu lexiku ako efektívny jazykový prostriedok na vyjadrenie kladného alebo záporného hodnotenia. V súčasnom politickom diskurze sa aktívne používa subštandardná lexika predovšetkým na prezentáciu krajne negatívnych postojov k určitým udalostiam, avšak pejoratívam a hrubým vulgarizmom sme sa snažili vyhnúť.

Základné charakteristiky hodnotenia

Hodnotenie ako vyjadrenie postoja k skutočnostiam vonkajšieho sveta alebo individuálneho vnútorného sveta jednotlivca, prípadne sveta potenciálneho je dôležitou a neoddeliteľnou súčasťou ľudskej existencie, čo sa adekvátne premieta do vyjadrenia hodnotiacich postojov prostredníctvom jazyka.

Prvým a najdôležitejším prvkom v procese hodnotenia je *objekt*. Môže ním byť osoba, predmet, činnosť alebo jav, prípadne ich vlastnosti alebo čokoľvek, čo sa odohráva vo vnútornom alebo vonkajšom svete hodnotiaceho subjektu. Objekty hodnotenia je možné porovnávať, avšak aby bolo hodnotenie opodstatnené, musia mať porovnávané objekty určitý spoločný alebo diferenciálny príznak. Objekt hodnotenia je vždy explicitným komponentom štruktúry hodnotenia. Ďalším dôležitým komponentom hodnotenia je hodnotiaci *subjekt,* ktorým spravidla býva konkrétny jedinec (individuálne hodnotenie) alebo skupina ľudí, ktorí vyjadrujú svoj kolektívny názor pomocou stereotypov. Subjekt môže vystupovať ako explicitný alebo implicitný komponent štruktúry hodnotenia, pričom subjekt hodnotenia nie je obligatórny pri hodnotení (Ivin 1970).

Do štruktúry hodnotenia patrí aj pomyselná *hodnotová os*, ktorá odráža na jednej strane vzťah subjektu k objektu hodnotenia a na druhej strane vlastnosti hodnoteného objektu. Vyznačuje sa binárnosťou, opozíciou kladného a záporného. Na hodnotovej osi sa nachádza celý rad príznakov, ktoré sa po nej môžu pohybovať často nezávisle na sebe. Výskumy v oblasti jazykového vyjadrenia hodnotenia ukazujú, že neutrálna časť hodnotovej osi je oveľa menej obsadená hodnotiacimi objektmi ako jej plusový alebo mínusový pól. Pri hodnotení sa prejavuje tendencia prikloniť sa ku kladnému alebo zápornému postoju. Pri absolútnom hodnotení si hodnotiaci subjekt uvedomuje v mysli hodnotovú os, aj keď ju nemusí explicitne jazykovo vyjadriť, avšak hodnotová os je jedným z implicitných prvkov procesu hodnotenia (Voľf 2002).

Okrem hore uvedených základných prvkov štruktúry hodnotenia existujú aj ďalšie prvky, ktoré tvoria modálny rámec hodnotenia. Sem patria najmä fragment obrazu sveta, čiže systém hodnôt subjektu, ktorý zahŕňa systém spoločenských a individuálnych hodnôt samotného subjektu. Na jednej strane je hodnotenie podmienené ontologickými vlastnosťami objektov a na druhej strane aj sociálno-historickými faktormi daného spoločenstva, ktoré disponuje vlastným systémom hodnôt a spôsobom ich fixácie v jazyku. Je prirodzené, že s vývojom spoločnosti sa prehodnocujú všeobecne uznávané hodnoty a ich kritériá. To platí aj pre jednotlivca, ktorý má svoj vlastný rebríček hodnôt, ktorý je do značnej miery ovplyvnený jeho vlastnými životnými skúsenosťami a celkovým rozhľadom.

V. N. Telijová (Telija 1986) poukazuje na rôznorodú podstatu hodnotenia, ktorá môže byť emocionálna, etická, či utilitárna a odvíja sa od štandardu existencie vecí, či situácie v danom obraze sveta, ktorý tvorí základnú normu hodnotenia. T. V. Markelovová (Makrelova 1996) ďalej rozvíja myšlienku o hodnotovom štandarde a za hodnotový príznak považuje výsledok vzťahu medzi subjektom hodnotenia a jeho bezprostredným okolím, kam patria iné subjekty, predmety, javy, udalosti a pod. Pričom dôležité je, do akej miery toto okolie kvalitatívne zodpovedá jeho vlastnému štandardu, tzv. ideálnej norme. N. D. Aruťunovová (Aruťunova 1999) zdôrazňuje, že kvalita vzťahu medzi svetom a jeho idealizovaným modelom svedčí o tom, že opozícia „dobre – zle“ má svoju analógiu v idealizovanom jazykovom obraze sveta, ktorý sa odráža vo vedomí jednotlivca aj celého spoločenstva. Ako uvádza J. Dolník (2005: 12), hodnotiace štandardy sú časovo aj jazykovo premenné a „dá sa očakávať, že čím viac sú si kultúry vzdialené, tým vyššia je pravdepodobnosť, že sa stretneme s odlišnými hodnotiacimi štandardami.“ Jazyková objektivizácia hodnotenia (hodnotenie ako norma) je teda podmienená pravidlami, zákonmi a podmienkami života daného spoločenstva.

Hodnotenie je aj kognitívnou kategóriou, lebo je súčasťou poznávania okolitého sveta, je úzko spojené s myslením človeka. Proces hodnotenia ľubovoľnej entity je z tohto pohľadu možné chápať ako sled kognitívnych operácií (vedome alebo nevedome) projektovaných do jazyka pomocou rozsiahlej sústavy jazykových prostriedkov, ktoré môžu byť interpretované ako indikátor toho, že entita je subjektom vnímaná buď kladne alebo záporne (Špiakina 2005).

Hodnotenie v jazyku

Hodnotenie v jazyku sa vyjadruje zvolenými jazykovými prostriedkami, a to buď priamo (explicitne) alebo skryto (implicitne). Explicitné hodnotenie sa do jazyka premieta pomocou hodnotovo príznakových jazykových prostriedkov a ich vzájomnou interakciou v texte alebo reči. Implicitné hodnotenie je zamerané na nepriame vyvolanie kladného alebo záporného postoja u recipienta a ovplyvnenie jeho hodnotovej interpretácie. Explicitne vyjadrené hodnotenie nie je spravidla náročné na interpretáciu na rozdiel od skrytého implicitného hodnotenia, kde je interpretácia zložitejšia a nejednoznačná. Nevylučuje sa ani variabilita v ponímaní jazykového hodnotenia vzhľadom na rozmanitosť jazykových prostriedkov, a tiež aj na rozdielnosť samotných recipientov s ich jedinečným súborom vedomostí a skúseností. Okrem toho sú v jazyku aj jednotky s ambivalentným hodnotením, ktoré môžu vyjadrovať súčasne kladné alebo záporné hodnotenie.

Hodnotenie sa môže realizovať na rôznych jazykových rovinách. Náročnosť na jeho interpretáciu priamoúmerne narastá od morfologickej roviny až po rovinu diskurzu. Na úrovni morfém, slov, slovných spojení alebo izolovanej vety, je možné hodnotenie interpretovať pomerne jednoznačne. Avšak ak sú jazykové jednotky zakomponované do širšieho kontextu, nielen jazykového alebo aj kultúrno-spoločenského, nadobúdajú pragmatickú nejednoznačnosť, dochádza k významovým posunom (od jemných rozdielov až po antonymiu), čo komplikuje proces ich interpretácie. Zasadenie jazykových prostriedkov do textu a ešte širšieho chápaného diskurzu umožňuje oveľa efektívnejšie realizovať ich axiologický potenciál. Práve preto aj axiologická lingvistika v súlade s antropocentricky zameranou súčasnou lingvistikou venuje takú veľkú pozornosť realizácii jazykových jednotiek v texte alebo diskurze, pričom sa uplatňuje širší kognitívno-diskurzívny prístup (Serebrennikova 2011).

Hodnotenie sa vyznačuje binárnosťou, teda základnou opozíciou medzi kladným a záporným hodnotením, pričom prvá časť opozície sa vníma ako niečo kladné a druhá ako niečo záporné. V axiológii je základnou binárnou opozíciou dvojica *dobre – zle*. A. R. Chajrutdinovová poukazuje na to, že pozitívne vlastnosti objektov ako *užitočnosť, správnosť, krása* je možné zaradiť do skupiny, ktorú reprezentuje spoločný atribút *dobrý*. Tieto lexikálne jednotky tvoria osobitnú lexikálno-sémantickú skupinu s kladným axiologickým komponentom. Na druhej strane lexémy ako *nepotrebnosť*, *omyl, ošklivosť* patria do opozičnej lexikálno-sémantickej skupiny. Pri opise ľubovoľného javu obrazu sveta sa používajú binárne opozície, ktoré majú univerzálny charakter: *život – smrť, šťastie – nešťastie, blízkosť – diaľka* atď. (Chajrutdinova 2012). Jednotlivec hodnotí prvky zo svojho vlastného sveta a priraďuje im dôležitosť s ohľadom na vlastné očakávania, potreby, či zámery. Úlohou jazyka však nie je len fixovať objekty z deskriptívneho hľadiska, ale pomocou zodpovedajúcich prostriedkov vyjadrovať emócie a intenciu s cieľom dosiahnuť zmenu súčasného stavu. Z tohto pohľadu je hodnotenie aj nástrojom pragmatickej funkcie jazyka.

E. N. Starikovová a S. N. Kolesnik (1988) spájajú axiologickú kategóriu hodnotenia s nominatívnou a komunikatívnou funkciou jazyka. Prostredníctvom jazykovej komunikácie dochádza k prenosu tak informácií, ako aj postojov jej účastníkov k prvkom ich vlastného sveta. Preto jednou zo základných vlastností hodnotenia je práve *subjektívnosť*, ktorá je výsledkom vplyvu mnohých lingvistických a extralingvistických faktorov. Medzi lingvistické faktory patrí výber vhodných jazykových prostriedkov, ktoré uprednostňuje subjekt vo svojom prejave. Kategória hodnotenia má mnohoaspektový charakter, je to kognitívna a dynamická kategória, ktorá úzko súvisí s pragmatickou a komunikatívnou funkciou jazyka.

Protikladné tendencie v ruskom politickom diskurze

Pri analýze hodnotiacej lexiky v ruskom politickom diskurze vychádzame z opozície dvoch protikladných názorov na tú istú spoločensko-politickú situáciu. Pre súčasný svet je charakteristické vyostrenie vzťahov na medzinárodnej politickej scéne, ktoré je sprevádzané polarizáciou, ktorá býva často umelo vyostrovaná vplyvnými jednotlivcami či skupinami, ktorí sledujú vlastné ciele. Ďalšími dvomi protikladnými vývinovými tendenciami v spoločnosti sú globalizácia, ako sprievodný jav väčšej otvorenosti, informačnej dostupnosti a rušenia hraníc, a na druhej strane je to nacionalizmus ako snaha o uchovanie národnej identity sprevádzaná prejavmi xenofóbie. S tým súvisí aj ďalšia binárna opozícia medzi liberalizmom, ktorý sa spája hlavne s ochranou práv menším a marginálnych skupín, a tradicionalizmom. Snáď najviac sa v súčasnom svete hovorí o návrate k studenej vojne medzi východom a západom.

Súčasná doba sa zvykne nazývať dobou informačných technológií. Informácie sa stávajú veľmi účinnou zbraňou v boji o zmýšľanie ľudí, o ovládanie a regulovanie nálad v spoločnosti. Svedčia o tom aj frekventované spojenia *информационная война, информационное оружие, информационная медийная машина.* Informačnú vojnu vedú predstavitelia odlišných ideológií, politických a mocenských záujmov.

V informačnej vojne bojuje špeciálne vyškolený štáb ľudí, ktorý operuje v informačnom priestore. Môžu to byť napríklad moderátori politických relácií, ktorí šikovne riadia diskusiu potrebným smerom, pričom sa snažia zachovať ilúziu objektívnosti, nezaujatosti a názorovej plurality. Okrem slovných invektív sa občas uchyľujú aj k fyzickým útokom na nepohodlných diskutujúcich. Súvislosť medzi reálnou a informačnou vojnou potvrdzujú aj spojenia *солдаты информационной войны, армия пропагандистов,* ktoré pomenúvajú práve tieto osoby.

V rámci osvedčených manipulačných praktík sa podávajú verejnosti selektované alebo inak upravené informácie (prekrúcanie faktov, zavádzanie, klamstvá, zastrašovanie a pod.), čím sa napomáha vytváraniu kolektívneho názoru a potláčaniu individuálneho myslenia. Ako reakcia na tento spôsob podávania informácií sa v ruskom jazyku zjavilo veľa expresívnych spojení s negatívnym hodnotením s ústrednou lexémou *zombi* (oživená mŕtvola vykonávajúca príkazy svojho pána), a jej derivátmi*: массовое зомбирование населеия, зомбоящик* (televízor)*, Зомби ТВ* (1. kanál ruskej TV), *кремлевский телезомбоящик.*

Obmedzený prístup k informáciám, potláčanie odlišných názorov, prejavy cenzúry, blokovanie internetových stránok vníma verejnosť citlivo, o čom svedčia slovné spojenia *монополия на информацию,*

информационная блокада, информационный ваакум s explicitne vyjadrenou negatívnou konotáciou. Opäť sa stáva aktuálnou myšlienka zahraničného nepriateľa. Poukazuje sa na zhnitú morálku západu hlavne v súvislosti s toleranciou inak orientovaných skupín, čo výstižne demonštrujú negatívne až urážlivé pomenovania *бездуховная Европа, Гееропа.* Napäté vzťahy s Ukrajinou ilustrujú opovržlivé pomenovania obyvateľov aj samotnej krajiny (*хохлы, бендеровцы, киевская хунта, киевский фашистский режим, страна нацистов и предателей)*. Ukrajina sa stala symbolom nestability (*дуга нестабильности на востоке)* v dôsledku masových protestov na Majdane (*евромайдан, евромайданцы, майдановские технологии, постмайданный Киев)* a zasahovania USA do jej vnútorných záležitostí (*ориентация Украины под дулом натовских автоматов)*. Zdôrazňovanie dôležitosti stability v Rusku ako hlavného argumentu voči prejavom občianskej nespokojnosti, ktoré sa interpretujú ako pokus o destabilizáciu, či import revolúcie zo zahraničia (*майданные технологии, попытки европмайдана в центре России)* možno ilustrovať na príklade plánovanej stavby pravoslávneho chrámu na mieste obľúbeného parku obyvateľov Jekaterinburgu, ktorí sa postavili za záchranu parku, za čo boli hneď démonizovaní *(Екатеринбург – город, где бесы до сих пор гуляют).*

Lexikálne prostriedky na vyjadrenie hodnotenia

Základnou lexikálnou jednotkou na vyjadrenie hodnotenia je slovo, avšak emocionálna hodnotiaca séma sa môže viazať aj na jeho štruktúrne zložky, ktorými sú okrem koreňa aj morfémy s expresívno-emocionálnou konotáciou. Lexikálna rovina jazyka patrí k najdynamickejšie sa rozvíjajúcim a podlieha neustálym zmenám, ktoré sa dotýkajú aj axiologickej lexiky. Niektoré lexémy majú stabilnú sémantiku s jasne vyjadrenou kladnou alebo zápornou konotáciou (*príjemný/odporný*), prípadne môžu byť neutrálne a nadobúdať kladné alebo záporné hodnotenie v kontexte. To sú lexémy s potenciálnym hodnotením. Obsahujú implicitný axiologický komponent, ktorý sa explikuje v slovotvorných a sémantických derivátoch, ustálených spojeniach a frazémach. Možno povedať, že tieto lexémy sú etnokultúrne determinované (Špiakina 2005). Okrem toho sú v jazyku aj slová označované ako ideologémy, ktoré môžu časom pod vplyvom extralingvistických faktorov prejsť procesom resémantizácie a úplne zmeniť svoju pôvodnú konotáciu. Ako príklad môžeme uviesť ideologémy *demokracia* a *liberalizmus,* ktoré sú nositeľmi ruského jazyka v súčasnosti vnímané viac negatívne ako pozitívne (Gajarský 2015). V takýchto prípadoch možno ho-

voriť o ambivalentnom hodnotení, pretože sémantika hodnotenia je determinovaná kontextom, v ktorom sú dané lexémy použité.

Eufemizmy a dysfemizmy

K tradičných lexikálnym jednotkám, prostredníctvom ktorých sa vyjadruje hodnotenie, sú eufemizmy a dysfemizmy. *Eufemizmy* spravidla nahrádzajú priame pomenovania, ktoré by mohli byť vnímané ako politicky, ideologicky, kultúrne, eticky alebo inak nevhodné, pretože obsahujú negatívne konotácie, ktoré by mali eufemizmy zmierniť, prípadne eliminovať. V publicistike často slúžia ako nástroj ideologickej manipulácie. Aby sa mohol prejaviť manipulačný vplyv eufemizmu, nemal by byť použitý v texte súčasne s lexémou v priamom význame, inak sa stráca efekt manipulácie (Baskova 2006). V súvislosti s pripojením Krymu k Rusku sme sa stretli s eufemickými spojeniami *уточнение границ* (pripojenie územia), *воссоединение Крыма, восстановление исторической справедливости, начать работу по возврату Крыма в состав России*. Presne opačnú úlohu v texte zohrávajú *dysfemizmy,* ktoré nahrádzajú neutrálnu lexiku hrubým výrazom s výrazne zápornou konotáciou za účelom vyjadrenia nesúhlasu, kritického postoja, odsúdenia, pohŕdania, irónie a iných prejavov negatívneho hodnotenia určitého javu alebo skutočnosti. Ako príklad dysfemizmov uvedieme nelichotivé pomenovania, ktoré si vyslúžili tendenční novinári a moderátori: *пропагандоны, журналжист, журналжистка, журношлюшка, сливной бочок, соловьиный помет*. Kombináciou denotatívnych a konotatívnych komponentov významu celej vrstvy lexiky je možné vyvolať u recipienta kladný alebo záporný postoj k opisovanej skutočnosti.

Neologizmy a okazionalizmy

Neologizmy a s nimi úzko súvisiace okazionalizmy patria k lexikálnym prostriedkom, ktoré sú veľmi vhodné na vyjadrenie hodnotenia predovšetkým aktuálnych udalostí. Umožňujú výstižne reagovať na konkrétnu situáciu a úsporným spôsobom s použitím často iba jedného slova alebo krátkeho spojenia vyjadriť k nej jednoznačný kladný alebo negatívny postoj (*ЕВРОсодом, ЕВРОад, ЕВРОпекло)*. Okazionalizmy na rozdiel od neologizmov, ktoré pomenúvajú nové reálie (*дедоларизация, деоккупация),* vznikajú ad hoc a ich hlavnou úlohou je charakterizovať udalosť a vyjadriť k nej svoj postoj. Napríklad slovotvornou analógiou od slova *мракобесие*

(tmárstvo) vznikol okazionalizmus *победобесие* (túžba za každú cenu vyhrať) ako negatívna reakcia na demonštráciu vojenských úspechov. Negatívne hodnotenie v sebe nesú aj subštandardné okazionalizmy *майдауны*, *майданутые, майданофобия, укры, укропы, либерасты* a mnohé iné.

Metaforické spojenia

Podľa G. N. Skľarevskej (2004) charakterizujúca funkcia metafory prevažuje nad funkciou pomenovacou. Pričom je dôležité, aby podobnosť medzi pôvodným a novým objektom bola ľahko rozpoznateľná a aby sa dostatočne jasne prejavila nová charakteristická črta.

Súčasné výskumy konceptuálnej metafory potvrdzujú jej výrazný hodnotiaci potenciál. Nakoľko subjekt má tendenciu reagovať nie na realitu ako takú, ale skôr na svoje vlastné kognitívne prezentácie reality, aj závery, ktoré robí na základe metaforického myslenia, môžu formovať jeho konanie. Preto sa pragmatický potenciál metafor vedome využíva v politickom diskurze na prekonceptualizáciu obrazu sveta adresáta (Budaev 2007). V tejto súvislosti možno hovoriť o manipulačnom potenciáli metafory, pomocou ktorej možno vyvolať u recipienta určité emócie, a tým oslabiť jeho racionálne uvažovanie. V politickom diskurze sú frekventované metaforické vývrazy ako *наращивать экономические мышцы* (ekonomika sa posilňuje), *посадить в обезьянник* (dať do vyšetrovacej väzby), *социальный лифт* (rýchle a výrazné zlepšenie postavenia), *электоральный майдан* (demonštrácie v súvislosti s voľbami), *нацистсткая реанимация* (oživovanie nacizmu), *токсичный политик* (politik, ktorému sa vyhýbajú), *политический канибализм* (likvidačný boj medzi politikmi), ale aj metafory a metaforické výrazy nepriamo pomenúvajúce vplyvných jednotlivcov alebo elitné skupiny (*небожители, феодалы, хозяева жизни, царь и его бояре).*

Modifikované frazeologizmy

Frazeologizmy, ktoré si po stáročia zachovávali svoju pôvodnú podobu a typické vlastnosti, pod vplyvom nových skutočností a tvorivého prístupu nositeľov jazyka menia svoju formu aj obsah. Vďaka obraznosti a expresívnosti sú schopné v modifikovanej podobe vyjadrovať nielen dodatočné významy, ale aj umocnené kladné či záporné hodnotenie a dokonca môžu byť aj účinným manipulačným prostriedkom v masmediálnom priestore.

Najčastejším spôsobom frazeologickej modifikácie je zámena komponentov, napríklad *забор раздора* (namiesto *яблоко раздора),* ktoré charakterizuje protestné akcie z Jekaterinburgu za záchranu parku, ktorý miestne úrady ohradili plotom; *принцесса на госбюджете* (namiesto *принцесса на горошине*) je narážka na honosný život dcéry vysokopostaveného politika za štátne prostriedky. Početné sú aj prípady rozšírenia pôvodnej frazémy o nové upresňujúce komponenty, napríklad, *новая порция лапши для наших ушей* (namiesto *вешать лапшу на уши* – drzo klamať); *крепкая пропагандистская ячейка общества* (namiesto *ячейка общества* – rodina ako základná bunka spoločnosti), kde sa poukazuje na známu manželskú dvojicu moderátorov politických relácií.

Záver

Dichotomické vnímanie sveta pomocou antagonistických pojmov dobra a zla je pre človeka úplne prirodzené. Kontrastívne predstavy o svete umožňujú prostredníctvom vhodne zvolených jazykových prostriedkov maximálne zjednodušovať pohľad na realitu. Hodnotenie, či už kladné alebo záporné, neraz nahrádza vecné argumenty. Jednej a tej istej udalosti sa pripisujú len kladné alebo len záporné vlastnosti. Prenikanie invektívnej a subštandardnej lexiky do mediálneho priestoru, vrátane štátnej televízie sa nepociťuje ako porušovanie normy.

Analýza nášho jazykového materiálu potvrdila, že aj naďalej zostávajú hlavnými lexikálnymi prostriedkami vyjadrenia hodnotenia dysfemizmy a eufemizmy, avšak aj neologizmy a okazionalizmy majú silný expresívno-hodnotiaci potenciál. Hodnotiace neologizmy sa často tvoria od neutrálnych slov pomocou expresívnych predpôn (*недолюди, псевдодепутат, урапатриот, постмайданный)* a prípon *(либераст, американос, трамписты).* Okazionalizmy sa často vyskytuje ako hybridné zloženiny (*Укропия* – Украина + Европа*; майдауны* – Майдан + дауны; *укрокарателu* – украинские + карателu*).* Veľkú mieru axiologického príznaku v sebe nesú aj metafory a metaforické výrazy, ako aj modifikované frazeologizmy.

Literatúra

ARUŤUNOVA, N. D. (1999): *Jazyk i mir čeloveka.* Izd. 2-e. Moskva: Jazyk russkoj kuľtury.

BASKOVA, Ju. S. (2006): Evfemizmy kak sredstvo manipulirovanija v jazyke SMI: na materiale russkogo i anglijskogo jazykov: avtoreferat kand. dis.; Kuban. gos. un-t. Krasnodar.

BUDAEV, E. V. (2007): Stanovlenie kognitivnoy teorii metafory. In: *Lingvokulturologiya*. Ekaterinburg, Vol. 1., s. 16-32.

DOLNÍK, J. (2005): K otázke odrazu hodnôt v jazyku. In: *Jazykovedný časopis*, Vol. 56, No. 1, 2005, s. 3-12.

GAJARSKÝ, L. (2015): *Lingvistické aspekty hodnotenia (na materiáli ruských a slovenských publicistických textov).* Dizertačná práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

CHAJRUTDINOVA, A. R. (2012): *Bibarbyje opozicii kak sposob konceptualizacii chudožestvennoj kartiny mira A. A. Kima*.

IVIN, A. A. (1970): *Osnovanaja leksika ocenki.* Moskva: Izdateľstvo Moskovskogo universiteta.

MARKELOVA, T. V. (1996): *Semantika ocenki i sredstva jejo vyraženija v russkom jazyke.* Moskva: MPU.

SEREBRENNIKOVA, E. F. et al.(2011): *Lingvistika i aksiologia. Etnosemiometria cennostrnych smyslov.* Moskva: Tezaurus.

SKLAREVSKAYA, G. N. (2004): *Metafora v sisteme jazyka.* Sankt-Peterburg: Filologicheskiy fakultet SPbGU.

STARIKOVA, E. N.; KOLESNIK, S. N. (1988): K voprosu o kategorii ocenki v jazyke. In: *Vestnik Kijevskogo universiteta. Seria: Romano-germanskaja filologia,* Vol. 22, s. 56-59.

ŠPIAKINA, O. A. (2005): *Struktura jazykovogo koncepta ocenki v sovremennom anglijskom jazyke (na materiale ocenočnych glagolov).* Archangeľsk: Pomorskij gos. un. im. M. V. Lomonosova.

TELIJA, V. N. (1986): *Konnotivnyj aspekt semantiki nominativnych jedinic.* Moskva: Nauka.

VOĽF, E. M. (2002): *Funkcionaľnaja semantika ocenki*. Moskva: Editorial URSS.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA *č. 013UCM-4/2017 Vymedzovanie špecifík modelu „ruského sveta“ v ruskom jazyku, literatúre a kultúre.*

Kontakt:

doc. PhDr. Tatjana Grigorjanova, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Department of Romance and Slavonic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava
Email Address: tatjana.grigorjanova@euba.sk

PhDr. Lukáš Gajarský, PhD.

Katedra rusistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Department of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
Email Address: lukas.gajarsky@ucm.sk

Teoretické a metodologické východiská lingvopersonológie v ruskom vedeckom diskurze[1]

Nikoleta Mertová

Abstract

Russian Scientific Discourse of Linguapersonology: Theoretical Models and Methodology. *The paper focuses on the analysis of theoretical and methodological principles of the definition and conception of linguistic personality, understood in terms of the fundamental thesis Ju. N. Karaulov, who understands it as "the sum of the abilities and characteristics of an individual, conditional on the creation of his speech acts (constructs), which differ in the degree of structural-linguistic complexity, depth and exactness of expression of reality, certain linguistic orientation (and intention)" (Karaulov, 1989). The aim of the study is to present basic terminological categories and definitions of current linguopersonological research in Slovak and Russian academic discourse. Research is focused on basic linguopersonological categories, attributes and constructs (linguapersonology, language personality, linguistic portrait, anthropotext, linguopersone, linguopersoneme, personotext). The study is of theoretical and application character and is based on relevant and up-to-date researches in contemporary linguopersonology.*

Kľúčové slová: lingvopersonológia, jazyková osobnosť, jazykový portrét, antropotext, lingvopersóna, lingvopersonéma, personotext.
Keywords: linguapersonology, language personality, linguistic portrait, anthropotext, linguopersone, linguopersoneme, personotext.

Úvod

V predkladanom príspevku sa zameriavame na analýzu teoretických a metodologických princípov definície a koncepcie jazykovej osobnosti, inter-

[1] This contribution is the result of the project implementation VEGA № 1/0285/19 Analysis, typology and interpretation of contemporary Russian language personality (Lexikon - thesaurus - pragmatikon) supported by Scientific Grant *Agency* of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic.

pretovanej v intenciách fundamentálnej tézy Ju. N. Karaulova, ktorý ju chápe ako súhrn schopností a charakteristík jedinca, podmieňujúcich vytvorenie jeho rečových úkonov (konštruktov), ktoré sa odlišujú mierou štruktúrno-jazykovej zložitosti, hĺbkou a exaktnosťou vyjadrenia skutočnosti, určitou jazykovou orientáciou (a intenciou) (Karaulov 1989).

Kladieme si za cieľ prezentovať základné terminologické kategórie a definície aktuálneho lingvopersonologického výskumu v ruskom akademickom diskurze, ktorý je centrálnym pre vznik a etablovanie lingvopersonológie ako náučnej disciplíny. Objektom nášho výskumu sú základné lingvopersonologické kategórie, atribúty a konštrukty. Štúdia má teoretický a aplikačný charakter a vychádza z relevantných a aktuálnych výskumov súčasnej teórie jazykovej osobnosti, resp. lingvopersonológie.

Kategoriálny aparát a teoretické podložie základných lingvopersonologických koncepcií

Antropocentrická orientabilita lingvisticky a politologicky profilovaného akademického diskurzu dvadsiateho storočia umožnila vznik a etablovanie sa dnes ešte stále pomerne mladej náučnej disciplíny – lingvopersonológie. Napriek značnému prínosu textológie, komunikačnej teórie, masmediálnej teórie, sociolingvistiky, psychológie, lingvokulturológie či kognitivistiky môžeme tvrdiť, že lingvopersonológia predstavuje autonómnu, dynamicky sa rozvíjajúcu humanitnú disciplínu, aj keď parciálne teoreticky a metodologicky vyprofilovanú na spomínanom fundamente.

Teória jazykovej osobnosti je centrom záujmu aj takých náučných disciplín, akými sú lingvokulturológia, lingvodidaktika, pragmatika, štylistika, kognitívna lingvistika, etnolingvokulturológia a psycholingvistika. Napriek tomu si však treba uvedomiť, že lingvopersonológia je relatívne novou náučnou disciplínou a jej teoretický, terminologický a metodologický aparát sa neustále nachádza v procese etablovania a formovania. Ako napovedá samotný názov spomínanej náučnej disciplíny (lat. *lingua – jazyk*; lat. *persōna – osoba, človek*), jej záujem sa koncentruje okolo nositeľa jazyka a kultúry – jazykovej osobnosti v konkrétnom lingvokultúrnom prostredí. Svedčia o tom mnohé odborné práce N. D. Goleva (Н. Д. Голев), N. D. Aruťunovovej (Н. Д. Арутюнова), V. I. Karasika (В. И. Карасик), Ju. N. Karaulova (Ю. Н. Караулов), N. L. Čulkinovej (Н. Л. Чулкина), E. V. Ivancovovej (Е. В. Иванцова), V. V. Družininovej (В. В. Дружинина), A. A. Vorožbitovovej (А. А. Ворожбитова), O. S. Issersovej (О. С. Иссерс), K. F. Sedova (К. Ф. Седов 1999; 2006) a mnohých ďalších.

Prvýkrát bol termín lingvistická personológia, t.j. lingvopersonológia (rus. *лингвоперсонология*, *лингвистическая персонология*, teória jazykovej osobnosti), použitý v roku 1996 V. P. Neroznakom v publikácii *Lingvistická personológia: k definícii statusu disciplíny* (v ruskom origináli *Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины*) (1996) a mal označovať náučnú disciplínu, ktorej centrálnym objektom výskumu je jazyková osobnosť, mechanizmy jej štruktúrovania a formovania.

Systematizujúcu líniu lingvopersonológie ako novej náučnej disciplíny položil Ju. N. Karaulov v práci *Ruský jazyk a jazyková osobnosť* (v ruskom origináli *Русский язык и языковая личность*). Jedným z najpozitívnejšie vnímaných aspektov lingvopersonológie, postihujúcej substanciu človeka v jazyku, je komplexnosť objektu jej výskumov – ide o hlbinné, celostné zachytenie zložitých štruktúr relácií človeka k jazyku a systematické zachytenie lingvopersóny a lingvopersonémy (jazykovej osobnosti) v jazykovom systéme. Kardinálne postavenie v kategoriálnom a terminologickom aparáte lingvopersonológie zaujíma predovšetkým **jazyková osobnosť**, realizujúca sa v komunikačnom prostredí. Samotný pojem jazykovej osobnosti bol v ruskom náučnom diskurze etablovaný a definovaný už v osemdesiatych rokoch minulého storočia a jeho autorom je významný ruský filológ a lingvista Ju. N. Karaulov. V rámci medzinárodného kongresu MAPRJAL v roku 1982 (Praha) vystúpil s príspevkom *Úloha precedentných textov v štruktúre a fungovaní jazykovej osobnosti* (v origináli *Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности*), pričom pod týmto pojmom chápal človeka hovoriaceho, resp. človeka komunikujúceho (Караулов, 1982). Termín jazyková osobnosť síce vzniká v osemdesiatych rokoch minulého storočia, no už v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia sa stáva ústredným a systematizujúcim filologickým pojmom.

Teória jazykovej osobnosti Ju. N. Karaulova sa naďalej rozvíjala v prácach významných ruských jazykovedcov a rusistov; A. A. Zalevská (А. А. Залевская) a A. A. Leonťjev (А. А. Леонтьев) sa venovali výskumu jazykovej osobnosti z aspektu jazykového vedomia; V. V. Krasnychovová (В. В. Красных) skúmala jazykovú osobnosť na báze medzikultúrnej komunikácie a kognitívnej lingvistiky v diskurznej komunikácii; D. B. Gudkov (Д. Б. Гудков) a V. G. Kostomarov (В. Г. Костомаров) sa sústredili na precedentné javy v ruskej jazykovej osobnosti; Ju. E. Prochorov (Ю. Е. Прохоров) poukazoval na špecifiká nacionálno-kultúrneho stereotypu v spojitosti s teóriou jazykovej osobnosti a pod. (Blaho; Mertová 2018). Ako tvrdí Kočetkovová (Кочеткова), termín jazyková osobnosť je v súčasnosti množstvom vedeckých bádateľov považovaný za integrujúci pojem, iniciujúci novú etapu v evolúcii lingvistiky a, konkrétne, antropolingvistiky (Kočetkova 1996: 15).

Významné miesto v súčasnej lingvopersonológii z aspektu výskumu súvislostí a relácie jazyka a človeka v jazykovej osobnosti, t. j. vrátane pozície človeka v jazyku, zastáva významný ruský lingvopersonológ N. D. Golev. Vo svojich analýzach vychádza z predpokladu, že princípy štruktúrovania mentálno-psychologického personologického priestranstva a princípy systematickej skladby jazyka sú navzájom korelujúce, z čoho vyplýva, že môžeme hovoriť o ich relatívnom izomorfizme (Golev 2006: 20). Jazyková osobnosť sa tu realizuje ako indivíduum, aj ako komplexne personalizovaný a socializovaný subjekt v lingvopersonologickom prostredí, ktoré sa podľa Goleva vytvára „... mnohorakosťou mentálno-jazykových typov osobností ...„ (2006: 20) a takisto „... tým permanentne existujúcim spektrom, ktorý túto mnohorakosť vytvára ...“ (ibidem). **Jazyková osobnosť** a teda – **lingvopersóna**, sa intepretuje ako „nositeľ jazykovej kompetencie konkrétnej kvality, ktorá jej bola odpočiatku daná a ďalej rozvíjaná v súlade s potenciálom, ktorý v nej tkvie“ (Golev 2006: 10). Aj napriek kritickému prístupu k termínu jazyková osobnosť (Čudinov 2007[2]), samotná jazyková osobnosť nie je abstrahovaná od rečovej osobnosti, je to subjekt, „kompetentný uskutočňovať rečovú činnosť a operovať významami“ (Kľukanov 1990: 73). Vo svojej komplexnosti je lingvopersóna diskurzívne spôsobilá, schopná tvoriť, plánovať a korigovať vlastné rečové a nerečové prejavy. Ako uvádza Jeremejevová (О. А. Еремеева), ide o indivíduum, „... spôsobilé vytvárať zakódované označenia vonkajšieho sveta, ktoré predstavujú model pojmovej reality a sú ustálené kodifikáciou jazykového kolektívu“ (1991: 434). Podľa Barsukovovej (Е. В. Барсукова) ide o takú jazykovú osobnosť, vzatú v jej celostnej komplexnosti, mnohorakosti, ktorá nám ako viacúrovňový funkcionálny systém dáva možnosť odhaliť stupeň jazykovej kompetencie a reči indivídua na úrovni aktívneho a tvorivého postihnutia skutočnosti (Barsukova 2007: 5). Danú intepretáciu a definíciu zdieľa aj Jerošenkovová (А. Р. Ерошенко), pričom jazykovú osobnosť chápe ako dy-

[2] Výrazným kritikom termínu jazyková osobnosť je V. A. Čudinov, ktorý poukazuje na to, že „na jednej strane, tento termín (jazyková osobnosť, pozn. autorky) je zbytočný, keďže „nejazyková osobnosť“ nejestvuje. Osobnosť sa stáva osobnosťou iba v procese socializácie, čo nie je možné bez ovládania vlastného jazyka. Inak povedané, z aspektu logiky je pojem jazyka už zakomponovaný do pojmu osobnosti. Na strane druhej je narušená koherentnosť osobnosti a ekvivalentnej jazykovej štruktúry, ktorá pre osobnosť nepredstavuje jazyk v jeho plnom rozsahu, ale rečou – individuálnou, vekovo determinovanou, teritoriálnou či patriacou ku konkrétnej sociálnej vrstve“. Pojem jazykovej osobnosti sa javí vedecky neopodstatnený. Osobnosť môže byť rečovou, aj keď aj toto nie je celkom korektné pre použitie v ruskom jazyku. Vhodnejšie je hovoriť o (jazykovej, pozn. autorky) osobnosti ako o subjekte reči, intencie...“ (Čudinov 2007: online)

namický, funkcionálny systém, kreovaný svojráznou súvzťažnosťou rôznorodých parametrov – „... duchovného, duševného, intuitívneho, racionálneho, vedomého, nevedomého, uzuálneho, tvorivého, potenciálneho, reprezentatívneho a podobne“ (Jerošenko 2003: 20). A tak, utváranie osobnosti, ako aj vznik a utváranie jazyka, povedané spolu s Voronovovou (Н. Г. Воронова), „... prebieha v činnosti: predmetnej, kognitívnej a komunikačnej pre osobnosť a – rečovej, kognitívnej a komunikačnej pre jazyk. Byť osobnosťou znamená byť subjektom objektívnej skutočnosti, subjektom dorozumenia sa a komunikácie, subjektom sebauvedomenia si, t.j. byť aktívnym subjektom (2012: 13). Jej bytie tak tvorí integráciu rečovej, kognitívnej a komunikačnej aktivity.

Súhlasíme s Godunovovou (С. Ю. Годунова), ktorá definuje jazykovú osobnosť ako „... súhrn sociálno-psychologických a kulturologických vlastností človeka, koordinujúcich jeho spôsobilosť k tvorivej textovej činnosti a odrazu špecifického nacionálno-jazykového obrazu sveta, konštruktívne a vzájomné interakcie s okolitým objektívnym svetom, otvorenosť voči percepcii a adaptácii v inom mentálno-jazykovom prostredí s cieľom priblíženia sa k cudzojazyčným kultúram a sebaurčenia v spektre rôznorodých kultúr“ (Godunova 2008: 10). Ako uvádza Dulebová, kultúrna kompetencia, t. j. schopnosť „ovládnuť jazyk kultúry má nesmierny kognitívny a kultúrno-kreatívny význam“ (Dulebová 2012: 66), dokonca a predovšetkým v oblasti lingvodidaktiky a štúdia cudzieho jazyka a kultúry (Beketova; Kuprina; Petríková 2018). Ako ďalej tvrdí, kultúrna kompetencia „rozširuje komunikačné kompetencie...“, „...možnosti priblíženia sa k obrazu sveta kolektívnej ruskej jazykovej osobnosti“ (ibidem).

V. I. Karasik ponúka nasledujúce možnosti interpretácie a ponímania jazykovej osobnosti: „fundamentálny nacionálno-kultúrny prototyp nositeľa určitého jazyka, akýsi „sémantický foto-robot“, zafixovaný prevažne v lexikálnom systéme jazyka, formujúci sa na báze svetonázorových pozícií, hodnotových priorít a reakcií správania sa, zachytených v slovníku – ako osobnosť slovesná, etnosémantická“ (Karasik 2002: 2-7).

V modeli a teórii jazykovej osobnosti Ju. N. Karaulova (2006) nachádzame predstavu o jazykovej osobnosti, ktorou je:

1. akýkoľvek konkrétny nositeľ toho-ktorého jazyka a kultúry, ktorého je možné charakterizovať na základe podrobnej analýzy ním vytvorených a kreovaných textov. Daná analýza by sa podľa Karaulova mala zameriavať na špecifiká používania systémových formálnych prostriedkov daného jazyka, použitých jazykovou osobnosťou s cieľom zachytenia videnia a hodnotenia objektívnej reality a pre dosiahnutie určitých jej cieľov v tomto svete;

2. komplexný spôsob deskripcie jazykovej kompetencie indivídua, ktoré v sebe spája systematickú reprezentáciu jazyka a taktiež jeho funkčný odraz v procese produkcie textov (Karaulov 2006: 515).

Karaulovská predstava o komplexe jazykovej osobnosti poukazuje na zrelú, kompetentnú a kognitívne schopnú bytosť, ktorú Karaulov typizuje v nasledujúcich substanciách: 1. indivíduum a autor (persono)textov so svojím charakterom, záujmami, sociálnymi a psychologickými očakávaniami, mechanizmami; 2. typický predstaviteľ daného jazykového spoločenstva a súčasne užšieho jazykového kolektívu, nositeľ jazyka; 3. predstaviteľ homo sapiens, človek rozumný, ktorého kontinuálnou súčasťou je znalosť a kompetencia používať znakové systémy a prirodzený jazyk (Karaulov 2006: 104). V štruktúre karaulovského chápania jazykovej osobnosti nachádzame model, pozostávajúci z troch úrovní:

1. verbálno-sémantickej, ktorá predpokladá u nositeľa jazyka bežné jazykové kompetencie pri znalosti rodného jazyka a pre vedecký diskurz – tradičnú deskripciu formálnych prostriedkov vyjadrenia určitých významov, zakotvených v jazyku;
2. kognitívnej, elementami ktorej sú pojmy, idey, koncepty, koncipujúce sa u každej jazykovej individuality do viac či menej organizovanej konštitúcie, systematizovaného obrazu sveta, ktorý zrkadlí jej axiologickú hierarchiu (Karaulov, 1998: 5) a
3. pragmatickej, ktorá „v sebe spája reprezentáciu a charakteristiku motívov a cieľov, riadiacich jej vývin a správanie, regulujúcich jej textovú produkciu a nakoniec aj definujúcich hierarchiu významov a hodnôt v jazykovom modeli sveta“ (Karaulov 2006: 37). Každá jazyková osobnosť vyrastá „... najprv z kognitívnej a až potom z pragmatickej úrovne, pretože až práve tam nadobúda neopakovateľnosť sebaprezentácie“ (Ejger; Rapoport 1991: 13).

Jazyková osobnosť je teda pojem generalizovaného obrazu nositeľa kultúrno-jazykových a komunikačno-aktivizujúcich hodnôt, poznatkov, mechanizmov a behaviorálnych reakcií (Karasik 2003), je typickým predstaviteľom určitej etnosociálnej skupiny, ktorý sa definuje na báze špecifických znakov verbálneho a neverbálneho správania sa a evidentnej hodnotovej orientácie (Karasik 2001). Vyjadrením sa v kategórii lingvopersonológie, jazyková osobnosť (v úlohe reprezentanta, t. j. autora alebo jeho recipienta) sa prezentuje prostredníctvom tzv. **antropotextu**, ktorý podľa Karaulova (1989) predstavuje „ľudský dokument“, text posudzovaný nie ako jazykovo-formalizovaný konštrukt, ale ako prejav človeka vo všetkých aspektoch jeho bytia. Tu vystáva otázka, na báze akých kritérií diferencovať text „všeobecného charakteru“ či bežný text od textu antropocentristicky orientovaného? Isté definičné vymedzenie ponúkajú Golev a Černyšovová, ktorí an-

tropotext chápu ako „text, odrážajúci rôznorodé aspekty jazykovej osobnosti. Môžeme teda skúmať psychologický, sociálny, právny, etický, ideologický a iný typ osobnosti (2003: 205). Antropotext, na základe uvedeného, môže vystupovať ako sociotext či psychotext, eventuálne môže predstavovať omnoho zložitejší fenomén v tom prípade, ak je zacielený, napríklad, na širšie množstvo recipientov. V danom prípade ho Golev a Černyšovová označujú ako sociopsychotext, vyznačujúci sa vysokou intencionalitou autora (zameranie na recipienta, resp. konkrétneho adresáta alebo typ adresátov) (ibidem). Užšie formovaný a definovaný je v personológii pojem **personotextu**, t.j. individuálneho rečového produktu, ktorý disponuje istými schematickými systémovo-štruktúrnymi príznakmi (forma, kohézia a koherentnosť, konkrétny obsah, sémantika, myšlienková súvislosť) a súčasne odráža rôznorakosť vlastností indivídua (autora) textu (Meľnik(ová) 2011: 138-139). Personotext tak nie je ničím iným, než odrazom základného postulátu lingvopersonológie – v každom personotexte sú badateľné konkrétne stopy jazykovej osobnosti každého konkrétneho autora (prejav konkrétnej písomnej jazykovej osobnosti autora – lingvopersóny) a aj jednotlivé typy jazykovej osobnosti (lingvopersonémy). V súlade s Golevovou koncepciou sa takéto typy jazykovej osobnosti traktujú ako „elementy lingvopersonologického fungovania jazyka“ (Golev 2005: 81). Ako uvádzajú Suchoterinová (Сухотерина) a Kuznecovová (Кузнецова) (2017: 175-177), typologizácia jazykovej osobnosti (lingvopersonémy) nadobudla dve základné orientácie: **úrovňovú** a **aspektuálnu**, ktoré sú podmienené verifikáciou dvoch variantov lingvopersonologickej hypotézy v jazyku – prvá predpokladá pohyb pozorovateľa od jazyka k jeho lingvopersonologickej konštante, druhá – od osobnosti ako nositeľa psychologických, sociálnych, komunikačných a iných špecifík k jej jazykovému komponentu. Zatiaľ čo tzv. úrovňová deskripcia typového prejavu jazykovej osobnosti súvisí s jednotlivými jazykovými rovinami (napríklad, slovesná, syntaktická, psychoortografická), štúdium aspektuálnej lingvopersonémy sa zameriava na deskripciu typových osobitostí realizácie jazykovej osobnosti na základe rôznych aspektov, parametrov, ktoré stoja „mimo jazyka“ – psychologické, profesijné, vekové a pod. (ibidem).

Metodologické východiská lingvopersonologických výskumov

Okrem tradičných lingvistických, štatistických a psychologických metód skúmania jazykovej osobnosti (pozorovanie, induktívna metóda, deduktívna metóda, etc.) nachádzame v lingvopersonológii aj výlučne lingvopersonologickú metodiku, pričom je konštruovaná na báze dichotomického princípu –

zameriava sa tak na ústnu, ako aj písomnú formu prejavu jazykovej osobnosti (lingvopersóny), tj. je závislý od charakteru kognitívno-jazykovej produkcie objektu výskumu. Keďže centrálnym objektom záujmu je pri výskume tohto typu text (najčastejšie z oblasti politického diskurzu), základná, fundamentálna analýza, na ktorú je lingvopersonológia zacielená, predstavuje:

a) **rekonštrukciu jazykovej osobnosti vo všetkých jej aspektoch prostredníctvom metódy štruktúrneho modelovania**. Jej autorom je Ju. N. Karaulov (za nosné dielo považujeme *Russkij jazyk i jazykovaja ličnosť*, 1987), ktorý vychádza z niekoľkých téz:

1. "praktická jazyková osobnosť – taký objekt, ktorý môže byť skúmaný len prostredníctvom modelov" (Karaulov 1987: 237);
2. štruktúra jazykovej osobnosti predpokladá systematickú deskripciu jeho lexikónu, tezauru a pragmatikonu;
3. najväčší záujem pre výskum fenoménu jazykovej osobnosti predstavujú viac menej vyššie úrovne štruktúry – tezaurus a pragmatikon;
4. v súvislosti s nedostupnosťou reálneho textového masívu môžu byť prameňom výskumu a rekonštrukcie jazykovej osobnosti texty, obsahujúce repliky persón (hrdinov) umeleckej literatúry (Karaulov 1987).

b) **lingvorétorickú rekonštrukciu**, ktorú realizuje prostredníctvom biografickej metódy (pozri bližšie výskumy V. V. Družininovovej a A. A. Vorožbitovovej (А. А. Ворожбитова). Metodika lingvorétorickej rekonštrukcie je zameraná na úrovňové charakteristiky jazykovej osobnosti, špecifikum mentality a idioštýl, pričom predpokladá primárnu rekonštrukciu, t.j. realizovanú na základe výskumu textového masívu jazykovej osobnosti a zdrojom tohto masívu sú denníky, rukopisy, redakčné texty, umelecká tvorba, osobná korešpondencia, prejavy a interview. Po generalizácii výsledkov výskumu primárnej rekonštrukcie slúži pre deskripciu jazykovej osobnosti sekundárna rekonštrukcia, t.j. rekonštrukcia, realizovaná na základe zberu a sumarizácie informácií o jazykovej osobnosti zo sekundárnych zdrojov (výskumné práce, svedectvo iných jazykových osobností, nachádzajúcich sa v blízkom kontakte so skúmaným objektom.

Záver

Ruský vedecký diskurz v oblasti výskumu jazykovej osobnosti významne prispel k rozšíreniu poznatkov o konštituovaní, štruktúrovaní a formovaní jazykovo a rečovo kompetentného nositeľa jazyka a kultúry. Aktuálny lingvopersonologický výskum sa opiera najmä o analýzu politicky, umelecky a kulturologicky orientovaných personotextov. Ako uvádza Gorická, pri

analýze ústnej reči, napríklad, politických subjektov, sa lingvopersonologický výskum zameriava najmä na rečové portrétovanie, genézové a komunikačné portrétovanie (Gorickaja 2013: 92-93), ktorého základy položil predstaviteľ Moskovskej sociolingvistickej školy M. V. Panov[3] (М. В. Панов). V tejto výskumnej línii pokračovali významní ruskí jazykovedci dvadsiateho a dvadsiateho prvého storočia T. G. Vinokur (Т. Г. Винокур), T. I. Jerofejevová (Т. И. Ерофеева), E. A. Zemská (Е. А. Земская), T. M. Nikolajevová (Т. М. Николаева), N. N. Rozanovová (Н. Н. Розанова), M. V. Kitajgorodská (М. В. Китайгородская), L. P. Krysin (Л. П. Крысин) a iní (pozri bližšie Blaho; Mertová 2018).

Literatúra

BARSUKOVA, E. V. (2007): *Jazykovaja ličnosť kak kategorija istoričeskoj kuľturologiji.* Avtoref. dis. kand. kuľturologii. Moskva: MGU.

BEKETOVA, A. P.; KUPRINA, T. V.; PETRÍKOVÁ A. (2018): Razvitije mežkuľturnoj kommunikativnoj tolerantnosti studentov v polijazyčnoj obrazovateľnoj srede vuza = Development of students` intercultural communicative tolerance in the university multilingual educational environment [print]. In: *Obrazovanije i nauka* [electronic]. Vol. 20, No. 2 (2018), s. 108-124.

BLAHO, M.; MERTOVÁ, N. (2018): *Sovietske reálie ako objekt lingvokulturologických výskumov.* Prešov: Filozofická fakulta.

ČUDINOV, V. A. (2007): *Problema jazykovogo subjekta*. <http://chudinov.ru/problema-yazyikovogo-subekta/> [1.5.2019]

DULEBOVA, I. (2012): Predmet „mežkuľturnaja kommunikacija" v projekte „Obrazovanije učitelej obščeobrazovateľnych škol v oblasti inostrannych jazykov". In: *Russkij jazyk v kommunikativnom prostranstve sovremennogo mira*. Machačkala: DGPU, s. 66-68.

EJGER, G. V.; RAPOPORT, I. A. (1991): *Jazyk i ličnosť: učebnoje posobije.* Charkiv: Izdateľstvo CHGU.

GOLEV, N. D. (2005): Lingvopersonologija, antropotekst, tipy jazykovoj ličnosti (lingvopersonemy). In: *Universitetskaja filologija – obrazovaniju: čelovek v mire kommunikacij: materialy meždunarodnoj nauč. prakt. konf. „Komunikativistika v sovremennom mire: čelovek v mire kommunikacij"*. Barnaul: AltGU, s. 81-86.

GOLEV, N. D.; ČERNYŠOVA, T. V. (2003): Publicističeskij antropotekst kak otraženije socialľnoj poziciji adresata. In: *Vestnik Tomskogo*

[3] Skúma najmä lexikón, tezaurus a pragmatikon jazykovej osobnosti (Panov 1990).

gosudarstvennogo universiteta, № 277, s. 205-210. <http://journals.tsu.ru/uploads/import/787/files/277-205.pdf> [25.2.2018]

GOLEV, N. D.; SAIKOVA, N. V.; CHOMIČ, E. P. (eds.) (2006): *Lingu-opersonologija: tipy jazykovych ličnostej i ličnostno-orientirovannoje obučenije.* Barnaul; Kemerovo: BSPU.

GORICKAJA, Ju. V. (2013): Lingvopersonologija: obzor metodov i metodik. In: *Naukovi praci Kamjanec-Podiľskogo nacionaľnogo universitetu imeni Ivana Ogijenka. Filologični nauki,* vip. 33. Kamjanec-Podiľskij: KPNU imeni Ivana Ogijenka, s. 92-94.

IVANCOVA, E. V. (2010): O termine „jazykovaja ličnosť“: istoki, problemy, perspektivy ispoľzovanija. In: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija,* № 4 (12).

JEREMEJEVA, O. A. (1991): O poňatiji „jazykovaja ličnosť“. In: *Lingvistika: vzaimodejstvije koncepcij i paradigm.* Charkov, vyp. 1, No. 2.

JEROŠENKO, A. P. (2003): Koncept „Čelovek“ v antropologičeskoj lingvistike: osobennosti intepretaciji. In: *Antropocentričeskaja paradigma v filologiji*. Stavropoľ, № 2, s. 18-20.

KARASIK, V. I. (2001): Modeľnaja ličnosť kak lingvokuľturnyj fenomen. In: *Filologija i kuľtura*. Tambov: Izdateľstvo TGU, s. 98-101.

KARASIK, V. I. (2002): *Jazykovoj krug: ličnosť, koncepty, diskurs*. Volgograd: Peremena.

KARASIK, V. I. (2003): Jazykovaja ličnosť: aspekty izučenija. In: *II. Meždunarodnaja naučnaja konferencija „Jazyk i kuľtura“*. Moskva: Izdateľstvo RAN RF, s. 362-363.

KARAULOV, Ju. N. (1982): Roľ precedentnych tekstov v strukture i formirovaniji jazykovoj ličnosti. In: *Naučnyje tradiciji i novyje napravlenija v prepodavaniji russkogo jazyka i literatury: Doklady sovetskoj delegaciji na VI kongresse MAPRJAL*. Moskva: Iskusstvo, s. 105-123.

KARAULOV, Ju. N. (1987): *Russkij jazyk i jazykovaja ličnosť.* Moskva: Nauka.

KARAULOV, Ju. N. (2006): *Russkij jazyk i jazykovaja ličnosť.* 5-oje izdanije. Moskva: KomKniga.

KARAULOV, Ju. N; KRASIĽNIKOVA, E. V. (1989): Russkaja jazykovaja ličnosť i zadači jejo izučenija. In: *Jazyk i ličnosť.* Moskva: Nauka, s. 3-11.

KĽUKANOV, I. E. (1990): Jazykovaja ličnosť i integraľnyje smyslovyje obrazovanija. In: *Jazyk, diskurs, ličnosť. Mežvuzovskij sbornik naučnych trudov*. Tver: TGU, s. 69-73.

KOČETKOVA, T. V. (1996): Problema izučenija jazykovoj ličnosti nositeľa elitarnoj rečevoj kuľtury (obzor). In: *Voprosy stilistiki.* Saratov, vyp. 26, s. 14-24.
MEĽNIK, N. V. (2011): *Derivacionnoje funkcionirovanije russkogo teksta: lingvocentričeskij i personocentričeskij aspekty: diss. d-ra filol. nauk.* Kemerovo: Kemerovskij gosudarstvennyj universitet.
NEROZNAK, V. P. (1996): Lingvističeskaja personologija: k opredeleniju statusa discipliny. In: *Jazyk. Poetika. Perevod: Sbornik naučnych trudov*. Moskva: MGLU, s. 112-116.
PANOV, M. V. (1990): *Istorija russkogo literaturnogo proiznošenija VIII–XIX vv*. Moskva: Nauka.
SEDOV, K. F. (1999): Portrety jazykovych ličnostej v aspekte ich stanovlenija (principy klassifikaciji i uslovija ich formirovanija). In: *Voprosy stilistiki*. Saratov: Izdateľstvo Saratovskogo universiteta, s. 3-29.
SEDOV, K. F. (2006): Tipologija i portretirovanije našich sovremennikov. In: *Lingvopersonologija: tipy jazykovych ličnostej i ličnostno-orientirovannoje obučenije*. Barnaul; Kemerovo: Barnauľskij gosudarstvennyj pedagogičeskij universitet, s. 149-204.
SUCHOTERINA, T. P.; KUZNECOVA, A. S. (2017): Linvopersonema avtora tekstov ekstremistskogo soderžanija. In: *Odin pojas – Odin puť.* Jekaterinburg: FGBOU VO; UGPU, s. 175-177, <http://politlinguist.ru/-materials/conf/2017.pdf> [17.2.2019].
VORONOVA, N. G. (2012): Opredelenije objekta i predmeta lingvopersonologiji. In: *Naučnyje vedomosti, seria Gumanitarnyje nauki,* № 24 (143), vyp. 16, s. 11-18.

Kontakt:

Mgr. Nikoleta Mertová, PhD.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Department of Russian Studies
Faculty of Arts
University of Presov in Presov

Email Address: nikoleta.mertova@unipo.sk

Princípy tolerancie v jazyku súčasného ruského a slovenského politického diskurzu

Martin Blaho

Abstract

The Principles of Tolerance in the Language of Contemporary Russian and Slovak Political Discourse. *Modern language is characterized by the use of means of expression, which relate to the sphere of social relations, whether in the positive or negative sense. The principles of tolerance in contemporary political discourse also find their conceptualization. There are new trends that unite the forces of many scientific trends, exploring people through the analysis of his language and speech in many of their forms. Tolerance is one of the key concepts on which society relies, which has adopted democratic principles in connection with the problems of power, the bearers of other opinions, traditions and cultural values. At the same time, there are serious problems in the study of the concept of tolerance itself, as well as in the organization of the communication space in relation to ensuring a tolerant attitude to the other.*

Kľúčové slová: tolerancia, jazyk, politika, spoločnosť.
Keywords: Tolerance, Language, Politics, Society.

Úvod

Súčasný jazyk je charakteristický používaním jazykových prostriedkov, ktoré sú naviazané na oblasť sociálnych vzťahov, a to jednak v pozitívnej, ale aj negatívnej rovine. Princípy tolerancie v súčasnom politickom diskurze taktiež nachádzajú svoju konceptualizáciu. Objavujú sa nové tendencie, ktoré spájajú sily mnohých vedeckých smerov, ktoré skúmajú človeka prostredníctvom analýzy jeho jazyka a reči v ich mnohorakých formách.

Tolerancia je jednou z kľúčových koncepcií, na ktoré sa orientuje spoločnosť, ktorá implementuje demokratické princípy vo vzťahu k problematike moci, nositeľov iných postojov, tradícií a kultúrnych hodnôt.

Tolerancia v ruskom a slovenskom jazyku

Aby sme mohli lepšie pochopiť obsahovú náplň samotného pojmu tolerancia, začnime jeho jazykovou analýzou v základných lingvistických slovníkových zdrojoch. V ruskom jazyku existujú v tomto kontexte dve slová s rovnakým významom - *терпимость* a *толерантность*, pričom prvé z nich v ruštine funkčne pôsobí oveľa dlhšie ako prvé. Slovo *терпимость*, resp. *терпение* vzniklo od slovesa *терпеть* a môžeme ho nájsť prakticky vo všetkých slovníkoch ruského jazyka a aj v etymologických slovníkoch.

Napríklad v jednom z najvýznamnejších výkladových slovníkov ruštiny, v slovníku V. I. Daľa[1], ktorého vznik sa datuje do druhej polovice 19. storočia, je pri slove *терпимость* uvedené, že je to vlastnosť alebo kvalita, schopnosť niečo alebo niekoho trpieť, znášať, avšak iba na základe milosrdenstva, zhovievavosti. Ďalší autori azda najznámejšieho výkladového slovníka ruského jazyka S. I. Ožegov a N. Ju. Švedova (1992) definujú tento pojem ako umenie bez nenávisti, trpezlivo prijímať cudzí názor, mienku, správanie.

Analogicky môžeme nájsť obdobné definície aj v etymologických slovníkoch. P. Ja. Černych (1999) pri slovese *терпеть* hovorí, že je to proces, pri ktorom vytrvalo a odovzdane znášame, prežívame niečo ťažké (v morálnom zmysle) alebo nepríjemné, prípadne ako schopnosť prejavovať vytrvalosť, strpieť, zmieriť sa niečím, trpieť. V slovníku M. Fasmera (1987) má sloveso *терпеть* konkrétny význam – meravieť, stuhnúť. Analogická definícia je v slovníku N. M. Šanského (1982) – *терпеть* – staré slovanské slovo s tým istým koreňom ako aj *неметь* (litovské *tiřpti*) – stať sa nehybným, zmeraveným (lotyšské *torpĕre*) – umierať (nemecké *sterben*). Podľa M. A. Semaška (2007) teda substantívum *терпимость* alebo verbum *терпеть* v sebe nesú obsah v podobe pasívneho prijímania okolitej reality, neprotivenia sa jej, vlastne schopnosť „nastaviť druhé líce“.

M. A. Semaško (2007) hovorí, že prvýkrát sa pojem *толерантность* traktoval vo vedeckom diskurze v 18. storočí, o čo sa pričinil francúzsky filozof a autor pojmu ideológia Antoine-Louis-Claude Destutt. Najprv sa daný pojem používal vo význame trpezlivosť a neskôr ako znášanlivosť, zhovievavosť. V Rusku sa pojem tolerancia začal používať v liberálnej tlači od polovice 19. storočia, a to v pozitívnom význame. Od polovice 30. rokov 20. storočia tento pojem zmizol z politickej lexiky. Vo Veľkej sovietskej encyklopédii vydanej v roku 1956 tento termín ešte absentuje, avšak vo vydaní z roku 1977 sa uvádza jeho význam z oblasti prírodných vied. V ruskej náučnej literatúre sa pojem tolerancie znova dostáva do povedomia začiat-

[1] Dostupné na: http://slovardalja.net.

kom 90. rokov 20. storočia. V Politickej encyklopédii[2] môžeme nájsť, že politická tolerancia je nevyhnutnou podmienkou vo vzťahoch všetkých aktívnych účastníkov spoločenského života, ktorí si uvedomujú nevyhnutnosť fungovania usporiadaných civilizovaných vzťahov tak vo vnútri štátu ako aj medzi štátmi navzájom. V elektoronickom lexikóne slovenského jazyka[3] nájdeme pod heslami tolerancia, tolerantnosť podobné významy ako v ruštine, až na špecifikum vo vzťahu k Tolerančnému patentu cisára Jozefa II.:

1. znášanlivosť voči presvedčeniu, spôsobom ap. iných: názorová tolerancia
2. tech. najvyššia prípustná odchýlka: dovolená tolerancia;
    - tolerančný príd.: hist. Tolerančný patent (z r. 1781); tech. tolerančný kaliber na meranie tolerancie - tolerantný príd. - prejavujúci toleranciu, znášanlivý;
    - tolerantne prísl.: správať sa tolerantne;
    - tolerovať nedok.
    - znášanlivosť -i ž.

1. tolerancia (význ. 1): náboženská znášanlivosť
2. schopnosť znášať niečo: znášanlivosť prostredia, znášanlivosť liekov.

K ďalším kognitívnym príznakom kategórie tolerancie by sme mohli zaradiť: pripravenosť k prijímaniu iných názorov, civilizovaný kompromis, pripravenosť moci prijímať iný názor v spoločnosti, snaha o hľadanie riešenia v niekoľkých možných variantoch, umenie riešenia nezhôd otvorenou cestou, konštruktívne a pozitívne, dodržiavanie spravodlivého prístupu k zúčastneným stranám.

Tolerancia inak

E. M. Azimov a N.A. Politaeva (2018) hovoria o nejednoznačnosti, resp. nesprávneho chápania princípov tolerancie v rámci pozitívneho fungovania politiky tolerancie v konkrétnej spoločnosti. Je potrebné dodať, že kritikov politiky tolerancie je možné rozdeliť do dvoch skupín: sú to buď predstavitelia krajnej pravice alebo občania, ktorí nevystupujú proti formovaniu vzájomného rešpektu a úcty k iným kultúram a náboženstvám, ale ktorí poukazujú na hrozbu zamlčiavania príčin, ktoré vyvolávajú netolerantné správanie. Obzvlášť viditeľné je to podľa N. Mertovej (2016) v prípade problematiky migrácie, kedy je interakcia "my" a "oni" živnou pôdou vzniku metaforických foriem reflektovania reality.

[2] Političeskaja encyklopedija, Moskva, 1999.
[3] Dostupné na: http://www.slex.sk/index.asp.

Tolerancia je efektívna iba v prípade, že je vzájomná. Jednovektorová tolerancia preto podľa nich (tamže) prakticky generuje konfliktogénne prostredie. Udalosti, ktoré pred niekoľkými desaťročiami mali potenciál vyvolať u recipienta ostrú emocionálnu reakciu, dnes vyvolávajú u mladej generácie nezriedka smiech, v lepšom prípade ľahostajnosť. Termín prevzatý z medicíny tolerancia (znášanlivosť) označuje neschopnosť organizmu reagovať na vonkajšie podnety (antigény), čím absentuje adekvátna reakcia ako obrana pred poškodením, hrozbou, prípadne smrťou organizmu samotného. Absolútna tolerancia je preto de facto zánik organizmu. Preto tu vyvstáva otázka, či prílišná orientácia na politiku tolerancie bez zabezpečenia bezpečnosti – aj bezpečnosti kultúry a kultúrneho kódu miestneho obyvateľstva - nepovedie k záhube spoločnosti a štát k strate svojej suverenity, tak v priamom, ako aj v prenesenom význame. Existuje tu vážne riziko, že časť politických elít zneužije takýto stav v spoločnosti pre svoje (pochybné) ciele. E.M. Azimov a N.A. Politaeva (2018) uvádzajú, že len 35% občanov Ruska vie, čo vlastne pojem tolerancia (толерантность) znamená a aký má ozajstný obsah.

Záver

Jedným z najefektívnejších prostriedkov realizácie princípov tolerancie v povedomí spoločnosti je používanie tolerantných slov, výrazov, slovných spojení, akými sú napríklad: humanizmus, vzájomné pochopenie a úcta, zhovievavosť, priateľstvo a spolupráca medzi národmi a etnikami.

Je dôležité doplniť, že takéto jazykové jednotky je nevyhnutné používať v pozitívnom kontexte a nie ako formy irónie, výsmechu alebo manipulatívnych metód. Analýza jazyka politického diskurzu umožňuje nielen identifikovať negatívne fenomény sociálnej interakcie členov konkrétnej society, ale aj spätne vplývať na ich elimináciu v rámci špecifickej komunikácie. Ju. P. Zinčenko, A. V. Loginov (2011) hovoria, že politika tolerancie je nevyhnutnou podmienkou fungovania súčasnej spoločnosti, profylaktikou nacionalizmu a xenofóbie. Ľ. Guzi (2016) v tomto kontexte podotýka, že je nevyhnutné zamerať svoju aktivitu na čo možno najkomplexnejšiu reflexiu cudzej kultúry, jej zákonitostí, systém hodnôt.

Tolerancia sa implementuje na osoby alebo skupiny osôb, ktorí sa snažia o pozitívnu vzájomnú interakciu, usporiadané vzťahy nenarušujúce ľudské práva, nespôsobujúce ujmu iným pri realizácii ich vlastných slobôd. Tolerancia nie je slabosť, ale silné, objektívne, pozitívne a výhodná vlastnosť pre toho, kto ju prejavuje. Preto tolerancia nie je pasívna kategória, nie je to len úcta k iným, ale je to zároveň pozícia, ktorá predpokladá rozširovanie

osobnostných hodnotových orientácií s cieľom pozitívnej interakcie s inými kultúrami.

Problematika tolerancie ako konštruktívneho prístupu riešenia konfliktných situácií v sociálno-politickej oblasti ponúka v súčasnosti jednu z možných alternatív. Výskum jazyka politického diskurzu (jazyk chápaný ako reflexív reality) umožňuje nielen odhaľovať negatívne javy sociálnej interakcie príslušníkov konkrétnej spoločnosti, ale aj spätne pôsobiť prostredníctvom neho na vedomie spoločnosti a zabrániť prehlbovaniu a rozširovaniu takýchto záporných fenoménov. V tomto smere majú svoju nezastupiteľnú úlohu masmédiá ako nositelia informácií a predstavitelia tzv. štvrtej moci. Môžu svoju silu použiť (ako sa to neraz deje) na manipulovanie, alebo, čo je pre spoločnosť prínosnejšie, ba priam nevyhnutné, môžu pôsobiť profilakticky a svojim zameraním posilňovať ideu tolerancie v každodennej komunikácii.

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA № 1/0285/19 Analýza, typológia a interpretácia súčasnej ruskej jazykovej osobnosti (Lexikon – tezaurus – pragmatikon).

Literatúra

AZIMOV, E. M.; POLITAEVA, N. A. (2018): Politika tolerantnosti kak faktor, provocirujuščij radikalizaciju obščestva. In: *Studia Humanitatis Borealis*, No. 2, s. 15-18.

BLAHO, M. (2015): Jazykový obraz sveta vo vzťahu k Rusku konca XX. storočia po súčasnosť. In: GUZI, Ľ; MERTOVÁ, N.; BLAHO, M. (eds.): *Ruská spoločnosť a ruský jazyk v minulom storočí*. Prešov: FF PU v Prešove, s. 164-213.

ČERNYCH, P. Ja. (1999): *Istoriko-etimologičeskij slovar sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.

FASMER, M. (1987): *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka*. Moskva.

GUZI, Ľ. (2016): Historická symbolika v politickom diskurze postsovietskeho Ruska. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 135-149.

MERTOVÁ, N. (2016): Metafora ekzistenciaľnogo krizisa v kontekste migracii (analiz mediadiskursa i političeskoho diskursa). In: *Aktuaľnyje problemy obučenija russkomu jazyku XII = Current issues of the Russian language teaching XII.* Brno: Masarykova univerzita, s. 210-219.

OŽEGOV, S. I.; ŠVEDOVA, N. JU. (2007): *Tolkovyj slovar russkogo jazyka*. Moskva: A TEMP.

TER-MINASOVA, S. G. (2000): *Jazyk i mežkuľturnaja kommunikacija*. Moskva: Slovo.
TCHORIK, V. I.; FANJAN, N. JU. (2006): *Lingvokuľturologija i mežkuľturnaja kommunikacija. Učebnoje posobije*. Moskva: GIS.
SEMAŠKO, M. A. (2007): Razvitie termina tolerantnosť v gumanitarnych naukach. In: *Pisma v Emissija. Offlajn: elektronnyj naučnyj žurnal*, No. 10, <http://www.emissia.org/offline/2007/1204.htm> [12. 7. 2019].
ŠANSKIJ, N. M. (1982): *Etimologičeskij slovar russkogo jazyka*. Moskva: Moskovskij universitet.
ZINČENKO, Ju. P.; LOGINOV, A. V. (2011): Tolerantnosť kak faktor protivodejstvija ksenofobii: upravlenie riskami ksenofobii v obščestve riska. Moskva: Federaľnyj institute razvitija obrazovanija.

Kontakt:

Mgr. Martin Blaho, PhD.

Inštitút rusistiky
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove

Institute of Russian Studies
Faculty of Arts
Prešov University

Email Address: martin.blaho@unipo.sk

Precedentné mená a obraz kandidátov na ukrajinského prezidenta v ruskom mediálnom diskurze

Katarína Jalová

Abstract

Precedent Names and Image of candidates For Ukrainian President in Russian Media Discourse. *The current political situation in Ukraine related to the recent presidential elections and their results has also resonated in the Russian media discourse. The article analyzes the formation of the image of former Ukrainian president Petro Poroshenko and his successor in the supreme state post Volodymyr Zelensky through precedent names with the sources in the most famous satirical novels of I. Ilf and E. Petrov Twelve Chairs and Golden Calf. In research, the attention is paid on analyze of selection the precedent names and their metaphorical meaning in the media and political discourse.*

Kľúčové slová: prezidentské voľby, politický diskurz, precedentné mená, Iľf a Petrov.
Key words: presidential elections, political discourse, precedent names, Ilf and Petrov.

Úvod

Prezidentské voľby na Ukrajine boli jednou z najsledovanejších udalostí uplynulých mesiacov. V súvislosti so stále napätou situáciou na východe Ukrajiny na výsledky volieb obzvlášť upierali pozornosť médiá krajín východnej Európy. Predvolebnú kampaň poznačilo niekoľko incidentov a po prvom kole prezidentských volieb sa niesla v duchu súperenia dvoch favoritov na víťazstvo – úradujúceho prezidenta Petra Porošenka a herca a komika Volodymyra Zelenského. Vzhľadom na to, že „volebná kampaň je zvlášť dôležitá v štátoch so slabou voličskou identifikáciou s politickými stranami, s vysokou mierou voličskej fluktuácie, so slabo ukotveným stranickým systémom a s nedostatočne inštitucionalizovanými politickými stranami", predpokladá sa, že volič sa bude „skôr rozhodovať podľa osobných a momentálnych sympatií k politickému lídrovi, prípadne k vedeniu politickej strany, ako podľa toho, či sa identifikuje s volebným obsahom kandidujúcich subjektov" (Štefančík, Dulebová 2017: 34). Špecifickou črtou prezen-

tácie predvolebnej kampane, priebehu a výsledku volieb, ako aj povolebnej situácie na Ukrajine v ruských médiách je frekventované používanie precedentných mien na označenie jednotlivých prezidentských kandidátov. V analytickej časti príspevku sa preto zameriavame na najfrekventovanejšie precedentné mená, ktorých zdrojom sú romány I. Iľfa a J. Petrova *Dvanásť stoličiek* a *Zlaté teľa*.

Politický diskurz a precedentné fenomény

Vďaka komunikačno-pragmatickému obratu v lingvistike pred takmer polstoročím došlo k prehĺbeniu a rozšíreniu výskumov zameraných na analýzu interakcie jazyka a politiky, čo podmienilo nutnosť vzniku novej interdisciplinárnej vedy – politickej lingvistiky. Politická lingvistika je „úzko spätá s ďalšími lingvistickými smermi – so sociolingvistikou zaoberajúcou sa problémami interakcie jazyka a spoločnosti, s funkčnou štylistikou a najmä výskumom publicistického štýlu, s klasickou a modernou rétorikou, s kognitívnou lingvistikou a lingvistikou textu" (Čudinov 2006: 5). Ciele politickej lingvistiky sa v súčasnosti definujú širšie: „stanovenie zákonitostí vzájomného pôsobenia spoločensko-politických udalostí na zmeny v jazyku a naopak, t. j. skúma sa nie len jazyk využívaný v politických cieľoch, ale i vzájomné pôsobenie jazyka na politiku ako takú a recipročne i politiky na jazyk" (Adamka 2016: 13). Politická komunikácia tak nielen „odovzdáva informácie, ale aj emocionálne ovplyvňuje adresáta, mení politický obraz sveta existujúci vo vedomí človeka" (Čudinov 2006: 7).

Objektom výskumu politickej lingvistiky je politický diskurz, ktorý vo svojej monografii *Semiotika političeskogo diskursa* komplexne analyzuje ruská lingvistka J. Šejgalová. Podľa jej koncepcie politický diskurz predstavuje „svojský jazykový systém, v ktorom prebieha modifikácia sémantiky a funkcií rôznych typov jazykových jednotiek a štandardných rečových činností" (Šejgal 2000: 5). Dôležitým aspektom pri výskume politického diskurzu je fakt, že sa „sústavne prelína s inými druhmi diskurzov – právnickým, vedeckým, masmediálnym, pedagogickým, reklamným, religióznym, športovým, umeleckým a pod." (Šejgal 2000: 18). Azda najproduktívnejšou súčasťou politického diskurzu je masmediálny diskurz, pretože „akýkoľvek materiál v masmédiách, v ktorom je reč o politike a autorom ktorého je politik alebo, naopak, je adresovaný politikovi, je potrebné zaradiť k politickému diskurzu" (Šejgal 2000: 38). Politický diskurz môžeme definovať aj ako „realizáciu jazyka politiky vo všetkých jej podobách, ako reálne zhmotnenie všetkých prostriedkov národného jazyka v reči, ktoré je možné používať v kontexte politickej činnosti. Politický diskurz ako odzr-

kadlenie spoločensko-politického života štátu nesie v sebe prvky jeho kultúry, spoločné a národné špecifické kultúrne hodnoty" (Dulebová 2016: 107).

Za súčasť spomínaných prvkov kultúry národa môžeme označiť precedentné fenomény, ktoré sú „základnými (centrálnymi) elementmi kognitívnej bázy predstavujúcej súbor poznatkov a predstáv všetkých hovoriacich daným jazykom" (Zacharenko 1997: 82). Pojem precedentné fenomény ešte pod prvotným názvom precedentné texty ako prvý definoval ruský lingvista J. Karaulov (1987: 216) a označil ich za texty „významné pre ľubovoľnú osobnosť z poznávacieho a emocionálneho hľadiska; majúce nadosobný charakter, t.j. sú dobre známe aj širokému okoliu daného jednotlivca, vrátane jeho predchodcov a súčasníkov; texty, na ktoré sa v diskurze danej jazykovej osobnosti neustále odvoláva." Do hyperonymického pojmu precedentný fenomén, spájajúceho rozličné javy precedentnosti, Karaulovov termín zastrešili D. Gudkov a V. Krasnychová, pričom D. Gudkov (1999) definoval precedentné fenomény ako „základné zložky kognitívnej bázy a majú všetky hlavné príznaky precedentnosti: invariantnosť, reprodukovateľnosť, axiologickú povahu, vystupujú ako etalóny a klišé. V kognitívnej báze sa uchovávajú ako národno-determinované minimalizované predstavy". Precedentné fenomény môžu byť sociálno-precedentné („známe každému priemernému predstaviteľovi ľubovoľnej society a sú súčasťou kolektívneho kognitívneho priestoru"), národno-precedentné („známe každému priemernému predstaviteľovi ľubovoľného lingvokultúrneho spoločenstva a sú súčasťou kognitívnej bázy daného spoločenstva") a univerzálno-precedentné („známe každému homo sapiens a sú súčasťou univerzálneho kognitívneho priestoru ľudstva") (Gudkov 2003: 104). Najfrekventovanejšími v každom druhu diskurzu sú univerzálno-precedentné a národno-precedentné fenomény. Medzi posledne menované patrí v ruskom mediálnom diskurze azda najrozsiahlejšia skupina precedentných fenoménov so zdrojom v ruskej klasickej literatúre 19. a 20. storočia.

Hyponymickými pojmami precedentných fenoménov sú precedentné texty, t. j. „ukončené produkty rečovo-kognitívnej činnosti, polypredikatívne jednotky, zložité znaky, zmysel ktorých sa nerovná súčtu významov jeho komponentov a ktoré sú dobre známe takmer každému členovi národno-kultúrneho spoločenstva" (Gudkov, Krasnych, Zacharenko 1997: 107), napr. *Dvanásť stoličiek*, precedentné situácie t. j. „konkrétne, resp. iluzórne, ideálne situácie spojené s určitými konotáciami, na základe ktorých ich pripodobňujeme reálne prebiehajúcej situácii, pričom túto sekundárne označujeme prostredníctvom výrazov a fráz spojených so situáciou, s ktorou sú nerozlučne spojené" (Adamka 2008), napr. *zasadnutie tajného Zväzu meča a pluhu*, precedentné výpovede t. j. „reprodukovateľné produkty rečovo-kognitívnej činnosti, ukončené jednotky, ktoré môžu aj nemusia byť pre-

dikatívne; zložité znaky, ktorých celkový význam sa nerovná súčtu významov ich jednotlivých komponentov, posledný je vždy „širší“ než jednoduchý súhrn významov ” (Gudkov, Krasnych, Zacharenko 1997: 65), napr. *командовать парадом буду я* a precedentné mená t.j. „individuálne mená spojené s dobre známym textom, najčastejšie tiež precedentným, alebo so situáciou dobre známou nositeľom jazyka, a preto tiež precedentnou ” (Gudkov 1998: 83), napr. *Ostap Bender*. Precedentné meno často aktualizuje precedentné texty aj precedentné situácie, a aj preto je považovane za kľúčové pre kategóriu precedentnosti.

Diela Iľfa a Petrova ako zdroje precedentnosti v ruských médiách

Tradičným prvkom ruskej politickej komunikácie je používanie precedentných fenoménov, čo „dovoľuje jasnejšie predstaviť politický postoj autora, upriamiť pozornosť na historické základy súčasných sociálnych teórií, posilniť pragmatický vplyv textu” (Nachimova 2007: 120). Ako sme už spomínali vyššie, najčastejším zdrojom precedentnosti v ruskom mediálnom diskurze je ruská klasická literatúra 19. a 20. storočia, diela ktorej ponúkajú citáty vhodné na metaforické opísanie azda každej životnej situácie, ale najmä rozsiahle spektrum ľudských vlastností zosobnených v jednotlivých literárnych postavách. Z literatúry 19. storočia sú najproduktívnejším zdrojom v prevažnej miere negatívnych charakterov diela N. V. Gogoľa *Revízor* a *Mŕtve duše* s notoricky známym Chlestakovom, Čičikovom či Pľuškinom. Pokračovateľom gogoľovskej tradície výsmechu ruskej spoločnosti už v porevolučnom období konca 20. rokov 20. storočia je autorská dvojica Iľja Iľf a Jevgenij Petrov s čitateľsky mimoriadne populárnymi románmi *Dvanásť stoličiek* a *Zlaté teľa*. Tieto precedentné texty natoľko vošli do povedomia čitateľov a nositeľov ruského jazyka, že v citátoch z nich nemusia okamžite vidieť literárny zdroj, lebo aj bez toho cítia všetky konotačné odtiene (napr. *Командовать парадом буду я!*; *На блюдечке с голубой каемочкой*; *Может быть, тебе дать еще ключ от квартиры, где деньги лежат?* – používa sa aj v skrátenom tvare *ключ от квартиры* a *на блюдечке с каемочкой*).

Mená hlavných hrdinov oboch diel sa v ruských médiách stali rovnako obľúbeným spôsobom označenia politikov a ďalších verejne činných osôb. Najfrekventovanejšími antroponymami používanými buď v zložení jedného elementu (meno alebo priezvisko) alebo dvoch elementov (meno aj priezvisko) sú *Ostap Bender* (*Остап Бендер*), *Michail Panikovský* (*Михаил Паниковский*), *Hyppolit „Kiki” Vorobjaninov* (*Ипполит „Киса” Воробьянинов*), *madam Gricacujevová* (*мадам Грицацуева*), *ľudožrútka*

Elločka (*Эллочка-людоедка*), precedentná výpoveď kontaminovaná precedentným menom *deti poručíka Šmidta* (*дети лейтенанта Шмидта*), a tiež toponymum *New Vasiuky*, ktoré však vzniklo kontamináciou toponým *New Moskva* (*Нью-Москва*) a *Staré Vasiuky* (*Старые Васюки*) („Васюки переименовываются в Нью-Москву, Москва – в Старые Васюки" (Iľf, Petrov 2016: 314))

V našej analýze výskytu precedentných mien v ruskom mediálnom diskurze, ohraničenej na jednej strane diskurznou udalosťou prezidentských volieb na Ukrajine a na druhej strane zdrojovými textami *Dvanásť stoličiek* a *Zlaté teľa*, sme zafixovali použitie len mužských precedentných mien *Ostap Bender*, *sitzpredseda Funt*, *Michail Panikovský*, *Kisa Vorobjaninov*, precedentnej výpovede kontaminovanej precedentným menom *deti poručíka Šmidta* a precedentného toponyma *New Vasiuky*.

Zamerajme sa teda detailnejšie na to, akými menami nálepkovali nielen ruskí novinári, ale aj politickí konkurenti či politológovia bývalého ukrajinského prezidenta Petra Porošenka ešte v čase jeho pôsobenia na najvyššom štátnom poste a počas predvolebnej kampane. Správanie bývalého ukrajinského prezidenta novinári najčastejšie prirovnávajú k správaniu legendárneho dobrodruha a „veľkého kombinátora" Ostapa Bendera, ktorý ovláda „štyristo pomerne poctivých spôsobov odňatia peňazí", ako v článku „Аферист Порошенко хочет надуть Европу, как **Остап Бендер**": „Образно говоря, Порошенко, как **Остап Бендер**, предлагает европейским партнерам «**утром стулья, а вечером деньги**»." K Ostapovi Benderovi Petra Porošenka prirovnal aj politik a ďalší neúspešný kandidát na ukrajinského prezidenta Oleg Ľaško: „«Играет, как **Остап Бендер**»: Ляшко рассказал о предвыборных комбинациях Порошенко", pričom upriamuje pozornosť na plány Porošenka zachovať si politickú moc aj v prípade neúspechu vo voľbách. Ako však ukázali výsledky prezidentských aj nedávnych parlamentných volieb, Porošenkov vplyv na ukrajinskú politiku rapídne klesol. Priebeh predvolebnej kampane Petra Porošenka tiež pripomínal činy Ostapa Bendera v románe *Dvanásť stoličiek*, keď obyvateľom Vasiuk sľuboval medziplanetárny šachový turnaj. Porošenko na jednom zo svojich stretnutí s voličmi rozprával o tom, ako: „«миллионы граждан планеты» то ли поедут в Украину и в данную область, то ли наоборот, из неё побегут… Немедленно вспоминался бессмертный **Остап Бендер**, расписывающий перед жителями Нью-Васюков грядущие межпланетные шахматные турниры…" ako sa môžeme dočítať v článku s názvom „Красиво обещают: столичная власть по-богатому агитируеи за Порошенко". Precedentné toponymum New Vasiuky je v tomto prípade len súčasťou objasnenia spomínanej precedentnej situácie. Okrem Ostapa Bendera je populárne aj prirovnanie Porošenka k „lakomému vidieckemu

podvodníčkovi" a „narušiteľovi konvencie detí poručíka Šmidta" (Cingerová, Dulebová, Hrčková 2016: 111) Michailovi Panikovskému, ako napríklad v článku „Порошенко стал гусекрадом **Паниковским** – нарушил конвенцию". Vláda Petra Porošenka porušila konvenciu o vzájomnom neútočení na poslancov Verchovnej Rady tým, že zverejnila kompromitujúce video poslanca Igora Mosijčuka, na ktorom berie úplatok, čo ho stálo miesto poslanca a na dva mesiace aj osobnú slobodu. Ďalším špecifikom literárneho Panikovského bolo profesionálne podvádzanie, okrádanie a žobranie, čo využil autor článku „Порошенко – попрошайка в Брюсселе": „Поведение Главного кондитера нации больше всего напоминало «великого слепого» **Паниковского**, который бегал за товарищем Корейко и клянчил «дай мильон, дай мильон»." Precedentné meno Panikovský dopĺňa precedentná situácia vyjadrená precedentnou výpoveďou z románu *Zlaté teľa*, kedy „žobrák" Panikovský naháňa tajného milionára Korejka zo slovami „Daj milión, daj milión, daj milión!". Porošenko teda, rovnako ako Panikovský, „žobronil" v Bruseli o finančnú pomoc pre Ukrajinu.

V prezentácii víťaza prezidentských volieb a bývalého komika Volodymyra Zelenského prevládajú obavy z toho, že je ďalšou nastrčenou bábkou v rukách mocných oligarchov (najmä Igora Kolomojského, majiteľa televízie 1+1, vďaka ktorej sa zo Zelenského stala hviezda seriálu *Sluha ľudu / Слуга народа*), čo sa odzrkadľuje aj na použitých precedentných menách. Ruský politológ S. Kurgiňan vo vysielaní programu *Večer s Vladimírom Soloviovom* na štátnej televízii Rossija prirovnal Zelenského k sitzpredsedovi Funtovi z románu *Zlaté teľa*, ktorého povolaním bolo „trpieť za iných" (Iľf, Petrov 2002: 156) a odsedieť si vo väzení trest za podvody v podnikaní: „Зеленский – это **зиц-председатель Фунт**, поставленный на время". V podobnom duchu sa nesú aj ďalšie prirovnania k Michailovi Panikovskému: „Украину приобрел **Паниковский**. Кому он ее продаст?"; „«**Паниковского бьют! – Уже? Что-то очень быстро**»: Зеленского в Сети превратили в персонажа романа Ильфа и Петрова". V oboch prípadoch je zjavné aj spojenie s precedentnými výpoveďami, súvisiacimi s postavou Panikovského. Prvý príklad odkazuje na precedentnú výpoveď „Паниковский вас всех продаст и купит", avšak v texte článku sa objavuje citát z divácky obľúbeného filmu *Zlaté teľa* z roku 1968: „Паниковский вас всех продаст, купит, и снова продаст, но уже дороже!". Nastáva tak prelínanie originálneho zdrojového textu a jeho televíznej úpravy. V druhom príklade do tvorby novinových správ zasahujú aj komentáre čitateľov, keďže „médiá informujú o politickom dianí a recipienti týchto správ reagujú vlastnými komentármi, pretože v moderných demokraciách, ktoré predpokladajú existenciu internetu a jeho

využívanie v politickej komunikácii, nemá plynutie informácií medzi politikom a občanom iba jednorozmerný smer, ale naopak predpokladá sa spätná väzba" (Štefančík 2016: 29). Na spätnú väzbu recipientov novinári aktívne reagujú a zakomponovávajú komentáre prevažne zo sociálnych sietí do svojich správ. Vznikli tak aj články „«**Остапа несло**»: Зеленский признал Украину базой для гениев" a „«**Остапа понесло**»: в Сети высмеяли планы Зеленского по покорению мира". V týchto prípadoch je nosným prvkom precedentné meno *Ostap Bender* v skrátenej podobe *Ostap* a precedentná výpoveď „Остапа несло / понесло" odkazujúca na román *Dvanásť stoličiek* a opisujúca aj precedentnú situáciu, počas ktorej „veľký kombinátor" Ostap Bender presviedčal členov tajného Zväzu meča a pluhu o správnosti svojich veľkolepých plánov a nenápadne ich obral o peniaze. V prenesenom význame tak čitatelia vo svojich komentároch označili plány Zelenského za nereálne, ba až absurdné. O veľkolepých plánoch Zelenského vo svojom článku „Слуга прошлого: Зеленский реинкарнирует Порошенко" píše aj Platon Besedin: „А Зеленский и мир в Донбассе восстановить хочет, и российскую угрозу наказать, и санкции для Москвы выпросить, и Крым вернуть. **Нью-Васюки** – не иначе. К слову, на **Бендера** Зеленский очень даже похож. Да и вокруг него – такие себе **Кисы Воробьяниновы**, только более матёрые, ловкие, наглые, но всё же – поистрепавшиеся." Okrem precedentných mien *Ostap Bender* a *Kisa (Kiki) Vorobjaninov* (bývalý popredný predstaviteľ šľachty, ktorý sa po revolúcii musel prispôsobiť novému spoločenskému zriadeniu) sa tu objavuje aj precedentné toponymum *New Vasiuky*, ktoré je synonymom pre „fantasmagorické, nepravdepodobné plány a projekty (nielen v súvislosti s toponymickými objektmi, ale aj v abstraktnejšom zmysle)" (Kriukova, Dulebová 2017: 21). Počas predvolebnej kampane sa objavila správa o falošných splnomocnencoch Zelenského s použitím precedentnej výpovede kontaminovanej precedentným menom *deti poručíka Šmidta* (*дети лейтенанта Шмидта*) ironicky označujúcej „podvodníkov, samozvancov, dobrodruhov" (Dulebová, Cingerová, Hrčková 2016: 46): „Вместо **«детей лейтенанта Шмидта»** на Украине появились «уполномоченные Зеленского»".

Záver

Použitie precedentných mien v mediálnych textoch politického charakteru má v mnohých prípadoch ironický charakter, čo dovoľuje vyjadriť „negatívny vzťah k niektorým účastníkom politického boja a vo všeobecnosti k politickej situácii v krajine" (Nachimova 2011: 253). Tvrdenie J. Nachimo-

vovej potvrdzuje aj naša analýza formovania obrazu prezidentských kandidátov na Ukrajine v ruských médiách. Autori článkov vyberali na označenie Petra Porošenka a Volodymyra Zelenského literárne postavy s negatívnymi vlastnosťami, ktoré podčiarkovali správanie a politické kroky jednotlivých politikov, pričom za jeden z najproduktívnejších zdrojov precedentných mien môžeme označiť dilógiu Iľfa a Petrova *Dvanásť stoličiek* a *Zlaté teľa*. Napriek tomu, že najsilnejší efekt má použitie precedentných fenoménov v silných častiach textu – v titulku, začiatku a závere (Lazareva 2004), v nami uvedených príkladoch nájdeme precedentné mená aj uprostred článku bez zreteľného náznaku ich výskytu v názve článku. Náš výskum potvrdil aj názor N. Klušinovej, podľa ktorej je „antroponymika v súčasných novinách mocným mechanizmom vytvorenia pozitívneho alebo negatívneho politického portrétu. Použitie vlastného mena v informačných a predvolebných vojnách predstavuje jasné príklady rozvratu historických etických kánonov" (Klušina 2002: 55). V našich príkladoch prevládalo formovanie negatívneho obrazu politikov, vyzdvihovali sa ich záporné vlastnosti a zosmiešňovali sa vízie novozvoleného ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského.

Tento príspevok je súčasťou grantového projektu KEGA *052UK-4/2018 Vysokoškolská učebnica Kultúrne regióny Ruska v cestovnom ruchu.*

Literatúra

ADAMKA, P. (2008): Precedentné fenomény a dekódovanie zmyslu. In: BALCAROVÁ, I. (ed.): *Cizí jazyk v kontextu multikulturní Evropy* (sborník z mezinárodní konference). Ústí nad Labem: PF UJEP, s. 11-14.

ADAMKA, P. (2016): Politická lingvistika? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 11-19.

CINGEROVÁ, N.; DULEBOVÁ, I.; HRČKOVÁ, K. (2016): *Glosár ruských lingvoreálií.* Bratislava: STIMUL.

ČUDINOV, A. (2006): *Političeskaja lingvistika*. Moskva: Flinta Nauka.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov v súčasnom ruskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

GUDKOV, D. (1998): Precedentnoje imja v kognitivnoj baze sovremennogo russkogo jazyka. In: KRASNYCH, V.; IZOTOV, A. (eds.): *Jazyk, soznanije, kommunikacija*. Vyp. 4, Filologija. Moskva, s. 82-93.

GUDKOV, D. (1999): *Precedentnyje fenomeny v jazykovom soznanii i mežkuľturnoj kommunikacii*. Moskva: MGU.

GUDKOV, D. (2003): *Teorija i praktika mežkuľturnoj kommunikacii.* Moskva: Gnozis.

GUDKOV, D.; KRASNYCH, V.; ZACHARENKO, I.; BEGAJEVA, D. (1997): Kognitivnaja baza i precedentnyje fenomeny v sisteme drugich jedinic i v kommunikacii. In: KOBOZEVA, I. (ed.): *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 9. Filologija, č. 3, s. 62-85.

IĽF, I., PETROV, J. (2016): *Dvenadcať stuliev*. Sankt-Peterburg: Azbuka.

IĽF, I., PETROV, J. (2002): *Zlaté teľa*. Bratislava: Európa.

KARAULOV, J. (1987): *Russkij jazyk i jazykovaja ličnosť.* Moskva.

KLUŠINA, N. (2002): Imja sobstvennoje na gazetnoj polose. In: *Russkaja reč*, č. 1, s. 53-56.

KRIUKOVA, L.; DULEBOVÁ, I. (2017): Precedentnyje imena russkoj kuľtury i istorii v sovremennych slovackich smi. In: *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, č. 425, s. 19-25.

LAZAREVA, E. (2004): *Zagolovok v gazete*. Jekaterinburg: Vydavateľstvo Uralskej univerzity.

NACHIMOVA, J. (2011): *Precedentnyje onimy v sovremennoj rossijskoj massovoj kommunikacii: teorija i metodika kognitivno-diskursivnogo issledovanija.* Jekaterinburg: Vydavateľstvo Uralskej univerzity.

NACHIMOVA, J. (2007): *Precedentnyje imena v massovoj kommunikacii.* Jekaterinburg: Vydavateľstvo Uralskej univerzity.

ŠEJGAL, J. (2000): *Semiotika političeskogo diskursa*. Moskva: Peremena.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.) *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti.* Bratislava: EKONÓM.

ZACHARENKO, I. (1997): Precedentnoje imja i precedentnoje vyskazyvanije kak simvoly precedentnych fenomenov. In: KRASNYCH, V.; IZOTOV, A. (eds.): *Jazyk, soznanije, kommunikacija*. Vyp. 1, Filologija. Moskva. s. 82-103.

Kontakt:

Mgr. Katarína Jalová

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East
European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: katarina.jalova@uniba.sk

Propaganda in the Media: Intentional or Accidental

Marina Vazanova

Abstract

This work investigates the phenomenon of 'propaganda', intentional or otherwise, which promotes the use of narcotic drugs. Media texts analysed in this article originate from YouTube comments and internet newspapers. We examine the example of a famous Russian hockey player who recently was "shown sitting next to two lines of white powder" (cocaine). We consider his explanation and his fans' verbal support and reflect on how such an incident and how it is reported in the media influences the young people who regard him as a superstar.

Keywords: language propaganda, propaganda in the Russian Federal Law, media text, accidental propaganda, hidden propaganda.

Introduction

Media is our primary source of information and is fundamental to our ability to be informed and to understand issues and problems in our daily life. On the one hand media sources (television, radio, Internet, print and others.), are often replete with incorrect and even fabricated information harmful to moral and spiritual human development. Some articles even promote drug abuse, substance abuse and other antisocial behavior.

The contradiction lies with the media's love of propaganda. Propaganda sells. Unfortunately, dissemination of information is replaced with either partial dissemination or an appeal to our emotions. Too much information is treated as a distraction, which prevents us from focusing on one subject. Clarity is key. No matter that complex issues are 'dumbed down', and alternative viewpoints ignored. Just as long as public emotion can be rallied to support the 'cause'.

Propaganda is all about influence. And the fact that propaganda is so popular is a sad reflection that too many people want to be influenced. It saves them thinking for themselves. Of course, they would never admit this. The most successful propaganda is subtle so people do not even realise they are being influenced. Hidden information are important weapons.

What is the connection between propaganda and language?

Erin Steuter and Deborah Wills (2008) have made extensive contributions in this field. The short answer to this question is that "language serves the purposes of propaganda". It is language through its emotional effect, rather than logic, that makes us believe what we hear or read.

"The frames through which we see the world are built from the language propaganda offers us, and that the media, echoing it, ratifies" (Steuter, Wills 2008). We are more inclined to believe in something if we feel emotionally connected to the cause. Feeling is more important than knowing.

That is why any media text and the language of media text should be taken seriously and analysed in detail. Seemingly, innocuous words or understatement can hide manipulative information. Different social groups will be influenced in varying degrees. Media wishes to create the impression that it is opening your eyes or offering a solution to the problem. Nevertheless, we need to be able to separate the fact from the hyperbole.

How propaganda influences people of different social groups?

Let us define two types of society: a controlled society and an open society. Propaganda exists in both. It can be argued that propaganda is actually less dangerous in controlled society because it is expected. By contrast 'hidden propaganda', which predominates in open societies, can be more effective because people are not expecting it and are therefore more easily influenced. The more people think they are 'free' the easier it is to manipulate them. To quote Nancy Snow, "the hidden and integrated nature of the propaganda best convinces people that they are not being manipulated" (Snow 2003).

As mentioned above propaganda relies on an appeal to emotions. Therefore, it is most effective when targeted at groups with an emotional attachment to the subject. Propaganda can therefore be targeted at different social groups by choosing subjects, which are of interest to that group.

Ethics and law related to propaganda

Let us now sketch the legal framework related to drugs propaganda. Federal law of the Russian Federation bans propaganda on Narcotic Drugs and Psychotropic Substances. "It shall be prohibited to disseminate in mass media, as well as in via computer networks information on the means, methods of

development, production and use, places of trade of narcotics, psychotropic substances and their precursors, propagating of any advantages of use of separate narcotics, psychotropic substances, their analogues and precursors…" (Akty).

The law defines the following prohibitions:

a) propaganda of narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors, narcotic plants and their parts containing narcotic drugs or psychotropic substances or their precursors. In this case the propaganda *means* activities of individuals and entities, aimed at dissemination on ways, methods manufacture and use, places of narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors, narcotic plants and their parts containing narcotic drugs or psychotropic substances or their precursors;

b) production and distribution books and related products, media productions in order to disseminate that information;

c) the distribution this information in computer networks;

d) other actions in order to disseminate above requirement;

e) propaganda any advantages of using specific narcotic drugs, psychotropic substances or their precursors, narcotic plants and their parts containing narcotic drugs or psychotropic substances or their precursors (Gutov, Morin 2012).

More recently the law, *"*On Protecting Children from Information Harmful to Their Health and Development*"* (Dety), came into force. The law prohibits the dissemination among children of any information, which may encourage them to use narcotic drugs, psychotropic or intoxicants.

It should be noted that the prohibitions listed above are not exhaustive. All actions cannot be anticipated in the Federal Law. For example, discussions in private or chats on social networking sites could also be deemed to be promoting drug use.

Gorbachova E.V. (2009) also points out that the understanding of propaganda in the Federal Law is too narrow and woefully inadequate. Russian Law only talks about "open propaganda". It does not mention hidden or accidental propaganda even though it was discussed during the Parliamentary hearing in 2001 "On measures to combat illicit drug trafficking and drug addiction in the Russian Federation". The hearing recommended to take measures to prevent both direct and hidden propaganda drug use in the media, incl. electronic, film and other production… But again, there is no clear definition of what 'hidden propaganda' means and what it includes. That is why the problem of "hidden propaganda" remains an ethical issue rather than a legal issue. It relies on the conscience of journalists or experts who regulate chatting in social networking sites.

Media reaction to a video of a Russian hockey star Yevgeny Kuznetsov

To illustrate these points let us consider the media reaction to a recent video of a Russian hockey star:

May 28th: A video appeared with the hockey superstar Yevgeny Kuznetsov shown sitting near a table with two lines of white powder. YouTube was deluged with comments as the video went viral (Lysenkov 2019). Kuznetsov responded with apologies for being seen in that video, offered his explanations, and stated he was ready to take a drug test anytime. NHL and Washington Capitals, where YK currently plays, suggested he just happened to be "in an unfortunate situation" (West 2019).

At first sight, we don't have a reason do not trust his words. Journalist's universally state that he is a good father and loving husband, a world-class hockey superstar, he does a lot of charity work and teaches young hockey players. Maybe he indeed just happened to be in the wrong place with the wrong people.

But does it look plausible when he says the he does not know the woman on the bed? In the video, we hear how he explains to his friend on the phone that she is Russian, and that they "don't keep other types" (*других не держим*). Perhaps he does not understand the significance of two lines of white powder and a dollar straw. We can assume that the words nothing changes here, we are about just the same (*у нас ни х… не меняется*) did not refer to the person who was sitting next to him and supposedly recording the video. And yet it is quite difficult to explain his contradictory statements: why did he urgently leave the room unless he knew his reputation was in danger? Yet he stated that he didn't know anything illegal (drug use) was going on.

One of the key problems in this situation with the conversation on the video is that the full context is not given. This highlights how much we rely on the circumstances of a particular situation to understand what people are really saying to each other. In fact, we do not even know all the participants. We should also realize that the conversation is not necessarily the complete conversation between the participants. So unless we can obtain more detailed information about what was going on in that hotel room we are unable to accurately judge the veracity of Yevgeniy Kuznetsov.

These understatements, lack of clarity lead us personally to suspect Yevgeniy Kuznetsov of deceit. Maybe this is the instance when as Erin Steuter and Debora Will (2008) would say "while we may naturally associate clarity with knowledge, propaganda implicitly asserts the opposite: the more we know, the greater our confusion, hesitation, and ambivalence; the less we know, the more strongly and clearly we can feel". Propaganda is

working on the suppression of obvious facts. He cannot be blamed if we cannot say precisely what he did wrong.

Finding a hockey super star in such a compromising situation became a scandal. It was widely discussed in the comments to the video "Kuznetsov and powder / Facts about the scandalous video / It was in Vegas" (Lysenkov 2019), posted on YouTube by sports journalist Pavel Lysenkov. He advocated the idea that the video was fake. He tried to make his audience believe that the person on the video just looks like Yevgeniy Kuznetsov and that the two lines on the table just look like cocaine (but it could also be a tooth powder). Such conspiracy theories require an 'enemy' and the journalist imaginatively constructed one: the person who leaked this video. His identity is unknown which reduces the opportunity to contradict the theory. It also creates speculation which helps to divert attention away from the original subject. . As a result, the original expectation, that the public would show their anger and disapproval towards Yevgeniy Kuznetsov, simply did not materialise.

In all, there were over 400 responses on Lysenkov TV YouTube channel. The conversation was very similar to spoken conversations and it was clear that people felt free to express their thoughts. Most contained "bad language" directed at the person who posted the video.

The second largest group of responses were supportive of Yevgeniy Kuznetsov. For example: *To sit next to drugs and take drugs are two different actions (…* сидеть в комнате, где есть наркота и употреблять её - это разные вещи*), We can forgive him – he is a good hockey player* (Хоккеист он крутой. Ему можно такое простить*), Let him who is without sin cast the first stone* (Кто без греха, киньте в меня камень!!!) *etc*.

A small number of responses were objective and indicated an interest to details: '*he does not rush to leave the room*' (Просто в оправдании Кузнецова звучат слова о том, что он быстро заметил неладное и спешил уйти. На видео мы этого не замечаем...), '*why is he in just his underpants?*' (Нет, я конечно ничего не имею против Кузи, но почему он в трусах то? Он ведь говорил, что зашёл, потом ушёл сразу*), 'what example does he gives to young people?'* (*He is a public figure and should be an, example for young people* - Личность медийная, пример для молодежи). It was noticeable that this kind of comments did not solicit any reaction from other You Tube followers. In contrast replies like, *we cannot be sure that he didn't take drugs* (Мы не можем быть уверены, что он не принимал наркотики)*, He sits in his underpants and looks like he cheated on his wife, shows to his buddy a chick* (Сидит в трусах и жене походу изменил, корешу телку показывал)*, And I wondered, why Kuzya played*

*like a ballerina at the World Cup? (*А я думаю, че Кузя, как балерина на ЧМ?) were not overlooked and got a lot of rude replies.

In this case the propaganda worked by immediately fabricating an enemy that people accepted. They rallied to protect the image and reputation of their favourite person. To distract from the fundamental lack of facts, propaganda offers us information's seductive substitutes: hysteria, indignation, rage, and fear (Steuter, Wills 2008). In addition the chat was characterised by one participant who, as soon as the chat started to go in the wrong direction, interjected with comments appealing to emotions: *It just looks (smells) like a trap/It is justa trap* (А это пахнет чистой подставой!!!), *What a washed-up (finished) nit and degenerate this man is to releasethis video into the network* (Какой конченой гнидой и выродком нужно быть, чтобы слить это видео в сеть …) *Leave Kuzya alone!!! It is just a trap, otherwise there would be a video where he snorts drugs! Let's support Zhenya* (Не трогайте Кузю!!! Подстава чистой воды, иначе была бы видюха, где он занюхивается! Поддержим Женю). It is my belief that this voice was part of organised propaganda.

But there is also hidden propaganda, which is even more powerful and effective.

We also analysed the reaction to the scandal from online newspapers (Newspapers). The main concern most of these newspapers appears to have been to restore Yevgeniy Kuznetsov's image and reputation. It was interesting how journalists concealed or even erased the "wrong message": that Yevgeniy Kuznetsov has been filmed in a compromising situation.

Instead the texts focused on conveying the "right message", communicated explicitly or implicitly. The underlying sentiment of the articles we can express in phrases like "*Kuznetsov proved his innocence", "No laws have been broken", "… they dig up dirt about sportsmen", "video shows him* ***allegedly*** *using drugs", "the organization closed the case, and this means that the South Ural hockey player did not use any drugs", "player was able to avoid a penalty from the club (Capitals)" etc.*

Boris Vidgof, general director of the hockey club "Tractor Chelyabinsk" and who launched the career of Yevgeny Kuznetsov also joined the debate (Kushchin 2019). He should clearly understand the impact that this episode could have on his trainees. Yet he did not condemn the star. His message to the audience is that 'Yevgeny Kuznetsov is not breaking any laws' (this is factually correct, as we know there is no punishment for standing near drugs), 'Yevgeny Kuznetsov is a witness to the event, but not a participant'. He says, "he is pictured in this video". Using the verb 'pictured' leads the reader to associate the event with fiction; we well know that pictures are

used to illustrate stories. The construction 'is pictured' is also important as it attempts to further distance him from the action.

Instead, he pointed out that we should talk about Yevgeny Kuznetsov in connection with his good deeds (*helps his club with equipment, bought an ice-filling machine, holds many master classes for the young hockey players*). He diminishes the importance of the event in comparison to these facts.

These words were addressed mostly to his trainees. y He tells them about good things which Yevgeny Kuznetsov does using simple words and sentences. Children get from Boris Vidgof's a simple message – the person who is doing for you so good things cannot be the same person you saw on the video…

By emphasising Yevgeny Kuznetsova's good reputation Boris Vidgof tries to distract his trainees from the negative information. However, some of them could easily interpret this as implying that taking drugs is not a bad thing. This would effectively be encouraging them to use narcotic drugs.

The journalist of the newspaper «Sport-Express» approached this problem in a more surprising way (Maryanchik 2019). Her remarks such as "W*hy cocaine use on vacation is, according to WADA, absolutely normal and will not entail any punishment…" "If you have ever used drugs, there is only one possible way to hide it - to shave (cocaine molecules (like other drugs) remains in a human hair*) sound inappropriate and greatly exacerbate the problem. She tries to argue that even if VK had been taking the cocaine then it should be no big deal anyway. He was not 'cheating' i.e. using it for performance enhancement. Further, she seems to be advising people how to successfully take drugs without detection!

Yevgeny Kuznetsova's team the Washington Capitals and NHL saw the situation differently. They issued statements like, «*we certainly do not condone or endorse some of the decisions he made …» (*NHL 2019*), «we are disappointed by his presence in the video», «we expect him to learn from this experience and uphold both the standards the organization has for him as well as his own » (*West 2019*),* which demonstrates that the player crossed a line in this situation and may be guilty. The "Arguments and Facts" newspaper journalists also noted, that *«the mere presence of a hockey star in such a situation is already not good... because NHL is very protective about its own image»* (Sidorchik 2019). But at the same time, by hiding what exactly is Yevgeny Kuznetsovs fault, NHL and Capitals open the possibility that he is not guilty and/or that they tolerate narcotic drug use in the case of such a "terrific player". And this kind of "bad message" can encourage young people to use narcotic drugs.

Conclusion

Reasoning why, in Russia, so much propaganda has been invested in clearing the hockey player's reputation is, of course speculation. Perhaps it was simply newspapers reflecting the sentiment which they saw expressed on YouTube and Twitter. Or (more worryingly) perhaps the NHL response offers a clue. Reputation is everything. With the IAAF still banning Russia from events and the continued intermittent cases of failed drugs tests it is clear that Russian athletes and drugs is a sensitive subject. So did someone decide it was necessary to coordinate the propaganda machine in an attempt to mitigate yet another embarrassing incident?

Whatever the reasons the accidental propaganda is probably the most damaging. It would be hard to comprehend if any part of the media actually wanted to promote drugs use. But the above examples illustrate how young people have been exposed to messages like: 'drug taking is not a big deal , 'you can take drugs and get away with it', 'it is OK to have friends who take drugs', 'if you are caught we will cover for you (if you are important)'. Without unequivocal judgement and real repercussions then young people may ask the question, 'Why not?". Surely, this is not the outcome we would hope for.

Literature

[Akty] Normativno-pravovye akty na anglijskom yazyke. Yuridicheskij blog, <https://fin-lawyer.ru/2008/normativnye-pravovye-akty-rf-na-anglijskom-yazyke> [16. 6. 2019].

[Dety] Federal'nyj zakon ot 29 dekabrya 2010 g. N 436-FZ "O zashchite detej ot informacii, prichinyayushchej vred ih zdorov'yu i razvitiyu" In: *Rossijskaya gazeta – Federal'nyj vypusk*, No. 297(5367), s. 15.

GORBACHEVA, E.V. (2009): Zapret informacionnoj propagandy v sfere oborota narkoticheskih sredstv, psihotropnyh veshchestv i prekursorov. In: Yuristъ – Pravovedъ, No. 5, s. 129-132.

GUTOV, I.V.; MORIN, A.V. (2012): Administrativnaya otvetstvennost' za propagandu narkoticheskih sredstv, psihotropnyh veshchestv ili ih prekursorov, rastenij i ih chastej, soderzhashchih narkoticheskie sredstva ili psihotropnye veshchestva libo ih prekursory. In: *Biznes v zakone*, No. 4, s. 76-81.

KUSHCHIN, M. (2019): Gendirektor «Traktora» prokommentiroval video s Evgeniem Kuznecovym. In: *Yuzhnoural'skaya panorama*, 29.05.2019,

<https://up74.ru/articles/news/110724/?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop> [16. 6. 2019].

LYSENKOV, P. (2019): Kuznecov i poroshok / Fakty o skandal'nom video / Delo bylo v Vegase. In: *Lysenkov TV*, <https://www.youtube.com/-watch?v=daLqxe2ByC4&t=2s> [16. 6. 2019].

MARYANCHIK, N. (2019): Chto grozit Kuznecovu za belyj poroshok? In: Sport-Ekspress, No. 7933, 31. 05. 2019, <https://www.sport-express.ru/-hockey/nhl/reviews/evgeniy-kuznecov-na-skandalnom-video-yavlyae-tsya-li-kokain-dopingom-chto-budet-za-upotreblenie-narkotikov-1550170/> [16. 6. 2019].

[NHL] (2019): NHL clears Evgeny Kuznetsov after investigating video with white powder. In: *New Yourk Post*, 31.05.2019, <https://nypost.com/2019/05/31/nhl-clears-evgeny-kuznetsov-after-investigating-video-with-white-powder/> [16. 6. 2019].

SIDORCHIK, A. (2019): Vse delo v «volshebnom poroshke». Hokkeist sbornoj RF popal pod podozrenie. In: *Argumenty i Fakty*, 28. 5. 2019, <http://www.aif.ru/sport/hockey/vse_delo_v_volshebnom_poroshke_hokkeist_sbornoy_rf_popal_pod_podozrenie> [16. 6. 2019].

SNOW, N. (2003): *Information War: American Propaganda, Free Speech and Opinion Control since 9-11.* New York: Seven Stories Press.

STEUTER, E.; WILLS, D. (2008): *At war with metaphor: media, propaganda, and racism in the war on terror.* Lanham: Lexington Books.

WEST, J. (2019): *Caps' Evgeny Kuznetsov Apologizes for Video Featuring White Powder*, <https://www.si.com/nhl/2019/05/31/evgeny-kuznetsov-apologizes-white-powder-substance-video-capitals> [31. 5. 2019].

Kontakt:

doc. Marina Vazanova, Ph.D.

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: vazanovamg@gmail.com

Politická propaganda jako specifický styl komunikace

Josef Smolík

Abstract

Political Propaganda as a Specific Style of Communication. *This text introduces the phenomenon of political propaganda which can be considered as a specific type of communication. The article will introduce not only the definition of propaganda, but its different types and techniques as well. The text will also discuss the role of mass media in this field and possibilities of how to defend against propaganda communication and how to detect it. The attention is focused on the basic terms (propaganda, mass media, social networks) as well as on the new phenomena concerning the so called fake-news, disinformation and hoaxes. Political propaganda is a phenomenon that is not new but has become more intense with the arrival of modern means of communication.*

Kľúčové slová: propaganda, komunikace, politický jazyk, média, dezinformace

Keywords: propaganda, communication, political language, media, disinformation

Úvod

V českém i slovenském prostředí se nejčastěji propaganda vztahuje k situacím v oblasti mezinárodní politiky (Brexit, „uprchlická krize", vítězství Donalda Trumpa v amerických prezidentských volbách, aktivitám Ruské federace v kyberprostoru atp.) a masových médií (blíže k tomu Kovanič 2017: 121).

Propaganda je sociální fenomén, který v nejrůznějších podobách existuje po celé dějiny lidstva, neustále se vyvíjí a propagandisté hledají nové způsoby a techniky, jak zvyšovat její efekt (Plisková 2016: 17). Propaganda je součástí politického přesvědčování (persuaze), je specifickým nástrojem politické komunikace (srov. Štefančík, Dulebová, 2017: 14). Propaganda je *záměrná* komunikace, která má jasně definovaný účel – persuazi příjemce

(srov. Výrost, Slaměník 1997: 129). I proto je propaganda tématem, které se zkoumá mj. z pohledu užívaného jazyka či konkrétních řečových kódů. Persuazi lze definovat jako „ovlivňování názorů adresátů – voličů – prostřednictvím jazykových prostředků. V ideálním případě k ovlivňování dochází prostřednictvím přesvědčivého argumentování s cílem dosáhnout konsensus“ (Štefančík, Dulebová 2017: 27). Podstatné u přesvědčování jsou však i emoce, které se snaží ovlivnit postoje a jednání přesvědčovaného (srov. Hartl, Hartlová 2000: 407; Hewstone, Stroebe 2006: 293).

Propagandu (z lat. „propagare“, rozhlašovat, rozšiřovat) lze obecně definovat jako účelovou manipulaci s veřejností za pomoci masových sdělovacích prostředků (Heywood 2004: 226; Onufrák 2012: 116; Plisková 2016: 19). Propaganda je systematická aktivita zaměřená na změnu hodnot a postojů, a to s cílem orientovat jednání jednotlivce či skupin. Pro propagandu je příznačné, že se v tomto svém úsilí obrací více na city a předsudky než na rozum člověka – a může tedy užívat informace zavádějící. Cílem propagandy tedy není zvýšit znalosti, ale ovlivnit a případně i manipulovat hodnoty tak, aby došlo ke změně postojů a především politické aktivity lidí (Krejčí 2004: 123).

Podstatou manipulace (výsledkem propagandy) je, že manipulovaná osoba nebo skupina je většinou přesvědčena, že její rozhodnutí je projevem vlastní, svobodné vůle, že je sama iniciátorem konkrétního jednání. Ve skutečnosti se chová podle režie a plánu cizího autora, manipulátora/propagandisty (srov. Ftorek 2010: 44; Gregor, Vejvodová, Zvol si info, 2018: 8).

Termín propaganda je také nutno odlišovat od jiných forem práce s veřejností, ovlivňování či manipulace veřejného mínění, jako jsou indoktrinace, propagace, agitace, reklama, osvěta nebo public relations (Reifová a kol. 2004: 193). S propagandou se také pojí pojmy jako „zkreslování skutečnosti“ či dokonce „vymývaní mozků“ (*brainwashing*) (srov. Vertanová, Andoková 2017: 86).

S termínem propaganda se dnes setkáváme častěji než v minulosti, což vyplývá mj. z toho, že do předvolebních debat vstupují masová média (sociální sítě), která se snaží „formovat“ veřejnost, přesvědčovat ji a manipulovat s ní.

Cílem tohoto textu bude představit politickou propagandu jako specifický typ komunikace. Text se zaměří na definování propagandy, popíše jednotlivé typy a techniky propagandy v kontextu masových sdělovacích prostředků. Diskutována bude i role nových médií (sociálních sítí), stejně jako možnosti jak se propagandistické komunikaci bránit, či alespoň rozpoznat jednotlivé druhy.

Propaganda: utváření a přetváření názorů, postojů a hodnot

Propaganda je především tématem pro politickou psychologii, která si všímá vlivu masových sdělovacích prostředků na rozhodování voličů (v případě konkrétních voleb), na ovlivňování jejich uvažování, na změnu hodnot, norem i postojů (Cottam et al. 2010: 131-160). Propaganda je rovněž tématem pro mediální studia, public relations, sociologii, politologii, bezpečnostní studia (v kontextu propagandy na sociálních sítích), lingvistiku atp.

Propagandu lze označit jako „*specifický typ komunikace, která má vliv na náhled veřejnosti na jednotlivá témata"* (srov. Smolík 2016: 53). Směrem od propagandistů vycházejí k cílovému publiku zprávy, které mají za cíl určitým způsobem toto publikum ovlivnit. Příjemci propagandy by měli následně „dobrovolně" přijmout propagandistické teze jako své vlastní Propaganda je zároveň určitou mantrou či zbraní v politických diskusích. Negativní konotace termínu propaganda jsou způsobeny především tím, že propagandistické postupy byly zneužity totalitními a autoritativními režimy (srov. Ftorek 2017: 41).

Definovat propagandu je velmi komplikovaná záležitost (i vzhledem k množství oborů, které ji zkoumají) (srov. Plisková 2016: 17). I přesto je na tomto místě vhodné několik (vzájemně podobných) definic uvést.

Edvard Bernays – „otec propagandy" – definoval propagandu jako „*úsilí systematicky zaměřené na získání podpory veřejnosti pro určitý názor nebo postup*" (Ftorek 2017: 41).

Propagandu lze definovat jako „*cílevědomé šíření ideologických podnětů informativní, regulativní a stimulativní povahy, jehož cílem je dosažení názoru ve shodě s šířenou ideologií*" (Verner 2011: 17).

Jozef Ftorek (2017: 43) konstatuje, že „*propaganda je dnes nejčastěji vnímána a obecně definována jako manipulace médií (mediální manipulace) s cílem dosažení společenské kontroly, a to zejména v politickém kontextu. Manipulaci lze chápat jako způsob ovlivňování jednotlivce, skupiny nebo celé společnosti, v jehož důsledku se výrazně změní názory a postoje cílové skupiny, aniž by si to dotyční uvědomovali*".

Jiná definice konstatuje, že propaganda je *„vědomé a cílevědomé působení na myšlení a jednání jedince, skupin i velkých společenských celků"* (Bartoš 1981: 33-34).

Většina definic obsahuje neopominutelné aspekty propagandy, jako jsou manipulace, kontrola, zkreslování faktů a jejich vztahů, apel na emoce (předsudky a stereotypy) či zastírání záměru sdělení (srov. Magincová 2012: 11; Kovanič 2017: 123).

Propagandu nelze chápat ani jako výměnu informací, ani jako osvětu – byť obě tyto funkce může plnit. V případě propagandy se na rozdíl od pros-

tého informování zdůrazňuje, že jde o *systematickou aktivitu zaměřenou na změnu hodnot a jednání*, a to tak, že se obrací více na city a předsudky než na rozum – a může tedy užívat informace zavádějící. Cílem propagandy tedy není zvýšit znalosti, ale ovlivnit a manipulovat hodnoty, postoje a aktivitu lidí prostřednictvím symbolů, jako jsou slova, symboly, gesta, slogany atd. žádoucím směrem – tedy změnit nežádoucí postoje, hodnoty a aktivity. Je-li propaganda chápána jako snaha přesvědčit jiné lidi, pak je částí lidské přirozenosti. V mezinárodní politice je propaganda státu aktivitou, která se obrací v první řadě na veřejnost jiného státu a jeho prostřednictvím pak na nositele suverenity, státní mocenskou elitu. Nové podobě se propagandě dostává ve dvou souvislostech: a) s demokratizací a nacionalizací politiky, kdy se zvýšila gramotnost mas, mocenské elity se dostaly dílčím způsobem do závislosti na veřejnosti, a kdy se staly zřejmé i tudíž využitelné některé kategorie vládnoucí ideologie; b) s rozvojem masových sdělovacích prostředků (Krejčí 1997: 270).

Teoretici propagandy dnes velmi dobře vědí, jak málo racionality vyžaduje úspěch v masovém nabízení idejí. Například podle výzkumů sociálních psychologů politické (ale i obchodní či jiné) prezentace, které na počátku nenaznačují, že se budou pokoušet agitovat, jsou úspěšnější než ty, které upřímně oznamují, o co jim jde. Prezentace, které nejdříve uvedou a vyvrátí názory oponenta, a teprve poté představí a podpoří názory vlastní, jsou mnohem přesvědčivější než prezentace jednoho pohledu. Přímočarým a kontroverzním tématům naslouchají především lidé již přesvědčení. Nepřímé, na city útočící, klamavé a neupřímné metody jsou pro změnu politických postojů účinnější než přímočaré mluvení o daném tématu (Krejčí 2004: 125).

Je zřejmé, že propaganda byla a je využívána především v případě meziskupinových (politických) konfliktů (jedná se o případy konfliktů zájmů), které jsou často charakteristické násilím, případně se přímo jedná o válečný stav, občanskou válku atp. (srov. Křivohlavý 1973: 38; DeFleur, Ballová-Rokeachová 1996: 172-173).

I proto je propaganda často chápána přímo jako psychologická válka, která dle sociologa Jacquese Ellula slouží především k rozložení morálky nepřátelské strany pomocí psychologických prostředků, což vede k pochybnostem a rozpadu víry, ale i k absenci schopnosti akce uvnitř nepřátelské strany. Pomocí psychologické války dochází k ovlivnění protivníkových emocí, motivů, přístupů, ale i samotného chování za účelem dosažení zájmů vlastní strany (Plisková 2016: 18; Ftorek 2017: 71).

Propagandu Ellul vnímal jako „*nezbytný produkt soudobé společnosti, jako důkaz její slabosti a negace člověka*“ (viz Chlupáč 1978: 40).

V běžném, každodenním užití se propagandou rozumí manipulace médií s cílem dosažení společenské kontroly. Takto také definoval propagandu H. D. Laswell, když hovořil o propagandě jako o „manipulaci veřejným míněním prostřednictvím politických symbolů“ nebo „řízení kolektivních postojů pomocí manipulace důležitými symboly“. V tomto smyslu je propaganda patrně stará jako sama civilizace. Propaganda v Lasswellově pojetí je vnímána jako „*nástroj politiky*“ (viz Laswell 1934: 521-527).

Termín propaganda se poprvé prosadil v 17. století v souvislosti s úsilím katolické církve eliminovat vliv reformace. V roce 1622 byla založena církevní instituce nazvaná *Congreatio de propaganda fide*, určená pro šíření katolické víry mezi pohany a k vymýcení kacířství. Kombinace pozitivních a negativních cílů v poslání kongregace předjímala rozporné hodnocení úsilí prosadit vlastní názor za každou cenu. Označení „propaganda“ rychle získalo negativní konotaci bezohledné manipulace lidmi a jejich myšlením, jehož se do současné doby nezbavilo. Skutečnost, že nejrůznější totalitní a autoritativní režimy nezastřeně využívaly propagandy pro dosažení vlastních cílů, postavení termínu v očích veřejnosti pochopitelně nevylepšila.

V moderních společnostech propaganda prostupuje celým spektrem společenských činností a je možné ji rozdělit přinejmenším do sedmi hlavních kategorií: 1. politická propaganda, zaměřená na udržení nebo získání politické moci; 2. ekonomická propaganda jako ekonomický ekvivalent politického image je zaměřená na přesvědčení lidí, aby kupovali či prodávali zboží a vyvolávali nebo udržovali důvěru v ekonomický systém; 3. válečná/vojenská propaganda zaměřená na demoralizování nepřítele v době války nebo na podporu morálky vlastního obyvatelstva nebo vojska a na získávání spojenců; 4. diplomatická propaganda jako specializovaná forma působení zaměřeného na posílení či vyvolání přátelství nebo nepřátelství potenciálních spojenců či nepřátel; 5. didaktická propaganda jako forma výchovy populace a prosazování společensky žádoucích cílů; 6. ideologická propaganda, která usiluje o šíření komplexních systémů idejí nebo náboženské víry. Ideologická propaganda se často snaží zneužívat emoce a nadšení k násilné změně názorů či přesvědčení a usiluje o názorovou konverzi jednotlivců nebo celých společenských skupin; 7. eskapická propaganda jako specifická forma politické propagandy využívající médií k odvedení pozornosti od společenských problémů, posílení pasivity a klidu, na rozdíl od aktivního motivování v určitém směru (Jirák, Köpplová 2003: 156-157, srov. Jirák, Köpplová 2009: 370-371).

Propaganda a přesvědčování

Propagandistická poselství jsou často – na základě klasické poučky, že nejlepší propaganda jako propaganda vůbec nevypadá – zprostředkována a doručena velmi záludnými a netransparentními způsoby (Ftorek 2017: 88). Je zřejmé, že výsledkem propagandy by měl být přesvědčený jedinec či přesvědčená skupina.

Pojmy propaganda a přesvědčování bývají často zaměňovány či chápány jako synonyma. Jedná se o vzájemně propojené pojmy, které se liší především v otázce jejich účelu. Propaganda by měla být spíše pojímána jako podmnožina přesvědčování, jelikož přesvědčování nemusí být vždy propagandou. Zatímco přesvědčování jako takové se snaží prosadit názory a postoje, které jsou prospěšné a v zájmu přesvědčovaného jednotlivce, u propagandy se prospěch pojí k celé dané sociální skupině, která zastává proklamované názory (Plisková 2016: 18).

Typy a techniky propagandy

Propaganda má mnoho podob, ale ponejvíce je spojována se šířením ideologie či světonázoru, se šířením názoru odpovídajícího nadřazené moci s cílem formovat názor příjemce určitým směrem (Schneiderová 2012: 313). Každý politický akt, každé politické vyjádření či předvolební kampaň v sobě obsahují určitou míru propagandy. Rozdíl je pouze v tom, jak je propaganda intenzivní, jakým způsobem se šíří, jaké nástroje propagandy jsou využívány a v čem je hlavní záměr jejího tvůrce (Onufrák 2012: 116). Běžně se propaganda rozlišuje na bílou, šedou a černou (blíže viz Krejčí, 1997: 270; Ftorek, 2010: 49; Smolík 2014: 120).

Propaganda předkládá pouze ta fakta, která přinesou podporu či výhodu pouze jejímu účelu, zároveň nedává a neumožňuje prostor k utvoření vlastního názoru na daný jev, ale přímo se snaží cílové publikum ovlivnit tak, aby přijalo proklamované názory a postoje (Plisková 2016: 18-19).

K základním technikám propagandy patří především:

a) Nálepkování (etiketizace). Tato technika používá negativní až urážející označení pro osoby, skupiny a jevy či myšlenky za účelem vzbuzení záporné emocionální odezvy. Může se také projevovat ve formě spojování objektu s určitým negativním symbolem či ideologií. Jedná se například o nálepku „extremista“ (k diskusi srov. Ftorek 2017: 159-166; Gregor, Vejvodová, Zvol si info, 2018: 61-63).

b) Třpytící se všeobecnosti. Propagandisté často používají velice obecných pojmů či sloganů, které jsou silně emočně zatíženy. Jednotlivci mají

v souladu s těmito pojmy zakořeněné pozitivní hodnoty, tudíž je přijímají bez dalšího zamýšlení nad jejich smyslem. Jedná se o pojmy jako láska, vlast, dobro, rovnost apod.

c) Transfer. Ze strany autorů propagandy dochází k využívání obecně uznávané autority či respektované a prestižní instituce, kdy je propagandistická kampaň vedena v jejich zájmu a tím pádem přebírá jejich prestiž, přestože s těmito autoritami nemusí mít ve skutečnosti přímou vazbu.

d) Osvědčení. Základem této techniky je využívání citací, postojů a názorů, které jsou často vytrženy z kontextu, avšak pocházejí z ověřených zdrojů (experti či veřejně uznávané osoby apod.).

e) Obyčejní lidé. Tato technika se snaží ukázat, že dané názory a postoje vycházejí od prostého člověka, tedy že se postoje vytváří tzv. zezdola k lidu.

f) Vykládání karet. Jedná se o techniku, která publiku předkládá pouze takové informace, ať už pravé či lživé, které představují pouze pozitivní/negativní pohled na osoby, skupiny, jevy. Dochází k vykládání jednostranných informací o daném předmětu.

g) Rozjetý vlak. Tato technika se snaží publikum přesvědčit o rozšířenosti předkládaných názorů, myšlenek a obecně ideologie. Technika se snaží posilovat touhu publika být na straně propagandistů, která je pojímána jako nevyhnutelně vítězná.

h) Eufemismy. Využívání eufemismů je velmi časté, jedná se o využívání nepřesných a vágních výrazů, čímž dochází ke zkreslování skutečnosti, především ke zmírňování či zlehčení nepříjemné situace. Pro válku či bojové operace jsou typická označení jako „humanitární intervence“ či „protiteroristické operace“ (k tomu srov. Ftorek 2017: 165).

ch) Vyvolávání strachu. Tato technika se snaží v cílovém publiku vyvolat nejistotu a strach pro případ, že by nechtělo přistoupit na stranu propagandistů (Plisková, 2016, s. 22-24). Psychologové diskutují v této souvislosti tzv. *efekt probuzeného strachu*. Strach pracuje nejlépe, pokud sdělení vyvolá nejen pocit strachu a pravděpodobnosti obávané události, ale také ukáže řešení a také navodí pocit, že člověk je schopen dané řešení implementovat (blíže viz Myers 2016: 214-215).

Díky masovým médiím v případě propagandy je komunikantem (příjemcem) celá veřejnost (srov. Pavlíčková 2013: 117).

Způsob využívání jazyka

Pokud lze nějakým způsobem vnímat „realitu“ světa, tak se tak děje mj. prostřednictvím jazyka, kdy nedochází pouze k deskripci, ale především ke

konstrukci „reality“. Na této úrovni se projevují dvě složky verbální komunikace, denotativní, která nám říká, co určité slovo či slovní spojení označuje, a konotativní (více subjektivní), jež obsahuje myšlenky, city a hodnocení, která se nám s konkrétním slovem vybavují (srov. Lukas, Smolík 2008: 89).

Propaganda, jak je vidět z předchozích řádků, využívá i specifické jazykové prostředky. Často jsou užívána jednoduchá hesla, slogany či etnofaulismy (srov. Smolík 2017: 486-488). Ideologický protivník je často démonizován či přímo dehumanizován (Plisková 2016: 25). Jazykové výrazy, které označují ideologické nepřátele, mají expresivní charakter, využívány jsou identitární kategorie („my“ versus „oni“).

Podstatné je z hlediska efektivní propagandy především přizpůsobení jazyka recipientům, protože sdělení musí být pochopeno, aby následně došlo k přesvědčení. I proto propaganda pracuje se slogany a samozřejmými slovy, která mají jednoznačný charakter (srov. Hewstone, Stroebe 2006: 296).

Kontrapropaganda: rychlost jako zbraň

Je nesporné, že rychlý vývoj moderních technologií umožňuje stále rychlejší tok nejrůznějších informací, které se už ani nikdo nesnaží ověřovat a třídit (Růžička 2017: 128). Ve srovnání s minulostí je znatelný rozdíl v rychlosti šíření dezinformací a propagandy (srov. Gregor, Vejvodová, Zvol si info, 2018: 8).

Součástí propagandy je i kontrapropaganda, tj. aktivní vyvracení a potlačování protichůdných nebo neidentických propagandistických konceptů. Tento souboj může nabýt charakteru výše zmíněné psychologické války, kdy nejde jen o změnu postojů a chování, ale i o dosažení konkrétních cílů (zvláště v době reálné války) (viz Reifová a kol. 2004: 193-194).

Samotným tématem je efektivnost propagandy (i kontrapropagandy), kterou lze vnímat jako změnu postojů u recipientů po propagandistickém sdělení. Prezentace informací a politických opatření v příznivém světle, tedy to, co časem dostalo název „spin“, se tak stalo jednou z hlavních starostí moderních vlád. Umění „spinu“, provozované tzv. „spin-doctors“, má mnoho podob. Patří k nim: pečlivé „proklepávání“ informací a argumentů dříve, než se „pustí“ do médií; kontrola nad zdroji informací, aby se zajistilo, že bude předkládána pouze oficiální „linie“; využívání „briefingů“ nebo „úniků“ (leaks), jejichž původce zůstává „v anonymitě“; dodávání informací pouze těm médiím, která jsou příznivě nakloněna vládě; uvolňování informací těsně před uzávěrkou, aby se zabránilo jejich ověřování a nalézání protiargumentů; vypouštění „špatných“ zpráv v době, kdy se hlavní pozor-

nost zaměřuje na jiné závažnější věci. (Heywood 2004: 228; k tomu srov. Křeček 2013: 110-111).

I z toho důvodu je podstatná časová osa, tj. rychlá reakce na konkrétní typ manipulace či propagandy. To se týká především oblasti sociálních sítí, které jsou hlavním zdrojem manipulací, dezinformací a často se jedná i o kybernetické kampaně v oblasti bezpečnosti či mezinárodních vztahů. V případě, že se jedná o složitou problematiku, lze konstatovat, že se proti propagandě lze bránit jen obtížně. To je způsobeno mj. tím, že pomyslný prostor sociálních sítí je zahlcen nejrůznějšími informacemi, což poskytuje jen obtížný prostor pro (mnohdy komplikované) ověřování tvrzení, faktů, názorů a dat (srov. Smolík 2017).

Lži, fake news a doba post-pravdivá

Propaganda je dnes nejčastěji vnímána jako soubor lží a polopravd. Opakovaná nepravda se stává pomalu, ale jistě jen obtížně zpochybnitelnou skutečností (Ftorek, 2017, s. 88). Propaganda se lépe realizuje v prostředí, kde existují sociální sítě, „alternativní" média, a kdy jsou emoce a subjektivní pravdy nadřazeny kritickému uvažování a faktům. Obecně se po roce 2016 vžil i termín postpravdivá éra.

Příznačným pro post-pravdivou éru (či postpravdivou politiku, post-thruth politics) v kontextu propagandy je právě zvýšený důraz na emoce (strach, nenávist atd.), které mají upozadit fakta, data, skutečnosti. Právě toto prostředí, ve kterém se fakta či objektivní skutečnosti stávají druhořadými, je vhodným pro šíření propagandy, dezinformací a falešných zpráv, tzv. *fake news* (Kovanič 2017: 121; srov. Brlíková 2018: 93, 95).

Tzv. fake news, které lze považovat za jeden z nástrojů tzv. hybridní války, se šíří především prostřednictvím internetu (sociálních sítí) a jsou schopny dostat se k širokému publiku v reálném čase. Fake news (falešné zprávy) můžeme charakterizovat jako informační mystifikace či záměrně rozšiřované dezinformace na sociálních sítích, ale i v tradičních médiích (srov. Brlíková 2018: 94-95).

Dezinformace v reálném světě může mít různé podoby, od nepravdivých zpráv, upravených fotografií, hoaxů, falešných dokumentů až po manipulování hesel na Wikipedii. Dezinformace lze identifikovat tím, že u nich neexistuje dohledatelný zdroj „informace". (Kovanič 2017: 123; Gregor, Vejvodová, Zvol si info 2018: 59).

Závěr

Tento příspěvek se zaměřil na vybrané aspekty propagandy, kterou lze vnímat jako specifický typ komunikace spjatý s masovými médii a sociálními sítěmi. V textu byla propaganda definována, diskutována a byl představen její stručný vývoj a jednotlivé užívané techniky.

Je zřejmé, že účinná propaganda se nerealizuje násilnou formou, zastrašováním, vynucováním. Propaganda by měla být jen obtížně odhalitelná či rozeznatelná.

Propaganda masového charakteru může být realizována i v podobě neověřených informací, pokud tyto informace sdílejí veřejnoprávní média. Příkladem může být tvrzení o zbraních hromadného ničení Saddámova režimu v Iráku během roku 2002, které vyústilo v preventivní úder v únoru 2003 tzv. Koalice ochotných (*Coalition of the Willing*), který dostal označení Operace Irácká svoboda (srov. Eichler 2009: 232; Ftorek 2017: 92).

Fenomén falešných zpráv (fake news) je spojený s problematikou pojmenovanou jako jako posttruth politics či post-pravdivá politika (Brlíková, 2018: 95). Je zřejmé, že z tohoto pohledu je propagandou vše, pokud se nám to hodí, případně se nám to nelíbí, například názor, myšlenka či postup (srov. Ftorek 2017: 43).

I když je pomyslný boj proti propagandě velice komplikovaný, lze určitou naději spatřovat v jednotlivých vzdělávacích aktivitách, které se zaměřují na kritické nakládání s informacemi, jejich vyhodnocováním atp. (viz Gregor, Vejvodová, Zvol si info, 2018: 128-131). Další součástí je i samotná práce (především) veřejnoprávních médií. Čím více propagandy totiž bude v mainstreamových médiích, tím bude narůstat zájem po médiích alternativních či přímo obecná nedůvěra.

Literatúra

BARTOŠ, B. (1981). *Psychologie propagandy: vybrané kapitoly*. Praha: Práce.

BRHLÍKOVÁ, R. (2018): Démonizácia nepriateľa v 21 storočí. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika.. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 91-100.

COTTAM, M. et al. (2010): *Introduction to Political Psychology*. New York: Psychology Press, 2nd ed.

DeFLEUR, M.; BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S. J. (1996). *Teorie masové komunikace.* Praha: Univerzita Karlova.

EICHLER, J. (2009): *Mezinárodní bezpečnost v době globalizace*. Praha: Portál.
FTOREK, J. (2010): *Public relations a politika. Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem.* Praha: Grada Publishing.
FTOREK, J. (2017): *Manipulace a propaganda na pozadí současné informační války*. Praha: Grada Publishing.
GREGOR, M.; VEJVODOVÁ, P; ZVOL SI INFO (2018): *Nejlepší kniha o fake news, dezinformacích a manipulacích*. Brno: Cpress.
HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. (2000): *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
HEWSTONE, M.; STROEBE, W. (2006): *Sociální psychologie*. Praha: Portál.
HEYWOOD, A. (2004). *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
CHLUPÁČ, M. (1978): *Propaganda jako společenský jev*. Praha: SPN.
JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2003): *Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*. Praha: Portál.
JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2009): *Masová média*. Praha: Portál.
KOVANIČ, M. (2017): Dezinformácie a ruská propaganda ako bezpečnostné hrozby. *Bezpečnostní teorie a praxe*, roč. 24, č. 2, s. 121-132.
KREJČÍ, O. (1997): *Mezinárodní politika*. Praha: Victoria Publishing.
KREJČÍ, O. (2004): *Politická psychologie*. Praha: Ekopress.
KŘEČEK, J. (2013): *Politická komunikace. Od res publica po public relations*. Praha: Grada Publishing.
KŘIVOHLAVÝ, J. (1973): *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Avicenum.
LASSWELL, H. D. (1934): *Propaganda*. In: Encyclopaedia of Social Sciences. Vol. 12. New York.
LUKAS, J.; SMOLÍK, J. (2008): *Psychologie vůdcovství*. Brno: Computer Press.
MAGINCOVÁ, D. (2012): Propaganda jako jeden z instrumentů moci. In: KOUBA, M.; MAGINCOVÁ, D., ŘÍHA, I. (eds.): *Kontexty propagandy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 9-12.
MYERS, D. G. (2016): *Sociální psychologie*. Brno: Edika.
ONUFRÁK, A. (2012): Propaganda ako významný prostriedok nacionalistických politických strán v politickom boji v kontexte medzinárodnej migrácie a integrácie. In: KOUBA, M.; MAGINCOVÁ, D., ŘÍHA, I. (eds.): *Kontexty propagandy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 115-130.
PAVLÍČKOVÁ, H. (2013): *Sociální psychologie*. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
PLISKOVÁ, K. (2016): *Propaganda džihádu. Časopisy Al-Káidy, Islámského státu a Tálibánu v angličtině*. Brno: Barrister & Principal, Masarykova univerzita.

REIFOVÁ, I. a kol. (2004). *Slovník mediální komunikace.* Praha: Portál.
RŮŽIČKA, V. (2011): *Politika a média v konzumní společnosti*. Praha: Grada Publishing.
SCHNEIDEROVÁ, S. (2012): Propaganda v současných médiích? (Analýza na materiálu vybraných tiskovin internetových a celostátních televizí). In: KOUBA, M.; MAGINCOVÁ, D., ŘÍHA, I. (eds.): *Kontexty propagandy*. Pardubice: Univerzita Pardubice, s. 313-322.
SMOLÍK, J. (2014): *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Praha: Grada Publishing.
SMOLÍK, J. (2016): Propaganda. Známý termín? Definice propagandy pro potřeby vzdělávání v občanské výchově. In: *Media4U Magazine*, Vol. 13, No. 2, s. 53-58.
SMOLÍK, J. (2017): Etnofaulismy: definice a jejich užití. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* II. Bratislava: EKONÓM, s. 484-493.
ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.
VERTANOVÁ, S.; ANDOKOVÁ, M. (2017): Skryté formy manipulácie v súčasnom politickou diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie* II. Bratislava: EKONÓM, s. 85-97.
VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. (1997): *Sociální psychologie*. Praha: ISV.

Kontakt:

doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M.

Ústav sociálních studií
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií
Mendelova univerzita v Brně

Department of Social Studies
Faculty of Regional Development and International Studies
Mendel university in Brno
Czech Republic

E-mail Address: josef.smolik@mendelu.cz

Mediální dialogické sítě v kontextu studené války: Rudé právo 1952

Karla Tvrdá

Abstract

The Media Dialogical Networks in the Context of Cold War: Rudé právo [Red Justice], 1952. *The media dialogical networks (DNs) are usually examined in terms of sequencing and/or categorization work carried out by their actors. In this paper, I will introduce the DNs dealing with the international issues that were formed in former Czechoslovakia in 1950s. I employ the membership categorization analysis and in this connection I pay special attention to the use of categories relating to the semantic field of Nazism. Having arisen in 1950s, the analysed data differ significantly from the contemporary DNs from the point of view of their construction: in 1952 the prevailing principle is duplication. The authors of the articles paraphrase several excerpts taken from other newspaper articles and express an agreement with them. Accordingly the attitude to a certain international issue is presented in the form of a dialogue of several replicas that are consistent in terms of the opinions expressed; by this textual procedure the argumentation is made more persuasive..*

Klíčová slova: členská kategorizační analýza, duplikace replik, mediální dialogická síť, kategorie "nacismus", rok 1952, Rudé právo.
Keywords: category "Nazism", duplication of replicas, media dialogical network, membership categorization analysis, Rudé právo [Red Justice], year 1952.

Koncept mediálních dialogických sítí

Koncept mediálních dialogických sítí (dále DS) je typem analýzy mediálních obsahů, který se zaměřuje na intertextovost a dialogičnost (Bachtin 1980). Texty sleduje v návaznosti a vzájemných reakcích (Schneiderová 2015, s. 51–53) a využívá se ke člensky zaměřeným analýzám – pracuje tedy s takovými prvky, které považují za relevantní sami aktéři komunikace. Kromě analýzy sekvenčního uspořádání jsou DS často analyzovány také

z hlediska kategorizační práce, kterou jejich aktéři provádějí (viz např. Nekvapil, Leudar 2006; Sloboda 2009).

Každá DS je reprezentována určitými dialogickými událostmi, tedy novinovými články, televizními pořady, prohlášeními z tiskových konferencí apod., které jsou propojeny interakčně, tematicky a argumentačně (Nekvapil, Leudar 2006). Tyto mediální dialogy se odvíjejí podle podobných principů jako rozhovory uskutečňované tváří tvář, jak je popsala etnometodologická konverzační analýza (např. Hutchby, Wooffitt 2006). Oproti běžným dialogům však mají i svá specifika, jedná se především o zmnožení replik dialogu a jejich časovou a prostorovou distribuci (Nekvapil, Leudar 2002). Koherenci mediálního dialogu pak zajišťuje společné téma diskuse, případně společný způsob argumentace několika aktérů, ale jeho hlavním pojítkem jsou sekvenční struktury, do nichž jsou repliky mediálního dialogu organizovány (ibid.).

Koncept DS byl vypracován na základě analýz mediálních obsahů uveřejněných v britských a českých masmédiích na počátku devadesátých let dvacátého století (viz např. Nekvapil, Leudar 2003). Původním předpokladem bylo, že DS se mohou rozvíjet pouze v takovém společenském prostředí, ve kterém veřejná debata tvoří důležitou součást politické kultury (Leudar, Nekvapil 2004). Pozdější výzkumy ale poukázaly na přítomnost DS i v odlišných politických prostředích, než je současná demokracie západního typu (např. Sloboda 2009; Provázková 2009).

Data

V rámci výzkumu DS z československých médií v období 1948–1989 se zabývám mimo jiné mediálními dialogy z roku 1952. V tomto příspěvku představím DS, které se rozvinuly v daném roce a jejichž obsahem jsou zahraniční události. Zdrojem dat bylo Rudé právo (dále RP), které vycházelo jako celostátní deník a bylo tiskovým orgánem vládnoucí komunistické strany; z těchto důvodů ho lze považovat za reprezentativní masmédium příslušné doby. Při sběru dat jsem v jednotlivých vydáních RP vyhledávala články, které obsahují explicitní dialogické odkazy na jiné mediální texty.

Analyzuji pět DS, z nichž dvě se zabývají vládním převratem v Egyptě a dále jsou po jedné věnovány vyšetřování masové vraždy v Katyni, působení britských jednotek v Malajsii a důsledkům amerického způsobu výchovy dětí. Čtyři DS jsou reprezentovány pouze jedním článkem, který odkazuje na jednu nebo více dialogických událostí a jedna DS je reprezentována dvěma články v RP, které rovněž dialogicky navazují na další mediální texty, které byly zveřejněny v zahraničí.

Cílem tohoto textu je ukázat, jakou podobu má specifická skupina DS, které se rozvinuly za jiných okolností než DS, na jejichž základě byl koncept vypracován. Rozdíl v tomto případě spočívá jednak v jiném politicko-společenském kontextu, jednak v odlišném stavu vývoje technologií, které se využívají ke zveřejňování mediálních obsahů a jejichž rozvoj je jedním z faktorů ovlivňujících podobu DS (viz např. Kaderka, Leudar, Nekvapil 2018). Zaměřím se na způsob výstavby jednotlivých nalezených DS a na obsah kategorizační práce, kterou aktéři těchto mediálních dialogů provádějí.

Členská kategorizační analýza

Rozdělování světa

Bezprostředně po druhé světové válce došlo k novému mocenskému uspořádání mezinárodních vztahů. Sovětský svaz a Spojené státy americké se staly novými velmocemi a získaly výlučné postavení, jejich vztahy však postupně nabyly konfrontační povahy a určovaly vývoj mezinárodních vztahů až do konce osmdesátých let dvacátého století (např. Veselý 2007). Právě v tomto stavu politického a vojenského napětí, pro které se vžilo označení „studená válka“, vznikaly DS, které zde analyzuji. V úryvcích (1)–(5) zaznívá kategorizační práce, kterou redaktoři zahraniční rubriky RP prováděli vůči různým aktérům ve světových konfliktech, ať už se jednalo o vojenské střety, nebo o politické konflikty bez použití zbraní.

(1) Kdo stojí za kulisami vládního převratu v Egyptě, RP 2. 2. 1952
Nová vláda (…) utvořená následkem spiknutí Angličanů a Američanů v Egyptě s dvorskými kruhy (…) má nyní za úkol potlačit těmi nejkrvavějšími prostředky národně osvoboditelské hnutí (…). V Káhiře a po celé zemi již začalo masové zatýkání egyptských vlastenců. (…)Tyto skutečnosti svědčí naprosto jasně o špinavé práci Američanů a Angličanů v Egyptě (…)

(2) K situaci v Egyptě, RP 5. 2. 1952
(...) Místo toho, aby se opřela o lid a zorganisovala skutečný odpor proti anglickým okupantům, dala se wafdistická vláda na cestu vyhledávání kompromisu (…) připravují vládnoucí kruhy Egypta půdu pro spaktování s anglo-americkými imperialisty (...) kteří jsou jednotni ve své snaze potlačit národně osvobozenecké hnutí egyptského lidu. (...)

(3) Polský lid je pobouřen americkou provokací s „katynským zločinem“, RP 5. 3. 1952
(…) americká vláda (...) nenalezne podporu poctivých lidí v této špinavé věci: ani v Polsku (…), ani v celé Evropě (…) právě hrdinná Sovětská armáda osvobodila náš kontinent za cenu obrovských obětí, zatím co dnešní organisátoři „katynské komise“ (Američané, pozn. K. T.) vedli s hitlerovci zákulisní jednání. (…) Američtí vrazi korejských žen a dětí, američtí atomčíci a rozsevači moru obnovují starou obludnou katynskou provokaci (…) samo členství takových osob v komisi (pro vyšetřování katyňské masové popravy, pozn. K.T.), jako je zavilý nepřítel polského lidu B. Lane, který spolupracoval s hitlerovci, (…) Polský lid (…) hodnotí novou provokační kampaň amerických podněcovatelů války jako nepřátelský akt podněcovatelů války namířený proti demokratickému Polsku a jeho životním zájmům.

(4) Jejich methody, RP 12. 5. 1952
(…) snímek (…) ukazuje vojáky britského „královského námořnictva“ s useknutou hlavou malajského vlastence (…) britské jednotky vedou nejbrutálnější válku proti malajským vlasteneckým jednotkám. Tento dokumentární snímek je strašnou obžalobou barbarství britských kolonisátorů. Uřezané hlavy, střílení zajatců, věšení žen a dětí, vypalování celých vesnic, to jsou „bojové“ methody imperialistů, třesoucích se o své kořistnické zisky v koloniích. V poslední době britští imperialisté zahájili proti domorodému obyvatelstvu chemickou válku (…) osvobozovací (malajská, pozn. K.T.) armáda je stejně podporována všemi pracujícími ve městech i na vesnici. To je však současně přiznáním, jak nenáviděni jsou britští kolonisátoři (…)

(5) Žumpa lží, RP 23. 5. 1952
Rudé právo uveřejnilo (…) snímky z Malajska, znázorňující příslušníky britských okupačních vojsk, usmívajících se nad useknutými hlavami malajských vlasteneckých bojovníků za svobodu. (...)

Podle interpretace RP proti sobě v Egyptě stojí na jedné straně egyptští vlastenci, egyptský lid[1] či národně osvoboditelské hnutí a na straně druhé britské ozbrojené síly, spiknutí Angličanů a Američanů s dvorskými kruhy, které je připraveno případný odpor potlačit těmi nejkrvavějšími prostředky, jejichž předznamenáním může být zatýkání vlastenců, které již začalo (1), (2). Situace v Polsku je charakterizována opozicí, v níž jsou na jedné straně

[1] Kategorie „egyptský lid“ však neoznačuje všechny Egypťany, viz (2). Analogická byla situace v Československu, neboť ne všichni jeho občané jsou v textech RP řazeni do kategorie „lid“ (Fidelius 1998).

poctiví lidé, hrdinná sovětská armáda, polský lid, životní zájmy demokratického Polska a druhou stranu reprezentují americká vláda a její špinavá věc, američtí podněcovatelé války a jejich nepřátelská provokační kampaň a zavilý nepřítel polského lidu, který spolu s dalšími Američany spolupracoval s hitlerovci (3). A v malajském konfliktu proti sobě bojují osvobozovací jednotky malajských vlastenců, kteří pro sebe chtějí dobýt svobodu a mají podporu všech pracujících, a jednotky britských okupačních vojsk, které ve jménu nenáviděných kolonizátorů vedou nejbrutálnější válku (4), (5).

Ve všech případech jsou představitelé západního světa kategorizováni jako chamtiví, agresivní, vraždící, zákeřní. Jejich protivníci jsou kategorizováni jako poctiví lidé hájící svá práva. Kategorizační práce prováděná v DS v roce 1952 tudíž dokládá, že pojmy železná opona a studená válka nejsou konstrukty uměle vytvořené historiky a politology. Naopak, polarizaci světa vnímali i tehdejší sociální aktéři, a to nejen vysocí politici, kteří byli za rozdělení světa zodpovědní, ale například i novináři. Autoři zahraniční rubriky v RP se ve svých textech na koncept rozděleného světa orientovali a svou kategorizační prací tuto dichotomizaci stvrzovali a reprodukovali.

Rozšiřování platnosti kategoriálních predikátů

Následující úryvky jsou s předchozími zjištěními v souladu a ukazují ještě další typ kategorizační práce, kterou aktéři mediálních dialogů ve svých replikách uplatňovali.

(6) Americká výchova, RP 21. 5. 1952
(...) Výchova hollywoodským filmovým brakem (…) nese své ovoce. (…) A podobné ovoce přináší tato výchova i ve zmarshallisovaných zemích, kam je „americká kultura“ na tuny dovážena. Jak oznamuje pařížský list „l´Humanité“, existovala např. v okresu Céret (…) celá dětská „gangsterská banda“. (...)

(7) Jejich methody, RP 12. 5. 1952
(...) To je však současně přiznáním, jak nenáviděni jsou britští kolonisátoři a jak mohutně se proti nim pozvedlo obyvatelstvo (Malajci, pozn. K.T.). Všichni poctiví lidé na celém světě s hnusem odsuzují methody imperialistů.

(8) K situaci v Egyptě, RP 5. 2. 1952
(...) Místo toho, aby se opřela o lid a zorganisovala skutečný odpor proti anglickým okupantům, dala se wafdistická vláda na cestu vyhledávání kom-

promisu s anglickými a americkými imperialisty. Anglo-američtí imperialisté (…) využili událostí (…)

Článek, z nějž pochází úryvek (6), se zabývá americkými výchovnými problémy a jejich důsledky – dětskou kriminalitou. Autor textu ji přičítá americké závadné výchově a nekvalitní kultuře. Následně jsou tyto problémy prezentovány jako záležitost také dalších států, které přijaly Marshallův plán. Určitý typ jednání identifikovaný v jedné a potvrzený ve druhé západní zemi je představen jako jednání typické pro celý západní svět. Analogicky probíhala kategorizační práce i v dalších textech. Bojové metody britských vojsk v Malajsii jsou zevšeobecněny na metody imperialistů, tedy západního světa, a odsudek jejich jednání ze strany malajských obyvatel je rozšířen na odsudek všech poctivých lidí na světě (7). V posledním citovaném úryvku je kategorie „angličtí okupanti“ rozšířena na kategorii „anglo-američtí imperialisté“ (8). V důsledku tohoto posunu v kategorizační práci jsou veškeré negativně hodnocené činy Britů připisovány rovněž americkým imperialistům, tedy nejvýznamnějšímu představiteli kategorie „západní svět“.

Aktéři DS svou kategorizační prací tedy svět nejen rozdělovali, ale jeho jednotlivé části také naopak rozšiřovali či zařazovali do větších celků. Tímto postupem RP prezentuje svět jako rozdělený studenou válkou právě na dvě části; tedy nikoliv jako jednotný, a nikoliv jako roztříštěný na mnoho menších částí.

Odkazy k nacismu

Samostatný oddíl věnuji kategorizační práci, která se vztahuje k sémantickému okruhu nacismu. V rámci sebraných dat se vyskytuje v DS „Egypt I“, „Katyň“ a „Malajsie“, úryvky (9)–(14).

(9) Kdo stojí za kulisami vládního převratu v Egyptě, RP 2. 2. 1952
(...) Ali Maher paša, známý v minulosti svými styky s německými nacisty a v poslední době s Američany, byl znovu vpuštěn na politickou arénu na doporučení velvyslance USA v Káhiře (…)

Nového egyptského premiéra Ali Maher pašu RP kategorizuje jako politika, který se stýkal s nacisty, a zároveň se uvádí, že v současnosti se stýká s Američany, kteří mu pomohli do funkce. Do významového okruhu nacismu jsou tak vedle amerického spojence Ali Maher paši řazeni i samotní Američané. Tohoto cíle je dosaženo v první řadě věcnou souvislostí, protože uvedou-li se dva spojenci jediné osoby, lze mezi nimi shledávat určité

podobnosti. Efektu spojení Američanů s významovým okruhem nacismu pomáhá rovněž syntaktická stavba příslušné části textu, v němž jsou slova „nacisté“ a „Američané“ uvedena ve vzájemné blízkosti a jsou vůči sobě ve slučovacím vztahu (9).

(10) Polský lid je pobouřen americkou provokací s „katynským zločinem“, RP 5. 3. 1952
Dopisovatel „Pravdy“ Makarenko uvádí ve zprávě z Varšavy ohlas polského tisku na prohlášení vlády Polské republiky k provokační kampani americké propagandy v souvislosti s „prací“ tak zvané „zvláštní komise sněmovny representantů pro otázky Katynu“. (...)

(11) Polský lid je pobouřen americkou provokací s „katynským zločinem“, RP 5. 3. 1952
(...) List „Trybuna Ludu“ pranýřuje americké Goebbelsovy následovníky. „Americká vláda – poznamenává list – nenalezla a nenalezne podporu poctivých lidí v této špinavé věci (...)

(12) Polský lid je pobouřen americkou provokací s „katynským zločinem“, RP 5. 3. 1952
(...) Ve stejném smyslu se vyslovuje list „Życie Warszawy“. V článku, který byl otištěn v tomto listě 1. března, se praví: „Američtí vrazi korejských žen a dětí, američtí atomčíci a rozsevači moru obnovují starou obludnou katynskou provokaci, o níž Goebbels napsal, že „Hitler s ní byl velmi spokojen“. (...)

(13) Polský lid je pobouřen americkou provokací s „katynským zločinem“, RP 5. 3. 1952
(…) samo členství takových osob v komisi (pro vyšetřování katyňské masové popravy, pozn. K.T.), jako je zavilý nepřítel polského lidu B. Lane, který spolupracoval s hitlerovci, (…) s dostatečnou výmluvností svědčí o cílech katynské provokace. (...)

V případě vyšetřování katyňské masové popravy jsou Američané (případně americký orgán, který ustavil katyňskou komisi; z článku to není zcela zřejmé) kategorizováni jako následovníci Josepha Goebbelse, nacistického ministra propagandy (11). Touto paralelou RP činí práci katyňské komise zcela nevěrohodnou, protože předjímá, že od ní můžeme očekávat stejně cenzurovaná, propagandistická či lživá tvrzení, kterých se dopouštěl Goebbelsův úřad (např. Manvell, Fraenkel 2008), případně ministr osobně.

V úryvku (12) jsou Američané kladeni do vztahu s Goebbelsem i s Hitlerem. Podle RP, které cituje polský list Życie Warszawy, se má katyňská komise zabývat záležitostí, se kterou byl údajně Hitler velmi spokojen a kterou nejspíše vykonstruoval Goebbels (z článku to nevyplývá zcela jednoznačně). Tím je, stejně jako v předcházejícím úryvku, práce katyňské komise předem kategorizována jako nedůvěryhodná, protože navazuje na práci nacistické propagandy. Vedle toho, že jsou Američané charakterizováni jako aktéři ochotní zabývat se takto zkompromitovanou záležitostí, jsou v příslušném úseku textu kategorizováni také jako „vrazi žen a dětí" a všeobecně jako nositelé zkázy. Jsou jim tedy připsány vlastnosti, s nimiž se pojí extrémně silný morální odsudek.

V závěru článku o vyšetřování katyňské tragédie je jeden z členů komise kategorizován jako nepřítel Poláků a spolupracovník s hitlerovci (13), což je konzistentní s výše analyzovanou kategorizační prací. Ve stejném úryvku jsou opět zpochybňovány výsledky, resp. cíle vyšetřovacího procesu. RP však komisi upírá jakoukoliv důvěryhodnost již v úvodu svého textu tím, že ji odmítá akceptovat jakožto komisi. Svůj postoj dává najevo použitím uvozovek, jak u slova „práce", které se vztahuje k budoucí činnosti komise, tak u samotného názvu vyšetřovacího orgánu (10). Ten je navíc uvozen souslovím „tak zvaný", které má v daném kontextu znevažující účinek. Těmito prostředky RP signalizuje svou distanci od kategorizační práce, kterou provádějí představitelé západního světa.

RP v celém článku prostřednictvím kategorizační práce systematicky evokuje myšlenku, že se výsledky amerického vyšetřování budou podobat výsledkům vyšetřování nacistického režimu. Takové vyšetřování bude nutně nedůvěryhodné, protože nacistický režim včetně jeho způsobů jednání byl po válce v očích celého světa zdiskreditován. Podobnost však lze hledat nejen v průběhu, ale také ve výsledku vyšetřování. Nacisté totiž v roce 1943 katyňskou masovou vraždu vyšetřovali a dospěli k závěru, že ji spáchali Sověti (např. Kaiser 2008). RP svou kategorizační prací tedy nevyjadřuje pouze antagonismus vůči západnímu světu, ale zároveň realizuje praktické jednání (viz Nekvapil 2017): předem odmítá možné obvinění komise, že masovou vraždu u Katyně spáchali Sověti.

(14) Žumpa lží, RP 23. 5. 1952
(...) Otřesné dokumenty byly dalším pádným svědectvím o barbarství imperialistů, kteří svými bakteriologickými zločiny v Koreji, hromadným vražděním na ostrově Kodže, v Malajsku, na Filipínách, v Tunise, Maroku a jinde předčí nejodpornější zvrhlosti nacistů. (…)

Také v DS zabývající se konfliktem v Malajsii je kategorie „imperialisté“ kladena do souvislosti s kategoriálními predikáty, které implikují absolutní morální odsudek, nebo jí jsou tyto predikáty přímo připisovány: odporný, otřesný, barbarství, zvrhlost, zločin, hromadné vraždění (14). Argumentačně nejsilnější moment kategorizační práce však přichází až později, když ze srovnání s nacisty vychází západní svět jako ten horší aktér. Autor textu zachází s oběma kategoriemi jako s kategoriemi umístěnými na škále (positioned categories). Jde o skupinu kategorií, které se dají seřadit vzestupně, což dává možnost chválit nebo hanit porovnáním s vyšší či nižší kategorií, např. adolescent se může chovat velmi dospěle, nebo naopak jako dítě (Silverman 2006: 187–188). V případě DS Malajsie článek RP konstruuje škálu „hrůznost zločinů“ a vyjadřuje přesvědčení, že blíže k pólu „nejhrůznější zločin“ se svými činy umisťuje západní svět, než nacisté. Autor textu tedy podle všeho nepovažoval kategorizační predikáty „páchat bakteriologické zločiny a hromadné vraždy“ (14) za dostatečně odsuzující charakteristiku svého nepřítele; jako měřítko absolutní hrůzy či absolutního zločinu mu posloužila až kategorie „nacismus“.

Kategorizační práci v úryvcích (9)–(14) lze shrnout tak, že diskurz RP hodnotí kategorie „imperialisté“ i „nacisté“ extrémně negativně a staví je vzájemně do souvislosti. Vztah mezi nimi buduje na dvou pilířích. Zaprvé obviňuje Američany a jejich současné spojence ze zákulisního vyjednávání či udržování styků s nacisty (9), (11), (13). Tím jejich poměr (re)kategorizuje jako svého druhu partnerství, nikoliv jako vztah mocensky a morálně nerovný, který vyplýval z všeobecné a bezpodmínečné kapitulace, k níž bylo nacistické Německo spojenci donuceno (např. Veselý 2007). Druhý aspekt příslušného vztahu spočívá ve vzájemné podobnosti obou skupin aktérů, která se projevuje následovnictvím (11) či obnovováním myšlenek (12) a dopouštěním se podobných nebo ještě horších zločinů (14). Pojmoslovím členské kategorizační analýzy, „podobnost s nacisty“ je rysem kategorie „imperialisté“, příp. „Američané“. Jedná se o příklad rysu, který je vytvořen systematickým spojováním s danou kategorií v rozhovoru, v tomto případě v textech (9)–(14), a který se liší od kategoriálně vázaných aktivit, jež určitou kategorii doprovázejí konvenčně (Jayyusi 1984). Této vlastnosti kategorií vázat k sobě jisté aktivity RP využívá, např. když kategorizuje západní svět jako imperialistický. Evokuje tím příslušné vázané aktivity kategorie „imperialista“, např. „být dobyvačný“ či „zastávat militantní a rozpínavou politiku“.

Výše popsanou kategorizační práci RP provádí sedm let po podepsání kapitulace. Zločiny, které byly za druhé světové války spáchány, již vešly ve všeobecnou známost, ale ještě nebyly všechny vyšetřeny, viz např. DS o katyňské komisi. Nicméně myšlenky a činy nacistického režimu odsoudi-

ly mezinárodní instituce v rámci norimberského procesu jako zcela zavrženíhodné už v roce 1946 (např. Veselý 2007). RP využívá toho, že veřejnost je s těmito skutečnostmi obeznámena, a zvolilo si práci s kategorií „nacismus“ jako jeden z nástrojů studené války; v daném historickém kontextu ji využívá jako prostředek absolutní diskreditace a morálního odsouzení svých nepřátel.

Konstrukce mediálních dialogických sítí

Aktéři mediálního dialogu v DS prezentují své názory a vymezují se vůči jiným, stejně jako se to děje v rozhovorech vedených tváří v tvář. V současných DS je obvyklé, že určitý aktér vyjádří svůj postoj v jedné dialogické události, na kterou s určitým časovým odstupem reaguje jiný aktér či více aktérů vlastními replikami, a tímto způsobem se dialog po určitou dobu rozvíjí (např. Nekvapil, Leudar 1998). Už jsem zmínila, že v sebraných datech z roku 1952 byly DS reprezentovány nezřídka jediným článkem, konstruování dialogu tudíž muselo probíhat jiným způsobem. Typický postup při výstavbě zahraničních DS z počátku padesátých let popíšu na příkladu dialogu o americké výchově dětí.

Impulsem k založení DS „Americká výchova“ se stal dopis, který čtenář Hájek poslal redakci RP. Dopis obsahoval vystřižený článek z New York Herald Tribune a čtenářův komentář, že dětská kriminalita v USA je důsledkem tamější závadné kultury. Autor článku v RP tuto interpretaci přijímá a dokládá ji výrokem kongresmana Angella. Text dále pokračuje popisem tří tragických událostí, z nichž alespoň dvě se staly v USA a při nichž vraždili mladiství nebo děti; v tomto případě není uveden informační zdroj (15). Následně autor situaci zevšeobecňuje na celý západní svět (viz oddíl o rozšiřování platnosti kategorizačních predikátů), který se podle něj vyznačuje nevyhovujícím způsobem výchovy mládeže. Tato generalizace je podpořena odkazem na noviny l´Humanité, které přinesly zprávu o francouzské dětské kriminální bandě (6) a jejích činech.

(15) Americká výchova, RP 21. 5. 1952
(...) Takový obrázek přinesl americký list „New York Herald Tribune“ z 1. února t. r. Soudruh Hájek z Přerova, který tento výstřižek dostal od svého příbuzného v Americe a poslal nám jej, k němu dodává: „Je to ukázka americké výchovy.“ (…)Výchova hollywoodským filmovým brakem a obrázkovými seriály o zločincích (jejichž náklad dosáhl podle svědectví kongresmana H. Angella v roce 1950 60 milionů výtisků ročně) nese své ovoce. Čtrnáctiletý F. Barney z Minnesoty podřezal 12letou sestřičku kuchyňským

nožem, 15letý školák J. Hill probodl dýkou spolužáka, aby mohl „pozorovat agónii smrti“; banda mladistvých gangsterů ze San Franciska se cvičila ve střelbě z pistolí na živém terči – 13letém děvčeti. A podobné ovoce přináší tato výchova i ve zmarshallisovaných zemích, kam je „americká kultura“ na tuny dovážena. (…)

Tato DS nezachycuje určitou kauzu a reakce různých aktérů na její vývoj, jak je to obvyklé v DS ze současné doby (např. Nekvapil, Leudar 2003). V tomto smyslu jsou dialogicky propojeny pouze repliky „článek v New York Herald Tribune – komentář čtenáře Hájka“. Případně i replika kongresmana Angella mohla být pronesena jako reakce na zprávy o dětské kriminalitě; z článku RP však není zřejmé, v jakém kontextu zazněla. Ostatní repliky, tedy čtyři svědectví o dětské kriminalitě v zemích západního světa, byly do DS zapojeny, aby podpořily argumentaci RP. Před zkonstruováním DS o americké výchově již ve veřejném prostoru existovaly, ale byly dialogicky propojeny pouze ve smyslu bachtinovské dialogičnosti, neboť se vztahují ke společnému tématu či diskurzu (Bachtin 1980), kterým je dětská kriminalita. Do podoby DS je propojil až redaktor RP, aby přesvědčivěji podpořil argumentaci čtenáře Hájka, kterou deník na svých stránkách prezentoval.

Konstrukce DS je tedy založena na duplikování dialogických událostí. Tímto postupem redakce RP určité texty nejen duplikuje, ale zároveň jejich obsah i potvrzuje. Analogická je situace v DS „Katyň“, kde autor článku cituje repliku redaktora moskevského deníku Pravda (10) a rovněž dvoje polské noviny (11), (12). Duplikací většího počtu replik s obdobným obsahem RP posiluje svou argumentaci a činí ji přesvědčivější, což bylo v souladu s jeho úkolem vychovávat čtenáře a formovat veřejné mínění (Bednařík, Jirák, Köpplová 2011: 254).

Shrnutí

Ačkoliv jsou DS se zahraniční tematikou z roku 1952 reprezentovány pouze jedním nebo dvěma články v RP, jejich dialogická struktura je bohatší; jeden článek v RP obvykle vstupuje do dialogu s několika dalšími replikami. Typickým konstrukčním postupem je duplikování replik a případné dialogické navázání na ně. Redakce deníku svou názorovou pozici prezentuje ve formě DS jako dialog většího počtu vzájemně se podporujících replik, čímž zefektivňuje svou argumentaci a posiluje persvazivní účinek textu.

Aktéři světové politické scény jsou v DS kategorizováni v intencích členského kategorizačního prostředku „studená válka“. Autoři textů v RP

svou kategorizační prací stvrzují a reprodukují interpretaci, že svět je rozdělen na dvě části, pro které jsou typické protichůdné vlastnosti. RP kategorizuje západní svět jako agresivní, rozpínavý a barbarský, zatímco akce východního světa prezentuje jako nutné kroky podniknuté na ochranu jeho práv. Orientaci na členský kategorizační prostředek „studená válka" dokládá také další postup, který aktéři DS ve svých replikách v rámci kategorizační práce používali. Jedná se o strategii rozšiřování platnosti kategoriálních predikátů. Tento postup autoři textů využívali k přenášení negativní kategorizace z jednoho elementu západního světa na západní svět jako celek. Ve třech zkoumaných DS jsou západnímu světu navíc připisovány kategoriální predikáty ze sémantického okruhu nacismu. Autoři replik se pokoušejí západní svět kompromitovat poukazováním na to, že jeho představitelé navazovali partnerské vztahy s nacisty a vykazují s nimi věcnou podobnost.

Mediální dialogy z počátku padesátých let jsou méně rozvinuté než ty současné a mají oproti nim jistá specifika, nicméně analýza ukazuje, že se aktéři mediálních diskusí na konstruování DS orientovali. Pro mediální dialogy z roku 1952 je charakteristické, že prostřednictvím RP aktivně vstupují do služeb nového státního zřízení: dialogy se zahraniční tematikou definují postavení státu na mezinárodním poli a dialogy s tématy domácími systematicky začleňují do každodenní komunikace nové sociální instituce, které tvoří nedílnou součást tehdejšího politického režimu (viz Tvrdá 2019, v tisku).

Literatura

BACHTIN, M. M. (1980): *Román jako dialog*. Praha: Odeon.

BEDNAŘÍK, P.; JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2011): *Dějiny českých médií*. Praha: Grada.

FIDELIUS, P. (1998): *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda.

HUTCHBY, I.; WOOFFITT, R. (2006): *Conversation analysis: Principles, practices and applications*. Cambridge: Polity.

JAYYUSI, L. (1984): *Categorization and the moral order*. London: Routledge and Kegan Paul.

KADERKA, P.; LEUDAR, I.; NEKVAPIL, J. (2018): Central Bank transparency as a dialogical accomplishment. In: *Symbolic Interaction*, Vol. 41, No. 2, s. 227–246.

KAISER, G. (2008): *Katyň. Státní zločin – státní tajemství*. Praha: BB/art s.r.o.

LEUDAR, I.; NEKVAPIL, J. (2004): Media dialogical networks and political argumentation. In: *Journal of Language and Politics*, Vol. 3, No. 2, s. 247–266.

MANVELL, R.; FRAENKEL, H. (2008): *Doktor Goebbels. Jeho život a smrt*. Praha: BB/art s.r.o.

NEKVAPIL, J. (2017): Členská kategorizační analýza. In: KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* http://www.czechency.org/slovnik/ČLENSKÁ KATEGORIZAČNÍ ANALÝZA [28. 7. 2018].

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (1998): Masmediální utváření dialogických sítí a politické identity: případ Demokratické strany Sudety. In: *Slovo a slovesnost*, Vol. 59, No. 1, s. 30–52.

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2002): Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích. In: *Sociologický časopis,* Vol. 38. No. 4, s. 483–499.

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2003): O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích. In: *Slovo a slovesnost,* Vol. 64, No. 3, s. 161–192.

NEKVAPIL, J.; LEUDAR, I. (2006): Prezentace událostí 11. 9. 2001: Bush, bin Ládin a jiní v interakci. In: *Sociologický časopis,* Vol. 42, No. 2, s. 353–377.

PROVÁZKOVÁ, K. (2009): *Mediální dialogické sítě před rokem 1989*. Diplomová práce. Praha: Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.

SCHNEIDEROVÁ, S. (2015): *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha: Karolinum.

SILVERMAN, D. (2006): *Interpreting qualitative data: Methods for analyzing talk, text and interaction.* London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

SLOBODA, M. (2009): Styling for hegemony: the West as an enemy (and the ideal) in Belarusian television news. In: FITZGERALD, R.; HOUSLEY, W. (eds.): *Media, policy and interaction.* Farnham: Ashgate, s. 137-159.

TVRDÁ, K. (2019): „Komunistická kritika“ v dialozích Rudého práva. In: *Studie z aplikované lingvistiky – Studies in Applied Linguistics,* Vol. 10, No. 1, v tisku.

VESELÝ, Z. (2007): *Dějiny mezinárodních vztahů*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Citované články z Rudého práva

Kdo stojí za kulisami vládního převratu v Egyptě, 2. 2. 1952
K situaci v Egyptě, 5. 2. 1952
Polský lid je pobouřen americkou provokací s „katynským zločinem“, 5. 3. 1952
Jejich methody, 12. 5. 1952
Americká výchova, 21. 5. 1952
Žumpa lží, 23. 5. 1952

Kontakt:

Mgr. Karla Tvrdá

Ústav obecné lingvistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
Department of Linguistics
Faculty of Arts
Charles University
Email Address: ktvrda@email.cz

Jazyk oficiálních míst a tisku v Československu na pozadí listopadu 1989

Tomas Maier

Abstract

The Language of the Official Places and the Press in Czechoslovakia on the Background of November 1989. *The article deals with the development of the language of political leaders and journalists in socialist Czechoslovakia against the background of the events of November 1989. Using concrete examples from the communist newspaper Rudé právo, the author tries to approach the process of transformation of the language of totalitarianism.*

Kľúčové slová: vývoj, jazyk, totalitarizmus, Československo.
Keywords: development, language, totalitarianism, Czechoslovakia.

Úvod

Po demonstracích v Praze roku 1989 zasáhly Československo přímo i události týkající se sousední Německé demokratické republiky. Uprchlíci z NDR na zahradě Lobkovického paláce v Praze na Malé straně zvítězili nad přísným režimem SED a Stasi a vymohli si možnost vycestovat do západního Německa. Situace v sousedním Maďarsku a Polsku a neutrální postoj sovětského vedení dávaly tušit, že se blíží velké změny.

Ne však v Praze a Bratislavě. Běžní občané sice měli své neoficiální informace, přesto se v obou zemích většině zdálo nemožné, že by dosud pevný režim mohl povolit. Velkou úlohu v tomto smýšlení sehrál též nezdařený pokus Pražského jara 1968, který znamenal pro angažované reformátory a odpůrce reálného socialismu vážné následky a poznamenal životy lidí na dlouhých dvacet let.

Poslední podzim socialismu

Začátkem října 1989 se sešly na společném zasedání všechny tři vlády federace, aby koordinovaly svůj postup. Na zasedání se hovořilo o nutnosti

pokračování v *přestavbě hospodářského mechanismu,* slovní spojení převzaté od sovětských soudruhů, které se opakuje již několik let, co došlo ke změnám v Kremlu, reprezentovaných novým generálním tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu, KSSS, Michailem Gorbačovem a jeho nejbližšími spolupracovníky. Řečníci na setkání vlád ČSSR, SSR a ČSR jako byl například předseda federální vlády Ladislav Adamec zdůraznili nutnost urychlení přestavby hospodářství a konstatovali *nerovnovážný stav ekonomiky.* Současně byla zdůrazněna rozhodující úloha centra, tedy *centrálního řízení ekonomiky*, jakési mantry socialistického zřízení (Rudé právo 1989).

Ve stejném vydání ze 3. října 1989 v rozhovoru s rektory tří vysokých škol padají již nové ekonomické termíny jako manažer, avšak katedra této činnosti stále nese název *teorie řízení podniku*. Vůbec termín ředitel nezapadá do budování moderní socialistické společnosti, anžto pochází z doby konstituční monarchie. V tom nemohl pomoci ani titul *soudruh ředitel*. Konečně rozhovor má i v menším titulku slovní spojení … *k výchově řídících pracovníků …* a v hlavním titulku nadpis *O přípravě manažerů,* jako by Rudé právo edukativně překládalo ve smyslu *Přestavby a Nového myšlení* (Rudé právo 1989).

V čísle je i dost odvážná zpráva o publikování informací listem Sovjetskaja Moldavija o hladomoru v letech 1946 až 1947, který podle soudruhů z této sovětské republiky nebyl zapříčiněn jen válečnými škodami po Němcích ale i skostnatělým *administrativně direktivním způsobem řízení*. Rudé právo tedy vlastně cituje beze všeho správu o obětech stalinistického režimu ve svazové Besarábii v hrozném počtu do dvou set tisíc lidských životů (Rudé právo 1989).

Pojem *administrativně direktivní způsob řízení* se i v socialistickém Československu stal v době nových myšlenek přicházejících ze Sovětského svazu pejorativním a odstrašujícím vedoucí pracovníky hospodářství.

Dne 4. října 1989 byl chválen *humanitární postoj NDR*, policejního státu STASI vzhledem k událostem okolo velvyslanectví Spolkové republiky. Podle nóty předané ministerstvem zahraničních věcí západoněmeckému velvyslanci se hovoří *o blahovolném a taktéž humanitárním* přístupu oficiální Prahy k situaci uprchlíků z východního Německa a k požadavkům NSR (Rudé právo 1989).

Den na to, 5. října se Rudé právo dostalo k *renesanci nacionalistických pangermánských myšlenek* spolkové vlády za to, že se odvolává na ústavu NSR v otázce jednotného občanství všech Němců. *Pangermánství* se v pokrokové sofistice komunistického novináře rovnalo snahám o připojení totalitární NDR s věznicemi pro politické oponenty k demokratickému západnímu Německu. Východoněmečtí občané obcházeli přes Lobkovický

palác v Praze smrtelně nebezpečnou německo-německou hranici se samostříly a rozkazem střílet na utečence a neméně brutální hranici se signální drátem na Šumavě, aby se dostali do svobody a blahobytu v NSR.

K sobotním událostem ve velkých východoněmeckých městech, 7. října 1989, se Rudé právo vrací v následujícím týdnu. Neobjevují se zde tradiční klasifikace jako nepřátelé socialismu nebo kriminální či protistátní živly. Píše se o narušení *veřejného pořádku* a cituje se přitom Junge Welt, který se přimlouvá mírně za *dialog* místo výkřiků *Gorbi! Gorbi!* a *Mehr Demokratie.* Velké večerní demonstrace v NDR nemohli ignorovat už ani tehdejší cenzurované české deníky (Hotz et al. 2003).

Socialistická podnikavost prazvláštní slovní spojení stranických funkcionářů stojí uprostřed článku s nadpisem Zákon o státním podniku. Poslanci Sněmovny lidu Federálního shromáždění, FS ČSSR, zde podle Rudého práva konstatovali, že je nutno učinit nejen konkrétní opatření na rozvoj této *socialistické podnikavosti*, ale i k dosažení vysoké efektivnosti kvality, hospodárnosti a technické úrovně výroby a takto podobně (Rudé právo 1989).

Říjnová vydání deníku KSČ v roce 1989 se vyjadřovala k vývoji v Maďarsku, jako byla změna ústavy nebo oficiální vzpomínková demonstrace k říjnovému výročí Maďarského povstání 1956, velmi zdrženlivě, poměrně objektivně, bez zamlčování faktů a bez bývalých žlučovitých výpadů. Celkově můžeme vypozorovat jakési ticho před bouří. Snaha o neutralitu článků a zpráv možná pramenila z bezradnosti novinářů samých a také vedoucích představitelů, jakým způsobem se bude ubírat vývoj nebo jak tento vývoj možno ještě ovlivňovat (Rudé právo 1989).

Roste zájem o podnikání hlásil titulek hned vedle historického názvu Rudého práva, RP, 23. října 1989. Na první pohled skoro přiznání historické porážky komunistické myšlenky. Bylo to však opět myšleno jako dekorace a úlitba znuděnému obyvatelstvu země a sovětské perestrojce. Jednalo se totiž o chystaný sjezd jednotných zemědělských družstev.

Jisté známky ožití české *pokrokové* žurnalistiky můžeme zaznamenat po svátečním víkendu 28. října. První titulek hlásal neochvějně *Věrnost lidu a socialismu* s fotografií vojáků přísahajících slavnostně na Václavském náměstí. Jistě i pro nemilé události na témže hlavním náměstí republiky. To si čtenář RP býval mohl přečíst v menší správě ještě na titulní stránce. Tři tisíce osob se podle zprávy pokusilo narušit veřejný pořádek, ještě stále se v očích *angažovaných* komunistů jednalo o *protisocialistické vystoupení. Provokatéři ze zahraničí* byli asi také neohrožení Poláci a Maďaři, kteří přišli podpořit svoje méně šťastné československé sousedy (Rudé právo 1989).

Byly ale položeny věnce u hrobů prezidentů. Přitom jen samotné jméno T. G. Masaryka, a to ještě před jménem Gottwaldovým bývalo mohlo umírněrně nespokojeného nekomunistu ukonejšit.

Nad komentářem z téhož dne 30. října bylo nadepsáno *Zneužili 28. října.* Naskýtá se ale otázka, přes nesmírnou snahu čelných představitelů KSČ a mnohdy překonání samých sebe, kdo vlastně 28. říjen a odkaz prezidenta T. G. Masaryka zneužil. K tomu vyšel tento titulek hned vedle fotografie státních představitelů před hrobem prvního prezidenta.

I když se 6. listopadu objevuje v zahraniční části stranického deníku zcela objektivní zpráva o dalších víkendových demonstracích z východoněmeckých měst kombinovaná s krátkými komentáři a jemnou kritikou snah překřičet řečníky, přesto se, viděno optikou oficiálního tisku, v ČSSR nic nového nedělo. Naopak, 7. listopadu zazářil nad logem Rudého práva červený palcový titulek *AŤ ŽIJE 72. VÝROČÍ ŘÍJNOVÉ REVOLUCE!* Jakoby náhodou se do hlavičky deníku nevešlo ani *velké*, ani *socialistické.* Vždy se uvádělo slovní spojení a zkratka VŘSR nebo slovenské VOSR. Nebylo-li ovšem toto vynechání narážkou na spíše všelidský význam revoluce jako převratu neúnosné situace. Aktuálně by kdosi mohl rozumět, že právě taková revoluce bez politického přívlastku společnost čekala (Rudé právo 1989).

Zajímavá změna volby slov a formulací se nachází ve výše uvedeném čísle listu RP. V článku s názvem *K uvedení některých filmů ze 60. let* se mimo jiné uvádí, že se již delší dobu mezi představiteli Čs. filmu, odborných institucí, *politických orgánů* a Svazem českých dramatických umělců vede diskuze o filmech, které *byly z distribuce předčasně staženy* a které by měli být *odpovídajícím způsobem veřejně uvedeny*. Stažení z distribuce bylo podle posuzovatelů *učiněno v určitých historických podmínkách a bylo motivováno zejména potřebami konsolidace po krizových letech 1968 – 1969. Od té doby ušla naše společnost značný kus cesty, otevřeně reaguje na kritické hlasy, změnilo se společenské povědomí.* Dále byly vyjmenovány filmy, které se mají vrátit do distribuce, případně mají být promítány ve filmových klubech. Pakliže se ovšem podle článku změnilo společenské povědomí natolik, že tyto snímky může každý socialistický člověk strávit, nevrátila se společnost do atmosféry běsnění kontrarevolučních sil Jara 1968? Dále nám zde vychází srovnání *stažení z distribuce* a dání do trezoru. Cenzura jako původce děje se tu ale přitom zanedbala (Rudé právo 1989).

Jako *Bezprostřední, bez okázalosti* hodnotí titulek RP 8. listopadu 1989 moskevské slavnosti. Tím se ovšem připouštělo, ža oslavy byly možná kdysi příliš okázalé a málo bezprostřední. Armáda si ale prosadila přehlídku. Pisatel článku upozorňuje na absenci mobilních odpalovacích

zařízení se strategickými raketami a omezený počet tanků T 72 na vojenské přehlídce. *Pouhých pětadvacet,* uvedl (Rudé právo 1989).

K zamyšlení a otázkám inspirovalo redakci RP mezinárodní sympozium o socialistických společnostech v Paříži a mezinárodní seminář o politických reformách a socialismu v Bruselu, které se uskutečnily ještě v říjnu 1989. Ředitel pražského Ústavu marxismu, účastník obou fór, zde odpověděl na několik otázek. Vyzdvihl názor, že *demokracii nelze snižovat pouze na otázku, jak budou probíhat volb*y a věnoval se též myšlence s*polečného evropského domu,* termínu generálního tajemníka M. Gorbačova. *Podmínkou vstupu* do společného evropského domu, uvádí se dále, *nemusí být demontáž socialismu.* Pouze už fakt účasti na konferencích, pořádaných eurokomunistickými stranami a její publikace v Rudém právu byla z hlediska změn v tehdejším Československu zajímavá a alespoň povzbuzující.

Nutno uznat, že o bouřlivých změnách v Německé demokratické republice informoval stranický list v Praze objektivně bez komentářů. Člena ZK SED, Zentralkomitee der Sozialistischen Einheitspartei, Günter Schabowski, který prakticky otevřel 9. listopadu 1989 Berlínskou zeď a tím i Železnou oponu list nezmínil. Na otázku novinářů od kdy platí volný průchod pouze na občanský průkaz odpověděl *„Nach meiner Kenntnis … ist das sofort, unverzüglich.“* (Schabowski 1989).

Výjezdní politika Sboru národní bezpečnosti se také v průběhu let 1988 až 1989 v Československu značně liberalizovala ale rétorika se měnila jen pomalu. *Československá mládež je jednoznačně pro přestavbu* dověděli jsme se z titulku 13. listopadu. Novinář tak usoudil z výsledků konference SSM. Vysoké procento členství mladých lidí v Socialistickém svazu mládeže a všeobecné sympatie vůči sovětské perestrojce mohou výše uvedený titulek potvrdit. Generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš ve svém projevu na celostátní konferenci SSM ale prohlásil, že *nedopustíme znevažování nebo dokonce popírání a zároveň i práce předchozích generací, hodnot socialismu. Jde nám o to*, uvedl dále Miloš Jakeš, *důsledně očistit socialistický hospodářský a politický systém od všeho co se přežilo, co k němu nepatří, co brzdí skutečně dynamický rozvoj ve všech oblastech života … Jsme pro upřímný, čestný dialog se všemi, kdo chtějí na bázi ústavy nacházet východiska a sjednocovat své síly ke konstruktivní práci v zájmu dalšího socialistického rozvoje naší země*. Tedy změny, iniciativa, dialog ale jen pod vedením KSČ (Rudé právo 1989).

Též 13. listopadu se spolupracovník RP zamýšlí nad tehdejším vývojem v článku Sociální revoluce, přestavba a socialismus: *Světový socialismus je dnes na jakémsi přelomu. V zemích světového socialismu probíhají neobyčejně rozporné a zároveň dramatické procesy … Cíle jsou jasné …*

Jde o urychlení hospodářského a sociálního rozvoje socialistických zemích a o jejich pozdvihnutí na kvalitativně vyšší vývojový stupeň. Novinář hovoří o *jakémsi přelomu*, tedy zatím přesně nedefinovatelném ale k nové kvalitě reálně existujícího socialismu. O Jakou novou kvalitu by bývalo mělo jít, v zamyšlení nestojí. O NEP, Novuju ekonomičeskuju politiku, z doby po Občanské válce v Sovětském Rusku? Nebo o dobudování vyspělé socialistické společnosti a přechod ke komunistické společnosti? Pisatel eseje však varuje: Procesy přestavby jsou zároveň spojeny s *novou vlnou revizionismu*. Tentokrát *velmi silnou a neobyčejně nebezpečnou*. Je úzce spjata se *širokou ideologickou a politickou ofenzívou kapitalistického světa proti socialismu*.

Dne 14. listopadu 1989 zasedalo celé Federální shromáždění. Předseda vlády v projevu konstatoval, že vláda splní svůj závazek realizovat od 1. ledna 1990 zavedení základních pravidel *nového hospodářského mechanismu.* Další příspěvky se též týkaly *strukturálních změn národního hospodářství.* Tyto termíny socialistické ekonomiky nemusely být bezpodmínečně rusismy ze sovětské perestrojky (Rudé právo 1989).

Národní třída v Praze

V Televizních novinách ČST ještě týž den v pátek, 17. listopadu byla studentská demonstrace už komentována. Reportér hovořil o studentském vzpomínkovém mítingu od 16:00 v Praze, na Albertově, ve čtvrti, kde sídlí Přírodovědecká fakulta UK a další vědecké a univerzitní ústavy: *Někteří lidé zneužili tuto akci k protisocialistickým vystoupením, účastníci pochodu v 17:45 položili věnec na vyšehradském národním hřbitově u hrobu básníka Karla Hynka Máchy,* jehož ostatky sem byli převezeny z Litoměřic před padesáti lety po záboru pohraničí nacisty. Část shromážděných *se potom vydala do centra města, kde se pokusila narušit veřejný pořádek* (ČST 1989).

Zpráva o pátečních večerních událostech 17. listopadu 1989 na první straně sobotního Rudého práva 18.11. hodnotila události poměrně mírně, avšak jasně pojmenovala projevy, které se vládním kruhům nelíbily: *Už na Albertově a potom během pochodu se,* ve studentském průvodu, *na transparentech a ve skandovaných pokřicích objevovala a postupně převládla hesla, která napadala KSČ, vedoucí úlohu komunistické strany, požadovala zrušení milicí, demisi vlády, svobodné volby. ... Ve večerních hodinách dav postupoval k Národnímu divadlu a k Národní třídě.* Po těchto řádcích následuje popis zásahu pořádkových sil Sboru národní bezpečnosti, SNB: *Ověřovali totožnost účastníků demonstrace a kolem sta osob bylo*

předvedeno na místní oddělení Veřejné bezpečnosti, VB. Ve 22 hodin byl ve středu města obnoven pořádek.

Sobotní Televizní noviny 18. listopadu informovali až po 20 minutách zpravodajství pod strohým titulkem Zpráva ČTK, Československé tiskové kanceláře. Mimo jiné se v zprávě uvádělo, že po oficiálním ukončení demonstrace na Vyšehradě .. *se dav lidí vydal do centra hlavního města, už v průběhu akce došlo k pokusům o ... vystoupení proti socialistickému společenskému zřízení, proti KSČ ... došlo k narušení klidu a veřejného pořádku ... pořádkové síly vyzývali víc než 50 minut k rozchodu ... zbytek pokračoval v demonstraci a stupňoval agresivní chování ...* 17 demonstrantů a 7 příslušníků VB bylo zraněno. Tyto údaje potvrdily podle zprávy i zahraniční agentúry (ČST 1989).

V pondělí 20. listopadu 1989 úvodník RP za viníky zásahu na Národní třídě označuje *skupiny osob za aktivní podpory některých západních sdělovacích prostředků, zejména rozhlasových a televizních stanic*. Dále byl interpretován zásah proti studentům: příslušníci VB vyzývali *pokřikující* demonstranty k rozchodu, avšak *hlas rozumu nebyl vyslyšen* a *agresivní jádro demonstrantů* vyvolalo střet se silami pořádku. Došlo *k šarvátkám*, byli *zranění na obou stranách*, píší dále autoři. Hlavní pozornost byla na první stránce věnována šíření neověřené zprávy o domnělém zavraždění studenta na Národní třídě.

Předseda vlády *České socialistické republiky*, František Pitra ve svém prohlášení na první straně deníku vyzývá *k rozvaze a občanské odpovědnosti.* Opět opakuje motto, *že jsme se před dvěma lety vydali cestou přestavby a demokratizace*, kteréžto procesy podle něj *nejsou jednoduché a přímočaré.* Chápe mladou generaci, že *patří nejkritičtějším posuzovatelům* (Rudé právo 1989).

Pokus vyvolat společenský neklid, hlásal z úvodní stránky 20. listopadu další článek. Na konci však se v něm muselo konstatovat, že také *velice emocionálně reagovaly na rychle rozšířenou lživou fámu o smrti studenta Martina Šmída některé divadelní kolektivy* (Rudé právo 1989).

Televizní noviny, hlavní zprávy prvního programu státní Československé televize, ČST, informují 20. listopadu objektivně. Prvními obrazy ze zpravodajství jsou ty z masových demonstrací. Kamera zabrala frontální pohled na sochu knížete Václava na stejnojmenném náměstí. Čelo podstavce zabírá nápis Svobodné volby. Komentátor mimo jiné hovoří, že *lidé provolávají hesla vyjadřující nespokojenost s vedoucími představiteli státu* (ČST 1989).

Dne 21. listopadu vyšlo Rudé právo bez úvodníku. *Dialog ano – konfrontace ne,* zněl titulek zprávy ze zasedání tří vlád federace. Pod ním, však již byla zpravodajství a fakta. Titulek *Praha, 20. listopadu. Demonstrace*

150.000 lidí v ulicích hlavního města. Divadla nehrají. Dělníci vyzývají ke klidu a žádají pravdivé informace. Průvod už nebyl nazýván davem. I tak mu zastavili *pořádkové síly* cestu přes Mánesův most na Malou stranu. Ani vzpomenutí dělníci se nevyjadřovali tak ostře jako kdysi například k Chartě 77: *Současnou politickou situaci, která v Praze je, nelze podcenit. ... Ulice není platforma pro diskusi. ... Společnost půjde dopředu, když v jejím čele budou mladší, energičtí lidé.* O něco dále velkými písmeny *Chceme klid a pořádek. Z*de už jsou komentáře situace rezolutnější. *Ke své těžké náročné hornické práci potřebujeme klid a pořádek*, psali komunisté z Karviné. Jejich kladenští soudruzi *odmítají pouliční demonstrace, jejichž cílem je rušení veřejného pořádku*. Na ostřejší slova, hesla typu: republiku si rozvracet nedáme, už nedošlo.

Ku cti Rudého práva nutno podotknout, že mimo názorů dělnictva, komunistů a oficiálních činitelů, začalo otevřeně na prvních stránkách informovat o demonstracích proti komunistickému režimu. 21. listopadu se podle listu účastnilo demonstrace na 100.000 lidí. Vydání z 22.11, také oznámilo prošetření zásahu *pořádkových sil* na Národní třídě ze 17. listopadu.

Vystoupení generálního tajemníka strany Miloše Jakeše v televizi 21. listopadu bylo též jedním z hlavních témat tohoto čísla. S nadpisem *Projevme všichni vysokou občanskou odpovědnost, rozum a odvahu* byl citován nejvyšší stranický šéf: považuje *další vývoj socialismu* v Československu *bez reforem* za *nemožný. Chceme uskutečňovat vlastní Československou cestu celospolečenské přestavby odpovídající našim národním a demokratickým tradicím, pracovitosti, talentu a kulturnosti našich lidí.* Za specifickou cestu však byly národy Československa už potrestány v roce 1968 (Rudé právo 1989).

Jaký program mají ty skupiny, které stojí v pozadí nynějších událostí v Praze?, ptá se Miloš Jakeš a sám si neodpovídá, jen dále charakterizuje činnost jistých skupin. *Snaží se bezohledně manipulovat částí mládeže. … Vliv tohoto působení se projevil i mezi částí naší kulturní, umělecké fronty*. Poslední termín *umělecká fronta* byl používán pro seskupení pokrokově zaměřených umělců (Rudé právo 1989).

Upřímnější snad byla slova: *Nejde jim o nic jiného než o to, aby pod hesly přestavby a demokratizace ... rozvrátili socialistické zřízení ...* To, že tehdy už nešlo o *přestavbu socialismu*, ale osvobození od socialismu začínala chápat většina veřejnosti (Rudé právo 1989).

Výzva komunistů do vlastních řad se objevuje v kratším úvodníku z 23. listopadu: z*a ideu se nikdy nebudeme stydět, komukoli omlouvat. Ale za praktickou politiku, ve které se objevovaly nejen úspěchy, ale chyby i omyly, se musíme umět podívat z očí do očí*. Vzápětí novinář píšíc o masových demonstracích upozorňuje: *přidávají se k nim i lidé, respektive hned od počát-*

ku zde působili i ti, kteří sledují vysloveně protisocialistické cíle. Pokud vycházíme z toho, že slovo *socialismus* v této souvislosti znamenalo diktatura komunistické strany, potom měl autor pravdu. Termín socialismus si přisvojili komunisté, ten byl také součástí pojmenování levicových demokratických stran, které naskrze neusilovali o totalitní moc ve společnosti (Rudé právo 1989).

Nemožno se potom divit používání termínu komunistická společnost, komunistický režim, pro země takzvaného reálného socialismu. Oficiální názvy zemí východního bloku a jednotlivých komunistických stran se totiž k tomu ještě střídaly, existovaly přívlastky jako *lidová* nebo *lidově-demokratická republika, sjednocená* či *dělnická strana* a tak podobně. Stupeň vývoje socialistické společnosti přitom byl subjektivní věcí pohledu vládnoucího aparátu.

Podobné komentáře byly doplněné objektivními zprávami o jednání základních organizacích KSČ na různých pracovištích a o stotisícovém mítingu na Václavském náměstí z předchozího dne 22. listopadu.

Gently November

Převratným byl bezesporu článek ze dne 23. listopadu, tlumočící přímo na úvodní straně stanovisko Svazu českých spisovatelů. Spisovatelé použili formulaci: *Brutální čin pořádkových sil proti pokojné demonstraci studentů v očích naší i světové veřejnosti zdiskreditoval politiku současného vedení strany a státu, politiku přestavby a demokratizace společnosti. Požadujeme,* pokračovalo se ve stanovisku*, zásadní změnu politické etiky, v níž je nutné zříci se praktik represí a přejít od argumentů síly k síle argumentů.* Spojit slovní spojení *brutální čin* se Sborem národní bezpečnosti, SNB, bylo stejně odvážné od Výboru Svazu českých spisovatelů jako od novinářů Rudého práva toto zveřejnit bez patřičného nesouhlasného komentáře na úvodní straně (Rudé právo 1989).

Následující den, 23.11. se publikovalo vyjádření předsednictva ÚV Československého svazu novinářů, ČSSN: *Tyto diference je však možné řešit pouze konstruktivním dialogem v duchu zásad demokracie a humanismu na platformě Národní fronty … vyslovujeme se pro objektivní vyšetření příčin, které vyvolaly nepřiměřený zásah pořádkových sil v Praze 17.11*. (Rudé právo 1989).

Ze stranického aktivu členů a kandidátů podniku Mostárna VŽKG, Ostrava: *Plně stojíme za socialistickým rozvojem naší společnosti vedené KSČ …* (Rudé právo 1989).

Jedna hodina stávky by stála 35 milionů Kčs, korun československých, prohlásil tajemník ÚV KSČ Ivan Knotek na návštěvě v Avii Praha – Letňany, ve středu 22. listopadu. *Pracující Avie se plně postavili za co nejrychlejší konsolidaci politické situace v Praze a celé republice* (Rudé právo 1989).

Při setkání šéfredaktora Rudého práva na veřejné schůzi 8. základní organizace KSČ pracovníků typografie. Šéfredaktor před typografy prohlásil*, že zpravodajství z pátečních událostí,* 17. listopadu*, redakce podcenila …* Pracovníci typografie připouštějí, *že jednostranný výklad událostí je vážnou politickou chybou … O nutnosti zachovat socialistickou perspektivu nikdo nezapochyboval*, konstatuje se v článku.

Také ve čtvrtek, 23.11. se hovoří o setkání Miloše Jakeše s představiteli strany, odborů, Socialistického svazu mládeže, SSM, a předních dělníků Severočeských hnědouhelných dolů, SHD. *Horníci SHD proti rozvratu*, zněl nadpis této zprávy (Rudé právo 1989).

Dne 24. listopadu se dostalo vyslyšení názorům družstevníků Jednotného rolnického družstva Chýně. Předseda zdejší základní organizace, ZO, Komunistické strany *je pro řešení těch požadavků studentů, které jsou v zájmu i ostatních pracujících*. Místopředseda ZO SSM téhož JZD: *Souhlasíme s požadavkem vyšetření a vyvození následků ze zákroku bezpečnostních sil v pátek 17. listopadu, řešením palčivých problémů našeho života formou rovnoprávného dialogu a svobodných voleb*. *… Těžko můžeme někomu bránit v účasti na stávce* (Rudé právo 1989).

I představitelé armády se sešli, aby přijali všeobecné prohlášení na podporu *nastolení klidu a pořádku. Důstojníci ČSLA … vítají rozhodnutí o vyšetření událostí 17. listopadu, ale ve smyslu otázky Kdo stojí v pozadí vyvolávání vášní a emocí* (Rudé právo 1989).

Na jedné straně si ještě troufali vystupovat představitelé komunistických dělníků s požadavkem *obnovení pořádku*. Přičemž jim zřejmě tolik nevadilo, že podobný *pořádek* byl nastolen i na Národní třídě večer 17. listopadu. V té souvislosti se objevovali mírnější hlasy toužící po *klidu na svoji závažnou a těžkou práci* s poukazem na *finanční ztráty národního hospodářství* a zřejmě i vlastní kapsy. Na druhé straně se objevovali negativní přívlastky k zákroku SNB proti studentům, požadavek *svobodných voleb* dokonce údajně i *Smrt KSČ* (Rudé právo 1989).

V posledním případě se jednalo o použití hesla protifašistického odboje *Smrt fašismu.* Vzhledem k termínu fašismus toto heslo mohlo vzniknout a být používáno v komunistickém odboji. Podobně jako jihoslovanské *Smrt fašismu, sloboda narodu* jugoslávských partyzánů.

Rada Národního výboru hl. m. Prahy vyzývá k *obnovení pořádku. Klid pro tvořivou práci* se ozvalo z Bratislavy, od městského výboru

Komunistické strany Slovenska, KSS. Jehož vedoucí tajemník hovořil, podle zpravodaje, o některých skupinách, jejichž *... společnou snahou je dosáhnout legalizaci a otevřít si tak cestu k přímému boji o politickou moc, o zvrat společenského zřízení* (Rudé právo 1989).

Z pověstně nekomunistické Plzně zaznívají 24. listopadu v RP tvrdá proletářská slova. Vedoucí tajemník krajského výboru, KV, KSČ *odhalil pozadí současných událostí. Uvedl, že protisocialistické síly v režii západních antikomunistických center hrubě zneužily pietní akce pražských vysokoškoláků na počest 50. výročí událostí 17. listopadu 1939.* Plzeňsko nemělo mezi komunisty dobrou pověst, o to sveřepější kádry strany zde pracovaly (Česal 2012).

Dobrým příkladem zmatku listopadových dní ´89 byl titulek *Objektivně i lživě. Zahraniční tisk o vývoji v ČSSR.* Zatímco *lživě* znamená otevřenější hodnocení situace komunistů v Československu západními deníky. Nicméně i tyto západní názory nalézali sluchu, což budiž připsáno k dobru tiskovému orgánu strany. Možná i s jistým alibismem si zde, 24. listopadu noviny otiskly názor londýnských Times, že *českoslovenští novináři rychle naskočili do vlaku glasnosti a usilují o realistické zpravodajství. I oficiální tisk už přináší reálné skutečnosti o rozsahu demonstrací* (Rudé právo 1989).

V sobotu 25. listopadu byla hlavní devízou listu nová tvář, první titulek hlásal: *Soudruh Karel Urbánek novým generální tajemníkem,* výsledek to dlouho očekávaného 8. zasedání ÚV KSČ. V projevu se soudruh Jakeš vrátil k posledním demonstracím a řekl: *Na adresu komunistické strany bylo toho na náměstích a ulicích řečeno v minulých dnech nemálo hanlivého. Volalo se dokonce po fyzické likvidaci komunistů. Byli jsme svědky urážení a hanobení našich ideálů*. Pud sebezáchovy a myšlenka, že komunistům bude veřejnost vracet teror stejným dílem, byla zvláště u starších členů KSČ přítomná, často jim nedovolovala ve dnech bezprostředně před převratem ani jinak uvažovat.

Tutéž sobotu, 25.11. se po dlouhé době objevilo jméno Václava Havla v komentáři na druhé stránce a taktéž název Občanské fórum. O tom posledním bylo zpětně uvedeno, že vzniklo začátkem týdne. *Občanské fórum*, byl citován V. Havel, *je dnes jediným faktickým představitelem jediné vůle*. Pisatel článku odpovídá: *Dovoluji si o tom pochybovat. Jaké jediné vůle? Jakým právem mluví,* V. Havel, *jménem stovek a tisíců pracujících ... Cítí se snad už být pánem této země? ... přijímá návrhy ... jak naši zem vyvést ze stávajícího systému do „demokracie, svobody, plurality“ O jakou demokracii a svobodu jde se zatím nehovoří* (Rudé právo 1989).

Havlem požadovaná demokracie a svoboda *totiž budou znamenat i umožnění vykořisťování jedněch druhými, což oklestí jím vyhlašovaná jiná*

práva. Že zítra, pozítří, za rok sem přijdou se svými požadavky nejenom naši bývalí majetníci továren, bank, filmových ateliérů a jejich potomci, ale i Mannesmannové ... a pak třeba sudeťáci, hovoří komentář (Rudé právo 1989).

Horníci, chemici, stavbaři se stávkou nesouhlasí, ozývá se toho stejného dne z řad dělnické třídy na stranách listu. Výzva k jednodenní generální stávce již týden strašila některé části společnosti (Rudé právo 1989).

V pondělí 27. listopadu se objevila na titulní straně Rudého práva i fotografie ignorovaného Václava Havla s předsedou federální vlády Ladislavem Adamcem. Setkání ÚV NF a vlády ČSSR se zástupci Občanského fóra. Václav Havel podle deníku *předložil požadavky propuštění zbývajících politických vězňů, vytvoření komise FS, která by prošetřila zásah pořádkových sil ze 17. listopadu, otázek svobody tisku a dalších.* Samo připuštění, pojmu politických vězňů v socialismu bylo zásadním zlomem ve slovníku Rudého práva. Loajální občané, velkou částí jistě členové strany se však nevzdali. Nad celým pondělním číslem, 27.11. hlásal tučný titulek: *Svolán mimořádný sjezd strany! Neztrácejme čas Jednejme!,* volalo se níže. *Komunisté do čela boje za socialismus* mobilizuje název článku o jednání pražských komunistů. Ti podporovali šetření zásahu SNB 17. listopadu na Národní třídě. Diskutovali o zapojení Občanského fóra, OF, do řízení společnosti, uvažují o vstupu komunistů do OF.

28.11.1989 vychází Rudé právo pod otázkou úvodníku *Jak dál?* Co se týče generální stávky, uvádělo se, že *Šlo o výraz oprávněné nespokojenosti s pomalým průběhem politických a hospodářských reforem, o vyjádření vůle po radikálních změnách, jejichž charakter bude naznačen v širokém celospolečenském dialogu. ... hesla hovoří jednoznačně o skutečnosti, že v těchto dnech se v naší zemi vedle zápasu za perspektivní a prosperující socialistickou vlast vede současně i jiný boj, zápas o samotný charakter našeho budoucího zřízení*, hovoří se dále v úvodníku.

Předsednictvo ÚV KSČ *ocenilo* již 28.11. na stránkách Rudého práva *postup těch pracující, kteří ku společenskému prospěchu setrvali na svých pracovištích, stejně jako postup všech ostatních pracujících, příslušníků mladé generace i dalších občanů, kteří nedopustili, aby v průběhu stávky došlo k jejímu zneužití k protispolečenských akcím. Předsednictvo podpořilo všechny konstruktivní požadavky, které byly při generální stávce oprávněně nastoleny, a zároveň uložilo příslušným oddělením ÚV KSČ, aby je odpovědně posoudila a doporučila příslušným orgánům jejich postup řešení. ... předsednictvo ...* apeluje *na občanskou rozvahu, moudrost a zkušenosti dělnické třídy, družstevních rolníků, inteligence, všech občanů, jakož i na uvážlivý přístup pracující a studující mládeže.*

Z textu znát, že nejmocnější orgán v zemi dal zřejmě volnost průběhu událostí. Do jaké míry už nebyl ochoten použít silové složky a tajnou policii se ale těžko dalo odhadnout. Bylo uváděno jakési nebezpečí protispolečenských akcí, jejich zneužití. Jaké akce přesněji tím členové předsednictva ÚV strany míní, nebylo z textu jasno (Rudé právo 1989).

Zatímco Občanské fórum na středečních stránkách 29.11. jedná s premiérem, vyjadřuje strana, že bude bojovat o ideály socialismu. Pod tímto titulkem zahajuje Karel Urbánek celostátní aktiv KSČ ke svolání mimořádného sjezdu: *V tuto chvíli jsme, ať to chceme či nechceme přiznat v defenzivě. Naši odpůrci převzali iniciativu. Opozice se zformovala a získala silný vliv. ... to, co nyní potřebujeme je akční jednota ... Nedovolit další rozvrat naší společnosti. ... Co dělat? Především zvýšit náš vliv ve sdělovacích prostředcích. Nesmíme dopustit, aby v nich získala rozhodující vliv opozice. ... Současně ... se tohoto pohybu*, masového hnutí mládeže a veřejnosti, *snaží zmocnit síly, které jej hodlají zneužít, obrátit jej proti komunistům a socialismu vůbec*. Dále se generální tajemník dotkl masových manifestací v Praze, na Letné poslední víkend, 25. a 26.11.: *chtějí nastolit svůj mocenský monopol. To nám ukázal i průběh nedělní manifestace na Letenské pláni, kde došlo i k urážkám předsedy vlády a hlavy státu.* Rudé právo uveřejnilo v pondělí, 27.11. i jméno Alexandra Dubčeka, který zde řečnil a jehož jméno se v tisku od jeho rozhovoru pro list L´Unita v lednu 1988 a od udělení čestného doktorátu Boloňské univerzity v listopadu téhož roku po dlouhé době opět objevilo.

Při hledání podmětu v značně rozvinutých větách projevů či komentářů jej často nenajdeme. Je poněkud nekonkrétní a nejedná se o Občanské fórum, s kterýmž by komunisté asi rádi bývali spolupracovali. Objevuje se až kdesi výše v jiném odstavci jako *síly* a *některé skupiny* a podobně.

Poslední listopadové číslo RP uvádí na titulní straně slova premiéra Ladislava Adamce *Nejlepší politikou je čestnost, upřímnost* z Televizního projevu z předchozího dne.

Komentář na první stránce téhož dne by býval čtenáře polekal: *Bojovat* nebýt jeho obsahu. *Bojovat znamená v těchto dnech ... hledat cestu ke všem spoluobčanům. ... Být všude tam, kde se lidé scházejí ... Není důležité, kdo tato setkání organizuje ... zda jsme na ně zváni* (Rudé právo 1989).

Závěr

V projevech, komentářích nebo formulacích zpráv můžeme počas podzimu 1989 definitivně pozorovat u československých novinářů a představilů reálně existujícího socialismu změny ve vyjadřování. Pro demonstranty

opozice se dosud používali slova často dehonestující osoby nebo jejich aktivity. Po 17. listopadu potom přibývají správy čistě neutrálního charakteru bez komentáře, kde chybí podstatná nebo přídavná jména, která by měla pejorativní nádech. Těsně po událostech na Národní třídě bylo časté vynechávání vlastních jmen členů opozice i názvu hnutí opozice, přitom se používala všeobecná podstatná jména označující nejasně *skupiny osob* nebo jakési blíže nespecifikované *síly*. Byla snaha rozdělit společenský pohyb na pohyb za *přestavbu* a hnutí, které chce *přestavbu zneužít.* Přetrvávala však slova z významového pole *protisocialistický* a *protispolečenský*. Naopak *dialog* se často skloňuje jak u požadavků opozice, tak u příznivců režimu.

Literatura

ČESAL, A. (2012): *České dějiny v datech*. Praha: Československý spisovatel.

ČST, Československá televize [Czechoslovak TV] (1989): Youtube, < https: // www. Youtube. Com/ watch? v = plltt4_ B54A > [27. 7. 2019].

ČST, Československá televize [Czechoslovak TV] (1989): Youtube, < https: //www. youtube. com/ watch?v = TUTlHQxoRic > [27. 7. 2019].

ČST, Československá televize [Czechoslovak TV] (1989): Youtube, < https: //www. youtube. com/ watch?v = DKkvVe0-AkY > [31. 7. 2019].

HOTZ, J. et al. (2003): *Geschichte. Personen. Daten. Hintergründe*. Mannheim, Leipzig: F. A. Brockhaus.

Rudé právo [Newspaper Rudé právo] (1989). Praha.

SCHABOWSKI, G. (1989): <https: // www. Welt. de/ print / die_welt / politik / article 148313415 / Nach - meiner – Kenntnis – ist – das – sofort - unverzueglich. Html> [17. 7. 2019].

Kontakt:

Mgr. Tomas Maier, Ph.D.

Katedra německého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: maier.nemcina@gmail.com

The Rise of Populism in Contemporary Political Discourse

Katarína Slamková

Abstract

Contemporary political discourse experiences surge in populist rhetoric. The following paper discusses quintessential examples of populist rhetoric, inaugural addresses of the President of the United States, Donald Trump, and the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyy. Firstly, examining contextual level of the respective inaugural addresses. Secondly, examining textual level of the inaugural addresses by deploying research method of critical stylistics, namely, its linguistic technique of naming and describing.

Keywords: centrist populism, critical stylistics, inaugural address, linguistic manipulation, right-wing populism.

Introduction

Particularly, during the last twenty years, the general public distrust of political institutions and feelings of estrangement from the political system, along with feelings of injustice and powerlessness, have radically increased. And therein lies the danger of populism. The Populist movements generally thrive particularly on crisis milieu, establishing in-groups and out-groups. Constructing discourse of the pure people against the self-serving elites, promising the pure people fulfillment of broken promises of democracy, although not necessarily being sincere. By promoting political polarization, populism altogether hinders critical evaluation of proposed ideologies owing to dualistic outlook. The concept of *vox populi* together with selection and deployment of appropriate linguistic devices might certainly culminate in indoctrination of the masses. The political spectrum being divided into homogenous entities, the elite and the pure people, implicitly inculcates the masses with uncritical ideologies, and therefore endangers democracy per se. The prevailing socio-political climate, understandably, ultimately solidifies the increasing popularity of populism capitalizing on vulnerability of democratic governance. Basically, the continuing success of populist candidates in presidential elections and parliamentary elections, emerging across

dozens of democratic governments around the globe, testifies to the growing success of the Populist movements.

The following paper does not discuss the political program of populism though. A political program of populism encompasses an employment of populist rhetoric. Being grounded in people-centrism and anti-elitism, populist rhetoric becomes directed at the ordinary citizens, striving for social and cultural resonance chiefly. The following paper therefore aims at analyzing textual and contextual level of populist rhetoric, and thereby contribute to an inclusive understanding of the current state of populism. Through the textual level, an analysis of linguistic devices demonstrating traits of populist rhetoric shall be conducted. Through the contextual level, an analysis of socio-political environment determining the emergence of populist rhetoric shall be conducted. Owing to limited space, exclusively inaugural addresses of the following political actors shall be discussed. Although the initial findings presented herein, due to an alarming surge in populist rhetoric, surely deserve further investigation. The following paper further analyzes an inaugural address of the President of the United States, Donald Trump, and an inaugural address of the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyy, being viewed widely as quintessential examples of populist rhetoric.

Regarding methodology, the following paper employs critical stylistics, a qualitative research method, oriented towards exposing (re)production of political ideologies. Political ideologies significantly threaten democracy, since political ideologies naturalized into discursive practices ultimately lead to their unconscious acceptance. Critical stylistics therefore examines intentional selection and deployment of linguistic devices to demonstrate the implicit formation of uncritical attitudes towards proposed ideologies. Critical stylistics demystifies interference with cognitive processes underlying textual level, and thereby addresses linguistic manipulation. Criticality of the research method rests upon its attempt to rehabilitate critical examination of discursive practices. An analysis of textual level of the foregoing inaugural addresses shall deploy the linguistic technique of naming and describing.

Populism: An Overview of the Concept

The origins of populism reach as far back as the late nineteenth century, having designated political program of radical left-wing political parties that emerged on both sides of the Atlantic Ocean. Unlike nowadays, populism did not originally possess negative connotations though. Populist movement that emerged in the Russian Empire during the late 1860s originated as a re-

sponse to the Tsarist regime that the agricultural laborers, having been completely neglected by the Tsar, had hoped to overthrow. The Narodniks, groups of young revolutionaries from urban Russia, guided by romanticized vision of restoring glorious Russian traditional peasant communes, targeted the oppressive and corrupt Tsarist regime. Similarly, Populist movement that emerged in the United States during the early 1890s originated as a revolt against the ruling political elite of Washington that had ignored struggles of impoverished Midwestern and Southern farmers for too long. Agrarian reformers collaboratively organized the Populist movement solely to improve conditions for agrarian workers, as the Federal Government failed to buffer economic depression. Populism of the nineteenth century hence possessed rather positive connotations, essentially having advocated an empowerment of the common people. Despite having emerged under diametrically different circumstances, the foregoing political parties uniformly shared a common commitment to the pure people as opposed to the corrupt elite. Kaltwasser et al. (2017: 4) also maintains that "the idea that the people can authoritatively wrestle power from self-serving elites would be the ground from which the earliest populist movements emerged in the nineteenth century. … Populists of the nineteenth century shared … direct appeal to the people as inherently virtuous and disadvantaged … powerful sense of opposition to an entrenched establishment … and belief that democratic politics needed to be conducted closer to the people."

Regarding the political program, besides people-centrism, anti-elitism and the Manichean distinction between the pure people and the corrupt elite, populism, however, fails to develop clearly defined political program. Populism generally lacks thoroughly articulated conceptual underpinnings, and hence initially drew heavily on left-wing political ideology of socialism to acquire concrete political program outlining policy specifics. "Populism does not possess the same level of intellectual refinement and consistency … Populism is only a thin-centred ideology … As a thin-centred ideology, populism can be easily combined with very different other ideologies. Populism is moralistic rather than programmatic. … Populism presents a Manichean outlook … friends and foes … the normative distinction between the elite and the people" (Mudde 2004: 544). As populist rhetoric has begun to flourish in recent years, various different subtypes of populism have emerged though. Geographical contexts vary greatly, and therefore populism having a uniform character would not be capable of aptly reflecting manifoldness of given socio-political environments. To outline the political program, depending on particular geographical context, populist ideology has been therefore lately also attached to ideologies of nationalism or liberalism among others, thus extending to centrist and right-wing political

ideology. Above all, despite geographical differences though, political systems around the globe have been undeniably experiencing lately an identical proliferation of the Populist movements.

Socio-Economic Correlates of Populism

To define populist rhetoric, instead of relying on homogeneous qualities transferable among geographical contexts, relying on heterogenous qualities becomes inevitable. Populist rhetoric, similarly to geographical contexts, cannot be restricted to universal categories. Linguistic devices are being selected and deployed diversely, depending on given socio-political context. Hence, conducting textual analysis of populist rhetoric, and simultaneously situating populist rhetoric within geographical context ultimately facilitates more fine-grained understanding of populism.

As regards the United States, nowadays, American citizens deal with challenges closely interconnected. The economic sector has been, inter alia, negatively impacted partly by labor market transformations and partly by illegal immigration. Chiefly the Midwestern and Northeastern regions experience deteriorating economic conditions as manufacturing industry remains highly vulnerable due to industrial automation as well as outsourcing to low-wage countries. Additionally, uncontrollable increase in illegal immigration has gradually resulted in unemployment increase and wage decrease. Since 1990s, economic frustrations within American society have thus been steadily growing, subsequently further amplified by financial crisis in the early 2000s. Besides the industrial decline leading to stagnant wages and factory closings, and thus bringing about a feeling of overwhelming economic insecurity, American society has been tackling social anxieties regarding illegal immigration too. A substantial majority of American citizens perceives undocumented immigrants as disrupting cultural homogeneity and yet, nonetheless, being granted legal protections and special welfare. American households, upholding traditional values, oftentimes without basic health insurance coverage, meanwhile though struggle to make ends meet. The anti-elite sentiments flourish accordingly, as the ordinary citizens become aware of growing political dysfunction. Furthermore, the political elites, being captured by special interest groups that spend millions of dollars on political lobbying solely to influence government decision-making, and yet remaining widely unresponsive to actual concerns and preferences of the ordinary citizens, understandably only amplify the impression of being abandoned by the political elite. As Eichengreen (2018: 15) states “they have lost the ability to guarantee national and personal se-

curity. They have lost the capacity to create good manufacturing jobs. … They provide less support, both financial and psychological, to their disadvantaged members. Voters helplessly sense that their fate is being decided not by their local communities and governments but by forces beyond their borders and beyond their control."

As Americans tackle the concentration of wealth among the wealthiest, together with the socio-economic distress related to illegal immigration, populist rhetoric, building on widespread dissatisfaction, experiences surge. Particularly right-wing populism, embracing authoritarian populist leaders that reinforce social systems of privilege and oppression, proliferates accordingly. Seemingly representing underrepresented virtuous people, whereas scapegoating the political elite and the minority population. Wodak (2015: 2) similarly claims that "right-wing populism does not only relate to the form of rhetoric but to its specific contents … propose scapegoats blamed for threatening or damaging societies … right-wing populist parties simplify complex developments by looking for a culprit." And hence, right-wing populism lacks tangible solutions, and instead merely offers solutions appealing though threatening. By scapegoating the minority population and the political elites, right-wing populism disseminates a multitude of fears among the general population. Consequently, by appealing to the falsely increasing importance of security, right-wing populism implies necessary uncritical legitimization of the proposed ideologies. Therefore, especially the manipulative dimension of such political rhetoric needs to be addressed. "The discursive strategies of victim-perpetrator reversal therefore belong to the necessary toolkit of right-wing populist rhetoric. … suggest constructing 'our community' with 'dangerous others' … Right-wing populist parties successfully create fear and legitimize their policy proposals appealing to the necessities of security. … Anybody can potentially be constructed as dangerous, should it become expedient for manipulative purposes" (Wodak 2015: 5).

Ukraine experiences surge in populist rhetoric as well, and similarly, being triggered by the socio-political climate. Populism being touched upon exhibits different qualities though. Since the collapse of the Soviet Union and the 1991 Declaration of Independence following afterwards, Ukraine has been experiencing tumultuous and prolonged transition, predominantly owing to ever-present oscillation between the European Union and Russia. Ukraine constantly being split between pro-Russian tendencies dominating the Eastern and Southern regions, and pro-European tendencies dominating the Western and Central regions. Trying to sustain good relations with both European Union and Russia, and yet opting fully for neither. Consequently, Ukraine has been plagued by widespread corruption, as sluggish transition

has allowed former political elites to enrich themselves in the meantime. Living standards gradually deteriorate. Due to pivotal economic sectors remaining nonetheless controlled by oligarchs of former political structures, political actors become dependent on the oligarchs. Therefore, to govern, political actors necessarily protect corrupt practices favoring the wealthiest. Political actors become puppets of the oligarchy, profiting from rather than fighting the existing corrupt environment. Widespread corruption consequently leads to exacerbation of disparities among social groupings. Altogether, the transition of Ukraine has been seriously hindered by dysfunctional post-Soviet governments. "Ukraine did not experience any clear break from the communist system. Its tardy transition bred corruption, to the detriment of society, building oligarchy never effectively challenged. … postcommunist transition has been most protracted and socially costly" (Aslund 2015: 5). The 2004 Orange Revolution signaled a breakthrough. Thousands of Ukrainians gathered en masse to reject the official results of the 2004 presidential run-off election between Viktor Yushchenko and Viktor Yanukovych, having considered the official results to be fraudulent, rigged in favor of Viktor Yanukovych. Nationwide non-violent protests ultimately resulted in annulment of the official results and revote ordered by the Supreme Court of Ukraine. Subsequent revote clearly demonstrated Viktor Yushchenko having received the majority of votes. However, disillusionment among the populace emerged anew, as then Prime Minister Yuliya Tymoshenko and President Yushchenko began quarrelling over mutual allegations of corruption. An overwhelming majority of Ukrainians became disgusted with the political elite, and the 2010 presidential elections resulted in Viktor Yanukovych having received the majority of votes. Viktor Yanukovych reestablished predatory regime, favoring the oligarchy and threatening the opponents. Depending excessively on the Kremlin, although seemingly seeking closer relations with the European Union. As the European Union demanded liberalizing reforms, Victor Yanukovych refused to sign the Association Agreement with the European Union, despite a large majority of Ukrainians supporting European integration. Having prevented its undesirable impact on both relations with Russia and the President's unconstrained control over the legal system. Hundreds of thousands of Ukrainians participated in nationwide though violent protests, leading to the deaths of dozens of Ukrainians. Recognized as the 2014 Euromaidan Revolution resulted in overthrow of the Ukrainian government and Victor Yanukovych having become a fugitive fleeing to Russia. Russian military intervention in Ukraine followed soon afterwards. Demonstrations by Russian-backed separatists in the Donbass region of Ukraine escalated into an armed conflict resulting in the self-declared Donetsk People's Republic and Luhansk Peo-

ple's Republic, and moreover, Russia annexed the Ukrainian territory of Crimea. Petro Poroshenko obtained an absolute majority in the 2014 early presidential election, becoming the President of Ukraine consequently. Unfortunately though, failed to dismantle the oligarchy, and being a wealthy businessman himself, benefited from corruption pervading the country. Although running on pro-European platform, and thus strengthening ties with the European Union.

Ukraine becomes largely destabilized accordingly. Being gripped by persisting deadlocked conflict and yet, to be granted financial assistance, striving to fulfill the requirements of International Monetary Fund, and also European Union and other Western governments. Disillusionment among Ukrainians, tackling falling living standards and rising corrupt practices, consequently, leads to proliferation of populism. The Ukrainian populace had hoped for brighter future following the 2014 Revolution, and hence being determined not to be deceived by yet another political cadre, uncritically embraces political agenda of populism instead. Naturally, populism being appealing owing to its representation of the ordinary people and its capability of finally fixing the broken government. Particularly centrist populism proliferates consequently. Centrist populism brings about a whole different dynamic of populist rhetoric though. To clearly pinpoint political program becomes rather impossible, since centrist populism merely represents refusal of incompetent and discredited incumbents rather than coherent strategy of political transition. Being ideologically amorphous, centrist populism lacks political stance whatsoever. Being incapable of defining itself ideologically or programmatically. Kaltwasser et al. (2017: 150) asserts that "political appeal combined the explicit eschewal of ideological differences and cleavages with an emphasis on anti-corruption. … eschewed identification with particular ideological options … attacking elite corruption and incompetence. … Centrist populism exploited dissatisfaction with corruption and incompetence of incumbent elites." Hence centrist populism emerged particularly in post-communist countries that exhibited dysfunction and electoral volatility accordingly, simply calling for greater moral probity. Kaltwasser et al. (2017: 149) similarly maintains that "centrist populism became a much more prominent feature of Central and East European party systems. … electorates disenchanted with established parties that have failed to deal with numerous deficiencies of post-communist governance, most notably corruption." As regards Ukrainian socio-political context, centrist populism expresses an intention to eliminate corruption and restore peace in the Donbass region of Ukraine, however, fails to specify particular political mechanisms for both abolishing the oligarchy and resolving the conflict in the Eastern region of Ukraine. Owing to the intentional vagueness, centrist

populism consequently facilitates appeals to multiple audiences, thanks to its ideological diversity. Although particular measures the populist candidates are willing to adopt remain hidden behind the veil of the foregoing slogans devoid of substance. And therein lies the manipulative dimension of centrist populist rhetoric.

Language of Populism

On Inauguration Day, the President-elect officially assumes the Presidency. More importantly, the President subsequently delivers an inaugural address, laying out the trajectory of the nation under the incumbent President. Inaugural address hence determines the attitude of the President towards both domestic and international affairs. To obtain recognition though, inaugural address additionally (re)shapes attitudes of the recipients. Linguistic devices are being selected and deployed carefully in order to implicitly prompt the recipients to (re)structure political viewpoints accordingly. Inaugural address therefore significantly affects not only presentation of political agenda, but also recognition of political agenda, and hence belongs among significant instruments of linguistic manipulation.

Mostly owing to the capability of noun phrases to implicitly encompass political ideologies, first and foremost, linguistic manipulation draws on linguistic realizations of noun phrases. By incorporating pre- and post-modifications of head nouns, noun phrases become capable of articulating additional information inexplicitly, and thereby influencing perception of the recipient. Ultimately, political ideologies become naturalized, gaining the status of common sense. Similarly, Jeffries (2010) suggests that pre- and post-modifications of head nouns indirectly package up assumptions being difficult to argue with and thus belong among influential linguistic devices. And so, to demystify political ideologies implicitly affecting the recipients, the following paper deploys the linguistic technique of naming and describing that focuses on examining linguistic realizations of noun phrases through head nouns and pre- and post-modifications of head nouns.

Both inaugural addresses display characteristics of populist rhetoric. Firstly, inaugural addresses of both Presidents surely construct the in-group. By deploying first-person plural inclusive pronouns, the addresser indirectly incorporates voice of the addressee, evoking solidarity with the addressee. By representing the addressee, an ordinary citizen experiences involvement. Though by identifying with the addressee, the addresser actually implicitly opts for drawing nearer and winning trust of the ordinary citizens. Therefore, inaugural addresses of both Presidents markedly deploy first-person

plural inclusive pronouns. President Trump (2017) begins by stating "we, the citizens of America … together, we will determine … we will face challenges … we will confront hardships … but we will get the job done." Subsequently, President Trump (2017) enhances the proposed inclusiveness by deploying a persuasive linguistic strategy of clausal repetition that emphasizes the proposed attitudes by generating rhythm and thereby emotionally impacting the addressee, making the address more convincing. "We will bring back our jobs. We will bring back our borders. We will bring back our wealth. And we will bring back our dreams." And lastly, President Trump (2017) concludes the inaugural address analogously. "Together, we will make America strong again. We will make America wealthy again. We will make America proud again. We will make America safe again. And, yes, together, we will make America great again." Similarly, President Zelenskyy (2019) begins by stating "це не моя, це наша спільна перемога … І це наш спільний шанс … Ми обрали шлях до Європи … І це наша спільна мрія.[1]" President Zelenskyy (2019) subsequently adds "але у нас є і спільний біль … Кожного дня ми втрачаємо кожного з нас. І кожен з нас переселенець … І кожен з нас заробітчанин … Але ми все це подолаємо! Бо кожен з нас українець.[2]" The foregoing establishment of collective identity then culminates towards the conclusion of the inaugural address being similarly permeated by first-person plural inclusive pronouns. "Не ми почали цю війну. Але нам цю війну закінчувати. І ми готові до діалогу … І Крим, і Донбас це наша українська земля. Де ми втратили найголовніше. Це люди. … Ми збудуємо країну можливостей[3]" (Zelenskyy 2019). Therefore, to engage the ordinary citizens, inaugural addresses of both Presidents draw on linguistic realizations of noun phrases through head nouns and pre- and post-modifiers chiefly consisting of first-person plural inclusive pronouns.

Particularly interesting seems to be the deployment of head nouns consisting of first-person plural inclusive pronouns together with pre- and post-modifiers implying patriotism. Instead of foregrounding differences, the

[1] "this is not just mine, this is our common victory … And this is our common chance … We have chosen a path to Europe … And this is our common dream" (Zelenskyy 2019).

[2] "but we also share a common pain … Every day we lose each one of us. And each of us is a refugee …And each of us is a migrant worker … But we will overcome all of this! Because each of us is a Ukrainian" (ibid.).

[3] "We are not the ones who have started this war. But we are the ones who have to finish it. And we are ready for dialogue. … Both Crimea and Donbas have been our Ukrainian land. But the land where we have lost the most important thing. The people. … We will build the country of opportunities" (ibid.).

characteristics shared uniformly, particularly devotion to the country, become thereby foregrounded, so homogeneous group may be established. And thus, the addresser may gain control over the addressee. By unifying the ordinary citizens, the addresser implicitly generates collective attitude. Hence linguistic manipulation of the addressee occurs, as the addresser implicitly accumulates unanimous support for the proposed ideologies. Speaking on behalf of the ordinary citizens, President Trump (2017) declares "a new national pride … will heal our divisions. … Whether we are black or brown or white, we all bleed the same red blood of patriots, we all enjoy the same glorious freedoms, and we all salute the same great American Flag." President Zelenskyy (2019) similarly declares "ми всі українці, не існує більших чи менших, правильних чи неправильних. Від Ужгорода до Луганська. Від Чернігова до Сімферополя. У Львові, Харкові, Донецьку, у Дніпрі й в Одесі, ми українці. І ми маємо бути єдині. Адже тільки тоді, ми сильні.[4]"

Secondly, inaugural addresses of both Presidents construct the out-group. By deploying third-person and second-person plural pronouns, heterogeneous groups, the in-group and the out-group, unfold. And thus, both the addresser and the corresponding homogeneous group embodied by the addresser, become dissociated from the out-group. And hence, consequently, by foregrounding inherent differences between the in-group and the out-group, the out-group becomes unacceptable, and the addresser subsequently appears to personify an acceptable replacement. By indirectly casting negative light on the out-group while positive light on the in-group, accumulation of support for the proposed ideologies indirectly emerges. Ultimately, the foregoing distancing strategy therefore belongs among highly influential tools of linguistic manipulation. Inaugural address of President Trump (2017) deploys noun phrases chiefly consisting of third-person plural pronouns, e.g. "their victories … their triumphs … And while they celebrated in our nation's Capital, there was little to celebrate for struggling families all across our land." By contrast, inaugural address of President Zelensky (2019) deploys noun phrases chiefly consisting of second-person plural pronouns, e.g. "уряд не вирішує наших проблем. Уряд і є нашою проблемою … Ви можете взяти аркуш, взяти ручку і звільнити свої місця … Якісь у вас вибіркові оплески. Не всім подобається … Шановні депутати! Ви призначили інавгурацію у понеділок … це

[4] "we are all Ukrainians, there are no bigger or lesser, or correct or incorrect Ukrainians. From Uzhgorod to Luhansk. From Chernigiv to Simferopol. In Lviv, Kharkiv, Donetsk, Dnipro and Odesa, we are Ukrainians. And we have to be one. After all, only then we are strong" (ibid.).

значить, ви готові працювати … А тому прошу вас ухвалити … Це геть не все, що ви можете зробити …[5]"

As for the right-wing populism, currently being characteristic of American political discourse, the inaugural address of President Trump displays typical attributes of right-wing populism. Firstly, President Trump begins by scapegoating both the political elite and the foreign non-American entities to simplify complex phenomena. President Trump (2017) points at culprits by deploying the following head nouns and pre- and post-modifiers adjoined thereunto, e.g., "a small group in our nation's Capital has reaped the rewards … politicians who are all talk and no action, constantly complaining but never doing anything … Mothers and children trapped in poverty … rusted-out factories scattered like tombstones … education system flush with cash, but which leaves our students deprived of knowledge … We have enriched foreign industry … We have defended other nation's borders … Subsidized the armies of other countries … And spent trillions of dollars overseas … The time for empty talk is over … Wealth of our middle class has been ripped from their homes and then redistributed across the entire world …" Subsequently, President Trump (2017) successfully disseminates fear among the addressees by deploying the noun phrases implicitly suggesting endangerment, and inter alia, containing expressive lexis, e.g. "this American carnage stops right here and stops right now … We must protect our borders from the ravages of other countries … Protection will lead to great prosperity and strength … There should be no fear, we are protected and we will always be protected …protected by great men and women of our military and law enforcement." Falsely increased importance of security inevitably calls for unification of the in-group against the dangerous outgroup, e.g. "when America is united, America is totally unstoppable … We are one nation … We share one heart, one home, and one glorious destiny. … We must always pursue solidarity" (ibid.). Although by unifying the ingroup, the addresser indirectly calls for uncritical unifying behind the proposed ideologies as well. And therefore, the inaugural address displays characteristics of linguistic manipulation.

As for the centrist populism, currently defining political discourse of Ukraine, the dimension of linguistic manipulation rests particularly on its intentional vagueness. President Zelenskyy (2019) emphasizes both struggles the Ukrainians constantly cope with as well as incompetence of the po-

[5] "the government does not solve our problems. The government is our problem. … You can take a sheet of paper and a pen and free your seats … Your applause is pretty light. I guess not everyone likes it … Dear deputies! You have appointed the inauguration on Monday … it means you are ready to work … Therefore, I ask that you approve … This is certainly not all that you could do …" (ibid.).

litical elite responsible for the hardships. “Наше найперше завдання, припинення вогню на Донбасі. … Не буває сильної армії там, де влада не поважає людей … Безумовно, окрім війни, є ще багато бід, які роблять українців нещасливими. Це принизливі зарплати і пенсії, болючі ціни, неіснуючі робочі місця. Це медицина … Це міфічні українські дороги … Громадяни втомились від досвідчених, системних, надутих політиків, які за 28 років створили країну можливостей … відкатів, потоків, дерибанів.[6]” However, President Zelenskyy (2019) fails to propose clearly defined political mechanisms, and instead deploys noun phrases consisting of indefinite pronouns, thus being inherently ambiguous. “Можу запевнити, задля того, щоб наші герої більше не гинули, я готовий на все. … І я хочу звернутися до наших захисників ... Я зроблю все, щоб ви відчували повагу. … Тепер я робитиму все, щоб українці більше не плакали.[7]” President Zelenskyy (2019) additionally deploys noun phrases consisting of indefinite pronouns to evade individual responsibility for potential negative consequences, simply representing the will of the Ukrainian populace, e.g. “кожен з нас Президент. … ми несемо спільну відповідальність. … Відсьогодні кожен з нас несе відповідальність за країну … це кажу не я, а народ України. … українці хочуть не слів, а дій. Тож …[8]” And although centrist populism might seem appealing to multiple audiences owing to its lack of political stance, either ideological or programmatic, the addresser really just linguistically manipulates the addressee that cannot adequately estimate political actions to be taken by the addresser.

[6] “Our first task is ceasefire in the Donbas. … There can be no strong army in a place where the authorities do not respect the people … Of course, besides the war, there are many other problems that trouble Ukrainians. Among them are the humiliating wages and pensions, painful prices and non-existent jobs. The healthcare … The mythical Ukrainian roads … Our citizens are tired of the experienced, systematized, pompous politicians who over the 28 years have created the country of opportunities … to bribe, to steal and to pluck the resources” (ibid.).

[7] “I can assure you that to stop the deaths of our heroes, I am ready for anything. … And I want to appeal to our defenders … I will do everything to make you feel respect. … Now I will do everything so that Ukrainians do not cry any more” (ibid.).

[8] “each of us is the President. … we are all responsible, together. … From now on, each of us is responsible for the country … it is not me, but the Ukrainian people who is saying this. … Ukrainians want actions, not words. So …” (ibid.).

Conclusion

The following paper firstly discusses contextual level of populist rhetoric. By situating the inaugural addresses of both the United States President Donald Trump and the Ukrainian President Volodymyr Zelenskyy within the respective socio-political contexts, the distinction between concepts of right-wing populism and centrist populism arises. Right-wing populism being characteristic of democratic countries calling for national unification, whereas centrist populism being characteristic of post-communist countries, calling for greater moral principles. Subsequently, the following paper discusses textual level of populist rhetoric. By deploying critical stylistics' linguistic technique of naming and describing, attributes of the respective Populist movements emerge. Right-wing populism draws on noun phrases linguistically realized through head nouns and pre- and post-modifiers scapegoating political elites and minority groups, suggesting endangerment and subsequent unifying of the in-group against the dangerous out-group. Centrist populism draws on head nouns and pre- and post-modifiers consisting of indefinite pronouns mostly. Both inaugural addresses additionally demonstrate characteristic features of populist rhetoric per se, such as head nouns and pre- and post-modifiers consisting of first-person plural inclusive pronouns, third-person and second-person plural pronouns, and pre- and post-modifiers implying patriotism. The following paper really has been triggered by the rising hegemony of Populist movements, defending the interests of the common people against the entrenched elites, and in fact indirectly mobilizing the masses to conduct self-serving reforms on their behalf. Therefore, the foregoing linguistic technique demonstrates linguistic manipulation therein contained, as the following paper aims at defining linguistic devices constituting populist rhetoric together with raising awareness of negative consequences of populist rhetoric.

References

ASLUND, A. (2015): *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It.* Washington: Peterson Institute for International Economics.

EICHENGREEN, B. (2018): *The Populist Temptation: Economic Grievance and Political Reaction in the Modern Era.* New York: Oxford University Press.

JEFFRIES, L. (2010): *Critical Stylistics: The Power of English.* New York: Palgrave Macmillan.

KALTWASSER, C. R. et al. (2017): *The Oxford Handbook of Populism.* Oxford: Oxford University Press.
MUDDE, C. (2004): The Populist Zeitgeist. In: *Government and Opposition,* Vol. 39, No. 4, s. 541-563.
MUDDE, C.; KALTWASSER, C. R. (2017): *Populism: A Very Short Introduction.* Oxford: Oxford University Press.
ROODUIJN, M. (2013): The Nucleus of Populism: In Search of the Lowest Common Denominator. In: *Government and Opposition,* Vol. 49, No. 4, s. 572-598.
TRUMP, D. J. (2017): *The Inaugural Address.* 20 January 2017, Washington, D. C. Address. <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/-the-inaugural-address/> [10. 7. 2019].
WODAK, R. (2015): *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean.* London: Sage Publications Ltd.
ZELENSKYY, V. O. (2019): *The Inaugural Address.* 20 May 2019, Kyiv. Address, <https://www.president.gov.ua/en/news/inavguracijna-promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489> [10. 7. 2019].
ZELENSKYY, V. O. (2019): *Інавґураційна промова.* 20 May 2019, Kyiv. Address. <https://www.president.gov.ua/news/inavguracijna-promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelensk-55489> [10. 7. 2019].

Kontakt:

Mgr. Katarína Slamková

Katedra anglistiky a amerikanistiky — Department of British and American Studies
Filozofická fakulta — Faculty of Arts
Univerzita Komenského v Bratislave — Comenius University in Bratislava
Email Address: k.slamkova@gmail.com

Jazyk extrémizmu na Slovensku

Marcela Barčáková – Marián Bušša

Abstract

The Language of Extremism in Slovakia. *In this paper we evaluate the political communication of deputy for Smer – SD Ľuboš Blaha. Our goal is to determine if his political communication belongs ideologically to the extreme left or not. Ľuboš Blaha is probably best known far left politician in Slovakia, but it is unclear if he belongs to the extreme left or not. The difference between the two lies in anti-system position of the extreme left. We use content analysis of political communication of Mr. Blaha. Each message of his communication is analyzed and sorted. We will consider Mr. Blaha a member of extreme left if more than a fifth of his messages will match the definition of extreme left.*

Kľúčové slová: extrémna ľavica, obsahová analýza, odkazy, komunikácia.
Keywords: extreme left, content analysis, messages, communication.

Úvod

Sústredenie sa na používaný jazyk a jeho rôzne vlastnosti pri politickej analýze je veľmi časté a prínosné. Často sa používa pri obsahových analýzach, pri ktorých sa autori sústreďujú buď na slovník politikov, teda na frekvenciu používania jednotlivých slov z hľadiska ich ideologického významu, alebo na širšie textové jednotky, ako vety a lebo odstavce a ich analýzu z hľadiska zvolených kritérií. Popularita tohto prístupu je daná najmä jeho kvantitatívnym charakterom, ktorého výstupom sú tvrdé dáta a jasné závery výskumov. V prípadoch ako je posudzovanie príslušnosti k politickému extrému, ktoré môžu byť politicky citlivé, tak poskytujú jasnú metodológiu a zdôvodnenie záverov. Takýmto spôsobom budeme v práci postupovať aj my..

Obsahové analýzy a ich využitie v politológii

Časté pri obsahových analýzach je aj posudzovanie programových dokumentov politických strán z hľadiska ich umiestnenia na rôznych ideologic-

kých škálach ako konzervativizmus – liberalizmus, pravica – ľavica, preferencia slobody – silného štátu a pod. Tu býva tiež výhodou dobrá porovnateľnosť strán z daného hľadiska, keďže sa stáva veľmi zriedkavo, že by relevantná politická strana súťažila napríklad v parlamentných voľbách bez vytvorenia významnejšieho programového dokumentu pre tento účel, a tak býva takmer vždy dostatok dát na porovnanie všetkých strán.

Z hľadiska metodológie sociálnych vied sú takto stavané výskumy súčasťou štúdia dokumentov, teda ľudských výtvorov, či záznamov ľudskej činnosti, ktoré vznikli nezávisle od daného výskumu. V rámci štúdia dokumentov potom ide vo vyššie menovaných prípadoch najmä o štúdium textov. To zďaleka nie je jediný druh dokumentov, ktoré možno študovať a jedná sa v skutočnosti o informačne pomerne chudobný zdroj informácií, zachytávajúci len písaný – a v našom prípade dokonca len elektronický - text, ale už nie širší kontext zachytených slov a viet . V tomto texte používame práve štúdium dokumentov, konkrétne kvantitatívnu obsahovú analýzu, zameranú na obsah skúmaných odkazov (Disman 2018).

Širším cieľom práce je zistiť, či má momentálne v slovenskej parlamentnej politike zastúpenie extrémna ľavica. Jej prítomnosť budeme zisťovať práve cez obsahovú analýzu odkazov. Takýto cieľ je už na prvý pohľad jednak pomerne ambiciózny pre relatívne krátky článok a zároveň sa intuitívne ponúka záporná odpoveď. Do parlamentu sa totiž v roku 2016 nedostala žiadna krajne ľavicová strana, nieto ešte extrémne ľavicová strana. V parlamente ale za ľavicový Smer – SD pôsobí poslanec Ľuboš Blaha, ktorý nie je členom tejto strany a zároveň je marxistickým politickým teoretikom, o ktorom je známe, že sú mu blízke hodnoty komunistických, či iných krajne ľavicových hnutí (Lenč 2019). Výskumná otázka sa teda zameriava konkrétnejšie na jeho politické pôsobenie: Možno politickú komunikáciu poslanca Ľuboša Blahu na sociálnej sieti Facebook charakterizovať ako extrémne ľavicovú?

Komunikácia na platforme Facebook bola vybraná, pretože má veľký dosah na súčasných voličov a Ľuboš Blaha na nej uverejňuje veľké množstvo odkazov, priemerne častejšie ako raz denne, pri čom tieto odkazy majú v priemerný rozsah väčší ako jedna normostrana. Ide o každodennú politickú komunikáciu, ktorá svojím charakterom aj najlepšie odráža postoje poslanca Blahu a nie postoje strany, z ktorú bol do parlamentu zvolený. To by sa naopak dalo povedať o výrokoch v parlamente, kde s podporou strany Smer – SD obsadil aj funkciu predsedu Výboru pre európske záležitosti a má obmedzenejšie možnosti vyjadrovať sa politicky nezávisle od tejto strany. Ide teda o výsek z jeho celkovej verejnej komunikácie a to aj z časového hľadiska, kde berieme do úvahy jeden mesiac jeho odkazov. Aj tie ale predstavujú veľké množstvo z hľadiska textu. Keďže nám ide o zhodnotenie

celkového ideologického zaradenia tejto komunikácie z hľadiska príslušnosti k extrémnej ľavici, nie je potrebné skúmať rozsiahlejšie množstvo textu. Snažíme sa vyhodnotiť pre daného politika charakteristickú komunikáciu smerovanú k verejnosti. Ak by sa napríklad ako predstaviteľ extrémnej ľavice prezentoval len raz za pol roka a inokedy nie, bolo by to síce hodné pozornosti, ale bolo by nesprávne ideologicky ho na základe takéhoto ojedinelého odkazu zaradiť ako predstaviteľa extrémnej ľavice.

Predstaviteľ extrémnej ľavice musí svojimi verejnými posolstvami dostatočne často reprezentovať tento hodnotový prúd. Ako často by to malo byť je bohužiaľ arbitrárne rozhodnutie. Je ťažko predstaviteľné, že by to malo byť v každom zverejnenom odkaze. Na druhej strane, čitatelia by mali byť schopní na prejavenie ideologických postojov naraziť bez prílišného hľadania. Ak preto budú takéto odkazy zriedkavejšie ako v jednom z piatich odkazov na sociálnej sieti, budeme ich hodnotiť ako nedostatočné na jednoznačné zaradenie daného politika ako predstaviteľa extrémnej ľavice. Hodnotiť teda budeme jednotlivé odkazy na sieti Facebook ako zároveň kontextové aj záznamové jednotky.

Ako rozlíšiť extrémnu ľavicu

Ak chceme vedieť vyhodnotiť odkazy, ako nesúce, alebo nenesúce znaky extrémnej ľavice, musíme si tieto znaky čo najpresnejšie dopredu zadefinovať. To je o niečo zložitejšie, než by sa zdalo, keďže výskumu extrémnej ľavice sa v posledných desaťročiach venuje veľmi malá pozornosť, najmä ak ho porovnáme s výskumom extrémnej pravice. Súvisiacim problémom je aj používaná terminológia v tých výskumoch, ktoré sa krajnej ľavici predsa len venujú. Tie totiž pojem extrémna ľavica obchádzajú a oveľa častejšie hovoria o radikálnej ľavici. Dôvod, prečo sa k tejto praxi nepridáme je rozdiel medzi týmito dvomi pojmami. V texte ich používame v nasledujúcom význame. Radikálna ľavica požaduje výraznú, radikálnu úpravu existujúceho politického alebo ekonomického systému v ktorom si všíma mnohé nedostatky. Extrémna ľavica je anti-systémovou politickou silou, ktorá si kladie za cieľ nahradiť existujúci politický alebo ekonomický systém odlišným systémom, teda zmeniť samotné princípy politiky. Problém je, že viacerí autori používajú pojem radikálna ľavica aj keď sa zaoberajú nášho pohľadu anti-systémovou ľavicou. Príkladom môže byť aj tak rešpektovaný a téme veľmi dobre rozumejúci autor ako Cas Mudde, ktorý v spoločnom článku s Lukeom Marchom (2005) radšej hovorí o radikálnej ľavici, pri čom ale poznamenáva, že to je pomenovanie, ku ktorému sa tieto politické sily hrdo hlásia, kým extrémna ľavica je skôr pomenovanie používané ich protivník-

mi. Extrémizmus definuje ako „ideologickú a praktickú opozíciu voči hodnotám a praktikám demokracie“ (March, Mudde 2005: 24). Podobne Magnus Wennerhag (2017) hovorí v súvislosti s komunistickými a anarchistickými hnutiami a stranami v Európe o radikálnej ľavici. To ale v mnohých prípadoch neodráža ich ideologický postoj k pro-trhovej liberálnej demokracii, ktorú chcú radikálne ľavicové sily výrazne pozmeniť, kým extrémne ľavicové sily ju chcú zvrhnúť a nahradiť spoločnosťou fungujúcou na iných princípoch než sú trhová ekonomika, garancia individuálnych práv a slobôd, delenie moci, či obmedzená vláda väčšiny. Sme presvedčení, že v politologických prácach súčasnosti sa takto prejavuje rozdielny prístup k hodnoteniu extrémnej pravice a extrémnej ľavice.

Struhár upozorňuje na ďalšie úskalie: „prax pri klasifikovaní extrémizmu podľa stupňa nepriateľstva voči demokracii (intenzita extrémizmu) ukázala tendenciu extrémistov neprejavovať snahu o zrušenie resp. obmedzenie demokracie vždy otvorene a jasne. Prejavovanie extrémistických postojov je totiž zväčša v rozpore s právnym poriadkom demokratickej krajiny, a preto verejne pôsobiace extrémistické hnutia, politické strany alebo jednotlivci využívajú miernejšiu (radikálnu) rétoriku, prípadne populizmus“ (Struhár 2017: 14). V konečnom dôsledku sa tým ale naša situácia nemení. Aj keď prípadná extrémne ľavicová sila bude mať dobrý dôvod neprejavovať všetky svoje postoje verejne, práve to je podstavou politickej činnosti. Ak sa teda takáto politická sila nebude ako extrémne ľavicová prejavovať nikdy, bolo by nezmyselné hodnotiť ju ako extrémne ľavicovú na základe predpokladu, že svoje postoje len dobre skrýva. Je treba vyhodnocovať dáta, ktoré sú k dispozícii.

Na základe definícií a znakov uvádzaných viacerými autormi, venujúcich sa problematike extrémizmu ako Struhár (2013, 2017), Heywood (2017), či March - Mudde (2005), budeme medzi extrémne ľavicové prejavy budeme rátať najmä:

- odmietanie súčasnej sociálnej trhovej ekonomiky / kapitalizmu;
- preferenciu revolučnej zmeny režimu pred postupnými reformami;
- kritizovanie pôsobenia masových médií a ich vnímanie ako nástroja na mocenskú kontrolu proletariátu / v prospech záujmov vykorisťovateľov – podnikateľov – buržoázie;
- odmietanie princípov delenia moci, obmedzenej vlády, či individuálnych práv ako falošných riešení;
- vykresľovanie medzinárodného usporiadania ako súčasti vykorisťujúceho systému, slúžiacemu buržoázii hlavných mocností / imperializmu;
- nekritická obhajoba bývalej komunistickej diktatúry.

Ako prejav extrémne ľavicových hodnôt naopak nebudeme vnímať niektoré iné znaky, navrhnuté autormi píšucimi o danej téme. Jednak je to nárokovanie si svojej ideológie ako jedinej historickej a politickej pravdy, čo vyvoláva netolerantnosť a nepriateľstvo voči nositeľom iných názorov (Struhár 2013). V mnohých prípadoch síce odkazy Ľuboša Blahu takéto kritérium spĺňajú, ale vnímame ho skôr ako štýl politickej komunikácie daného politika, než spoľahlivý znak vypovedajúci o jeho ideologickom zaradení. Podobne časté vnímanie reality cez optiku konšpirácií samo o sebe nebudeme hodnotiť ako znak extrémizmu, opäť sa však jedná o frekventovaný prostriedok v komunikácii poslanca Blahu a zároveň býva hodnotené ako jeden zo znakov extrémistických postojov.

Výsledky a diskusia

V skúmanom období jedného mesiaca medzi dňami 27.6.2019 a 26.7.2019 pribudlo na účte sociálnej siete Facebook s používateľským menom @LBlaha 34 textových príspevkov, z toho 1 nebol charakterom politický, ale týkal sa rodinného života poslanca. Celkovo možno 14 príspevkov vyhodnotiť ako vyjadrujúce hodnoty extrémnej ľavice, zatiaľ čo 20 príspevkov tieto hodnoty nevyjadrovalo, vrátane spomínaného rodinného príspevku. Viaceré príspevky, ktoré sme nevyhodnotili ako extrémne ľavicové bolo problematické jasne zaradiť a rozhodli sme preto sa pre konzervatívnejšie hodnotenie. Časté boli v príspevkoch používané už spomínané otvorené nepriateľstvo voči nositeľom iných názorov, či konšpiračné videnie sveta. Príspevky, ktoré sme vyhodnotili ako patriace k extrémnej ľavici obsahovali rôzne definičné znaky, nešlo teda iba o jeden, či dva znaky z horeuvedeného zoznamu, ale v 14 príspevkoch bol postupne obsiahnutý každý z uvedených znakov, pri čom najmenej častým bola preferencia revolučnej zmeny režimu pred postupnými reformami. Tento znak sa vyskytol len raz. Ostatné znaky sa vyskytovali často a boli približne rovnako početné. Niekoľkokrát obsahoval určitý príspevok viacero znakov naraz.

Na základe získaných údajov možno zhodnotiť, že významná časť príspevkov poslanca NR SR za Smer – SD Ľuboša Blahu na sociálnej sieti Facebook prezentuje extrémne ľavicové postoje. Behom kalendárneho mesiaca uverejnil 34 príspevkov, z čoho 14 bolo svojím obsahom krajne ľavicových. To predstavuje približne 41,2% príspevkov, viac než dvojnásobok miery, ktorú sme si stanovili za minimálnu pre zaradenie daného politika ako predstaviteľa extrémnej ľavice. Dá sa povedať, že poslanec Blaha prezentuje takéto hodnoty rutinne a nevynakladá prílišnú snahu ich skrývať.

V rámci sledovaných príspevkov viackrát vyjadril hrdosť na hodnoty, ktoré zastáva napriek nevôli, ktorú tým vzbudzuje u politického hlavného prúdu.

Širším cieľom práce bolo zistiť, či v rámci slovenskej parlamentnej politiky je v súčasnosti zastúpená extrémna ľavica. Na základe tejto práce si trúfame tvrdiť, že tam zastúpená je a to aj napriek neprítomnosti krajne ľavicových politických subjektov v Národnej rade už niekoľké volebné obdobie po sebe. Napriek tomu, že Smer - SD nie je výrazne ľavicovou stranou a niekedy dokonca ideologicky koketuje s konzervativizmom, poskytuje priestor aj pre politika, vyjadrujúceho také hodnoty ako Ľuboš Blaha. Ten s podporou Smeru – SD dokonca zastáva významné parlamentné funkcie.

Pre Smer – SD je spolupráca s takýmto politikom pravdepodobne súčasť snahy pokryť aj časť krajne ľavicového politického spektra a osloviť voličov, ktorí by inak mohli podporiť iné politické subjekty a vytvoriť strane relevantnú konkurenciu. To ale zároveň môže byť problém pre umiernených sociálnodemokratických voličov, ktorým by anti-systémovosť Blahu mohla na Smere – SD potenciálne vadiť.

Oveľa zaujímavejší je rozpor, s ktorým sa potýka samotný Blaha. Keďže sa príliš netají postojmi a hodnotovým vybavením, býva upozorňovaný, že strana, za ktorú je poslancom, presadzuje iné hodnoty a ciele. Asi najznámejšia je nedávna kritika Blahu od predsedu vlády Petra Pellegriniho za jeho kritiku Európskej únie, ktorá išla proti oficiálnej politike strany a podľa Pellegriniho ohrozovala výsledky strany vo voľbách do Európskeho parlamentu. Blaha tak musí riešiť rozpor medzi vlastnými postojmi a prezentovanými myšlienkami a relatívne umiernenou politikou strany, za ktorú je v parlamente. Doteraz sa mu ale darí tieto dve línie zosúlaďovať.

Záver

V tejto práci sme sa venovali ľavicovej časti politického extrému na Slovensku, ktorá je z nášho pohľadu politickou vedou trochu zanedbávaná a to nielen u nás, ale vo svete celkovo. Našim cieľom bolo s použitím textovej obsahovej analýzy zistiť, či má extrémna ľavica – a teda nielen extrémna pravica - na Slovensku v súčasnosti zastúpenie v parlamentnej politike. Ako jediného potenciálneho predstaviteľa extrémnej ľavice v NR SR sme vnímali poslanca Smeru - SD Ľuboša Blahu. Našou výskumnou otázkou ale bolo, či jeho politickú komunikáciu je skutočne možné ideologicky zaradiť ako extrémne ľavicovú. Chceli sme zistiť, čo je obsahom jeho komunikácie a vyhodnotiť ju nezávisle od toho ako je na slovenskej politickej scéne vnímaný, či ako sám seba ideologicky umiestňuje on. Na základe obsahovej analýzy jeho odkazov na sociálnej sieti Facebook, na ktorej je veľmi aktív-

ny, sme vyhodnotili, že viac ako 40 percent jeho odkazov možno zaradiť ako extrémne ľavicových. Nami stanovenú hranicu 20 percent odkazov tak spoľahlivo prekonal. Možno teda zhodnotiť, že aj v súčasnosti má extrémna ľavica v jeho osobe zastúpenie v parlamentnej politike na Slovensku.

Literatúra

DISMAN, M. (2018): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.

HEYWOOD, A. (2017): *Political Ideologies: An Introduction* (6th edn), London: Red Globe Press.

LENČ, J. (2019): *Komentár Jozefa Lenča: Ľuboš Blaha, komunista, ktorému vadia mešity*, IslamOnline.sk, <http://www.islamonline.sk/-2018/07/komentar-jozefa-lenca-lubos-blaha-komunista-ktoremu-vadia-mesity> [28. 7. 2019].

MARCH, L.; MUDDE, C. (2005): What's Left of the Radical Left? The European Radical Left After 1989: Decline and Mutation. In: *Comparative European Politics*. April 2005, Volume 3, Issue 1, s. 23-49.

STRUHÁR, P. (2013): Vymedzenie pojmu politický extrémizmus. In: BUŠŠA, M.; STRUHÁR, P.; ŘÁDEK, M. (eds): *Politický radikalizmus*. 1. vyd. Trenčín: TnUAD, s. 10-31.

STRUHÁR, P. (2017): Hľadanie hranice medzi extrémizmom a demokraciou. In: STRUHÁR, P.; MORAVČÍK, I.; BUŠŠA, M.: *Prevencia nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí.* Trenčín: Katedra politológie TnUAD, s. 11-28.

WENNERHAG, M. (2017): Radical Left Movements in Europe: An Introduction. In: WENNERHAG, M.; FRÖHLICH, C.; PIOTROWSKI, G. (eds.): *Radical Left Movements in Europe*. Abingdon, Oxon: Routledge.

Kontakt:

Mag.pol. Marcela Barčáková, Mgr. Marián Bušša, PhD.

Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Department of Political Science
Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín

Email Address: marcela.barcakova@tnuni.sk, marian.bussa@tnuni.sk

Lexika totalitných ideológií v jazyku pravicových extrémistov

Radoslav Štefančík

Abstract

Vocabulary of Totalitarian Ideologies in the Language of Right-Wing Extremists. *The author deals with the language of Slovak right-wing extremists. This study is based on the hypothesis that the language of the current right-wing extremists contains several verbal expressions that were characteristic of Nazism. These are, in particular terms related to the nation and religion. The author analyses superlatives, zoological expressions, hyperboles, as well as some extremist symbols.*

Kľúčové slová: jazyk, pravicový extrémizmus, ideológia, totalita, nacizmus.
Keywords: language, right-wing extremism, ideology, totalitarianism, Nazism.

Úvod

Od volieb do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2016, kedy päťpercentné kvórum na vstup do parlamentu prekročila Kotleba – Ľudová strana Naše Slovensko (ĽSNS), patrí medzi popredné témy slovenského politického diskurzu aj pravicový extrémizmus. Odborníci z oblasti humanitných a spoločenských vied si kladú otázky typu, čo je za úspechom pravicových extrémistov, aké sú ich volebné bašty, rovnako sa vedie diskusia, či s extrémistami diskutovať alebo nie, či ich pozývať do televíznych či rozhlasových debát, alebo ich mediálne absolútne ignorovať. Súčasťou tejto debaty sa prednedávnom stala aj otázka, či stranu zakázať, alebo ju tolerovať ako ostatné stranícke subjekty.

V kontexte diskurzu na tému pravicový extrémizmus sa ale len sporadicky objavujú pokusy uchopiť pravicový extrémizmus nie cez volebné štatistiky, geografické údaje, obsahovú analýzu ich programu, ale práve cez jazyk, ktorý používajú v komunikácii s voličmi a sympatizantmi.

Výskum jazyka politických aktérov je neoddeliteľnou súčasťou záujmu politickej lingvistiky, teda hraničiacej disciplíny medzi lingvistikou

a politológiou (k objektu výskumu politickej linigvistiky viac napríklad Dulebová 2012, 2013, 2016). Práve výskumom jazyka v tomto prípade pravicových extrémistov je možné identifikovať viaceré súvislosti, ktoré iné typy výskumu nemusia odhaliť. Ide napríklad aj o otázku, či existuje prepojenie medzi súčasným pravicovým extrémizmom a fašizmom, resp. národným socializmom.

Jazyk pravicových extrémistov, prípadne krajne radikálnych pravicových politických strán je špecifický, v (polito)lingvistickom prostredí sa často skúma ako osobitný fenomén (napr. Pörksen 2000; Schuppener 2013; Štefančík, Liďák 2017), a to aj z dôvodu, že pravicoví extrémisti, či pravicovo orientovaní populistickí demagógovia sú mimoriadne kreatívni v tvorbe nových jazykových výrazov, o. i. pri označení názorových oponentov (Ötsch, Horaczek 2017), prípadne v znovuobjavení historizmov, spravidla spojených so zápornými dejinnými obdobiami niektorých národov.

V kontexte toho že pravicoví extrémisti sú často spájaní s fašistickou alebo nacistickou ideológiu, stojí v popredí otázka, či sa v jazyku predstaviteľov ĽSNS objavujú výrazy typické pre niektorú z uvedených totalitných ideológií. Cieľom tohto príspevku je tak identifikovať prepojenie medzi súčasným slovenským pravicovým extrémizmom a slovníkom fašizmu (prípadne klérofašizmu), resp. národného socializmu. V texte najskôr bude predstavená logika tvorby lexikálnych výrazov počas obdobia národného socializmu, aj keď, vzhľadom na priestor, len v obmedzenej miere. Sústredím sa preto iba na tie výrazy, ktoré sú charakteristické aj pre súčasných pravicových extrémistov.

Jazyk a totalitné ideológie

Ak hovoríme o totalitných ideológiách, spravidla máme na mysli dve: nacizmus, resp. národný socializmus a komunizmus. Napriek tomu, že v prípade Slovenska obe tieto ideológie mimoriadne intenzívne ovplyvnili formovanie slovenskej politiky, záujem lingvistov sa častejšie orientuje na nacizmus, a oveľa v menšej miere na komunizmus, a to aj napriek tomu, že podobne ako nacizmus, aj komunizmus sa vyznačoval osobitnou formou politickej komunikácie najvyšších reprezentantov. Pochopiteľne, najväčší prínos do politickej lingvistiky pri skúmaní jazyka národného socializmu priniesli nemeckí autori. Skúmali a skúmajú ho spravidla skúma analýzou prejavov alebo oficiálnych (straníckych) dokumentov dotyčného obdobia. Štátna moc v období národného socializmu nemala záujem obmedziť slobodu obyvateľov len v politickej, či spoločenskej rovine, ako je to typické pre autoritárske režimy, totalitná moc mala záujem obmedziť slobodu aj v jeho

súkromnom živote (Sartori 1993). Človek mal byť pod vplyvom oficiálnej ideológie na každom kroku, doslova ňou mal byť indoktrinovaný. Cez rôzne, nacistom pridruženého organizácie a inštitúcie, organizovala každodenný život človeka. To znamená, skúmať jazyk totalitného režimu, bez ohľadu na to, či hovoríme o nacistickom alebo komunistickom režime, je potrebné nielen na základe analýzy oficiálnych dokumentov, ale všímať si treba aj jazyk každodenného života. Jazyk nemeckých nacistov obsahoval často superlatívy, zdôrazňoval veľkosť jednotlivcov a ich úspechy slovami ako *jedinečný*, *veľkolepý*, *historický*. Hitler bol považovaný za *najväčšieho generála všetkých čias*. Nemeckí nacisti používali často hodnotovo neutrálne výrazy ako eufemizmy na zakrytie vlastných zločinov: *konečné riešenie židovskej otázky*, *osobitné zaobchádzanie* (pre všeobecné vraždenie), *koncentračný tábor* (vyhladzovací tábor). Jazyk nacistov obsahoval idiómy z oblasti náboženstva, ako *svätý*, *večný*, *spasenie*. Na označenie nepriateľov využívali nemeckí nacisti metafory z oblasti zoológie (Müller 1994).

Pre jazyk komunistického režimu, keď bol svet rozdelený do dvoch navzájom súťaživých, antagonistických pólov, bolo charakteristické znázorňovanie vlastnej pozície voči politicko-ekonomicko-vojenskému konkurentovi na Západe používaním superlatívov (napr. *najlepšia spoločnosť*) alebo komparatívov (*lepšia budúcnosť*, *sme rýchlejší*, *tvorivejší*, *pokrokovejší*, *produktívnejší*, *ľudskejší, sociálnejší, spravodlivejší*). Súčasťou jazyka komunistickej propagandy bola povinnosť autora odkazovať na pozitívnu úlohu komunistickej strany a zdôrazniť pevné spoločenstvo so Sovietskym zväzom.

Tak nacistický, ako aj komunistický režim mali spoločné cielené presviedčanie verejnosti, resp. propagandu. Podľa Carla Joachima Friedricha (1973) propaganda na rozdiel od korektného presviedčania poskytuje zámerne skreslené alebo nepravdivé informácie, pričom nikdy nejde o jednorazovú aktivitu. Pod propagandou sa rozumie systémové a dlhodobé presviedčanie mocenského aparátu. Obsahová úroveň propagandy vždy korešponduje s oficiálne platnou a spravidla len jednou ideológiou. Cieľom mocenského aparátu totalitných režimov bolo dosiahnuť stav, kedy by ľudia mysleli a konali samostatne, a to presne v súlade s vôľou totalitných vládcov, inak povedané ich cieľom bolo indoktrinácia základných obsahov propagandy do ľudského myslenia (Arendt 1958). V tejto rovine zohrávala propaganda výchovnú úlohu. Výchovu vlastných občanov, ktorí budú myslieť a konať v súlade s oficiálnou ideológiou. Držitelia štátnej moci v nedemokratických systémoch nemajú cieľ potenciálnych kritikov vládnuceho režimu iba umlčať, ale predovšetkým motivovať k tomu, aby sami od seba velebili ich prednosti a cnosti (Friedrich 1953; pozri aj Štefančík 2012).

Propaganda prebieha zvyčajne v dvoch rovinách v zmysle dobré vs. zlé (Bussemer 2005). Na jednej strane je používaný pozitívny jazyk, ktorý znázorňuje držiteľov moci, odôvodňuje prostriedky vládnutia (vrátane represívnych metód) a informuje o spoločenských cieľoch (v skutočnosti cieľoch vládcu, prípadne úzkej skupiny vládcov).

Na strane druhej propaganda využíva negatívny jazyk. V propagande nedemokratických režimov totiž vždy vystupuje aj určitý reálny alebo fiktívny nepriateľ. Nepriateľom býva spravidla konkrétny štát, určitá skupina (politická opozícia, náboženská skupina, prípadne obyvateľstvo patriace k nejakej národnosti), v pozícii nepriateľa môže vystupovať aj nejaký svetonázor s odlišným obsahom ako je oficiálna ideológia. Úlohou propagandy je tak predstaviť všetkých činiteľov, ktorí sú v opozícii s oficiálnou líniou strany ako úhlavných nepriateľov celej spoločnosti. Nepriateľom v komunistickej propagande nebol len bojovník armády iného štátu, bol ním často spoluobčan, ktorý sa nepriateľom stal len kvôli odporu k centrálnej predstave komunistickej strany o vláde robotníckej triedy, ktorá by vyústila do nového spoločenského usporiadania – komunizmu s existenciou beztriednej spoločnosti. Triedny nepriateľ sa tak stal ústredným pojmom komunistickej propagandy. Bol ním každý, kto nesúhlasil a verejne prezentoval odlišné než oficiálne názory, vrátane ľudí, ktorí mali záujem žiť v slobodnej spoločnosti západného sveta.

Jazyk totalitnej ideológie v politickej komunikácii ĽSNS

Výraz národ hral dôležitú úlohu tak počas fašistickej ako aj nacistickej diktatúry. V komunikácii súčasných pravicových extrémistov je národ rovnako dôležitou kategóriou. Je vnímaný ako homogénna etnická masa bez vnútorných rozlišovacích znakov. Dôležitý je však podotknúť, že pod výrazom národ sa vníma výlučne domáce, etnicky homogénne obyvateľstvo založené na „biologickej čistote“ (Schellenberg 2009), ktoré má byť spravidla ohrozované z vonku i z vnútra, a to aj napriek tomu, že v skutočnosti homogénny ľud neexistuje, pretože je vnútorne diferencovaný etnicky, nábožensky, kultúrne alebo sociálne. Podľa Pfahl-Traughbera (2019) extrémisti týmto postojom potierajú jeden zo základných princípov liberálnej demokracie, a síce pluralizmus.

Národ zohráva v politickej komunikácii extrémistov ústrednú kategóriu, ktorého záujmy chcú extrémisti brániť, ochraňovať, hájiť, zastávať sa, a to pred domácich či vonkajším nepriateľom. Všetko to, čo by nejakým spôsobom mohlo narušiť homogenitu národa, sa považuje za nepriateľa. Na zdôraznenie rozdielu medzi slovenským a tým druhým, iným, cudzím identifi-

kujeme v jazyku extrémistov používanie komparatívu a superlatívu, prípadne hyperbolizujúcich podstatných (*katastrofa*, *teror, explózia, likvidácia*), a prídavných mien (*obrovský*, *gigantický*, *rekordný*, *brutálny*, *desivý, katastrofálny, šokujúci, závratný, krvilačný*) s cieľom zvýrazniť určitý moment kritiky pôsobením na emocionálnu úroveň prijímateľa politického posolstva.

Chápanie národa v jazyku pravicového extrémizmu dokumentuje výrok okresného predsedu ĽSNS z Levíc Rastislava Jakubíka (viď nižšie). V jeho ponímaní je za súčasť národa považovaný len človek s bielou pleťou. Tí ostatní sú súčasťou odlišných spoločenstiev. Adjektív *biely* je preto v jazyku extrémistov rovnako dôležitý ako substantív *národ*. Prostredníctvom adjektívu *biely* sa totiž vymedzujú voči príslušníkom iných rás, prípadne etnických spoločenstiev. Adjektív *biely* sa často vyskytuje v spojení *biely Slovák*, *biele ženy*, *bieli ľudia*, *biele deti*, *biele rodiny*, *biely slušný*, *biely pracujúci* a pod.

- „*V mene* ***Boha, národa a bielych ľudí*** *sa všetci v tejto krajine preberte!!!*“ (Rastislav Jakubík, ĽSNS, zdroj Topky.sk 2018).

Okrem národa je dôležitým komunikačným momentom odkazovanie na boha a cBoh a cirkev je dôležitou súčasťou komunikačnej stratégie extrémistov, a to nielen pre religiózny charakter veľkej časti slovenskej populácie (Bunčák 2001), ale rovnako kvôli odkazom na existenciu prvej Slovenskej republiky (1939 – 1945), na čele ktorej stál katolícky kňaz Jozef Tiso ako nasledovník ďalšieho katolíckeho kňaza Andreja Hlinku. Slovenskí extrémisti pritom programovo začínali popri antisemitizme, aj keď s menšou odozvou u voličov (Kluknavská 2012; Kluknavská, Smolík 2016), práve popieraním holokaustu a prezentovaním pozitívnych predstáv o klérofašistickom štáte z obdobia druhej svetovej vojny a jeho čelnom predstaviteľovi Jozefovi Tisovi. Pravicoví extrémisti ešte v období existencie Slovenskej pospolitosti, resp. Slovenskej pospolitosti – Národnej strany sa spravidla 14. marca, oblečení do uniforiem pripomínajúce uniformy príslušníkov Hlinkovej gardy, stretávali pri hrobe prezidenta prvej Slovenskej republiky, aby si uctili nielen jeho pamiatku, ale rovnako pripomenuli existenciu vojnovej republiky.

Prepojenie medzi súčasnosťou a vojnovou republikou je prítomné nielen v symbolickej rovine, ale niektoré súvislosti dokážeme identifikovať aj v jazykovej oblasti. Heslo *Za Boha a za národ* bolo ústredným mottom slovenského klerikálneho fašizmu prvej Slovenskej republiky, podobne ako súčasný oficiálny pozdrav pravicových extrémistov *Na stráž*.

Ak by sme chceli nájsť prepojenie medzi súčasným extrémizmom a národným socializmom, je potrebné analyzovať aj iné lexikálne jednotky prítomné v jazyku ĽSNS. Niektoré výrazy dokážeme identifikovať pri označovaní svojich oponentov, ktorých extrémisti vnímajú ako nepriateľov.

Množina nepriateľov je skutočne široká, kategorizovať sa dajú do skupiny vnútorných (niektoré národnostné a etnické skupiny, sexuálne menšiny, politici z demokratického stredu, inak uvažujúci) a skupiny vonkajších (migranti, moslimovia, medzinárodné organizácie, USA, Izrael) nepriateľov.

V prípade národnostných a etnických menšín ide predovšetkým o Rómov, ktorých extrémisti oslovujú obzvlášť hanlivými výrazmi ako *paraziti*, *Cigáni*, *cigánski teroristi, cigánski extrémisti*, *asociáli, indiáni* osady so sociálne vylúčenými rómskymi obyvateľmi ako *čierne osady*. Práve na tomto príklade môžeme identifikovať prepojenie medzi súčasným pravicovým extrémizmom a národným socializmom. Výraz *parazit* (pl. paraziti) totiž používal v spise *Mein Kampf* jeho autor Adolf Hitler (2000) na označenie židov. V Hitlerovej logike výraz *paraziti* označoval skupiny ľudí, ktorá ma, podobne ako vo svojom pôvodnom biologickom význame, škodlivý vplyv na organizmus, v tomto prípade na nemecký národ (Schmitz-Berning 1988). Aj Ötsch s Horaczekovou (2017) uvádzajú, že ak chce nejaký politik prejaviť nenávisť voči iným ľuďom alebo skupinám, použije zvyčajne výraz zo zvieracej ríše. (Ötsch, Horaczek 2017: 61).

Pre pravicových extrémistov je typické šíriť rôzne konšpiračné teórie, vrátane popierania holokaustu. Slovník, ktorý asociuje holokaust, používajú slovenskí pravicoví extrémisti aj pri iných témach. Napríklad, sloveso *deportovať* sa dosť často objavuje pri návrhoch, ako sa vysporiadať s určitým skupinami, napríklad nezávislým novinármi, Rómami, ľuďmi s iným svetonázorom. Sloveso deportovať však možno vnímať aj ako eufemizmus, pretože namiesto deportácie chcú niektorí extrémisti príslušníkov menovaných skupín *povesiť*, *zavraždiť*, *odstreliť* alebo *postaviť k múru*.

Ďalší príklad prepojenia medzi pravicovým extrémizmom a totalitnou ideológiou národného socializmu je možné identifikovať pri téme politickej korektnosti. Ak by sme chceli analyzovať nemecký jazyk a vzťah k politickej korektnosti, zistili by sme, že mnoho politicky nekorektných výrazov má pôvod v národnom socializme. Ak vhodný učebnicový príklad tohto javu je možné uviesť slovo *Führer* (slov. vodca), prípadne výraz *Arbeit macht frei* (slov. Práca oslobodzuje). Vzhľadom na to, že pravicoví extrémisti ťažia z ideológie nemeckého národného socializmu, niektoré politicky nekorektné výrazy sú súčasťou ich politickej komunikácie. Práve zmienený príklad *vodca* slúžil na titulovanie predsedu Slovenskej pospolitosti – Národnej strany. Pre nacistický režim boli však typické aj iné (aj v tomto príspev-

ku už uvedené výrazy, ako napríklad *Parasit*, *Asoziale* alebo adjektíva *kriminell, verwahrlost* (mravne skazený) alebo *unangepasst* (neprispôsobivý). Podobnosť s nacistickým režimom sa nevzťahuje len na samotné slovo, ale predovšetkým na kontext, v ktorom sa jednotlivé výrazy navodzujúce dojem sociálnej podradenosti a vyjadrujúce paušalizované negatívne vlastnosti určitých osôb (nepriateľov) používajú. Ich používanie tak korešpondovalo s nacistickou filozofiou nerovnosti a sociálneho vylúčenia (Stegemann 2017). Práve tieto lexikálne jednotky používali nacisti na označenie osôb, ktoré následne stíhali a rôznymi spôsobmi fyzicky likvidovali (Allex 2017).

Záver

V predloženom príspevku boli poukázané na lexikálne jednotky, ktoré sú charakteristické pre totalitnú ideológiu národného socializmu a v súčasnosti sa objavujú v politickej komunikácii slovenských pravicových extrémistov. Ide o výrazy (podstatné a prídavné mená) odvodené z centrálnej kategórie národného sicialiizmu – *národ*, rovnako o idiómy z oblasti náboženstva, superlatívy a hyperbolizujúce výrazy, výrazy z oblasti zoológie, ale aj výrazy konotujúce holokaust a obdobie Tretej ríše.

Okrem vyššie uvedených príkladov strana rovnako používa číselné symboly spojené buď s nacistickou NSDAP alebo rasistickou organizáciou Ku-Klux-Klan. Pri otázke, či je možné slovenských pravicových extrémistov identifikovať ako fašistov, prípadne nacistov, je preto nevyhnutné skúmať aj verbálnu rovinu komunikácie ĽSNS. Nejde pritom len o typické výrazy spojené s históriou totalitného režimu prvej Slovenskej republiky. Ide aj o lexémy spojené s nemeckým nacizmom, napríklad pre označenie oponentov, či priamo nepriateľov. Mnohí predstavitelia ĽSNS totiž používajú v rovnakom kontexte na označenie podobných skupín tie isté výrazy, ako práve nemeckí nacisti v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 20. storočia.

V kontexte uvažovania jazyka pravicového extrémizmu je potrebné podotknúť, že politická komunikácia Ľudovej strany Naše Slovensko prešla vývojom. Zatiaľ čo počas existencie Slovenskej pospolitosti, občianskeho združenia či politickej strany, bol jazyk pravicových extrémistov za hranicou politickej nekorektnosti, pravdepodobne kvôli obavám zo zrušenia stranícke organizácie, prípadne z trestného stíhania sa aj výrazy typické pre jazyk tohto typu politických aktérov prispôsobuje bežnej politickej komunikácii. To však ešte neznamená, že ĽSNS je dnes možné označiť za politickú stranu z demokratického stredu. Napriek posunu do pravého kraja do stredu ide stále o subjekt s prívlastkom pravicovo-extrémistický.

Literatúra

ALLEX, A. (2017): Vorwort. In: ALLEX, A. (ed.): *Sozialrassistische Verfolgung im deutschen Faschismus: Kinder, Jugendliche, Frauen als sogenannte "Asoziale" – Schwierigkeiten beim Gedenken*. Neu-Ulm: AG-SPAK-Bücher, s. 9-15.

ARENDT, H. (1958): *The Origins of Totalitarianism*. Cleveland, New York: Meridian Books.

BRUNSSEN, F. (2010): „Jedem das Seine" – zur Aufarbeitung des lexikalischen NS-Erbes. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8/2010, s. 14-20.

BUNČÁK, J. (2001): Religiozita na Slovensku v európskom rámci. In: *Sociológia*, roč. 33. č. 1., S. 47-69.

BUSSEMER, T. (2005): *Propaganda. Konzepte und Theorien*. Wiesbaden: Springer.

DULEBOVÁ, I. (2012): Politický diskurz ako objekt lingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 3, č. 9.

DULEBOVÁ, I. (2013): K otázke definície pojmu politický diskurz. In: ONDREJKOVIČ, S. (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 7, Jazyk a diskurz v kultúrnom a politickom kontexte*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, s. 45-51.

DULEBOVÁ, I. (2016): Idiolekt Putina ako zdroj precedentných výrazov v súčasnom ruskom politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 104-116.

FRIEDRICH, C. J. (1953): *Der Verfassungsstaat der Neuzeit*. Berlin: Springer Verlag.

HITLER, A. (2000): *Mein Kampf*. Bratislava: ARA (preklad Roman Vyskočil).

MÜLLER, S. (1994): *Sprachwörterbücher im Nationalsozialismus: die ideologische Beeinflussung von Duden, Sprach-Brockhaus und anderen Nachschlagwerken während des „Dritten Reichs"*. Stuttgart: M. und P. Verlag für Wissenschaft und Forschung.

ÖTSCH, W.; HORACZEK, N. (2017): *Populismus für Anfänger. Anleitung zur Volksverführung*. Frankfurt am Main: Westend.

PFAHL-TRAUGHBER, A. (2019): *Die AFD und der Rechtsextremismus. Eine Analyse aus politikwissenschaftlicher Perspektive*. Wiesbaden: Springer VS.

PÖRKSEN, B. (2000): *Die Konstruktion von Feinbildern. Zum Sprachgebrauch von neonazistischen Medien*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

SARTORI, G. (1993): *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.

SCHELLENBERG, B. (2009): *Aktuelle Entwicklungen im europäischen Rechtsextremismus*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/themen/GHL0MF,0,Aktuelle_Entwicklungen_im_europ%E4ischen_Rechtsextremismus.html> [12. 4. 2019].

SCHUPPENER, G. (2013): Nationale Sozialisten gegen das System – Die Lexik rechtsextremer Internet-Seiten. In: BERGEROVÁ, H.; SCHMIDT, M.; SCHUPPENER, G. (eds.): *Aussiger Beiträge. Germanistische Schriftenreihe aus Forschung und Lehre*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, s. 171-190.

STEGEMANN, D. (2017): „Arbeitsscheu" und „asozial". In: ALLEX, A. (ed.): *Sozialrassistische Verfolgung im deutschen Faschismus: Kinder, Jugendliche, Frauen als sogenannte "Asoziale" – Schwierigkeiten beim Gedenken*. Neu-Ulm: AG-SPAK-Bücher, s. 35-41.

ŠTEFANČÍK, R. (2012): *Uvažovanie o politike (nielen) v nemecky hovoriacom prostredí*. Trnava. SSRP.

ŠTEFANČÍK, R.; LIĎÁK, J. (2017): Priateľ a nepriateľ. Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 473-483.

TOPKY.SK (2018): Okresný predseda od kotlebovcov je neonacista, usvedčujú ho fotografie. In: *Topky.sk*, <https://www.topky.sk/cl/10/1758675/Okresny-predseda-od-kotlebovcov-je-neonacista--usvedcuju-ho-fotografie> [18. 1. 2019].

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA *Vysokoškolská učebnica Politická lingvistika* 015EU-4/2019.

Kontakt:

doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: radoslav.stefancik@euba.sk

Odpor k establišmentu v kampani k voľbám do Európskeho parlamentu 2019 – prípad politickej strany SME RODINA - Boris Kollár

Pavol Struhár

Abstract

Rhetoric of Anti-establishment in the European Parliament Election Campaign 2019 - the Case of Political Party WE ARE FAMILY – Boris Kollár. *The aim of the paper was to find out to what extent the political party WE ARE FAMILY - Boris Kollár used rhetoric of anti-establishment in its expressions during the official campaign before the EP elections 2019. (Quantitative) content analysis of the party´s official outputs (website articles, party magazine and posts on social network) showed that the party did not use rhetoric of anti-establishment frequently.*

Kľúčové slová: SME RODINA – Boris Kollár, odpor k establišmentu, populizmus, volby, Európsky parlament, Brusel.
Keywords: WE ARE FAMILY – Boris Kollár, anti-establishment, populism, elections, European parliament, Brussel.

Úvod

Voľby do Európskeho parlamentu (EP) v roku 2019 mali vzhľadom na takmer súčasne prebiehajúce prezidentské voľby menej pozornosti politických strán, médií či voličov ako voľby hlavy štátu. Napriek tomu, predvolebnú kampaň oživila politická strana SME RODINA – Boris Kollár, ktorá 10. apríla 2019 oznámila spoluprácu s krajne pravicovými subjektmi z niekoľkých členských štátov EÚ, vrátane talianskej vládnej strany Liga alebo v tej dobe vládnucej rakúskej strany Slobodná strana Rakúska.

Pre mnohých analytikov bolo nadviazanie spolupráce so zahraničnými krajne pravicovými subjektmi cennou informáciou o ideologickom a hodnotovom smerovaní strany. Ideový profil strany je totiž stále nejasný, aj keď niektorí analytici a akademici zaraďujú hnutie SME RODINA – Boris Kollár medzi (pravicovo) populistické subjekty. Cieľom príspevku je preto zistiť, do akej miery politická strana SME RODINA – Boris Kollár vo svojich prejavoch počas oficiálnej kampane pred voľbami do EP využívala

rétoriku antiestablišmentu, resp. antielitizmu, jeden z fundamentov populizmu. Obsahovou analýzou oficiálnych výstupov strany (príspevky na webovej stránke, v straníckom časopise a na sociálnej sieti) je možné poskytnúť relevantné kvantitatívne dáta pre ďalší výskum, najmä pri hľadaní odpovede na otázku ideologického charakteru strany.

Teoretické a metodologické východiská k výskumu odporu k establišmentu

Pre potreby nášho výskumu odpor k establišmentu označuje nedôveru alebo animozitu ľudí voči politickému obsadeniu demokratických inštitúcií, ich činnosti alebo nastaveniu vzájomných vzťahov. V zásade nejde o antisystémový alebo antidemokratický postoj[1], ale skôr o negatívne vnímanie činnosti inštitúcií a predstaviteľov, ktorí v súlade s princípmi reprezentatívnej demokracie zastupujú občanov (Barr 2009). Odpor k establišmentu je v politických prejavoch vyjadrovaný najmä kritikou skorumpovanosti politikov a strán, klientelizmu alebo zneužívania politickej moci. Zdôrazňuje sa neschopnosť vládnucich predstaviteľov vnímať problémy obyčajných ľudí (tzv. odtrhnutie od reality) a ich nadradené postavenie v spoločnosti, či už pri získavaní bohatstva alebo vynucovaní spravodlivosti. Aktéri prezentujúci odpor k establišmentu sa sami označujú za politicky nekorektných, neštandard, nepolitikov alebo alternatívu.

Odpor k establishmentu je vo všeobecnosti chápaný ako jeden z charakteristických prvkov populizmu (Mudde 2007; Kluknavská, Smolík 2016). Populizmus, rovnako ako odpor k establišmentu, je možné vysvetľovať na základe rôznych prístupov a konceptov. Laická verejnosť si väčšinou pod populizmom predstavuje stratégiu politických predstaviteľov, ktorí kvôli snahe získavať voličov sľubujú alebo prijímajú neuskutočniteľné alebo neefektívne opatrenia, čo však určite nie je vyčerpávajúce a úplne presní vymedzenie tohto fenoménu. Holandský politológ Cas Mudde, patriaci medzí najvýznamnejších teoretikov populizmu, rovnako ako väčšina akademikov chápe populizmus ako *„úzko zameranú ideológiu, ktorá vidí spoločnosť rozdelenú do dvoch homogénnych a antagonistických skupín, „čistý ľud“ verzus „skorumpovaná elita“ a ktorá tvrdí, že politika by mala byť vyjadrením všeobecnej vôle ľudu“ (*Mudde 2007: 42). V definícii naznačený antiestablišment, odpor ku kultúrnemu, resp. socio-ekonomickému systému alebo politickým elitám je tak východiskom pre

[1] Odpor k establišmentu však môžu ako politickú stratégiu využívať aj strany nepriateľské voči systému, resp. demokracii.

formulovanie politického postoja a programu strany. Najlepšie je to možné vidieť na príklade populistických strán, ktoré v programe navrhujú posilnenie priamej demokracie prostredníctvom referenda, keďže reprezentatívna demokracia pre nich predstavuje vládu politických elít v rozpore s požiadavkami ľudu.

Niektorí autori však upozorňujú, že populizmus a prejavovaný odpor k establishmentu je len určitý politický štýl resp. politická stratégia predstaviteľov strán, dokonca nemusí ísť výlučne o strany krajne pravicové (Kopeček 2007; Kriesi 2015). Ide o prípady, keď strana svojimi hodnotami, ideológiou či politickým programom odmieta presvedčenie, že spoločnosť je tvorená dvoma „nepriateľskými" skupinami (my vs. oni), ale zároveň kritizuje politické elity za neschopnosť riešiť problémy ľudí a korupciu, čo môžeme označiť za populistický apel zdôrazňujúci konflikt medzi obyčajným ľudom a politickou reprezentáciou. Z tohto hľadiska populizmom rozumieme metódy a spôsoby používané k získaniu verejnej podpory a politickej moci (porovn. Vittori 2017; Kriesi 2015; Gidron, Bonikowski 2013) a rétoriku antiestablišmentu, resp. antielity zasa možno vnímať ako politický prejav, atraktívny pre voličov sklamaných z tradičných politických strán a politikov.[2] Barr (2009) v tejto súvislosti dodáva, že výsledkom snahy tzv. populistov tak nemusia byť žiadne systémové zmeny, ale trebárs len obyčajná výmena niektorých politikov Vzhľadom na stanovený cieľ výskumu je pre nás vhodnejšie chápať populizmus práve v tomto duchu, ako politický prejav s prvkami odporu k establišmentu či politickej elite, a nie ako ideológiu, ktorú si strana osvojila.

Z vyššie uvedených teoretických poznatkov vyplýva, že populizmus nemusí byť výlučne fenoménom krajne pravicových zoskupení. Empirickými faktami to potvrdzujú aj autori Polk a Rovny (2017), argumentujúci nárastom popularity krajne ľavicových populistických zoskupení po finančnej kríze v roku 2009. Na druhej strane, s pravicovým populizmom sa v spoločnosti stretávame častejšie, keďže práve agresívny nacionalizmus, resp. xenofóbia pre mnohé populistické zoskupenia[3] predstavuje nástroj, ako vysvetľovať a legitimizovať homogenitu ľudu (napr. slovenský národ vs. „Bruselom ovládané politické elity" alebo „slušní občania vs. paraziti v osadách a kravatách"). Greven (2016) preto

[2] V kontexte slovenských krajne pravicových strán so silným vodcom je zaujímavým prístupom k skúmaniu populizmu jeho chápanie ako politickej stratégie, prostredníctvom ktorej vodca (líder strany) uplatňuje moc s priamou podporou veľkého počtu stúpencov (Vittori 2017).

[3] Mudde (2007) v tejto súvislosti predstavil termín populistické radikálne pravicové strany, ktoré sa okrem populizmu vyznačujú aj nativizmom a autoritárstvom.

v prípade pravicového populizmu hovorí o druhom antagonizme „my vs. oni“[4], založenom na odlišnosti kultúrne homogénneho ľudu od menšín alebo migrantov, ktorých podporuje (skorumpovaná) politická elita.

Cieľom nášho výskumu bolo preto overiť, do akej miery slovenská politická strana SME RODINA - Boris Kollár, považovaná za pravicovo-populistický subjekt, využívala počas oficiálnej kampane pred voľbami do Európskeho parlamentu rétoriku anti-establišmentu, resp. antielitizmu. Výskum má charakter (kvantitatívnej) obsahovej analýzy, pričom pri kódovaní bol zvolený induktívny systém (porovn. Bengtsson 2016). Keďže realizovaný výskum nemal ambíciu zisťovať, či v prejavoch prítomný odpor k establišmentu predstavuje aj jej ideologickú črtu (Mudde 2007), jednotkou analýzy nie je politický program skúmanej strany, resp. dokumenty ozrejmujúce jej hodnoty a ideológiu, ale iba oficiálne prejavy strany počas volebnej kampane pred voľbami do Európskeho parlamentu. Konkrétne ide o tlačové správy a konferencie, články na oficiálnej webovej stránke a v straníckom periodiku, a príspevky na sociálnych sieťach v období od oficiálneho začiatku volebnej kampane (4.2.2019) až do začiatku moratória (23.5.2019). V prvej fáze zberu a analýzy dát sme vytriedili príspevky venujúce sa problematike európskej integrácie a politiky Európskej únie. V druhej fáze sme skúmali, ktoré z týchto príspevkov prezentujú odpor k establišmentu, resp. elitám Európskej únie v zmysle antagonizmu medzi ľudom a politickou elitou. Vzhľadom k tomu, že našou primárnou ambíciou nebolo interpretovať uvedené dáta, ale zreprodukovať ich, pri analýze dát sme zvolili manifestnú formu analýzy (Bengtsson 2016).

Profil politickej strany SME RODINA - Boris Kollár

Politická strana SME RODINA - Boris Kollár vznikla v roku 2015 a už v parlamentných voľbách 2016 dokázala získať 6,62 percent voličských hlasov, resp. 11 poslaneckých mandátov. SME RODINA – Boris Kollár sa na svojej webovej stránke označuje termínom „neštandardná strana“, jej líder Boris Kollár pred parlamentnými voľbami 2016 zasa ako nepolitik. Ako už z názvu vyplýva, strana je postavená na silnom lídrovi, ktorý ju zakladal ako mediálne známa osobnosť, najmä kvôli jeho podnikateľským aktivitám a aktívnemu spoločenskému životu. Strana sa však postupne inštitucionalizuje a vytvára regionálne štruktúry. Věra Stojarová (2018) ju označuje ako jasne populistickú s chýbajúcou ideológiou. SME RODINA – Boris Kollár sa v spoločenských otázkach prezentuje konzervatívne

[4] Prvým, už spomínaným antagonizmom je ľud vs. politická elita

(podpora slovenských tradičných rodín, kultúry a vierovyznania), pričom ostro vystupuje proti imigrácii z krajín tretieho sveta, keď ju dokonca nazýva moslimskou inváziou.

V otázke európskej integrácie SME RODINA – Boris Kollár podporuje členstvo Slovenskej republiky v Európskej únii[5], ale zároveň žiada jej reformu. Krátko pred voľbami do Európskeho parlamentu nadviazala spoluprácu s politickou skupinou *Európa národov a slobody*, ktorú tvoria krajne pravicové subjekty z členských štátov Európskej únie (napr. Národne združenie z Francúzska, Liga z Talianska, Alternatíva pre Nemecko či Slobodná strana Rakúska). V kampani do európskych volieb vstupovali s troma prioritami: ochrana hraníc EÚ, ochrana tradícií a ochrana práce. Slogan kampane „Menej Bruselu, viac zdravého rozumu" naznačuje, že predstavitelia strany vnímajú Európsku úniu ako centralizovanú organizáciu (Brusel), ktorá nekoná v súlade s požiadavkami a predstavami obyčajných ľudí. Práve poukazovanie na existenciu centralistickej, či dokonca autoritatívnej inštitúcie a absenciu zdravého rozumu je pomerne častým populistickým prejavom, založeným na rozpore my vs. oni (porovn. Kriesi 2015; Greven 2016). Boris Kollár na tlačovej konferencii 18.2.2019 túto interpretáciu potvrdil, keď vysvetľoval, „*čo rozumieť pod zdravým rozumom*". Podľa neho, „*veľa krát je Brusel na hony vzdialený absolútnej realite, čo sa nachádza, alebo sa deje v jednotlivých národných štátoch*". (SME RODINA 2019a)

Analýza oficálnych prejavov strany SME RODINA – Boris Kollár počas kampane k voľbám do Európskeho parlamentu 2019

V rámci obsahovej analýzy bol spracovaný stranícky časopis s názvom *Magazín Hnutia SME RODINA – Boris Kollár* (májové číslo 11/2019), oficiálna webová stránka hnutia *www.hnutie-smerodina.sk* a príspevky na sociálnej sieti, konkrétne na oficiálnom profile Facebooku s názvom *Sme rodina*.

Májové číslo *Magazína Hnutia SME RODINA – Boris Kollár* vyšlo veľmi krátko pred ukončením predvolebnej kampane, dokonca, na sociálnych sieťach sa odkaz na periodikum strany objavil až počas volebného moratória (24.5.2019). Magazín obsahoval 9 článkov predstaviteľov strany a kandidátov na poslancov do EP, pričom 6

[5] V jednom z príspevkov na sociálnej sieti, uverejnenom pri príležitosti 15. výročia vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie, strana otvorene prezentovala podporu Európskej únii a ocenila výhody vstupu Slovenska do európskeho spoločenstva.

príspevkov sa zaoberalo problematikou Európskej únie. V dvoch článkoch autori prezentovali odpor k establišmentu. V jednom Eva Hudecová sľubuje, že ak budú zvolení do EP, tak „*pri presadzovaní našich národných záujmov neohneme pred Bruselom chrbát a Brusel nás za to nemôže trestať*“ (Magazín 2019:9). Jozef Mozol v druhom článku zasa uvádza: „*Oni* (súčasní predstavitelia EÚ – pozn. autora) *nechcú úniu zloženú zo suverénnych štátov, chcú jeden superštát, ktorý by riadilo pár vyvolených a všetci ostatní by museli poslúchať na slovo. TOTO ja odmietam!* (Magazín 2019: 10). V oboch prípadoch kandidáti na poslancov do EP vyjadrujú odpor k establišmentu a z nacionalistických pozícii zdôrazňujú antagonizmus súčasnej politickej elity Európskej únie a občanov národných štátov.

Na webovej stránke SME RODINA - Boris Kollár bolo v sledovanom období zverejnených 18 príspevkov, z toho iba 5 sa zaoberalo problematikou Európskej únie, resp. európskou politikou. Dva z nich zahŕňali prejav odporu k establišmentu. V jednom strana obhajuje spoluprácu v rámci skupiny *Európa národov a slobody* a konštatuje, že „*pri základných rozhodnutiach je nutné používať zdravý rozum tak, ako si ho predstavuje zároveň väčšina európskej populácie*“ (SME RODINA 2019b). V kontexte hesla „Menej Bruselu, viac zdravého rozumu“ tak naznačujú nesúlad medzi činnosťou inštitúcii EÚ a požiadavkami európskeho ľudu. V druhom príspevku je prítomnosť odporu k establišmentu vyjadrená explicitnejšie. Strana SME RODINA - Boris Kollár predstavovala kandidátov na poslancov do EP a Boris Kollár uviedol: „*Naši kandidáti by mali obhajovať záujmy Slovenska v Bruseli a nie záujmy Bruselu na Slovensku, aby europoslanci vedeli akými reálnymi problémami tu ľudia žijú“* (SME RODINA 2019c). Pokračoval líder kandidátnej listiny a podpredseda strany Peter Pčolinský: *„Bruselskí politici sú čoraz viac odtrhnutí od reality v jednotlivých členských štátoch, a aj slovenskí europoslanci sú tiež celkom odtrhnutí od problémov života na Slovensku.“* (SME RODINA 2019c). Ako príklad uviedol okres Vranov nad Topľou, o ktorom podľa neho bruselský úradník nevie nič.

Na sociálnej sieti je strana SME RODINA – Boris Kollár veľmi aktívna. V sledovanom období zverejnila 249 príspevkov, z toho sa problematike Európskej únie venovalo 84. Väčšina z nich prezentovala medzinárodnú spoluprácu v rámci zoskupenia *Európa národov a slobody*, konkrétne spoluprácu s predsedkyňou francúzskeho Národného združenia (predtým Národný front) Marine Le Pen alebo ministrom vnútra Talianska a federálnym tajomníkom strany Lega Nord, Matteom Salvinim, známym svojim expresívnym prejavom a veľmi kritickým postojom k migrácii či fungovaniu Európskej únie. Spomedzi 84 príspevkov k problematike EÚ,

resp. voľbám do EP bolo zaznamenaných len deväť (10,71%) explicitne vyjadrujúcich odpor k establišmentu. Je to tiež dôsledok už spomínaného faktu, že v rámci kampane k voľbám do EP na sociálnej sieti sa strana zamerala hlavne na oslavu a obhajobu spolupráce s politickou skupinou *Európa národov a slobody*, keď sme zaznamenali až 36 príspevkov k tejto téme. Strana tiež vo väčšej miere publikovala všeobecné informácie k voľbám a mobilizovala k účasti, pričom jednotlivým oblastiam politiky EÚ, resp. jej problémom sa venovala len veľmi okrajovo.

Väčšina z 9 príspevkov prezentujúcich odpor k establišmentu obsahovala argumenty z už spomenutých príspevkov z *Magazínu Hnutia SME RODINA*, resp. webovej stránky *www.hnutie-smerodina.sk*. Strana zdôrazňovala konflikt medzi bežnými ľuďmi a Bruselom, odtrhnutie Bruselu a jeho úradníkov od reality, absenciu zdravého rozumu pri rozhodovaní v Bruseli, či hrozbu totality a diktátu zo strany Bruselu. Zároveň sľubuje pomoc bežným ľuďom a ochranu slovenských záujmov pred záujmami Bruselu. Ako z jednotlivých tvrdení vyplýva, často skloňované slovo Brusel symbolizuje zriadenie (establišment) voči ktorému sa vyhraňujú ako zástupcovia bežných ľudí. Strana nevysvetľuje, kto predstavuje „Brusel“, či je to len Európska komisia, alebo aj Európsky parlament, či dokonca Rada Európskej únie. Pravdepodobne však medzi nich zaraďujú väčšinu slovenských europoslancov, ktorých tiež nazývajú lokajmi Bruselu. Ako doslova uvádza líder kandidátnej listiny SME rodina Peter Pčolinský smerom k europoslankyni Monike Beňovej, „*stala sa z nej typická bruselská panička odtrhnutá od reality, ktorá má pocit, akú strašne dôležitú prácu tam robí*“ (Parlamentné listy 2019).

Tabuľka 1: Podiel príspevkov prezentujúcich odpor k establišmentu z počtu príspevkov k problematike EÚ

	Magazín Hnutia SME RODINA	Webová stránka *hnutie-smerodina.sk*	Profil *Sme rodina* (Facebook)
Počet príspevkov k EÚ	6 (100%)	5 (100%)	84 (100%)
Počet príspevkov k EÚ - odpor k establišmentu	2 (33,3%)	2 (40 %)	9 (10,71 %)

Zdroj: autor

Záver

Cieľom predkladaného príspevku bolo zistiť, do akej miery politická strana SME RODINA – Boris Kollár využívala vo svojich prejavoch počas oficiálnej kampane pred voľbami do Európskeho parlamentu 2019 rétoriku antiestablišmentu, resp. antielitizmu.

Využitím (kvantitatívnej) obsahovej analýzy boli skúmané oficiálne výstupy strany počas volebnej kampane na webovej stránke *hnutie-smerodina.sk*, na oficiálnom profile sociálnej siete Facebook s názvom *Sme rodina* a články v straníckom časopise *Magazín Hnutia SME RODINA.*

Zistili sme, že v rámci oficiálnych výstupov strany bol odpor k establišmentu explicitne prezentovaný v menej ako polovici článkov resp. výstupov zameraných na problematiku Európskej únie. V takých prípadoch išlo primárne o zdôrazňovanie rozporu medzi Bruselom a bežnými ľuďmi, pričom slovo Brusel bolo spájané najmä s diktátom, totalitou či neschopnosťou vnímať realitu a problémy bežných ľudí. V prípade *Magazínu hnutia Sme rodina* išlo o dva články zo šiestich, na webovej stránke *hnutie-smerodina.sk* dva články z piatich, a na sociálnej sieti dokonca iba 9 z 84 príspevkov, ktoré sa venovali problematike Európskej únie (viď Tabuľku 1).

Na záver je však potrebné uviesť dve poznámky. Po prvé, hoci v článkoch a príspevkoch počas oficiálnej kampane bol odpor k establišmentu vyjadrený v menšej miere, voličovi bol tento postoj často prezentovaný inou formou - straníckymi bilbordami a bannermi so sloganom „Menej Bruselu, viac zdravého rozumu“. Po druhé, strana SME RODINA – Boris Kollár sa v rámci kampane snažila voličov upútať najmä spoluprácou v rámci politickej skupiny *Európa národov a slobody*, ktorej členmi sú populistické radikálne pravicové strany z členských štátov Európskej únie. Tejto spolupráci strana na sociálnej sieti venovala takmer polovicu všetkých príspevkov k problematike Európskej únie, a hoci v nich strana explicitne neprezentovala odpor k establišmentu, samotná spolupráca s týmito subjektmi ho vo veľkej miere naznačuje. Podiel príspevkov s odporom k establišmentu, ako výsledok kvantitatívnej obsahovej analýzy oficiálnych prejavov počas kampane k voľbám do EP 2019, je tak preto potrebné interpretovať v tomto kontexte, uvedomujúc si tak nielen výhody, ale tiež limity zvolenej metódy.

Literatúra

BARR, R. R. (2009): Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics. In: *Party Politics*, Vol. 15 No. 1, s. 29-48.

BENGTSSON, M. (2016): How to plan and perform a qualitative study using content analysis. In: *NursingPlus Open*, Vol. 2, s. 8 – 14.

GIDRON, N.; BONIKOWSKI, B. (2013): Varieties of Populism: Literature Review and Research Agenda (Working Paper Series). Weatherhead Center for International Affairs, Harvard University, <https://pdfs.semanticscholar.org/0be8/f414bc511b264a6bf52132f5193f842884e4.pdf> [23. 7. 2019].

GREVEN, T. (2016): *The Rise of Right-wing Populism in Europe and the United States. A Comparative Perspective*. Friedrich Ebert Stiftung

KLUKNAVSKÁ, A.; SMOLÍK, J. (2016): We hate them all? Issue adaptation of extreme right parties in Slovakia 1993-2016. In: *Communist and Post-Communist Studies*, Vol. 49, No.4, s. 1-10.

KOPEČEK, L. (2007): The Far Right in Europe: A summary of attempts to define the concept, analyze its identity, and compare the Western European and Central European far right. In: *Středoevropské politické studie, Vol. 9*, No. 4, s. 280-293.

KRIESI, H. (2015). Populism: concepts and conditions for its rise in Europe. In: *Comunicazione politica*, Vol. 16, No. 2, s. 175-194.

MAGAZÍN HNUTIA SME RODINA (2019): máj, 11/2019, <https://hnutie-smerodina.sk/dokumenty/magazin_11_maj.pdf> [23. 7. 2019].

MUDDE, C. (2007): *Populist radical right parties in Europe.* Cambridge: Cambridge University Press.

PARLAMENTNÉ LISTY. (2019): Pčolinský: Slovenskí europoslanci si sadli na zadok, zaradili sa do šíku a zabudli, odkiaľ došli. In: *Parlamentné listy*, <https://www.parlamentnelisty.sk/arena/rozhovory/-Pcolinsky-Slovenski-europoslanci-si-sadli-na-zadok-zaradili-sa-do-siku-a-zabudli-odkial-dosli-312311/> [23. 7. 2019].

POLK, J.; ROVNY, J. (2017): Anti-Elite/Establishment Rhetoric and Party Positioning on European Integration. In: *Chinese Political Science Review*, Vol 2, s. 356-371.

SME RODINA. (2019a): *Menej Bruselu, viac zdravého rozumu!* <https://www.facebook.com/HnutieSmeRodina/videos/399226810812064/> [23. 7. 2019].

SME RODINA. (2019b): *Matteo Salvini a strategické partnerstvo s hnutím SME RODINA – Boris Kollár,* <https://hnutie-smerodina.sk/aktuality/-

matteo-salvini-strategicke-partnerstvo-s-hnutim-sme-rodina-boris-kollar/> [23. 7. 2019].
SME RODINA. (2019c): Predstavujeme našich kandidátov na poslancov Európskeho parlamentu (tlačová správa), <https://hnutie-smerodina.sk/-aktuality/predstavujeme-nasich-kandidatov-na-poslancov-europskeho-parlamentu/> [23. 7. 2019].
STOJAROVÁ, V. (2018): Populist, Radical and Extremist Political Parties in Visegrad countries vis à vis the migration crisis. In: *Open Political Science,* Vol. 1, s. 32-45.
VITTORI, D. (2017): Re-conceptualizing populism: Bringing a multifaceted concept within stricter borders. In: *Revista Española de Ciencia Política*, Vol. 44, s. 43-65.

Kontakt:

Mgr. Pavol Struhár, PhD.

Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Department of Political Science
Alexander Dubcek University of Trencin

Email Address: struhar.pavol@gmail.com

Fantazma nacionalismu: jazyk, hudba, politika[1]

Martin Charvát

Abstract

Phantasm of Nationalism: Language, Music, Politics. *The present arcticle focuses on analysis of texts by the Czech band called Ortel. It aims to decipher phantasm of nationalism in these text in order to show, how is this phantasm constructed and how it depicts the image of an immigrant. The main thesis is that the phantasm of nationalism is in this case strictly racist and uses performative strategies in order to come up with specific world-view based on fear, violence and anger.*

Kľúčové slová: fantazma, nacionalismus, extremismus, analýza, hudba, jazyk, politika, migrační krize.
Keywords: phantasm, nationalism, extremism, analysis, music, language, politics, migration crysis.

Úvod

Když v roce 2015 vrcholila tzv. „Evropská migrační krize", politický diskurz v českém prostředí si zásadním způsobem přisvojil tuto událost a celá řada, i nově vznikajících, stran postavila svůj program na proti-imigrační politice,[2] z nichž některé, například SPD Tomio Okamury (strana založená v roce 2015), se prosadily i ve volbách do Poslanecké sněmovny

[1] Příspěvek byl podpořený projektem VEGA 1/0192/18 *Formovanie postojov generácie Y v geografickom priestore V4 k problematike migrantov prostredníctvom digitálnej komunikácie na sociálnych sieťach.*

[2] Pro české prostředí, respektive pro společenský diskurz obecně (jak například politický, tak i mediální) je charakteristické nerozlišování mezi „migrací" a „imigrací". Pokud k distinkci dochází, je to zejména v případě těch (politických, mediálních) subjektů, kteří mají výrazně pro evropský přístup ke globální i regionální politice. Naopak velmi silně, v rámci diskuzí ohledně migrační politice, rezonuje artikulovaná diference mezi „ekonomickými migranty" a migranty, kteří mají status uprchlíků, kdy opouští ta území, v nichž se odehrává válečný konflikt, nebo konflikty lokálního charakteru a životní situace uprchlíků je vyznačena kontinuální možností ztráty života.

České republiky v roce 2017. Důkazem toho, že téma „migrační krize“ rezonuje v České republice i nadále, je bezpochyby prezidentská volba z roku 2018 (viz Charvát, Jirák, Tokarská 2018: 77-116).

Cílem předloženého textu ale není analýza politické komunikace se zaměřením na „migrační krizi“. Chci se zaměřit spíše na rovinu, kterou bychom mohli, spolu s Gillesem Deleuzem a Félixem Guattarim, označit jako pole kolektivního uspořádání vypovídání, které je nevědomého charakteru, a které je plné fantazmat a expresí socio-politických postojů a názorů (Deleuze, Guattari 2010: 95). Půjde mi o analýzu určitého typu výpovědí, o analýzy specifické politiky jazyka (Deleuze, Guattari 2010: 98) a to takové politiky, které normativním způsobem konstruuje objekty, o kterých hovoří (viz Foucault 2002: 79), a které vsazuje do konotativně-nacionálních rámců.

V mém případě se jedná primárně o popis a interpretaci způsobů, jakým je skrze jazyk (a jazyk je vždy záležitostí ekonomie moci a politiky, viz Bourdieu 2014) konstruována identita „migranta“, a jaká fantazmata jsou do této konstrukce identity vnášena, v rámci českého společenského diskurzu na příkladu textů vybrané hudební skupiny. Pokud Deleuze a Guattari hovoří o tom, že kolektivní uspořádání vypovídání odhlíží od subjektivity toho, kdo hovoří, respektive že jeho subjektivita emerguje v aktu vypovídání a odráží politicko-sociální dispozitiv v němž je vypovídající zachycen a jím utvářen, není to v rozporu s tím, že předmětem následujících stran je analýza textů hudební skupiny *Ortel*. Vycházím totiž z několika vzájemně provázaných předpokladů: hudební skupina *Ortel*, jejíž texty (zejména od roku 2013, kdy bylo vydáno album *Mešita*) jsou otevřeně kritické vůči otevřenosti k jiným kulturám, a mluvit o rasistickém podtónu písní by bylo spíše eufemismem, se umístila v letech 2015 a 2016, tedy v letech, kdy vrcholila „migrační krize“, v anketě Český Slavík na druhém místě, frontman skupiny Tomáš „Ortel” Hnídek se umístil v 2016 a 2017 na druhém místě v kategorii zpěváků na druhém místě za Karlem Gottem.

Samotný tento fakt je, dle mého názoru, do jisté míry vypovídající o jednom z možných typů postojů ve společnosti, samozřejmě – nikoliv v celé společnosti, ale jedná se o „hlas“, který prostupuje do „mainstreamového“ prostředí, o hlas, v němž se snoubí fantazmata přítomná v anti-imigračních názorech. Lze tedy, byť s danými omezeními, tvrdit, že popularita hudební skupiny Ortel je expresí jedné z „vizí“ současného světa, respektive je ornamentem možné reflexe stavu světa, jež je založena na nesnášenlivosti, neschopnosti uznání jinakosti a odlišnosti.

O extremismu a kontradiktorickém diskurzu

Zpráva o extermismu na území České republiky v roce 2015 konstatuje, že závěrem roku 2015 „vzbudila pozornost nominace a následné ocenění kontroverzní plzeňské kapely Ortel v anketě Český slavík Mattoni. Část jejích členů v minulosti působila i v tělesech žánru tzv. White Power Music. V roce 2010 se Ortel jako jedna z prvních pravicově extremistických kapel zaměřil na koncerty čistě komerčního charakteru. Ačkoliv jeho publikum tvořili a nadále tvoří sympatizanti krajní pravice, v současné době představují nezanedbatelnou část jeho příznivců i zástupci širší veřejnosti. Tvrdé neonacistické jádro se od Ortelu distanovalo, protože nesouhlasilo s jeho umírněnější produkcí. Lídr kapely Tomáš „Ortel" Hnídek v roce 2015 vystupoval opakovaně v rámci shromáždění ND. Jeho hudební produkce byla velmi protiislámsky a protiimigračně zaměřená. Na příkladu Ortelu lze demonstrovat fakt, že některým hudebníkům posloužilo populistické využití kritiky problémů spojených s migrační vlnou ke zvýšení popularity" (Ministerstvo vnitra České republiky 2016: 16). Z výše citovaného textu jasně vyplývá zejména to, že členové hudební skupiny a zejména Tomáš Hnídek mají velice blízko k extremistickému, nacionálně-pravicovému vidění světa, a že původními fanoušky kapely byly zejména pravicoví extremisté (ať již příznivci neonacismu nebo čeští rasističtí skinheads).[3]

I samotné vystoupení leadera *Ortelu* na různých pravicově-nacionálně zaměřených akcích v rámci podporu minoritních politických uskupení dává dostatečný signál o hodnotové orientaci hudebníka. Ovšem zpráva také poukazuje na fakt vzrůstající obliby písní u širší veřejnosti, což vedlo ke kritice ze strany neonacistického tábora. Ve své podstatě je zde přítomná paradoxní situace: na jedné straně se pravicové neonacistické jádro od *Ortelu* distancuje, na straně druhé dochází, díky „umírněnému" vyznění tvorby (alespoň jak ji charakterizuje neonacistické jádro), ke vstupu *Ortelu* do veřejného prostoru. To ostatně vede k otázkám, zda vůbec je možné považovat *Ortel* za hudební seskupení, které je charakteristické radikálními a extremistickými názory. Argumentovat, proč nikoliv, můžeme relativně jednoduše: za prvé je extremismus ve společnosti jevem, jenž je spjat spíše se subkulturním prostředím (viz Charvát 2007: 123-132), a jak podotýká Miroslav Mareš, Tomáš „Ortel" Hnídek „[r]azantně tematizuje nějaké

[3] Jak píše například Ondřej Daniel, v českém prostředí, po roce 1989, subkultura skinheads se vyhraňovala jako rasistická. Na původní historii hnutí je samozřejmě „zapomenuto", zůstává, byť častokrát nepřiznaný, význam dělnického původu, ale ostatní momenty jsou transfigurovány od odlišného sociálního kontextu (zejména napětí mezi Romy a Čechy). Antirasističtí skinheads v České republice byly/a jsou velmi marginálním fenoménem (Daniel 2016: 52-63).

problémy. Nejsou však tím, co jsme si v minulosti zvykli nazývat extrémistickými hudebními skupinami“ (Zelenka 2015). Tím ovšem nijak nechci říci, že by *Ortel* byla skupina, která je se pohybuje v rámci kulturního mainstreamu, texty kapely jsou otevřeně rasistické a plné symboliky a fantazmat, které konotují pravicově orientovaný agresivní nacionalismus.

Ortel tak stojí jaksi na předělu dvou teritorií; na jedné straně má své kořeny v „subkultuře rasistických skinheads“ (Charvát 2018: 89), na straně druhé zasahuje širší veřejnost – na koncertech jsou pravidelně přítomny celé rodiny i s dětmi, atd. Toto podivné chiasma je reflektováno, pomocí rétorické strategie naturalizace, i na samotné oficiální stránce skupiny, když po vydání alba *Nevinnej* se poněkud proměňuje struktura fanouškovské základny: „Nastal zmatek fanoušků, kteří nevěděli, co si o tom myslet. Mnozí s odporem odchází a nahrazují je další, ovšem ve větší míře a počtu […] začalo nám být jasné, že fanoušci s vyholenou hlavou a těžkými botkami budou pro kapelu problém“ (Ortel, nedatované). Kromě vnitřního rozporu je zde přítomná i kontradiktoričnost diskurzu; vždyť pokud kapela hrála, jak je uváděno pro deset až dvacet lidí, těžko mluvit o tom, že „mnozí“ fanouškové odchází. Ideologie rasistických skinheads se ale promítá do Hnídkových textů, například v tom, jakým způsobem konstruuje vztah Já-Druhý v rámci specifické představy o světě, a která může být paradoxně přijatelná pro tu část veřejnosti, kterou nelze označit za subkulturní, ale která pociťuje životní frustraci a ohrožení vlastního místa ve světě.

Co bylo naznačeno lze popsat, spolu s Deleuzem a Guattarim, jako fašistický[4] způsob vidění a artikulace světa. Fašistické obsazení výseku sociální pole či teritoria je charakteristické tím, že má tendenci organizovat se na rovině mikro-politiky, jež ovlivňuje postoje, gesta, vjemy. Zmínka o tom, že fanoušci s „vyholenými hlavami“ a „těžkými botkami“, mohou být problémem přesně odkazuje k tomu, že na obecné úrovni je možné se stylizovat kontra fašismus, ale na úrovni samotných gest a výpovědí je velmi jednoznačně dobře rozpoznatelná tendence k nenávisti či budování pevných bodů odporu vůči čemukoliv neznámému a jinému. Dochází k devalvaci těch, kteří nejsou „jako my“, neboli k přejímání a konstruování rasových stereotypů, které jsou vyznačovány agresivní rétorikou, jejíž uzlové body se mohou organizovat kolem nutného užití síly a násilí (Deleuze, Guattari 2010: 234-261). Respektive; skupina *Ortel* vytváří apel

[4] Deleuze a Guattari pojem „fašistický“ chápou jako specifický modus operandi bytí ve světě, a nikoliv primárně s odkazem na určitou historickou situaci; pokud mluví o událostech dějinných rozlišují mezi fašismem a nacismem, na obecné rovině se ale jedná o deskripci jednoho způsobu zakoušení světa.

na to, že jsme na tom „všichni stejně“, že problémy, jež jsou adresovány, jsou problémy „nás všech“, z čehož vyplývá, že „všichni“ jsme obyčejní lidé, kteří žijí ve společném světě, a kteří se nutně musí vyrovnávat s každodenními záležitosti, ale i , byť částečně v přeneseném slova smyslu, s geopolitickými změnami – jako je například „migrační krize“ – a protože jsme to „my“, kdo nutně čelí těmto záležitostem, jednoduše je tak vyvolán dojem sounáležitosti k určité skupině. A v tomto momentu implicitně přichází další falacie: my „všichni“ přece „nemůžeme“ být rasisty; zcela jistě mezi fanoušky kapely takoví jsou, ale to nejsme „my“ – proto se *Ortel* vymezuje vůči těm s „vyholenými hlavami“ a „těžkými botkami“ a snaží se tak zařadit se do veřejného, částečně mainstreamového, prostoru. Jak dodávají Deleuze a Guattari, je velmi jednoduché nevidět „fašistu, jehož podporujeme, živíme a milujeme sami v sobě“ (Deleuze, Guattari 2010: 242).

Fantazma stylizace

Stylizace frontmana kapely, Tomáše „Ortela“ Hnídka, se nese ve znamení budování klasického narativu hrdiny spolu s obecným příběhem nadaného hudebníka: „Mé hudební začátky se datují již od útlého dětství, kdy jsem v sobě objevil schopnost skládat skladby a to jak po stránce hudební tak textové.“[5] Hnídek pokračuje dál ve stylizované autobiografii a to tak, že „jako chlapec z okrajového sídliště jsem cítil neskutečnou potřebu sdělovat lidem svými songy stav mé mysli, který jsem prožíval“. Zde vystupuje na povrch motiv traumatu, byť nespecifikovaného, dá se ale předpokládat, že do určité míry Hnídek odkazuje na sociálně-ekonomickou situaci v dané době, včetně různých banálních epizod (láska, přátelství, atd.). Ostatně sám sebe popisuje jako „rebelskou a vlasteneckou povahu“, kdy se již dostáváme k explicitnímu náznaku Hnídkova světového názoru; na jedné straně zde stále rozvíjí narativ nadaného hudebníka, který nezapadá do společnosti, který má odlišné názory, než většina ostatních, na straně druhé náznak vlastenectví je rozvíjen dále, když vykládá své „rozhořčení“ ze 17. listopadu 1989 a z následného vývoje „DEMOKRACIE“. Jeho nespokojenost se společenskou situací nakonec vedla, při zamlčení svého angažmá v neonacistickém hudebním uskupení, k založení kapely *Ortel*. Jeho cílem je sdělování „pravdy“: „Dnes už vím, že tento počin nezmění na myšlení lidí a jejich činech absolutně nic, ale snad alespoň trochu otevírám

[5] Ortel.Pokud není vyznačeno jinak, citované texty a materiály pocházejí z oficiální webové stránky skupiny *Ortel*. Převzato i s gramatickými chybami a korekty.

lidem oči před tím, co bychom raději neviděli. Ovlivněn myšlenkami Karla Kryla jsem rozhodnutý, jít touto cestou.“ Tomáš Hnídek tedy konstruuje vyprávění, v němž hraje hlavní roli deziluze ze světa, kdy implikuje, že prohlédl pravou povahu světa, že je schopen nahlížet na to, jak věci opravdu jsou, a že je rozhodnut pokračovat v této cestě.

Jednotlivé momenty „iniciační cesty“, abychom použili pojmosloví literární teorie (viz Hodrová 2014), vyplouvají na povrch v jednotlivých textech *Ortelu*, i přesto je naznačená mytologie nadaného hudebníka a zpěváka (byť Hnídek je velmi špatným textařem a muzikantem),[6] kdy, jak píše ve své analýze obecného schématu vyprávění Claude Bremond, pracuje s deficientní výchozí situací je situací; v našem případě je nedostatek (Bremond 118-142; srov. viz. Dannenbergová 2007: 76) definován jako „rozhořčení“ nad politickou situací, nad situací, která je, podle Hnídka deviantní. Proto se přiklání k řešení psaní textů a veřejných hudebních vystoupení, kdy doufá, byť s určitými rozpaky (ale to je pouze další diskurzivní strategie), že osloví publikum, a tak dojde, přinejmenším v rovině fantazmatu, k nastolení rovnovážné situace – a tím je také významově performována Hnídkova „cesta“. Veškeré formy útlaku a represe jsou následně vyznačeny jako jádrová místa narativu, která konotují, z perspektivy Hnídka, že jeho snaha má nějaký smysl. Ať již se jedná o zrušení profilu kapely na hudebním serveru Bandzone z důvodů podpory rasismu či o urážlivé komentáře přímo na webových stránkách kapely, nebo o to, že majitelé a provozní některých klubů odmítají, aby v nich *Ortel* vystupoval, vše zapadá do ucelené mozaiky narativu toho, kdo hlásá „pravdu“ a je za ni perzekuován. Ostatně sám Hnídek píše o „snahách k umlčení“, zmiňuje i novináře a média, kteří *Ortel* označují za „zlo“, policejní dohled na jeho koncertech, přičemž konstatuje, že tato situace je o to „bolestivější, pokud v základních principech […] „demokracie“ je svoboda projevu slovem i písmem zakotvena v ústavě“. Jednoduše řečeno: martyrská sémantika je leitmotivem stylizované autobiografie; jako by jakýkoliv moment v životě byl pouze odrazem transcendentního řízení, kdy existuje silná představa před-determinovanosti jednotlivých událostí směřujících ke konečnému cíli. Trnitá cesta je plná nesnází: „Možná už si nezazpívám, nedokončím myšlenku/ zastaví mě, zavřou v cele […] Pro svobodnou zem/ a pro svý názory a pro svobodu slova […] Nechte mě zpívat, nechte naše tony hrát.“

[6] V tomto ohledu je možné srovnat Barthesův výklad mýtu spisovatele v moderní společnosti (viz Barthes 2004: 27-30).

Samozřejmě, i k tomu je potřeba „učitelů“, Karel Kryl[7] se jistě Hnídkovy hodí i z toho důvodu, že byl před nějakou dobou penetrován Danielem Landou, který byl jednou z vůdčích postav neonacistické/rasisticky skinheadské kapely *Orlík*, a který ve své sólové tvorbě, plné nacionalní tématiky, se stylizoval do postavy „kouzelníka“ Žita. Ve své struktuře i Landův narativ odpovídá tendenci k expresi „pravého světa“, a kouzelnictví má funkci naturalizace vypovídání.

V prvních albech nalézáme především tematizaci rozpadu hodnotového systému na území České republiky, kdy „tradiční hodnoty“ byly nahrazeny honbou za kapitálem a nerespektování lidské důstojnosti. Dále ukáži, že představa „tradičních hodnot“ je v případě Ortelu jednak velmi vágní, jednak silně kódovaná ve fantazmatu existence původního a přirozeného teritoria. Zůstaňme však ještě na okamžik u motivu deziluze. V textu písně *Odpuštění* z alba *Nevinnej* (2007) se dočítáme: „V temnotách schází se, rejdí a řvou, domlouvaj pravidla špinavých her/ Zrůdy, co za tučným výdělkem jdou, neznají meze a nehrajou fér […] Jsou to jen páni, co bez přestání z dělníčka hadr dělaj na vytírání/ zkoušej ho mačkat, dokud z něj kape.“ Paranoická vize světa, světa temného a plného intrik a špinavých dohod, Hnídkovy umožňuje hlásat svoji frustraci, která je spojena s neuspokojivou situací dělníků a nižší sociální vrstvy. Kontra pozice bohatých a chudých je artikulována jako symptom úpadku společnosti. I v albu *Co se stalo* (2009) Hnídek vykresluje Českou republiku jako zem, v níž „zločin se zaplétá s noční krajinou“, i v albu *Problém* (2010) si stěžuje na fakt, že žijeme v zemi, kde vládne „absolutní bezpráví“, kdy dokonce jsou snad „všichni slepí a nekoukaj očima/ oni nevidí, nebo nechtějí vidět tuhle špínu pod rukama“.

Pro Hnídka je jedinou možností k proměně situaci a k nastolení rovnovážného stavu násilí. Násilí je zde symbolicky do mýtického rámce boje za vlastní svobodu a identitu, včetně motivu bratrství, který je v širších konturách označován jako stav válečný: „A já tu stojím, jak cizí vojín […] Bídou zvrácená zem – a já tady jsem/ Kde padly zábrany – a nemůžu ven/ Lehko najde se ten – lidi pojďte sem/ Chlap, co rád rozdává rány/ Jen tam svou agresi – neptej se co chci/ Může použít – já chci jenom žít/ Vyléčit depresi - chcípnem jako psi/ Do bitvy dozajista jít.“ Násilí artikulováno je sice symbolicky (být po boku těch, kteří se cítí stejně), ale má význam

[7] V albu *Ideje* z roku 2010 Hnídek zpívá: „Je to už pár let/ co jako malej poslouchal jsem Kryla/ Je to už pár let/ moje máma tenkrát okna zatemnila/ Je to už pár let/ a já se divil jsem se stejně jako dneska/ Je to už pár let/ co byla zakázaná první jeho deska/ A tak jak šel čas/ přišla znova doba zákazů a sankcí/ A tak jak šel čas/ místo patriotů jsme jen štvaní psanci.“

tělesný,[8] neboli Hnídek pracuje s představou, že na, z jeho pohledu, „radikální" situaci, je možno odpovědět pouze stejně „radikálně", tedy násilně. Moment zakládající násilí (srov. Benjamin 1998: 48-79) je nastaven tak, že aby mohlo dojít k obrodě, musí také dojít k radikálně zboření současných konvencí, jsme v situaci, kdy je „vše dovoleno". Samozřejmě, násilí nikdy neznamená uplatňování autority či moci (viz Arendtová 2011), v tomto případě je expresí existenciální frustrace z nejisté strukturace vlastní identity. V prvních albech *Ortelu* se binární opozice My x Oni exemplifikuje skrze socio-ekonomické diference, vytváření nepřítele je jazykově-sémiotickou operací pracující s ur-fašismem (Eco 2013; srov Švantner 2017: 87-97). A Hnídek se stylizuje do role toho, kdo je vůdčím hlasem všech nespokojených, staví se do pozice proti-státní,[9] proti-systémové.

Fantazma přirozenosti

Dostáváme se nyní k fantazmatu přirozeného původu a přirozených hranic státního zřízení či teritoria. V textech *Ortelu* se konstantě objevuje touha po návratu k tradičním hodnotám a obrany suverenity státu. Fantazma je symbolicky kódované skrze odkazy na, vágně označený, středověk, neboli se konstruuje vize minulosti tak, jak nikdy nebyla, minulosti jako „zlatého věku", kdy jedinec věděl, jaké je jeho místo ve světě, kde téměř neexistovaly ekonomické rozdíly a nezávislost určitého geopolitického útvaru byla nezpochybnitelná. Ritornel „svobodné země" prostupuje píseň *Země klasů* z alba *Mešita* (2013): „Za dávných věků/ v dobách co vládl ještě král/ v pádem cizáků hradbami/ sídlo obehnal a chrabrostí bránil/ zemi rodnou/ svůj lid." Nemá cenu argumentovat historickými fakty o povaze uspořádání středověkého světa, jen je nutno poukázat na to, že toto fantazma utváří představu o identitě jedince. „Přirozené" hranice, domov, který je místem, kde se jedinec cítí bezpečně a „mezi svými", vytváří dojem sounáležitosti s ostatními v situaci tzv. „migrační krize", kdy hrozí proměna tvářnosti Evropy. Konotovaná jednota a tradicionalismus je spojen s nacionalismem, nikoliv s emancipačními tendencemi 19. století, ale s dobou „rytířů" a „králů", kteří byli ochotni zemřít za svou zem. Jak by řekl Homi K. Bhabha, „prostor identifikace" v rámci námi reflektovaného

[8] V albu *Mešita*, v písni *Ksindl* Hnídek zpívá: „Tohle každej z vás už zažil/ Pocit že by prudce vstal/ Hlavu někomu rozkopal."

[9] „Celej ten prašivej mizernej život/ Člověk aby jen jak mezek dřel […] klacky pod nohy hází mě stát/ člověk stačí vydělat na to aby mohl vstát […] musím zadlužit rodinu svou."

fantazmatu, je spojen s „voyeurskou“ reprezentací „cizáků“ jako místa dislokované touhy (Bhabha 2012: 103), protože pouze díky vymezení se vůči jinému může dojít k potvrzování sebe sama. Logika suplementu je zde příznačná: protože definujeme situaci jako „nepřirozenou“, je nutné najít symbolická označení, která by dopadla jednotu ireverzibilní axiomatice strachu a nejistotě; přimknout se k stereotypní reprezentaci dává smysl v tom, že svět znovu získá stabilní kontury. Z vágního chaosu učiníme přehledný prostor, zůstaneme ve vlastní interioritě. Zakoušet slast ve svém vlastním podmanění. Naturalizace nacionalismu (viz Barthes 2004: 114-115).

Fantazma bestiality a strachu

Album *Mešita* z roku 2013 lze chápat jako vyvrcholení rasistických tendencí *Ortelu*, které již byly naznačeny ve fantazmatu přirozených hranic. Dochází k také ostré tematizaci „migrační krize“ a to v kontextu strachu o identitu České republiky. *Ortel* bytostně nesouhlasí s evropskou imigrační politikou, přičemž skupina argumentuje implozí násilí a střetu radikálně odlišných kultur, přičemž v případě islámské kultury je pro ni naprosto nemyslitelné hovořit jako o svébytné kultuře. Mnohem spíše je islámské náboženství a jeho vyznavači popisovány jako „zvířata“ či „bestie“, jako ti, kdo postrádají základní charakteristiky lidskosti. Stereotypní představa o Arabech (a samozřejmě dochází k tomu, že co „Arab“, to „terorista“ a naopak) je nesena petrifikací a zdůrazňování vizuálních odlišností (burka, barva pleti, atd.). Jako podtón zaznívá odpor k „multi-kulti světu“ (viz píseň *Mešita*), děs z toho, že v „zemi křesťanů, mešita stojí“, přičemž dochází i k neschopnosti žít každodenní život, tak jako dříve (a můžeme pouze podotknout, že onen každodenní život před „migrační krizí“, rozhodně nebylo něco, co by chtěl Hnídek zakoušet), protože „na zastávce postávám/a sleduju ten děj,/ z procitnutí dostává mě/ cizineckej rej!/ V autobusu dojem mám/ pak, že to nejsem já/ kdo se tady jako doma cejtit má!“. Pokud rasističtí skinheads, například v případě *Orlíku*, měli za svůj terč Romy a i Araby (viz Daniel 2016: 52), tak v případě *Ortelu* je to převážně náboženství Islámu. Rétorika však zůstává stejná: násilí a radikální revolta jsou jedinou cestou k nastolení „spravedlnosti“, k ukončení situaci „bezpráví“.

V případě *Ortelu* dochází k impregnaci vztahu Já-Druhý a to tak, že by Druhý již není chápán jako subjekt sám o sobě, ale ztrácí svou lidskou identitu ve prospěch animálních charakteristik, přičemž je tato diskurzivní strategie podmíněna imprintem „epidermálních“ a „rasových“ schémat (viz

Fanon 2011: 113), kdy ten, kdo je označen za Araba či muslima je zodpovědný za celou, uměle konstruovanou, historii a je nositelem procesu rozvracení tradičních hodnot. Animální charakteristika „pohanské zvěře" je typickou denunciací těch, kdo nejsou jako „my", jak doplňuje Tzvetan Todorov (2011), přičemž základním rozpoznávacím znakem je chování, jež lze označit za ne-lidské, tj. takové, které se vzpouzí kulturním normám daného regionu. *Ortel* pracuje s touto strategií značení explicitně: „Kde nenávist je ctnost a vražda poslušnost/ Kde ukamenujou klidně ženu tvou […] Pro Aláhovu slávu, uříznou ti hlavu." Vyznačuje se tak nemožnost dialogu mezi oběma stranami a strach o život je základním elementem, který ospravedlňuje užití násilí a obrany sebe sama za jakoukoliv cenu. Neboli logika je následující: pokud se někdo nechová jako „člověk", jako „my", je možné k němu přistupovat jako k hrozbě, jež je nutno potlačit. Agrese se tak stává naprosto ospravedlnitelnou ve světě, v němž bují válka, a v němž nelze spoléhat na základní existenční jistoty. Kromě náboženství je dalším rozpoznávacím znakem ono epidermální schéma. V písni *Mešita* se pracuje jednak s metaforou černoty („Ti v tom černým hávu"), jednak explicitní korelací, „roste černej květ s názvem Mohamed". Barva kůže umožňuje okamžité rozpoznání nebezpečí, je ornamentem bestiálního chování.

Videoklip k písni *Mešita* syntetizuje, značně amatérsky, vše výše řečené. Tomáš Hnídek sedí ve stylizované poloze a v ruce drží vlajku s půlměsícem a pěticípou hvězdou, přičemž vedle něj stojí dva muži v kuklách, jeden drží kalašnikov a druhý nůž. Amatérské záběry mají evokovat způsob natáčení videa islámskými radikály a Tomáš Hnídek má být chápán jako ten, jemuž hrozí smrt. Scéna se nemění a Hnídek zpívá text písně. Dochází k pojmenování pozice: „Xenofobní strach bije na poplach." Ve stylizované autobiografii k tomu Hnídek dodává, že jen „zpívá o tom, co si ostatní myslí", že se „obává o svou zem", že nechce „nečinně přihlížet islamizaci EVROPY". A i když „prolitá bude naše krev", je to jediná možnost, jak zabránit proměnám světa. Světa, v němž se *Ortel* a Hnídek nedokáží pohybovat, světa, v němž jinakost Druhého je denunciován strategiemi rasistické signifikace, násilnou rétorikou snažící se apelovat na lidský strach z neznámého. A jak již bylo řečeno výše, zcela jistě nemá smysl argumentovat fakty, například co se týče pohybu a pobytu migrantů na území České republiky. Fantazma nacionalismu faktů nikdy nedbá. Fantazma nacionalismu prorůstá jako „rakovinové bujení" (Deleuze, Guattari 2010: 250). Dochází tedy tak expresi určitého politického stanoviska, které konverguje s názorovými stanovisky strany SPD. Do jisté míry lze předpokládat, že voliči SPD jsou zároveň posluchači *Ortelu*, řada facebookových profilů sleduje a aktivně se vyjadřuje na stránkách obou

subjektů. Pokud poslouchání *Ortelu* vyjadřuje názorové stanovisko, tak v oblasti politiky lze toto stanovisko udat do reality právě volbou té strany, která svými názory podporuje totožný světový názor. To, že dochází k propojení obou oblastí, je zřejmé například i z toho, že koncem dubna 2019 SPD uspořádala demonstraci zaměřenou proti Evropské unii a na akci vystoupila právě i skupina *Ortel*. Hudba a politika jsou v tomto případě spojené nádoby s odlišným rejstříkem performance.

Závěr

Stereotypní konstrukce obrazu migranta jako teroristy a Araba, jako „bestie", která nedbá konvencí kulturního západního světa, je v textech hudební skupiny Ortel přítomná bez pochyby. Jazyk, který skupina používá je rasistický a je orientován skrze fantazma nacionalismu, kdy je konstruována minulost ve své idealizované podobě. Leitmotiv „islamizace Evropy", prostupuje tvorbou zejména od roku 2013, přičemž je ale pouhým vyvrcholením specifického náhledu na uspořádání světa, jež je má, pro Tomáše Hnídka a *Ortel* jako takový, charakteristiky deviantního a nebezpečného prostředí, kdy jedinou možnou variantou k uchování vlastní identity (a znovu je to identita fantazmaticky konstruovaná) je užití násilí, násilí tělesného a agresivního. Rétorika boje, války a vize polorozpadlého světa tak vytvářejí spletitý, ale velice plochý a rasisticky, náhled na povahu reality, který je neustále naturalizován různými diskurzivními strategiemi. Ve své podstatě je zde je uzlovým bodem celého narativu představa o původnosti a přirozenosti teritoria, kterému hrozí zánik. Nacionalistický a demagogický ráz vyznění celé tvorby je tak důsledkem takto stylizovaného pohledu na svět, který je však ornamentem představ, jež, do jisté míry, jsou přítomné v celospolečenském diskurzu v České republice.

Literatura

ARENDTOVÁ, H. (2011): *O násilí*. Praha: Oikoymenh.
BARTHES, R. (2004): *Mytologie*. Brno: Dokořán.
BENJAMIN, W. (1998): Ke kritice násilí. In IDEM.: *Agesilaus Santader*. Praha: Herrmann a synové, s. 48-79.
BHABHA, H. K. (2012): *Místa kultury*. Praha: tranzit.
BOURDIEU, P. (2014): *Co se chce říct mluvením?*. Praha: Karolinum.
BREMOND, C. (2002): Logika narativních možností. In KYLOUŠEK, P. (ed.): *Znak, struktura, vyprávění*. Brno: Host, s. 118-142.

CHARVÁT, J. (2007): *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál.
CHARVÁT, J. (2018): Skinheads: permanentní souboj o jméno. In CHARVÁT, J. ; KUŘÍK, B. (eds.): *Mikrofon je naše bomba*. Praha: Togga, s. 61-110.
CHARVÁT, M.; JIRÁK, J.; TOKARSKÁ, J. (2018): Když mě (ne)volili: Případová narativní analýza prezidentské volby 2018. In CHARVÁT, J. a kol.: *Dobývání hradu: Česká prezidentská volba 2018*. Praha: Mup Press, Togga, s. 77-116.
DANIEL, O. (2016): *Násilím proti „novému bidermeieru"*. Příbram: Pistorius a Olšanská.
DANNENBERGOVÁ, H. P. (2007): Vývoj narativní struktury a pojem PLOT. *Aluze* 3/2007, s. 74-88.
DELEUZE, G.; GUATTARI, F. (2010): *Tisíc plošin*. Praha: Herrmann a synové.
ECO, U. (2013): *Vytváření nepřítele*. Praha: Argo.
FANON, F. (2011): *Černá kůže, bílé masky*. Praha: tranzit.
FOUCAULT, M. (2002): *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann a synové.
HODROVÁ, D. (2014): *Román zasvěcení*. Praha: Malvern.
MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY (2016): *Zpráva o extermismu na území České republiky v roce 2015*.
Ortel, T. (nedatované): <http://www.ortel.cz> [29. 7. 2019].
ŠVANTNER, M. (2017): Zkorumpovaná pakáž: eristika vybraných fragmentů současného demagogického diskursu. In: *Mediální studia* Vol. 11, No. 1, s. 87-97.
TODOROV, T. (2011): *Strach z barbarů*. Praha: Paseka.
ZELENKA, J. (2015): Zlatý slavík ve stínu xenofobního Ortelu. Šiky extremistů atakují soutěž o kapelu roku. In: *lidovky.cz*, <https://www.lidovky.cz/domov/xenofobni-skupina-ortel-utoci-na-vyhru-v-ceskem-slaviku> [29. 7. 2019].

Kontakt:

Mgr. Martin Charvát, PhD.

Katedra mediálních studií
Metropolitní univerzita Praha

Department of Media studies
Metropolitan University in Prague

Email Address: martin.charvat@mup.cz

Konštrukcia kultúrnej a kolektívnej identity v nemeckých a rakúskych pravicovo-populistických kampaniach

Ján Demčišák

Abstract

Creating of Cultural and Collective Identity in German and Austrian Campaigns of Right-Wing Populism. *The main focus of the study lies on the analysis of the visual political campaigns used by the main right-wing political parties in Austria and Germany. The comparative study discovers, how some specific cultural symbols and words have been used with the goal to create cultural identity and manipulate the recipients and potential voters.*

Kľúčové slová: populizmus, kultúrna identita, politická kampaň, krajina srdca.
Keywords: populism, cultural identity, political campaign, heartland

Úvod

Populizmus sa vo svojom jadre často legitimuje na základe kolektívneho subjektu, ktorý si zakladá na presvedčení, že „my – a len my – reprezentujeme skutočný ľud“ (Müller 2017: 26-27). Práve identifikácia s touto kolektívnou entitou podľa nášho názoru napomáha k nárastu počtu sympatizantov a voličov populistických strán a zabezpečuje ich úspech v politickom súboji. Etymologický pôvod slova populizmus nabáda k tomu, aby sa jeho koncepcia odvodzovala od *vox populi*. Proti tomu Paul Taggart namieta: „Populist rhetoric uses the language of the people not because this express deeply rooted democratic convictions about the sovereignty of the masses, but because ‘the people’ are the occupants of the heartland and this is what, in essence, populists are trying to evoke“ (2000: 95). Pre Taggarta je *heartland* protikladom k utópiám a ideálnym svetom rozličných ideológií. Kým utópie sú založené na racionalite mysle, *heartland* nemusí mať racionálny základ, svoju silu čerpá zo sentimentu srdca a stelesňuje pozitívne aspekty každodenného života, ku ktorým sa utiekame v čase núdze a ktoré sú hodné, aby sme ich chránili (95). Napriek tomu, že je táto imaginácia orientovaná do minulosti, nemá skutočný historický charakter, ide skôr o romantizujúci,

ahistorický konštrukt, ku ktorému Karin Priester v nemeckej terminológii nachádza ekvivalent v podobe fenomenologického pojmu *Lebenswelt* (2012: 5). Aj podľa Priester je *Lebenswelt* resp. *heartland* jednou z primordinálných kategórii potrebných pre pochopenie populizmu, pričom druhou takou je kategória *common sense*, ktorú uvádzajú aj ďalší autori (Decker; Lewandowsky 2017). Na rozdiel od Taggarta však Priester nevníma pojem *people* ako odvodený z konceptu *heartland*. Diferencuje totiž medzi sociálnou kategóriou *people*, ktorá je – rovnako ako u Taggarta – difúzna, a toposom *people*, ktorý predstavuje nepolitický element zotrvávania v ideálnom stave nazývanom *Lebenswelt*. (2012: 6) Obe konceptualizácie z nášho pohľadu opisujú idealizovaný priestor utváraný pomocou imaginácie, evokácie a diskurzívnych mechanizmov, priestor, v ktorom sa zároveň rodí špecifická kolektívna identita. V nasledujúcej časti venujeme pozornosť najskôr pojmom *heart*, *homeland* a *people*, ktoré sa zdajú byť symbolickým jadrom daných konceptov. Na základe analýzy vizuálnej politickej kampane sa pokúsime ukázať, akým spôsobom sa mediálne konštruuje ono kolektívne vedomie. Analyzovaný materiál tvoria vizuálne prezentácie rakúskej strany FPÖ a nemeckej strany AfD za obdobie rokov 2012 až 2018.[1]

Krajina srdca

Obr. 1 spája vo svojom slogane všetky tri uvedené symboly do jedného celku: „Wir haben Heimat im Herzen." Srdce vystupuje na tomto plagáte dvakrát – raz verbálne a raz ako vizuálny symbol. Výraz *Heimat* (*vlasť*) je rovnako zdvojený, vizuálne ho reprezentujú alpské vrchy zrkadliace sa vo vodnej hladine. Vrchy môžeme v tomto prípade chápať ako kultúrny symbol, ktorý má svoje miesto aj v texte národnej hymny Rakúska. Hlavný text na plagáte taktiež využíva národné farby červenú a bielu, čo vo vzájomnej kombinácii všetkých elementov vedie k asociácii pocitu národnej identity. Princíp zrkadlenia sa do tretice týka aj zámena *wir*, ktoré sa na jednej strane vzťahuje na stranu FPÖ, na strane druhej cez možnosť identifikácie zahŕňa taktiež všetkých Rakúšanov, ktorí milujú svoju vlasť. Základom spoločnej identity je teda embodiment lásky k vlasti, čím sa symbolická a imaginárna rovina daného obrazu premieňa na reálnu a to na základe emocionálneho zvnútornenia.

[1] Táto štúdia vznikla v rámci projektu APVV-17-0128 Komparácia jazykových stratégií pravicového populizmu (Nemecko – Rakúsko – Česko – Slovensko): lexika – texty – diskurzy.

Obr. 1

Obr. 2

FPÖ využíva rôzne variácie uvedenej symboliky, na obr. 2 nabudzuje želanie krásneho štátneho sviatku pocit vzájomnej blízkosti a spolupatričnosti. Napriek tomu, že nemčina umožňuje označiť adresáta tohto želania pomocou zámen (*dir*, *euch*, *Ihnen*), je v texte dané zámeno vynechané, čo napomáha identifikácii s konštruovaným kolektívnym subjektom, pretože jeho použitie by vytvorilo nežiadúcu medzeru medzi *my* a *vy*.

Obr. 3

Symbolika srdca môže byť dokonca prítomná aj bez toho, aby bolo srdce priamo vizualizované (obr. 3). Plagát zobrazuje torzo oblečeného muža prikladajúceho si pravú ruku „na srdce“. Mužskému recipientovi je umožnené reflektovať v danom obraze samého seba a doplniť chýbajúcu tvár

svojou vlastnou. Priamo jemu je adresovaná výzva podfarbená červenou signálnou farbou: „Vezmi si naspäť svoju krajinu!“ Absencia hlavy akoby navyše poukazovala na fakt, že ide skôr o apel na emocionálnu ako racionálnu stránku recipienta. V danom obraze sú prítomné aj ďalšie podprahové informácie a impulzy. Postava je odetá do hnedého koženého saka, zvolený odev na jednej strane evokuje myšlienku tradície a pôsobí nostalgicky, svojou farbou však zľahka pripomína uniformu národných socialistov. Obrúčka na prste indikuje manžela (a otca), teda muža vyznávajúceho tradičné hodnoty. To korešponduje s centrálnym zvýrazneným heslom: *AfD dodrží, čo CSU sľubuje!* Slovo AfD je teda viac ako sľubom, je slovom muža, ktorý prisahá na svoje srdce a ktorému môžeme veriť. Čestnosť, dôveryhodnosť a spoľahlivosť sú zároveň hodnoty vytvárajúce spoločnú identifikačnú bázu, ktorou je lojálnosť.

Podobnou emocionálnou stratégiou komunikuje s voličmi aj nasledujúci plagát AfD (obr. 4) portrétujúci predsedníčku strany Frauke Petry s dieťaťom v náručí. Ani v tomto prípade nie je srdce znázorňované priamo, hoci za istých okolností môžeme podvedome vnímať tvar srdca vznikajúci špecifickým sklonom hlavy matky a dieťaťa a takmer súvislej farebnej plochy ich podobnej pokožky (nami zvýraznené na obr. 5). Plagát evokuje materinské pudy a rodičovský cit, na strane druhej oslovuje zdanlivo kognitívnu stránku recipienta tým, že mu dáva priestor na vlastné zamyslenie: *A čo je vašim dôvodom bojovať za Nemecko?* Na podprahovej úrovni sa zároveň kreuje obraz líderky strany ako matky, čo stavia recipienta do roly dieťaťa, ktoré vo svojej matke nachádza dôveru a zároveň je posmeľované, aby sa nebálo a nabralo odvahu.

Obr. 4

Obr. 5

Láska k vlasti a kultúrna identifikácia

Už z predchádzajúcich príkladov môžeme pozorovať, že symbolika srdca a lásky je úzko naviazaná na topos vlasti. Toto prepojenie využíva aj plagát z rakúskych prezidentských volieb z roku 2016 (obr. 6). Vizuálna stránka je pomerne jednoduchá, pracuje výlučne s národnými farbami. Za usmiatym kandidátom veje štátna vlajka na pozadí modrej oblohy. V hlavnom texte sú na vertikálnej línii zvýraznené tri slová, na špici pomyselnej hierarchie sa nachádza práve láska k vlasti, ktorej základňou je hrdosť. Recipientovi je zároveň vsugerované presvedčenie, že existujú minimálne dva druhy lásky k vlasti.. Diferenciáciou pravej a nepravej lásky sa nenápadne kreuje predstava súpera a nepriateľa. Láska k vlasti sa tak podvedome premieňa na bojovný inštinkt, na ktorý apeluje slogan *Tvoja vlasť ťa teraz potrebuje*. Tieto slová majú mobilizovať voliča a premeniť jeho emóciu na akciu, len on môže zachrániť svoju milovanú vlasť voľbou správneho kandidáta. Volič a kandidát sa stávajú komplicmi v spoločnom boji proti nepravým vlastencom.

Obr. 6

Obr. 7

Ďalší plagát tej istej kampane (obr. 7) využíva rovnakú komunikačnú a apelačnú stratégiu. Do centra pozornosti sa dostávajú hodnoty a tradície, ktoré sú spájajúcim prvkom medzi lídrom a recipientom. Obaja stoja na tej istej strane, obhajujú a chránia svoje kultúrne dedičstvo, pretože ich vlasť potrebuje. Aby obhájili svoj postoj, rozlišujú medzi pravou a *falošnou toleranciou*. Pojem *tolerancie* paradoxne evokuje obraz cudzej kultúrnej entity a nabáda na ochranu vlastnej kultúry. Mnohé plagáty vyzdvihujú jednotlivé kultúrne aspekty, ku ktorým patria napr. jazyk (obr. 8), sviatky, odev a tradície (obr. 9, 12, 13), typická kuchyňa (obr. 10, 11) a pod.

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

Obr. 13

Uvedené príklady predstavujú rôzne mozaiky kultúrnej reality, ktorá je recipientovi dôverne známa, a tak svojím spôsobom asociujú pocit domova a vlasti. Kultúrna identifikácia však v žiadnom z uvedených príkladov neprebieha na základe pozitívnych vzorov, ale vychádza z pocitu úzkosti a ohrozenia, či prípadnej straty. Politickí aktéri v tomto kontexte vystupujú ako možná záchrana, výrazy ako *my*, *náš* atď. navodzujú predstavu kolektívneho vedomia, na ktorom sa môže podieľať aj recipient. Dôležité je, že dané spo-

ločné vedomie sa v princípe formuje v protiklade k inej kultúre. Ide o proces, ktorý Bhabha v rámci teórie postkolonializmu opisuje nasledovne: „the question of identification is never the affirmation of a pre-given identity, (...) it is always the production of an image of identity and the transformation of the subject in assuming that image. The demand of identification (...) entails the representation of the subject in the differentiating order of otherness“ (1994: 45). V skúmaných plagátoch sa inakosť často odvodzuje od náboženskej tradície. Komplexný systém cudzej viery sa pritom redukuje na veľmi špecifické aspekty, ako sú napr. rozdielne náboženské sviatky, nosenie burky, zákaz konzumácie bravčového mäsa, či pitia alkoholu a pod. Na základe metonymie pars pro toto vzniká predstava odlišnej identity, od ktorej sa diferencuje a odvíja obraz identity vlastnej. Ako odlišnosti sú vyzdvihované znaky, ktoré sú paradoxne prítomné aj vo vlastnej kultúre. V škôlkach podporujeme rozvíjanie materinského jazyka detí, vegetariáni, vegáni a ľudia zriekajúci sa konzumácie istých potravín, či abstinenti sú bežnou súčasťou spoločnosti. Kultúra odievania akceptuje individualitu a nosenie rôznych pokrývok hlavy k nej neodmysliteľne patrí, čepce sú dokonca súčasťou habitu mníšok a taktiež typické pre väčšinu tradičných odevov, sviatky, ktoré oslavujeme, sú sčasti sekularizované a komercionalizované atď. V procese identifikácie sú však prípadné podobnosti a existujúca pluralita stierané, nahrádza ich kultúrna totalita umožňujúca jednoznačnejšie diferencovanie medzi cudzím a vlastným. Na tvorbe kultúrnej identity sa podieľajú aj mechanizmy inklúzie a exklúzie, na ktoré odkazujú aj obr. 14 a 15. V zmysle totality a kultúrnej hegemónie reprezentovanej symbolikou kríža sa rozhoduje a určuje, čo patrí alebo nepatrí k Rakúsku, či Nemecku. Identita sa teda vymedzuje aj v priestorovom zmysle, je závislá od predstavy hranice a diferenciácie medzi vonkajškom a vnútrom.

Obr. 14

Obr. 15

Hranica na jednej strane slúži na vymedzenie vlastnej identity, na strane druhej môže signalizovať a evokovať ohrozenie. Motív hranice sa na plagátoch v čase tzv. migračnej krízy objavuje pomerne často. Príkladom môže byť obr. 16 vyzývajúci k ochrane hraníc.

Obr. 16

Tento plagát je oveľa rafinovanejší ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať. Už slogan *Bavorsko.. Ale iste!* môže na recipienta pôsobiť minimálne dvojakým spôsobom. Výraz *sicher* v zmysle *iste*, *bezpochyby* odkazuje na to, že strane AfD ide naozaj a určite o vlastnú (spolkovú) krajinu, vo význame *bezpečne* upozorňuje na potrebu bezpečnej krajiny, čím zároveň evokuje pocit ohrozenia. S druhým významom korešponduje aj obrázok v hornej časti plagátu, ktorý aktivizuje binárnu logiku diferencie a viaceré pomyselné hranice. Hovoriť môžeme o opozíciách vnútri/vonku, voda/súš, ryba/cicavec, veľký/malý, predátor/korisť a pod. Veľká mačka je umiestnená do ľavého horného rohu, na ktorý sa v kultúre, v ktorej čítame zľava doprava a zhora nadol, prirodzene upriamuje náš prvý pohľad, naproti tomu sa malá rybka nachádza v pravom dolnom rohu. Táto konštelácia podčiarkuje vzťah nadradenosti a podradenosti a vyvoláva pocit útlaku, rybka je v ohrození pred predátorom a to dokonca vo svojom vlastnom domove. Zvolené zvieratá však nezastupujú len vlastnú a cudziu identitu, v nemeckej a niektorých ďalších kultúrach sú symbolmi šťastia (zlatá rybka) a nešťastia (čierna mačka), pre vlastnú kultúru je tak cudzia kultúra hrozbou a nešťastím zároveň. Na dôvažok sa dajú mačka a ryba čítať ako špecifické

kultúrno-náboženské šifry. V kresťanskej symbolike odkazuje ryba (ichthys) ako akronym a symbol na postavu Ježiša Krista. Mačka bola zase obľúbeným zvieraťom proroka Mohameda a vo všeobecnosti sa v islamskej kultúre teší mimoriadnej úcte, ktorá sa podľa niektorých zdrojov odzrkadľuje aj v hadíse „Love of cats is part of the faith." (Nizamoglu 2019) V tomto kontexte je možné čiernu mačku interpretovať ako hrozbu islamu pre kresťanstvo.

Ľud ako topos

Vo svojej podstate by mala politika označovaná ako populistická vychádzať z kategórie ľudu. Podľa Karin Priester sa však dnešný populizmus vyznačuje skôr atribútmi slobodný, patriotický a islamokritický a preto je možné hovoriť aj o populizme bez ľudu (2012: 9). Pojem ľud sa však z politickej rétoriky nevytráca úplne, v tejto časti našej analýzy sa preto sústredíme na to, akým spôsobom a v akom kontexte je kategória ľud využívaná v kampaniach skúmaných strán.

Nasledujúce príklady vypovedajú o istej ambivalencii, v rámci ktorej je ľud cieľom, ale aj zdrojom politiky zároveň. Alternatíva pre Nemecko na jednej strane hovorí o svojej politike pre ľud (obr. 18), na druhej strane poukazuje na to, že skutočná moc je v rukách ľudu (obr. 17). Jan-Werner Müller ale upozorňuje na to, že populizmu sa často môže javiť ako demokratický, či radikálne demokratický, jeho podstata však údajne je a bude nedemokratická a preto o ňom hovorí ako o tieni reprezentatívnej demokracie (Müller 2017: 14-18). Tento postoj sa čiastočne odzrkadľuje aj v našich analyzovaných príkladoch. Obr. 17 napríklad doslova vyzýva k priamej demokracii. Úplná vláda ľudu by však znamenala zánik reprezentatívnej demokracie, politické strany v skutočnosti nemôžu mať záujem na tom, aby moc prevzali samotní občania. Daný plagát istým spôsobom nechtiac dekonštruuje sám seba. Kombinácia výrokov „Naši kandidáti sú občania" a „Občania k moci" totiž môže viesť k úsudku, že naši kandidáti (občania) by sa mali dostať k moci. Takúto dvojznačnosť v sebe skrýva aj spojenie „AfD X Tvoj hlas!" (obr. 18). AfD sa vydáva za hlas ľudu (chce byť tvojím hlasom), no zároveň jej ide o hlas voliča (chce tvoj hlas), aby mohla vládnuť.

Obr. 17

Obr. 18

Z uvedených príkladov je zrejmý nielen dvojaký prístup k ľudu, ale aj samotným pojmom ľud prechádza pomyselná demarkačná línia, politici nevystupujú ako reprezentanti ľudu per se, ale primárne sa zasadzujú za ľud označený ako *vlastný*. Okrem kultúrnej diferenciácie v duchu protikladu *vlastné* a *cudzie*, zohráva významnú úlohu aj vertikálna stratifikácia na osi moci. Kandidáti AfD sa cielene diferencujú od profesionálnych politikov, aby vytvorili priestor pre identifikáciu s bežným občanom. Profesionálni politici – ako *tí druhí* – reprezentujú moc odtrhnutú od ľudí, podobne ako cudzia kultúra sú vnímaní negatívne. V tomto ohľade je možné dať za pravdu Priester, ktorá hovorí, že za najmenší spoločný menovateľ rôznych populistických pozícií možno považovať polarizáciu a moralizáciu politiky (2017: 8). Už niektoré z predchádzajúcich príkladov inscenujú obraz politického protivníka, ktorý je vypočítavý, nečestný, nedodržiavajúci sľuby, falošný patriot, či svojvoľný. Tieto a ďalšie amorálne kategórie sa bezprostredne spájajú s pojmom moci. Nositelia moci sú zo zásady tí druhí (*oni*), voči nim sa vymedzuje a identifikuje kategória ľudu (*my*). Tento protiklad sa najčastejšie znázorňuje pomocou obrazných figúr *hore – dolu*, *vládca – služobník*, *veľký – malý*, *páchateľ – obeť*, *mocný – bezmocný*.

Aj ďalší plagát (obr. 19) je príkladom politickej polarizácie (malí/veľkí) a moralizácie (zrada/vernosť). Politik Guido Reil sa stavia na stranu „malých ľudí“, čo je podčiarknuté aj tým, že sa prezentuje v bežnom civilnom oblečení. Identifikuje sa s tými, ktorých veľká politika zradila, a chce zastupovať ich záujmy. Aktivované pocity zrady a malosti má kompenzovať nová dôvera v človeka, ktorý je s recipientom na rovnakej úrovni, a ktorý zažil akýsi druh osvietenia, pretože argumentom pre jeho intencie je to, že z dlhoročného člena SPD sa stal člen AfD, že z utopistu sa stal realista. Tým

súčasne táto kampaň mobilizuje aj pocit nespokojnosti a vzdoru a ponúka riešenie podľa vzoru oko za oko.

Obr. 19

Obr. 20

Podobne je to aj v prípade obr. 20. Plagát politickej kampane FPÖ sľubuje Rakúšanom férovosť a súčasne ich provokuje k tomu, aby sa dožadovali toho, čo im prináleží. Výzva „TY si vezmi, čo TI patrí.“ ale stojí v pozadí, spolu s politickými oponentami. V popredí dominuje slogan: „My VÁM dáme to, čo VÁM ONI vzali.“ Obraz spoločného nepriateľa je tým, čo by malo FPÖ a recipienta spájať a vytvoriť základ pre identifikáciu. Ľud ale vo vzťahu my verzus oni vstupuje ako rovnocenný partner iba zdanlivo, v skutočnosti je iba tertium comparationis, teda tým, čo my a oni majú spoločné – a to je ľud, ktorému chcú obaja politickí rivali vládnuť. Vytváranie predstavy, že občan je komplicom v boji proti súperovi, či parafrázovanie základných princípov demokracie ako vlády ľudu (obr. 21: „PRÁVO vychádza z ĽUDU“) sú len akýmsi druhom mimikry.

Obr. 21

Ukazuje sa, že vizuálne kampane, ktoré môžeme dať do súvislosti s pojmom ľud, vykazujú všetky typické črty populizmu v zmysle Meyera (2006: 81-82). Viaceré príklady zobrazujú vodcu, ktorý ako jediný môže recipienta zbaviť negatívnych a frustrujúcich pocitov a ponúknuť mu riešenie. Vo svojej podstate sú dané postavy osvietenými príkladmi, spravodlivým Robinom Hoodom, či ochrancom pred hroziacim nebezpečenstvom. Slovné spojenie „Len ON" na plagáte Plagát Norberta Hofera napokon svojím spôsobom poukazuje na mesianistický charakter populistickej rétoriky.

Záver

Naše analýzy zamerané predovšetkým na symboly súvisiace s kategóriami srdca, vlasti a ľudu poukazujú na niektoré stratégie využívané v politickej kampani pravicovo populistických strán. Jednou z prvých je snaha o vytvorenie kolektívneho subjektu a to pomocou zrkadlenia a zvnútornenia špecifických spoločných hodnôt, ako sú napríklad láska k vlasti a vlastnej kultúre, ale aj čestnosť, dôveryhodnosť, spoľahlivosť a lojalita. Hoci je primárne oslovovaná emocionálna stránka recipienta a jeho emócie sú inštrumentalizované v duchu politických cieľov, často pozorujeme kombináciu emocionálneho a racionálneho apelu. Spoločné vedomie ako aj kultúrna identita sú taktiež konštruované na základe podobností a odlišností, pričom jednotlivé prvky kultúry vystupujúce ako figúra pars pro toto zastupujú kultúru ako celok, čím sa nastoľuje kultúrna totalita sprevádzaná mechanizmami inklúzie a exklúzie. Kultúrna identita pritom nevychádza z pozitívnych vzorov, ale skôr z pocitu úzkosti a ohrozenia, pretože je vymedzovaná liminálne na základe pomyselnej hranice medzi vonkajškom a vnútrom. Vnútorná, vlastná kultúrna subjektivita je neustále ohrozovaná cudzou kultúrou, zároveň je však od nej závislá. Neustále sa opakujúci protiklad *ja* a *druhí* je možné interpretovať v zmysle Lacana, ktorý konštitúciu subjektu opisuje nasledovne: „The I is an Other from the ground up (...) the ego is at base an object: an artificial projection of subjective unity modelled on the visual images of objects and others that the individual confronts in the world" (Sharpe, 2019) Tak ako sa vlastná kultúrna identita kreuje v konfrontácii s inou kultúrou, tak aj samotný populizmus nachádza svoje ja v kontexte diferenciácie k iným politickým subjektom. Na základe polarizácie a metaforickej vertikálnej stratifikácie politického spektra na tých hore a dolu sa snaží z recipienta spraviť svojho komplica a spolu s ním bojovať proti zrade a nemorálnosti. Viaceré naše zistenia korešpondujú s časťou štylistických prvkov populizmu, ktoré podľa Decker and Lewandowsky sprevádzajú politické vystúpenia populistov. Konkrétne ide prvky ako:

- odvolávanie sa na argumenty common sense,
- myslenie pomocou obrazu nepriateľa,
- provokácia a narúšanie tabu,
- emocionalizácia a zastrašovanie (2017: 28-29).

Zo všetkých najvýraznejšie je práve myslenie pomocou obrazu nepriateľa, či skôr všeobecnejšie povedané myslenie na základe binárnej logiky a polárnej diferenciácie. Rovnako významná je aj emocionalizácia vychádzajúca prevažne z negatívnych emócií. Jej spúšťačom sú častokrát nepatrné náznaky pomocou istých symbolov a výrazov, ktoré fungujú ako podprahové impulzy. Naša analýza však odhalila, že viaceré príklady vizuálnej politickej kampane v sebe nesú určitú ambivalenciu, ktorá môže napomôcť k dekonštrukcii komunikačných stratégií a manipulácie pravicových populistov. Práve porozumenie procesom politickej manipulácie sa zdá byť dôležité a podstatné pre znovuzískanie vlastnej politickej budúcnosti oslobodenej od negatívneho populizmu, nacionalizmu a pravicového extrémizmu.

Literatúra

BHABHA, H. (1994): *The Location of Culture*. London: Routledge

DECKER, F.; LEWANDOWSKY, M. (2017): Rechtspopulismus: Erscheinungsformen, Ursachen und Gegenstrategien. In: BAISBAUER. S.; JUNG, M.; KORKMAZ, B. (eds.): *Dossier: Rechtspopulismus*, Bonn: BPB, s. 22-35.

MEYER, T. (2006). Populismus und Medien. In: DECKER, F. (ed.): *Populismus. Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, s. 81-96.

MÜLLER, J.-W. (2017): *Was ist Populismus? Ein Essay*. Berlin: Suhrkamp.

NIZAMOGLU, C. (2019): *Cats in Islamic Culture,* <http://muslim-heritage.com/article/cats-islamic-culture> [20. 05. 2019].

PRIESTER, K. (2012): Wesensmerkmale des Populismus. In: *Aus Politik und Zeitgeschichte, Nr. 5-6, 2012*, s. 5-9.

PRIESTER, K. (2017): Das Syndrom des Populismus. In: BAISBAUER. S.; JUNG, M.; KORKMAZ, B. (eds.): *Dossier: Rechtspopulismus*. Bonn: BPB, s. 7-12.

SHARPE, M. (2019, Mai 19): Jacques Lacan (1901—1981). In: *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, <https://www.iep.utm.edu> [20. 05. 2019].

TAGGART, P. (2000): *Populism*. Buckingham (PA): Open University Press.

Zdroje obrázkov [Sources of Pictures]

Obr 1.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/968049410002995/?type= 3&theater [6. 3. 2019]
Obr 2.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/1210158955792038/?type= 3&theater [10. 3. 2019]
Obr 3.: https://www.afdbayern.de/wahlen-2018/themenplakate/ [8. 12. 2018]
Obr 4.: https://www.designtagebuch.de/die-plakate-zur-bundestagswahl-2017/afd-plakat-petry/ [28. 1. 2019]
Obr 6.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/782570311884240/?type= 3&theater [6. 3. 2019]
Obr 7.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/782008091940462/?type= 3&theater [6. 3. 2019]
Obr 8.: https://www.facebook.com/865985613586144/photos/a.866189970232375/ 1018767508307953/?type=3&theater [6. 3. 2019]
Obr 9.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/850085118466092/?type=3&theater [6. 3. 2019]
Obr 10.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/943282665813003/?type= 3&theater [6. 3. 2019]
Obr 11.: https://www.eat-drink-think.de/glosse-zum-afd-plakat-der-islam-passt-nicht-zur-deutschen-kueche/ [6. 3. 2019]
Obr 12.: https://www.horizont.net/galerien/Populistisch-nicht-populaer-3255 [10. 12. 2018]
Obr 13.: https://www.extremnews.com/nachrichten/politik/d99e166a7e0128b/29bf166a7e083f5/info [9. 11. 2018]
Obr 14.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/1026534554154480/?type=3&theater [6. 3. 2019]
Obr 15.: https://www.afdbayern.de/wahlen-2018/themenplakate/ [8. 12. 2018]
Obr 16.: https://www.afdbayern.de/wahlen-2018/themenplakate/ [8. 12. 2018]
Obr 17.: https://www.afdbayern.de/wahlen-2018/themenplakate/ [8. 12. 2018]
Obr 18.: Twitter [11. 2. 2019]
Obr 19.: https://www.designtagebuch.de/von-praegnant-bis-lasch-die-wahlplakate-zur-nrw-landtagswahl-2017/afd-wahlplakat-nrw-landtagswahl-2017-5/ [28. 1. 2019]
Obr 20.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/944168439057759/?type= 3&theater [6. 3. 2019

Obr 21.: https://www.facebook.com/fpoe/photos/a.170548806419730/681768511964421/?type=3&theater [6. 3. 2019]

Kontakt:

PhDr. Ján Demčišák, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda
v Trnave

Department of German studies
Faculty of Arts
University of Ss. Cyril and
Methodius in Trnava

Email Address: jan.demcisak@ucm.sk

Antiislamistický postoj a jeho jazykové stvárnenie vo vybraných textoch pravicovej populistickej strany FPÖ

Simona Fraštíková

Abstract

Anti-islamic Approach and Its Linguistic Rendering in Specific Articles by the Freedom Party of Austria. *This paper focuses on the language apparatus used by the Freedom Party of Austria in relation to the anti-islamic attitude represented* in various journalistic texts, *what the party presents in its official magazine Neue Freie Zeitung. The entire magazine text has been collected and entered into a database maintained by the eponymous language corpus, accessible through the corpus manager, SketchEngine, enabling frequency analysis tools to analyse it, target searches for particular words and also analysis their contextual frameworks too*.

Kľúčové slová: pravicový populizmus, jazykové korpusy, lexikálna analýza, jazyk.
Keywords: right-wing populism, text corpora, lexical analysis, language.

Úvod

Úspech politickej strany závisí v značnej miere od toho, akým spôsobom sa prihovára svojim priaznivcom, potenciálnym voličom, ako sa dokáže „predať". Dôležitú úlohu tu zohrávajú pritom nie len samotní aktéri politického diania, ale i voľba adekvátnych či už vizuálnych, alebo jazykových prostriedkov, prostredníctvom ktorých určitá politická strana prezentuje svoje postoje a názory, a nezriedka sa nimi vie odlišovať i od svojich protivníkov. Verejno-politickú sféru teda nemožno vnímať bez participácie jazyka na nej, práve naopak, je jej neoddeliteľnou súčasťou, možno tu hovoriť o akomsi vzťahu, z ktorého profitujú obe strany, verejno-politická sféra využívajúca jazyk najmä ako nástroj, či zbraň, a jazyk nadobúdajúci nové rozmery práve jeho aplikovaním v danej sfére.

Voľba konkrétneho jazykového aparátu a miera výskytu určitých jazykových jednotiek sa vo verejno-politickom priestore odvíjajú od zodpovedajúcej situácie a sú determinované spravidla kombináciou viacerých fakto-

rov, ako napr. konkrétna záležitosť ako predmet politického záujmu, mienený zámer vyjadrenia sa k určitej záležitosti, adresát(i), udalosť, či lokalizácia prezentovaných názorov, postojov a i. Aj z dôvodu rozmanitosti motivujúcich faktorov je používanie jazyka v predmetnej oblasti špecifické a zároveň zaujímavé prítomnosťou rozmanitej lexiky z hľadiska jej pozície v diasystéme jazyka. Ide jednak o výskyt výrazov príznačných len pre ňu a naznačujúci tak akýsi ráz odbornosti, jednak o výrazy (aj) bežnej komunikácie, ktoré nadobúdajú až v danom kontexte status politického použitia, ale taktiež sa môže zvýšená miera používania niektorých výrazov spájať napríklad len s určitým aktérom.

Zohľadňujúc uvedené skutočnosti sa v predloženej prípadovej štúdii a v rámci realizovaného empirického výskumu v nej zameriavame na jazykový aparát používaný Slobodnou stranou Rakúska (AT/FPÖ). V rámci empirického výskumu využívame nástroje korpusovej lingvistiky, a preto sú texty predstavujúce východiskový empirický materiál zozbierané a automaticky spracované do databázy vo forme jazykového korpusu a prístupné prostredníctvom korpusového manažéra *SketchEngine* (https://app.sketchengine.eu). Konkrétne ide o texty publicistického štýlu vyskytujúce sa v straníckom magazíne *Neue Freie Zeitung* (NFZ) (http://nfz.fpoe.at)[1] v časovom intervale 2013-2018[2]. Už z názvu štúdie je zrejmé, že sa koncentrujeme na jazykové jednotky stvárňujúce jednu z najaktuálnejších (problematických) oblastí nie len v predmetnom časovom rámci, ale i v súčasnosti, a tou je problematika utečencov, alebo inak antiislamistický postoj vyššie menovaného politického hnutia FPÖ. Primárne teda ide o výrazy pomenúvajúce priamo aktérov, resp. proces prisťahovalectva, na druhej strane sa tento proces dotýka viacerých pre človeka žijúceho v určitom socio-kultúrnom priestore bežných, ak nie i nevyhnutných oblastí života, preto treba predpokladať aj jazykové vzťahovanie sa k nim. Výskyt takýchto jazykových jednotiek je však pri uchopení štatistickej analýze len predpokladom a vyžaduje verifikáciu analýzou ich kontextuálneho zasadenia.

Vychádzajúc z toho, že predmetný časopis je určený aj verejnosti, a to najmä prívržencom politickej strany FPÖ, predpokladáme v textoch nižší výskyt odborných výrazov z oblasti politiky a jej jednotlivých sektorov,

[1] Jazykový korpus textov straníckeho magazínu *Neue Freie Zeitung* nesie rovnomenný názov.

[2] Prípadová štúdia vznikla v rámci a vďaka projektu APVV-17-0128 Komparácia jazykových stratégií pravicového populizmu (Nemecko - Rakúsko - Česko - Slovensko): lexika – texty – diskurzy. Menovaný projekt akceptuje empirický materiál v časovom rozmedzí rokov 2013-2018, pre účely komparácie zohľadňuje však i obdobia pred a po daných rokoch.

resp. použitá slovná zásoba z danej oblasti nebude i napriek odbornosti spôsobovať ťažkosti v porozumení z dôvodu častého tematizovania v širšom kontexte.

Politický jazyk alebo politické použitie jazyka

Politický jazyk, jazyk v politike, politické použitie jazyka, použitie jazyka na politické účely sú názvy, s ktorými sa môžeme stretnúť v literatúre analyzujúcej použitie jazyka v sfére politiky. (Niehr 2017; Girnth 2015) Ak hovoríme o politickom jazyku, tak sa prirodzene predpokladá existencia politickej lexiky. Niet pochýb, že takú lexiku nájdeme, avšak i samotná politolingvistika sa prikláňa k názoru, že neexistuje viac-menej jasne vyhranená politická slovná zásoba, ktorá by mohla byť klasifikovaná v zmysle odborného jazyka. (Niehr 2017: 150) Taktiež treba pozerať na skutočnosť, že politickú sféru nemožno vnímať izolovane od historického a kultúrno-spoločenského diania, od kontaktu s jeho participantmi, práve naopak, priamu väzbu naň vidíme aj v používanej lexike. Reč je o slovnej zásobe každodenného styku, o takej, ktorá vo vlastnom slova zmysle nie je politická, ale v zodpovedajúcom kontexte, vo verejno-politickej komunikácii nadobudla politický ráz. Mnohé slová bežnej komunikácie tak môžu nadobudnúť nový význam (rozšírenie významovej štruktúry), príp. môžu nadobudnúť dodatočnú konotáciu, v závislosti od konkrétneho kontextu pozitívu alebo negatívnu. Vychádzajúc zo zmiešaného charakteru slovnej zásoby, z akejsi nevyhranenosti sa ukazuje ako najvhodnejšie hovoriť o *politickom použití jazyka* alebo *použití jazyka na politické účely*, pričom v nadväznosti na Dieckmanna (2005; por. aj Niehr 2017: 150f.; Štefančík 2016) rozlišujeme štyri kategórie politickej lexiky[3]:

- inštitucionálna slovná zásoba,
- rezortná slovná zásoba,
- ideologická slovná zásoba,
- všeobecná slovná zásoba (vzájomnej) interakcie.

Ak vychádzame z dynamického charakteru jazykových jednotiek, ktorý je príznačný pre systém slovnej zásoby jazyka, tak popri výrazoch, ktoré nesú príznaky odbornosti (inštitucionálna slovná zásoba, rezortná slová zásoba), a ktorých význam je práve v tomto smere vyhranený, môžu získať slová

[3] Bližšia charakteristika uvedených kategórií politickej lexiky nie je nevyhnutná, nakoľko bola predmetom štúdie jedného z uvedených autorov, konkr. Štefančíka 2016.

zo všetkých oblastí spoločenského diania a života politickú dôležitosť, akonáhle sa dostanú do centra pozornosti politiky a stanú sa predmetom kontroverzných diskusií. Mnohé slová môžu byť v určitých súvislostiach sémanticky „nabité“ a získať tak evaluatívny prvok, ktorý je ale viazaný na daný špecifický kontext. Slová, ktoré vo vlastnom slova zmysle nie sú politické, tak aktéri politiky vo verejno-politickej komunikácii „pretvárajú“ vo svoj prospech, za účelom manipulácie a v konečnom dôsledku dosiahnutia vlastných cieľov. Pri skúmaní použitia jazykových jednotiek v politike zohráva tento aspekt dôležitú úlohu. Práve tu sa ukazuje dominancia jednej z funkcií jazyka v politike, informatívno-persuasívnej[4], význam jazyka v a pre politiku vôbec.

Čo sa ukrýva za dobre koncipovanými textami? Anti-islamistický postoj a iné konštitutívne prvky (pravicového) populizmu

Vedecké charakterizovanie populizmu (v protiklade s laickým) sa takmer všade odráža od latinského výrazu *populus*, v preklade *ľud*, na pozadí ktorého predstavy o ideálnom zástupcovi sú vymedzovaní “nevyhovujúci“ aktéri, skupiny ľudí, od ktorých sa zástancovia populizmu dištancujú (anti-). Predstava ideálneho zástupcu ľudu sa v populizme bytostne spája s predstavou o „dobrom živote“, pre ktorý sú príznačné hodnoty ako čestnosť, slušnosť, pracovitosť, šetrnosť, spoľahlivosť, zmysel pre spolupatričnosť a pod., pričom tieto dominujú pred individuálnou sebarealizáciou človeka. (Priester 2019: 14) Ide teda o akúsi predstavu morálne hodnotného nositeľa, s ktorým by sa rád identifikoval každý z „obyčajného ľudu“. V súvislosti s „obyčajným ľudom“ vyzdvihuje autorka v inej štúdii (2012: 4) aj *common sense* (sedliacky rozum) obyčajného ľudu, tzv. „zdravý“, inštinktívny prístup k pravde a k zákonu a kladie ho, podobne ako iní teoretici, do opozície k “protivníkom“. Vychádzajúc z tohto ťažiskového ideologického prvku populizmu možno postupne prejsť aj k ďalším charakteristickým črtám, ktoré sú súčasťou ideologickej podstaty populistických strán, ako napr. anti-elitarizmus, anti-intelektualizmus, moralizácia politickej sféry/elity, patriotizmus, polarizácia, islamofóbia a.i.

Zohľadňujúc objekt skúmania, ktorým je jazykové stvárnenie *anti-islamistického postoja* pravicovou populistickou stranou FPÖ, pristavíme sa

[4] Informatívno-persuasívna funkcia je centrálnou funkciou jazyka v politike. Jej podstata tkvie v pojme *persuázia,* ktorý chápeme ako „the use of appeals to reasons, values, beliefs, and emotions to convince a listener or reader to think or act in a particular way“. (Nordquist 2017). Jej dominantnosť vyplýva z hlavného cieľa tej ktorej politickej strany, a tým je získať hlas potenciálneho voliča.

v krátkosti pri tomto prvku, ktorý bol najmä v posledných volebných kampaniach predmetnej politickej strany v značnej miere tematizovaný a bytostne sa spája s procesom zvýšenej migrácie utečencov najmä z oblastí Sýrie a iných moslimských krajín Stredného Východu. I napriek akcentovaniu dôsledkov migračnej krízy možno silnú pozíciu anti-islamistického postoja zdôvodniť aj vo vzťahu k niektorým konštitutívnym prvkom (pravicového) populizmu.

Jedným zo silných ideologických prvkov, ktorým sa (pravicové) populistické strany prezentujú, je patriotizmus. Práve tu sa ukazuje priestor na neustále vytváranie obrazu nepriateľa[5], ktorým sú vo vzťahu k "obyčajnému" ľudu nevyhovujúce menšiny rôzneho charakteru (byrokratického, etnického, kultúrneho, náboženského a i.), tu najmä iné náboženské a kultúrne skupiny. Utečenci/imigranti hľadajúci nový domov predstavujú priamu hrozbu smerom k zaberaniu pre nich „cudzieho" územia s lepšie vybudovaným sociálno-ekonomickým systémom krajiny. Obraz nepriateľa je konštruovaný opierajúc sa o zvýhodnenie týchto skupín v oblastiach, ktoré sú vnímané citlivo najmä zo strany obyčajného občana, ako napr. sociálny systém a jeho zneužívanie, podpora zamestnanosti pre imigrantov a pod. Takýto nepriateľ je zároveň charakterizovaný ako činiteľ, ktorý ohrozuje vnútornú bezpečnosť, istotu krajiny, čoho dôkazom bolo hneď niekoľko negatívnych udalostí spôsobených členmi predmetných skupín. O tieto dôkazy sa pravicoví populisti nielen opierajú, ale explicitne zdôrazňujú následky daných negatívnych činov, aby v konečnom dôsledku posilnili averziu, či dokonca vybudovali nevraživý postoj voči protivníkovi nespĺňajúcemu kritéria morálne "hodnotného" predstaviteľa obyčajného ľudu.[6] (Balász 2017; Priester 2012: 5)

Problematika utečencov a negatívny postoj k nej sa dotýka i anti-elitarizmu, na jednej strane na úrovni štátnych inštitúcií a predstaviteľov opozičnej politickej sféry a týka sa rozhodnutí týkajúcich sa predmetnej oblasti vo vzťahu k oblastiam bežného fungovania v nejakej spoločnosti (bývanie, vzdelanie, zamestnanie a i.), na druhej strane na úrovni nadštátnych inštitúcií sa žiada zdôrazniť najmä kritický postoj voči EU a jej rozhodnutiam posilnený v značnej miere práve rozhodnutiami týkajúcimi sa pridelených kvót prisťahovalcov.

Uvedené prvky predstavujú len časť ideologickej podstaty (pravicového) populizmu, z nášho pohľadu a predovšetkým smerom k empirickej analýze možno však očakávať, že práve z dôvodu pretrvávajúcej aktuálnosti bude

[5] V prípade politickej strany FPÖ je patriotizmus silným prvkom volebných plagátov, neraz v spojení s práve predmetnou nevyhovujúcou skupinou ľudí.

[6] Polarizácia je v rámci populizmu efektívnym nástrojom posilňujúcim jednak záujem, a jednak požadovaný postoj prívržencov.

anti-islamistický postoj tematizovaný a to najmä vo vzťahu k načrtnutým oblastiam. Vo východiskovom materiály sa budeme sústrediť na ich prítomnosť a na spôsob, akým sú „podávané“ adresátovi.

Anti-islamistický postoj v straníckom magazíne *Neue Freie Zeitung*

Lexikálno-sémantická analýza jazykových jednotiek, ktorú realizujeme v rámci empirického výskumu, je zameraná na reálne použitie jazykových jednotiek, ich uplatnenie vo vzťahu k mimojazykovej skutočnosti, ktorú v konkrétnych (jazykových/komunikačných) situáciách verbálne odzrkadľujú. Nejde teda o pohľad na komplexnú sémantickú štruktúru určitého výrazu a jeho príp. doplnenie. Východiskový empirický materiál predstavujú už v úvode spomínané texty magazínu pravicovo-populistickej strany, *Neue Freie Zeitung*, ktorý plní funkciu hlavného straníckeho orgánu a v tomto smere predstavuje súhrn správ informujúcich o aktuálnych témach týkajúcich sa zahraničnej politiky, Rakúska, Viedne, ako i o činnosti predstaviteľov zastupujúcich prívržencov strany FPÖ najmä v parlamente a v nadštátnych inštitúciách.

Všetky texty predmetného magazínu sú počítačovo spracované pod rovnomenným názvom jazykového korpusu *Neue Freie Zeitung* (https://app.sketchengine.eu), vďaka čomu možno v rámci analýzy využívať nástroje na frekvenčnú analýzu textového materiálu, ako i nástroje na cielené vyhľadávanie konkrétneho slova, slovného tvaru, slovného spojenia, konkrétnej lemmy, resp. slov a slovných spojení definovaných CQL-vzorcom.

Realizovaná analýza textového materiálu v predmetnej prípadovej štúdii sleduje postupnosť nasledujúcich dvoch krokov:

1. uchopenie jazykových jednotiek vzťahujúcich sa na anti-islamistický postoj na základe kritéria frekvencie
2. anti-islamistický postoj vs. iné obsahové prvky pravicového populizmu: analýza kontextuálneho zasadenia vybraných jazykových jednotiek

Jazykové jednotky (potenciálne) vzťahujúce sa na anti-islamistický postoj a ich pozícia v korpuse *Neue Freue Zeitung* z pohľadu frekvencie

Vysokú mieru výskytu možno vo všeobecnosti vnímať ako náznak akejsi dominantnosti, preferencie, relevantnosti, či zvýšeného záujmu. Pri skúmaní jazykových jednotiek sa ako odraz ich značného výskytu ukazujú všetky aspekty, i keď to nemusí byť nevyhnutne súčasne, a síce dominantnosť tém reprezentovaných (vysoko) frekventovanými jazykovými jednotkami, preferencie v použití určitých výrazových prostriedkov, relevantnosť a s ňou spojený zvýšený záujem o oblasti mimojazykovej skutočnosti, ktoré dané (vysoko) frekventované jazykové jednotky verbálne pomenúvajú.

Nazerajúc na jazykové jednotky vo vzťahu k pomenúvaným oblastiam mimojazykovej skutočnosti je reč predovšetkým o podstatných menách a miere ich výskytu. Štatistické vyhodnotenie všetkých dát jazykového korpusu bez obmedzení totiž ukazuje obsadenie popredných pozícií prevažne synsémantikami, tzn. členmi podstatných mien, predložkami a spojkami, pre ktoré je príznačná obligatórna kontextuálna viazanosť rôzneho rozsahu. Členy podstatných mien vykazujú izolovane minimálnu výpovednú hodnotu a môžu byť nanajvýš predmetom vágnych domnienok o rodovej príslušnosti za nimi nasledujúcich podstatných mien. Predložky sú sémanticky vyhranené aj mimo kontextu, ale v mnohých prípadoch sú polysémne a až v kontexte pozostávajúcom prinajmenšom z obligatórnych členov dochádza jednak k delimitácii tejto mnohoznačnosti a jednak k vymedzeniu syntaktickej pozície už predložkového spojenia v aktuálnom kontexte. Podobne i u spojok možno viac-menej vopred určiť syntaktickú rovnocennosť/nerovnocennosť medzi vetami, vzťah medzi vetami z pohľadu sémantiky (u podraďovacieho súvetia), avšak mimo konkrétneho kontextu len smerom k mysliteľným a kvázi obsahovo prázdnym jednotkám vetného komplexu.

Vyššie spomenuté podstatné mená predstavujú v jazyku a teda i v rámci komunikácie základný spôsob pomenúvania. Ich frekvenčné vyhodnotenie v textoch korpusu umožňuje cielené vyhľadávanie prostredníctvom CQL-vzorca, pričom tu za účelom komplexnejšej predstavy pracujeme so základným vzorcom, v ktorom nie sú explicitne stanovené podmienky týkajúce sa výskytu, t. j. nie sú definované dodatočné podmienky týkajúce sa ich tvaru, pozície vo vetnej konštrukcii a i. "Hľadanie" slov, ktoré sa (potenciálne) vzťahujú na anti-islamistický postoj, resp. ktoré s ním nejako môžu súvisieť, nasleduje postupným prechádzaním štatistickej analýzy. Tento krok si vyžaduje aspoň základné poznatky o skúmanej problematike. Nasledujúca tabuľka ponúka súhrn (potenciálnych) adeptov:

Tab. 1: Zoznam substantív vyskytujúcich sa v korpuse *Neue Freie Zeitung* s frekvenčným rámcom / < 20 /

Substantívum / výskyt v korpuse *Neue Freie Zeitung*			
Österreich / 818!	Verantwortung / 82!	Täter / 45!	Einwanderungspolitik / 29
Europa / 306!	Grenzen / 79!	Kriminalität / 45	Asylberechtigte / 28
(37.) Asylwerber / 279	Neos / 77	Abschiebungen / 45	Afghanistan / 28
Asyl / 174	Einwanderer / 76	Schlepper / 44	Migrationspolitik / 27
Maßnahmen / 170!	Zahlen / 75!	NEOS / 44	Juden / 26!
Einwanderung / 170	Opfer / 71	Ausland / 44!	Einwanderern / 26
Türkei / 159!	Asylpolitik / 71	Antisemitismus / 43	EU-Außengrenzen / 26
Migration / 159	Einsatz / 70!	Flüchtlingen / 39	Islamismus / 25
Schutz / 144!	Kopftuchverbot / 66	Zuwanderung / 38	Asylwesen / 25
Migranten / 141	Ausländer / 66!	Verbot / 38!	Asylbescheid / 25
Schulen / 128!	Masseneinwanderung / 61	Islamisten / 38	UN-Migrationspakt / 24!
Integration / 123	Grenzkontrollen / 61	Willkommenskultur/ 37	Islamisierung / 24
Frauen / 123!	Skandal / 60!	Kopftuch / 34	Außengrenzen / 24
Flüchtlinge / 121	Polizisten / 59!	Israel / 34	Afrikas / 24
Erdogan / 114!	Afrika / 58!	Strafen / 32!	Migrationshintergrund / 23
Probleme / 110!	Abschiebung / 55	Soldaten / 32!	Terrorismus / 22
Frau / 109!	Konsequenzen / 53!	Kontrollen / 32!	Moscheen / 22
Druck / 101	Asylanten / 52	Asylverfahren / 32	Asylrecht / 22
Auslandsjahresbezug / 92	Angst / 51!	Ausländern / 30!	Zuwanderer / 21
Gewalt / 90	Sanktionen / 48!	Waffen / 29!	Libyen / 21
Islam / 85	Maßnahme / 48!	Syrien / 29	Konflikte / 21
Asylwerbern / 85	Gefahr / 48	Moslems / 29	Asylrechts / 21
Kampf / 84!	Kontrolle / 46!	Missbrauch / 29!	

Jazykové jednotky uvedené v tabuľke predstavujú 17 percent podstatných mien, resp. tvarov v prvých 1250 pozíciách v jazykovom korpuse NFZ, čo nie je zanedbateľná hodnota. Pochopiteľne treba spomenúť skutočnosť, že ide o potenciálnych adeptov, v niektorých prípadoch jednoznačných i bez overenia širšieho kontextu, v iných (ozn. "!") naopak o subjektívny pohľad vyplývajúci z predbežných vedomostí, ktoré i napriek zdanlivej spojitosti môžu byť predmetom tematizovania (aj) inej problematiky. Prvá skupina jazykových jednotiek je príznačná tým, že nesie priamo vo výrazovej stránke tematizovaný prvok, ako napr. priamo aktérov *(Asylanten/Asylbe-rechtigte (!)/Asylwerber/Einwanderer/Flüchtling(e)/Migranten/Schlepper/ Zuwanderer...)*, či samotný proces alebo jeho súčasti *(Asyl/Asylpolitik/ Asylwesen/Ein-/Zuwanderung/Islam(ismus)/Kopftuch/Migration...)*, druhú skupinu tvoria slová bežnej slovnej zásoby reálne pomenúvajúce aj skutočnosti, udalosti, následky, ktoré sa netýkajú danej problematiky *(Druck/Gefahr/Gewalt/Integration/Kontrolle/Kriminalität/Krise/Opfer/Maßnahmen/Problem(e)/Schutz...)*. Mnohé z nich sú sami o sebe významovo

negatívneho charakteru a majú blízko k negatívnym dopadom prisťahovalectva, preto evokujú mimo kontextu akúsi spojitosť. U uvedených pojmov potvrdzuje túto spojitosť aj ich širší kontext, i keď nie u všetkých korpusovou analýzou zistených výskytov. Napr. u slova *Druck* s frekvenciou 101 možno spojitosť s utečeneckou problematikou postrehnúť v 6 kontextoch, ktoré sú rozsahom rôzne. Podobne je u slova *Angst* (51) podiel kontextov odkazujúcich na predmetnú oblasť do 10. Z dôvodu priestorových obmedzení nebudeme ďalšie prípady uvádzať spolu s frekvenčným vymedzením, uspokojíme sa so všeobecnejším pohľadom, a síce že obdobnú tendenciu vykazujú aj iné jazykové jednotky danej skupiny. K druhej skupine jazykových jednotiek sa radia aj názvy krajín, nadnárodných inštitúcií, ale i konkrétnych predstaviteľov (v rámci celého korpusu NFZ: *Österreich/Europa/Türkei/Syrien/Libyen…EU/Europäische Union… Merkel/ Orbán.*), ktoré sú nielen relevantným ukazovateľom spojitosti s migračnou krízou, ale tematizovania jedného z ideologických prvkov pravicového populizmu v textovom materiáli, a tým je anti-elitarizmus a polarizácia ako spôsob dištancovania sa od názorov a postojov "nevyhovujúcich".

Vyjadrenie subjektívneho postoja k určitej záležitosti môže byť jazykovo stvárnené prisúdením hodnotiaceho prvku výrazu, ktorý pomenúva zodpovedajúcu mimojazykovú skutočnosť. Podstatné mená tak bývajú bližšie určené atribútom rôznej povahy a v rôznom rozsahu, prípadne môže vystupovať vo vete adverbium modálneho charakteru práve s menovanou funkciou. Vychádzajúc z analyzovaných kontextov sa ukázala prvá možnosť ako relevantnejší zdroj hodnotenia problematiky utečencov v magazíne NFZ, tabuľka 2 uvádza konkrétne slovné spojenia:

Tab. 2: Zoznam slovných spojení ADJ vo funkcii zhodného prívlastku + SUBST v korpuse *Neue Freie Zeitung* s frekvenčným rámcom / < 5 /

Adjektívum v pozícii zhodného prívlastku + Substantívum / výskyt v korpuse *Neue Freie Zeitung* *(CQL: [tag="ADJ.*"][]{0,1} [tag="N.*"])*		
politischen Islam / 35	subsidiär Schutzberechtigte / 9	abgelehnten Asylwerbern / 7
abgelehnter Asylwerber / 25	sozialen Wohnbau / 9!	unkontrollierten Einwanderung / 6
illegaler Einwanderung / 22	illegaler Migration / 9	positiven Asylbescheid / 6
illegale Migration / 19	abgelehnter Asylwerber / 9	illegale Migranten / 6
illegale Einwanderer / 15	Genfer Flüchtlingskonvention / 9	besseren Schutz / 6!
illegalen Einwanderung /13	moslemischen Einwanderern / 8	(…) politische Islam / 5
soziale Gerechtigkeit / 11!	(…) türkische Staatspräsident / 7!	(…) offenen Grenzen / 5
illegaler Migration / 11	härtere Strafen / 7	negativer Asylbescheid / 5

Takmer pre všetky atribúty bližšie určujúce uvedené podstatné mená platí, že nenesú v sebe výrazný subjektívny hodnotiaci prvok. Skôr možno hovoriť o referovaných skutočnostiach, ktoré vyplývajú z opatrení prijatých

na reguláciu utečeneckej krízy *(illegale Migration/Einwanderung/abgelehnter Asylwerber/negativer Asylbescheid…)*. Podobne i prívlastky, ktorými je pomenovaný pôvod nositeľa obsadeného konkrétnym substantívom nie sú evaluatívneho charakteru *(… türkische Staatspräsident/Genfer Flüchtlingskonvention)*. Z uvedených dát v tabuľke môže byť reč o subjektívnom hodnotení v prípade dvoch spojení, a síce *härtere Strafen* a *besseren Schutz*, ktoré v sebe zahŕňajú reflexiu určitého stavu, jeho zhodnotenie a následné vyjadrenie vlastných požiadaviek, potrieb. V prvom prípade nedokladujú širšie kontexty všetkých zistených výskytov spojitosť s deliktami utečencov, v druhom prípade sa ukazuje presne opačná tendencia, a síce ako potreba *lepšej ochrany* vonkajších hraníc pred utečencami.

Anti-islamistický postoj vs. iné obsahové prvky pravicového populizmu

Na anti-islamistický postoj pravicových populistických strán medzi nimi i FPÖ možno nazerať i vo vzťahu k iným viac-menej ťažiskovým ideologickým prvkom. Pri práci s jazykovým materiálom ide o nevyhnutnosť prekročiť rámec výrazu, príp. slovného spojenia a potrebu zohľadniť ich širší kontextuálny rámec presahujúci často i úroveň vety. Tabuľka 3 (viď nižšie) exemplifikuje rozmanitosť kontextuálneho rámca jazykových jednotiek vzťahujúcich sa na problematiku utečencov, ktorá zároveň odráža tematizovanie ďalších ideologických prvkov vo vzťahu k nej, a to najmä skeptického postoja voči nadštátnym inštitúciám (EU), anti-elitarizmus vo vzťahu k iným kultúrnym a náboženským menšinám a neustále vytváranie akéhosi obrazu nepriateľa poukazovaním na pôsobenie týchto menšín v Rakúsku a ich profitovanie z „pobytu“ najmä v sociálnej sfére, ako i vo vzťahu k vládnucim elitám, polarizácia postojov k predmetnej záležitosti a patriotizmus, ktorý možno v reálnom použití jazyka postrehnúť vďaka používaným substantívam, ako napr. *Haus/Heimat/Land/Österreich* a privlastňovacieho zámena *unser/unsere/unser,* eventuálne dodatočne atribuovaného prídavným menom, alebo zdôrazňovaním seba, obyvateľov Rakúska *(wir Österreicher)* ako tých, ktorí sú v práve.

Tab. 3: Anti-islamistický postoj vs. iné konštitučné prvky pravicového populizmu v publicistických textoch FPÖ - exemplifikácia kontextuálneho rámca v korpuse *Neue Freie Zeitung*

Tematizovanie problematiky utečencov vo vzťahu ideologickému prvku "patriotizmu"	1. (Nur so können wir jetzt unsere zahlreichen Forderungen unter anderem zu den Themen **Zuwanderung und Asyl** umsetzen.) Denn wir wollen, dass wir *Österreicher Herr im eigenen Haus* bleiben. Wir bringen Österreich wieder auf die Überholspur. *Unsere geliebte Heimat* hat sich eine gute Zukunft verdient. 2. *Schutz* und *Sicherung unserer Grenzen*.
Akcentovanie krajín-partnerov s rovnakým pohľadom na problematiku utečencov	3. Herbert Kickl und Viktor Orbán: Einigkeit bei der **Einwanderungspolitik**. ten. In all diesen Fragen ist *Ungarn* ein *Partner für Österreich*." 4. Die *ungarische Regierung* verweigert weiterhin die **Aufnahme von Flüchtlingen** nach einem von Brüssel vorgeschlagenen Schlüssel und wird von Berlin deshalb scharf kritisiert.
Tematizovanie problematiky utečencov vo vzťahu k negatívnym následkom ich príchodu/ nažívania v cieľovej krajine (trestná činnosť)	5. Die *Kriminalität* durch **Zuwanderer** hat in den vergangenen Jahren stark zugenommen. 6. Die blutige Antwort auf die "Willkommenskultur" *Messerattacken* von **Asylwerbern** als *Terror gegen Österreicher*. 7. Letzte Woche berichtete das UN-**Flüchtlings**hilfswerk (UNHCR) von einem *Anstieg der sexuellen Gewalt in den Aufnahmezentren* auf den Inseln Lesbos und Samos. Frauen und Kinder hätten jetzt *Angst* davor, nachts auf die Toilette zu gehen. 8. In der Vorwoche hatte in **abgelehnter Asylwerber**, der aufgrund von Fehlern in der behördlichen Kommunikation auf freiem Fuß war, eine dreiköpfige *Familie blindwütig mit einem Messer niedergestochen*. Die *drei Opfer* überlebten knapp. 9. Sieben tatverdächtige **Asylwerber** […]. "Härtere Strafen für *Vergewaltiger*!" "Die seit 2014 um mehr als 50 Prozent gestiegene Zahl der *Sexualstraftaten* zeigt, dass hier höchster Handlungsbedarf besteht […]."
Anti-elitarizmus a polarizácia postojov smerom k problematike utečencov	10. Aber diese *Probleme wie Islamismus* oder organisierte *Kriminalität* hat **die EU** schon längst importiert, ohne dass diesen Ländern damit geholfen wurde. 11. **Brüssel** *afrikanisiert Europa*. 12. Sie **(Merkel)** war es, die im Alleingang die *Migrationswelle zur europäischen Krise* eskalieren ließ. 13. (SPÖ importierte Kriminalität) Die **Wiener SPÖ** und ihr **Neo-Bürgermeister Michael Ludwig** haben mit der rot-grünen *"Willkommenspolitik" die Migrantenkriminalität* nach Wien *importiert*.

Socio-ekonomický status utečencov v cieľovej krajine	14. **Die Asylwerber** haben *kaum Aufsicht auf einen Arbeitsplatz*, sie *weigern sich, sich zu integrieren* und nutzen daher die besseren *kriminellen Möglichkeiten* in den Städten. 15. **Asylanten** erhalten *die gleichen Unterstützungsleistungen wie Österreicher:* ein Beweis für die Ungerechtigkeit gegenüber den heimischen Steuerzahlern", kritisierte FPÖ-Sozialsprecher Marco Triller. 16. **Gelebter Islam** *statt Integration an den Schulen* in Wien. 17. (Radikalisierung in Grazer *Moscheen* und Kulturkampf im Klassenzimmer – [...].) An zahlreichen *Schulen* bilden **moslemische Schüler** mit einem konservativen bis fundamentalistischen Gedankengut mittlerweile die absolute Mehrheit.
Akcentovanie typickej/ povinnej odevnej súčasti u žien moslimského vierovyznania (negatívny pohľad)	18. Das **Kopftuch** an Kindern ist das *Ergebnis der Sexualisierung der Frau bis ins Kindesalter.* 19. "Das **Kopftuch** ist eindeutig ein *Ausdruck des politischen Islam*, dessen Einfluss wir in Österreich wieder zurückdrängen wollen und müssen. 20. **Frauenfeindlichkeit** und **islamischen Antisemitismus** dürfen wir nicht dulden, auch nicht unter dem Deckmantel der Religionsfreiheit. (Ich bin Mutter und möchte, dass meine Kinder in einer friedlichen Welt aufwachsen.)

Záver

Každá politická strana, každé hnutie sa snaží svoje hodnotové prvky prezentovať navonok čo najefektívnejšie. Či je to agresívnejším alebo umierneným spôsobom, záleží od samotných aktérov, konkrétnej problematiky, adresáta, média a v neposlednom rade od sledovaného zámeru. V predloženej prípadovej štúdii sme sa zaoberali jazykovým stvárnením anti-islamistického postoja pravicovou populistickou stranou FPÖ v straníckom magazíne *Neue Freie Zeitung* v časovom rámci 2013-2018. Vďaka počítačovému spracovaniu textov vo forme jazykového korpusu sme mohli prostredníctvom korpusového manažéra *Sketch Engine* nazerať na jazykové jednotky z pohľadu frekvencie, i z pohľadu kontextuálneho zasadenia, t.j. ich kookurencií, pričom môžeme konštatovať nasledovné:

- východiskový textový materiál vykazuje relatívne vysokú mieru tematizácie problematiky utečencov/imigrácie;
- politická dôležitosť *prisťahovalectva* (tzv. utečenecká kríza) a všetkých jeho aspektov sa ukazuje nielen v častom zdôrazňovaní negatívneho postoja k tejto problematike v celej jej šírke, ale i v tom, že ho možno vnímať aj ako akýsi kľúčový prvok, vo vzťahu ku ktorému „vynikajú“ iné ideologické prvky pravicového populizmu, a to i v analyzovanom textovom materiáli;

- na pozadí jazykového stvárnenia anti-islamistického postoja pravicovou populistickou stranou FPÖ možno postrehnúť i prítomnosť iných konštitučných prvkov (pravicového) populizmu, ako skeptický pohľad voči EÚ, anti-elitarizmus, polarizáciu alebo patriotizmus;
- z pohľadu lexiky je daná oblasť/problematika jazykovo stvárnená jednak výrazmi, ktoré sa už výrazovou stránkou priamo dotýkajú aktérov, samotného procesu, alebo niektorej z jeho súčastí, pričom tu možno postrehnúť výrazovú pestrosť dosiahnutú používaným synonymných výrazov, jednak jazykovými jednotkami, ktoré možno interpretovať v úzkej spojitosti s danou oblasťou až na základe analýzy ich kontextuálneho rámca, a v neposlednom rade aj jazykovými jednotkami typu vlastných podstatných mien, ktoré evokujú priamu spojitosť s predmetnou oblasťou;
- s ohľadom na expresívnosť jazykového stvárnenia anti-islamistického postoja možno síce konštatovať podiel jazykových jednotiek pomenúvajúcich negatívne skutočnosti, nejde však o vulgarizmy ani výrazy, ktoré by už po formálnej stránke vzbudzovali dojem nezvyčajnosti.

Literatúra

BALÁSZ, M. (2017): *Silná politická polarizácia, nevraživosť, politická neznalosť. Kam to povedie?,* <http:/marianbalasz.sk/silna-politicka-polarizacia-nevrazivost-politicka-neznalost-kam-povedie/> [6. 7. 2019].

DIECKMANN, W. (2005): Demokratische Sprache im Spiegel ideologischer Sprach(gebrauchs)konzepte. In: KILIAN, J. (eds.): *Sprache und Politik: Deutsch im demokratischen Staat.* Dudenredaktion, s. 11-30.

GIRNTH, H. (2015): *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation.* Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

Neue Freie Zeitung, <http://nfz.fpoe.at > [6. 7. 2019].

NIEHR, T. (2017): Lexik – funktional. In: NIEHR, T.; KILIAN, J.; WENGELER, M. (Eds.): *Handbuch Sprache und Politik,* Bd. 1, s. 149-168. Bremen: Hempen.

NORDQUIST, R. (2017): *Persuasion and Rhetorical Definition,* <https://www.thoughtco.com/persuasion-rhetoric-and-compositiontion-1691617> [6. 7. 2019].

PRIESTER, K. (2019): Umrisse des populistischen Narrativs als Identitätspolitik. In: MÜLLER, M.; PRECHT, J. (eds.): *Narrative des Popu-*

lismus. Erzählmuster und -strukturen populistischer Politik. Wiesbaden: Springer VS, s. 11-26.
PRIESTER, K. (2012): „Wesensmerkmale des Populismus.“ In: *Aus Politik und Zeitgeschichte,* Vol. 62, s. 3-9. Bundeszentrale für politische Bildung, <https://www.bpb.de/politik/> [6. 7. 2019].
SketchEngine (umiestnenie korpusu NFZ), <https://app.sketchengine.eu> [6. 7. 2019].
ŠTEFANČÍK, R (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R.. (ed.): *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

Mgr. Simona Fraštíková, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Department of German
Faculty of Arts
University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava

Email Address: simona.frastikova@ucm.sk

Ideológia a jazyk teroristickej organizácie ETA

Sofia Tužinská

Abstract

Ideology and Language of the Terrorist Organization ETA. *The term terrorism is now widely used, but not always correctly. What is terrorism? Where does it come from? Within the context of who and what activity is it used? Terrorism has many forms and one of them is the Basque terrorist organization ETA, which has been operating in Spain for almost 60 years. The aim of this ultra-left-wing organization was to achieve an independent Basque State. To achieve this goal, ETA used various acts of violence, but also verbal attacks. ETA has developed its own terminology which has been deforming reality and influencing public opinion. This terminology has become so popular for some time that it was not only an instrument of propaganda of a terrorist organization, but also part of a speech by high-ranking politicians and professionals working in the mass media.*

Kľúčové slová: terorizmus, ETA, ideológia, jazyk, eufemizmus.
Keywords: terrorism, ETA, ideology, language, euphemism.

Úvod

Politický jazyk alebo jazyk o politike sa v súčasnosti vyčleňuje ako jeden z funkčných štýlov a venuje sa mu čoraz viac pozornosti zo strany lingvistov. Politický jazyk má špecifické a konkrétne ciele a jedným z nich je aj propaganda politických názorov a hnutí a ich ideologické vplývanie či manipulácia so širokými masami. V tomto aspekte sa do istej miery zhoduje aj s jazykom terorizmu/teroristických skupín, ktoré využívajú špecifickú terminológiu na propagandu svojej ideológie, na dosiahnutie primárneho cieľa a na vytváranie skreslenej reality, za ktorou sa skrývajú protizákonné a násilné akty páchané na priamych a nepriamych obetiach. Nasledujúce kapitoly sa venujú definovaniu termínu terorizmus, ktorý je v súčasnej dobe veľmi pertraktovaný. Následne ponúkame stručný pohľad na baskickú teroristickú organizáciu ETA a uvádzame jej hlavné ideologické princípy, od ktorých sa odvíja aj terminológia, ktorou táto organizácia operovala za účelom zastrašovania, ovplyvňovania verejnej mienky, ako aj za účelom vlast-

nej propagandy. Terminológiu začleňujeme do dvoch skupín: slová pochádzajúce zo španielčiny a slová pochádzajúce z baskičtiny, ktoré boli istú dobu natoľko zaužívané, že boli dokonca normalizované a nachádzajú sa v Slovníku španielskej kráľovskej akadémie.

Čo je to terorizmus?

Termín terorizmus (z latinského *terrete*, teda vyvolávať strach) je v súčasnej dobe veľmi frekventovaný a takmer každodenne sa s ním stretávame prostredníctvom masmédií, v tlači, prejavoch politikov, politológov a iných odborníkov, ale aj v rozhovoroch a komentároch na sociálnych sieťach bežných ľudí, ktorí tento termín často nepoužívajú správnym spôsobom alebo si dostatočne neuvedomujú jeho skutočný význam.

V Synonymickom slovníku slovenčiny je termín terorizmus nahradený slovenským termínom násilie. V akademickom Slovníku cudzích slov je pojem terorizmus definovaný ako „systém uskutočňovania teroru, hrôzovláda, krutovláda“ a v Slovníku slovenského jazyka podobne, ako „systém teroru, násilia, zastrašovania, hrôzovláda“ a nakoniec, podľa Španielskej kráľovskej akadémie je terorizmus „sled násilných akcií, ktoré sú vykonávané za účelom rozpútať teror.“ Spomínané definície sú veľmi stručné a až príliš sa držia doslovného výkladu daného termínu, pričom vo všetkých troch opätovne figuruje slovo teror, teda strach. De la Corte Ibáñez pokladá slovo strach pri definícii terorizmu za kľúčové, ale zároveň dodáva, že správnejšie je používať slovo strach „v popise hlavného psychologického efektu, ktorý v rôznych stupňoch intenzity, spôsobujú teroristické akcie medzi obeťami a svedkami, predovšetkým tými najbližšími; platí to v prípade hrozby zameranej proti možnej obeti pomocou listov alebo kresby na dverách jej domu, i v prípade samovražednej explózie lietadla-bomby, ktoré narazilo na najvyšší mrakodrap v New Yorku“ (Ibáñez 2009: 17). Zároveň svoju definíciu terorizmu upresňuje na základe skúmania francúzskeho sociológa Raymonda Arona, ktorý popisuje terorizmus ako psychologickú vojnu. „Aronova teória je úplne zmysluplná, pretože počet jednotlivcov, ktorí sú priamymi cieľmi teroristických hrozieb alebo atentátov, je vždy značne nižší než celkový počet osôb, ktoré sú (psychologicky) týmito útokmi a hrozbami zastrašené“ (Ibáñez 2009: 17). Ak teda zoberieme do úvahy fakt, že počas pôsobenia teroristickej organizácie ETA od roku 1958 do roku 2018, teda v priebehu 60 rokov v dôsledku atentátov zahynulo presne 873 ľudí, vzniká tu obrovská disproporcia medzi reálnou a možnou hrozbou. Strach vyvolaný psychologickou reakciu na vnímanie možnej hrozby, že by sa ktokoľvek z nás mohol stať možnou obeťou teroristického útoku, je teda kľúčový fak-

tor, ktorým teroristické organizácie operujú. Ibáñez teda ukončuje svoj výklad definíciou terorizmu, ktorá je vzhľadom na súčasnú dobu presnejšia a komplexnejšia: „Ide o premyslenú sériu násilných a zastrašujúcich činov, ktoré mieria proti nebojujúcim obyvateľom a sú naplánované tak, aby psychologicky zapôsobili na omnoho väčší počet osôb, ako na priame obete, a tak poslúžili k dosiahnutiu konkrétneho, takmer vždy politického cieľa“ (Ibáñez 2009: 19).

Pojem terorizmus v modernom ponímaní vznikol koncom osemnásteho storočia po vyhlásení Francúzskej revolúcie a tento jav zadefinovali samotní revolucionári. Občianske cnosti, ktoré sa snažil zaviesť do praxe nový Robesperrovov diktatoriálny režim, bolo možné šíriť iba formou zastrašovania. Jeho jakobínska diktatúra, označovaná ako teror (régime de terreur), sa skončila Termidorským prevratom v roku 1794, avšak pojem teror a terorizmus „ako uvádza v dodatku z roku 1798 slovník Francúzskej akadémie“ (Ibáñez 2009: 4) sa stal súčasťou novodobej terminológie aj s jeho pejoratívnou konotáciou.

Štyri fázy terorizmu podľa Rapoporta

Ibáñez uvádza vo svojej štúdii Logika terorizmu podľa Davida C. Rapoporta, jedeného z najuznávanejších historikov, ktorý sa zaoberá novodobým terorizmom, štyri časové cykly, teda teroristické vlny, počas ktorých rôzne teroristické skupiny pôsobiace v rôznych geografických územiach vyvíjali teroristické akty. Prvá teroristická vlna sa datuje do cárskeho Ruska (1880), počas ktorej ruskí anarchisti systematicky vyvražďovali osobnosti pôsobiace v politike. Svoje činy ospravedlňovali tzv. humánnejším spôsobom revolúcie, pretože teroristické útoky mierené na konkrétne obete, výrazne znížili počet obetí, k akým dochádza v prípade masových bojov (vojna, partizánska vojna...). Druhú vlnu terorizmu Rapoport označuje ako „protikoloniálnu“ (1917-1965) a jej hlavným motívom bolo formovanie nových nezávislých štátov s vedomím práva na sebaurčenie národov. „Na konci daného obdobia prispel i terorizmus k vývoju medzinárodnej atmosféry, ktorá umožnila vznik niekoľkých nezávislých štátov v Írsku, Izraeli, na Cypre alebo v Alžírsku.“ (Ibáñez 2009: 7) a to práve preto, že počas druhej vlny terorizmu si teroristi začali uvedomovať, aké je dôležité, aby sa o ich činnosti dozvedala široká verejnosť. V tejto fáze sa teroristické činy stali nástrojom propagandy teroristických skupín. Tretia vlna terorizmu sa spája z internacionalizáciou teroristických skupín, ktoré boli často napojené aj na bezpečnostné sily štátov alebo na zahraničné tajné služby. Do tejto skupiny spadá aj baskická teroristická organizácia ETA, ktorej sa podrobnejšie ve-

nujeme v nasledujúcej kapitole. Štvrtá teroristická vlna vznikla okolo roku 1979, počas ktorej náboženské skupiny útočili na jednotlivcov, skupiny alebo na štáty, ktoré považujú za nepriateľa ich náboženskej komunity (Ibáñez 2009: 6-9).

Euskadi Ta Askatasuna (ETA)

Baskická teroristická organizácia ETA bola založená v roku 1958 a v roku 2011 vyhlásila absolútne prímerie a definitívne ukončenie svojej činnosti. Pod skratkou ETA rozumieme *Euskadi Ta Askatasuna*, čo v preklade z baskičtiny znamená *Baskicko a sloboda*. V roku 1952, teda v období, kedy získala diktatúra generála Franca silnejšiu medzinárodnú podporu, vznikla v Bilbau študentská organizácia Ekin. Aktivity tejto skupiny sa spočiatku obmedzovali na tajné stretnutia, pri ktorých mladí ľudia viedli debaty o baskickej histórii, kultúre a jazyku. V roku 1953 Ekin nadviazal prostredníctvom Baskickej Národnej strany kontakt s jej mládežníckou organizáciou EGI (Euzko Gaztedi Indarra) a obe organizácie sa spojili. No už v roku 1958 vnikol v organizácii ideologický rozkol, ktorý viedol k jej rozpadu. Bývalí členovia Ekinu totiž proklamovali stratégiu otvoreného boja za ideu samostatného Baskicka, v ktorej ich utvrdzovali aj mnohopočetné boje za nezávislosť v krajinách tretieho sveta. V roku 1958 teda vznikla ETA v podobe, v akej sa neslávne dostala do celosvetového povedomia a jej pôsobenie bolo odsúdené mnohými medzinárodnými organizáciami.

Ideológa organizácie ETA je možno najvýstižnejšie obsiahnutá v symbole organizácie, ktorého autorom je Félix Likiniano, baskický anarchista, ktorý spolupracoval s organizáciou z exilu v Taliansku. Na anagrame je znázornená sekera ovinutá hadom a sprevádza ich nápis *Bietan jarrai*, čo v preklade znamená „Nasledovať oboje“, teda bojovať fyzickou silou, ktorú predstavuje sekera a využívať ľstivosť, či politickú silu znázornenú hadom. Tento symbol sa objavoval na plagátoch, fasádach domov, letákoch, či zástavách, ktoré využívali prívrženci ideológie samostatného Baskicka pri rôznych spoločenských podujatiach alebo demonštráciách. Ideológia organizácie ETA sa zakladala na ultraľavičiarstve a proklamovala nezávislosť, patriotizmus a potrebu spoločenských zmien, pričom jej hlavným cieľom bolo v počiatkoch jej pôsobenia vytvorenie samostatného štátu, no neskôr, po sérii útokov na menej významných provinčných politikov stratila organizácia podporu širokej verejnosti a tak sa v priebehu jej ďalšieho vývoja stalo dôležitejším cieľom zachovanie samotnej organizácie.

„Štruktúra organizácie bola dosť hierarchická a mala dve úrovne riadenia. Na najvyššom stupni sa nachádzal výkonný výbor ôsmich uznávaných

vodcov, ktorí sa stretávali každý mesiac. Kontrolovali tri zásadné oblasti: vojenskú, hospodársku a politickú; politická zahrňovala aj funkciu komunikácie a propagandy a medzinárodné a regionálne vzťahy. Druhý stupeň tvorili členovia poverovaní konkrétnymi úlohami; išlo asi o 18 osôb vrátane ich pomocníkov (teda okolo 70 ľudí). Prvý článok kontroloval aj ich činnosť (Ibáñez 2009: 223). Je známe, že niektorí členovia organizácie v nej pôsobili dokonca na čiastočný alebo celý úväzok a bol im vyplácaný plat. Rádoví členovia ETY vykonávali rôzne činnosti. Nebola to len príprava atentátov, ale aj nadväzovanie kontaktov so zahraničnými organizáciami, zabezpečovanie falošných dokumentov, úkrytov, nákup zbraní, zásobovanie potravinami či šatstvom.

Organizácia ETA vykazovala vrchol svojej činnosti v rokoch 1978-1980 a prihlásila sa k 2604 atentátom, pri ktorých prišlo o život 758 ľudí a približne 2000 ľudí bolo zranených. Najviac obetí pochádzalo z Baskicka, Navarry a centrálnej oblasti Španielska. Medzi zavraždenými boli príslušníci z radov vojakov a polície, politici, právnici, podnikatelia, novinári, umelci, ale aj civilisti. V kruhoch širokej verejnosti zarezonoval zrejme najviac atentát z 30. decembra 2006 na Madridskom letisku Barajas, pri ktorom zahynuli dvaja ľudia a približne dvesto bolo zranených.

K násilným metódam, ktoré využívala organizácia na dosiahnutie svojich cieľov patrili predovšetkým:

- **atentáty**: tie sa vykonávali buď priamym výstrelom do zátylku obete na krátku vzdialenosť alebo nastražením tzv. *coche bomba*, automobilov, na ktoré bola nainštalovaná výbušnina a tie sa potom umiestňovali v predpokladanom mieste výskytu obete
- **vydieranie**: bohatí podnikatelia museli platiť tzv. *revolučnú daň*. Z týchto príjmov ETA získavala zdroje na nákup zbraní a zabezpečenie fungovania organizácie
- **únosy**: tie predstavovali trest na neplatenie *revolučnej dane*
- **nátlak formou prenasledovania**: vyhrážky, anonymné listy, plagáty, hanlivé nápisy na fasádach domov politických nepriateľov a iných verejných priestranstvách

Práve propagačné materiály teroristickej organizácie ETA a prejav jej členov v anonymných listoch, na plagátoch a iných verejných priestranstvách odráža to, čo nazývame jazykom terorizmu.

Ideológia a jazyk terorizmu

Ideológia príznačná pre teroristickú skupinu predstavuje to, z čoho sa následne odvíja aj jazyk, ktorým skupina operuje a to poväčšine za účelom

propagandy skupiny a jej aktov alebo za účelom vyjednávania, dosiahnutia stanoveného cieľa, či zastrašovania alebo hanobenia ideologických nepriateľov. Pri definovaní pojmu ideológia sa budeme pridržiavať Ibáñezovej teórie, keďže je cielene zameraná na definovanie ideológie terorizmu alebo teroristických skupín. Ideológia je teda „...každý komplex viery zdieľanej členmi jednej skupiny, ktorý určuje ich postoj voči spoločensko-politickému poriadku a orientuje ich správanie spôsobom v súlade s danými postojmi. Existencia ideológie, ktorá zbavuje legitimity platný spoločensko-politický systém a nariaďuje jeho transformáciu násilnými prostriedkami, je nevyhnutnou podmienkou na to, aby spoločenská skupina alebo hnutie praktizovali terorizmus (Ibáñez 2009: 173). Ideológia teroristickej organizácie ETA sa zakladala na etnonacionalistickom myšlienkovom systéme a zároveň sa stotožňovala s ľavicovými ideami a to všetko pod optikou extrémizmu. Podľa Ibáñeza je extrémizmus teroristickej ideológie daný argumentmi, ktoré ospravedlňujú tri presvedčenia teroristických skupín a to, že existuje nepriateľ, ktorý ciele teroristov a priori odmieta, že daný cieľ nemožno dosiahnuť pomocou reforiem, ale iba radikálnou zmenou a že násilie je najlepšou metódou na ovplyvnenie spoločenskej a politickej situácie (Ibáñez 2009: 178). Z ideológie, o ktorú sa opierala teroristická organizácia ETA teda vyplýva, že aj jazyk jej ústnych, či písomných prejavov bude nacionalistický, proľavicový, extrémistický, militantný (pripomeňme, že cieľom skupiny ETA je boj za nezávislosť Baskicka), diskriminujúci/deliaci, pretože ETA používa iný slovník v spojitosti s prívržencami skupiny a jej aktivitami a iný v spojitosti so skupinou ideologických nepriateľov, či voči štátnemu aparátu a predovšetkým manipulatívny, pretože využíva všetky dostupné prostriedky, aby skresľoval alebo prikrášľoval realitu a zároveň istým spôsobom ospravedlňoval aktivity skupiny hraničiace alebo prekračujúce zákon.

Zakladateľ tzv. Würtzburskej školy, známy pedagóg, psychológ, lingvista a psychológ Karl Bühler popisuje vo svojej štúdii Teória jazyka tri základné funkcie jazyka, tzv. triádu", na základe ktorej vieme lepšie pochopiť, ako teroristické skupiny používajú jazyk. Za prvú funkciu jazyka pokladá jeho reprezentatívnu alebo referenčnú funkciu, ktorá opisuje realitu. Druhá funkcia jazyka je expresívna alebo emocionálna, ktorá sprostredkováva pocity, myšlienky a duševné rozpoloženie a tretia funkcia je apelatívna a jej cieľom je vplývať prostredníctvom slova na ľudské správanie (Bühler 1979: 171). Podľa predchádzajúcej charakteristiky ideológie a jazyka terorizmu, prívrženci teroristických skupín využívajú predovšetkým expresívnu a apelatívnu funkciu jazyka, zatiaľ čo reprezentatívna funkcia jazyka je potláčaná, pretože teroristi nepropagujú realitu takú aká je, ale ju prostredníctvom

slova deformujú, prikrášľujú a ich cieľom je útočiť na iracionálnu, pocitovú zložku publika, aby získali čo najviac priaznivcov.

Jazyk teroristickej skupiny ETA sa tiež líši v závislosti od toho, či sa nachádzala v období priameho konfliktu alebo dočasného prímeria. Terminológia teroristov v čase otvorených konfliktov mala militantný charakter a cieľom diskurzov bolo sprostredkovať baskickému obyvateľstvu informácie o tom, že existuje spoločný nepriateľ vlasti a nevyhnutný konflikt a prostredníctvom slova manipulovať s verejnosťou a primäť ju k sympatizovaniu s praktikami ako vydieranie, vraždenie politických nepriateľov či používanie zbraní. V obdobiach prímeria mala terminológia členov ETA pacifistický charakter a teroristi používali rôzne sofistikované výrazy za účelom zmierňovania pohľadu na zločiny, ktorých sa organizácia dopustila. V oboch prípadoch nachádzame spoločného menovateľa a tým je manipulácia s realitou, ktorá sa v ich diskurzoch realizuje pomocou širokej škály eufemizmov alebo dysfemizmov.

Je isté, že 60 rokov aktívneho pôsobenia organizácie ETA v Baskicku a za jeho hranicami zanechalo hlboké stopy nie len na baskickej spoločnosti ale aj zvyšku Španielska. Počas tohto obdobia sa španielčina rovnako ako baskičtina stala jazykom politickej komunikácie medzi zainteresovanými stranami a preto sa časť terminológie súvisiacej s aktivitami a ideológiou organizácie ETA udomácnila v masmédiách v španielčine a časť v baskičtine. V španielčine sa zároveň normalizovalo používanie niektorých slov baskického pôvodu a mnohé z nich nájdeme aj v akademickom slovníku RAE:

- **zulo** (v preklade z baskičtiny: diera): tento termín označuje tajnú skrýšu malých rozmerov uprostred lesa, v ktorej teroristi zadržiavali obete únosov
- **txakurra** (v preklade z baskičtiny: pes): termín, ktorým teroristi označovali príslušníkov bezpečnostných zložiek
- **cipayo** (z portugalčiny: vojak v službách Francúzska, Portugalska alebo Británie v XVIII. a XIX. storočí, pričom sa tento termín rozšíril na označovanie ľudí narodených v kolonizovaných územiach v službách kolonizátorov): tento termín príslušníci ETA používali na označenie príslušníkov baskickej polície
- **kale borroka** (v preklade z baskičtiny: pouličná bitka): v deväťdesiatych rokoch minulého storočia sa prívrženci ETA dopúšťali na uliciach miest v Baskicku vandalizmu, ktorý bol známy pod pojmom „mestský terorizmus“ alebo označovaný aj eufemizmom „pouličná bitka“
- **ekintzas** (v preklade z baskičtiny: akcie): eufemizmus, ktorým teroristi označovali svoje zločiny: atentáty, vraždy...

- **mugalari** (z baskického muga, teda hranica): týmto termínom sa označovali príslušníci ETA, ktorí pomáhali teroristom pri ilegálnom prechode cez španielsko-francúzske hranice, boli to teda prevádzači
- **gudari** (v preklade z baskičtiny: vojak, bojovník): termín, ktorý označoval teroristov, príslušníkov ETA

Členovia organizácie ETA používali na dosiahnutie svojho cieľa a na šírenie svojej ideológie aj termíny v španielskom jazyku, ktoré si často nekriticky osvojovali aj masmédiá. Z eufemizmov s teroristickým pozadím vyberáme nasledovné:

- **activista** (v preklade zo španielčiny: aktivista): podľa RAE je to osoba, ktorá sa aktívne podieľa na propagande strany alebo spoločnosti, ku ktorej patrí a bojuje za spoločenské alebo politické zmeny. Tento eufemizmus v súvislosti s označovaním vstúpencov ETA nahrádza pojem terorista.
- **cárcel del pueblo** (zo španielčiny: väzenie): ETA aj takto nazývala ilegálne úkryty, kde zadržiavala obete únosov
- **comando** (zo španielčiny: komando): termín na označenie teroristickej skupiny
- **conflicto vasco** (zo španielčiny: baskický konflikt): tento eufemizmus zahŕňa všetky násilné praktiky teroristickej skupiny ETA počas jej pôsobenia, teda atentáty, únosy, vydieranie, zastrašovanie atď.
- **ejecución** (zo španielčiny: poprava): tento termín označuje vykonanie rozsudku smrti, avšak teroristi si ho privlastnili na označovanie vrážd politických a ideologických nepriateľov
- **grupo armado** (zo španielčiny: ozbrojená skupina) eufemizmus na označenie teroristickej skupiny
- **impuesto revolucionario** (zo španielčiny: revolučná daň): eufemizmus na označenie vynútených poplatkov, tzv. výpalné
- **miembro liberado** (zo španielčiny: nezávislý/samostatný člen): eufemizmus na označenie plateného člena teroristickej organizácie vykonávajúceho „popravy“
- **paz** (zo španielčiny: mier): eufemizmus, za ktorým sa ukrýva konečný cieľ skupiny ETA, teda vyhlásenie samostatného nezávislého štátu, čo je však v rozpore s Ústavou Španielska
- **refugiado** (zo španielčiny: utečenec): zatiaľ čo termínom utečenec označujeme človeka, ktorý je nútený nedobrovoľne utiecť zo svojej krajiny, pretože je prenasledovaný alebo v nej vládne zlá politická situácia či prebieha vojna, ETA ním označovala členov, ktorí sa dopustili nezákonnej činnosti a utiekli za hranice, aby sa trestno-právnej zodpovednosti

- **tregua** (zo španielčiny: prímerie): tento termín používala ETA počas obdobia, kedy nevykonávala atentáty, avšak vo svojej činnosti pokračovala napríklad formou pouličného násilia či vandalizmu.

Záver

Ako sme už uviedli, terminológia, ktorú používala ETA, mala za cieľ manipulovať s verejnou mienkou a transformovať realitu. Túto terminológiu si v čase najintenzívnejšej aktivity baskickej teroristickej organizácie osvojili nielen jej členovia, ale aj široká verejnosť, politickí predstavitelia a masmédiá. Bežne s ňou operovali najčítanejšie španielske periodiká ako El País, El Mundo, ABC, La Vanguardia, El Correo a iné. Úlohou masmédií je však sprostredkovávať verejnosti objektívne informácie a pomenovávať veci pravým menom. Vyvstáva teda otázka, prečo takýmto nekritickým spôsobom asimilovali terminológiu terorizmu politici, diplomati, príslušníci polície, vojska, novinári atď.? Za odpoveďou môže stáť práve úvodná definícia terorizmu, v ktorej sa hovorí o zastrašujúcich činoch, ktoré majú psychologicky zapôsobiť na širší okruh osôb, ako na priameho nepriateľa. Luis Veres vo svojej štúdii Rétorika terorizmu hovorí, že medzi novinármi a teroristami existuje nebezpečná symbióza, pretože novinári reagujú na aktivity teroristov a vytvárajú platformu propagandy, bez ktorej by teroristická činnosť istým spôsobom stratila svoj význam (šírenie teroru/strachu). Správy o teroristických aktivitách (útokoch/atentátoch) sa nemôžu šíriť bežným spôsobom, pretože by mohli mať nežiadúci etický a spoločenský dopad. Zverejňované informácie, okrem iného, môžu negatívne ovplyvňovať vyšetrovanie teroristických zločinov a ak sú podané necitlivo, môže sa v nich potierať rešpekt voči pozostalým po obetiach útokov (Veres 2006).

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA/*Inovácia jazykovej prípravy ekonómov, diplomatov a kultúrnych mediátorov – digitálna učebnica španielskeho jazyka zameraná na odbornú prax 007EU-4/2018.*

Literatúra

Bühler, K. (1979): *La teoría del lenguaje*. Madrid: Alianza.
Ibáñez, de la Corte, L. (2009): *Logika terorismu*. Praha: Academia.
Veres, L. (2006): *La retórica del terror. Sobre lenguaje, terrorismo y medios de comunicación*. Madrid: Ediciones de la Torre.

Kontakt:

Mgr. Sofia Tužinská, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: sofia.tuzinska@euba.sk

Vzťahy USA a KĽDR reflektované v tweetoch prezidenta Trumpa

Eva Maierová

Abstract

The Relations Between the USA and North Korea Reflected in Tweets by President Trump. *The relations between the United States of America and the Democratic People's Republic of North Korea have recently been developing dynamically: from testing of nuclear weapons by North Korea, via historically first meeting of heads of both countries in Singapore in 2018, up to the failed summit in Hanoi, Vietnam at the beginning of 2019, followed by further ballistic missiles testing. All these events are reflected in Donald Trump's comments on Twitter, which are being analysed in this paper beginning with the inauguration of the 45th US President until present-day, focused, among others, on changes in Donald Trump's expressions towards North Korea's leader, Kim Jong-un.*

Kľúčové slová: Donald Trump, Twitter, tweet, Severná Kórea
Keywords: Donald Trump, Twitter, tweet, North Korea

Úvod

Pre pochopenie vzťahov medzi Spojenými štátmi americkými (USA) a Kórejskou ľudovodemokratickou republikou (KĽDR) je nevyhnutný aspoň krátky exkurz do histórie.

Korene súčasného napätia, a to nielen medzi USA a KĽDR, ale i medzi Severnou Kóreou a jej susedmi či ďalšími demokratickými krajinami je treba hľadať predovšetkým vo výsledkoch druhej svetovej vojny na Kórejskom polostrove, ktorý bol predchádzajúcich 35 rokov pod nadvládou Japonska. Spoločný slobodný štát sa však po skončení vojny nestal skutočnosťou. Kórejský polostrov si pozdĺž 38. rovnobežky medzi sebou rozdelili Sovietsky zväz a Spojené štáty. Južná Kórea sa dostala pod americkú vojenskú správu a Severná Kórea bola okupovaná sovietskymi vojenskými jednotkami, čo znamenalo, že kým na juhu išlo o kapitalistický režim, na severe bol presadzovaný komunizmus. Stret týchto dvoch protichodných ideoló-

gií nakoniec vyústil až do kórejskej vojny, ktorá sa stala „prvým horúcim konfliktom studenej vojny“ (Casey 2008; Genzor 2019).

Napriek snahe OSN o znovuzjednotenie Kórey prostredníctvom volieb v roku 1948, ktoré sa uskutočnili najprv len v južnej časti, bola 15. augusta 1948 vyhlásená Kórejská republika a 9. septembra 1948 nasledovalo vyhlásenie Kórejskej ľudovodemokratickej republiky na čele s Kim Ir-Senom, starým otcom dnešného vodcu KĽDR Kim Čong-Ila (Genzor 2019; Stewart 2009).

So Stalinovým súhlasom armáda Severnej Kórey napadla 25. júna 1950 územie Kórejskej republiky a vstúpila do Soulu o tri dni neskôr (Stewart 2009). Postup severokórejskej armády bol zastavený až vstupom USA a jednotiek OSN do vojny. Keď sa však armády priblížili k hraniciam Číny, prišlo k zapojeniu sa tejto veľmoci do kórejského konfliktu, ktorý trval až do 27. júna 1953, kedy bolo podpísané prímerie predstaviteľmi OSN, Číny a Severnej Kórey. Južná Kórea sa k dohode o prímerí nikdy nepripojila (Genzor 2009).

Napriek tomu, že sa kórejská vojna označuje v americkej historiografii aj ako „zabudnutá vojna“, niektorí dejepisci tvrdia, že ľudstvo nikdy nebolo bližšie tretej svetovej vojne ako práve v tomto konflikte (Malkasian 2009). Táto vojna „bez víťaza a bez mieru“ (Genzor 2019) poznačila do veľkej miery súčasné vzťahy KĽDR ku Kórejskej republike, Číne, USA i OSN v celosvetovom meradle.

V 21. storočí sa pozornosť sveta sústredila najmä na vývoj atómových zbraní severokórejským režimom a na denuklearizáciu Kórejského polostrova. Z tohto pohľadu je zaujímavé sledovať, ako sa toto dianie na medzinárodnej scéne odráža vo vyjadreniach 45. amerického prezidenta Donalda J. Trumpa, ktoré pravidelne publikuje na sociálnej sieti Twitter – jeho obľúbenej platforme pre komunikáciu s verejnosťou.

Výber výskumnej vzorky

Z Twitteru sme vyselektovali tweety účtu @realdonaldtrump v čase od jeho inaugurácie po koniec apríla 2019, teda konkrétne od 12. februára 2017, kedy bolo zverejnené jeho prvé vyjadrenie na tému Severnej Kórey, po 26. apríla 2019.

Pri vyhľadávaní sme využili aj archív, ktorý spravuje Brendan Brown pod názvom Trump Twitter Archive. Z neho boli vyexcerpované tweety obsahujúce aspoň jedno zo slov, resp. slovných spojení: *Korea, Kim, NoKo, rocket man.* Takto bolo získaných spolu 209 samostatných tweetov. Na tomto mieste je vhodné porovnať tento počet s počtom tweetov venovaných

Iránu, ktorých bolo od 20. januára 2017 do 15. júna 2018 len 37 (Maierová 2018), resp. pri použití rovnakého časového obdobia 20.1.2017 až 26. 4. 2019 sa *Iran* alebo *Iranian* našlo v 71 tweetoch, čo je temer trikrát menej ako v prípade Severnej Kórei.

Z celkového počtu 209 tweetov bolo pre potreby lingvistickej analýzy vylúčených 13 *retweetov,* t.j. identických tweetov iných osôb alebo organizácií, v tomto prípade išlo najmä o opakované publikovanie vyjadrení z účtu @foxandfriends. Analýze sme tak podrobili 196 tweetov účtu @realdonaldtrump.

Sentimentová a emočná analýza

Po vymazaní časových údajov a hypertextových odkazov bola výskumnná vzorka analyzovaná programami na obsahovú analýzu prostredníctvom internetovej stránky https://www.paralleldots.com/text-analysis-apis a na dolovanie textových dát – KH Coder.

V rámci sentimentovej analýzy sa rozlišujú tri typy výpovedí: pozitívne, neutrálne a negatívne. Emočná analýza je variabilnejšia a rozlišuje viacero nuancí rôznych emócií textu: šťastný, nahnevaný, vzrušený/plný očakávaní, sarkastický, smutný, strach, znudený.

Ako vidno z nasledujúceho grafu, sentimentová analýza preukázala veľkú prevahu negatívnych výpovedí, takmer 95 percent

Graf 1: Sentimentová analýza tweetov D. Trumpa o Severnej Kórei.

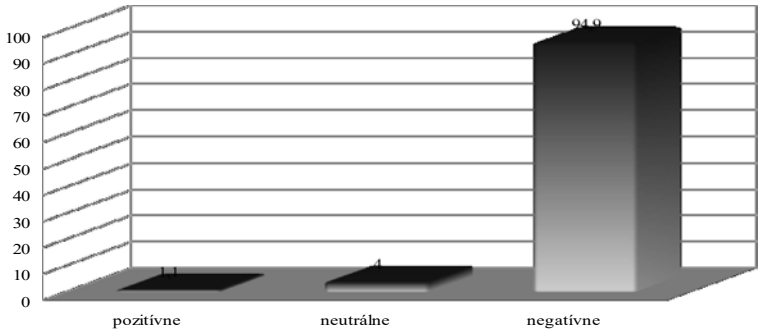

Výsledky sentimentovej analýzy nie sú v porovnaní s výsledkami emočnej analýzy prekvapivé. Viac než dve tretiny tweetov vyjadrujú hnev a len niečo viac ako tri percentá vyjadruje šťastie.

Graf 2: Emočná analýza tweetov D. Trumpa o Severnej Kórei

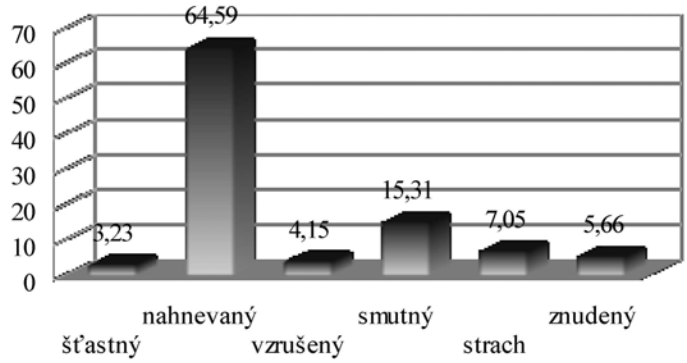

Kvantitatívna analýza

Vyexcerpovaných 196 tweetov bolo vyjadrených v 489 vetách 6 943 slovami. Z uvedeného vyplýva, že jeden tweet obsahoval priemerne 2,5 vety a bolo v ňom použitých 35,4 slov.

Najfrekventovanejšími plnovýznamovými slovami boli substantíva *meeting* (32x)*, time, people, relationship, thing;* a adjektíva, prvé tri s neoddiskutovateľným pozitívnym nábojom: *good, great, big, nuclear, economic.* Z nasledovného príkladu kolokácií slova *relationship* je zrejmé, že sa najčastejšie spája s akostnými prídavnými menami s kladným významom.

Obr. 1: Konkordačný výstup pre slovo *relationship*

Un of North Korea that our personal	relationship	remains very good , perhaps the term
they know what we must have .	Relationship	very good , let 's see what
Russia have been very helpful . Great	relationship	with Chairman Kim !.🏻 Very productive talks
the end of the previous administration ,	relationship	was horrendous and very bad things were
talks will be successful ? North Korea	relationship	is best it has ever been with
, in a short 15 months ,	relationships	built , hostages & remains ...🏻 The
I have a very strong and personal	relationship	. He and I are the only
Nonetheless , the President believes that his	relationship	with Kim Jong Un is a very
future , most likely after our Trading	relationship	with China is resolved . In the
to help with North Korea , where	relationships	with us are very good and the
that we meet and have a great	relationship	with Kim Jong Un , the same
happen , and North Korea , where	relationships	and trust are building .🏻 As everybody
Meeting went very smoothly and a good	relationship	was formed . Details of Summit are
's now focus on our important security	relationship	.🏻 Received message last night from Xi
to them `` I have a good	relationship	with Kim Jong Un " -LRB- of
said `` I 'd have a good	relationship	with Kim Jong Un , " a
out there realize that having a good	relationship	with Russia is a good thing ,

Zdroj: KH Coder.

Vývoj vzťahov USA a KĽDR v tweetoch prezidenta Trumpa

Prvý tweet po inaugurácii prezidenta Trumpa týkajúci sa Severnej Kórey bol uverejnený 12. februára 2017, teda iba jeden deň po tom, ako KĽDR vypálila prvú raketu stredného doletu do Japonského mora. V danom tweete bol link na spoločné vyhlásenie prezidenta USA a japonského premiéra, v ktorom okrem iného dôrazne žiadali Severnú Kóreu, aby sa vzdala svojho programu nukleárnych a balistických striel a nepodnikala ďalšie provokatívne kroky. Po tomto teste vykonala Severná Kórea v roku 2017 pätnásť ďalších testov, ktoré Donald Trump komentoval slovami: *North Korea is behaving very badly. They have been "playing" the United States for years. China has done little to help!* (17. 3. 2017), neskôr používajúc silnejšiu rétoriku: *The North Korean regime has pursued its nuclear & ballistic missile programs in defiance of every assurance, agreement, & commmitment it has made to the U.S. and its allies. It's broken all of those commitments...* (7. 11. 2017).

Veľmi často je táto téma spájaná s Čínou (a následne aj s obchodnou dohodou medzi USA a Čínou), ktorú americký prezident niekedy chváli, resp. je k čínskej politike chápavý:

Korea has shown great disrespect for their neighbor, China, by shooting off yet another ballistic missile...but China is trying hard! (29.5.2017),

President Xi of China has stated that he is upping the sanctions against #NoKo. Said he wants them to denuclearize. Progress is being made. (11. 11. 2017),

Please do not forget the great help that my good friend, President Xi of China, has given to the United States, particularly at the Border of North Korea. Without him it would have been a much longer, tougher, process! (27. 4. 2018).

Inokedy je k Číne oveľa menej zhovievavý:

North Korea is looking for trouble. If China decides to help, that would be great. If not, we will solve the problem without them! (11. 4. 2017),

Caught RED HANDED – very disappointed that China is allowing oil to go into North Korea. There will never be a friendly solution to the North Korea problem if this continues to happen! (28. 12. 2017).

Spôsob, akým prezident Trump komentuje tému testovania rakiet a nukleárneho programu sa po roku 2017 pomerne dramaticky mení, a to predovšetkým po prvom stretnutí oboch najvyšších predstaviteľov USA a KĽDR, ktoré sa nakoniec uskutočnilo 12. júna 2018 v Singapúre, hoci v máji 2018 Trump ohlásil jeho zrušenie: *I have decided to terminate the planned Summit in Singapore on June 12th. While many things can happen and a great opportunity lies ahead potentially, I believe that this is a tremendous setback for North Korea and indeed a setback for the world...* (24. 5. 2018).

Istotne k zmenenej rétorike prispel aj fakt, že Severná Kórea v roku 2018 až do konca apríla 2019 uskutočnila iba jeden test ultramodernej taktickej zbrane, ktorého sa osobne zúčastnil aj Kim Čong-un.

Po singapúrskom summite sa tak tweety D. Trumpa sústreďujú viac na zdôraznenie pozitívnych výsledkov stretnutia, akými bol prísľub Kim Čong-una na zastavenie testov rakiet a nukleárnych striel, ktoré americký prezident ohlásil na Twitteri: *World has taken a big step back from potential Nuclear catastrophe! No more rocket launches, nuclear testing or research! The hostages are back home with their families. Thank you to Chairman Kim, our day together was historic!* (12. 6. 2018). Treba podotknúť, že v deň tohto historického stretnutia, bolo publikovaných celkom sedem tweetov, čo sa dá pokladať za mimoriadne vysoký počet.

Neskôr sa k tejto téme niekoľkokrát vrátil: *A message from Kim Jong Un: "North Korea will stop nuclear tests and launches of intercontinental ballistic missiles." Also will "Shut down a nuclear test site in the country's Northern Side to prove the vow to suspend nuclear tests." Progress being made for all!* (20. 4. 2018). Nezabudol pritom zdôrazniť ani svoju úlohu: *North Korea has just staged their parade, celebrating 70th anniversary of founding, without the customary display of nuclear missiles. Theme was peace and economic development. "Experts believe that North Korea cut out the nuclear missiles to show President Trump.....* (9. 9. 2018).

Ako ďalší príklad možno uviesť slovo ***denuclearization***, resp. ***denuclearize***, ktoré sa v celom súbore objavuje devätnásťkrát, ale iba raz v roku 2017. Najmä v súvislosti s druhým summitom v Hanoji sa Trump sústreďuje na ekonomický prínos celého procesu: *„...Kim Jong Un and I will try very hard to work something out on Denuclearization & then making North Korea an Economic Powerhouse. ..."* (27. 2. 2019).

Azda najsignifikantnejšie sa zmeny v prístupe ku KĽDR prejavujú vo výbere jazykových prostriedkov vo vzťahu k severokórejskému vodcovi Kim Čong-unovi. Od pomerne pejoratívneho slovného spojenia ***Rocket Man,*** dokonca ***Little Rocket Man,*** ktoré sa vyskytuje najmä v období septembra – októbra 2017, napr.: *Just heard Foreign Minister of North Korea speak at U.N. If he echoes thoughts of Little Rocket Man, they won't be around much longer!* (23.9.2017), cez neutrálne použitie celého mena až po takmer dôverné ***Chairman Kim*** a dokonca iba ***Kim***. Hoci sa meno ***Kim Jong-un*** vyskytuje v súbore tweetov najviac, až 72-krát, nie je bez zaujímavosti, že slovné spojenie ***Chairman Kim*** sa objavuje až v súvislosti so singapúrskym summitom a obvykle až na druhom mieste v texte po celom mene: „*Received message last night from XI JINPING of China that his meeting with KIM JONG UN went very well and that KIM looks forward to*

his meeting with me. In the meantime, and unfortunately, maximum sanctions and pressure must be maintained at all cost!" (28. 3. 2018).

V tejto súvislosti vystupuje do popredia jeden tweet, v ktorom je použitá irónia, tak zriedkavá nielen pre Donalda Trumpa, ale v diplomatickom jazyku všeobecne, založená na negovaní výroku, ktorý chce emitent vlastne komunikovať: „*Why would Kim Jong-un insult me by calling me "old," when I would NEVER call him "short and fat?" Oh well, I try so hard to be his friend - and maybe someday that will happen!"* (11. 11. 2017). Zároveň je to jeden z dvoch prípadov, keď je použité slovo *friend* v súvislosti s vodcom KĽDR. Druhýkrát bolo toto slovo použité tesne pred stretnutím v Hanoji: *Vietnam is thriving like few places on earth. North Korea would be the same, and very quickly, if it would denuclearize. The potential is AWESOME, a great opportunity, like almost none other in history, for my friend Kim Jong Un. We will know fairly soon – Very Interesting!* (26. 2. 2019). Zaujímavosťou je, že po predčasnom ukončení hanojského summitu zo strany USA, nebol tento fakt zmienený v tweetoch Trumpa ani raz.

A tak v priebehu 27 mesiacov sa od pomenovania ***madman*** dostávame až k slovnému spojeniu ***my friend Kim Jong Un*** a ***Chairman Kim***: *Kim Jong Un of North Korea, who is obviously a madman who doesn't mind starving or killing his people, will be tested like never* (22. 9. 20217) verzus *... Great relationship with Chairman Kim!* (24. 2. 2019), či veľmi priateľský odkaz: *Kim Jong Un of North Korea proclaims "unwavering faith in President Trump." Thank you to Chairman Kim. We will get it done together!* (6. 9. 2018).

Podobný posun nastal aj v Trumpovom vnímaní severokórejského režimu. Kým v roku 2017 hovorí o brutálnom režime: *The U.S. once again condemns the brutality of the North Korean regime as we mourn its latest victim.* (20. 6. 2017); *... our efforts to isolate the brutal #NoKo regime* (26. 9. 2017) a v roku 2018 o režime, ktorý necháva svojich obyvateľov hladovať: *North Korean Leader Kim Jong Un just stated that the "Nuclear Button is on his desk at all times." Will someone from his depleted and food starved regime please inform him that I too have a Nuclear Button, but it is a much bigger & more powerful one than his, and my Button works!* (2. 1. 2018). Avšak na konci sledovaného obdobia stojí vyjadrenie Donalda Trumpa ohľadom Severnej Kórey na úplne opačnom konci spektra: *I agree with Kim Jong Un of North Korea that our personal relationship remains very good, perhaps the term excellent would be even more accurate, and that a third Summit would be good in that we fully understand where we each stand. North Korea has tremendous potential for... extraordinary growth, economic success and riches under the leadership of Chairman Kim. I look forward to the day, which could be soon, when Nuclear Wea-*

pons and Sanctions can be removed, and then watching North Korea become one of the most successful nations of the World! (13. 4. 2019).

Na rozdiel od tweetov venovaných Iránu sa Trump vo vzťahu ku KĽDR vôbec nezmienil o ľudských právach ani o ich porušovaní KĽDR.

Zmena nielen vo výbere lingvistických prostriedkov, ale samotných politických krokov prezidenta nastala pri sankciách uvalených na Severnú Kóreu medzinárodným spoločenstvom a Spojenými štátmi americkými. Kým v auguste 2017 Trump vítal prijatie sankcií OSN voči KĽDR: *The United Nations Security Council just voted 15-0 to sanction North Korea. China and Russia voted with us. Very big financial impact!* (5. 8. 2017), v marci 2019 sám stiahol dodatočné sankcie navrhnuté Ministerstvom financií USA: *It was announced today by the U.S. Treasury that additional large scale Sanctions would be added to those already existing Sanctions on North Korea. I have today ordered the withdrawal of those additional Sanctions!* (22. 3. 2019).

Ak sa vnútropolitické vzťahy premietli do tejto zahraničnopolitickej témy, tak to bolo najmä ako kritika nečinnosti predchádzajúcej administratívy prezidenta Obamu, pričom Trump zdôrazňoval pokrok, ktorý sa podarilo dosiahnuť jemu: *Think of where we were at the end of the Obama Administration compared to now. Great meeting this week with top Reps. Looking forward to meeting with Chairman Kim at end of February!* (20.1.2019), čo zdôraznil aj v poslednom tweete výskumného súboru: *No money was paid to North Korea for Otto Warmbier, not two Million Dollars, not anything else. This is not the Obama Administration that paid 1.8 Billion Dollars for four hostages, or gave five terroist hostages plus, who soon went back to battle, for traitor Sgt. Bergdahl!* (26. 4. 2019).

Záver

Analýza vyjadrení Donalda Trumpa na sociálnej sieti Twitter týkajúcich sa KĽDR ukázala, že napriek prevažnej väčšine negatívne zafarbených tweetov vyjadrujúcich hnev, nastal v nich značný posun od záporných emocií k viac kladným najmä po prvom summite medzi americkým prezidentom Trumpom a severokórejským vodcom Kim Čong-unom v Singapúre, a to aj napriek druhému, ale neúspešnému stretnutiu oboch najvyšších predstaviteľov vo vietnamskom Hanoji. Istým signálom, že obľúbená fráza Donalda Trumpa „*Progress has been made"* je pravdivá, bolo prekročenie poslednej hranice studenej vojny na 38. rovnobežke dňa 30. júna 2019, čím sa Donald Trump ako doteraz jediný úradujúci americký prezident symbolicky dostal na pôdu Severnej Kórei.

Literatúra

BROWN, B. (2009): *Trump Twitter Archive.* <http://trumptwitterarchive.com/> [15. 7. 2019].

CASEY, S. (2008): *Selling the Korean War: Propaganda, Politics, and Public Opinion in the United States, 1950-1953.* Oxford: Oxford University Press.

GENZOR, J. (2019): Kórejská vojna: prvý horúci konflikt studenej vojny. In: *Historická revue,* Vol. 30, No. 1, <http://www.historickarevue.com/-clanok/korean_war> [20. 6. 2019].

HIGUCHI, K. (2017): *KH Coder 3.* Japan: Koichi Higuchi.

MAIEROVÁ, E. (2018): Diplomacia v 140 znakoch. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika: Na pomedzí lingvistiky a politológie III.* Bratislava: EKONÓM, s. 362-369.

MALKASIAN, C. (2009): *Essential Histories: War and Conflict in Modern Times. The Korean War.* New York: Rosen Publishing.

STEWART, R. W. (Ed.) (2009): *American Military History. Vol. II. The United States Army in a Global Era, 1917-2003.* Washington, D.C.: Center of Military History United States Army.

Text analysis (2018): Lewes: Parallel Dots, Inc., <https://www.paralleldots.com/text-analysis-apis> [25. 6. 2018].

TRUMP, D. J. (2016–2018): *@realDonaldTrump.* Twitter, <https://twitter.com/realDonaldTrump> [20. 7. 2018].

Kontakt:

PhDr. Eva Maierová, PhD.

Katedra anglického jazyka	Department of the English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: eva.maierova@euba.sk

Politický diskurz ako nástroj ovládania a manipulovania

Elena Melušová

Abstract

Political Discourse as a Tool of Control and Manipulation. *The aim of the thesis is to introduce the character of political discourse from the perspective of the language style of the speakers of the past and contemporary politicians. We will also point out the typical features of each speech language that will be used to decode the message of the speakers for the recipients. In the last part of the paper we notice various forms of manipulation that can be encountered in political communication.*

Kľúčové slová: politický diskurz, jazykový štýl, znaky prejavov.
Keywords: political discourse, language style, signs of speech.

Úvod

Cieľom práce je predstaviť charakter politického diškurzu. V štúdii vyčleníme typické znaky rečníckych jazykových prejavov, ktoré môžu poslúžiť na dekódovanie posolstva pre príjemcov. Poukážeme na skutočnosť, že v prejave rečníka je rovnako dôležitý osobitý štýl. Tieto znaky sa tak stávajú charakteristickou etiketou jednotlivých rečníkov. Voliči si tak rečníkov pamätajú práve preto, lebo svojim spôsobom komunikácie dokážu osloviť verejnosť. V poslednej časti príspevku si všímame rôzne formy manipulácie, s ktorými je možné sa v politickej komunikácii stretnúť.

Niektoré znaky rečníckeho umenia v minulosti a v súčasnosti

Základy rečníctva ako ho poznáme dnes, boli položené v časoch antiky, a možno aj skôr. Zatiaľ čo v primitívnych prvotných spoločnostiach stál na čele zákonite najsilnejší a najzdatnejší muž, ale postupne, ako plynuli storočia, s rozvojom reči sa stále viac cenila rečnícka obratnosť a sofistikovanosť myslenia. Súviselo to s rozvojom myslenia a stratégií v bojoch pri získavaní území, kedy sa čoraz častejšie víťaziť darilo tomu, kto dokázal obratnosťou reči ovplyvniť a previesť na svoju stranu čím viac priaznivcov. Cenilo sa to o to viac, ak reč bola podporená aj činmi, teda ak rečník dokázal opakovane

splniť to, čo vyjadroval vo svojom prejave. To už hovoríme o etike rečníka, o súlade, alebo nesúlade reči s činmi a tento atribút sa stáva v súčasnosti jedným z najdôležitejších charakteristík politického diškurzu .

Politický diskurz nemusí niesť v sebe hodnotu činu. Niekedy stačí len pár slov a všetko ostatné je na mimo verbálnej komunikácii. Naproti tomu, forma diškurzu podľa predstáv v starom Ríme (tzv. formálny talent rečníka) bola založená na rétorike, čo je technika používania výrazových prostriedkov. Pre historika, spisovateľa, filozofa sú formálne prvky menej dôležité ako obsah toho, čo hovoria. Naproti tomu pre rečníka je veľmi dôležitá aj formálna stránka, ako napríklad tón, gestikulácia, mimika, ale aj celkový výzor, oblečenie, vnútorné presvedčenie, emócie s cieľom zaujatosť poslucháča a nadchnúť ho pre obsah svojej reči.

V starom Grécku sa v rétorike v reči orátora uplatňovala postupnosť jednotlivých zložiek, čiže rozvrhnutie, organizácia jednotlivých častí prejavu, kde sa vyčleňoval začiatok a úvod, rozprávanie, potvrdenie, vyvrátenie, záver. Novodobý politický diškurz ďaleko prekračuje túto organizáciu diškurzu, ktorá sa dnes javí ako veľmi mechanická.

V minulosti, ale aj v súčasnosti sa sila slova využíva pri podnecovaní poslucháčov na zvýšenie účinnosti reči. Ide o moment, keď rečník apeluje na svedomie a city svojich poslucháčov. Zosilnený efekt sa dosahuje, keď sa používajú evokujúce obrazy alebo humor. Svoj význam zohráva správny výber slov. Možno sem tiež zaradiť využívanie rytmických efektov ako je striedanie napätia a uvoľnenia. Podľa tohto princípu by rečník mal najskôr vysvetliť, o čom bude hovoriť, potom zapôsobiť na poslucháčov tým, že vo svojom prejave bude narábať obrazmi a metaforami a napokon by mal svojich poslucháčov emotívne ovplyvniť silou svojho prehovoru a samozrejme hlasovým prejavom. Starí grécki a rímski autori (ako napríklad Aristoteles, Theofrastos, Cicero, Plutarchos...) sa veľa venovali rétorike. Práve v ich historickej dobe boli založené prvé rečnícke školy, v ktorých sa rečníci cvičili. Celé sa to dialo v príjemnej atmosfére pod holým nebom a horúcim slnkom, v tieni stromov .

K prejavu rečníka sa väčšinou ešte pridáva individuálny „osobitý“ štýl. Môže to byť opakovanie istých slov, frazeologizmov, gestikulácia, mimika, osobný postoj či preferencia istej témy, ktorú včlení do každého diškurzu. Takto sa vytvoria komponenty, rozhodujúce pri určovaní účinnosti rečníka na poslucháčov. Všetky zložky prejavu a schopnosti rečníka sú porovnateľné so zložkami prejavu divadelného alebo filmového herca. Rečník poskytuje prejavom základný prostriedok na „dešifrovanie“, akýsi „dekodér“ svojho prejavu, ktorý poslucháč vníma veľmi citlivo a intuitívne. Patrí sem tiež vnútorné presvedčenie, úprimnosť rečníka, ako aj artikulácia, rytmus

a tempo, tón, farba a sila hlasu, čo sú atribúty spájané so schopnosťou rečníka vyvolať zanietenie pre svoje myšlienky a obsah prejavu.

Philippe Quême (2008), ktorý sa zaoberal teoretickou i praktickou stránkou politických prejavov, uvádza základné zložky štýlu rečníka ako individualita pred poslucháčmi a divákmi (vrátane televízie): patria sem prvky ako farba hlasu, pohľad, gestá, celkový postoj a tiež rytmus, ktorý je súčasťou diškurzu každého rečníka. Z jazykových prostriedkov je to uplatňovanie rôznych fráz, metafor, oxymoronov a iných štylistických figúr, rôznych konotačných výrazov, ako aj využívanie kľúčových slov, či slov s posunutým významom, používanie opakovania, prekvapenia a podobne.

Používanie humoru nachádza tiež svoje miesto v politickom diškurze, kde sa javí ako dôležitý nástroj, ktorý môže byť použitý s cieľom zmiasť alebo zneistiť protivníka. Jeho používanie však musí byť veľmi premyslené a musí mať svoju mieru, inak sa rečník môže stať málo dôveryhodným, ktorého reč nemožno brať veľmi vážne a ktorý patrí skôr do zábavnej show. Výrazným druhom personalizácie prejavu sa môže javiť časté používanie príslušnej osoby formou osobného zámena *Ja, Vy , My*, prípadne iných, často sa opakujúcich výrazov.

V dnešnom ponímaní výraz *rétorika* v niektorých situáciách získava pejoratívny význam v zmysle *výrečnosť čisto formálna*, avšak v tejto štúdii preferujeme jej prvotný význam, teda umenie presvedčiť, aj keď dnes toto umenie ďaleko presahuje striktný rámec rétoriky. Je zrejmé, že forma diškurzu a rétoriky sa uplatňuje najmä v ústnom prejave a iba sčasti sa môže aplikovať na písomný prejav.

Vzťah medzi rečníctvom a skutkami

V súčasnosti sa veľa diskutuje o dôveryhodnosti rečníka, čo súvisí s jeho schopnosťou uviesť slová a sľuby do praxe. Slovo „aktér" je odvodené z lat. agere, fr. *agir,* čiže „konať", naproti tomu stojí lat. opozitum *passivus*, odvodené od slova „pati", fr. patient, čiže *znášať, trpieť*. Rečník a „muž činu" alebo implementátor (ten, ktorý je schopný vniesť do praxe to, čo hovorí) stojí v protiklade k rečníkovi označovanom ako „pasívny muž" (ten, ktorý iba rozpráva, nie je aktívny v zmysle vniesť obsah reči do života). Tak možno uvažovať o schopnosti rečníka rečniť v opozícii k schopnosti konať. Samotný akt činnosti, aj keď by viedol k neúspechu, treba doviesť do konca.

Súlad dobrého rečníka a skutočného „muža činu" býva však skôr zriedkavosťou. Návrh významných, až revolučných zmien spoločnosti, si vyžaduje mimoriadny rečnícky talent. Väčšinou platí pravidlo, že priemerný rečník je

len zriedkakedy aj dobrým implementátorom svojho politického programu. Medzi tzv. implementátorov svojich myšlienok možno vo francúzskej politickej scéne zaradiť rečníkov ako Charlesa de Gaulla, Georgesa Pompidoua, Françoisa Mitteranda, Lionela Jospina a aj Nicolasa Sarkozyho.

Ak uvážime, že činnosť je aspoň z jednej časti nezvrátiteľná , t. j. keď začneme niečo robiť, musíme to doviesť do konca, nech by bol výsledok akýkoľvek, diskurz, naproti tomu, nie je nevyhnutne nezvrátiteľný. Ak niečo vyhlásime a neskôr sa situácia úplne zmení, nebude viac platiť to, čo sme vyhlásili. Diskurz nie je nevyhnutne nezvratný. Politický diskurz, ktorý nie je okamžite konfrontovaný s realitou veci, o ktorej sa diskutuje, má často tendenciu „zabudnúť" na prekážky, ktoré by mohli skomplikovať návrhy a realizáciu toho, čo diskurz obsahuje, z čoho evidentne vyplýva, že diskurz je menej záväzný než čin, a to je základný rozdiel medzi človekom, ktorý len rozpráva, a človekom, ktorý koná, t. j. medzi rečníkom a aktérom. Ak chceme rešpektovať etiku a účinnosť, tak politik vo svojom diskurze musí uplatniť súčinnosť medzi rečou a činnom. Po zvážení prekážok, musí povedať to, čo ide urobiť a potom urobiť to, čo povedal. Tak to zadefinoval Nicolas Sarkozy, zatiaľ čo Dominique de Villepin ukázal, že diskurz môže byť veľmi nedostačujúci na to, aby za ním nasledoval skutok, ak rečník neberie do úvahy prípadné prekážky a chýba mu spôsob, akým sa prezentovať.

Pri úvahe o súvzťažnosti diskurz – zámer, možno vyčleniť najdôležitejšie základné princípy, ktoré sa podieľajú na úspešnosti zámeru rečníka. Sú to najmä nevyhnutnosť spojiť zámer aktéra s ľuďmi, ktorí vytvárajú protipól a môžu sa meniť, protirečiť. Ak politik používa svoj rečnícky talent, musí počítať s tým, že publikum sa nemusí zhodovať s tým, čo hovorí, a tiež musí počítať aj s meniacim sa publikom, ktoré je často rôznorodé. Potom je to stratégia reči a činu, ktorá musí byť založená na analýze rôznych komponentov heterogénnej populácie, ktorú chce rečník osloviť, pričom musí počítať s rôznymi skupinami, ktoré môžu protestovať proti jeho zámeru. Rečník by mal využiť zdroj energie na realizáciu svojho plánu, a to emóciu, afektívnu stránku, ktorú rozvinie najmä smerom k svojim „spojencom", ktorí ho podporujú a vo svojej reči prisľúbi aj realizovanie skutkov, ktoré budú nasledovať. Reč, ktorá predchádza akcii, by mala podnietiť, zaujať a strhnúť poslucháčov.

Stupne manipulácie

Vo všeobecnosti slovo *manipulácia (z latinských výrazov ruka a uchopiť)* je v sociálnej psychológii a sociológii termín označujúci snahu ovládať myslenie druhej osoby či viacerých osôb. Manipulátor sa snaží vnútiť cieľovej

osobe myšlienky, názory, či konania, ktoré nie sú obeti vlastné a ktoré by dobrovoľne neprijala a získava výhodu voči nej bez toho, aby mala voľbu, či mu vyhovie, alebo nie. Obeť si často ani neuvedomuje, že je manipulovaná. V jednej z definícii slova *manipulácia* podľa výkladového slovníka „Le Petit Robert" sa píše**:** *Upravovať alebo meniť* nečestným spôsobom. Niektorí teoretici, napr. Ph. Breton v knihe „ La parole manipulée" (manipulovaná reč) hovorí, že analýzy techník manipulácie už dlhšiu dobu vymizli zo štúdií o politickom diskurze. Napriek tomu, tento jav je dodnes prítomný, aktuálny a je úzko zviazaný s rétorikou a politickým diskurzom. Existuje viacero stupňov a typov manipulácie.

Prvým stupňom manipulácie je reklama a politický diskurz. Je zrejmé, že reklama klame pokiaľ ide napr. o účinnosť produktu a že skutočnosť je veľmi vzdialená od toho, čo reklama sľubuje. Aj keď politický diskurz vznikol skôr ako moderné formy reklamy, na druhej strane niektoré praktiky reklamy dnes inšpirovali moderný politický diskurz. Umenie politického manipulátora spočíva v tom, aby manipulácia nebola odhalená poslucháčom. Uvedieme príklad, ako reklama inšpiruje politický diskurz. Najrozšírenejším prípadom je časté opakovanie reklamného odkazu.

Opakovanie je druh rečníckej figúry. Na príkladoch u niektorých rečníkoch vidíme, ako sa využíva opakovanie osobného zámena „ JA" ako ukážka vôle po moci, založená na myšlienke, že iba on sám je schopný doviesť navrhovaný program do zdarného konca. Často sa tiež opakuje slovo „ PRÁCA", čo môže presvedčiť poslucháčov, že jej nedostatok je príčinou všetkého zla v krajine.

Iným príkladom je tzv. „amalgam" , čo znamená *zmes, zlúčenina*. Tento rečnícky jav spočíva v tom, že na základe nejakého činu ktorému sa priraďuje istá citová konotácia, pozitívna alebo negatívna, ktorá zľahčuje alebo zhoršuje situáciu, sa ovplyvňuje počiatočná verejná mienka. Ako príklad môžeme uviesť incidenty na stanici Gare du Nord v Paríži, vyprovokované nejakým podvodníkom na RATP. N.Sarkozy potom vo svojom prejave urobil spojenie medzi príslušníkmi Socialistickej strany a podvodníkmi. Iným príkladom môže byť, keď Socialisti robia spojenie medzi „daňovým balíkom" a „bohatými" (pričom nie všetci, ktorých sa to týkalo, sú „bohatí") .

Druhým stupňom manipulácie sú tzv. „malé manipulácie" a „sľubujúce samozrejmosti". Všeobecne možno povedať, že „samozrejmosť" je to, čo ľudia potrebujú počuť. Pri takýchto navodených samozrejmostiach si poslucháč kladie otázku, čo sa za tým skrýva, ale niekedy si tieto otázky kladie aj sám rečník, s cieľom, aby poslucháča zatiahol do siete svojich argumentov. Treba, aby samozrejmosť zahrnula „bez rečí" veľký sľub, hlavne o lepšom živote pre tých, ktorí počúvajú. A to nazývame „sľubujúca samozrejmosť".

Niekoľko príkladov známych rečníkov-politikov:

Chcem kultúru pre každého, pretože kultúra je kľúčom rovnosti príležitostí. (Sarkozy,N. diskurz v Perigueu 2006)

Priatelia, práca musí byť lepšie zhodnotená ako kapitál (Royal,S. debata z októbra 2006)

Chcem, aby výberový tovar bol distribuovaný všetkým zamestnancom a nie iba niektorým privilegovaným. (Sarkozy,N. diskurz - Le Figaro 19/12/2006

Vieme všetci, že byt vo Francúzsku je drahý, veľmi drahý. (Villepin D. Libération, 15/12/2006)

Iným typom manipulácie je, keď rečník úmyselne zamieňa svoje želania s realitou spoločnosti. Ide o prípady, kedy sa rečník tvári , že neberie do úvahy realitu spoločnosti, ktorú má pred sebou, pretože má pre ňu veľké ambície transformácie. Pritom mu nebráni, že transformácia sa má diať v aktuálnej spoločenskej situácii a nech by bol program navrhovaný rečníkom akýkoľvek, musí sa naň brať ohľad.

Niekoľko príkladov:

Manipulácia a klamstvo

Sloboda politického diskurzu vyvoláva vášne a manipuláciu, ale tiež klamstvá. Klamstvo je základným komponentom manipulácie. Na rozdiel od manipulácie však, vo všeobecnosti nie je vysielané so zámerom, aby ho poslucháč nebol schopný dekódovať. Jeho cieľom je protirečiť, alebo vyvracať predchádzajúce tvrdenia, pravdy, alebo tiež klamstvá. Ich dekódovanie sa vníma so zámerom, že poslucháč ich prijme za skutočnú pravdu. Klamstvo je vlastne produktom slobody politického diskurzu, pričom klamstvo politického rečníka spočíva najčastejšie na popieraní alebo obchádzaní vecí, ktoré sa vhodne nedajú začleniť do jeho argumentácie. Vo väčšine prípadov je takéto jednanie úmyselné, ale vyskytnú sa aj neúmyselné prípady, vtedy sa rečník stáva menej vinným. Klamstvo tiež môže spočívať v tom, keď sa rečník predstaví sám v takom svetle, v akom sa on vidí, verí tomu, no najčastejšie sa mýli.

Tretím stupňom manipulácie sú demagógia, dezinformácia, propaganda. Demagógia ako jeden z faktorov manipulácie, spočíva v tom, že rečník sa snaží, aby mu každý poslucháč uveril, že myslí rovnako ako on, ba ešte lepšie, že celkom vnikol do jeho mysle, do jeho predstáv. Tiež sa snaží všetkých presvedčiť, že práve on je tým správnym kandidátom. V rámci demagógie sa uplatňujú rôzne jazykové nástroje ako zvádzanie, vo význame priviesť k sebe, používajú sa pri tom rôzne štylistické figúry hlavne metafory, potom lichotenie poslucháčom, pokiaľ možno, každému osobitne pričom

slovník musí byť dostatočne viac významový, aby sa v ňom každý poslucháč mohol spoznať. Využíva sa vo veľkej miere napríklad oxymoron. Napríklad: *pokojný rozchod, spravodlivý poriadok*.

Dezinformácia spočíva na podsúvaní zdanlivo nenapadnuteľných falošných informácií za účelom pomýlenia poslucháča. Zdanlivo „správny" diskurz skrýva manipuláciu a spôsobuje, že poslucháči nie sú pripravení ju odhaliť. V súčasnom politickom diskurze sa tento jav aplikuje často u všetkých rečníkov a nie je ťažké ho odhaliť . Poslucháč môže byť dôverčivý, unesený rozmachom diskurzu, ale aj nedôverčivý, pričom využije svoje pochybnosti a úvahy na odovzdanie alebo neodovzdanie svojho hlasu v prospech rečníka.

Propaganda je menej „ maskovaná" ako dezinformácia. Jej nástojčivosť, neustále opakovanie, jej inscenovanie môžu vyústiť až do vyvolania podozrenia u poslucháčov. Prechádza širokou transformáciou informácie, aby poslúžila zámeru emitora. Podľa Ph. Bretona (2004), takáto transformácia prechádza 5 etapami: zjednodušovanie, hlavne personifikácia jediného nepriateľa, zveličovanie, ktoré umožňuje skresliť veci, zinscenovanie, ktoré umožňuje opakovanie odkazov rovnako zjednodušených a skreslených, premena, ktorá umožňuje adaptovať sa na rôzne publiká a napokon „istá nákaza, ovplyvnenie publika ", s cieľom získať ich jednomyseľnosť. Aj keď francúzsky politický diskurz nevyužíva všetky etapy transformácie informácie, možno nájsť niektoré z nich, napríklad pre F. Bayrou počas volieb v roku 2007 bol typický spoločný nepriateľ, systém UMP-PS. Pre J.-M. Le Pen neustále narastajú obavy a dôsledky imigrácie, N. Sarkozy sa často vydával za rečníka ako „zjednocovateľa", vedel sa prispôsobiť rôznemu publiku. „Nákazlivosť" publika jeho zanietenie pre svoju stranu získava cez nadšenie, oduševnenie, či už zdanlivé alebo skutočné, prípadne konkretizované na Marseillaisu alebo francúzsku zástavu, čo zas často využívala S. Royal.

Zaver

Rečnícke umenie má veľmi rozmanitý charakter a nedá sa jednoducho uzavrieť do šablóny na základe niekoľkých príkladov, pretože je veľmi závislé od objektívnych i subjektívnych momentov, za ktorých prejav vzniká.

Medzi objektívne činitele sa zaraďujú rôzne okolnosti, spoločenské i historické, za ktorých sa prejav uskutočňuje. Medzi subjektívne činitele patria osobnostné charaktery jednotlivcov, ich osobná schopnosť prejavu, ale aj ich príprava na prejav. Môžeme vyvodzovať, že talent rečníka a talent aktéra sú dve nerozlučné zložky pre efektívne pôsobiaceho politika. To však nemusí znamenať, že dobrý rečník je aj „mužom činu", a teda dobrým im-

plementátorom svojich myšlienok. Často sa stane, že brilantný kandidát vo voľbách sa stane chabým predsedom alebo poslancom. A naopak, platí tiež, že často priemerný rečník sa môže stať účinným politikom, aj keď takýto prípad býva zriedkavejší.

Ak súčasný diskurz porovnáme s diskurzom minulosti (z 18.st.), konštatujeme, že tak ako diplomatický ani politický diskurz nebol určený pre širokú verejnosť. Politika vo všeobecnosti nebola určená pre verejnosť a už vôbec nebola vecou verejnou.

Novodobý politický diskurz možno sledovať najčastejšie na predvolebnej kampani. Je to významné obdobie , keď sa práve pomocou umenia prejavu získavajú občania a ich hlasy. Súčasný štýl politickej komunikácie sa oproti minulosti značne zmenil.

Zatiaľ čo po druhej svetovej vojne bol pre politický diskurz typický dlhý monológ prezentovaný na tlačových besedách, v súčasnom politickom diskurze prevláda skôr opačný trend. Diskurz sa stáva viac interaktívny, monológ sa mení na dialóg. Vplyvom médií dochádza často k predprípraveve vystúpení politikov, ktorí uprednostňujú skôr krátke, jasné, výstižné vety, dôsledne pripravené, ktoré potom preberajú novinári a použijú ich pre široké publikum.

Literatúra

BRETON, Ph. (2004): *La parole manipulée,* Paris: La Découverte.
QUÊME, Ph.(2008).*Vertus et perversions françaises*. Paris: Harmattan.
PETIT LAROUSSE (1994): *Dictionnaire de la langue française*. Paris: Larousse.

Kontakt:

PhDr. Elena Melušová, CSc.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: emelusova@gmail.com

Obraz „iného“ v zahranično-bezpečnostnej politike Slovenska[1]

Radoslava Brhlíková

Abstract

The Image of Otherness in Slovak Foreign and Security Policy. *The study deals with the analysis of the image of "otherness" - the image of the "enemy" in the foreign policy of Slovakia. It analyzes the perception of "othering" as the creation of the enemy ("enmification"), which is based on the threat of existing hierarchical relations, accompanied by the brutalization of the political language. The study outlines the enemy's image in foreign policy of the Slovak Republic in terms of symbolic power. The subject of the analysis will be the documents adopted so far – Security Strategies of the Slovak Republic.*

Kľúčové slová: obraz, iný, my-oni, bezpečnostná stratégia, zahraničná politika, moc.
Keywords: image, otherness, we-they, security strategy, foreign policy, power.

Úvod

Už v príspevku *Démonizácia nepriateľa v 21. storočí* som uviedla, že démonizácia alebo zrkadlový obraz nepriateľa je pre zahraničnú politiku významným nástrojom – po starom propagandy a po novom nástrojom tzv. fake news a hybridnej vojny – jej tvorby (Brhlíková 2019). Vychádza sa z predpokladu, že každá strana si o sebe samej vytvára kladný, až benevolentný obraz, ale o protivníkovi si vytvára obraz negatívny, až nenávistný (Krejčí 1997:385). Vytvára sa percepcia, t j. vnímanie *my-oni*. Výber politického jazyka je tu kľúčový. Tento spôsobuje, že zmena takéhoto obrazu sa deje len veľmi pomaly a odmietavo, k akejkoľvek zmene správania protivníka sa vytvára rezistencia, informácie, ktoré odporujú vytvorenému obrazu, sú odmietané a naopak sú vyhľadávané a preferované tie informácie, ktoré vytvorený obraz potvrdzujú. Informácie podliehajú selekcii a reinterpretácii,

[1]Príspevok vznikol ako čiastková úloha grantu VEGA 2/0046/19 Obraz "Iného" v slovenskej politike po roku 1989.

odmietané sú tie, ktoré potvrdzujú, že protivník môže zdieľať rovnaké hodnoty a videnie sveta (Holsti 1967; Jervis 1976).

Percepcia v zahraničnej politike je spojená s úlohou subjektívnych faktorov a ideí pre jej tvorbe. Táto môže viesť k problémom v prípade nepochopenia záujmov štátu ostatnými aktérmi kvôli nesprávnemu vnímaniu jeho cieľov (Jervis 1976). Na skúmanie percepcie v medzinárodných vzťahoch sa využívajú najmä dva prístupy – teória obrazov (image theory) a teória rôl (role theory). Kým prvá skúma predovšetkým percepciu ostatných štátov v medzinárodnom systéme zo strany pozorovateľa – národného štátu, respektíve byrokracie zodpovednej za tvorbu zahraničnej politiky, druhá analyzuje vplyv vnímania charakteristík vlastného štátu na politiky presadzované v medzinárodnom prostredí. Prvá sa zaoberá, identifikáciou obrazov, ktoré sú pripisované ostatným štátom na medzinárodnej úrovni a skúma, ako tieto ovplyvňujú vzájomné interakcie medzi štátmi[2]. Druhá hovorí o tvorbe politiky v súlade s rolami, ktoré sú štátu pripisované[3].

Percepcia iného v zahraničnej politike ovplyvňuje tvorbu a jazyk všetkých oficiálnych zahraničnopolitických dokumentov, od ktorých sa potom odvíja tak zahranično-politická orientácia štátu, ako aj jeho celková bezpečnostná politika. Dôležitú úlohu tu hrajú ľudia, zapojení do rozhodovacieho procesu, ich percepcia a myslenie, ich história, ich spôsob myslenia a vnímania o tom a toho, čo majú spoločné s ostatnými a ako tieto zdieľané predstavy prezentovať a následne odzrkadliť v politických inštitúciách a diplomacii (Burchill 2005). Vychádza sa pri tom z jednoduchej premisy, že štátnik koná práve podľa toho, ako toto prostredie vníma on sám, na základe svojich skúseností, poznatkov, rodinnej anamnézy a intelektu. Štátnik potom neháji len hodnoty spoločnosti, on háji predovšetkým hodnoty, ktoré vyznáva on sám, aktívne reaguje, selektuje informácie a aktívne ovplyvňuje prostredie. Jeho vnímanie, svetonázor, ideológia, jeho predsudky a stereotypy sa potom premietnu a odzrkadlia aj v ním prijatých rozhodnutiach a oficiálnych dokumentoch. Zvyčajne však tieto nie sú dielom len jedného autora a v rámci legislatívneho procesu prechádzajú medzirezortným pripomienkovým konaním, prípadne cez výbory zákonodarných zborov, čo v nich zanecháva stopu stereotypov, ideológií, svetonázorov, hodnotových stupníc a percepcie vonkajšieho sveta všetkých zúčastnených.

[2] Teória obrazov sa spája s obdobím studenej vojny, kedy sa využívala na analýzu nepriateľských postojov dvoch hlavných aktérov USA a ZSSR. Ukázala sa ako opodstatnená a aktuálna pre svoju schopnosť zvýrazniť faktory, ktoré ovplyvňujú výslednú percepciu a obraz nepriateľa v podobe rôznych skreslení pri jeho zobrazovaní v médiách.

[3] Teória rol je spojená s analýzou medzinárodného prostredia v období po roku 1989, pri riešení otázok spojených s európsku integráciou.

„Iné“ v dokumentoch Slovenskej republiky

Vnímanie iného, respektíve obraz nepriateľa v oficiálnych dokumentoch Slovenskej republiky možno najzreteľnejšie – okrem rôznych programových a iných dokumentov politických strán a hnutí – vystopovať v Bezpečnostnej stratégii SR. Predmetom analýzy tohto príspevku sú aktuálna Bezpečnostná stratégia z roku 2005 a návrh novej z roku 2017. Oba dokumenty reflektujú medzinárodnú bezpečnostnú situáciu a analyzujú pozíciu Slovenska v medzinárodnom prostredí. Oba dokumenty definujú nástroje na elimináciu vonkajšieho nebezpečenstva aspoň v náznakoch. Oba dokumenty sa snažia zadefinovať národné záujmy Slovenska a prostriedky, akými ich presadzovať a chrániť. Charakteristická je pre oba orientácia na NATO a Európsku úniu a štátocentrizmus[4] (Bezpečnostná stratégia SR, 2005; 2017 (ďalej len BS SR)). No kým BS SR z roku 2007 sa vyznačuje neutrálnym až optimistickým jazykom a pohľadom na medzinárodné prostredie bez obrazu konkrétneho nepriateľa, návrh BS SR z roku 2017 používa agresívny jazyk a predkladá, respektíve v hrubých rysoch nepriamo načrtáva obraz nepriateľa tak vonkajšieho, ako aj vnútorného.

Pätnásťstranový dokument BS SR 2005 vo svojom úvode priamo a explicitne deklaruje, že Slovenská republika je „*zvrchovaný štát*“, ktorý sa *„…necíti [sa] byť žiadnym štátom bezprostredne vojensky ohrozený*“ (s. 3). Za základný cieľ bezpečnostnej politiky SR považuje zaručenie bezpečnosti občana a štátu v stabilnom a predvídateľnom prostredí, ktorý aj sama formuje a garantuje: *„[I]ndividuálne alebo v spolupráci...chráni a bráni slobodu, demokraciu, právny štát a ľudské práva … aktívne prispieva k úsiliu medzinárodného spoločenstva zachovať mier a bezpečnosť vo svete“* (s. 4). Ako bezpečnostné záujmy SR vymenúva úlohy ako:

- zaručiť bezpečnosť občanov a chrániť ich ľudské práva a základné slobody;
- zaručiť územnú celistvosť, zvrchovanosť, nedotknuteľnosť hraníc, politickú nezávislosť a identitu;
- rozvíjať demokratické štátne zriadenie, právny štát a trhovú ekonomiku;
- vytvárať predpoklady trvalo udržateľného hospodárskeho, sociálneho, environmentálneho a kultúrneho rozvoja spoločnosti;
- posilňovať transatlantické strategické partnerstvo, byť spolugarantom bezpečnosti spojencov;

[4] Za hlavných aktérov zahraničnej politiky sú považované štáty. Opomína sa rola nadnárodných korporácii, ktoré predstavujú v súčasnosti najvážnejšiu výzvu pre suverenitu národných štátov.

- posilňovať efektívnosť medzinárodných organizácií, ktorých je SR členom a podporovať rozširovanie NATO a EÚ;
- rozvíjať dobré partnerské vzťahy a všetky formy vzájomne výhodnej spolupráce s krajinami, s ktorými SR má spoločné záujmy;
- prispievať k posilňovaniu a šíreniu slobody a demokracie, dodržiavania ľudských práv, právneho štátu, medzinárodného práva, mieru a stability vo svete (BS SR 2005: 3).

Nehovorí a nedefinuje obraz konkrétneho nepriateľa Slovenska, voči ktorému by bolo potrebné mobilizovať vnútorné a vonkajšie schopnosti štátu. Modeluje však obraz abstraktného nepriateľa v podobe hrozieb plynúcich z fenoménov ako je globalizácia, terorizmus, migrácia - najmä nelegálna, šírenie a použitie zbraní hromadného ničenia, politická a sociálna nestabilita, nerovnomernosť vývoja regiónov, zlyhávajúce štáty, ekologické katastrofy, organizovaný zločin, nové technológie a mnohé ďalšie (s. 4-7).

Návrh BS SR 2017 je, čo do počtu strán bohatší, no už v jeho úvode vypadla formulácia o pocitoch bezprostredného vojenského ohrozenia. Znamená to, že dnes, na rozdiel od roku 2005, sa SR cíti byť vojensky ohrozená? Podobne ako BS SR 2005 sa aj nový návrh v úvodných ustanoveniach snaží zadefinovať vybrané základné princípy a hodnoty, ktoré by SR prostredníctvom svojich politík mala chrániť: *„Na vrchole bezpečnostných záujmov stojí zaistenie politickej nezávislosti, zvrchovanosti, územnej celistvosti, nedotknuteľnosti hraníc a identity Slovenskej republiky, udržanie a rozvoj jej demokratického ústavného poriadku a právneho štátu, ako aj bezpečnosť všetkých jej občanov a obyvateľov, vrátane ochrany života a zdravia, individuálnych ľudských práv a občianskych slobôd.“* (bod 5 BS SR 2017). V bode 6 sú zas vymenované vraj hlavné bezpečnostné záujmy SR v podobe úloh ako:

- dodržiavanie základných princípov a noriem medzinárodného práva...;
- posilňovanie bezpečnosti a stability euroatlantického priestoru...;
- posilňovanie bezpečnosti a stability v širšom susedstve EÚ a NATO...;
- *„Zvyšovanie schopnosti presadzovať bezpečnostné záujmy štátu v medzinárodnom prostredí, vrátane posilňovania jeho dobrého mena ako štátu plniaceho si svoje záväzky; účasti na jadre európskej integrácie; rozvíjania dobrých bilaterálnych vzťahov a spolupráce so susedmi, štátmi v regióne strednej Európy a ďalšími členskými štátmi EÚ a NATO.“* (bod 6/d BS SR 2017)
- Zachovávanie bezpečnosti a zaručenie obrany štátu...;
- rozvoj ekonomických, materiálnych a environmentálnych predpokladov bezpečnosti a stability štátu... (bod 6 BS SR 2017).

Pokiaľ ide o obraz nepriateľa či obraz iného, BS SR 2017 podobne, ako stále platný dokument modeluje obraz abstraktného nepriateľa v podobe hrozieb plynúcich z rôznych fenoménov, ale navyše, síce nie otvorene, ale okľukou označuje za vonkajšiu hrozbu a vonkajšieho nepriateľa Rusko: *„Jedným z najvážnejších porušení medzinárodného poriadku je narušenie zvrchovanosti a územnej celistvosti štátu. Z pohľadu ochrany bezpečnostných záujmov Slovenskej republiky je mimoriadne znepokojujúcim prípadom porušenia základných princípov a noriem medzinárodného práva pričlenenie časti územia Ukrajiny k Ruskej federácii ozbrojenou silou na základe nelegitímneho a nelegálneho referenda na Kryme a v Sevastopole, a jej podiel na vytvorení a udržiavaní ozbrojeného konfliktu v susedstve Slovenskej republiky, ktorý má dopad na bezpečnosť a stabilitu celého regiónu...Vzťahy štátov EÚ a NATO s Ruskou federáciou sa po týchto udalostiach zásadným spôsobom zhoršili, vzájomne boli uplatnené sankčné opatrenia, vojenský potenciál a aktivity Ruskej federácie v blízkosti členských štátov EÚ a NATO narástli, následkom čoho došlo k vojenskému posilneniu východného krídla NATO“.* (BS SR, 2017, body 10, 11) a Západný Balkán: *„Západný Balkán stále nie je dostatočne stabilizovaný, a to napriek pokračujúcim integračným procesom. Vo viacerých krajinách regiónu stagnuje proces reforiem, citeľný je nárast nacionalizmu, pokračujúce ekonomické problémy a škodlivé pôsobenie vonkajších aktérov usilujúcich sa o získanie a presadenie svojho vplyvu alebo narušenie euroatlantického integračného procesu...“* (BS SR, 2017, bod 24).

Možno síce konštatovať, že je správne, že BS SR 2017 vníma porušovanie princípov a noriem medzinárodného práva v podobe narušenia zvrchovanosti a územnej celistvosti ako hrozbu, je však pokrytecké, ak sa v tejto súvislosti spomína iba aktivita Ruska pri ukrajinskej kríze. Je potrebné si pripomenúť, že oslabovanie medzinárodného práva nezačalo v roku 2014, ale oveľa skôr a nebolo to Rusko, ktoré ho oslabilo. Stačí si pripomenúť kosovský precedens, pri ktorom bola porušená územná celistvosť Srbska[5] alebo situáciu na Cypre, v členskom štáte EÚ, ktorého tretina územia okupuje susedná mocnosť, členský štát NATO.

Samotný popis udalostí na Ukrajine je v návrhu BS jednostranný a tendenčný, keď priamo hovorí o *„nelegitímnom a nelegálnom referende na Kryme“* (BS SR 2017, bod 10). Tu je nevyhnutné pripomenúť, že vo februári 2014 bol, napriek garancií troch ministrov zahraničných vecí členských štátov EÚ (Nemecko, Francúzsko, Poľsko) protiústavným spôsobom[6] zvrhnutý

[5] Srbská provincia Kosovo a Metochija je podľa rezolúcie BR OSN stále súčasťou Srbskej republiky.

[6] Podľa ukrajinskej ústavy a jej čl. 111 sa pre odvolanie prezidenta požadovala procedúra s účasťou orgánov súdnej moci a konečným súhlasom troch štvrtín všetkých poslancov. Parlament, nachádzajúci sa v čase hlasovania pod kontrolou

prezident a následne aj tretina nepohodlných ústavných sudcov, čím vlastne došlo k rozpadu ústavného systému Ukrajiny a vznikla aj otázka, čo z ukrajinskej ústavy ešte vôbec platí. To viedlo k tomu, že autonómne orgány na Kryme a v Sevastopole sa rozhodli vyhlásiť nezávislosť a 11. marca 2014 prijali aj vlastné deklarácie nezávislosti. Ako uvádza Fábry (2019), tieto akty boli síce v rozpore s ukrajinskou ústavou, no na Ukrajine v tom čase existovalo určité ústavné vákuum, kde jednu časť ústavného poriadku Ukrajiny ignoroval Majdan a druhú zasa Krym. Rovnako neexistovali ani štátne orgány, ktoré by uznávali obe strany a ktoré by mohli ústavný spor vyriešiť. Preto sa začali používať mimoprávne riešenia. V tejto situácii sa orgány Krymu a Sevastopoľa rozhodli usporiadať 16. marca referendum o vstupe do Ruskej federácie. Vzhľadom na veľkú prevahu etnických Rusov na polostrove sa tento krok stretol so širokou podporou. Z pohľadu Ukrajiny však referendum nebolo platné a Kyjev začal hovoriť o anexii. Tento postoj prijalo aj Valné zhromaždenie OSN, jeho rezolúcia však bola nezáväzná a pokus o záväznú rezolúciu Rusko zablokovalo v Bezpečnostnej rade OSN. Úspešné referendum nakoniec viedlo k pripojeniu Krymu a Sevastopoľa k Ruskej federácii dňa 18. marca 2014 (Fábry 2019).

Na margo návrhu BS SR 2017 si dovolím vysloviť názor, že od jej autorov by bolo viac ako korektné, ak by uznali a v texte deklarovali, že k deštrukcii medzinárodného práva, tak, ako sme ho poznali počas celého obdobia studenej vojny, začalo dochádzať už v 90tych rokoch 20. storočia bombardovaním Srbska - suverénneho štátu, člena OSN - Severoatlantickou organizáciou bez mandátu OSN, aj s prispením Slovenska. Významnú úlohu pri jeho deštrukcii ďalej zohrali agresii USA, Veľkej Británie a Francúzska – teda tzv. západných veľmocí na Blízkom východe, na ktorých sa podieľala aj SR. V rozpore s medzinárodným právom je aj vojenská prítomnosť USA a iných západoeurópskych štátov v Sýrii. BS SR 2017 síce v bode 25 vymenúva rôzne faktory, ktoré v tomto regióne spôsobili jeho nestabilitu - „*vojenské konflikty, konkurujúce snahy o dominanciu regionálnych mocností a náboženských smerov, územné spory, expandovanie ideológií používajúcich terorizmus ako nástroj svojho pôsobenia, náboženský extrémizmus, sociálno-ekonomická stagnácia a úpadok, migrácia, energetická nedostatočnosť, nedostatok vody a s tým súvisiaci nedostatok potravín, populačný rast, ako aj šírenie konvenčných a nekonvenčných zbraní“* – ale cudne mlčí o zodpovednosti, pôsobení a agresiách členských štátov NATO na čele

demonštrantov, však prezidenta zbavil funkcie uznesením bez zapojenia súdnej moci i bez potrebného kvóra. V nasledujúcich dňoch bolo tiež protiústavne odvolaných päť nepohodlných sudcov ústavného súdu a tak boli udalosťami v Kyjeve paralyzované všetky tri zložky moci – zákonodarná, výkonná i súdna.

s USA, ktoré rozhodujúcim spôsobom prispeli ku kolapsu fungujúcich štátov na Blízkom východe.

Ešte explicitnejšie sa obraz Ruska ako hrozby a možného agresora objavuje v bode 18, ktorý tvrdí: *„Pričlenenie si územia susedného štátu ozbrojenou silou, zvyšujúca sa asertivita Ruskej federácie v zahraničnej a bezpečnostnej politike, a rastúci vojenský potenciál Ruskej federácie viedli k urýchlenej adaptácii NATO po roku 2014. Aliancia reagovala na zmeny bezpečnostného prostredia a potvrdila svoj strategický význam pre bezpečnosť a stabilitu v Európe. Ich najlepšou garanciou zostáva systém kolektívnej obrany, postavený na transatlantickom spojenectve a spravodlivom zdieľaní zodpovednosti za jeho funkčnosť."* Obraz Ruska má nielen ospravedlniť nárast zbrojných rozpočtov jednotlivých členských štátov NATO na úkor oblastí ako je zdravotníctvo, školstvo, dôchodky či bývanie, ale aj nárast príspevkov do tzv. *transatlantického spojenectva* stelesneného jednak nákladnou organizáciou so sídlom v Bruseli podriadenou Pentagonu a jednak dotáciami európskych krajín pre americký vojensko-priemyselný komplex[7]. V tomto kontexte mi nedá nedodať, že číslo 2 percentá HDP[8] nie je žiaden záväzok, ktorý by reflektovala Zmluva o Severoatlantickej organizácii, ale požiadavka USA[9] prednesená ústne a ústne aj opakovaná na rôznych stretnutiach NATO.

Pokiaľ by som sa ešte vrátila k bodu 5 a téme politickej nezávislosti, zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc, musím upozorniť, že ani v tomto bode hrozba neprichádza z Ruska, či Západného Balkánu, ale skôr od niektorých politických síl v susedných štátoch, najmä v Maďarsku. Napriek súčasným dobrým vzťahom s Budapešťou, návrh BS SR 2017 tieto revizionistické sily, ktoré majú záujem o zmenu situácie na južnom Slovensku, ignoruje, nevenuje tejto hrozbe žiadnu pozornosť. Argument, že tak Maďarsko, ako aj Slovensku sú členmi EÚ a NATO, takže takáto hrozba je bezpredmentná, neobstojí pri poukázaní na podobné situácie v prípade Severného Írska či Cypru. V prípade politickej nezávislosti a zvrchovanosti zas musím upozorniť na členstvo v EÚ a NATO a prenášanie kompetencií na

[7] Rusko však už dnes vydáva na zbrojenie 13-krát menej než štáty NATO. Podľa SIPRI v USA prvýkrát od roku 2010 vzrástli vojenské výdavky, a to o 4,6 percenta na celkovo 649 miliárd dolárov (577,15 miliardy eur), čo je takmer toľko finančných prostriedkov ako investovalo osem nasledujúcich štátov - Čína, Saudská Arábia, India, Francúzsko, Rusko, Británia, Nemecko a Japonsko. Naopak Rusko opäť znížilo investície do svojej armády. Celkové výdavky v minulom roku predstavovali 61,4 miliardy dolárov, čo je o 3,5 percenta menej ako v roku 2017. Viac: Vlani krajiny investovali do zbrojenia 1,61 bilióna eur (TASR 2019).

[8] Suma dve percentá HDP by v prípade Slovenska presiahla 12 percent príjmov štátneho rozpočtu.

[9] V určitých kruhoch sa tomu zvykne hovoriť výpalné za ochranu.

nadnárodnú organizáciu. Práve prenos kompetncii na orgány EÚ je pre politickú nezávislosť, suverenitu a zvrchovanosť Slovenska veľkú výzvu, keďže už v súčasnosti majú právne akty a medzinárodné zmluvy EÚ prednosť pred zákonmi SR.

Po prvýkrát sa BS SR vo svojom návrhu z roku 2017 venuje aj vykresleniu obrazu vnútorného nepriateľa, ktorý sa nachádza v kapitole Vnútorná bezpečnosť štátu a kde sa konštatuje pokles *„dôvery verejnosti v národné európske a transatlantické hodnoty, princípy a inštitúcie“* a oslabovanie *„pozitívneho vzťahu občana k štátu“* (bod 30). Vinníkom tejto situácie je podľa autorov BS SR výlučne protizápadná propaganda (bod 33) a narastajúca podpora extrémizmu a extrémistických hnutí (bod 32). V prípade protizápadnej propagandy možno konštatovať, že táto je výsledkom nedôveryhodnosti západných médií, ktoré sa zdiskreditovali, neobjektivitou spravodajstva, tendenčnosťou rôznych diskusii či rôznymi manipuláciami ako bola lož o zbraniach hromadného ničenia v Iraku. Pokiaľ ide o extrémizmus a extrémistické hnutia, tu vidím zo strany BS SR nebezpečenstvo pre občiansku spoločnosť ako takú, pretože práve občianska spoločnosť alebo minimálne jej časť sa môže stať práve tým iným, tým verejným nepriateľom[10]. Zároveň hrozí zo strany tohto dokumentu nebezpečenstvo potláčania slobody slova a slobody myslenia, čo sú základné ľudské práva. Je potrebné si uvedomiť, že za extrémizmus nemožno označiť každý odlišný názor a každú odlišnú myšlienku. Preto bod 98 návrhu BS SR považujem za nešťastný, ba až nebezpečný: *„V oblasti represie sa Slovenská republika zameria na zvýšenie kapacít a možností na efektívne odhaľovanie a stíhanie trestných činov extrémizmu a s nimi súvisiace organizačné opatrenia. Súčasťou tohto úsilia bude zvýšenie efektívnosti monitorovania a odhaľovania trestných činov extrémizmu, a stíhanie ich páchateľov.“*

K ďalším nešťastným, ba až nebezpečným momentom tohto návrhu patrí spájanie pojmov extrémizmus a terorizmus v názve kapitoly *Potláčanie extrémizmu a terorizmu.* Keďže explicitná definícia pojmu extrémizmus neexistuje, možno pod tento pojem v prípade voľnej úvahy voluntaristicky zaradiť hocičo, i nenásilné akty občianskeho odporu. Podobne je to aj s formuláciami ako *„strategická komunikácia s verejnosťou“* (bod 92), *„formovanie konsenzu“* (bod 93) či *„špeciálna pozornosť komunikácii s mladou generáciou“*

[10] V prípade extrémistických hnutí je pokrytecké zo strany autorov návrhu BS SR 2017 zatvárať si oči pred extrémizmom našich spojencov z NATO a EÚ, pričom k najväčším extrémistom v EÚ patria najmä pobaltskí politici, ktorí si každoročne uctievajú pamiatku tamojších Waffen SS. Ale treba si pripomenúť aj rehabilitáciu banderovcov na Ukrajine, voči čomu sa vláda SR neohradila a ani oficiálne neprotestovala.

(bod 94) alebo *„prehĺbenie partnerstva s relevantnými mimovládnymi organizáciami"* (bod 95), ktoré evokujú tendenciu k jednostrannej propagande.

Záver

Medzinárodné zahraničné a bezpečnostné vzťahy sa v súčasnosti v dominantnom diskurze teórii medzinárodných vzťahov[11] vnímajú ako sociálne konštruované, čo znamená, že výsledok zahraničnej a bezpečnostnej politiky je závislý na jej vnímaní a interpretácii aktérmi[12]. To v európskom prostredí vedie k vytvárania zotrvačnej zahraničnopolitickej bezpečnostnej kultúry ako stabilizujúcej štruktúry, ktorá je výsledkom vzájomného ovplyvňovania zahraničnopolitických a bezpečnostných diskurzov, pod dnes už očividným vodcovstvom USA, ktoré sa aj voči spojencom správajú ako miestodržiteľ voči vazalom a nie ako rovnocenný partner. To vedie k vytváraniu rôznych obrazov nepriateľa. Tento posun som sa snažila ukázať na komparácii dvoch zásadných dokumentov SR – dosiaľ platnej Bezpečnostnej stratégii SR z roku 2005 a na návrhu novej Bezpečnostnej stratégie z roku 2017, ktorá zatiaľ prijatá nebola.

Vláda SR v oboch dokumentoch deklaruje, že za svoj základný záujem považuje kontinuitu v proeurópskej a proatlantickej orientácii, a tým akoby povedala všetko. Svoje ciele formuluje v kontexte členstva v EÚ a NATO, to znamená, že kalkuluje a prijíma politiky nie na základe toho, čo požadujú občania, ale na základe toho, čo môže v rámci nastavených pravidiel dosiahnuť, aby sa vyhla izolácii a sankciám. To potom spôsobuje akoby schizofrenickú prezentáciu postojov vlády SR, kedy na jednej strane v Bruseli podporí sankcie proti Rusku, ale doma prezentuje názor, že tieto sankcie ohrozujú slovenské, najmä hospodárske, záujmy. Prejavuje sa to aj v predloženom návrhu BS SR, ktorá nedefinuje len vonkajšieho nepriateľa v podobe Ruska, ale aj vnútorného, ktorým by sa stal každý, kto nezdieľa názor a postoj autorov tohto dokumentu.

Literatúra

BEZPEČNOSTNÁ STRATÉGIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, schválená Národnou radou Slovenskej republiky, 27. septembra 2005,

[11] Týmto dominantným diskurzom sa stal konštruktivizmus.

[12] V tom spočíva aj určité nebezpečenstvo pre bezpečnostné prostredie a rozhodovací proces, pretože chybná interpretácia a posunuté vnímanie bezpečnostných signálov, môžu viesť k zlým rozhodnutiam, ústiacim do konfliktu až globálneho charakteru.

<https://www.vlada.gov.sk//zakladne-dokumenty-riesiace-bezpecnost-slovenskej-republiky/> [23. 6. 2019].

BEZPEČNOSTNÁ STRATÉGIA SLOVENSKEJ REPUBLIKY (Návrh - medzirezortné pripomienkové konanie 31. 8. – 14. 9. 2017) <http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2017/09/N%C3%A1vrh-Bezpe%C4%8Dnostnej-strat%C3%A9gie-SR.pdf> [23. 6. 2019].

BRHLÍKOVÁ, R. (2018) Démonizácia nepriateľa v 21. storočí. In: ŠTEFANČÍK, R (ed.): *Jazyk a politika: na pomedzí lingvistiky a politológie 3*. Bratislava: EKONÓM, 2018, s. 91-101.

BRHLÍKOVÁ, R. (2017): Bezpečnosť ako národnoštátny záujem v kontexte členstva v Európskej únii In: POLÁČKOVÁ, Z.; BRHLÍKOVÁ, R. (eds.): *Národnoštátne záujmy v postintegračnom období*. Nitra: UKF, s. 69-94.

BURCHILL, S. (2005): *The National Interest in International Relations Theory*. New York: MacMillan.

FÁBRY, B. (2019): Päť rokov od krízy na Kryme. In: *Slovo*, 2. 4. 2019, <https://www.noveslovo.sk/c/Pat_rokov_od_krizy_na_Kryme> [23. 6. 2019].

HOLSTI, O. R. (1967): Cognitive Dynamics and Images of the Enemy. In: FINLEY, D. J.; HOLSTI, O. R.; FAGEN, R. R. (eds.): *Enemies in Politics*. Chicago: Rand McNally, s. 25-96.

JERVIS, R. (1976): *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.

KREJČÍ, O. (1996): *Mezinárodní politika*. Praha: Ekopress.

TASR (2019): Vlani krajiny investovali do zbrojenia 1,61 bilióna eur. In: *sme.sk*, 29. 4. 2019, <https://svet.sme.sk/c/22109163/globalne-vojenske-vydavky-opat-stupli.html> [23. 6. 2019].

Kontakt:

Mgr. Radoslava Brhlíková, PhD.

Katedra politológie a eurázijských štúdií	Department of political science and Eurasian studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre	Constantine the Philosopher University in Nitra

Email Address: rbrhlikova@ukf.sk

Kultúrna diplomacia – významný komunikačný prostriedok zahraničnej politiky

Milena Helmová

Abstract

Cultural Diplomacy – a Communication Tool of the Foreign Policy. *The international environment is influenced by the differences of individual nations and countries, their interdependence in politics, economy, science or culture. Countries use various strategies to become aware of other agents and that should ensure them a stable position in the international space. Besides political, economic and military procedures, also cultural diplomacy has been included in the above strategies lately. The article deals with the concept of cultural diplomacy as well as with the other concepts directly related to it. It points to what extent and how the cultural diplomacy is involved in creating international relations with the aim of convening cultural values and a positive image of the country for the sake of meeting its foreign policy objectives.*

Kľúčové slová: Verejná diplomacia, soft power, hard power, kultúra, komunikácia, zahraničná politika, diplomacia.
Keywords: Public diplomacy, soft power, hard power, culture, communication, foreign policy, diplomacy.

Úvod

Súčasný svet a spoločnosť 21. storočia, pre ktoré je typický technologický, informačný a všeobecný pokrok úzko spätý s procesom globalizácie, medzinárodnej migrácie, narastajúcim nacionalizmom, xenofóbiou a populizmom, možno charakterizovať ako prepojenú sieť národov prichádzajúcich do vzájomného kontaktu. Tento systém je typický pomerne veľkou neprehľadnosťou, čo vedie jednotlivých aktérov k tomu, aby sa určitým spôsobom snažili odlíšiť od ostatných aktérov a dostali sa zo skupiny neznámych subjektov do širšieho povedomia. Za týmto účelom býva využívaná aj kultúrna diplomacia, ktorá na budovanie mena štátu v zahraničí využíva národné kultúrne a umelecké prostriedky. Kultúra má veľký potenciál, ktorý vytvára nové identity. Výmena ideí, umenia a kultúry, či už formou divadel-

ných predstavení, výstav, koncertov alebo prekladov literárnych diel, prednášok či televíznych a rozhlasových vysielaní má silu odstraňovať predsudky a učiť chápať inakosť ľudí ako aj uvedomovať si vzájomnosť a spoločné črty. Za investíciami do kultúry a umenia možno nachádzať príležitosti pre odstraňovanie nedorozumení medzi Východom a Západom, medzi členskými štátmi Európskej únie a kandidátskymi štátmi, medzi euroobčanmi a utečencami, ako aj medzi kresťanmi a moslimami. V tomto svete vzájomného prepojenia a závislosti majú otázky kultúry a kultúrnej identity rozhodujúcu úlohu aj pre mier vo svete, odhliadnuc od toho, či súhlasíme s tézami Samuela Huntingtona alebo nie (1993).

V texte sa venujeme objasneniu pojmov blízko súvisiacich s kultúrnou diplomaciou ako kultúra, komunikácia, zahraničná politika a diplomacia. Rozoberieme úlohy a ciele kutúrnej diplomacie pre prax. Cieľom textu je poukázať na to, do akej miery a akým spôsobom sa kultúrna diplomacia podieľa na vytváraní medzinárodných vzťahov sprostredkovaním kultúrnych hodnôt a pozitívnym obrazom o štáte v záujme plnenia zahraničnopolitických cieľov.

Kultúrny aspekt zahraničnej politiky

Aby bolo možné popísať koncept kultúrnej diplomacie, venuje sa táto časť textu niektorým pojmom, ktoré s ňou priamo súvisia. V prvom rade ide o samotný pojem *zahraničná politika.* Liďák charakterizuje zahraničnú politiku ako činnosť štátu zameranú na vytváranie najpriaznivejších podmienok jeho existencie, a to vo vzťahu k iným štátom ale aj iným činiteľom systému medzinárodných vzťahov v záujme jeho vnútornej bezpečnosti a prosperity (2000: 41). Zahraničná politika štátu podľa Dulebu predstavuje súhrn stanovených cieľov, nástrojov a postupov, prostredníctvom ktorých štát presadzuje svoje záujmy v zahraničí a jej úspešnosť závisí od viacerých faktorov, ako úrovne konsenzu pri definovaní národných záujmov, tradícií a skúseností pri jej plánovaní a uskutočňovaní. Ďalšími faktormi, ako uvádza Duleba, sú inštitucionálne zabezpečenie zahraničnej politiky, príprava a úroveň ľudských zdrojov a charakter medzinárodného prostredia (1998: 6). Jednotná teória zahraničnej politiky neexistuje, ako uvádza Rusiňák. Jej vymedzenie sa podľa autora orientuje viac na obsah zahraničnej politiky a na proces jej vytvárania (2005: 31). V podstate teda možno chápať zahraničnú politiku štátu ako súbor činností štátu, hlavne jeho reprezentatívnych orgánov zameraných na medzinárodné prostredie, ktoré si kladú za cieľ vplývať na činnosť iných subjektov medzinárodných vzťahov a presadzovať zahraničnopolitické, hospodárske, kultúrne a spoločenské ambície štátu.

Kultúra je pojem obsiahly. Tento fakt je výsledkom jeho vymedzovania rôznymi vednými disciplínami. Kultúra sa často používa na označenie tej časti sociálneho života, ktorá súvisí s umeleckou činnosťou a jej produktmi. Taktiež sa s týmto slovom spájajú dávne civilizácie, ako napríklad chetitská kultúra a v neposlednom rade je známe jej rozdelenie na Západnú a Východnú kultúru. V súvislosti so zahraničnou politikou sa rozlišujú dva špecifické prístupy k výkladu pojmu kultúra. Tým prvým je sociologicko-antropologické chápanie, pod ktorým sa rozumie skoro každé správanie vyvolané reflexmi, ako aj každý artefakt. V tomto poňatí predstavuje kultúra súhrn všetkých možných výrazových foriem života. Druhý výklad prezentuje kultúrno – politický, respektíve kultúrno – hospodársky prístup ku kultúre. V tejto oblasti sa vymedzenie pojmu kultúra deje z praktických dôvodov, aby sa ohraničila pracovná oblasť kultúrnej organizácie. Chápanie, čo je kultúra a čo kultúra nie je, variuje a závisí väčšinou od danej kultúrnej organizácie (Zembylas 2006: 105). V zahraničných vzťahoch sa pripisuje veľká dôležitosť dvom vývojovým štádiám chápania kultúry. Prvé predstavuje prechod od užšieho, klasického chápania kultúry k širšiemu a druhé štádium sa vzťahuje na flexibilizáciu a otvorenosť pojmu kultúra. V tradičnom, klasickom, winkelmannovskom prístupe, ako popisuje Helbig, zahŕňa kultúra „krásne“ umenie, teda maliarstvo, literatúru, divadlo, tanec a hudbu (2001: 1198). Politici chápajúci kultúru takto, považujú za potrebné robiť opatrenia umožňujúce prezentovanie kultúrnych vymožeností krajiny v zahraničí. Koncept kultúrnej diplomacie používa pojem kultúra v najširšom význame, ako deklaruje definícia UNESCO v Mexickej deklarácii z 1982, kde sa kultúra popisuje ako „[…] súhrn dištinktívnych duchovných, materiálnych a emocionálnych rysov, ktoré charakterizujú spoločnosť alebo sociálnu skupinu. To zahŕňa nielen umenie a literatúru, ale tiež spôsob života, základné ľudské práva, hodnotové systémy, tradície a presvedčenie”. Dnes je kultúra pevne zakorenenou súčasťou medzinárodných vzťahov. Na kultúru každého štátu je možné nazerať ako na istý druh kapitálu. Spolu s ekonomickým, politickým či sociálnym kapitálom sa aj kulktúrny kapitál stáva spôsobom presadzovania záujmov štátu a tiež prostriedkom určovania jeho pozície v medzinárodnom systéme. Rozvojom kultúrnych interakcií štáty sledujú aj iné ciele, akými sú podpora príležitostí na spoluprácu alebo nadviazanie strategických partnerstiev či presadzovanie investičných zámerov (Schneider, 2006: 196). Kultúru je potrebné chápať ako jeden z najvýznamnejších elementov medzinárodných vzťahov. Treba akceptovať skutočnosť, že kultúra pôsobí ako faktor bilaterálnej a multilaterálnej zahraničnej spolupráce. Úloha kultúry v medzinárodných vzťahoch však nezohrávala vždy kľúčovú úlohu. Ako prezentuje Kurucz (2007), počas studenej vojny bola kultúra v tieni vojenskej a hospodárskej sily a až po skončení studenej vojny

začali výskumy zahraničnej politiky venovať pozornosť kultúre ako faktoru, ktorý ovplyvňuje správanie jednotlivých štátov a je teda jedným z motivačných činiteľov ich pôsobenia na medzinárodnej scéne.

Diplomacia predstavuje konkrétnu praktickú realizáciu zahraničnej politiky. Tento termín pochádza z francúzskeho slova *diplomatie* (Berridge, Lloyd, 2012: 98) a má podobne ako pojem kultúra niekoľko významov. Tým najzásadnejším je však podstata diplomacie ako nástroja na *komunikáciu* medzi štátmi a na podporu vzájomných vzťahov prostredníctvom aktérov poverených touto činnosťou. Zväčša ide o kariérnych diplomatov, ktorí pôsobia na veľvyslanectvách či v rámci medzinárodných organizácií a reprezentujú svoju krajinu v zahraničí. Reprezentácia v zmysle zastupovania niekoho a konania z jeho poverenia predstavuje základnú funkciu diplomacie. Úspech či neúspech diplomatických misií závisí vo veľkej miere od osobnosti samotných diplomatov a ich schopnosti vedieť používať diplomatický komunikačný štýl, ako aj disponovať takými vlastnosťami ako ochota robiť kompromisy, dôveryhodnosť, empatia a zároveň rozhodnosť. Diplomacia je v súčasnej dobe kľúčovou kompetenciou v komunikácii v zahraničných vzťahoch a jej význam neustále rastie. Tento trend sa odráža aj na rozvoji kultúrnej diplomacie, ktorá si v zahranično-politických stratégiách malých aj veľkých štátov buduje čoraz pevnejšiu pozíciu.

Kultúrna diplomacia

Každý štát má svojím spôsobom definovanú zahraničnú kultúrnu politiku, ktorá je uskutočňovaná v dvoch rovinách. Ako tvrdí Tomanová (2008: 11) ide o rovinu tradičnej politickej diplomacie a rovinu kultúrnej diplomacie. Základným rozdielom medzi tradičnou politickou diplomaciou a kultúrnou diplomaciou je fakt, že tradičná diplomacia sa uskutočňuje medzi vládami štátov. Kultúrna diplomacia naopak predstavuje vzťah, v ktorom vláda oslovuje verejnosť v druhej krajine a len nepriamo vplýva na jej vládu prostredníctvom verejnej mienky. V rámci tradičnej diplomacie hovorí o tých aktivitách, ktoré majú súvis s kultúrou určitej krajiny, ale zameriavajú sa iba na úzku skupinu politických predstaviteľov dojednávajúcich medzištátne zmluvy o kultúrnej spolupráci. Na druhej strane predstavuje kultúrna diplomacia činnosti, ktoré sú zamerané na širšiu verejnosť. Jej cieľom je podpora domácej kultúry v zahraničí a jej predstavenie cudziemu publiku formou kultúrnych akcií, výmenných pobytov, jazykovej výučby, spolupráce univerzít či zahraničného televízneho a rozhlasového vysielania (ebd.: 11).

Primárnym cieľom kultúrnej diplomacie je zvyšovať povedomie o vlastnej krajine v zahraničí sprístupňovaním jej kultúrneho odkazu. Na základe

odovzdávania kultúrnych hodnôt by malo dochádzať k lepšiemu vzájomnému porozumeniu a budovaniu dôvery. Štát šíri a buduje prostredníctvom kultúry u obyvateľstva iného štátu dobré meno a tým zvyšuje svoje možnosti na lepšiu spoluprácu v oblasti politiky a ekonomiky. Rozvojom kultúrnych interakcií štáty sledujú aj ďalšie ciele, akými sú napríklad podpora príležitostí na spoluprácu alebo nadviazanie strategických partnerstiev, presadzovanie investičných zámerov či zisk podpory pre záležitosti prejedávané na pôde medzinárodných organizácií (Schneider 2006: 191-203). Kultúrna diplomacia je súborom veľkého komplexu nástrojov a opatrení, ktorými sa štáty usilujú podporiť svoju moc a úlohu. Intenzívne vzájomné interakcie založené na kultúrnych či vedeckých základoch prispievajú k eliminácii konfliktných situácií medzi štátmi, čo je nepopierateľne jej veľká zásluha.

Na napĺňanie zahraničnej kultúrnej politiky štátu využíva kultúrna diplomacia množstvo nástrojov, ktorých úlohou je podporiť národnú kultúru v zahraničí. Jedným z nich sú *kultúrne centrá,* ako napríklad Goethe Institut, ktoré sa zameriavajú na komplexnú podporu domácej kultúry v zahraničí, v tomto prípade nemeckej. Ich hlavnou úlohou je podporovanie výučby jazyka, organizovanie kultúrnych akcií a prednášok. Väčšinou tvoria základnú zložku národnej kultúrnej diplomacie. Ďalším nástrojom sú *výmeny umelcov a osobností kultúrneho života.* Podstatou tohto nástroja je spolufinancovanie pobytov umelcov spojených s prezentáciou ich diela. Do prostriedkov kultúrnej diplomacie patrí aj *podpora školských inštitúcií* daného štátu v zahraničí ako pobočiek zavedených domácimi inštitúciami, ktoré sa nachádzajú mimo územia daného štátu. Taktiež *akademické výmeny,* ktoré sú založené na financovaní pobytov pedagógov, študentov a vedeckých pracovníkov, sú nástrojom kultúrnej diplomacie. Obsahom *podpory prekladov* je financovanie prekladov diel domácich autorov do cudzích jazykov. Ide o nenápadnú aktivitu, napriek tomu je to účinný prostriedok na oslovenie zahraničného publika. Medzi prostriedky kultúrnej diplomacie sa zaraďuje aj podpora *krajanských spolkov* v zahraničí, pretože krajania žijúci v cudzine udržiavajú svoje národné zvyky a tradície

Kultúrna diplomacia je komplexný systém, ktorý je úzko prepojený s konceptom soft power, hard power a tiež s verejnou diplomaciou. Koncept *soft a hard power*, zaviedol do medzinárodných vzťahov Joseph S. Nye. Podstatou moci je podľa neho schopnosť ovplyvniť ostatných tak, aby štát dosiahol výsledky, ktoré chce dosiahnuť. Toto ovplyvňovanie sa deje tromi spôsobmi: hrozbami a donútením, stimulmi a odmenami a pôsobením príťažlivosti (2008: 94) V závislosti od toho, aký koncept si aktér zvolí, sa rozlišuje medzi tvrdou mocou – hard power a mäkkou mocou – soft power. Nye tvrdí, že obe tieto zložky sú vzájomne prepojené a aktéri ich často používajú zároveň. Kým hard power operuje tradičnými ekonomickými a vo-

jenskými prostriedkami, soft power je koncept založený na sile príťažlivosti, nevyužíva donucovacie prostriedky ani odmeny, ale aktér sa snaží docieliť u ostatných, aby aj oni chceli to isté, ako on (ebd.: 61). Ako zdroje soft power v prostredí medzinárodnej politiky identifikuje Nye hodnoty krajiny v troch oblastiach – kultúre, vnútornej politike a zahraničnej politike (ebd.: 96). Tomalová uvádza, že Nyeovo vnímanie soft power je široké, a to jednak v rovine aktérov, ako aj v rovine činností. Kultúrny komponent soft power v jeho ponímaní je v súlade so širším chápaním kultúry zahrňujúcim okrem umeleckých diel aj životný štýl, hodnoty a komunikačné prostriedky (2008: 14). Hlavným nástrojom soft power je *verejná diplomacia,* prostredníctvom ktorej, podľa Nyeho, štát oslovuje publikum v iných krajinách a komunikuje s ním (2008: 66). Verejnú diplomaciu možno definovať ako činnosť zameranú na utváranie a ovplyvňovanie pozitívnych predstáv o danom štáte, jeho hodnotách a činnostiach, ktorú reprezentuje medzi zahraničnou verejnosťou. Prostriedkom k dosiahnutiu žiaduceho cieľa je pravdivá komunikácia so zahraničnou verejnosťou vykonávaná v súčinnosti štátneho aparátu i súkromných subjektov (Peterková 2006: 87). Do popredia pozornosti vlád sa verejná diplomacia a soft power dostali najmä po udalostiach z 11. septembra 2001, ktoré boli mnohými analýzami vyhodnotené ako dôsledok nedostatočnej komunikácie Spojených štátov s moslimským svetom (ebd.: 84). Verejná diplomacia totiž vychádza z premisy, že image a reputácia krajiny sú určitým druhom verejného statku, ktorý môže krajine pomôcť alebo ju znevýhodniť pri výkone jej medzinárodných aktivít (Leonard et al, 2002: 9).

Kultúrnu diplomaciu so svojím zameraním na propagáciu kultúrneho odkazu štátu v zahraničí je možné chápať ako súčasť verejnej diplomacie. Úspešná verejná diplomacia musí spĺňať niekoľko, predpokladov. Jeden z tých najdôležitejších je existencia koncepcie verejnej diplomacie, ktorá určuje jej cieľové publikum a prioritné štáty, nesie v sebe jasné hlavné myšlienky a vymedzuje pole pôsobnosti pre vládne organizácie i nevládne subjekty. Leonard et al zdôrazňuje, že verejná diplomacia je predovšetkým o budovaní vzťahov, pochopení potrieb iných kultúr, sprostredkovaní národných priorít, vysvetľovaní stereotypov a hľadaní spoločných oblastí záujmu. Aby bolo možné vytvoriť si obraz o verejnej diplomacii štátu, je efektívne jej rozdelenie do troch oblastí na politickú/vojenskú, ekonomickú a kultúrnu/spoločenskú.(ebd.: 18). Každá z nich sa môže odohrávať v inom časovom horizonte a ich význam pre štát sa odvíja od momentálnej politickej situácie na domácom a zahraničnom poli.

Záver

Spoločenské podmienky a politická kultúra sa vyvíjajú a priniesli do kultúrnej politiky nové výzvy. Výrazným trendom dneška je, že sa kultúrna diplomacia prestala orientovať na úzky okruh ľudí, akými sú návštevníci kultúrnych inštitútov, ale sa snaží vytvárať pozitívny obraz o štáte u širokej verejnosti v cieľovej krajine.

Pod vplyvom zmien sa kreoval aj obsah a priority kultúrnej diplomacie. Tradičné ciele kultúrnej politiky ako podpora, ochrana a uchovávanie kultúrnych hodnôt dopĺňajú dnes nové ciele: podpora kultúrnej diverzity, multikulturalizmus, kultúrny dialóg a mnohé iné.

Do roku 1989 bolo hlavnou úlohou kultúrnej diplomacie reprezentovať štát, propagovať vlastnú kultúru a vytvárať pozitívny obraz o krajine v zahraničí. Novou prioritou sa stávajú medzikultúrna a interkultúrna komunikácia s interkultúrnou kompetenciou, ktoré by mali prispievať k porozumeniu medzi kultúrami a zabezpečovať ich pokojné spolunažívanie.

Literatúra

BERRIDGE, G. R.; LLOYD, L. (2012): *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy.* Hampshire: Palgrave Macmillan.

DULEBA, A.; WLACHOVSKÝ, P. L. M. (1998): *Zahraničná politika Slovenskej republiky. Východiská, stav a perspektívy.* Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku.

FLETCHER, T. (2016): *The Naked Diplomat. Power and Stratecraft in the Digital Century.* London: William Collins.

HELBIG, G. (2001): *Deutsch als Fremdsprache. Ein internationales Handbuch.* Berlin: De Gruiter.

HUNTINGTON, S. (1993): The Clash of Civiliyations. In: *Foreign Affairs.* Bd. 72, No. 3, s. 22-49.

KURUCZ, M. (2007): Kultúrna dimenzia diplomacie. In: *Mattoš, B., ed. Zahraničná politika Slovenskej republiky v kontexte európskej integrácie.* Bratislava: Ekonóm.

LEONARD, M.; STEAD, C.; SMEWING, C. (2002): *Public Diplomacy.* London: The Foreign Policy Centre.

LIĎÁK, J. (2000): *Medzinárodné vzťahy. Medzinárodná politika.* Martin: Sofa.

NYE, J. S.; WALLER, J. M. (2008): *Public Diplomacy and Soft Power. Strategic Influence, Public Diplomacy, Counterpropaganda and Political Warfare.* Washington: The Institute of World Polities Press.

PETERKOVÁ, J. (2006): Veřejná diplomacie – jen módní pojem nebo skutečná změna? In: *Mezinárodní vztahy.* Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., s.83-99.
RUSIŇÁK, P. (2005): K teoretickým prístupom skúmania zahraničnej politiky. In: *Medzinárodné vzťahy.* Roč. 3, číslo 2. Bratislava: Ekonóm.
SCHNEIDER, C. P. (2006): Cultural Diplomacy. Hard to define but you´d Know it if you saw it. In: *The Brown journal of world affairs.* Vol XIII, Issue 1, s. 196.
TOMANOVÁ, E. (2008): *Kulturní diplomacie. Francouzská skušenost.* Praha: Ústav mezinárodních vztahú.
UNESCO (1982): *Mexico City Declaration on Cultural Policies.* <http://portal.unesco.org/culture/en/files/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf > [22. 7. 2019].
ZEMBYLAS, T. (2006): *Kulturbetriebslehre. Grundlage einer Inter-Disziplin.* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Kontakt:

PhDr. Milena Helmová, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: milena.helmova@euba.sk

Štylistické prostriedky v politickom jazyku medzinárodných inštitúcií a špecifiká ich prekladu do slovenčiny

Stanislava Moyšová

Abstract

Stylistic Devices Political Language of International Institutions and Its Translation into Slovak. *Idioms, metaphorical expressions and others stylistic devices represent a very important part of political language because they are conveying the persuasive function of this language. They should be understandable for all recipient. The question is what happens with these stylistic devices in the multilingual meeting held in an international institution where they have to pass through the simultaneous translation. This article analyzes some cases of simultaneous interpretation of the idioms and metaphorical expressions from French and English into Slovak.*

Kľúčové slová: politický jazyk, simultánne tlmočenie, štylistické prostriedky, frazeologizmy, obrazné pomenovania, Európsky parlament.
Key words: political language, simultaneous interpretation, idioms, metaphorical expressions, European Parliament.

Úvod

Politický jazyk charakterizuje najmä persuazívna funkcia (Štefančík 2016), teda snaha čo najpresvedčivejšie osloviť cieľovú skupinu, získať si sympatizantov, poprípade ovplyvniť niektoré názorové skupiny alebo verejnú mienku. Na to politický diskurz používa širokú škálu jazykových, ale aj mimojazykových prostriedkov. Spomedzi tých mimojazykových spomeňme reč tela, čiže gestikuláciu, ktorá má zvýrazniť slová hovoriaceho, alebo *imidž* politika, ktorý sa vytvára okrem iného aj spôsobom obliekania alebo pozorným a cieleným umiestňovaním fotografií alebo komentárov na sociálne siete. Spomedzi jazykových prostriedkov je to uvážlivé volenie hesiel, ustálených slovných spojení typických pre diskurz danej politickej tendencie, zo syntaktického hľadiska zložitejšie či jednoduchšie vetné konštrukcie, zo štylistického hľadiska výber určitého jazykového registra. Zaujímavou črtou politického jazyka je aj výskyt osobitných štylistických prostriedkov. Hlavným dôvodom, prečo sa v politickom a mediálnom jazyku

tieto prostriedky využívajú (metafora, idiomatické výrazy, frazeologizmus, epizeuxa - opakovanie toho istého slova) je práve spomínaná snaha upútať pozornosť recipientov a posilniť persuazívnu funkciu prejavov. Predpokladá sa, že metafory a idiomatické výrazy by mali byť zrozumiteľné všetkým členom jednej lingvistickej skupiny. Čo sa s nimi deje na medzinárodných fórach, teda vo viacjazyčnom priestore, kde na to, aby ich recipienti pochopili, musia byť v reálnom čase preložené - simultánne pretlmočené? Zachovajú si svoju jedinečnú podobu a črty svojej persuazívnej funkcie?

Na túto otázku sa pokúša odpovedať nasledujúca štúdia, a to aplikáciou kontrastívnej metódy na základe korpusu 30 prejavov vo francúzštine a v angličtine, ktoré zazneli v Európskom parlamente počas 5. volebného obdobia (2014-2019) a nahrávok ich pretlmočenia do slovenčiny. Na úvod stručne charakterizuje špecifiká viacjazyčného fungovania Európskeho parlamentu, následne uvádza definíciu politického jazyka a štylistických prostriedkov (idiomatických výrazov a metafor), ktoré obsahuje a napokon analyzuje prístup tlmočníkov pri preklade týchto výrazov do cieľového jazyka (slovenčiny). Na záver poukazuje na to, do akej miery tlmočník pri translácii štylistickej figúry zasahuje do tvorby významu ekvivalentu v cieľovom jazyku.

Európsky parlament ako viacjazyčná medzinárodná inštitúcia

Európsky parlament so sídlom v Štrasburgu a v Bruseli sa ako verejná inštitúcia snaží rešpektovať jazykovú rozmanitosť typickú pre Európu. Táto snaha o transparentnosť sa v praxi dosahuje tým, že veľká väčšina stretnutí je tlmočená do veľkých jazykov EÚ a prístupná aj vďaka priamemu prenosu rôznych zasadnutí (predovšetkým plenárnej schôdze, v rôznej miere aj zasadnutí výborov) na internete. Európsky parlament si v praxi osvojil viacjazyčnú politiku, čo sa napríklad premieta do toho, že všetky oficiálne dokumenty sú prekladané do všetkých oficiálnych jazykov a každý poslanec Parlamentu má právo používať jazyk podľa svojho výberu. To znamená, že Parlament musí zabezpečiť tlmočenie z a do všetkých oficiálnych jazykov EÚ. Právo každého poslanca čítať a zostavovať parlamentné dokumenty, sledovať debaty a vyjadrovať sa vo svojom vlastnom jazyku je výslovne uznané v rokovacom poriadku Európskeho parlamentu.

Zabezpečenie vernej a presnej translácie ústnych prejavov poslancov v reálnom čase a do všetkých oficiálnych jazykov je hlavnou úlohou tlmočníkov Európskeho parlamentu. Napriek vysokej profesionalite tlmočníkov, ktorí musia prechádzať náročnými skúškami, si Európsky parlament ako inštitúcia uvedomuje úskalia tlmočenia politicky citlivých prejavov. Prácu tl-

močníka pri diskusiách na podobnom medzinárodnom fóre môže skomplikovať príliš rýchle tempo rečníka, náročný prízvuk, nekvalitný vstup - neskoré zapnutie mikrofónu, skákanie si do reči a pod.) Preto sa pri každom zázname z tlmočenia uvádza upozornenie, ktoré špecifikuje platnosť a autentickosť tlmočenia ("*Tlmočenie nie je autentickým záznamom zo zasadnutia. Simultánne tlmočenie zabezpečuje Európsky parlament len na účely uľahčenia komunikácie medzi účastníkmi schôdze a v žiadnom prípade nepredstavuje overené nahrávky z diskusií. Za platné sa považuje len pôvodný prejav alebo jeho zrevidovaný písomný preklad. V prípade odlišností medzi simultánnym tlmočení a pôvodným prejavom (alebo jeho zrevidovaným písomným prekladom) platí pôvodný prejav (alebo jeho zrevidovaný písomný preklad)*. Táto štúdia sa obmedzuje na dva jazykové páry: francúzštinu a angličtinu (východiskový jazyk) a slovenčinu (cieľový jazyk).

Postavenie obrazných pomenovaní v politickom jazyku

Členovia Parlamentu, ktorý je politickou inštitúciou, používajú politický jazyk, ktorý podáva informácie a argumentácie s rôznym stupňom objektivity a logiky, no jeho hlavným cieľom je presvedčiť. Poslanci prednášajú svoje prejavy a vstupujú do diskusie na rôznych fórach tejto inštitúcie (plenárne zasadnutie, výbory, stretnutia politických frakcií), aby legitimizovali vlastné politické záujmy, spojené s nadobudnutím alebo udržaním moci. Vďaka svojim prejavom sú prítomní vo verejnom priestore, kde sa snažia rôznymi argumentami, výrazmi, výzvami či sloganmi presvedčiť verejnosť o správnosti svojich postojov (Mocanu 2011). Keďže hlavným cieľom politickej reči je presvedčiť (informatívna funkcia tohto jazyka je až sekundárna), použitie štylistického prostriedku, metafory, alebo idiomatického výrazu má v tomto kontexte špecifickú úlohu: upútať pozornosť kolegov poslancov, ďalej širokej verejnosti, a v neposlednom rade pozornosť médií, ktoré predstavujú hlavný kanál šírenia informácií. Médiá (či už audiovizuálne alebo tlačové) si veľmi často všímajú obrazné pomenovania alebo trefné výroky, ktoré v prejave tvoria jazykovú jednotku alebo vyjadrujú určitý uhol pohľadu. Vo veľkej väčšine prípadov umiestnenie istého obrazného pomenovania v politickom prejave nie je náhodné: politickí predstavitelia vedia o moci médií a poznajú ich špecifické postupy, a to tiež vďaka mediálnemu tréningu, ktorý je nevyhnutnou súčasťou profesionálnej výbavy súčasného politika. Metaforický výraz, ktorý použil Nigel Farage, britský europoslanec, v tom čase predseda nacionalistickej strany UKIP a šéf hnutia, ktoré viedlo k brexitu (teraz Brexit Party), vo svojom príhovore pri príležitosti nominácie Belgičana Hermana Van Rompuya do funkcie predsedu

Únie, malo symbolický a expresívny náboj: jeho metaforické vyjadrenie na adresu tohto kandidáta „*... you have all the carisma of a damp rag...*", (24. február 2010, Štrasburg, Európsky parlament)[1] obletel mediálny svet v Európe. Podľa Faragea bol Herman Van Rompuy ako predseda Únie nudný, bez akéhokoľvek entuziazmu, priemerný, bez politickej energie, neschopný samostatne konať. Touto metaforickou invektívou pritiahol pozornosť európskych a najmä britských médií a upevnil si imidž zarytého euroskeptika.

Typológia štylistických prostriedkov a ich pretlmočenie do slovenčiny

Štylistické prostriedky z hľadiska pretlmočenia predstavujú rôzny stupeň obtiažnosti. Snáď najmenej problematickými sa javili lexikálne a vetné figúry, napr. rečnícke zvolanie, často kombinované s epizeuxou ("*Vive la France, vive le Frexit, vive la France libre!"; "But it´s all about centralisation - **power, power, power**"),* pričom netreba zdôrazňovať, že práve epizeuxa (opakovanie slova) spracúvanie vstupu pre tlmočníka uľahčuje. Spomedzi vetných figúr spomeňme parentézu ("*I would like to start by agreeing with virtually every other president in this chamber - **everyone seems to be a president** - on the issue of Turkey").* Parentéza, najmä ak je informačne obsažná, môže byť problematická, lebo zo strany tlmočníka si vyžaduje väčšiu energiu na zapamätanie jej mikrosegmentu. V slovenskom pretlmočení preto vypadla informácia o Turecku (*"Ja by som na začiatok rád súhlasil s každým ďalším predsedom v tejto snemovni, každý zdá sa, že je tu predseda).* Tento výpadok však nebol funkčný a neznamenal neúplné pretlmočenie vety, keďže celá diskusia bola práve o Turecku.

Ďalším štylistickým prostriedkom je hovorovosť, ktorou sa buď rečník približuje k svojej cieľovej skupine voličov ("som jedným z vás"), alebo ňou ironizuje svojho protivníka (*"There is going to be Britain with Brexit in the fast lane and **you guys** going in reverse", **How on earth** can you **kid** anyone that this is democracy?")*. V tomto prípade tlmočníci volili neutralizáciu štýlu (*vy všetci* a *ako chcete oklamať),* kdežto namieste by bolo vhodné aspoň nejakým výrazom reflektovať túto štylistickú charakteristiku. Obsah bol však pretlmočený správne.

Translácia idiomatických a metaforických výrazov predstavuje jednu z najťažších kategórií pri tlmočení, lebo práve v tomto prípade sa preukazuje hĺbka znalosti jazyka, ktorou tlmočník disponuje (Sanchez Presa 2017).

1 *Máte charizmu mokrej handry.* Ide o kreatívnu, teda autorskú obmenu pôvodného metaforického a idiomatického výrazu *wet blanket (mokrá deka),* ktorý označuje depresívnu, nudnú osobu. Farageova verzia je poznačená negatívnou expresívnosťou.

V analyzovaných prejavoch sa vyskytovali v prvom rade klasické frazémy, teda idiomatické výrazy. Ide o výrazy zložené z viacerých slov, ktoré tvoria významovú jednotku a ktorých spojenie je viac či menej ustálené. Črty charakterizujúce frazému sú: jednota tvaru a významu, odchýlka od gramatickej či lexikálnej normy a špecifické metaforické hodnoty (kontrastnosť, obraznosť, citové zafarbenie). V druhom rade to boli metafory prítomné v prejavoch, ktoré nemajú potrebné slovné ustálenie ako frazeologizmy, sú typické svojou kreatívnosťou a jedinečnosťou (Domenech-Cunillera: 2010) a nazývajú sa aj autorskými metaforami (Demjanová: 2010).

Pre potreby tejto štúdie sme obrazné, idiomatické a metaforické pomenovania rozdelili do troch skupín: ustálené slovné spojenia (frazeologizmy), ktoré v slovenčine nemajú doslovný ekvivalent, ustálené slovné spojenia, ktoré v slovenčine majú ekvivalent a kreatívne (autorské) metaforické výrazy. Ustálené slovné spojenia sú také spojenia slov, ktoré sa nemôžu ľubovoľne meniť a ktoré tvoria lexikálne jednotky. Typickou lexikalizovanou slovesnou konštrukciou je napríklad idiomatický výraz *marcher sur les oeufs* (*kráčať po vajciach*): pravý zmysel sa skrýva za primárnym a doslovným významom, teda dávať si pozor pri nejakej činnosti, postupovať obozretne; toto obrazné pomenovanie vyjadruje silný pocit neistoty. Toto ustálené slovné spojenie nemá v slovenčine doslovný ekvivalent s rovnakým stupňom imaginácie a citového zafarbenia. Tento druh idiomatických výrazov tvorí prvú skupinu analyzovaných pomenovaní. Druhá skupina idiomatických výrazov je zložená z pomenovaní, ktoré v slovenčine majú doslovný ekvivalent, ako napríklad *balayer devant sa propre porte* (*zametať pred vlastnými dverami)*. Vo väčšine prípadov je v slovenčine opísaný ten istý obraz (*pozametať si pred vlastným prahom).*

Pokiaľ ide o preklad obrazných pomenovaní, je jasné, že druhá kategória predstavovala pre tlmočníkov najjednoduchšie prípady na pretlmočenie. V tomto prípade nie je potrebné využitie mentálnej energie na deverbalizáciu a tlmočník tak získava kapacity, aby mohol analyzovať nasledujúce výpovede. To bol aj prípad ustáleného slovného spojenia *porter son fruit* (prinášať svoje ovocie) (*„Afin que les dispositions existantes dans ce pays continuent à porter leur fruit*“), ktoré bolo doslovne preložené („...aby *legislatívne nástroje mohli prinášať i naďalej svoje plody*“). Takisto frazeologický výraz „*Il faut tout d´abord balayer devant notre propre porte*“ (*pozametať si pred vlastným prahom*) bol preložený verne a doslovne, keďže rovnaký výraz existuje aj v slovenčine. V prípadoch lexikálnej ekvivalencie je doslovný prístup k prekladu, slovo po slove, najjednoduchší a najprirodzenejší.

Prvá skupina ustálených slovných spojení – teda tie, ktoré nemajú lexikálny ekvivalent v slovenčine – predstavuje viacero prekladateľských ťaž-

kostí. Prvá súvisí s ich významom: v ojedinelých prípadoch sa stáva, že tlmočník daný výraz nepozná. V takom prípade tlmočník použije stratégiu vynechania, alebo sa pokúsi dedukovať význam výrazu z kontextu. Frazeologizmus *chercher la petite bête (*doslova: hľadať chrobáka, prenesene: zaoberať sa detailmi, snažiť sa nájsť problematické maličkosti) mohol spadať do kategórie tohto typu, keďže v tlmočení nezaznel („*Je ne viens pas de chercher la petite bête"*, 0). Mohlo však ísť aj o úsporu z hľadiska času – v tomto prípade mal tento frazeologizmus funkciu rečníckeho úvod, kde táto informácia nemala kľúčovú povahu. Rovnaká situácia, teda vypustenie frazeologizmu, nastala pri výraze, ktorý má korene v latinskej kultúre - *remettre, renvoyer quelque chose aux calendes grecques* (doslova: odložiť niečo na grécke kalendy, prenesene: odložiť niečo na čas, ktorý nikdy nenastane; podľa reorganizácie rímskeho kalendára, *calendae* boli prvé dni mesiaca, kedy dlžníci museli splatiť dlhy; Gréci *calendae* nemali, čas aj naďalej počítali svojím spôsobom, čo znamená, že v Grécku ku kalendám nikdy nedošlo).

Veta Marine Le Pen, predsedkyne Národného frontu vo Francúzsku, „*...enterrer le brexit en le repoussant aux calendes grecques*" (pochovať brexit a odložiť ho na neurčito) bola do slovenčiny prenesená v skrátenej verzii: „pochovať brexit". Avšak v slovenčine existuje v rovnakom jazykovom registri výraz odložiť *ad acta*, alebo jednoducho, ak tlmočník nemá čas a energiu, aby hľadal frazeologický ekvivalent, vždy môže použiť spojenie *odložiť na neskôr*.

Osobitným problémom pre tlmočníka sú obrazné pomenovania, ktoré obsahujú alegóriu s istým stupňom frazeologizácie a ktoré sú zároveň dotvorené autorskou metaforou. Tu musí tlmočník na úrovni veľmi malého časového priestoru vyvinúť deverbalizačné úsilie na to, aby na šiel vhodné riešenie pre idióm, ale aj kreatívne úsilie na pretlmočenie autorskej metafory. To často kvôli časovej tiesni nie je možné. Preto pri tlmočení vety *This European Commission will go down in history as the one which saw* ***the wheels fall off*** *the federalist* ***wagon*** tlmočník použil stratégiu kondenzácie a zovšeobecnenia: *Táto Európska komisia nebude mať dobré meno.* Do výstupu sa síce nedostala alegória zlyhania a rozpadávania sa, ale negativita obsahu bola pretlmočená.

Príslovia a porekadlá obsahujúce obrazné pomenovania predstavujú pre tlmočníkov skutočnú výzvu. V princípe si môžu vybrať medzi rôznymi prekladateľskými postupmi: exotizáciou (príslovie je preložené doslovne a v cieľovom jazyku dostáva exotický odtieň, neznámy pre prijímateľa) alebo naturalizáciou (tlmočník má potrebný čas a energiu na to, aby našiel ekvivalent spomedzi slovenských prísloví a porekadiel). Zrejme najriskantnejším riešením je príslovie vysvetľovať, lebo na túto činnosť tlmočník musí

vynaložiť príliš veľa úsilia a neostávajú mu kapacity na ďalšie procesy. Nehovoriac o tom, že sa stráca obrazná a metaforická črta daného výrazu. Ako príklad môže poslúžiť obľúbené príslovie francúzskych politických predstaviteľov, ktoré existuje vo viacerých verziách, viac či menej citovo zafarbených, exotických alebo vulgárnych a má nejasný pôvod. Vyskytuje sa v kontextoch, keď rečník chce odsúdiť pokrytectvo protivníkov (najmä tých, čo kritizujú finančné a iné škandály oponentov, ale sami sa podobných dopustili): „*Quand on monte à l´arbre il faut avoir le cul propre*" (tiež *quand le singe veut monter au cocotier il faut qu´il ait les fesses propres – keď chce opica vyliezť na kokosovník, musí mať čistý zadok*). V Európskom parlamente zaznela táto kreatívna verzia: „*...comme on dit chez nous en France, pour monter au cocotier il faut avoir les braies propres*" (*Ako hovoríme u nás vo Francúzsku, keď niekto chce vyliezť na kokosovník, musí mať čisté gate)*. Irónia tohto výrazu je založená na prepojení francúzskych reálií (*braies* - mužské nohavice, ktoré nosili Galovia) a exotického prvku (kokosovník, ktorý rastie na Antilách, teda v bývalej francúzskej kolónii), ktorú je na takom malom časovom rozmedzí, aké má tlmočník k dispozícii, skoro nemožné vhodne a celistvo previesť do slovenčiny. Napriek tomu sa tlmočníkovi veľmi dobre podarilo zachovať význam príslovia a obrazná i frazeologická stránka bola vďaka vysvetľujúcemu prístupu a vďaka vhodnému frazeologickému ekvivalentu dobre pretlmočená : *Treba mať naozaj čisté ruky, ak chcete niekomu niečo vyčítať*.

Osobitnú kategóriu predstavujú prirovnania, ktoré sú väčšinou ľahko pretlmočiteľné, keďže zvyčajne majú nízku mieru frazeologizácie. Je potrebné však stále mať na zreteli nebezpečenstvo fascinácie originálom (*And if you were to think of this temple **as a temple**, well, Mr. Verhofstadt is the **high priest**, a fanatic - A keď si vezmete túto budovu ako nejaký **chrám**, tak pán Verhofstadt je potom tým **vysokým kňazom**, fanatikom;* správne *veľkňazom*).

Záver

Štylistické prostriedky predstavujú dôležitý prvok politického jazyka aj na medzinárodných fórach, kde účastníci komunikujú vďaka simultánnemu tlmočeniu. Profesionalita tlmočníkov je pritom rozhodujúcou premennou pri ich prevode do cieľového jazyka. Ako uvádza M. Sanchez Presa (2017), pretlmočenie prísloví, porekadiel, obrazných pomenovaní a metaforických výrazov je jednou z náročných stránok tlmočníckeho povolania a takpovediac aj skúšobnou disciplínou, kde sa preukazuje úroveň znalosti východiskového a cieľového jazyka. Pri hodnotení prekladateľských riešení tlmoční-

kov je nevyhnutné vziať do úvahy obmedzenia súvisiace s časom (tempo prednesu rečníka) a s typológiou prejavov (úroveň abstrakcie, technickosti, prízvuk rečníka a podobne). Ideálne riešenie neexistuje a ak tlmočník zvolil také riešenie, ktoré verne prenáša všeobecný význam výpovede, rozhodol sa správne (Makarová 2004).

Poukázali sme na to, že anglofónni aj frankofónni rečníci používajú rôzne štylistické prostriedky, frazeologické a obrazné spojenia, ktoré majú rôzny stupeň obtiažnosti v súvislosti s ich pretlmočením. Preto je vždy dôležité zvoliť správnu stratégiu, pričom minimálnou požiadavkou je komunikovať význam, i za cenu zovšeobecnenia či zjednodušenia. Maximom, čo tlmočník môže urobiť, je voľba ekvivalentného štylistického prostriedku v cieľovom jazyku, v našom prípade v slovenčine, a ideálne je, ak má daný štylistický prostriedok aj rovnakú úroveň expresívnosti. V opísaných prípadoch sa profesionalita tlmočníkov potvrdila, keďže pri pretlmočení obrazných pomenovaní nedošlo ani k závažným významovým posunom, ani ku *contresensu.*

Literatúra

Archívy Európskeho parlamentu, <www.europarl.europa.eu> [4. 8. 2019].

DEMJANOVÁ, N. (2010): Náčrt analýzy politickej metafory v jazyku masmédií. In: *Jazyk a kultúra*, č. 2/2010, roč. 1. Prešov: UPJŠ.

DOMENECH CUNILLERA, M. (2010): Les métaphores dans le discours politique: les tendances de traduction à l´espagnol, In: *Synergies Espagne*, č. 3., s. 107-117.

FONTENELLE, T.: Traduction au sein des institutions européennes, In: *Revue française de la linguistique appliquée*, Vol. 21, n. 2016/1, s. 53-66.

MAKAROVÁ, V (2004): *Tlmočenie – hraničná oblasť medzi vedou, skúsenosťou a umením možného*. Bratislava: Stimul.

MOCANU, M. (2011): Verbal language – a sign of political power in the political arena. In: *Philologica Jassiensya,* roč. 14, č. 2, s.335-342.

SANCHEZ PRESA, M.: El intérprete en el ámbito de la política. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: Ekonóm, s. 402-411.

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika – na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-48 .

Kontakt:

Mgr. Stanislava Moyšová, PhD.

Katedra romanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Roman languages
Faculty of Arts
Comenius University, Bratislava

Email Address: stanislava.moysova@uniba.sk

Predpoklady vzniku diplomatického tlmočenia

Lizaveta Madej

Abstract

Prerequisites that Brought Forth Diplomatic Interpretation. *Our paper deals with description and analysis of preconditions that brought forth diplomatic interpreting; it is introducing the first historical testimonies about diplomatic interpreters in ancient civilisations such as the ancient Egypt, Roman and Greek empires, Carthage and China empire. It may be assumed, based upon these references, that the origin of interpreting is directly and closely related with the development of civilisations and social relations, while diplomatic interpreting is one of the oldest types of consecutive interpreting and its role in the human history is undeniable.*

Kľúčové slová: diplomatické tlmočenie, dejiny tlmočenia, historické zmienky o tlmočení
Keywords: diplomatic interpreting, history of interpreting, historical testimonies about interpreting

Úvod

Potreba tlmočníkov bola strategicky nevyhnutná už v dávnej minulosti. Kmene patriace k odlišným kultúram sa spočiatku dorozumievali posunkami, neskôr však ako sprostredkovateľov komunikácie používali nepriateľských zajatcov, vojnových zbehov, novousadlíkov (ktorí zvyčajne vstupovali do zmiešaných manželstiev) či potulných obchodníkov a zabávačov (Vertanová, Andoková 2015: 12). Prvé historické listiny datované 3. tisícročím pred n.l. potvrdzujú upevnenie tlmočníckeho remesla v krajinách východného Stredomoria (Santoyo 2013: 37), čo však vyvracia skutočnosť, že ku vzniku multilingválnosti, a teda aj k potrebe tlmočníkov, došlo až po výstavbe Babylonskej veže a pomätení jazykov známych z Biblie. Podľa Starého zákona totiž ľudia hovorili len jedným jazykom, až kým starobabylonský kráľ Nimrod nezačal stavať Babylonskú vežu. Babylonská veža mala siahať až po nebo jednak preto, aby jej nehrozilo Božie potrestanie ľudstva za skazenosť známe ako Potopa sveta, jednak aby symbolizovala všemocnosť a bohorovnosť kráľa Nimroda. Boh ho však za velikášstvo a slávybaž-

nosť potrestal tak, že rozdelil jediný jazyk ľudstva na viaceré. Ľudia si prestali rozumieť, veža sa začala rúcať a jej stavitelia sa rozptýlili po celom svete. Také vysvetlenie multilingválnosti ľudstva poskytuje Biblia. V dôsledku neschopnosti viesť rozhovor a porozumieť si „ľudstvo si uvedomilo, že jedinou možnosťou, ako sa dorozumieť, ak neovládame cudzí jazyk a nepoznáme cudziu kultúru, je využiť služby medzijazykových a medzikultúrnych sprostredkovateľov – tlmočníkov a prekladateľov“ (Müglová 2009: 82-83). Na základe dôkazov vyplývajúcich z predtým spomenutých historických listín však môžeme predpokladať, že tlmočnícke povolanie vzniklo oveľa skôr, ako došlo k zrodeniu rôznojazyčnosti podľa Biblie (6 st. p. n. l.).

Staroveký Egypt, Asýria, Perzská ríša, Kartágo

Zmienky o tlmočníkovi ako osobe, ktorá prekladá z jedného jazyka do druhého a ktorá umožňuje komunikáciu medzi ľuďmi hovoriacimi v rôznych jazykoch, sa začínajú objavovať veľmi skoro. Asi najstaršie svedectvá o tlmočníkoch pochádzajú z prostredia mezopotámskej civilizácie. Keďže sa na Blízkom východe najčastejšie využíval pre diplomatické účely sumerský jazyk, mnohé dôležité politické dokumenty pochádzajúce z tohto obdobia boli spísané práve v ňom. Dva autonómne mezopotámske mestské štáty tak v r. 2600 p. n. l. uzavreli dohodu o prímerí, ktorú v sumerčine vyryli do kamenného stĺpu. Keďže sa ako tretia strana týchto rokovaní zúčastnil aj kráľ Mesilim, neovládajúci sumerský jazyk, strany museli prizvať tlmočníka (Roland 1999: 12).

Jedným z najstarších svedectiev o tom, že už v staroveku existovalo tlmočnícke povolanie, je aj pohrebisko (z r. 2350-2190 pred n. l.) vytesané do pahorku Kubbit el-Hava v Egypte, ktoré patrilo kniežaťom z Elefantiny. Nadpisy zdobiace tieto hrobky hovoria o kontaktoch kniežat s územím Núbie, ležiacim južne od Egypta. Kniežaťom (ku ktorým patrili aj Pepinuch, An-Anuket a Harchuf, posledný z nich bol poddaným faraónov Merenra a Pepiho II.) bol na určité obdobie udeľovaný titul *vrchný tlmočník* a *nadriadený tlmočník* (Santoyo 2013: 37). Existencia osobitného pohrebiska, ako aj udeľovanie takýchto titulov je dôkazom, že v starovekom Egypte tlmočníci mali osobitné postavenie a že si ich faraóni veľmi vážili. Jednou z úloh vtedajších tlmočníkov bolo „sprevádzať karavány obchodníkov na cestách do cudziny a ich veľké zastúpenie v hlavnom meste Memfise svedčí o tom, že ich využívali aj pri diplomatických rokovaniach“ (Müglová 2009: 84).

Pozoruhodným dôkazom o existencii tlmočníkov v Starom Egypte je sochársky reliéf tlmočníka z r. 1340 p. n. l., nájdený v hrobke faraóna Haremheba patriaceho do 18. dynastie. Tento reliéf je jedným z najdôležitejších

názorných dôkazov, jeho presný význam však stále nie je dostatočne vysvetlený (Hermann 2002: 155).

Grécky spisovateľ a historik Plútarchos spomína tlmočnícke remeslo, keď hovorí o staroegyptskej vládkyni Kleopatre (69 p. n. l. – 30 p. n. l.), ktorá okrem iných dobrých vlastností mala vynikajúce lingvistické schopnosti a takmer nikdy nevyužívala pomoc tlmočníkov. Existenciu tlmočníkov pre egyptských titulárov potvrdzuje aj *Prvá Mojžišova kniha*: „Jozef ako vysokopostavený egyptský činiteľ sa rozprával so svojimi bratmi, ktorí sa práve vrátili z Kanaánu. Jeho bratia nevedeli, že hoci medzi sebou diskutovali vo svojej reči, im Jozef rozumel, lebo mal vlastného tlmočníka“ (Lewis 2004: 19).

O medzijazykových sprostredkovateľoch, ktorí pôsobili v starovekom Egypte, Perzskej ríši či Kartágu, píše vo svojich prácach grécky historik Hérodotos. K jednej z takých zmienok o tlmočníkoch patrí príbeh o tom, ako faraón Psammetich zveril helénskym prisťahovalcom egyptských chlapcov, aby sa vďaka komunikácii s nimi naučili grécky jazyk a následne sa stali tlmočníkmi (Pöchhacker 2016: 154-155). Potreba prípravy egyptsko-gréckych tlmočníkov mohla byť odôvodnená najmä tým, že v tom čase (pribl. 7 st. p. n. l.) Egypťania aktívne pracovali na nadväzovaní, resp. obnovení obchodných a diplomatických vzťahov s Gréckom. „Egyptskí tlmočníci požívali úctu na dvore faraóna Psammeticha I. a stavovsky patrili medzi úradníkov. Na svoje povolanie sa pripravovali na podnet najvyššieho vládcu (v záujme štátnej moci) a pracovali v jeho službách. V rámci egyptskej spoločnosti, ktorá bola rozdelená do siedmich kást, mali svoje miesto aj tlmočníci. Toto povolanie sa dedilo z generácie na generáciu“ (Müglová 2009: 84). V dnešnej dobe je ťažké uveriť, že tlmočníci a prekladatelia tvorili osobitnú kastu, avšak Hérodotove slová svedčia o širokom zastúpení tlmočníkov vo vtedajšej spoločnosti.

O tlmočníkoch, ktorých v Perzskej ríši využívali ako vojenských vyjednávačov, hovoria aj Hérodotos či Xenofón. Keď sa perzský princ Kýrus Mladší rozhodol vzbúriť proti bratovi kráľovi Artaxerxovi II., prijal do armády približne 10 000 gréckych žoldnierov. A keďže bilingválna armáda vyžadovala bilingválnu komunikáciu a bilingválny rozkaz, Kýrus využíval tlmočníkov (jedným z ktorých bol aj jeho osobný tlmočník Pigres) (Roland 1999: 14). Pri pomeroch existujúcich v staroveku je ťažké určiť presnú hranicu medzi občianskou a vojenskou sférou, môžeme preto konštatovať, že dobové vojenské tlmočenie bolo súčasťou politického, resp. diplomatického tlmočenia. Služby tlmočníkov vo vojenskej sfére plne využíval aj Alexander Veľký pri dobývaní Perzskej ríše, o čom hovoria vo svojich dielach Hérodotos a Xenofón. Ďalším príkladom využitia tlmočníka na vojenských, resp. diplomatických rokovaniach sú neúspešné mierové rokovania medzi Rí-

mom a Kartágom (6. st. p. n.l.) počas púnskych vojen. „V púnskych vojnách pôsobili tlmočníci predovšetkým ako sprostredkovatelia dohôd o prímerí. Historicky je doložená účasť tlmočníka pri rokovaniach púnskeho vojvodcu Hannibala s rímskym konzulom P. Corneliom Scipiom. Obe rokovacie strany mali vlastného tlmočníka“ (Müglová 2009: 86). Zaujímavé je, že už v období púnskych vojen každá z rokujúcich strán mala svojho tlmočníka. „Bolo to preventívne opatrenie s cieľom predísť prípadným nedorozumeniam či zámerným klamstvám, pretože neodmysliteľnou súčasťou tlmočníckej profesie v tomto období bola oddanosť tlmočníka svojmu pánovi a vládcovi“ (Vertanová, Andoková 2015: 13).

Čo sa týka tlmočníkov pôsobiacich v Kartágu, podľa Henriha van Hoofa patrili do určitej kasty prekladateľov (tlmočníkov), „ktorí boli oslobodení od ťažkej roboty; pričom členovia tejto kasty mali oholenú hlavu a ako rozlišovacie znamienko museli mať tetovanie s papagájom; ten mal buď zavreté krídla (pokiaľ rozprávali iba jedným jazykom), alebo roztiahnuté (pokiaľ ovládali viaceré jazyky)“ (Hoof 1986: 45).

Starovekí tlmočníci často pochádzali z nižších sociálnych vrstiev, aj keď na panovníkovom dvore prednosť mali najmä tí tlmočníci, ktorí mali šľachtický pôvod. Tlmočníkmi sa často stavali oslobodení otroci, pre ktorých tlmočnícke povolanie bolo lákavé jednak preto, že tlmočníci mali špeciálny status – často diplomatický, jednak z dôvodu na tú dobu veľmi priaznivých pracovných podmienok.

Staroveký Rím a Staroveké Grécko

Za ďalšie obdobie rozkvetu tlmočníckeho povolania je možné považovať éru starovekého Ríma a Grécka. Vzhľadom na to, že oba dobyvateľské národy považovali za nedôstojné rozprávať jazykmi porazených etník, ako tlmočníkov využívali vojnových zajatcov, ktorí boli nútení naučiť sa jazyk dobyvateľov. Týchto jazykových otrokov využívali prevažne vo vojenskej a diplomatickej sfére (Vertanová, Andoková 2015: 13).

Úradným jazykom Rímskej ríše sa približne v 30. r. p. n. l. stala latinčina, ktorá Rímu zaistila nielen politickú, ale aj kultúrnu hegemóniu. Napriek tomu sa na rímskych školách naďalej vyučovala gréčtina, používali ju senátori a pre východ krajiny dokonca slúžila ako základný úradný jazyk. Vzhľadom na to, že pre celú ríšu bola oficiálne stanoveným jazykom latinčina, „pri rokovaniach v senáte, ale aj pri oficiálnych prijatiach vyslancov z grécky hovoriacich regiónov vždy boli prizvaní tlmočníci. Zákony magistrátu nedovoľovali Grékom hovoriť inak ako po latinsky“ (Müglová 2009: 87).

Tlmočníci boli vyžadovaní najmä pri kontaktoch s neklasickými národmi, teda Egypťanmi, Sýrčanmi, Skýtmi, Germánmi, Keltmi a i. a boli platení buď štátom, alebo súkromnými osobami. Už v r. 400 kancelária vnútra, ako aj magistrát registrovali tlmočníkov z/do barbarských jazykov, pričom niekedy im zverovali aj isté diplomatické úlohy. Dvaja tlmočníci z Moésie a Panónie tak neskôr získali titul konzulárnych funkcionárov. Hrobky takýchto tlmočníkov boli nájdené nielen v Ríme, ako dôkaz toho, že oficiálni tlmočníci existovali aj za hranicami hlavného mesta, slúžia nadpisy na kameňoch pochádzajúcich z budapeštianskeho a maastrichtského regiónov (Gehman 1914).

Tlmočenie do latinského jazyka v diplomatickom prostredí bolo zaznamenané počas audiencie arménskeho kráľa Tridata u rímskeho cisára Nera, ako aj počas dôverných rokovaní medzi rímskym diktátorom Sullom a mauretánskym kráľom Bocchom (Gehman 1914). Napriek tomu, že sa mená rímskych tlmočníkov (ako aj mnohých ďalších tlmočníkov zo staroveku) zriedkavo zaznamenávali, história si pamätá meno Publicia Menandra, ktorý bol oslobodeným otrokom a pôsobil ako tlmočník. Publicius Menander bol natoľko nadaný, že keď rímski vyslanci museli odcestovať do Grécka, zo všetkých síl sa snažili, aby tento tlmočník ostal pri nich (Roland 1999: 17). Ďalším významným rímskym tlmočníkom, ktorého meno poznáme, bol Gaius Acilius (155 p. n. l.), ktorý pôsobil v Rímskom senáte a zároveň tlmočil z/do gréčtiny počas politických a diplomatických rokovaní (Mcdonald 2003: 7). Známe je aj meno tlmočníka gréckeho pôvodu – Timesithea, vďaka ktorému sa Xenofón a vodca ázijského kmeňa Mossynoicoi dohodli na spojenectve počas jednej z vojenských výprav. Podľa Xenofóna, Timesitheus sa vedel správať a vyjadrovať ako skutočný diplomat (Roland 1999: 16).

Svedectvo o tom, že Rímska ríša využívala tlmočníkov, podáva aj rímsky spisovateľ Plínius Starší. Podľa Plínia pri nadväzovaní vzťahov s kaukazskými kráľmi a princami bola Rímska ríša nútená využívať až 130 rôznych tlmočníkov, ktorí mali sprostredkúvať komunikáciu do početných kaukazských jazykov (Lewis 2004: 20).

Tak ako v Starom Egypte či Kartágu, aj v Starom Ríme a Grécku veľkú úlohu zohrávalo vojenské tlmočenie. Vojenskí tlmočníci pracovali najmä počas vojenských výprav, vyjednávaní so spojencami a nepriateľmi či pri výsluchu vojnových zajatcov. Alexander Veľký si tlmočníkov veľmi vážil a dobre si uvedomoval výhody, ktoré mu mohli poskytnúť bilingválni ľudia. Podľa Plutarcha, pre účely výchovy budúcich tlmočníkov vybral Alexander Veľký tridsaťtisíc chlapcov, ktorým zabezpečil učiteľov, aby ich naučili grécku gramatiku. Význam tlmočníkov vo vojenskej sfére si uvedomoval aj rímsky vojenský veliteľ a politik Quintus Sertorius, ktorý rovnako ako Ale-

xander Veľký investoval do jazykovej a kultúrnej prípravy mladých chlapcov (najčastejšie pochádzajúcich zo španielsky hovoriacich zemí) (Brodskij 2018: 36). Dôkazom toho, že pre vojenské účely Rimania prizývali špeciálne pripravovaných vojenských tlmočníkov, je pasáž v jednom z listov Julia Caesara, v ktorej rázne „odmieta účasť *obyčajných tlmočníkov*" (Roland 1999: 18). Aj podľa Xenofóna, účasť skúsených tlmočníkov na vojnových výpravách niekoľkokrát zachránila Grékov pred „úplnou katastrofou".

Absencia tlmočníka na obchodných, vojenských či diplomatických rokovaniach mohla mať nepochybne nepriaznivé následky rôzneho rozsahu. Rimania si uvedomovali dôležitosť tlmočníckej profesie, a preto postavenie tlmočníka v Ríme bolo kvalitatívne odlišné od jeho postavenia v Grécku. Tlmočníci boli v Ríme váženými osobami a často ich poverovali aj zahraničnými misiami (Slouková 1984: 67). Rímska ríša dokonca nariaďovala prítomnosť tlmočníka aj v prípadoch, keď to z hľadiska jazykového zabezpečenia nebolo nevyhnutné. Využívanie tlmočníkov v takýchto prípadoch bolo určitým prejavom národnej hrdosti

Čína

Jedna z prvých zmienok o medzijazykových mediátoroch v Číne pochádza z obdobia približne 1000 r. p. n. l.. Historické listiny označujú tlmočníkov prostredníctvom štyroch hieroglyfov – *ji, xiang, didi, yi*, z ktorých súčasná čínština používa už len jeden – *yi*. Je ťažké povedať, kedy presne lexéma *yi* nahradila ostatné tri pomenovania prekladateľov a tlmočníkov, avšak možno predpokladať, že k lexikálnej redukcii došlo okolo r. 220 p. n. l. počas vládnutia dynastií Čchin (221–207 p. n. l.) a Chan (206 p. n. l. – 9 n. l.). Absencia osobitných lexém, ktorými by sa označovali zvlášť prekladatelia a zvlášť tlmočníci, je najčastejšie vysvetľovaná tým, že v starovekej Číne toto povolanie jednak nebolo vnímané ako systematicky vykonávaná profesia, jednak bolo považované za úbohé a ponižujúce, keďže prekladatelia a tlmočníci hovorili jazykom barbarov. Z historických písomností síce vyplýva, že sa tlmočníci zúčastnili viacerých diplomatických rokovaní, ich mená ani biografické údaje však v týchto dokumentoch nie sú obsiahnuté. Dôvodom totiž môže byť to, že čínsky cisár ani čínski králi nepridávali tlmočníckemu povolaniu taký význam, ako to bolo v Starom Egypte či Ríme. Napriek tomu sa z čias imperiálnej Číny zachovali listiny o tom, ako vníma a opisuje tlmočnícke povolanie inšpektor jednej z čínskych provincií – Zhu Fu, ktorý bol do funkcie vymenovaný priamo čínskou vládou a bol teda vysokopostaveným štátnym činiteľom. Podľa neho, tlmočník je nielen medzijazykový, ale aj medzikultúrny sprostredkovateľ, ktorý slúži ako dôležitý

politický nástroj na nadviazanie komunikácie medzi inšpektorom a kmeňovými národmi.

Oficiálni tlmočníci v Číne okrem translačnej činnosti, pravdepodobne, mali aj iné povinnosti voči štátu. Na základe podrobných záznamov o priebehu diplomatických stretnutí, ktoré sa zachovali v čínskych archívoch z imperiálnych čias, sa dá predpokladať, že sa tlmočníci podieľali aj na zostavovaní historiografie krajiny. Tieto záznamy totiž obsahujú presne citované dialógy, ktoré mali byť vyslovené rokujúcimi stranami, a detailne opisy všetkých diplomatických stretnutí. Súčasní čínski historici to vysvetľujú tak, že buď početné dialógy boli zapísané dobovými historikmi na základe slov tlmočníka, alebo že tlmočníci mohli vystupovať aj ako poradcovia čínskych historikov (Li 2018).

Afrika

Napriek tomu, že sa písomné zmienky o tlmočníctve v Afrike zachovali v pomerne malom rozsahu, je pravdepodobné, že na africkom kontinente má ústna translácia z jedného prirodzeného jazyka do druhého dlhoročnú tradíciu. V starovekých afrických kráľovstvách profesionálnych lingvistov (tlmočníkov) považovali za oficiálnych zástupcov štátu, ktorí boli zároveň nositeľmi vedomostí a kultúrnej pamäti nimi reprezentovaného národa (Bandia 2001). Ako príklad môžeme uviesť tlmočníkov z dominantného ghanského kmeňa Ašanti, ktorých úlohou bolo „opakovať slová hneď po panovníkovi, byť poslami správ a vysvetľovať ich zmysel poslucháčom. Ich nemenej dôležitou úlohou bolo „zvyšovať autoritu“ vysloveného prejavu, tlmočníci totiž museli skrášľovať prejavy svojich vodcov, ktorí neboli z hľadiska rečníckych schopností veľmi zdatnými. Niekedy tlmočníci museli vykonávať intralingválne tlmočenie, ktoré spočívalo buď v prepracovaní kráľovho prejavu do poetického štýlu, alebo v zjednodušení a explikácii prejavu pre poslucháčov. Profesionálni lingvisti (tlmočníci) často mali výsadné postavenie v spoločnosti a určitú politickú moc, keďže pracovali v blízkosti kráľa (Bandia 2001).

Záver

Na rozdiel od prekladu, ktorý po sebe v histórii priebežne zanechával stopy, tlmočenie je relatívne abstraktná činnosť. Hoci tlmočníci od najstarších čias boli svedkami histórie a priamymi účastníkmi najvýznamnejších politických a diplomatických udalostí, existuje pomerne málo svedectiev o tlmočníc-

kom povolaní. Napriek tomu je možné konštatovať, že zrodenie tlmočníctva bezprostredne súviselo s vývojom civilizácie a medzispoločenských, resp. medzicivilizačných vzťahov. Dve ľudské spoločenstvá, ktoré sa z akýchkoľvek dôvodov rozhodli medzi sebou komunikovať, museli nájsť aj spôsob na realizáciu tejto komunikácie. Časom ľudia prišli na to, že najlepšou možnosťou, ako sa dorozumieť, ak neovládame cudzí jazyk a nepoznáme cudziu kultúru, je využiť služby medzijazykových a medzikultúrnych sprostredkovateľov. Či už egyptskí faraóni, čínski králi, rímski cisári, ghanskí vodcovia kmeňov alebo grécki vojenskí velitelia – všetky významné osobnosti, ktorých cieľom bolo dosiahnuť úspešné diplomatické, vojenské či obchodné rokovania s príslušníkmi iných národov a skupín, boli nútení využívať služby tlmočníkov. Hoci pri zrodení tlmočníctva boli jeho hlavnými aktérmi najmä nepriateľskí zajatci, vojnoví zbehovia, novousadlíci či potulní obchodníci, neskôr si vodcovia a panovníci uvedomili význam danej profesie a snažili sa využívať služby profesionálnych lingvistov – tlmočníkov. Vzhľadom na to, že v kontexte starovekých pomerov panovníci museli neustále svoje zeme brániť alebo nové územia dobývať, vytvorila sa zrelá pôda pre tlmočnícke povolanie.

Panovníci a velitelia armád sa často museli zúčastňovať medzištátnych, resp. medzispoločenských stretnutí či vojenských vyjednávaní. A keďže v pomeroch staroveku je ťažké určiť presnú hranicu medzi občianskou a vojenskou sférou, možno konštatovať, že vojenské tlmočenie bolo súčasťou diplomatického tlmočenia. Dovolíme si preto tvrdiť, že diplomatické tlmočenie v podobe translácie vojenských či priamo diplomatických komunikačných situácií je jedným z najstarších druhov konzekutívneho tlmočenia a jeho úloha v histórii ľudstva je nepopierateľná. Potvrdzujú to aj prvé zmienky o tlmočení, ktoré sa zachovali v historiografiách starogréckej, starorímskej, čínskej a iných civilizácií. Tlmočenie sa v nich vždy spája s diplomatickým prostredím a za účasti najvyšších politických osobností či diplomatov. Diplomatickí tlmočníci patrili do osobitnej kasty prekladateľov a tlmočníkov, ktorí boli oslobodení od ťažkej roboty, mali veľmi priaznivé pracovné podmienky a často dostávali diplomatický status. Tlmočníci spravidla boli váženými osobami, často ich poverovali aj zahraničnými misiami. Využívali ich aj v situáciách, keď to z hľadiska jazykového zabezpečenia nebolo nevyhnutné, a to z dôvodu, že účasť tlmočníkov na diplomatických stretnutiach bola určitým prejavom národnej hrdosti.

Akumulovaním najstarších zmienok o tlmočníkoch, pochádzajúcich z histórie starovekých civilizácií, sme v tomto príspevku chceli poukázať na to, že jedným z prvých komunikačných prostredí, v ktorých sa ústna translačná činnosť začala realizovať, bolo prostredie diplomatické. Tlmočenie

pre najvyšších politických a diplomatických činiteľov je preto také staré, ako samotná diplomacia.

Literatúra

BANDIA, P. F. (2001): L'affaire Beyala et l'interprétation de la tradition orale africaine. In: LEQUIN, L.; MAVRIKAKIS, C. (eds): *La Francophonie sans frontière. Cartographie de l'imaginaire au féminin*.. Paris: Harmattan, s. 97-104.

BRODSKIJ, M. (2018): *Ustnyj perevod: Istorija i sovremennosť.* Moskva: Jurajt.

GEHMAN, H. S. (1914): *The Interpreters of Foreign Languages among the Ancients.* Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania. <https://archive.org/details/interpretersfor01gehmgoog/page/n50> [10. 4. 2019].

HERMANN, A. (2002): Interpreting in Antiquity. In: PÖCHHACKER, F.; SHLESINGER, M. (eds.): *The Interpreting Studies Reader.* London, New York: Routledge, s. 15-22.

HOOF, H.V. (1986): *Petite histoire de la traduction en Occident.* Louvain-la-Neuve: Cabay.

LEWIS, B. (2004): *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East.* Oxford: Oxford University Press.

LI, X. (2018): *The Reconstruction of Modality in Chinese-English Government Press Conference Interpreting. A Corpus-Based Study.* Shanghai Springer.

MCDONALD, A. H. (2003): Acilius Gaius. In: HORNBLOWER, S.; SPAWFORTH, A. (eds.): *Oxford Classical Dictionary.* Oxford: Oxford University Press.

MÜGLOVÁ, D. (2009): *Komunikácia, tlmočenie, preklad, alebo Prečo spadla babylonská veža?* Bratislava: Enigma.

PÖCHHACKER, F. (2016): *Introducing Interpreting Studies.* London, New York: Routledge.

ROLAND, R. A. (1999): *Interpreters as Diplomats. A Diplomatic History of the Role of Interpreters in World Politics.* Ottawa: University of Ottawa Press.

SANTOYO, J. C. (2013): Zapomenuté řemeslo: Tlumočníci-překladatelé lodních výprav. In: VAVROUŠOVÁ, P. (ed.) *Sedm tváří translatologie*. Praha: Karolinum, s. 37-57.

SLOUKOVÁ, G. (1984): *Úvod do teorie tlumočení*. Praha: SPN.

VERTANOVÁ, S.; ANDOKOVÁ, M.; ŠTUBŇA, P.; MOYŠOVÁ, S. (2015): *Tlmočník ako rečník.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

Kontakt:

Mgr. Lizaveta Madej

Katedra rusistiky
a východoeurópskych štúdií
Filozofická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave

Department of Russian and East
European Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava

Email Address: lizaveta@lizaveta.sk

DaF / DaZ Unterricht im Rahmen der Vorbereitung von zukünftigen DiplomatInnen an der Wirtschaftsuniversität in Bratislava

Jana Kucharová

Abstract

Teaching German language as a First or second Foreign Language within the Preparation of Future Diplomats at the University of Economics in Bratislava. *During the immediate preparation of future diplomats, the students of the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, for their future profession, we consider an in-depth language preparation as one of the key prerequisites for future graduates to find successful employment in diplomatic practice. However, the aim of our contribution is not only to point out the importance of teaching foreign languages within the fields of study concentrating on international relations. Based on an example of teaching German language we would like to point out specific examples of topics we focus on when teaching German language as a first and second foreign language during the preparation of future diplomats and to accentuate the contribution of teaching German language from the intercultural point of view.*

Schlüsselwörter: internationale Beziehungen, DaF/DaZ Unterricht, Themenbereiche, interkultureller Aspekt

Keywords: international relations, German language as a first or second foreign language, topics, intercultural point of view

Einführung

Fremdsprachenkenntnisse gehören zweifelsohne zu den wichtigsten Kompetenzen jedes Einzelnen, der sich entscheidet, im Bereich der internationalen Beziehungen tätig zu sein. Besonders in der heutigen Zeit der Internationalisierung und Globalisierung der weltweiten Beziehungen wird es notwendig, nicht nur eine, sondern auch mehrere Fremdsprachen zu beherrschen. Diesen Kontext des Fremdsprachenerwerbs bezeichnen Bimmel und Rampillon (2000: 10) als politische Gründe des Fremdsprachenlernens.

Dieser Faktor ist nach ihren Untersuchungen eine der drei wichtigsten Ursachen, warum man Fremdsprachen lernt. Nämlich im Rahmen der innereuropäischen Grenzen und auch über die Europäische Gemeinschaft hinaus entstehen Öffnungen, Entspannungen und Lockerungen im Bereich der internationalen Beziehungen, was eine friedliche Koexistenz von verschiedenen Nationen fördert und fordert. Für die Entwicklung der Jugendlichen in unserer Gesellschaft spielen Friedenserziehung, interkulturelles Lernen und soziales Lernen eine bedeutende Rolle. Der Erwerb möglichst vieler Fremdsprachen ist dann entscheidend, um die Bereitschaft der Lerner zum Umgang mit anderen Kulturen aufzubauen bzw. weiterzuentwickeln.

Die Bereitschaft der Lerner mit Menschen aus anderen Kulturen umzugehen gehört zu den Hauptzielen der sprachlichen Vorbereitung auch im Bereich des Diplomatiestudiums an der Wirtschaftsuniversität in Bratislava. Die Wichtigkeit der sprachlichen Vorbereitung in diesem Bereich wird auch dadurch unterstrichen, dass die Studierenden an der Fakultät für internationale Beziehungen mindestens zwei Fremdsprachen lernen und die sprachliche Vorbereitung in beiden obligatorischen Fremdsprachen mit erfolgreichem Bestehen der Staatsprüfung abschließen müssen. Obwohl die sprachliche Vorbereitung der zukünftigen DiplomatInnen an der Wirtschaftsuniversität in Bratislava nicht lange dauert (im Bereich des DaF Unterrichts 5 Semester, im Bereich des DaZ Unterrichts 7 Semester), ist sie relativ umfangreich und abwechslungsreich. In diesem Beitrag wollen wir nun zwei Aspekte erwähnen, die wir (natürlich auch im Zusammenhang mit anderen Aspekten des Fremdsprachenerwerbs) im Bereich der sprachlichen Vorbereitung der zukünftigen DiplomatInnen für besonders wichtig halten.

Auswahl der Themenbereiche bei der sprachlichen Vorbereitung der zukünftigen DiplomatInnen

Voraussetzungen für den Beruf als Diplomat oder Diplomatin gibt es viele. Sehr wichtig ist dabei die Auslandserfahrung, denn hier kann man bereits interkulturelle Kompetenzen entwickeln und einen Eindruck erhalten, wie schnell man sich in einem fremden Land zurechtfindet. Mit der Auslandserfahrung gehen auch die Sprachkenntnisse einher. Wichtig ist oft vor allem die perfekte Beherrschung der englischen Sprache. Eine weitere oder sogar mehrere Fremdsprachen wie Deutsch, Französisch, Spanisch usw. sind von enormem Vorteil. Weitere Voraussetzungen für die Berufe im Bereich Diplomatie sind die Eignung für die Aufgaben, weltoffen zu sein, sich für andere Länder und Kulturen zu interessieren und über das politische Geschehen im Heimatland und in der Welt informiert zu sein. Dazu gehört eben auch,

dass man täglich Zeitung liest und sich die politischen Zusammenhänge deutlich macht. Man muss sich immer wieder in neue Themengebiete einarbeiten und sich diese selbstständig erschließen. Strukturiertes Denkvermögen und eine hohe intellektuelle Leistungsfähigkeit sind dafür unerlässlich.

Bei der sprachlichen Vorbereitung der zukünftigen DiplomatInnen ist es nicht einfach, die richtigen Themenbereiche auszuwählen und sie auf dem entsprechenden Sprachniveau der Lernenden zu bearbeiten. Die Themen sind nämlich oft spezifisch, fachlich und bei ihrer Bearbeitung muss man voraussetzen, dass die Lernenden die Fremdsprache auf einem bestimmten Sprachniveau beherrschen. Deshalb beginnt man bei der sprachlichen Vorbereitung der Studierenden an der Fakultät für internationale Beziehungen der Wirtschaftsuniversität in Bratislava im Bereich des DaF Unterrichts auf dem Sprachniveau B1-B2 des Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmens für Sprachen. Im Bereich des DaZ Unterrichts ist die sprachliche Vorbereitung 2 Semester länger, denn die Lernenden absolvieren während der ersten 2 Semester ihres Studiums die Kurse der allgemeinen deutschen Sprache, damit sie das entsprechende Niveau erreichen und sich so mit spezifischen fachlichen Themen auseinandersetzen können.

Zu den Themenbereichen, mit Hilfe deren wir an der Wirtschaftsuniversität in Bratislava die sprachliche Vorbereitung der zukünftigen DiplomatInnen realisieren (vgl. Volgnandt, G., Volgnandt, D.: 2008) gehören die folgenden:

1. Markt und Martanalyse,
2. Werbung,
3. Absatz und Vertrieb,
4. Logistik,
5. Kundenbetreuung,
6. Investitionen und neue Technologien,
7. Außenhandelsförderung,
8. Deutschland und Europa, Europäische Union.

Wenn man die Reihenfolge der Themen näher betrachtet, kann man vielleicht gleich die Logik der Themenauswahl ablesen. Am Anfang befasst man sich mit der Betätigung am Heimat- und Auslandsmarkt mit eigenem Produkt (oder eigener Dienstleistung). Das Produkt oder die Dienstleistung muss richtig beworben werden und man muss auch durch einen richtig ausgewählten Vertriebsweg zum richtigen Kundenkreis kommen. Nach der kurzen Bekanntmachung mit den Grundaspekten der Logistik verbreitet sich der Blickwinkel um den internationalen thematischen Aspekt. Dabei beginnt man mit der richtigen Kommunikation mit den Kunden (auch aus einer anderen Kultur). Danach werden den Lernenden die Vorteile neuer Technoogien beigebracht und sie eignen sich auch die wichtigsten Aspekte

an, die bei den Investitionen (im In- und Ausland) beachtet werden müssen. Die letzten zwei Themen beziehen sich schon auf das rein Internationale, und zwar auf den Außenhandel und auf die zwischenstaatliche Zusammenarbeit im Rahmen der Europäischen Union.

Die genannten Themenbereiche werden auf drei wichtigen Ebenen des Sprachgebrauchs im Bereich der internationalen Beziehungen bearbeitet:

1. auf der landeskundlichen Ebene,
2. auf der interkulturellen Ebene und
3. auf der Ebene der Verhandlungsführung.

Mit dem Fremdsprachenerwerb (und vor allem im Bereich der internationalen Beziehungen) hängt auch die Vermittlung der landeskundlichen Kenntnisse sehr eng zusammen. Im internationalen Bereich ist es besonders wichtig, dass man auch bestimmte Informationen über das Land gewinnt, dessen Sprache man lernt, denn man setzt voraus, dass der zukünfige Dplomat / die zukünftige Diplomatin vor allem international tätig sein wird. Wichtig aber ist, dass man die Kenntnisse nicht nur auswendig lernt, sondern, dass man sie mit den über das eigene Land vergleicht, indem man die Gemeinsamkeiten und Unterschiede identifiziert und analysiert und nach passenden Vorschlägen sucht.

Auf den interkulturellen Aspekt der sprachlichen Vorbereitung der zukünftigen DiplomatInnen weisen wir im letzten Teil unseres Beitrags hin. Deshalb werden wir uns damit auf dieser Stelle nicht näher befassen.

Für sehr wichtig halten wir im Rahmen der sprachlichen Vorbereitung auf die Arbeit im internationalen Bereich aber die Ebene der Verhandlungsführung. Die (internationalen) Verhandlungen und auch ihre Führung gehören zu den wichtigen Aufgaben der im Bereich der Diplomatie Tätigen. In dieser Ebene verbinden sich alle drei Aspekte der sprachlichen Vorbereitung, mit denen wir uns in diesem Beitrag beschäftigen: das Thematische, das Sprachliche und das Interkulturelle. Wichtig aber ist, dass man sie im Sprachgebrauch richtig und kompetent verbindet.

Interkultureller Aspekt der sprachlichen Vorbereitung

In den Zeiten der Globalisierung scheinen die Unterschiede zwischen den Kulturen zunehmend zu verschwinden. Doch obwohl man durchaus von einer Vielzahl kultureller Einflüsse sprechen kann, sind und bleiben Deutsche immer noch deutsch, SlowakInnen immer noch slowakisch. Die lokale Kultur verschwindet nicht, es geht viel mehr um eine Veränderung der Verhaltensweisen im Rahmen der Kultur. Dieses Phänomen ist unter anderem der Vielschichtigkeit der Kultur geschuldet– die Verhaltensweisen sind nur

eine Interpretation der darunter liegenden Werte. Und genau diese Unterschiede in den Werten, die oftmals für den oberflächlichen Betrachter kaum ersichtlich sind, sind die Forschungsschwerpunkte im Fachbereich interkulturelle Kommunikation, was auch die folgende Abbildung zeigt.

Abbildung 1: Interkulturelle Kommunikation

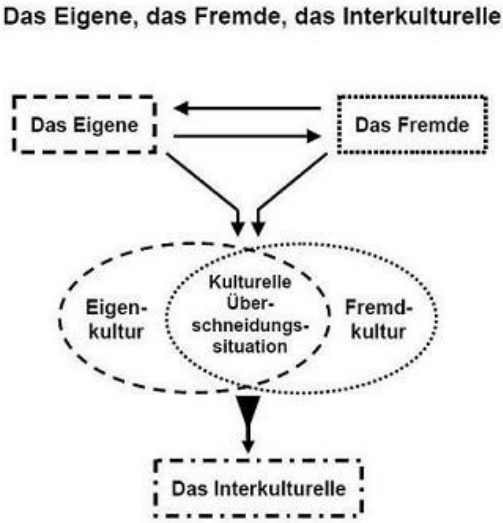

Quelle: Thomas 2005: 47.

Interkulturalität, entsprechend der Bedeutung des lateinischen inter – zwischen – bezieht sich auf den Prozess und die Dynamik des Zusammenlebens von Trägern verschiedener Kulturen. Ist die Interkulturalität relativ schwach ausgeprägt, existieren die Gruppenmitglieder nebeneinander. Je stärker die Interkulturalität ausgeprägt ist, desto eher wird es folglich auch ein Miteinander geben können.

Kulturelle Unterschiede komplizieren die Kommunikation und erhöhen die Wahrscheinlichkeit, Fehler zu begehen. Unterschiedlich interpretierte bzw. entschlüsselte Verhaltensweisen können jegliches Fortkommen behindern. Je stärker das Verhalten des Anderen gegen grundlegende Werte der eigenen Kultur verstößt, desto heftiger ist unsere Abneigung dagegen. Und es gilt auch umgekehrt.

Die Globalisierung verwischt zwar manche kulturelle Grenzen, trotzdem bleiben Respekt, Verständnis und Akzeptanz fremder Kulturen weiterhin entscheidende Bedingungen für die erfolgreiche interkulturelle Kommunikation.

Da die Empfindlichkeit für interkulturelle Problematiken in vielen Ländern zunimmt, entstehen bei der Begegnung zwischen unterschiedlichen Kulturen mitunter auch neue Probleme. Wenn sich beide Kommunikationspartner jeweils auf den anderen bewegen, kann es passieren, dass es zu „kommunikativen Kurzschlüssen" kommt, weil sich die Gesprächspartner einander zu stark angepasst haben, oder, weil sich beide Seiten allzu sehr an angelernte Verhaltensweisen klammern.

Obwohl das Fremdsprachenlernen mit der Betonung der Interkulturalität vor allem auf die Verstehensprozesse fokussiert ist, kann man diesen Prozess keinesfalls nur auf die Lektüre verschiedener Texte beschränken. Es ist sehr wichtig, dass man auch im Rahmen der Entwicklung von (rezeptiven und produktiven) kommunikativen sprachlichen Fertigkeiten darauf achtet, dass beim Fremdsprachenerwerb auch dieses sozioaffektive Lernziel gleichwertig mit dem kognitiven und pragmaischen ist.

Schlusswort

Das Studium an den Hochschulen und Universitäten trägt im hohen Maße zur unmittelbaren Vorbereitung für das Berufsleben bei. Es ist eigentlich die letzte Stufe der Ausbildung. Deswegen sollte es hier nicht nur um die bloße Aneignung der Fachkenntnisse (und auch damit verbundenen Sprachkenntnisse) gehen, sondern um die komplexe Entwicklung der Persönlichkeit der Lernenden, einschließlich der Aspekte (z. B. Denkweise, interdisziplinäre Beziehungen, Suchen nach Zusammenhängen, Vergleiche usw.), die fächerübergreifend sind, aber zu deren Entwicklung auch der Fachunterricht (in unserem Fall der Fremdsprachenunterricht) beitragen kann. Im Bereich der sprachlichen Vorbereitung der zukünftigen DiplomatInnen wollten wir in diesem Kontext zwei Aspekte betonen, die vielleicht nicht direkt zur Entwicklung der Sprachfertigkeiten beitragen, aber im Kontext der Arbeit im Bereich internationaler Beziehungen sehr wichtig sind. Es handelt sich um die richtige und passende Auswahl der Themenbereiche und um die Wichtigkeit des interkulturellen Aspektes beim Fremdsprachenerwerb. Obwohl wir uns mit anderen Aspekten des Fremdsprachenerwerbs in diesem Beitrag nicht beschäftigen, sind wir uns dessen bewusst, dass es nicht nur die Themen und das Interkulturelle sind, was die ganzheitliche sprachliche Vorbereitung der zukünftigen DiplomtInnen beeinflusst. Deswegen wollen wir uns weiter mit dieser Problematik beschäftigen und uns in der Zukunft auch anderen Aspekten der sprachlichen Vorbereitung im Bereich der Diplomatie widmen.

Literaturverzeichnis

BIMMEL, P., RAMPILLON. U. (2000): *Lernerautonomie und Lernstratregien. Ferbstudieneinheit 23.* München: Goethe-Institut.

BOLTEN, J. (2007): *Einführung in die Interkulturelle Wirtschaftskommunikation.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen, <http://student.unifr.ch/pluriling/assets/files/Referenzrahmen2001.pdf> [12. 7. 2017].

KUNOVSKÁ, I. (2013): Autentickosť vo výučbe cudzích jazykov. In: *Fórum cudzích jazykov*, Vol. 5, No. 3, S. 26-33.

NEUNER, G.; HUNFELD, H. (1993): *Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Fernstudieneinheit 4.* Kassel: Universität Kassel.

THOMAS, A. (2005): Das Eigene, das Fremde, das Interkulturelle. In: THOMAS, A.; KINAST, E.- U.; SCHROLL-MACHL, S. (Hrsg.): *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kooperation*. *Band 1. Grundlagen und Praxisfelder*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, S. 44-49.

THOMAS, A.; KINAST, E.-U.; SCHROLL-MACHL, S. (2003): *Handbuch Interkulturelle Kommunikation und Kooperation. Band 1: Grundlagen und Praxisfelder.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

VOLGNANDT, G.; VOLGNANDT, D. (2008): *EXPORTWEGE 3 neu – Kursbuch, Sprachniveau B1-B2.* Leipzig: Schubert Verlag.

Kontakt:

Mgr. Jana Kucharová, PhD.

Katedra nemeckého jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of German Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: jana.kucharova@euba.sk

Politická korektnosť: prejavy a problémy

Richard Klimaček – Martina Novotná

Abstract

Political Correctness: Manifestations and Problems. *The article aims to point out the term political correctness and analyze the problems behind the content that defines this term. Political correctness is a phenomenon that has come to the awareness in our society only in last few years. Its purpose is, by influencing language, to eliminate some terms that are tied to unflattering or negative stereotypes. At present, political correctness encounters resistance from the right-wing ideological spectrum, in some cases the conservative – right spectrum. The criticism lies in the linking of this phenomenon to the liberal-left ideologies and concerns for maintaining traditional attitudes, freedoms and freedom of expression. This phenomenon also includes features of censorship or self-censorship.*

Kľúčové slová: politická korektnosť, urážky, jazyk, kontext, eufemizmus, dysfemizmus.
Keywords: political correctness, insults, language, context, euphemism, dysphemism.

Úvod

S fenoménom politickej korektnosti sa spoločnosť v našich zemepisných šírkach zoznámila ešte len nedávno. Mnohí dokonca ani netušia čo tento pojem presne znamená a aký ma na nich vplyv. Cieľom politickej korektnosti je odrádzať od používania slov, ktoré majú negatívne konotácie a tým chrániť ľudí, kotí sú obeťami nespravodlivých stereotypov. Politická korektnosť však od používania týchto slov len odrádza, ale dochádza k zámenám jednotlivých výrazov za nové eufemizmy, ktoré majú zmierlivý význam. Problémom týchto eufemizmov je to, že častokrát nepresne pomenúvajú veci, ktoré pomenovali slová pred nimi, čím dochádza k „ohýbaniu reality“. Článok sa snaží poukázať na zmeny v názvosloviach pod vplyvom politickej korektnosti a zistiť či sa jedná o efektívny spôsob boja proti agresorom.

Vývoj a význam pojmu politická korektnosť

V úvode prvej kapitoly nášho príspevku si vysvetlíme súvisiace pojmy s termínom politická korektnosť. Jedna z primárnych kategórií, ktorá podlieha našej analýze je jazyk. Jazyk je základnou jednotkou, ktorá sa stáva hlavným prostriedkom pri oboznamovaní sa s termínom politická korektnosť. Politická korektnosť je do súčasnej praxe prednášaná politickým jazykom, ktorí používajú komerčné média, politické osobnosti, novinári, politológovia, politickí komentátori, ale aj akademická obec. Najdôležitejší faktor na vykonávanie politickej činnosti jej aktérmi je vzájomné súbežné prepojenie jazyka a politiky. Na dôležitosť tejto funkcie politického jazyka už upozorňoval Aristoteles vo svojom diele Politika. Aristoteles vnímal jazyk ako prostriedok, ktorý nás odlišuje od zvierat. Prostriedok, ktorý spája ľudí do jedného celku. Poukazuje na to, že každý národ má svoj vlastný jazyk, ktorý ho odlišuje od iných skupín ľudí (Aristoteles, 2012).

V monografií s názvom Jazyk a politika z roku 2017 od Radoslava Štefančíka a Iriny Dulebovej nachádzame výstižnú definíciu politického jazyka, ktorej autorom je Jozef Klein. Definícia hovorí o politických aktéroch, ktorí využívajú jazyk na verejnosti ako prostriedok na ovplyvňovanie širokých más, na vykonávanie svojej politickej moci a prezentovanie svojich vlastných politických postojov. Týmto špecifickým jazykom vytvárajú široký verejný politický diskurz. Prostredníctvom politického jazyka prezentujú svoje vlastné pocity, názory a myšlienky. Politickí aktéri svojím vlastným politickým jazykom koncipujú politické prejavy, slogany, heslá, ktoré dotvára špecifické politické spektrum v štáte (Štefančík, Dulebová 2017). Prostredníctvom zaužívaného politického jazyka dokážeme určiť o aký typ politického aktéra ide, a v akej situácií sa aktuálne nachádza. Politický jazyk sa vždy vyvíja podľa potreby politickej osobnosti. Na tento vývojový proces reaguje politický aktér podľa špecifického obdobia, tým myslíme, či je pred voľbami alebo po, či je v politickej diskusií vysielanej v celoštátnej televízií, alebo komunikuje so svojimi voličmi cez sociálne siete.

Pojem politická korektnosť vznikol pôvodne v anglickom jazyku ako "political correctness" a postupne sa rozšíril medzi verejnosť, najmä na území Spojených štátov amerických na začiatku 60tich rokov 20.storočia. Avšak historický význam slovného spojenia politická korektnosť, teda presnejšie "byť politicky korektný" pochádza z Číny, z obdobia ideologickej komunistickej vlády Mao-Ce Tunga. Politická korektnosť v Číne predstavovala striktný uvedomelý postoj člena komunistickej strany, ktorý plnil presne zadané úlohy a príkazy svojho nadriadeného vedúceho, a prezentoval ich navonok bez akýchkoľvek výhrad a zmeny (Hughes 2017). Ďalším významným predstaviteľom politickej korektnosti bol taliansky teoretik a ko-

munista Antonio Gramsci. Podľa Gramsciho bola politická korektnosť filozoficko-politický myšlienkový prúd, na ktorého základe stál direktívny prístup talianskej komunistickej strany. Tento prístup bol výnimočný najmä tým, že sa prezentované fakty neoverovali, čo je správne a čo správne nie je, ale mali vytvárať "novú realitu" pod vedením komunistickej strany. Títo vtedajší členovia komunistickej strany nemohli novú realitu žiadnym spôsobom spochybňovať (Hughes 2017).

Prejavy politickej korektnosti v modernom politickom systéme sú najčastejšie spájané s politickou kultúrou v Spojených štátoch amerických. Najmä z dôvodu , že v 40. až 50. rokoch 20. storočia sa členovia komunistickej strany v USA zväčša jednotne stotožňovali s názorom vedúcej komunistickej strany so sídlom v Moskve, čím vtedajší Sovietsky zväz značne narušoval vnímanie súčasnej americkej politickej kultúry. Komunistická ideológia a silne zakotvený princíp politickej lojality jej členov vytvoril základné korene súčasného termínu politickej korektnosti.

Správne a exaktné definovanie pojmu politickej korektnosti nie je možná. Napriek tomu, v našej práci uvádzame niekoľko definícií politickej korektnosti, z ktorých je najpravdepodobnejšie chápanie tohto termínu. Oxfordský slovník uvádza pojem politickej korektnosti ako formu vyjadrovania politicky činnej osoby, pričom sa táto osoba snaží vyhýbať politickému jazyku, ktorý by nejakým spôsobom urážal, marginalizoval alebo by vylučoval určité sociálne skupiny z politického diania v krajine. V súčasnosti je možné chápať politickú korektnosť ako formu jazyka, ktorý sa snaží prispôsobovať sa a prihovárať k určitým špecifickým skupinám(napríklad používať politický jazyk na podporu feministických spoločenstiev, priblížiť sa k minoritám) (Oxford Living Dictionares 2019).

Ďalší významný slovník, ktorý vznikol taktiež vo Veľkej Británií a snaží sa charakterizovať význam pojmu je The new Modern´ English Usage od profesora M.H. Fowlera. Politická korektnosť je tu definovaná ako politický prejav, ktorý sa už značne rozvinul a prispôsobil sa potrebám jednotlivých politických predstaviteľov. V súčasnom chápaní je politická korektnosť prejav, ktorý prevažne využívajú liberálne a ľavicovo orientované politické skupiny na zmierňovanie politického napätia, voči iným skupinám(zväčša minoritám), ktoré by sa mohli cítiť ohrozené alebo dehonestované majoritou (Burchfield 2000).

Politická korektnosť v dobe postmoderny

V priebehu času prešla svojím vývojom aj politická korektnosť. Z dôb, keď politicky korektný komunistický straník plnil príkazy strany a nadriadené-

ho, až po dnešok, keď ma politická korektnosť slúžiť spoločnosti. Alebo je tomu inak?

Obhajcovia politicky korektného jazyka tvrdia, že tento fenomén odrádza od používania slov, ktoré majú negatívne alebo urážlivé konotácie a tým chránia ľudí, ktorí sú obeťami nespravodlivých stereotypov. Z tohto pohľadu je cieľom politickej korektnosti nahradiť slová s urážlivým podtónom za slová, ktoré sú „neutrálne – nestranné" a tým zabrániť verbálnej šikane a obťažovaniu. Napríklad premenovanie pracovnej pozície „robotník" na „operátor výroby". Z upratovačky sa stala operátorka podlahových plôch a pod. (v tomto prípade sa jedná o akési verbálne zvýšenie prestíže pracovnej pozície a ľudí, ktorí ju vykonávajú). Cieľovou skupinou samozrejme nie sú len pomenovania pracovných pozícií ale aj: rasy, pohlavie, telesné a psychické (ne)spôsobilosti, pôvod atď. . Jordan Peterson poukázal na nedostatky politickej korektnosti v dobe postmoderny nasledovne: *„politicky korektné ideologické typy si myslia, že správnym spôsobom ako klasifikovať ľudí je pomocou skupinovej príslušnosti".... „na západe by sme však mali jednať s ľuďmi ako s individuálnymi suverénmi"* (Vine 2018). Skupinová príslušnosť, ktorú bude navyše „chrániť" politická korektnosť môže zabrániť vtom, aby sa na človeka pozeralo ako na jednotlivca s jeho kvalitami. Namiesto toho sa môže nazeranie na túto osobu zmeniť a budeme v nej vidieť príslušníka nejakého „ohrozeného druhu". Will Hutton (2001) prehlásil že: *„Politická korektnosť je jeden z brilantných nástrojov americkej pravice vyvinutých v strede 80. rokov ako súčasť demolácie amerického liberalizmu".* Týmto spôsobom americkí liberáli (demokrati) obviňujú americkú pravicu (konzervatívcov) z toho, že sa vďaka „mýtu" o politickej korektnosti snažia podkopať liberalizmus v USA.

Politická korektnosť má zároveň predstavovať aj dve cnosti:

- Znižuje spoločenskú prijateľnosť používania určitých výrazov
- Odrádza od reflexívneho používania slov, ktoré importujú negatívny stereotyp, čím podporuje vedome premýšľanie o tom, ako spravodlivo opísať ostatných

Politická korektnosť a sémantické zmeny

Aby sme pochopili snahu o politicky korektný jazyk, musíme si vysvetliť najskôr to, aký problém má riešiť. Pre lepšie pochopenie si predstavíme nejaké slovo a pozrieme sa ako sa jeho význam zmenil v priebehu času. Jednu zo štúdií o zmene sémantiky pod vplyvom politickej korektnosti priniesol Ben O′ Neill (2011), ktorý vysvetlil zmenu na slove *mentálne retardovaný*.

Vo svojej práci si pokladá otázku: prečo je mentálne retardovaný zlý výraz? Keď sa pozrieme na znenie výrazu vo výkladovom slovníku, tak ten ho popisuje nasledovné: retardovaný => spomalený, zaostalý.

Výkladový slovník pri popise nenaznačuje nijaký nepriateľský význam. V medicínskom žargóne pojem mentálna retardácia znamená zastavený alebo nedokončený vývin intelektu. Pričom definície sa rôznia. Tento zaužívaný pojem môžeme nájsť aj v medzinárodnej klasifikácií chorôb (MKCH 10) v kapitole 5. Tu sa dostal výraz *mentálna retardácia* na úroveň výrazu *duševná zaostalosť*. Z medicínskeho hľadiska sa jedná o synonymá, avšak pre väčšinovú spoločnosť sa zdá politicky korektnejší názov duševná zaostalosť. Pojem sám o sebe neznamená hodnotiaci úsudok o zníženom mentálnom fungovaní. Keď však pri niekom usúdime, že je mentálne retardovaný, automaticky nás to stavia do pozície sudcu s tým, že by sme pokladali za lepšie, keby mentálne retardovaný nebol. Aj keď nepokladáme za hanbu, keď v takomto stave dotyčný je. Ako sme už vyššie poukázali, tak v samotnom výklade slova nie je nijaký útočný zámer. Znamená to, že toto slovné spojenie je „zlé“ z iného dôvodu.

V tomto smere O′ Neill naznačuje, že útočný výraz sa môže skladať až z troch zložiek (tamtiež):

- samotné slovo
- tón, ktorý používame pri komunikácií
- kontext

Samotný tón a kontext v tomto prípade odhaľujú zámer. Keď niekto povie: „Ty si ale hlúpy – totálny retard!“, slovo *retard* dostáva okamžite útočný význam čo vyjadruje útočníkov zámer. Zároveň má tento útok dve roviny.
1, Útočník uráža cieľovú osobu, ktorá nemusí trpieť nijakým duševným postihnutím (a vo väčšine prípadov ani netrpí).
2, Útočník používa slovo *retard* ako útok, čo stavia mentálne retardovaných ľudí do pozície, že trpia niečím za čo by sa mali hanbiť.

Práve do tohto procesu vstupuje politická korektnosť. Jej účelom je nahradiť slová, ktoré sú považované za urážlivé slovami, ktoré sú neutrálne alebo zmierlivé (eufemizmy). Vďaka politickej korektnosti sú dnes slová ako: idiot, kretén, mentálne retardovaný atď. (hoci sa jedná o slová, ktoré majú svoj základ a využitie v medicínskom prostredí) považované za urážlivé a v slušnej spoločnosti neakceptovateľné. Znova pripomíname, že samotné slová nie sú urážlivé, to spôsobuje tón a kontext v ktorom sú využívané.

Eufemizmy a dysfemizmy

Nahrádzanie urážlivých výrazov eufemizmami je z dlhodobého hľadiska neefektívne až nemožné. Tí, ktorí budú chcieť využívať „neutrálne – zmierlivé“ tvary slov tak budú robiť.. . Tento prístup ale nijako nebráni agresorom útočiť pomocou nového názvoslovia, tak ako to robili pred tým. Nový názov totižto bude v sebe obsahovať tie isté povahové, duševné, fyzické a i. (rep. premenné) charakteristiky, ktoré chce agresor využiť pri urážke. Pokiaľ zmeníme termín *mentálne retardovaný* na *duševne zaostalý* alebo na človeka, ktorý potrebuje *špeciálny prístup*, nekladieme tým pred agresora nijaké prekážky v tom, aby pri „správnom“ kontexte a tóne nepoužil tieto slová ako urážku.

„*Ty si duševne zaostalý?... Potrebuješ špeciálny prístup?!“* Agresor pri tom nemusí využiť žiaden um na to, aby prekážku eufemizmu prekonal. Zdá sa že.. “*je to osud eufemizmov, ktoré rýchlo strácajú svoju funkciu spojením so skutočnosťou toho, čo určujú, takže musia byť pravidelne nahradené eufemizmami pre seba.“* (Greer 1970:298). Z tohto pohľadu je politicky korektná zámena slov neustálym cyklickým procesom. V tejto súvislosti zaviedol Steven Pinker (2002) nový pojem „the euphemism treadmill“ (eufemistický mlyn).
Mlyn si môžeme predstaviť ako veterný mlyn s troma lopatkami, ktoré sa neustále točia kde:

- Prvá lopatka – predstavuje *klasický zaužívaný výraz*
- Druhá lopatka – predstavuje *dysfemizmus*
- Tretia lopatka – predstavuje *eufemizmus*

Mlyn funguje nasledovne: Máme zaužívaný výraz, ktorý sa vplyvom toho, ako ho spoločnosť a agresori využívajú (kontext + tón) stane dysfemizmom (agresívnym slovom - so silne negatívnym citovým zafarbením). Toto slovo sa pod vplyvom politickej korektnosti zmení na eufemizmus, a od toho momentu sa bude snažiť etablovať ako nový zaužívaný výraz, kým ho agresori znova nezačnú posmešne používať ako urážku (lebo výraz obsahuje všetky premenné, ktoré chce agresor využiť na útok – ako sme spomenuli vyššie), čím sa znova zaradí do kapitoly dysfemizmov. Proces sa neustále opakuje.

Tu sa ukazuje neefektívnosť politickej korektnosti pri nahradzovaní slov – z dlhodobého hľadiska. Tento prístup vedie len k tomu, že sa bude zväčšovať slovník urážok (insult list) a zmenšovať počet politicky korektných slov (pokiaľ nevzniknú nové názvoslovia).

Zástancovia politicky korektného jazyka však z troch faktorov prejavu zohľadňujú iba jeden a to použité slová. Absolútne sa neprihliadajú na kontext a tón pri ktorých sa dané slová používajú (aj keď pripúšťame, že kontrolovať tón a kontext je nemožné - avšak rozhodujúce).

Politicky korektné slová musia vyjadrovať realitu

Ďalšie zmeny sémantiky v súvislosti s politickou korektnosťou možno bádať v názvosloviach v krajine, ktorá je politickou korektnosťou poznačená zatiaľ najviac. V Spojených štátoch pod vplyvom politickej korektnosti dochádza k takým zmenám, že pomocou nových eufemizmov si nevieme hneď predstaviť o čo presne sa jedná resp. čo vyjadrujú.

Z termínu *physically disabled* (telesne postihnutý) sa s etablovaním nového eufemizmu stal *differently abled* (rozdielne nadaný, schopný, zručný). Tento pojem zdôrazňuje fakt, že hendikepovaní ľudia dokážu splniť rovnaké úlohy ako zdraví ľudia, len iným spôsobom / prístupom. Keby došlo na otázku: Akým spôsobom môžete pomôcť *telesne postihnutému* ? Asi Vás napadne: podržať dvere, potlačiť ho na kresle, podopierať atď. Čo Vás ale napadne pri otázke pomoci *rozdielne nadanému* ? Pravdepodobne Vás napadne otázka: Akým spôsobom nadanému ?

Termín *mental disability* (mentálne postihnutý) bol nahradený pojmom *person who has special needs* (osoba, ktorá ma špeciálne potreby). Opäť, keby sa Vás niekto spýtal ako môžete pomôcť *mentálne postihnutému*, asi vás napadne hocijaká činnosť ktorú práve postihnutý vykonáva. Keď však dôjde na otázku: Ako môžete pomôcť osobe, ktorá ma *špeciálne potreby*? Asi Vás znova napadne otázka: Aké potreby?

Takýchto príkladov je samozrejme viac a očakávame, že trend vývoja, politicky korektných názvov, ktoré nebudú odzrkadľovať skutočnú realitu, bude mať rastúcu tendenciu.

Záver

V závere sa nedá ubrániť polemike o tom, že načo vlastne slúži politická korektnosť a za akým účelom bola vytvorená. Účel, ktorý pred ňu jej tvorcovia postavili, zjavne nenapĺňa. Zmena názvoslovia neochráni nikoho, pokiaľ sa nezmení agresorov zámer. Zámena slov za nové eufemizmy je len dočasným riešením, kým sa z eufemizmov pod vplyvom spoločnosti a agresorov nestanú dysfemizmy. Zároveň z praxe môžeme pozorovať, že nové eufemizmy nenahrádzajú vždy pôvodné slová plnohodnotne. Poukáza-

li sme na to, že agresor nemusí vôbec rozmýšľať nad tým, ako cez „prekážku“ eufemizmu verbálne napadne svoju obeť. Na druhú stranu zabraňuje vzdelaným ľudom, ktorí poznajú skutočný význam slov v tom, aby ich korektne používali. Politická korektnosť vo svojej súčasnej podobe postihuje práve týchto ľudí a nie agresorov. V neposlednom rade treba poznamenať, že politická korektnosť je selektívna. Ukazuje ľuďom kde presne majú ako reagovať, resp. aké výrazy môžu používať. Väčšinová populácia takýto prístup znáša s nevôľou. A nakoniec pod vplyvom politickej korektnosti môže dochádzať k autocenzúre. Človek sa možno niekedy ocitne v situácií, keď si bude musieť premyslieť čo môže povedať, či to môže povedať a kde to môže povedať.. .

Literatúra

ARISTOTELES. (2012): *Politik*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.

BURCHFIELD, W. R. (2000): *The New Fowler's Modern English Usage.*. New York: New York City Oxford Press, Vol. 3 s. 603-605.

GREER, G. (1970): *The female eunuch*. New York: Farrer, Straus and Giroux.

HUGHES. G. (2017): *Political correctness: A history of semantic and culture.* New York: Oxford University press.

HUTTON, W. (2001): Words Really Are Important, Mr. Blunkett. In: *The Guardian,* <https://www.theguardian.com/politics/2001/dec/16/-race.world> [29. 7. 2019].

MKCH 10, (2013): *Medzinárodná klasifikácia chorôb, 10 revízia z roku 2013,* <http://www.nczisk.sk/Standardy-v-zdravotnictve/Pages/-MKCH-10-Revizia.aspx> [29. 7. 2019].

O' NEIL, B. (2011): A Critique of Politically Correct Language. In: *The Independent Review*, Vol. 16, Nr. 2, s. 279-291.

OXFORD LIVING DICTIONARIES (2019) : Political correctness. Oxford University Press, <https://en.oxforddictionaries.com/definition/political_correctness> [29. 7. 2019].

PINKER, S. (2002): The blank slate: The Modern Denial od Human Nature. In: *The New York Times*, Penguin Books.

ŠTEFANČÍK, R.; DULEBOVÁ, I. (2017): *Jazyk a politika. Jazyk politiky v konfliktnej štruktúre spoločnosti*. Bratislava: EKONÓM.

VINE, J. (2018): Jordan Peterson discusses the problems with political correctness. *Jeremy Vine on 5*, <https://www.youtube.com/watch?v=-gEOhG8I-Bu4> [29. 7. 2019].

Kontakt:

Mgr. Richard Klimaček
Mgr. Martina Novotná

Katedra politológie
Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Department of political science
Trenchianes University of Alexander Dubcek in Trencin

Email Address: richard.klimacek@tnuni.sk
martina.novotna@tnuni.sk

Rodovo vyvážený jazyk v sociálno-politickom kontexte[1]

Lujza Urbancová

Abstract

Gender equal Language in Social and Political Context. *The author pays attention to gender equal language and its operating in the social and political context. The starting point is the meaning of words depending on socializing. Social determination is evident not only in words´meaning, but also in the whole communication code. The social context also determins the process of gender equal language adaptation in a certain society. Existencie of Euroepan Union recommendations within this issue raises a question and research topics about their application in diverse societies using different languages.*

Kľúčové slová: rodovo vyvážený jazyk, sociálny konštruktivizmus, generický mužský rod.
Keywords: gender equal language, social constructivism, generic masculinum.

Úvod

Aký je rozdiel medzi oslovením skupiny osôb vo vysokoškolskej poslucháreni: *Vážení študenti. Vážené študentky a študenti. Vážené študentstvo*.? Formulovaná otázka má jeden nedostatok a tým je absencia aspoň približne určeného času, v ktorom sú oslovenia použité. Je rozdiel medzi artikulovaním takýchto oslovení v polovici 20. storočia a na začiatku 21. storočia? Časové kontextovanie môže byť v interpretovaní prípadného rozdielu determinujúce. Jazyk ako sociálny konštrukt podlieha zmenám vyvolaným rôznymi vplyvmi prebiehajúcimi v čase. To, čo bolo v 20. storočí zaužívané a vnímané ako neutrálne, môže byť o niekoľko desiatok rokov príznakové. Skupina používajúca istý jazyk na komunikáciu nie je homogénna – viaceré

[1] Text vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0747/18 *Obrazy sveta ako výskumná doména humanitných vied. Produkcia, distribúcia, recepcia a spracovávanie obrazov sveta*, vedúci projektu: prof. PaedDr. Martin Golema, PhD., doba riešenia: 2018 – 2020.

osoby síce spája istý dorozumievací kód, ale rozdeľuje ich miera jeho ovládania aj ich individuálne vlastnosti i hodnoty ovplyvňujúce uchopenie a používanie komunikačného nástroja. Skupiny sa tiež vyvíjajú v istom čase, prebieha proces socializácie a v ňom sa človek stáva súčasťou istej spoločnosti tým, že sa učí jej normy, delí sa o jej hodnoty. Súčasťou procesu je aj získavanie komunikačnej kompetencie. Jazyk sa osvojuje v procese socializácie a zároveň je nástrojom socializácie človeka. Svedčia o tom jazykové normy a spojenie spoločenských i jazykových noriem. Neosvojujeme si neutrálne slová, ale slová v kontexte. Príkladom je kontrast medzi významom slova uvedeným v slovníku a v konkrétnej komunikačnej situácii. „Pro účely slovníku nemá slovo – získané neutralizací praktických vztahů, v jejichž rámci funguje – vůbec žádnou sociální existenci. V praxi naopak existuje jedině vnořené do situací, a to do té míry, že ono významové jádro, které se v rozmanitém spektru trhů uchovává relativně neměnné, může zcela unikat pozornosti. (...) Různé významy jednoho slova se vyhraňují na poli vztahu mezi invariantním jádrem a specifickou logikou různých trhů...“ (Bourdieu 2014: 15-16). Socializuje sa nielen osoba, ale i jazyk. Ten ako súčasť spoločnosti uchováva jej normy, poznanie i hodnoty. Ak v spoločnosti nastávajú zmeny, jazyk by ich mal reflektovať. Zároveň však jazyk ovplyvňuje to, čo percipujeme, čo vnímame a čo meníme. Oslovenie *Vážení študenti*. môže v 21. storočí vyvolať komunikačnú bariéru tým, že nereflektuje rodovú diferenciáciu publika a neoslovuje obidve pohlavia rovnocenne. Na druhej strane, aj oslovenie *Vážené študentstvo*. môže v tom istom storočí spôsobiť komunikačné nedorozumenie, keď je publikum rodovo stereotypne naladené. Zvolené príklady oslovení jasne signalizujú a zužujú tému nášho záujmu: budú ňou zmeny v jazyku súvisiace s uplatňovaním rodovej rovnosti v rečovej praxi. Uplatňovanie rodovej rovnosti v jazyku je motivované množstvom spoločenských faktorov a možno ho sledovať na úrovni individuálnych komunikujúcich osôb, hodnotovo, profesijne či inštitucionálne homogenizovaných skupín, ale aj na úrovni jazykových politík národných štátov, dokonca v rámci nadnárodných spoločenských štruktúr. V príspevku sa budeme zaoberať odporúčaniami Európskej únie o používaní rodovo vyváženého jazyka, presnejšie možnosťou ich implementácie do konkrétneho (slovenského) socio-kultúrneho prostredia.

Socializovaný význam v dorozumievacom kóde

V pohľade na rodovo vyvážený jazyk ako na zmenu tradičného kódu vychádzame z pragmatickej metodológie. Zaujíma nás, ako môže sociálny a kultúrny kontext – v našom prípade zúžený na európske odporúčania

o používaní rodovo vyváženého jazyka – vplývať na osoby používajúce jazyk. Pragmatická perspektíva je namieste, pretože ako konštatuje Christine Christie: „Pragmatics focuses on how speaker intention can be indicated through linguistic choices, how context might be theorised as a social, cultural or cognitive set of phenomena, and it sets out to explore the processes that lead to utterances being produced and interpreted." (Christie 2000: 9). Sú komunikačné situácie, v ktorých môže byť individuálna preferencia v konflikte s nadindividuálnou normu či odporúčaním a k takým patrí napríklad jazyk v spojení s (jazykovou) politikou. Na jednej strane môžeme istú skupinu spojenú politickým názorom považovať za societu so spoločnými hodnotami a spoločnými socializovanými významami lexém (napríklad to, aký význam dá lexémam *rodina*, *vlasť*, *národ*...). Na druhej strane, čím je táto societa väčšia, tým je tendencia k vytváraniu mikroskupín pravdepodobnejšia. „V diferencované společnosti získavají takzvaná společná pojmenování – práce, rodina, matka, láska – ve skutečnosti odlišné či přímo protikladné významy, a to vlivem faktu, že příslušníci téhož „jazykového společenství" využívají k prospěchu i zkáze téhož jazyka, nikoli vícero různých jazyků, a sjednocování jazykového trhu přitom způsobuje, že jednotlivé znaky na sebe nepochybně berou stále více významů." (Bourdieu 2014: 16). Socio-kultúrny význam na seba berie aj jazyk ako oficiálny dorozumievací kód istého štátneho útvaru.

Ak sa v Európskej únii stretne 28 štátov so svojimi dorozumievacími kódmi a konceptualizáciami skutočnosti, ako je možné dosiahnuť porozumenie v oblasti používania rodovo vyváženého jazyka? Jazyk uchováva isté v spoločnosti stabilizované hodnoty, ale reaguje aj na zmeny. Táto pružná stabilita odkrýva charakter jazykovo zjednotenej society. „Na základe jazyka... lze totiž zjišťovat, jak dané společenství konceptualizuje, prožívá, hodnotí a sdílí svět, v jakých souřadnicích mu rozumí, jaké jsou základy jeho kultury. ... v jazyce je totiž obsažena interpretace skutečnosti (nikoli její zrcadlový ‚odraz'), souhrn – nebo spíše struktura – soudů o světě, které jsou vlastní určitému lidskému společenství" (Vaňková 2007: 58). V nadnárodnom európskoúnijnom celku kooperujú jazyky vnímané nie ako súbory lexém a pravidiel ich používania, ale ako dorozumievacie kódy odrážajúce i produkujúce mimojazykovú realitu istej skupiny ľudí. Ide o náročnú koexistenciu niekoľkých konceptualizácií sveta, ako aj obrazov sveta.

Rodovo vyvážený jazyk

Niektoré jazyky vo svojom gramatickom systéme priamo reflektujú binárne vnímanie pohlavia (mužské a ženské) a používajú gramatický rod mužský

a ženský (napríklad slovanské jazyky). Mužský rod sa v nich ustálil ako všeobecný alebo neutrálny, teda na označenie osôb ženského a mužského rodu (generické maskulínum), napríklad lexéma *odborníci* môže označovať mužov i ženy, ale lexéma *odborníčky* označuje osoby ženského pohlavia. Ako sa do tejto situácie včlenia súčasné spoločenské zmeny v oblasti rodovej rovnosti? Môže väčšie zastúpenie žien v rôznych pozíciách vplývať na jazyk tak, že sa generické maskulínum nahradí inými jazykovými prostriedkami? (Porov. napr. Urbancová, 2010, 2017a, 2017b, 2018.) Keďže použitím neandrocentrického jazyka[2] vyjadrujeme hodnoty rodovej rovnosti a, naopak, androcentrický jazyk nesie so sebou iné hodnotové zameranie, ak je v istom dokumente neadrocentrický jazyk, bolo by žiaduce, aby sa tento kód objavil aj v jazyku prekladu. V Európskej únii je 24 oficiálnych jazykov a právne predpisy, legislatívne dokumenty sa prekladajú do všetkých z nich, tlmočia sa tiež vystúpenia poslanectva. Z odporúčania Rady Európy (Council of Europe Recommendation 1990) o eliminácii sexizmov v jazyku vyplýva, že Rada „Recommends that the governments of member states promote the use of language reflecting the principle of equality of women and men and take any measures they consider appropriate with a view to: Encouraging the use, as far as possible, of non-sexist language to take account of the presence, status and role of women in society, as current lin-

[2] Terminologická poznámka: Na označenie dorozumievacieho kódu, ktorý reflektuje mužské aj ženské pohlavie rovnocenne, sa v slovenskom kontexte používajú termíny: rodovo citlivý jazyk, rodovo neutrálny jazyk, nesexistický jazyk, neandrocentrický jazyk, rodovo vyvážený jazyk (porov. Urbancová 2017a, 2017b). Rôznorodosť termínov je spôsobená časovým zaradením, vývinom poznatkov a zároveň skupinovou či individuálnou preferenciou. Vzhľadom na to, že v súčasnosti existuje príručka o rodovo vyváženom jazyku, prikláňame sa k termínu v nej uvedenému. Spojenie androcentrický a neandrocentrický jazyk používame na zdôraznenie androcentrizmu „tradičného" dorozumievacieho kódu.
Rodovo vyvážený jazyk považujeme za taký, ktorý sa snaží redukovať jazykové rodové stereotypy a jazykové postupy vedúce k zneviditeľneniu žien v jazyku (používanie generického mužského rodu), k ich stereotypnému zobrazeniu (spojenia ako *ženská logika*) alebo k asymetrickému zobrazeniu v porovnaní s mužským rodom (napríklad lexémy *pani* a *slečna* oproti *pán*). Socializovaný význam lexém označujúcich osoby oboch rodov by v takomto kóde mal byť minimalizovaný. Príručka o rodovo vyváženom jazyku v Európskom parlamente uvádza: „Gender-neutral language is a generic term covering the use of non-sexist language, inclusive language or gender-fair language. The purpose of gender-neutral language is to avoid word choices which may be interpreted as biased, discriminatory or demeaning by implying that one sex or social gender is the norm. Using gender-fair and inclusive language also helps reduce gender stereotyping, promotes social change and contributes to achieving gender equality**.** (Gender Neutral Language in the European Parliament 2018).

guistic practice does for men...“ (Council of Europe Recommendation 1990) (Porov. aj Gender Neutral Language in the European Parliament 2018).

Odporučenia používať rodovo vyvážený jazyk sa v každom štáte realizujú v inom kultúrno-spoločenskom kontexte a dostávajú sa do kontaktu s jazykovou politikou a jazykovým plánovaním. „In some languages (e. g., English, German, French, Dutch and Spanish) such tendencies [of variation and change in the area of personal reference, pozn. L. U] have been supported by language planning measures, including the publication of recommendations and guidelines, while for other languages an awareness of gendered asymmetries is only beginning to develop in both academia and the media (e. g., in Czech or Polish). To a large extend, the emergence of public discourse on language and gender depends on the socio-political background, in particular the state of the women´s movement in the respective country.“ (Hellinger; Bußmann 2003: 18) (Slovenčina nebola zahrnutá do citovaného zborníka.). U nás zatiaľ nie je spracovaný záväzný predpis nariaďujúci istým inštitúciám či jednotlivcom používať neandrocentrický jazyk a jedinými reprezentatívnymi publikáciami o rodovo vyváženom jazyku sú *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka* (2014) a *Ako používať rodovo vyvážený jazyk* (2014).

V písaných oficiálnych textoch v slovenskom jazyku sa stretávame s tromi základnými prístupmi k rodovo vyváženému jazyku. Prvý z nich je akceptujúci – ide napríklad o organizácie Aspekt alebo Občan, demokracia a spoločnosť, druhý nazývame opatrný a tretí je odmietavý. Vzhľadom na politický diskurz je zaujímavý druhý prístup, hlásiaci sa síce k rodovo vyváženému jazyku (aj na základe nadnárodných odporučení), avšak akcentujúci používanie tradičných výrazových prostriedkov. Jedným z argumentov je nárast počtu lexém pri explicitnom pomenovaní ženského aj mužského rodu a komplikovanosť vzniknutých syntaktických štruktúr (Porov. napr. „To, že spoločnosť 99 študentiek sa prítomnosťou jedného študenta musí jazykovo vyjadriť ako spoločnosť 100 študentov, je iste zaujímavé, ale lingvisticky vysvetliteľné a na pozadí jazykovej ekonómie aj pochopiteľné.“ (Sokolová 2007: 27). V písaných textoch druhej skupiny sa uvádza tzv. disclaimer – formulácia na začiatku dokumentu vyjadrujúca, že text v generickom maskulíne označuje mužský aj ženský rod, napr.:

„Všetky funkcie a pozície osôb v tomto materiáli, ktoré nie sú formulované v rodovo vyváženom jazyku, sa vzťahujú na obidve pohlavia.“[3];

„Rodovo citlivý jazyk [Nadpis v osobitnom riadku – pozn. L. U.] Kde sa v ustanoveniach tohto organizačného poriadku používa označenie funkcie v

[3] Poznámka pod čiarou v *Študijnom poriadku Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici pre študentov študijných programov akreditovaných od 1. 1. 2013* (dostupné online: https://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=5738).

mužskom rode, primerane a podľa vhodnosti sa tým má na mysli aj označenie funkcie v ženskom rode.“[4];

„Použitým tvarom slova v mužskom rode sa na účely Rokovacieho poriadku OP EVS rozumie zároveň aj tvar tohto slova v ženskom rode a naopak, pokiaľ to povaha veci nevylučuje. Autori Rokovacieho poriadku OP EVS vnímajú a rešpektujú rodovo citlivý jazyk, tento spôsob vyjadrenia si zvolili z dôvodu zjednodušenia obsahu Rokovacieho poriadku OP EVS.“[5]

Kritický postoj k takémuto postupu je vyjadrený v *Analýze významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*: „Tzv. disclaimer, teda krátke vyhlásenie informujúce o rozsahu práv a povinností, ktoré má daný dokument upravovať, je mimoriadne nevhodný spôsob, ako presadzovať rodovo vyvážený jazyk v právnych textoch. Nedokáže totiž naplniť základný cieľ a funkciu rodovo vyváženého jazyka, a to zviditeľnenie žien v relevantných dokumentoch a obmedzenie dominancie pomenovaní, resp. tvarov v mužskom gramatickom rode.“ (Terkanič 2014: 31).

Súčasťou opatrnej skupiny je aj verejnoprávna inštitúcia Rozhlas a televízia Slovenska. V *Štatúte programových pracovníkov a spolupracovníkov rozhlasu a televízie Slovenska* (apríl 2011) je uvedené: „b) Rozhlas a televízia Slovenska v rámci vysielania a v súlade s pravidlami slovenského jazyka dodržiava rodovo citlivý jazyk.“ Tento bod štatútu sa pri súčasných pravidlách slovenského jazyka nedá kriticky hodnotiť, pretože v nich stále pretrváva teória o príznakovosti a bezpríznakovosti gramatických kategórií a gramatická kategória mužského rodu je vnímaná ako bezpríznaková; porov. „Mužské pomenovania slúžia vo väčšine prípadov nielen ako názvy mužských osôb, ale i ako súhrnné pomenovanie osôb bez rozlíšenia pohlavia... Majú teda užší aj širší význam, ktorý možno rozlíšiť len z kontextu... Tento protiklad bezpríznakového mužského a príznakového ženského pomenovania je pri prevažnej väčšine osobných názvov z rozličných okruhov...“ (Dvonč et al. 1966: 135). V prípade, že sa rodovo vyvážený jazyk nebude tvoriť, ale zabezpečovať „disclaimerom“, nebudú vznikať nové jazykové prostriedky a postupy a bude sa stabilizovať androcentrický jazyk. „Stejně jako legitimní jazyk nemá sám o sobě moc vytyčit svou prostorovou rozlohu, neobsahuje sám v sobě ani moc zajistit své trvání v čase. Permanenci legitimního jazyka a jeho hodnotu, tedy uznání, jež mu je přičítáno, může zajistit jedině ono soustavné tvoření, ke kterému dochází v neustálých

[4] *Organizačný poriadok Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky* č. 2814/2017-250. Podobné formulácie sú aj v *Štatúte Rady vlády SR pre práva seniorov a prispôsobovanie verejných politík procesu starnutia populácie* či v *Organizačnom poriadku Národné poľnohospodárske a potravinárske centrum*.

[5] *Rokovací poriadok Monitorovacieho výboru na programové obdobie 2014 – 2020*, operačný program – efektívna správa.

bojích různých autorit, jež se na poli specializované produkce ocitají v konkurenci ohledně monopolu na nastolení způsobu legitimního vyjadřování.“ (Bourdieu 2014: 33). Opakovaním sa stávajú formulácie známe, dostávajú sa do povedomia osôb a ich percepcia i produkcia sa stáva pre rečovú komunitu „prirodzenou“.

Kontext zmeny jazyka

Proces uvádzania, tvorenia a používania rodovo vyváženého jazyka je komplexnou otázkou. Ide viac o spoločensko-politický kontext ako o jazykový. Pravidlá jazyka nie sú nemenné, ale vzhľadom na existenciu jazyka ako súčasti identity jeho používateľov je úspešná zmena výsledkom súčinnosti mnohých faktorov. Jedným z nich je tvorenie a používanie nových prostriedkov.

Zmeny jazykového kódu v súvislosti s politickými zmenami sú rizikové vzhľadom na to, že istý jazykový kód petrifikuje zaužívané vzorce správania. Ak je napríklad snaha o rodovú rovnosť v spoločnosti viac politicky deklarovaná ako prežívaná, potreba odzrkadliť zmenu v jazyku nevzniká. Zotrvačnosť dorozumievacích kódov posilňuje (legitimizuje) tradičné rodové vedomie a oslabuje nové návrhy. „Definície sveta určitých skupín, ich klasifikácie, to, čo vidia, ich perspektívy, sa javia všeobecne platné. A to sa odráža aj na jazyku. Zároveň sa jazyk používa práve na posilňovanie a rozvíjanie týchto definícií... Alternatívne definície skutočnosti sa prehliadajú ako bezvýznamné, znevideľňujú sa alebo sa vyhlasujú za nevhodné.“ (Skutnabb-Kangas 2000: 25-26). Príkladom kolízie nariadení o rodovo vyváženom jazyku a bežnej rečovej praxe, resp. používateľskej komunity, je staršia diskusia v Európskom parlamente po odporučení nepoužívať oslovenia *slečna* a *pani*. V slovenskej tlači sa objavil komentár:

„Komentár: EÚ zakazuje „slečnu“ a „pani“

V snahe vytvoriť „genderovo neutrálny“ jazyk a urobiť z nás obojpohlavných hermafroditov sa Európska únia rozhodla obmedziť používanie oslovení „slečna“ a „pani“, „miss“ a „Mrs“, „Frau“ a „Fräulein“, „Madame“ a „Mademoiselle“, či „Senora“ a „Senorita“. Sú totiž politicky nekorektné.

Keď sa politická korektnosť zblázni

Bruselskí byrokrati vydali nové odporúčanie (našťastie nie právne záväzné), podľa ktorého oslovovanie žien ako „pani“ alebo „slečny“ nie je už ďalej v súlade s politickou korektnosťou. Informoval o tom britský denník Daily Mail a to v serióznej rubrike „Spravodajstvo“, nie azda (ako by sa mohlo zdať) v rubrike „Naša fikcia“. Nápad sa k europoslancom, politikom

a úradníkom dostal vo forme brožúry, ktorá pobúrila najmä britských konzervatívcov. Oslovenia ako „pani“ alebo „slečna“ zrejme pre EÚ nie sú prijateľné, lebo odhaľujú pred druhými (zvlášť pred mužmi), či je žena vydatá alebo slobodná. Takéto odhalenie by mohlo viesť k tomu, že žena sa stane obeťou sexuálneho predátora.“ (Komentár: EÚ zakazuje „slečnu“ a „pani“ 2009).

V zahraničnej tlači boli aj takéto reakcie:

„Struan Stevenson, a Scottish Conservative MEP described the guidelines as "political correctness gone mad".

He said: "We have seen the EU institutions try to ban the bagpipes and dictate the shape of bananas, but now they seem determined to tell us which words we are entitled to use in our own language."

Philip Bradbourn, another Conservative MEP, vowed to ignore the booklet, which he described as a "waste of taxpayers' money" and called on Mr Romer to reveal its cost.

He added: "I will have no part of it. I will continue to use my own language and expressions, which I have used all my life, and will not be instructed by this institution or anyone else in these matters" (Johnson 2009).

Citované texty potvrdzujú, že v procese socializácie získa človek istý vzorec, ktorý nechce meniť, resp. je presvedčený o jeho objektívnej existencii a nemožnosti zmeny. „Základním kamenem udržování reality je proto ustavičné užívaní téhož jazyka k objektivizování odvíjející se životné skušenosti. Všichni, kteří používají tentýž jazyk, představují pro jedince v nejširším slova smyslu lidi, kteří udržují realitu“ (Berger, Luckmann 1999: 151). Do konfliktu sa dostáva zaužívaný komunikačný stereotyp, vnímaný rečovým kolektívom ako prirodzená vlastnosť rečového kódu a nie ako konštrukt, a nový rodovo vyvážený komunikačný kód. Zmeny sú síce možné a aj badateľné, ale ukazujú sa len postupne. Výskum v britských korpusoch napríklad ukázal, že „Some gender-neutral alternatives are being taken up though: police officer and cop are now more popular than policeman, although spokesman and chairman are still much more common than the gender neutral terms spokesperson and chair/chairperson. The success of police officer could be due to efforts that are being made within the police force to work towards gender equality.“ (Baker 2010: 145). Zistenia potvrdzujú naše interpretácie o komplexnom vnímaní jazykových zmien v rámci spoločenských procesov.[6]

[6] Metodologicky vhodnou sa v tomto smere ukazuje byť xenolingvistika, zameriavajúca sa na výskum cudzosti v rôznych kontextoch. Aj použitie rodovo vyváženého jazyka môže byť interpretované v rámci cudzosti (porov. napr. Dobrík, 2018, s. 13) .

Je nutné dodať, že používanie mužského a ženského rodu akcentuje binárnu rodovú schému a súčasné prístupy v rámci queerlingvistiky[7] ju považujú za nedostatočne reflektujúcu reálne poznanie spoločnosti. Minucióznejšia diferenciácia pohlaví už nachádza v jazyku odraz vo forme nových lexém, z hľadiska celého dorozumievacieho kódu môže byť spravodlivým riešením rodovo neutrálny jazyk. V slovenčine je tvorený neutralizáciou oproti feminizácii typickej pre rodovo vyvážený jazyk (porov. Urbancová 2010, 2017a, 2017b, 2018).

Záver

Základné odporučenia o používaní nediskriminačného jazyka pracujú s tým, že osoby by v ňom mali byť zastúpené vzhľadom na svoje pohlavie (ide o rovnocenné používanie ženského a mužského rodu), prípadne by pohlavie malo byť irelevantné. Aplikovanie tohto odporučenia sa v členských štátoch Európskej únie deje nielen podľa toho, aký je daný jazyk z hľadiska reflektovania pohlavie v kategórii gramatického rodu, ale najmä podľa vzťahu danej spoločnosti k problematike rodovej rovnosti. Slovenčina sa pomaly dostáva k rodovo vyváženému jazyku a predpokladáme, že onedlho bude pred ňou ďalšia výzva spojená s poznatkami o rode ako nebinárnej, ale viacdimenzionálnej kategórii a s potrebou formulovať jazyk predovšetkým rodovo neutrálne. Narušenie binárnej rodovej schémy prinášajú dekonštruktivizmom inšpirované prístupy (napr. J. Butler): „Ak ‚je' niekto ženou, určite to nie je všetko, čím je; tento termín nemôže byť vyčerpávajúci... rod sa prelína a križuje s rasovými, triednymi, etnickými, pohlavnými a regionálnymi modalitami diskurzívne konštituovaných identít" (Butler 2003: 18). V tomto smere postupujú queer štúdiá pracujúce s dekonštrukciou rodu a s vnímaním nejednoznačnosti identít. Jazyk ako súčasť identity jednotlivca aj širšieho kolektívu má v procese zmenšovania rodových rozdielov významnú úlohu, môže byť nástrojom progresu, ale aj regresívnych procesov.

[7] Queerlignvistika: „Klade si za cíl upozorňovat na limity a strnulost inflexibilitu jazykového systému (langue) a jazykového úzu (parol), neboť ty často neumožňují nebo jen omezeně dovolují zobrazovat diverzitu a neutralitu ve vztahu k identitě." (Scheller-Boltz 2018: 400) (porov. tiež . Grey, Cooke 2018).

Literatúra

BAKER, P. (2010): Will Ms ever be as frequent as Mr? A corpus-based comparison of gendered terms across four diachronic corpora of British English. In: *Gender and Language*, vol 4.1, s. 125-149.

BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění.* Brno: CDK.

BOURDIEU, P. (2014): *Co se chce říct mluvením. Ekonomie jazykové směny*. Praha: Karolinium.

BUTLER, J. (2003): *Trampoty s rodom: Feminizmus a podrývanie identity*. Bratislava: Aspekt.

Council of Europe Recommendation on the Elimination Sexisms from Language, 1990, <http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-URL_ID=4148&-URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> [10. 3. 2018].

DOBRÍK, Z. (2018): *Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii*. Banská Bystrica: Belianum.

Gender Neutral Language in the European Parliament. European Parliament, 2018, <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/151780/GNL_-Guidelines_EN.pdf> [10. 5. 2019].

HELLINGER, M.; BUßMANN, H. (2003): Gender across languages. The linguistic representation of women and men. In: HELLINGER, M.; BUßMANN, H. (eds.): *Gender across Languages*, vol. 3. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, s. 1-25.

CHRISTIE, Ch. (2000): *Gender and Language. Towards a Feminist Pragmatics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

JOHNSON, S. (2009): *Euro chiefs ban ´Miss´ and ´Mrs´*. 15. 3. 2009, <https://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/howaboutthat/4995787/Euro-chiefs-ban-Miss-and-Mrs.html> [10. 3. 2012].

Komentár: EÚ zakazuje „slečnu" a „pani". Aktuality.sk, 19. 3. 2009, <http://www.aktuality.sk/spravy/komentare/komentar-eu-zakazuje-slecnu-a-pani> [10. 3. 2012]

DVONČ, L. et al. (1966) *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

GRAY, J.; COOKE, M. (2018): Intersectionality, language and queer lives. In: *Gender and Language*, vol 12, No 4, s. 401-415.

Organizačný poriadok Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka Slovenskej republiky č. 2814/2017-250 (Bratislava 30. septembra 2017), <http://www.mpsr.sk/index.php?navID=63&id=12108> [10. 3. 2018].

Organizačný poriadok Národné poľnohospodárske a potravinárske centrum, <http://www.vupop.sk/dokumenty/Organizacny_poriadok.pdf> [10. 3. 2018].

Rokovací poriadok Monitorovacieho výboru na programové obdobie 2014 – 2020, operačný program – efektívna správa (Bratislava 24. februára 2015), <http://www.minv.sk/swift_data/source/mvsr_a_eu/opevs/monitorovaci_vybor/Rokovaci_poriadok_MV_OP_EVS.pdf> [10. 3. 2018]

SCHELLER-BOLTZ, D. (2018): Queerlingvistika. In: VALDROVÁ, J. (ed.): *Reprezentace ženství z perspektivy lingvistiky genderových a sexuálních identit*. Praha : Slon, s. 397-401.

SKUTNABB-KANGAS, T. (2000): *Menšina, jazyk a rasizmus*. Bratislava: Kalligram.

Štatút Rady vlády SR pre práva seniorov a prispôsobovanie verejných politík procesu starnutia populácie, <https://www.employment.gov.sk/sk/-ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/statut-rady-vlady-slovenskej-republiky-prava-seniorov-prisposobovanie-verejnych-politik-procesu-starnutia-populacie.html> [10. 4. 2019].

SOKOLOVÁ, M. (2007): *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, <www.juls.savba.sk/ediela/novy_deklinacny_system_slovenskych-substantiv.pdf> [10. 4. 2019].

Štatút Rady vlády SR pre práva seniorov a prispôsobovanie verejných politík procesu starnutia populácie, <https://www.employment.gov.sk/-sk/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/statut-rady-vlady-slovenskej-republiky-prava-seniorov-prisposobovanie-verejnych-politik-procesu-starnutia-populacie.html> [10. 5. 2019]

Štatút programových pracovníkov a spolupracovníkov rozhlasu a televízie Slovenska (apríl 2011), <http://cdn.srv.rtvs.sk/a542/file/item/sk/0000/-statut-programovych-pracovnikov-a-spolupracovnikov-rtvs.52.pdf> [10. 4. 2018].

Študijný poriadok Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici pre študentov študijných programov akreditovaných od 1. 1. 2013, <https://www.ff.umb.sk/app/cmsSiteAttachment.php?ID=5738> [10. 4. 2018].

TERKANIČ, M. (2014): Právne aspekty používania rodovo vyváženého jazyka. In: CVIKOVÁ, J. (ed.): *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*. Bratislava: Národný projekt Inštitút rodovej rovnosti, s. 27-46.

URBANCOVÁ, L. (2010): Rodovo citlivá slovenčina – súčasný stav, možnosti jej tvorby a využitia. In: KLINCKOVÁ, J. (ed.): *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 558-569.

URBANCOVÁ, L. (2017a): Rodovo vyvážená slovenčina. Príspevok prednesený na medzinárodnej vedeckej konferencii *Štýl ako výskumný ná-*

stroj v synchrónii a diachrónii slovanských jazykov, Banská Bystrica 24. – 25. 10. 2017. V tlači [In Press].
URBANCOVÁ, L. (2017b): Súčasné spoločenské vzťahy a slovenčina (Na príklade rodovo vyváženého jazyka). Príspevok prednesený na konferencii *Jazykové problémy, ktorých riešenie sa ťažko hľadá*, Bratislava 28. – 29. 11. 2017. V tlači.
URBANCOVÁ, L. (2018): Rodová vyváženosť v súčasnej slovenčine. Príspevok prednesený na konferencii *Language Policies in the Light of Anti-Discrimination and Political Correctness: Tendencies and Changes in the Slavonic Languages*. Viedeň, Viedenská univerzita ekonomiky a obchodu, 21. – 24. marec 2018. V tlači.
VAŇKOVÁ, I. (2007): *Nádoba plná řeči*. Praha: Karolinium.

Kontakt:

Mgr. Lujza Urbancová, PhD.

Katedra slovenského jazyka a komunikácie
Filozofická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of Slovak Language and Communication
Faculty of Arts
Matej Bel University in Banská Bystrica

Email Address: lujza.urbancova@umb.sk

Gender Inequality from a Cultural Perspective

Tatiana Hrivíková

Abstract

Gender identity constitutes one of the numerous components of an individual's identity and at the same time, it is closely related to the cultural community into which he or she belongs. The current research is still far from finding all the answers concerning the reasons, manifestation and consequences of gender differences and their unequal status in various cultures. The article deals with the latest measurements of gender inequality and its consequences both for the culture and the life of individuals, and the economic development of countries, especially the members of the European Union.

Kľúčové slová: rod, nerovnosť, rodová rola, rodová ideológia.
Keywords: gender, inequality, gender role, gender ideology.

Introduction

The globalisation of economic development keeps exerting a tremendous pressure on the existing societal and cultural structures of individual countries requiring some adjustments or outright changes in their perception of the social order. The achievement of a more equitable society and narrowing gender gaps are two key issues drawing considerable attention of the policymakers around the world. There is an increasing recognition that the pursuit of these two objectives is not just desirable from a social equity and human rights perspective, but also from the aspect of economic development. Therefore, equality of women and men has become a fundamental value of the European Union and it is included in the very centre of the recent political debate in Europe. However, despite decades of policies and actions at European level, member states have not yet managed to close the gender gap, thus there is still a need for further efforts.

The aim of the paper is to present gender issues as an important component of national cultures which influences the formation and transmission of gender roles and furthermore, to demonstrate a positive correlation between gender equality and economic growth of countries with special attention to

the most important areas reflecting gender (in)equality namely, labour, educational, economic and political empowerment of women.

Sex versus gender

The key terms that are operational in the domain of gender research from the perspective of culture are sex and gender. In general language, they are casually used as almost equal synonyms though, the concepts they label are far from being the same. The term sex denotes the difference between two genetically diverse representations of the human species, thus grouping people into males and females based on their biological characteristics such as chromosomes, reproductive organs and hormones (Tseng 2008). On the other hand, gender indicates the biologically and culturally influenced characteristics of humans. It also refers to meanings that cultures and individuals ascribe to female and male categories, i.e. to men and women.

Numerous theories have been proposed about the reasons for the differences between genders and they can be broadly divided into three major groups based on their approach towards the "Nature vs. Nurture" dichotomy. The first group considers Nature to be the key power in the division and these theories can be described as essentialist ones (Gelman 2000; Torgrimson 2005). They build their argumentation on the existence of an objective essence genetically built into females and males.

The second, constructionist group of theories argues that there are no universal features of genders, therefore, Nature could not have had any influence on their formation. These theories assert the role of Nurture as the only source of the differences. The culture decides about how the genders are created or modified based on specific conditions (climate, history, religion ...). Children, from an early age, are enculturated through their mother tongue and so, they accept the gender models presented in the family naturally as the proper way of division (Squires 2008).

Finally, the third, biosocial group considers both Nature and Nurture equally important in the development of gender differences. While the initial biological differences of sexes set the framework, the later formation of gender roles is influenced by the cultural community's way of life (Udry 2000).

Formation of gender roles

Formation of gender roles has been strongly influenced by the spiritual and psychological aspects of the individual cultures. Their religious beliefs have been proven as a major source of worldviews and their impact has been continuously transmitted from generation to generation through various traditions, rituals and educational systems.

Gender ideology, as part of a specific set of cultural schemata, can be explained as a system of thoughts and values legitimising the content of gender roles, their status and behavioural patterns. The values influence the process of role formation based on accepted religious beliefs. The European civilisation is founded on the Judeo-Christian tradition which puts an unequal emphasis on one of the genders. The picture of an ideal man is set by the image of God presented as a wise old man, who is powerful, protecting but also punishing. On the other hand, the image of a woman is depicted through two very different female figures in the Bible, firstly, Eve, who is blamed for the original sin and Virgin Mary, mother of Jesus, the modest, silently suffering woman. These figures have become the examples which entered the process of conceptualisation of female gender roles. But globally, there are other cultures where the preference of one gender over another one is differently set, e.g. the American-Indian Hopi culture belongs among the few matrilineal cultures which highly values the female power of creation.

Gender bias, existent in almost all cultures can have very serious consequences, taking the form of extreme treatment such as sex-based abortions or neonaticides. A research "Systematic assessment of the sex ratio at birth for all countries and estimation of national imbalances and regional reference levels" proved that in several countries the sex ratio at birth (SRB; a ratio of male to female live births) is out of balance. The team identified twelve countries where the SRB is significantly different from the standard ratio of 1.05. Those countries are Albania, Armenia, Azerbaijan, China, Georgia, Hong-Kong, India, Korea, Montenegro, Taiwan, Tunisia and Vietnam (Chao 2019). As a result, several millions of females are missing in the generations between 1970 – 2017. Another form of gender-based bias is reflected in still surviving honour killings in the Middle East and dowry deaths in Pakistan, India or Bangladesh.

Despite the general tendency towards gender imbalance in favour of men, they suffer from some negative consequences as well. Especially in western cultures, men tend to fall victim to stress-related illnesses, such as high blood pressure, shorter life-expectancy, depressions and they are more prone to suicide.

Gender stratification and its economic consequences

Gender stratification or gender ranking is a reflection of the degree of inequality within the same cultural community. It has a significant influence on the development of the whole country and nowadays, its impact on the economic development of a given state is highly discussed. Economists have long tried to understand why some countries are poor and some rich, and why some develop and grow while others remain stagnant. Yet, they are still unable to unite in the explanation of the huge differences in GDP per capita that exist among countries around the world. It is obvious that the more developed countries have achieved greater technological progress, a higher rate of investment and saving, better education, skill levels and infrastructure; however, the question of where those basic differences come from remains unanswered.

Nowadays, more and more authors claim that a lack of attention to the incentives that people face in their environments, including social infrastructure, values, religion or other aspects of culture may play a pivotal role in the understanding of the economic development differences. Subsequently, the new theories require a better understanding of the roles, status and behaviour of a still largely ignored half of the population – women (Mikkola, Miles 2009).

Bearing this in mind, it is reasonable to assume that a society's failure to provide gender equality would be also reflected in failures at the macroeconomic level as well. Organisations such as The United Nations, The European Union, OECD, World Bank and many others generally acknowledge the importance of the status of women for development, believing that their discrimination is directly counterproductive to economic growth. But generally speaking, much of the research work in economics has little theoretical interest in women's welfare. Those writing in the feminist economics challenge the long-established tradition of estimating growth models within the economics discipline and criticize the general invisibility of gender in economic studies urging that it should be considered to avoid biased results (Ferber, Nelson 2003). They argue that these models take for example labour as a 'given' factor of production, exogenously determined by rates of population growth. Subsequently, they claim that there is only very little scope for exploring the human, let alone the gender dimensions of growth within these models. At the same time, ensuring the healthy development and appropriate use of half of the world's available talent pool (women) has a vast bearing on how competitive a country may become or how efficient a company may be. Therefore, it can be assumed that gender equality is fundamental to whether and how societies thrive (WEF 2015).

Global gender equality research

We used the results of a major global research project on gender (in)equality to demonstrate the close relationship between culture, gender (in)equality and economic success.

The Global Gender Gap Report was first introduced in 2006 as a framework for capturing the degree of gender-based disparities and tracking their progress in countries around the world. Its 13th edition currently covers 149 countries allowing for diachronic analysis on the changing patterns of gender equality around the world and comparisons between countries.

The report benchmarks national gender gaps based on economic, political, education and health criteria, and provides country rankings. It represents an effective source for comparisons across states both globally or in the EU region. The rankings are designed to create greater awareness among the global audience of the challenges posed by gender gaps and the opportunities created by reducing them. The methodology and quantitative analysis behind the rankings are intended to serve as a basis for designing effective measures for reducing gender gaps (WEF 2018). It is important to note that all variables are measured on the scale from 0 to 1, where 0 stands for the inequality in the given matter and the score 1 applies to equality between men and women.

According to the most recent results, the overall top ten countries with the best indices are as follows:

Table 1: Gender gap index, Top 10.

Rank	Global Index
1	Island
2	Norway
3	**Sweden**
4	**Finland**
5	Nicaragua
6	Rwanda
7	New Zealand
8	Philippines
9	**Ireland**
10	Namibia

Source: WEF 2018.
Comment: Only 3 member states of the EU managed to get among the top 10 states.

We compared the results of the Global Gender Gap Report with Geert Hofstede's cultural dimension of Masculinity/Femininity. This dimension

describes the tendency of a particular culture to endorse either competition, usually associated with male behaviour or cooperation associated mostly with female behaviour. From the perspective of gender (in)equality, in masculine cultures males are expected to take care of and protect the "weaker gender" and compete with other men for success leaving the domestic care to women. On the other hand, in feminine cultures, the gender roles partially overlap and women do not expect "protective" behaviour from their partners. Table 2 shows the combined results of the GGI data with the identification of the abovementioned cultural dimension.

Table 2: Comparison of the EU member states ranking with the Masculinity dimension of G. Hofstede (adapted by the author)[1]

Global index			**Hofstede's Masculinity/Femininity**
EU ranking	**Country**	**Ranking (Score)**	
1	**Sweden**	**3 (0.822)**	**F**
2	**Finland**	**4**	F
3	**Ireland**	**9**	M
4	Slovenia	11	F
5	France	12	F
6	Denmark	13	F
7	Germany	14	M
8	The United Kingdom*	15	M
9	Latvia	17	F
10	Bulgaria	18	F
11	Lithuania	24	F
12	Netherlands	27	F
13	Spain	29	F
14	Belgium	32	M
15	Estonia	33	F
16	Portugal	37	F
17	Poland	42	M
18	Austria	53	M
19	Croatia	59	F
20	Luxembourg	61	M/F**
21	Romania	63	F
23	Italy	70	M
24	Greece	78	M
25	Czech Republic	82	M

[1] *Though UK is leaving the EU in 2019 but it was still a member in 2018.
** M/F the score is exactly half of the scale.
*** Cyprus was not included in Hofstede's research but is viewed as a masculine culture.

26	Slovakia	83 (0.693)	M
27	Malta	91	F
28	Cyprus	92	M? ***
29	Hungary	102 (0.674)	M

Source: WEF, 2018; Hofstede, 1991.

The table shows great differences among the states in tackling the gender equality issue. While Sweden as the top EU country reached the 3rd place in the global ranking, Hungary is very low on the list, achieving only the 105th place. Sweden's score of equality is 0.822 which means that even there, women are not fully equal with men but in Hungary, with the score 0.674, women have just 67% of the men's chance to succeed in life and decide about their fate.

Slovakia's results are quite discouraging as well, ranking 26th in the EU and 83rd globally means that only 3 member states (Malta, Cyprus and Hungary) did worse than our country. The score 0.693 indicates that just being born as a girl, one is automatically judged as less important, able or useful.

If we now study the cultural dimension of Masculinity in the member states, we can notice that out of the 29 countries 12 are described as more Masculine cultures, 16 as more Feminine cultures and 1 lies exactly in the middle of the Masculinity – Femininity scale. It is noticeable that the first half of the countries belong mostly among the more Feminine cultures (4xM vs. 10xF) while in the second half the rate is more in favour of the masculine cultures (8xM vs. 5xF and 1x M/F). These results suggest that cultures characterised by Femininity achieved more parity in gender relations and women have better chances for their personal development and success and thus contribute to the overall success of the culture (country) in the economic and social field.

The policy of the European Union towards gender (in)equality

In 2010, the ex-president of the European Commission José Manuel Barosso underlined its commitment to gender equality by adopting a Women's Charter committing the European Commission to include the gender dimension in the Europe 2020 strategy - *the European Union's strategy for jobs and smart, sustainable and inclusive growth* - proving the fact that gender inequality represents a great challenge for the development of the European Union (European Commission 2016).

It urges the EU and the Member States to work towards achieving equality. The Commission's 2016-2020 strategy for gender equality, representing

an important tool in fulfilling the Europe 2020 strategy, provides a coordinated framework for promoting gender equality in all policies of the Union and prioritizes five key areas for action:

1. equal economic independence;
2. equal pay for work of equal value;
3. equality in decision-making;
4. dignity, integrity and ending gender-based violence;
5. promoting gender equality beyond the EU (European Union 2015)

There are still areas where equality is still far from achieved such as:

- the terms of economic participation with women still being paid on average around 16% less than men per hour of work across the entire economy
- the terms of political empowerment with women continuing to be underrepresented in leadership positions, including decision-making functions in politics and in corporate boardrooms – with women holding only 27% of seats in national parliaments and governments; 18% of board seats; and 3% of CEO positions
- the terms of violence against women, with an estimated 20-25% of women in Europe becoming victims of physical violence at least once in their lives
- the terms of persisting stereotypes and traditional gender roles meaning that women still carry a disproportionate share of the burden of housework and of caring for children, the elderly and other dependents. (European Union (b), 2015)

As seen from the documents of the EU institutions, economic issues are a very important part of inequality leading to a less effective utilisations of human resources.

Conclusion

Gender (in)equality has been proven as one of the most difficult problems of cultural and economic development of countries, regions and individual cultural communities. Gender as an important aspect of human identity carries a burden of potential injustice towards individuals of the less preferred gender group. But the social consequences of inequality have an impact on the overall economic development and global success of the countries.

Advocacy within the field of gender and development has been broadly summarised in two sets of arguments touched on in the quote from the former UN Secretary General Ban Ki-moon:

> *" ...investing in women is not only the right thing to do. It is the smart thing to do. I am deeply convinced that, in women, the world has at ist disposal the most significant and yet largely untapped potential for development and peace."* (UN News Centre 2008: 2).

The first set of arguments points to the adverse implications of gender inequality in the distribution of valued resources and opportunities for women's well-being and human rights. It argues for gender equality on intrinsic grounds, as a valued goal itself, an essential aspect of human dignity and social justice. The second set offers a statement which rests on well-documented evidence that increasing gender equality in valued resources and opportunities is an effective means to the achievement of other development goals (Kabeer 2013).

As countries and businesses continue to globalize and the workforce becomes more diverse, companies are faced with difficult situations and decisions to align strategically and culturally in an effort to remain competitive and successful. Besides technology enhancement and globalization, which are factors that have added new elements of competition, another significant factor is the growing importance of females entering the workforce because of the increasing value placed on retaining their talent. As studies suggest females contribute to new and diverse business perspective, which is needed for the highly competitive market and economic development of the country (Oyler et. al. 2012). Nevertheless, women still represent a barely tapped resource and there are still many issues and challenges, which they have to face.

It is important to realize that women account for around 46% of the people employed across the European Union. Women's employment rate currently stands at 59.6% against 70.1% for men. Young women still find it harder than young men to enter the labour market. Moreover, women accounted for around 56 % of the people in tertiary education, and have accounted for a majority amongst tertiary level graduates for many years. In that sense, women enter the labour market better equipped than men, but their level of representation declines in senior positions and they are paid 16% less on average than men for the same job. They are more likely than men to take up part-time jobs or interrupt their careers altogether to care for children or a sick parent. This inequality is also carried on to women's pensions, which are on average 39% lower than men's. This reveals that, in

general, women have fewer opportunities than men to advance in their careers and that their skills are not being used to their full potential. This represents a loss for the women themselves, their cultural communities and the whole economy (European Commission 2012).

Literature

EUROPEAN COMISSION (2016): *Gender Equality*. <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/index_en.htm> [7. 7. 2019].

EUROPEAN UNION, (2015): *Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, http://ec.europa.eu/justice/genderequality/files/documents/ 160111_strategic_engagement_en.pdf > [7. 7. 2019].

EUROPEAN COMMISSION (2012): *Women in economic decision-making in the EU*. Progress report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/women-on-boards_en.pdf > [7. 7. 2019].

EUROPEAN UNION (b), (2015): *Special Eurobarometer 428 "Gender Equality".* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015, <http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/eurobarometer _report_2015_en.pdf> [7. 7. 2019].

FERBER, M.; NELSON, J. (2003): *Feminist economics today: Beyond Economic Man.* Chicago: University of Chicago Press.

GELMAN, S. A.,; TAYLOR, M. G. (2000): Gender essentialism in cognitive development. In: MILLER, P. H.; KOFSKY SCHOLNICK, E. (eds.): *Toward a feminist developmental psychology.* Florence, KY, US: Taylor & Frances/Routledge, pp. 169-190.

CHAO, F.; GERLAND, P.; COOK, A. R.; ALKEMA, L. (2019): Systematic assessment of the sex ratio at birth for all countries and estimation of national imbalances and regional reference levels, PNAS, Vol. 116, No. 19, 9303-9311

KABEER, N.; NATALI, L., (2013): *Gender Equality and Economic Growth: Is there a win-win? An academic report*. London: Institute of Development Studies.

MIKKOLA, A.; MILES, C. (2007): *Development and Gender Inequality: Consequences, Causes, Challenges and Cures,* Helsinky, Center of Economic Research, Discussion paper No. 159, <https://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/eri/hecer/disc/159/developm.pdf> [7. 7. 2019].

OYLER, J.; PRYOR, M.; TANEJA, S. (2012): Empowerment and Gender Equality: The Retention and Promotion of Women in the Workforce. In: *Journal of Business Diversity 2012*, Vol. 12, No 3, pp. 43-53.
SQUIRES, J. (2008): *Gender in Political Theory*. Cambridge: Polity Press
TSENG, J. (2008): Sex, Gender, and Why the Differences Matter. In: *AMA Journal of Ethics,* Vol. 10, No. 7, pp. 427-428.
TORGRIMSON, B. N.; MINSON, C. T. (2005): Sex and gender: what is the difference? In: *Journal of Applied Physiology,* Vol. 99, No. 3., pp. 785-787.
UDRY, J. R., (2000): Biological Limits of Gender Construction. In: *American Sociological Review*, Vol. 65, No. 3., pp. 443-457.
WORLD ECONOMIC FORUM (2018): *The Global Gender Gap Report 2018*. Geneva: WEF, <https://*www*.weforum.org/reports/the-global-gender-gap-report-2018> [7. 7. 2019].
UN NEWS CENTRE, (2008): *Secretary-General calls for investment in women for peace and development,* <http://www.un.org/apps-/news/story.asp?NewsID=25880#.VqNucCrhDtQ> [7. 7. 2019].

Kontakt:

PhDr. Tatiana Hrivíková, PhD.

Katedra interkultúrnej komunikácie	Department of Intercultural Communication
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: tatiana.hrivikova@euba.sk

Frazeologické transformačné postupy v slovenskom politickom diskurze

Andrea Spišiaková

Abstract

Phraseological Transformation Processes in Slovak Political Discourse. *The paper deals with phraseological transformation processes, which actively manifest themselves in Slovak political discourse. These processes affect otherwise fixed phrasemes and precedent phenomena. By means of transformation it is possible to accomplish increased emotionality and expressivity of an utterance, but also distinctive author evaluation. The author of a paper points out various ways of transformations on practical material, which we encounter in mass media*.

Kľúčové slová: politický diskurz, frazeologizmus, precedentný fenomén, transformácia.
Keywords: political discourse, phraseme, precedent phenomena, transformation.

Úvod

V 21. storočí sme svedkami výrazných zmien vo všetkých sférach života. Tieto zmeny majú dopad nielen na spoločensko-politické dianie v krajine, ale aj na jazyk a všetky jeho roviny, vrátane frazeológie. Slovami V. G. Kostomarova „На глазах складывается новая фразеология, новая идиоматика“ (1999: 101). Tak ako V. M. Mokijenko hovorí o ére „frazeologizácie“ (2012: 59), ktorá aktívne prebieha v ruskom jazyku posledné dve desaťročia, pozorujeme aj určitú frazeologizáciu slovenského politického diskurzu. Táto tendencia sa prejavuje jednak frekventovaným používaním frazeologizmov v reči politických predstaviteľov, ale aj ich tvorivou obmenou pomocou transformácií a celkovým uvoľnením frazeologických noriem. Bádatelia tento jav najčastejšie pripisujú demokratizácii jazyka, neexistujúcej cenzúre (Mokijenko 2012), ale aj snahe o expresivitu prejavu alebo obraznosť (Miko 1989). Podľa E. V. Ganapoľskej sú uvedené príčiny iba sekundárne. Primárnym dôvodom podľa nej je schopnosť frazeologizmov vplývať na podvedomie, stimulovať nie logické, ale emocio-

nálne prijímanie textu. Autorka hovorí o podvedomej túžbe expedienta zabezpečiť si pomocou frazeologizmov nejednoznačnosť dekódovania textu z rôznych príčin. Tento jav nazýva „frazeologickou kamuflážou" (Ganapoľskaja 2004: 111).

Cieľom tohto príspevku je poukázať na pestrosť spôsobov transformácie, ako aj na dynamiku a posúvanie stanovených frazeologických hraníc. V príspevku sa dotkneme nielen problematiky transformácie frazeologizmov, ale prirodzene aj precedentných fenoménov, ktoré taktiež neodmysliteľne patria k politickému diskurzu. Napriek tomu, že frazeologizmy a precedentné fenomény nemožno stotožňovať, sú to prostriedky, ktoré rovnako podliehajú transformačnej tendencii. V nasledujúcom texte postupne ilustrujeme transformačné postupy na praktických príkladoch z masmédií, s ktorými sa najčastejšie stretávame v slovenskom politickom diskurze.

Transformácie frazeologizmov v politickom diskurze

Najčastejšie sú frazeologizmy modifikované rôznymi zásahmi do štruktúry, ktoré ovplyvňujú konečnú sémantiku frazeologizmu. Možností štruktúrno-sémantických transformácií je niekoľko. Patrí k nim napr. zámena komponentu (lexikálna substitúcia), napr.: *Aký* ***predseda****, taký* ***parlament*** (aktuality.sk, 21.03.2017). S cieľom dosiahnutia jazykovej hry sa zámena komponentu môže uskutočniť na základe paronomázie: *Pelegrini hodil* ***fintu*** *do žita* (etrend.sk, 10.04.2019).

Explikáciou alebo rozšírením frazeologizmu je možné spresniť a konkretizovať jeho význam. Produktívnou explikáciou je rozšírenie frazeologizmu pomocou prídavného mena, napr. ***Ďalší koaličný*** *kameň úrazu* (hnonline.sk, 18.11.2003); *spôsobiť* ***homosexuálne*** *božie dopustenie* (etrend.sk, 27.02.2019) alebo *tlačiť do hláv* ***sofistikované*** *kaleráby* (parlamentnelisty.sk, 27.09.2015), ktoré transformáciou nadobudli vysokú expresivitu. Častým spôsobom explikácie v politickom diskurze je rozšírenie frazeologizmov na základe metafory z oblasti kartových hier, napr. *hrať „****moslimskou*** *kartou"* (parlamentnelisty.sk, 08.11.2017); ***Smerácke*** *karty do volieb sú rozdané!* (cas.sk, 03.12.2015); *Csáky podľa Čaploviča hrá* ***národnostnou*** *kartou* (19.02.2006). Uvedené transformácie vychádzajú z konvenčného metaforického modelu *politika je hra* (Budajev, Čudinov 2006: 58).

Implikácia alebo inými slovami frazeologická elipsa (Treťjakovová 2011: 97) sa väčšinou neprejavuje výrazným zvýšením expresivity, zvyčajne je prejavom jazykovej ekonómie. Frazeologizmus sa redukuje o komponenty, ktoré nie sú sémanticky nosné. Nositeľom jazyka sú frazeo-

logizmy dôverne známe, preto implikácia neovplyvní ich porozumenie, napr.: *Oligarchov nevymyslel Fico. Ale pohár (trpezlivosti) pretiekol* (aktuality.sk, 24.04.2017); *Škoda, že Fico chrlí (oheň a) síru* (hnonline.sk, 08.07.2018); *Csáky Durayovi neskrivil ani vlások (na hlave)* (pluska.sk, 26.07.2007). Často sa takýmto spôsobom transformujú príslovia a porekadlá, napr. *Ako sa do hory volá... – smerákov dobehlo ignorovanie ústavy.* (aktuality.sk, 03.07.2014); *Ľož sľuby sa sľubujú a ...* (aktuality.sk, 21.03.2017).

Menej frekventovaná je v politickom diskurze tzv. inverzia rolí frazeologizmu. Frazeologizmus *dostať sa z blata do kaluže* sa v politickom diskurze vyskytol s dvoma komponentmi, ktoré si vymenili roly: *nepotrebujem ísť teraz z kaluže do blata* (pluska.sk, 09.11.2018). Podľa pravidiel inverzie rolí mala vzniknúť antonymia alebo zmena konotácie (Treťjakovová 2009: 172). V nadväznosti na kontext článku však môžeme konštatovať, že význam ani konotácia sa nezmenili a inverzia vznikla neúmyselne. Politik sa úmyselne nesnažil o transformáciu a dosiahnutie štylistického efektu.

Pomocou rôznych inovačných metód vo frazeológii pozorujeme vytváranie ďalších štylistických prostriedkov, napr. frazeologizmus ***Kiskove*** *ostré lakte* (pravda.sk, 12.10.2017) sa rozšíril privlastňovacím prídavným menom, čo vedie k vytvoreniu synekdochy, ktorá umožňuje implicitne vyjadriť autorov názor a hodnotenie charakteru politika. Uvedený príklad potvrdzuje hypotézu o transformáciách ako frazeologickej kamufláži, ktorú sme uviedli v úvode. Od pôvodného frazeologizmu *ťahať niekomu medové motúzy pod nosom* pomocou transformácie vznikla hyperbola *Nepomôže ani* ***kamión*** *medových motúzov* (aktuality.sk, 07.07.2016). Takéto „navrstvovanie" transformácií a štylistických prostriedkov nevyhnutne vedie k posilneniu schopnosti frazeologizmu fungovať ako evaluačný a expresívny element v politickom diskurze.

Množstvo transformačných posunov, ktoré sa vyskytujú v politickom diskurze je ťažké klasifikovať k štandardným transformačným postupom, pretože sa pohybujú na hrane frazeologickej neológie. S frazeologickou rovinou sa v súčasnosti narába veľmi voľne. Vznikajú tak nové varianty a potenciálne nové frazeologické jednotky. Pozorujeme napríklad vyčlenenie jedného komponentu z pôvodného frazeologizmu a jeho zasadenie do novej jednotky. V takýchto prípadoch sa vyčleňuje sémanticky nosný komponent, ktorý je nositeľom metaforickej reprezentácie, napr.: *niekto si zoberie* ***čerešničku*** (o 5 minút 12, 11.12.2016) alebo *Počiatkovi vypadol zo skrine* ***kostlivec****. Predražené zmluvy za milión eur* (aktuality.sk, 24.08.2018).

V rámci frazeologickej neologizácie sa novovytvorené jednotky môžu aktualizovať dodatočne pomocou sémantickej transformácie. Frazeologizmus *vyrásť z detských nohavíc* sa pomocou antonymie pretransformoval na *nedorástol do nohavíc, ktoré nosí* (aktuality.sk, 07.05.2017). V druhej časti

dochádza zároveň k dvojitej aktualizácii, pretože sa aktualizuje metaforický, ako aj priamy význam. Rovnakým postupom je transformované aj nasledujúce slovné spojenie: *Skryl sa pod* ***nemeckú*** *perinu. Lenže dosť nešikovne. Trčia mu z nej nohy, ruky, telo a hlava* (aktuality.sk, 14.08.2018).

Transformácia precedentných fenoménov v politickom diskurze

S veľkým úspechom sa v politickom diskurze využívajú univerzálne precedentné fenomény (Krasnych 1998; citované podľa: Dulebová 2015: 31), ktoré čerpajú zo všeobecného fondu vedomostí. Výhodou ich použitia v politickom diskurze je široko cielený okruh recipientov schopných porozumieť ich transformáciám. Ako príklad uvedieme napr. explikovanú precedentnú situáciu: *Danko zahladzuje svoje reputačné* ***waterloo*** *dôveryhodnou nomináciou* (sme.sk, 11.09.2017) alebo precedentné meno: *Najväčší* ***Pinocchiovia*** *v politike: Kto najviac zavádzal?* (cas.sk, 28.12.2017). Transformované univerzálne precedentné fenomény sa ľahko identifikujú recipientmi a vyvolávajú v nich známe asociácie.

V politickom diskurze sa stretávame aj s transformovanými precedentnými fenoménmi, ktoré môžu byť náročnejšie na identifikáciu (veľmi často sa na tento účel používajú aforizmy alebo citáty z literárnych diel svetovej tvorby). Porozumenie takýchto modifikácií priamo závisí od vzdelania a rozhľadu recipienta, napr. ***Voliť*** *či* ***nevoliť****, to je otázka* (sme.sk, 12.02.2012) alebo *Prišiel som,* ***pokazil*** *som,* ***odstúpil*** *som* (pravda.sk, 23.01.2014). V druhom príklade po kreatívnej obnove aforizmu pozorujeme opačné stupňovanie konotácií oproti pôvodnému výroku *Prišiel som, videl som, zvíťazil som*.

Chceli by sme osobitne vyzdvihnúť aj schopnosť výrokov politických predstaviteľov stať sa národno-precedentnými alebo frazeologizovať sa. V. G. Kostomarov v naznačenej súvislosti tvrdí: „Значительная часть новой фразеологии связана с политической деятельностью, с борьбой политических течений, партий и групп в условиях плюрализма и демократических свобод“ (1999: 95). Výroky politických predstaviteľov sa stávajú pamätnými a s obľubou sa transformujú v rečovom prejave obyvateľstva ako i v masmediálnych prostriedkoch s cieľom dosiahnutia rôznych efektov, najčastejšie však irónie, rečovej agresie, ale aj ako referencia na konkrétneho politika alebo politickú situáciu.

Spomenieme niekoľko takých výrazov, ktoré sa dostali do povedomia obyvateľstva a v súčasnosti sú produktívne s uvedením možností ich transformácie. Jedným z takých je *Vyhraj voľby a môžeš všetko!*, ktorý je vnímaný ako prejav rečovej agresie. V podmienkach súčasného masmediálneho

diskurzu sa pomocou transformácií používa na vyjadrenie arogancie moci politikov. Najčastejšie sa transformuje pomocou zámeny komponentu ***Poď akuj Bohu*** *a môžeš všetko: Ako politici zneužívajú kresťanstvo* (aktuality.sk, 23.08.2018); *Vyhraj* ***tender*** *a môžeš všetko. Zákazky na železnici si firmy bratsky podelili* (aktuality.sk, 29.05.2019). Výrok však ponúka aj iné transformačné možnosti, napr. implikáciu: *Vyhraj a môžeš všetko: ako u nás politici riadia inštitúcie, ktoré majú byť nezávislé* (etrend.sk, 11.07.2018) alebo negáciu výroku: *Aby neplatilo vyhraj voľby, môžeš všetko* (hnonline.sk, 01.12.2015); *Vyhraj voľby a* ***ne****môžeš všetko: ako dostať na úrady ľudí s chrbtovou kosťou* (etrend.sk, 09.11.2017).

Precedentným výrokom s citeľnou rečovou agresiou je aj výrok *Je po voľbách, zvyknite si!*, ktorý časom nestráca na aktuálnosti. Netvorí však rôzne modifikácie, jeho transformačný potenciál sa prejavil len inverziou: *Zvyknite si, je po voľbách* (rmagazin.sk, 04.03.2019).

Ľudovú tvorivosť inšpiruje tiež výrok *Skutok sa nestal*, ktorý vyjadruje aroganciu moci. V súčasnosti je veľmi populárny aj v súvislosti s aktuálnymi kauzami a aktualizuje sa na *Skutok sa stal* (dennikn.sk, 20.02.2019), ktorý bol použitý ako heslo protikorupčného pochodu a *skutok sa deje* (bbonline.sk, 24.10.2017).

Precedentným výrazom na slovenskej politickej scéne sa taktiež stal komentár politika v rámci vyšetrovania mafie na východnom Slovensku, ktorý vzbudil vlnu pobúrenia medzi obyvateľstvom: *Mafia na východe? Absurdné, tam nič nie je* (dennikn.sk, 14.03.2018). Výrok figuruje v masmédiách ako označenie východu Slovenska a používa sa ako alúzia: *Vláda zasadala tam, „kde nič nie je“* (pluska.sk, 05.04.2018); *Kde nič nie je, tam ani Pellegrini neberie* (dennikn.sk, 21.03.2018).

Metafory v politickom diskurze

V politickom diskurze s aktívnym používaním frazeologizmov a precedentných fenoménov súvisí aj problematika metafor, pretože práve metafora často tvorí základ potenciálne nových slovných spojení. V súvislosti s aktuálnou politickou situáciou sa na Slovensku aktualizuje metafora *chobotnice* na popis organizovaného zločinu a mafie. Stáva sa veľmi produktívnou. Zároveň môžeme hovoriť aj o precedentnom mene, ktoré odkazuje na názov populárneho talianskeho seriálu „Chobotnica“ o talianskej mafii. Uvedieme niekoľko príkladov, v ktorých sa zároveň prejavujú transformácie: *Chobotnica siaha až k Ficovi* (dnes24.sk, 22.03.2018); *Chápadlá smeráckej chobotnice sa začínajú v mestách a obciach* (dennikn.sk, 02.11.2018). Daný model sa následne v masmédiách

aktualizuje pomocou sémantickej transformácie: *Chobotnica sa vzpiera* (dennikn.sk, 12.03.2018); *My sme poosekávali tie chobotnice, ktoré boli prisaté na mesto a nevedia sa s tým zmieriť* (hnonline.sk, 05.07.2018).

Ďalšou aktívne používanou metaforou, od ktorej sa odvíjajú ďalšie štylistické prostriedky vrátane frazeologického neologizmu je metafora *varenej žaby*, ktorá pochádza z anekdoty, podľa ktorej hodenie žaby do horúcej vody spôsobí, že žaba vyskočí, ale ak sa začne pomaly zohrievať v studenej vode, po čase sa uvarí. Táto metaforická reprezentácia neschopnosti ľudí reagovať na veľké zmeny, ktoré prebiehajú postupne sa vyskytla aj ako prirovnanie *Slovensko je ako pomaly varená žaba* (dennikn.sk, 30.11.2015) a vo frazeologickom neologizme *byť varenou žabou*: *Nie sme varená žaba* (pravda.sk, 06.08.2016). Na základe uvedeného frazeologizmu sa vytvoril aj okazionalizmus *Ficov* ***žabovar*** (dennikn.sk, 15.03.2018).

Záver

Cieľom tohto príspevku nebolo predstaviť vyčerpávajúci výpočet jednotlivých spôsobov transformácie, ale upriamiť pozornosť na dynamickosť jazyka politického diskurzu, ktorý masmédiá reflektujú. Ako vidieť na príkladoch, dynamika lexikálnej a frazeologickej roviny v politickom diskurze je veľmi veľká, použité slovné spojenia môžu plynule prechádzať do frazeologických neologizmov, okazionalizmov, môžu sa používať ako metafory alebo sa ustáliť ako precedentné výrazy. Všetky vymenované prostriedky majú v politickom diskurze tendenciu aktualizovať sa rôznymi transformačnými postupmi, čo preukázala aj naša analýza.

Prirodzene sa pri analýze jazyka politických predstaviteľov stretávame s rečovou agresiou, ktorá je vo svojej podstate imanentnou súčasťou politiky. Zároveň nemožno poprieť transformačný potenciál výrokov politických predstaviteľov, ako ani ich možné zaradenie k precedentným výrazom. Autori pracujú pomocou transformácií s obrazmi a predstavami, ktoré sú schopné efektívne vplývať na čitateľa a preniesť na neho autorovo hodnotenie, preto môžeme tvrdiť, že transformovanie frazeologizmov v politickom diskurze v sebe ukrýva okrem zjavne zvýšenej expresivity aj skrytý manipulačný potenciál.

Literatúra

DULEBOVÁ, I. (2015): *Precedentné fenomény súčasného ruského jazyka. Interkultúrny a didaktický aspekt*. Bratislava: Univerzita Komenského.

MIKO, F. (1989): Frazeológia ako obrazná alternatíva vyjadrovania. In: *Aspekty literárneho textu. Štúdie 6*. Nitra: Pedagogická fakulta, s. 97-123.

BUDAJEV, E. V.; ČUDINOV, A. P. (2006): *Metafora v političeskom intěrdiskurse*. Monografija. Jekatěrinburg: Ural. gos. ped. un-t.

GANAPOL'SKAJA, Je. V. (2004): Svobodnoje slovo ili Ezopov jazyk? (Frazeologija kak sredstvo političeskoj kommunikacii). In: *Sbornik naučnych trudov "Aktual'nye problemy těorii kommunikacii"*. SPb: Izd-vo SPbGPU. s. 108-112.

KOSTOMAROV, V. G. (1999): *Jazykovoj vkus epochi*. Sankt-Petěrburg: Zlatoust.

MOKIJENKO, V. M. (2012): Žizn' russkoj frazeologii v sovremennoj reči. In: *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universitěta*, No. 4, Kemerovo: KemGU.(52) T.4. s. 59-62.

TRETJAKOVA, I. Ju. (2009): Rolevaja inversija kak složnyj prijem okkazional'nogo preobrazovanija frazeologičeskich jedinic. In: *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universitěta,* No. 3. Kostroma: KGU, s. 171-173.

TRETJAKOVA, I. Ju. (2011): Ellipsis kak prijem okkazional'nogo preobrazovanija frazeologičeskich jedinic. In: *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universitěta*, No. 1. Kostroma: KGU, s. 97-100.

Kontakt:

Mgr. Andrea Spišiaková

Katedra rusistiky
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave

Department of Russian studies
Faculty of Philosophy
The University of Ss. Cyril and Methodius, Trnava

Email Address: andrea.spisiakova.ucm@gmail.com

Kognitívny a interkultúrny aspekt metaforizácie odbornej komunikácie na príklade politického jazyka

Mária Polčicová

Abstract

Cognitive and Intercultural Aspect of Metaphorisation of Specialized Communication on the Example of Political Language. *In terms of cognitive linguistics, metaphorisation is considered to be one patter of transforming a new concept into a linguistic structure. Individual metamorphic names originated during metaphorization on the basis of identical perception and knowledge of a particular event of a particular ethnic group, respectively nation. The aspects that individual metaphors reflect in their function in communication correspond to collective knowledge and perception. On the example of several key socio-political events of the present days, we will try to define a conceptual metaphor as a kind of conceptual structure that is an element of mental representations***.**

Kľúčové slová: metafora, kultúra, kognitívny aspekt, politický jazyk, konceptuálna metafora.
Keywords: metaphor, cultural, cognitive aspect, political language, conceptual metaphor.

Úvod

Metafory ako jeden z flexibilných a aktívnych vyjadrovacích prostriedkov v odbornej komunikácii zohrávajú v súvislosti s procesom ľudského porozumenia, a tým súčasne reflexie mimojazykovej skutočnosti odbornej sféry podstatnú a kľúčovú úlohu. V našom príspevku budeme vychádzať najmä z kognitívnej teórie metafory, na základe ktorej sa v jazyku vytvára metaforický systém ako systém istých konceptuálnych metafor a metaforických modelov, ktoré prezentujú činnosť človeka a spoločnosti, odkrývajú jeho identitu i kultúru. Konceptuálna politická metafora istého konkrétne vymedzeného obdobia predstavuje akýsi odraz myslenia pretavený do jazykovej podoby, ktorý by dokázal charakterizovať spoločenskú a politickú situáciu tak, ako je reflektovaná samotnými používateľmi jazyka.

Teoretické východiská kognitívneho a interkultúrneho kontextu metaforizácie

Kognitívna lingvistika ako jeden z moderných smerov súčasného vedeckého výskumu vychádzajúceho z viacerých extralingvistických disciplín, napr. sociolingvistiky, psycholingvistiky ako aj tradičného funkcionalistického prístupu definuje absenciu priameho vzťahu jazyka a okolitej reality, resp. sveta. Jazyk je vyjadrením poznania, ktoré vyplýva z vnímania okolitej reality. Kognitívna lingvistika kritizuje diferencovanie medzi doslovným a obrazným jazykom. Na rozdiel od generatívnej lingvistiky, ktorá v jazyku vidí uzavretý modul so sebe vlastnými pravidlami, kognitívna lingvistika predstavuje alternatívu ku generatívnej paradigme a jazyk charakterizuje ako prejav všeobecných ľudských kognitívnych schopností (Jackendoff 2002: 20).

V súvislosti s kognitívnym prístupom v jazykovede je možno definovať tri spôsoby transformácie novej predstavy do jazykovej štruktúry:

1 deskripcia,
2 odvodzovanie,
3 metaforizácia.

Predpokladáme, že práve v odbornej komunikácii je metaforizácia jedným zo spôsobov popisu novej reality v jazyku. Metafory ako výsledok procesu metaforizácie považujeme za jeden z nositeľov kultúrnych hodnôt národa. Európsky parlament vyhlásil rok 2008 za Európsky rok medzikultúrneho, resp. interkultúrneho dialógu. Cieľom je posilniť úctu ku kultúrnej rozmanitosti a podporiť spolunažívanie rôznych kultúr a náboženstiev v súčasnom globalizovanom svete. Novodobé dejiny spoločnosti sú spojené s pojmom multikultúrnej spoločnosti. Aspekt globalizácie prenikol do všetkých sfér spoločnosti a priniesol so sebou nové prvky a skutočnosti, na ktoré je nevyhnutné adekvátne aj zareagovať. V rámci komunikácie dochádza k stretom kultúr, ktoré na jednej strane dané kultúry obohacujú o nové prvky, ale na druhej strane prinášajú aj väčšie vymedzenie daných kultúr, poukazovaním na odlišnosti.

Poskytnúť jednotnú definíciu kultúry je problematické. Ide o viacúrovňový systém rôznych špecifických prvkov, ktoré vytvárajú a formujú každodenný život jej príslušníkov pozostávajúci nielen z tradícií a zvykov, ktoré sa prenášali vo vnútri kultúry po generácie, ale aj z vplyvov, ktoré vychádzajú zvonku. Významný predstaviteľ teórie kultúry Geert Hofstede definuje kultúru ako kolektívne naprogramovanie mysle, ktoré rozlišuje členov jednej skupiny alebo kategórie od inej (Hofstede 1991). Ďalší významný teoretik Edward T. Hall tvrdí, že kultúra je v princípe primárne systém

vytvárania, posielania, uskladňovania a spracovávania informácií (Hall 1976).

Ako uvádza Bakošová „Európa prináša rozličné kultúry, ľudí s odlišnými vzorcami správania sa, s odlišnými potrebami a záujmami“ (2011: 75). „Kultúre sa učíme, pôsobíme v nej, šírime ju a zachovávame prostredníctvom komunikácie“ (Samovar 2016: 22). A práve jazyk je považovaný za jedného z nositeľov komunikácie. Aj preto je potrebné venovať zvýšenú pozornosť štúdiu jazyka v rámci medzikultúrnej, resp. interkultúrnej komunikácie. V súvislosti s témou sa stretávame aj s pojmom medzikultúrnej citlivosti. Podľa Bawuka a Brislina sa medzikultúrna citlivosť vo všeobecnosti vzťahuje k “citlivosti voči významu kultúrnych rozdielov a voči názorom ľudí v iných kultúrach” (Bhawuk, Brislin 1992: 414).

Kognitívny a kultúrny aspekt v teórii metafory

Metafora ako jeden z obrazných výrazových prostriedkov je prirodzeným výsledkom procesu metaforizácie v jazyku. V rámci výskumu obraznosti sa stretávame s mnohými teóriami metafor. Súčasná veda pozná rôzne vypracované typológie metaforických teórií.

Základná teória, ktorá formuje otázku metafory z kognitívneho aspektu, je kognitívna teória metafory od autorov Lakoff a Johnson. Na základe uvedenej teórie metafora obsahuje nielen jazykovú ale aj kognitívnu dimenziu. Väčšia časť systému konceptov našej skutočnosti pozostáva z metafor. Metafora sa vníma ako nástroj orientácie a produkcie obrazov našej reality, je prvok konceptuálnej štruktúry ľudskej kognície (Lakoff, Johnson: 1980). Súčasne sa daná teória venuje aj kultúrnemu aspektu metafor, a to tzv. kultúrnej podmienenosti samotnej metafory.

Ľudské skúsenosti je možno selektovať do dvoch odlišných kategórií, a to kultúrne podmienené a fyzicky podmienené skúsenosti. Koncepty, ktoré následne vznikajú v jazyku, preberajú uvedenú kategorizáciu. Centrálne koncepty, na základe ktorých napr. reaguje ľudské telo, a to hore-dole, vnútro-vonkajšok, vpredu–vzadu, teplo–chlad, svetlo–tma sú prehľadnejšie štrukturované v porovnaní s ostatnými konceptmi.

Ďalším prínosom v kognitívnom výskume metafory je tzv. Lakoffova teória prirodzenej metafory (2008), ktorej základom je skúsenostná štruktúra ako základ existencie a funkcie metafory. Súčasne je poukázané na skutočnosť, že v rôznych kultúrach sa vyskytujú rovnaké metafory, čo je jednou z východísk uvedenej teórie prirodzenej metafory.

Metaforická konceptualizácia sa podľa nej zakladá na neuronálnych prepojeniach získaných na základe primárnych skúseností, ako sú napr. sen-

zorika, motorika, lokomócia, vnímanie trojdimenzionálneho priestoru, vnímanie seba a objektov v priestore a pod. Časť uvedeného komplexu chápania je definovaný v rámci všeobecných kategórií, ktoré úzko súvisia s priamym fyzickým poznaním. Ide napr. o kategóriu orientácie, kde sú definované koncepty napr. objekt, subjekt, cieľ, podstata, príčina. V prípade, že isté kategórie nie sú vnímané na základe bezprostrednej fyzickej skúsenosti (dotyk, čuch, sluch), dochádza k ich projektovaniu, t. j. prenosu práve na základe aspektov priamej fyzickej skúsenosti. Táto skutočnosť je kultúrne podmienená (Lakoff 2008: 46-89).

V germanofónnej ako aj slovanskej oblasti je aspekt priamej fyzickej skúsenosti vnímania priestoru projektovaný napr. pomocou výrazových prostriedkov vor-, hinter- (pred-, za-). V konkrétnej mimojazykovej situácii je lopta umiestnená medzi konkrétnou osobou a stredne veľký kameň vnímaná, a tým v jazykovej rovine projektovaná pomocou výrazu vor dem Stein. Islamská kultúra, konkrétne národnostná skupina haussa, vníma priestor opačne. V nej by nastalo projektovanie konkrétnej situácie pomocou výrazu hinter dem Stein.

Lakoff, Johnson (1980) uvádzajú v tejto súvislosti aj pojem emergentných metafor /emergente Metapher/ a emergentných konceptov /emergente Konzepte/. Definujú jasnú súvislosť medzi ľudskými emóciami a senzomotorickými skúsenosťami, čo vytvára podstatu metaforických konceptov, resp. modelov na základe vnímania priestorových súvislostí (Lakoff, Johnson 1980: 68-91).

Tým je zadefinovaná paralela napr. medzi senzomotorickým vnímaním i priestorovým vnímaním a jednotlivými metaforickými konceptmi. Na základe toto sme sa aj my v rámci našej analýzy odbornej komunikácie v nemeckom jazyku zistili možnú súvislosť v rámci jazykového stvárnenia skutočnosti všeobecných ľudských vlastností dobro-zlo a reflexiou jazyka na hospodársko-politické javy, a to *Konjunktúra* v pozitívnom kontexte spojené s priestorovým vymedzením hore, *Konjunktúra* v negatívnom kontexte v spojení s priestorovým vymedzením ako spodok, dno (pozri viac Polčicová 2007).

Aj kultúra zohráva v procese metaforizácie neodmysliteľnú úlohu. Je možno generalizovať, že v kultúre má metaforický koncept, resp. model svoj kultúrny základ. Jednotlivé metafory vznikali v priebehu metaforizácie na základe identického vnímania a poznania istej konkrétnej udalosti konkrétneho etnika, resp. národa. Aspekty, na ktoré metafory v rámci svojej funkcie v komunikácii reflektujú, zodpovedajú kolektívnemu poznaniu a vnímaniu.

Prepojenie kultúrneho a kognitívneho prístupu vo výskume metafory je vyjadrený napr. otázkou súvislosti medzi pojmom pravdy a porozumenia

okolitého sveta. V kultúrach, kde je mýtus objektivizmu jasne definovanou a ustálenou filozofickou kategóriou premietnutou aj v konkrétnych spoločenských kontextoch, sa aj vnímanie pojmu pravdy presúva do roviny vnímania kategórie absolútnej pravdy.

Orthony (1993) konkretizuje súvislosť pravdy–vnímania–moc–jazyk v rámci metaforiky aj na časovej závislosti. Väčšina metafor, ktoré sa používajú v istej kultúre, teda prešli procesom metaforizácie konkrétnych výrazových prostriedkov, sú v priamej súvislosti s dlhodobým časovým priestorom, v ktorom sa postupne v danej kultúre na základe spoločenských, politických, sociálnych špecifík ustálili.

V tejto súvislosti by som spomenula napr. metaforický model, s ktorým sa stretneme v nemeckom jazyku, a to *Juden sind Parasiten, Wanze, Spulwurm*, ktorý sa práve v nemeckom jazyku vytvoril pod vplyvom nemeckej ideológie národného socializmu v prvej polovici 20. storočia. Ako uvádza Mertová (2018), v ruskom jazyku druhej polovice 20. storočia sa vyskytovali metaforické systémy *Štát - dom, Štát – nádoba, Revolúcia – sviatok utlačovaných a vykorisťovaných.* V rámci komparácie ruského a slovenského socio-politického diškurzu uvedenej konkrétnej historickej etapy pri využití diachronickej metódy definuje Mertová súčasne výraznú analógiu metaforických modelov v slovenskom jazyku, a to vzhľadom na dlhodobé spoločné, historicky i politicky podmienené kontakty (socialistický diškurz) (Mertová 2018: 45-46).

Kognitívny a interkultúrny aspekt metafory v odbornom politickom jazyku

Jazyk pri reflektovaní nového javu v spoločnosti reaguje pomocou metaforických konceptov, ktoré sú prirodzene integrované do slovnej zásoby konkrétneho jazyka. Metaforické koncepty sú teda odrazom nových skutočností, ale súčasne plnia aj explikatívnu funkciu. Metaforizácia ako proces, pri ktorom vlastne vznikajú a súčasne sa teda aj používajú obrazné výrazové prostriedky, sa stáva súčasne prirodzeným obohacovaním slovnej zásoby pre svojich používateľov. Metaforické výrazové prostriedky je možno definovať za prirodzený prostriedok slovnej zásoby na pomenovanie nových, resp. aktuálnych mimojazykových skutočností.

Už spomínaní autori Lakoff a Johnson pracujú s pojmom konceptuálnej metafory, ktorá vytvára akýsi metaforický systém[1].

Podobne, ako bolo celé spomienkové stretnutie v anglickom Portsmounte k 75-výročiu vylodenia spojencov v Normandii prirovnávané k divadelnému predstaveniu[2], v prípade, že by sme sa pokúsili vytvoriť konceptuálnu politickú metaforu na príklade nemeckého politického jazyka na základe kľúčových spoločenských udalostí typickú pre prvú polovicu 21. storočia, zvolili by sme si obrazné vyjadrenie *Politik ist ein Spiel, ein Schauspiel, ist ein Theater* /Politika je hra, je divadelná hra, je to divadlo/.

Na príkladoch z nemeckej on-line tlače poukážeme na skutočnosť, že práve metafory, obrazné pomenovania či už ustálené frazeologické jednotky sú často využívané na popis viacerých významných spoločensko-politických udalosti daného obdobia. Vytvoria v danom jazyku akúsi konceptuálnu štruktúru, ktorá je prvkom mentálnych reprezentácií.

V našom príspevku uvedieme ukážku z príkladov obrazných pomenovaní, ktoré sme by sme zaradili do uvedenej skupiny konceptuálnej metafory. Uvedené príklady reflektujú súčasné spoločensko-politické konflikty, resp. udalosti v medzinárodnom systéme. Uvádzame príklady z nemeckých online denníkov a týždenníkov, v hranatej zátvorke je z dôvodu zvoleného jazyka príspevku slovenský ekvivalent. Problematike klasifikácie obrazných pomenovaní, prekladových ekvivalentov ako aj metodike klasifikácie do konkrétnych modelov sa v tomto príspevku nevenujeme.

Prvou spoločenskou-politickou udalosťou, ktorou sme sa zaoberali, je stretnutie amerického prezidenta Donalda Trumpa a severokórejského vodcu Kim Jong Una, ktoré bolo prirovnané k *dramatickej inscenácii v televízii* v príklade:

Es war eine dramatische Inszenierung fürs Fernsehen und offenbarte erneut Donald Trumps Affinität zu Diktatoren. /Bola to jedna dramatická

[1] Ide o akúsi dekontextovanú abstrakciu, ktorá sa realizuje pomocou metaforických výrazov. V tejto súvislosti je nevyhnutné uviesť aj pojem novej metafory. Avšak ako uvádza Mikuláš, v teórii Lakoffa a Johnsona dochádza k nejednoznačnosti definície a diferenciácie uvedených pojmov. Nové metafory vznikajú v zásade iba pomocou modifikácie alebo prostredníctvom kombinácie existujúcich koncepčných metafor (Mikuláš nedatované).

[2] Pozri článok na Buchsteiner 2019. Uvedieme úryvok z neho: „*Mancher im Publikum kämpfte mit den Tränen, als auf der prächtigen Freiluftbühne mit Bildern, Filmen, Vorträgen und schauspielerischen Einlagen, teilweise untermalt von klassischer Musik, an die Leiden und die Opfer, aber auch an die Heldentaten im Zweiten Weltkrieg erinnert wurde*“.

> inscenácia pre televíziu, ktorá opakovane odkryla Trumpovu afinitu k diktátorom/ (Pitzke 2019),

podobne k *najmladšej Kimovej šou* v príklade:

> *Der Verdacht liegt nahe, dass auch die jüngste Kim-Show nur ein weiterer Fototermin war, bei dem Trump Politik spielt, statt Politik zu machen.* /Je tu podozrenie, že aj najmladšia Kimova šou je len termínom na fotenie, pri ktorom Trump politiku hrá namiesto toho, aby ju robil/ (Pitzke 2019),

či v komentári bývalého poverenca Spojených štátov amerických pre oblasť Severnej Kórey Josepha Yuna k *divadlu* v príklade:

> "*Wenn anschließend nichts passiert, dann war es bloß Theater"* /Ak sa následne nič neudeje, potom to bolo len divadlo/ (sen/DPA/Reuters 2019),

resp. priamo k obrazu, resp.k snímke, k hre v príklade:

> *Am Sonntag inszenierte Trump sein bisher dramatischstes Bild.* /V nedeľu zinscenoval Trump svoju doteraz najdramatickejšiu hru/ (Pitzke 2019).

Samotný úvodný komentár k uvedenému stretnutiu mapujúc problematiku riešenia polarizácie sveta z hľadiska ideologického politického zamerania po druhej svetovej vojne je ukážkou prirovnania politiky akoby k istým divadelným scénam:

> *Die Weltgeschichte lebt von dramatisch inszenierten Szenen. Willy Brandts Kniefall in Warschau. Richard Nixon auf der Chinesischen Mauer. George W. Bush vor den Trümmern des World Trade Centers*. /Svetové dejiny žijú z dramaticky inscenovaných scén: pokľaknutie Willyho Brandta vo Varšave, Richarda Nixona pred Čínskym múrom, G. W. Busha pred ruinami Svetového obchodného centra/ (Pitzke 2019).

Pri reflektovaní ukrajinskej krízi sme sa stretli napr. s využitím už ustáleného spojenia *Ross und Reiter nennen*/pomenovať zodpovedne, pravým menom, aj koňa aj jazdca, ktorého etymológia siaha do obdobia stredovekých turnajov a hier:

Angesichts der wachsenden Spannungen im Asowschen Meer hat der Vorsitzende der deutsch-ukrainischen Parlamentariergruppe, Omid Nouripour, der Bundesregierung vorgeworfen, im Konflikt zwischen Russland und der Ukraine nicht eindeutig genug Ross und Reiter zu benennen. /V súvislosti s narastajúcim napätím v Azovskom mori vyčítal predseda nemecko-ukrajnskej parlamentnej skupiny, Omid Nouripour, v konflikte medzi Ukrajinou a Ruskom, že sa veci nepomenujú dostatočne zodpovedne a priamo/ (Focus online 2019).

Ukrajinská kríza je rozsiahly konflikt medzi ukrajinskými občanmi a medzi Ukrajinou a Ruskom, ktorý trvá už od roku 2013. Postupne sa stal medzinárodnou záležitosťou. Medzi najznámejší politický a ozbrojený konflikt sa považuje v súčasnosti krymská kríza, ktorá vyústila za účasti armády k anexii Krymu.

Jedno z dejísk súčasného konfliktu bolo pomenované ako divadlo v príklade:

Seit dem Sommer ist das Asowsche Meer zum Schauplatz von Provokationen und Scharmützeln zwischen Russland und der Ukraine geworden. /Od leta sa stalo Azovské more dejiskom provokácií a šarvátok medzi Ukrajinou a Ruskom/ (Spiegel online 29. 11. 2018).

Reflektovanie ďalšej súčasnej politickej udalosti, Brexitu, je úzko spojené s využitím metafor. Samotné obrazné pomenovania možných scenárov odchodu Spojeného kráľovstva z Európskej únie *tvrdý Brexit, mäkký brexit /harter, sauberer Brexit, weicher Brexit/* by sme v súčasnosti už mohli klasifikovať do skupiny odborných termínov.

V prípade tvrdého brexitu /*harter Brexit/sauberer Brexit*/ ide o vystúpenie Veľkej Británie z Európskej únie bez akejkoľvek dohody, čo by znamenalo viacero nevýhod pre obe strany v mnohých oblastiach spoločenského, hospodárskeho i politického života. V prípade *mäkkého brexitu /weicher Brexit/* ide o vytvorenie vzťahov medzi Veľkou Britániou a Európskou úniou v takej podobe ako sú vzťahy medzi Nórskom a EÚ. V procese metaforizácie sa na prenos obraznosti využila séma mäkký ako ústupčivý, poddajný, prijateľný, príjemný.

V rámci reflexie danej politickej udalosti v rámci našej konceptuálnej metafory by sme zaradili príklady:

Brexit-Diary: Die Tories und das Kandidatenkarussell /Denník Brexitu: Toryovci a kolotoč kandidátov/ v titulku článku na Dittert 2019.

Da jetzt klar ist, dass die Hauptdarstellerin der Brexit-Dauersoap - Theresa May - ausscheidet, wird es Zeit für Staffel zwei. Mehr als die Hälfte des Tory-Clubs bewirbt sich um die freie Rolle. /Keďže teraz je jasné, že hlavná predstaviteľka Brexitovej telenovely na pokračovanie – Theresa May – končí, nastáva čas na stupeň 2. Viac ako polovica Toryovcov sa uchádza o jej voľnú rolu/ (Dittert 2019).

Práve reflexia osoby Theresy Mayovej formou obrazných pomenovaní v jazykovom stvárnení sa stala veľmi frekventovanou v nemeckom jazyku. Pre našu konceptuálnu metaforu sme vybrali príklady:

Das Ringen um den Brexit – es war Theresa May nicht nur anzusehen, sondern auch anzuhören. Mit kraftvollem Ton kam sie 2016 nach Brüssel, es endete mit der resignierten Einsicht des Scheiterns. /Zápas o Brexit – Theresu Mayovú nebolo len vidieť, ale aj počuť. S ráznym tónom prišla do Bruselu v roku 2016, skončila s rezignovaným výrazom sklamania/ (Beckmann 2019).

Na možné obsadenie postu premiéra po odstúpení Theresy Mayovej prirovnala škótska premiérka osobu Borisa Johnsona k hororovému predstaveniu v divadle v príklade:

Schottische Regierungschefin Sturgeon: "Ein Premierminister Boris Johnson ist eine Horrorvorstellung." /Škótska premiérka Sturgeon: „Premiér Boris Johnson je hororové predstavenie“/ (Schindler 2019).

Ďalšou udalosťou na medzinárodnej scéne, ktorá sa v článkoch reflektuje pomocou metaforických vyjadrení, sú voľby do Európskeho parlamentu a s tým súvisiace obsadzovanie inštitúcií Európskej únie novými kandidátmi. Využitie slovného výrazu poker ako pomenovania pre zábavnú hru je v príkladoch:

*Wer wird EU-Kommissionschef? Gipfel abgebrochen: Personalpoker wird vertagt. /*Kto bude šéfom Európskej komisie? Stretnutie vrcholných predstaviteľov prerušené: Poker ohľadom osôb sa odkladá./

Damit geht der Poker um die EU-Topjobs nach einer halbtätigen Pause weiter. Týmto poker o popredné miesta v Európskej únii po poldennej prestávke pokračuje (dpa/rtr/kjo 2019).

V rámci metaforizácie politického jazyka sú metafory vytvárané aj v procese vnímania okolitej reality na základe mocenského vplyvu a postavenia. Príkladom sú napríklad formy vyjadrovania politikov, napr. Angely Merkelovej či Vladimíra Putina v reflexii na už uvádzanú ukrajinskú krízu:

„*Es gibt einen Gürtel von Ländern , die sich nicht so entwickeln können wie sie möchten. Davor können wir als Deutsche nicht die Augen verschließen.“* /„Sú krajiny, ktoré sa nemôžu tak rozvíjať, ako by chceli. Pred tým nemôžeme ako Nemci zatvárať oči“/ (Doll 2018).

„Das ist eine Partei des Krieges (Ukrajina, pozn.autora), und solange sie an der Macht ist, werden Tragödien dieser Art und der Krieg andauern" (Vladimir Putin) /To je strana vojny a kým bude pri moci, vojna bude trvať/ (DPA 2018).

Politický jazyk je bohatý aj na metaforické vyjadrenia, v ktorých sa používajú typické kultúrne reálie. V nemeckom jazyku sa vyskytovali napr. obrazné pomenovania, ktoré jasne odkazujú na kultúrne tradície nemeckého národa – Faustregel, Faustpfand/Faustovo pravidlo, Faustova záloha – v príkladoch:

Als Faustregel gilt: Wer als Single(Steuerklasse I) weniger als 7.100 Euro im Monat brutto hat, zahlt nach unserem Tarif weniger Steuern, wer mehr verdient, zahlt mehr Steuern (Die Linke, nedatované).

Nordkorea werde sich nie ändern und sein Faustpfand, die Atomwaffen, niemals völlig aus der Hand geben, meinen Skeptiker. Alles andere wäre demnach eine Selbstaufgabe des Systems (sen/DPA/Reuters 2019).

Podobne sa odkaz na typickú britskú kultúru vyskytuje v príklade:

Mit einer typisch britischen Mischung aus Ernst und Heiterkeit wird in Portsmouth der 75. Jahrestag des D-Days begangen (Buchsteiner 2019).

Záver

Odborná komunikácia je neodmysliteľne spojená s používaním metaforických prostriedkov, ktoré v rámci nej plnia viacero úloh. V politickom jazyku ide napr. o funkciu s dosiahnutím aspektu empatie, participácie u adresátov ale aj zjednodušenie, a tým priblíženie širšej verejnosti, explikačnú funkciu či funkciu persuácie. Metafora sa v súčasnej lingvistike nespája len s jazykovou rovinou, ale je prepojením myslenia a konania. Ide o proces konceptualizácie reality pomocou poznatkov, skúseností, vedomia. Pomocou metafory je možné spojiť dve rozdielne oblasti nášho myslenia tak, že jedna z nich sa stane akoby istým typom kognitívnej predlohy pre druhú oblasť.

Proces metaforizácie lexikálnej slovnej zásoby je silno ovplyvnený súčasne aj interkultúrnym kontextom konkrétneho národa, resp. etnika. Proces metaforizácie vedie aj ku konvencionalizácii samotného zmyslu metafory. Častým používaním v reči sa metafora postupne ustaľuje v slovnej zásobe.

V každom jazyku sa v procese metaforizácie vytvára akýsi kognitívny metaforický systém, ktorý by sme mohli charakterizovať ako systém konceptuálnych metafor a metaforických modelov, ktoré prezentujú činnosť človeka a spoločnosti, odkrývajú jeho identitu i kultúru. V konkrétnom časovom období sú obrazom sveta konkrétneho národa a práve špecifické prostredie, v ktorom sa daný jazyk používa, v značnej miere ovplyvňuje jeho koncepciu. Metaforický systém je jedným z viacerých nástrojov človeka ako nositeľa jazyka a kultúry. V našom príspevku sme sa pokúsili na základe analýzy politického jazyka s tematickým zameraním na súčasné významné spoločensko-politické udalosti v medzinárodnom systéme vyšpecifikovať v nemeckom jazyku istú konceptuálnu metaforu, ktorá by bola reprezentantom myšlienkových procesov typických pre stanovené časové obdobie.

Literatúra

BAKOŠOVÁ, Z. (2011): *Teórie sociálnej pedagogiky*. Bratislava: Slovenská pedagogická spoločnosť SAV.

BHAVUK, D. P. S.; BRISLIN, R. (1992): The measurement of intercultural sensitivity using the concepts of individualism and collectivism. In: *International Journal of Intercultural Relations*, Vol.16, No.4, s. 413-436.

HALL, E. T. (1976): *Beyond Culture.New York*. Doubleday: Anchor Books.

HOFSTEDE, G. (1991): *Culture and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw–Hill Book Company.

JACKENDOFF, R. (2002): *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution.* Oxford, New York: Oxford University Press.
LAKOFF, G. (2008): The Neural Theory of Metaphor. In: GIBBS, R. (ed.): *The Metaphor Handbook*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 17-38.
LAKOFF, G.; JOHNSON, M. (1980): *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
MERTOVÁ, N. (2018): K problematike dynamiky metaforických systémov v politickom diskurze. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, s. 45-46.
MIKULÁŠ, R. (nedatované): *Kognitívna teória metafory*, <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/1/kognitivna-teoria-metafory-1> (25. 7. 2019).
ORTHONY, A. (1993): *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
POLČICOVÁ, M. (2007): *Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie*. Banská Bystrica: EF UMB.
SAMOVAR, L. (2016): *Communication Between Cultures*. Boston: MA.

Excerpované fragmenty [Excerpted Fragments]

BECKMANN, H. (2019): Je lauter das Chaos, desto leiser Mrs. May. In: *tagesschau.de*, <https://www.tagesschau.de/ausland/may-brexit-215.html> (26. 7. 2019).
BUCHSTEINER, J. (2019): Der Dank der ganzen freien Welt. In: *FAZ*, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/75-jahre-d-day-der-dank-der-ganzen-freien-welt-16223069.html> (25. 7. 2019).
DIE LINKE (nedatované): Unsere wichtigsten Forderungen. In: *Die Linke*, <http://archiv.dielinke-northeim.de/themen/europa/steuern_finanzen> (26. 7. 2019).
DITTERT, A. (2019): Die Tories und das Kandidatenkarussell. In: *Tagesschau.de*, <https://www.tagesschau.de/ausland/brexit-diary-dittert-105.html> (26. 7. 2019).
DOLL, N. (2018): Die Kanzlerin schlägt die Tür nach Russland wieder zu. In: *Die Welt*, <https://www.welt.de/wirtschaft/article184685938/Angela-Merkel-Die-Kanzlerin-schlaegt-die-Tuer-nach-Russland-wieder-zu.html> (26. 7. 2019).
DPA (2018): Putin: Kein Frieden mit Kiew möglich. In: *zdf.de*, <https://www.zdf.de/nachrichten/heute/-partei-des-krieges--putin-attackiert-kiew-scharf-100.html> (26. 7. 2019).

DPA/RTR/KJO (2019): Gipfel abgebrochen: Personalpoker wird vertagt. In: *wivo.de*, <https://www.wiwo.de/politik/europa/wer-wird-eu-kommissionschef-gipfel-abgebrochen-personalpoker-wird-vertagt/2451-1180.html> (26. 7. 2019).
FOCUS online (2019): Ukraine-Krise in Newsticker: In: *Focus online*, <https://www.focus.de/politik/ausland/ukraine-krise/ukraine-krise-im-news-ticker-ukrainisches-parlament-stimmt-30-taegigem-kriegsrecht-zu_id_9979493.html> (25. 7. 2019).
PITZKE (2019): Geschenkt. In: *Spiegel online*, <https://www.spiegel.de/-politik/ausland/donald-trump-trifft-kim-jong-un-in-nordkorea-geschenkt-a-1275132.html> (25. 7. 2019).
SEN/DPA/REUTERS (2019): Donald Trump lädt Kim Jong Un ins Weiße Haus ein. In: *Spiegel online*, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/-donald-trump-ueberschreitet-grenzlinie-zu-nordkorea-treffen-mit-kim-jong-un-a-1275054.html> (25. 7. 2019).
SCHINDLER, J. (2019): "Ein Premierminister Boris Johnson ist eine Horrorvorstellung". In: *spiegelonline.de*, <https://www.spiegel.de/-politik/ausland/nicola-sturgeon-boris-johnson-als-premier-ist-eine-horrorvorstellung-a-1273646.html> (25. 7. 2019).

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0437/19 *Význam internacionalizácie vysokoškolského vzdelávania pre konštrukciu identity Európskej únie a zvyšovanie konkurencieschopnosti v európskom priestore.*

Kontakt:

PhDr. Mária Polčicová, PhD.

Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov a diplomacie
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of International Relations and Diplomacy
Faculty of Political Science and International Relation
University of Matej Bel Banská Bystrica

Email Address: maria.polcicova@umb.sk

Metafory v politicko-ekonomickom kontexte mediálneho spravodajstva

Nina Mocková

Abstract

Metaphors in the Political-Economic Context of Media News. *The aim of the paper is to analyze the language of political-economic texts from radio broadcasting of news. It focuses on means of expression, vocabulary and terms used by Slovak reporters as well as by persons active in the political-economic sphere, including Slovak and foreign people. It examines the most frequent literary figures (tropes) used in political-economic news*.

Kľúčové slová: publicistický štýl, politika, ekonómia, jazyk, analýza, literárna figúra.
Keywords: journalistic style, politics, economics, language, analysis, literary figure.

Úvod

Médiá ako zdroj informácií tvoria súčasť života človeka už niekoľko dekád a život bez nich si mnohí z nás v dnešnej dobe už ani nevedia predstaviť. Odhliadnuc od histórie a evolúcie masových médií spomeňme aspoň tlač ako najstarší prameň informácií a správ bežne dostupný prevažnej časti obyvateľstva. S prudkým rozvojom vedy a techniky a informačno-komunikačných technológií sa v prvej polovici 20. storočia začína objavovať rozhlasové, resp. rádiové vysielanie a až približne od polovice minulého storočia nastupuje televízne vysielanie. Napokon najmladším druhom média je internet, ktorého rozmach môžeme datovať do 90 rokov 20. storočia. Práve internet a televízia patria v súčasnosti k najvyhľadávanejším druhom médií.

Hlavná funkcia médií bola od počiatku predovšetkým informačná. To znamená, že pomocou médií sa ľud dozvedal o najnovších dianiach v najrôznejších oblastiach, domácich i zahraničných. Túto úlohu dodnes plní spravodajstvo, ktoré má rozhlasovú, tlačovú, televíznu alebo internetovú

podobu. V prípade internetu ide o kombináciu televízie a tlače, keďže správy sa dajú buď čítať, alebo pozrieť online, resp. v archívoch a pod.

Po jazykovej stránke, jazyk, akým sa k nám prihovárajú reportéri či moderátori, patrí do publicistického štýlu, ktorého základnou črtou je spisovnosť, pridŕžanie sa platných jazykových noriem. Jazyk sa však vyvíja vždy zároveň so spoločnosťou, ktorá ním hovorí, a preto je jazyk publicistického štýlu na druhej strane aj veľmi premenlivý, dynamický. Reaguje tak na zmeny v spoločnosti tým, že si osvojuje jazykové formy, ktoré nie vždy musia byť v súlade s normou. Toto je častým javom hlavne dnes, kedy nemožno poprieť silný vplyv angličtiny na ostatné jazyky, medzi nimi aj na slovenčinu. V bežnej komunikácii ľudia prebrali z angličtiny nie len slová, ale aj niektoré syntaktické konštrukcie či predložkové väzby, ktoré sú však v slovenčine považované za nesprávne. Publicistický štýl pracuje hojne s prídavnými a podstatnými menami, so slovesami a príslovkovými výrazmi. Väčšinou ide o príslovky času, ktorými reportéri aktualizujú dané správy v čase; napr. *Ničivá víchrica, ktorá sa včera v noci prehnala nad Zagrebom*..., alebo *Spojené kráľovstvo bude mať čas do konca októbra* (RTVS 2019). Rovnako často operuje aj s číselnými údajmi ako sú kalendárne roky, sumy, rôzne lehoty (dni, mesiace, roky), percentá a pod. Môžeme to ilustrovať na príklade základnej schémy správy: „kto – čo – kedy – kde“, napr. *Vláda začína narážať na finančné limity štátu* (RTVS 2019). Publicistický štýl narába s takzvanými aktualizovanými výrazmi, ktoré nadobúdajú svoj vlastný nový (aktualizovaný) význam v kontextoch spravodajstva, hoci ich pôvodný význam pochádza z úplne iných oblastí života; napr. *dostať stopku, dostať zelenú* (pôvodne z dopravnej lexiky), alebo *hrať do karát, zamiešať karty, karta sa obrátila* (pôvodne kartársky slang) a pod. Takéto aktualizované výrazy sa častým používaním v priebehu času stávajú automatizovanými, teda tvoria bežnú súčasť lexiky publicistického štýlu. Príliš časté používanie takýchto výrazov sa v štylistike označuje termínom klišé. Ako príklad uveďme slová *hodina pravdy, zlatá stredná cesta* a pod. Keďže publicistický štýl je štýlom médií, ktoré sa snažia osloviť čo najširšie publikum, jeho hlavnými funkciami sú funkcia informatívna a apelatívna, čiže má za cieľ nie len informovať o aktuálnom dianí, ale predovšetkým presvedčiť, ovplyvniť poslucháčov, divákov či čitateľov.

S publicistickým štýlom je pomerne úzko spätý aj jazyk politický či ekonomický, nakoľko ťažisková tematická zložka spravodajstva pozostáva z textov práve politicko-ekonomického charakteru. Politický jazyk sa z hľadiska jazykových štýlov nachádza na rozhraní medzi odborným a hovorovým štýlom, pretože využíva lexikálne výrazy z oboch z nich: narába s istými odbornými termínmi z danej oblasti, no zároveň s obraznými pomenovaniami, expresívnymi či citovo zafarbenými výrazmi, aby bol ob-

sahovo atraktívnejší a tiež zrozumiteľnejší čo najširšej vrstve verejnosti, to znamená, aj neodbornému publiku (Spišiaková 2019:1-2). S týmto zámerom súvisí aj funkcia takéhoto jazyka, ktorá je, v prvom rade, komunikačná, keďže sa ňou politickí činitelia prihovárajú verejnosti, avšak, popritom sledujú dosiahnutie svojich vlastných cieľov (Seresová 2017). Okrem primárnej komunikačnej, prípadne informačnej (ak sa jedná o komunikáciu ustanovizní s občanmi) funkcie tak plní i funkciu apelatívno-agitačnú so zámerom ovplyvniť, presvedčiť, či manipulovať masy. Podľa Štefančíka (2016) sa pod politickým jazykom nerozumie iba jazyk politických aktérov, ale tak isto aj jazyk právnych predpisov, komunikácie štátnych a iných inštitúcií a ustanovizní a rovnako sa s ním stretávame v mediálnom spravodajstve. Má teda svoje výrazové prostriedky, svoju funkciu a úlohu, a preto ho, podľa Krausa (2008), možno chápať ako jeden zo žánrových jazykových štýlov.

Ciele a metódy

Hlavným cieľom nášho príspevku je analyzovať výrazové prostriedky, akými sa buď prihovárajú reportéri spravodajstva verejnosti, alebo aké používajú aktéri pôsobiaci v politickej či ekonomickej sfére, a to rovnako domáci ako aj zahraniční. Všímame si znaky jazyka spravodajstva politicko-ekonomického charakteru v súvislosti s popísanými znakmi politicko-ekonomického jazyka a publicistického štýlu. Zároveň skúmame, aké literárne figúry (trópy) sa uplatňujú vo zvolených výrazoch v spravodajstve politicko-ekonomického charakteru, a teda ich aktualizácia, resp. používanie práve v súčasnom politicko-ekonomickom kontexte.

Materiál na analýzu tvorí korpus 160 výpovedí, ktoré boli zozbierané v období od apríla do júna 2019 z ranného spravodajstva RTVS v rádiu. Zo všetkých výstupov sme vyexcerpovali tie, v ktorých sme zaznamenali nejakú špecifickú jazykovú črtu (napr. použitie metafory, prirovnania, frazeologizmu, atď.). V našom korpuse sa nachádzajú úplné vety, ale i vety nedokončené (ale obsahujúce kľúčovú informáciu). Neúplnosť výpovedí je dôsledkom časovej tiesne, vzhľadom k tomu, že išlo o určitý druh terénneho výskumu, pri ktorom neexistovala možnosť vrátenia sa v čase a spätného zachytenia tej istej informácie.

V našom súčasnom výskume sme teda, v prvom rade, použili metódu excerpcie, pomocou ktorej sme zozbierali adekvátne úryvky zo spravodajstva RTVS, vhodné pre našu analýzu. Zároveň sme využívali aj metódu selekcie, pomocou ktorej sme vyselektovali nie len adekvátne výpovede (teda jazykovo zaujímavé pre náš súčasný výskum), ale aj tie, ktoré sa úplne opakovali. Tieto jednotlivé výpovede možno považovať za istý druh mikrotex-

tov, ktoré bolo treba následne analyzovať, čiže ďalšou metódou bola textová analýza. Na ňu nadväzuje kontextová analýza, ktorá nám umožnila analyzovať vybrané jazykové javy v konkrétnych kontextoch. Z kvantitatívneho hľadiska sme zistené výrazové prostriedky – literárne trópy rozdelili do kategórií, podľa ich frekvencie výskytu v spravodajstve RTVS za uvedené obdobie. Pri kategorizovaní výrazových prostriedkov do terminologických kategórií sme sa pridŕžali *Slovníka literárnych termínov* (Findra, Gombala, Plintovič 1979). Tieto kategórie sú pre lepšiu prehľadnosť a celistvosť zobrazené graficky.

Metafora

Ako si neskôr budeme môcť všimnúť, hlavným trópom vyskytujúcim sa v našej analýze je práve metafora, preto považujeme za vhodné venovať jej pozornosť v tejto kapitole. Termín „metafora“ sa stal akýmsi strešným pojmom pre niektoré iné trópy, s ktorými zdieľa určité spoločné črty a adjektívum „metaforický“ sa bežne zvykne interpretovať ako synonymum slova „obrazný“.

Tak, ako potvrdzuje aj francúzsky lingvista Le Guern, trópy, resp. figuratívne významy, sa vo väčšine prípadov dajú zredukovať do dvoch základných kategórií: metafora a metonymia (1985:13). Metafora má interdisciplinárny charakter, keďže existuje veľa štúdií a prác venovaných metafore zo štylistického, literárneho aj jazykového hľadiska, ako uvádza Bosque (in Nubiola 2000:73). Všeobecne možno tvrdiť, že akékoľvek metaforické pomenovania vznikli na základe prirodzenej potreby človeka ekonomizácie jazyka. Predstavujú tak efektívny jazykový nástroj, vďaka ktorému je možné pomenúvať nové reality bez nevyhnutnej potreby utvárania nových lexikálnych jednotiek, pretože význam primárnej reality prechádza na sekundárnu na základe istej podobnosti medzi pôvodnou a novo vzniknutou realitou.

Základy štúdiu metafory položil už Aristoteles, ktorý ju chápal z estetico-štylistického hľadiska ako určitú dekoratívnu odchýlku od bežnej reči spočívajúcu v objektívnej podobnosti dvoch konceptov (Pecican 2016:9). Muselo prejsť niekoľko storočí, kým sa na metaforu začalo nazerať aj z lingvistického hľadiska, čo zároveň súviselo so vznikom nových jazykovedných disciplín ako kognitívna lingvistika a kognitívna sémantika. Avšak skutočný obrat v lingvistickom štúdiu metafory nastal až v 80. rokoch 20. storočia, kedy severoamerickí jazykovedci Lakoff a Johnson vydali publikáciu *Metaphors we live by* (1980). Poukazujú v nej na to, že ľudská reč je v skutočnosti oveľa viac metaforická, než sa zdá, nakoľko jej bežnou súčasťou sú aj tzv. konvenčné metafory ako výsledok skúseností a spôsobu mys-

lenia. Ľudské správanie a myslenie je teda štruktúrované metaforickými konceptmi. Lakoff a Johnson rozlišujú v tejto súvislosti tri typy metafor, podľa ktorých štruktúrujeme koncepty: *orientačné*, *ontologické* a *štruktúrne. Orientačná metafora* vychádza z priestorovej orientácie ľudského tela, ktorá rozoznáva smery ako HORE/DOLE, V STREDE/NA OKRAJI, atď., s čím sú spojené aj určité všeobecne platné hodnoty, ako napr. HORE = dobré, DOLE = zlé a pod. (koncepty odzrkadľujúce sa napr. v kontraste asociácii nebo/peklo alebo v usporiadaní ľudí podľa spoločenských vrstiev). *Ontologické metafory* vychádzajú z podobnosti vo forme medzi dvomi predmetmi, prirovnávajúc ich k látke, nádobe a pod. Čiže napr. ľudská myseľ vnímaná ako nádoba môže byť prázdna alebo plná niečoho; v človeku môžu emócie akoby látky vrieť, zamrznúť, atď. Napokon *štruktúrne metafory* dostali svoje pomenovanie podľa toho, že štrukturujú nejakú skúsenosť vo význame inej: napr. ROZUMIEŤ = VIDIEŤ alebo DISKUSIA = VOJNA a pod., teda ide o vzťah medzi kognitívnym konceptom transformovaným do vizuálneho plánu (Nubiola 2000:76).

Podľa Findru (2004:49) plní metafora esteticko-emocionálnu funkciu, čo využíva práve publicistický štýl, ale tak isto aj politický jazyk – aby dodali svojmu prejavu istú zvláštnosť, ale predovšetkým, aby zaujali čo najširšie publikum. Metafory vyskytujúce sa v jedinečných kontextoch (napr. niektoré literárne diela najmä subjektívneho charakteru), hovoríme o aktualizovaných metaforách, platných iba v danom kontexte. Ak sa však nejaká metafora používa opakovane, stáva sa z nej lexikalizovaná metafora, ktorá je bežne využívaná v hovorovom štýle a tiež v publicistike.

Analýza

Zo všetkých 160 výpovedí bola najfrekventovanejšia konštrukcia, resp. vzorec, skladajúci sa z: metafory, v rámci ktorej sa dá identifikovať personifikácia a metonymie, v rámci ktorej identifikujeme synekdochu. Je pravda, že podľa niektorých iných jazykovedcov by sme sa stretli s personifikáciou a synekdochou ako so samostatnými literárnymi figúrami, nakoľko sa však pridržiavame teórie podľa vyššie uvedených slovenských lingvistov, uvažujeme o týchto dvoch figúrach ako o druhu metafory a metonymie. Takýto charakter malo najviac výpovedí, celkom 50:

- **Metafora > Personifikácia + Metonymia > Synekdocha:**

  - *Vranov teda môže počítať s 10 000 eurami.*

Vo vybranej ukážke teda môžeme identifikovať nasledujúce trópy: Slovo *Vranov* je metonymiou, konkrétne synekdochou. Metonymia, ktorá je založená na kvantitatívnej zámene, teda pomenúva nejaký celok jeho časťou (*pars pro toto*) alebo naopak (*totum pro parte*), pričom dochádza k nahradeniu plurálu singulárom a naopak sa nazýva synekdocha (Findra, Gombala, Plintovič, 1979, 172). V našom konkrétnom príklade to znamená, že *Vranov* – podstatné meno v singulári, vystupuje ako celok, ktorý zastupuje jeho jednotlivé časti, ktoré v tomto prípade môžu byť napr. školské inštitúcie, zdravotnícke zariadenia, atď., tvoriace spolu jeden celok – mesto Vranov. Keďže však mesto je neživá entita, tak v danom kontexte: *môže počítať s 10 000 eurami*, funguje slovesné spojenie *môže počítať* ako personifikácia, ktorá je chápaná ako druh metafory.

- *Brusel by mal jasne definovať podmienky odchodu Veľkej Británie z Európskej únie.*

Aj v tejto ukážke sa jedná schematicky o ten istý typ vety ako v predošlom prípade, teda tvoria ju rovnaké literárne figúry, avšak typ synekdochy je odlišný. Zatiaľ čo v predchádzajúcej vete išlo o synekdochu, v ktorej celok nahrádzal časť, resp. časti (*totum pro parte*), v tejto vete ide o opačný prípad, teda časť nahradila celok (*pars pro toto*). Konkrétne: podstatné meno *Brusel* funguje významovo ako časť z celku, ktorým je celá Európska únia. Slovesný výraz *by mal definovať* v danom kontexte opäť plní funkciu personifikácie v rámci metafory. Pre doplnenie uvádzame niekoľko ďalších podobných príkladov, ktoré sa nám podarilo vyexcerpovať a vyselektovať:

- *Spojené kráľovstvo bude mať čas do konca októbra.*
- *Ministerstvo práce chce zaviesť systém...*
- *Poľsko si pripomenie výročie...*
- *Väčšina štátov navrhovala odchod...*
- *Chorvátsko hostí...*
- *Peking demonštruje...*
- *Súd zamietol žalobu...*
- *Biely dom využil svoje právo na...*
- *Hrad túto interpretáciu odmieta.*

- **Lexikalizovaná metafora > Personifikácia + Metonymia > Synekdocha:**

- *Slovensko si zachovalo vlastnú tvár a nemuselo pritom ustupovať požiadavkám iných štátov.*

Ako si môžeme všimnúť, tento typ vety tiež zodpovedá schéme, akú sme definovali v predošlej kategórii analýzy, avšak odlišuje sa typom metafory. Podčiarknuté slovné spojenia nazývame lexikalizovanými metaforami, ktoré opäť Findra, Gombala, Plintovič (1979) definujú nasledovne: metafory, ktoré častou frekvenciou zovšednievajú, strácajú svoju [...] schopnosť významovej aktualizácie [...] obrazné slová a slovné spojenia, ktoré sa používajú v bežnej reči (niektoré z nich majú expresívne zafarbenie) (1979, 170). Hoci ide o typy viet s rovnakou štruktúrou ako predchádzajúca kategória, ktorá bola najpočetnejšia v celom korpuse, tu ide o porovnateľne menej frekventované používanie, t. j., iba 7 výsledkov. Táto nízka frekvencia nás prekvapuje, nakoľko sme očakávali, že práve v spravodajskom prejave reportérov sa budú hojne vyskytovať takzvané ošúchané, ustálené výrazy, čiže lexikalizované metafory, prípadne klišé, príznačné práve pre publicistický štýl. Opäť pre doplnenie prikladáme niekoľko podobných príkladov z nášho korpusu:

- *Parlament tento postup síce odklepol, no...*
- *Z nových ciel očakáva ťažiť aj Japonsko.*
- *Aerolínie škrtli niekoľko svojich letov.*
- *V horizonte týždňa chystá ministerstvo...*

- **Metafora (klasická/lexikalizovaná)**

- *...kandidáta na policajného prezidenta, ktorého sa chystajú verejne grilovať.*

Do tejto druhej najpočetnejšej kategórie sme zaradili všetky tie ukážky, v ktorých sa vyskytovala len metafora bez kombinácie s iným literárnym trópom, či už v rámci metafory samotnej alebo samostatne. Mnohokrát je ťažké určiť presnú hranicu medzi klasickou metaforou a lexikalizovanou metaforou, keďže nemožno exaktne povedať, kedy sa klasická metafora stala lexikalizovanou. Asi najlepším spôsobom, ako to aspoň približne určiť, sú korpusy: podľa frekvencie výskytu jednotlivých metafor by sa dalo určiť, že metafory s vysokou frekvenciou sa stali lexikalizovanými, kým tie s nízkou frekvenciou možno ešte radiť medzi klasické. Ale aj toto je len približný a nepresný spôsob, ako ich odlíšiť, exaktné kritériá zatiaľ neboli v lingvistike definované. Nízka či vysoká frekvencia výskytu môže totiž rovnako vypovedať o ich aktuálnosti resp. zastaralosti v jazyku. Z tohto dôvodu ani my v našom súčasnom výskume nerobíme rozdiel medzi klasickou alebo lexikalizovanou metaforou, ale zaraďujeme ich do jednej kategórie. V uvedenej ukážke je metaforou podčiarknutý výraz *verejne grilovať*, vzťa-

hujúci sa významovo i syntakticky na nominálnu syntagmu *kandidáta na policajného prezidenta*. Daná metafora nemá priamu súvzťažnosť medzi grilovaním a vypočúvaním kandidáta, ide o prenesenie vonkajšej podobnosti primárneho javu na jav sekundárny. Všetkých vyselektovaných príkladov bolo spolu 42. Prikladáme zopár obdobných ukážok z tejto kategórie:

- *Menovanie nemá v rukách...*
- *...udržiaval na hrane noža.*
- *epicentrum života Francúzov [Notre Dame]*
- *Strana Most-Híd má jasno v tom,...*
- *Socialista Pedro Sánchez vo volebnú noc žiaril [šťastím].*
- *Hlavný mozog celej akcie*
- *Lúpež pripravili precízne, kde sedela každá sekunda.*
- *Populisticko-diplomatický valčík*
- *...chcú si nechať pootvorené dvere k...*
- *Komunálne voľby bývajú akýmsi zrkadlom súčasnej vlády.*
- *...ich srdcom je obrovská batéria...*
- *Giganty na trhu [USA, Čína]*
- *Vedenie firmy je však pod paľbou kritiky.*
- *Keby bolo prelomené veto pána prezidenta,...*
- *Flirtovanie s populistami*
- *Maďarská strana Fides dostane stopku v politickej rodine ľudovcov.*
- *Živná pôda pre korupciu.*
- *Európske nariadenie pretavíme do našej legislatívy.*

- **Metafora (personifikácia)**

- *Americký skvapalnený plyn pomôže Európskej únii.*

Aj v prípade personifikácie ako najbežnejšieho druhu metafory išlo o celkom početnú kategóriu, nakoľko sme zaznamenali 37 príkladov výpovedí. Všetky uvedené prípady majú spoločnú základnú črtu personifikácie, ktorou je prenášanie ľudských vlastností na neživé veci, ale aj abstraktné javy, čiže ľudské prvky prenikajú do mimoľudskej reality. V hore uvedenej ukážke ide o prenesenie činnosti „pomôcť niekomu“ vlastnú ľuďom (resp. niektorým zvieratám) prenesenú na podstatné meno „plyn“. Za obrazným spojením týchto dvoch realít stojí mentálny koncept, ktorý sa všeobecne rozumie, a tým je pomoc, ktorú poskytnú predstavitelia americkej spoločnosti pre distribúciu skvapalneného plynu štátom Európskej únie. Ako si môžeme všimnúť aj v ďalších príkladoch, ktoré uvádzame pod textom, mnohokrát sa

stretneme s personifikáciou ako konkrétnym druhom metafory už v podobe spomínanej lexikalizovanej metafory. Ide o často používané zvraty nie len v publicistickom štýle a politickom diskurze, ale prakticky aj v bežnom jazyku. Sú to napr. spojenia ako: *požiar spôsobil škodu*, *letecké nešťastie si vyžiadalo niekoľko obetí*, *zákon prikazuje/zakazuje [vykonávať niečo]*, a pod.

- *Spomienkové akcie v Chorvátsku rozdelili verejnosť.*
- *Schodok bude rásť rýchlejšie, ako sa predpokladalo.*
- *Ustašovský režim vykynožil v Chorvátsku...*
- *Počíta s tým novela zákona...*
- *Sankcie obmedzujú jej hospodárstvo...*
- *Rokovania prišli na základe podnetu...*
- *Na základe toho prišla reakcia z ruskej strany...*
- *Požiar spôsobil škodu za státisíce eur...*
- *Dnes tieto peniaze putujú do Ázie.*
- *Letecké nešťastie v Moskve si vyžiadalo 41 obetí.*
- *Zákon zakazoval spievanie hymien...*
- *Z víchrice, ktorá prefrčala nad Zagrebom...*
- *Rieky odrezali obce od mesta Karlovac.*

- **Epiteton**

- *Agresívne kroky Spojených štátov budú mať vážne následky.*

Našou predposlednou kategóriou, ktorú sme mohli definovať, je štylisticko-literárna figúra epiteton, interpretovaný často ako tzv. básnický prívlastok, čiže adjektívum, ktoré ozvláštňuje, aktualizuje, alebo zvýrazňuje podstatné meno, pri ktorom stojí. Hoci v nami zozbieraných príkladoch sa vyskytujú spojenia, ktoré by sa dali tak isto považovať za určitú lexikalizovanú metaforu (napr. *kolosálne víťazstvo*, *panelové diskusie*, *inteligentné mestá*, a pod.), ich výskyt je v porovnaní s predchádzajúcimi kategóriami oveľa nižší (len 8 prípadov). Ďalšie príklady epiteta boli:

- *Premiér hovorí o kolosálnom víťazstve.*
- *...predstavia stránku inteligentných miest na Slovensku.*
- *Rozvetvené čínsko-maďarské rokovania...*
- *...zatiaľ ostrým štrajkom nehrozia.*
- *Deti, o ktorých by malo byť rozhodnuté v bleskových procesoch,...*
- *Pravda je neraz krutá.*
- *Panelové diskusie...*

Ostatné

Do poslednej kategórie sme pod strešný pojem „ostatné“ zaradili všetky ostatné príklady výpovedí, ktoré nezodpovedali presne žiadnej z vyššie analyzovaných kategórií, avšak pre nízky počet výskytov daných jazykových čŕt ich nebolo možné rozptýliť do samostatne definovateľných kategórií. Ide napr. o kombináciu epiteta s personifikáciou v týchto prípadoch:

- *Z čínskeho investičného koláča už Chorvátsko odhryzlo riadny kúsok.*
- *Ústavný súd sa stal obeťou ich politických hier.*

Epitetom sú slovné spojenia adjektívno-substatnívneho charakteru *investičný koláč* a *politické hry*, pričom v oboch prípadoch sú to podstatné mená, ktoré prešli v danom spojení a kontexte metaforizáciou, teda určitým sémantickým posunom od prvotného významu oboch slov – „koláč“ aj „hra“. Podobná situácia nastáva aj vo vete:

- *Maďarsko by malo kráčať po novej čínskej hodvábnej ceste.*

Opäť sa v nej stretávame s personifikáciou (metafora), a zároveň so synekdochou (metonymia) v časti vety *Maďarsko by malo kráčať*. Spojenie *hodvábna cesta* je historický termín, ktorý má tak isto metaforický charakter, v tomto prípade došlo k posunu významu prídavného mena „hodvábny“. Táto metafora sa stáva aktualizovanou v danom špecifickom kontexte, v rámci ktorého nadobúda nový, jedinečný význam: *nová čínska hodvábna cesta*. Spomenuté prídavné meno „hodvábny“ tak prešlo ešte výraznejším významovým posunom.
Zaujímavá je aj nasledujúca ukážka, v ktorej došlo ku kombinácii metafory a polysémantického slova:

- *Prezident Donald Trump sa rozhodol zatiahnuť ručnú brzdu a zakročiť tak proti jastrabom vo vlastnej vláde.*

Slovné spojenie zatiahnuť ručnú brzdu možno považovať za lexikalizovanú metaforu, vzhľadom na jej bežné používanie v publicistickom jazyku. Výskyt polysémie sme zaznamenali iba v tomto jedinom prípade pri slove „jastrabi“, ktorými sú v prenesenom význame označení ľudia škodiaci vo vlastných radoch.
Napokon sa stretávame aj s frazeologickými jednotkami:

- *...a nebral si servítku pred ústa.*
- *Západní spojenci tvrdia, že tým ženie vodu na mlyn...*
- *Špekulácie, ktoré sú postavené na vode.*

Keďže náš príspevok nie je čisto frazeologického charakteru a teória frazeológie je značne komplexná, uveďme len, že kategorizácia niektorých príkladov z nášho korpusu medzi metafory a frazeologizmy sa môže líšiť v závislosti od výskumníka, ktorý výskum realizuje a závisí, či k problematike pristupuje z hľadiska literatúry, lexikológie alebo frazeológie, pričom aj v rámci frazeológie je možné stretnúť sa s rôznymi taxonómiami. Pre úplnosť uvádzame niektoré ďalšie príklady z celkového počtu 16:

- *číslo vystrelené od buku.* = len tak
- *Zostalo mu na stole ešte 5 kandidátov.* = ešte 5 [návrhov] na kandidátov
- *Poslanci posunuli hlave štátu návrh na...* = prezident
- *Hlavný pilier štátu funguje na pol plynu.* = ústavný súd; neúplne
- *Karty totiž mieša francúzsky prezident Emmanuel Macron.* = komplikuje situáciu
- *Ruský prepravca čierneho zlata sľúbil, že...* = ropa

Záver

Na základe vykonaných analýz môžeme v závere nášho výskumu konštatovať, že politicko-ekonomický jazyk obsahuje veľké množstvo expresívne zafarbených výrazov, ktorých cieľom je upútať záujem čo najširšieho publika, resp. v prípade potreby nakloniť si publikum na svoju stranu. Rovnako bohatý na expresívne výrazy je aj jazyk publicistického štýlu, ktorého primárnym zámerom pri využívaní takéhoto typu lexiky je tak isto oslovenie širokého spektra verejnosti. Obraznými pomenovacími jednotkami ako napr. *hnať (niekomu) vodu na mlyn, dostať stopku, grilovať (niekoho), postavené na vode* a pod. sa snažia predostrieť prijímateľom aj (neodborníkom v politicko-ekonomickej sfére) najdôležitejšie a najzaujímavejšie informácie prostredníctvom kódu prijímateľa, t. j. v „jeho“ jazyku, ktorému rozumie, čo zároveň napomáha splneniu cieľa zaujať širokú škálu ľudí.

Ako si môžeme všimnúť, veľa z takýchto obrazných pomenovaní má pôvod práve v ľudovej slovesnosti, teda v jazyku našich predkov, na základe čoho je takýto jazyk oveľa zrozumiteľnejší než čisto politické či ekonomické termíny. Veľa z takýchto výrazov má charakter frazeologických jed-

notiek, keďže väčšina z nich má pôvod práve v ľudovej slovesnosti našich predkov.

Z našej analýzy tiež vyplynulo, že najpoužívanejšou figúrou podieľajúcou sa na vytváraní expresívnych obrazných pomenovaní je práve metafora (vrátane jej poddruhov. Tak napríklad, môžeme potvrdiť výskyt klasickej aj lexikalizovanej metafory, ktorá zároveň tvorila jednu z najpočetnejších kategórií v rámci našej analýzy - napr. *mať v rukách (situáciu), nechať si pootvorené dvere, paľba kritiky, byť (niečo) živnou pôdou (pre niečo)*, atď. Frekventovanou kategóriou bola aj personifikácia chápaná ako druh metafory, prítomná vo výrazoch ako *počíta s tým novela zákona, schodok bude rásť, zákon zakazoval, spomienkové akcie rozdelili*, atď. Najfrekventovanejšou kategóriou literárno-štylistických figúr bola kombinácia metafory ako personifikácie a synekdochy ako metonymie: *Brusel by mal definovať, Spojené kráľovstvo bude mať čas, Biely dom využil svoje právo, Hrad odmieta* a pod. Z pohľadu chápania metafory lingvistami Lakoffom a Johnsnom môžeme konštatovať, že sme v našej analýze zaznamenali niekoľko príkladov zodpovedajúcich orientačnej (*hlava štátu, schodok bude rásť, epicentrum života Francúzov*) a ontologickej metafore (*európske nariadenie pretavíme do našej legislatívy*, *živná pôda pre korupciu*). Štruktúrna metafora sa v našom korpuse nevyskytla.

Literatúra

FINDRA, J. (2004). *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta.

FINDRA, J.; GOMBALA, E.; PLINTOVIČ, I. (1979): *Slovník literárnovedných termínov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

KRAUS, J. (2008): *Jazyk v proměnách komunikačných médií*. Praha: Karolinum.

LE GUERN, M. (1985): *La metáfora y la metonimia*. Madrid: Cátedra.

NUBIOLA, J. (2000): El valor cognitivo de las metáforas. In: PÉREZ-ILZARBE, P. Y LÁZARO, R. (eds.): *Cuadernos de Anuario filosófico* nº 103, s. 73-85.

PECICAN, A. (2016). *Metáforas evaluativas de aumento y disminución en la prensa económica española y rumana*. Bucareşt: Editura Universitătii din Bucureşti.

SERESOVÁ, K. (2017). Jazyk politiky a jeho funkcie. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika*. *Na pomedzí jazykovedy a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, s. 15-20.

SPIŠIAKOVÁ, M. (2019). Jazyk politických hesiel na Kube. In: *Cizí jazyky: časopis pro teorii a praxi*. roč. 62, č. 2, s. 19-28.
ŠTEFANČÍK, R. (2016). Politický jazyk. Ako ho definovať? In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0107/18 *Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov*.

Kontakt:

Mgr. Nina Mocková, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department Romance and Slavonic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: nina.mockova@euba.sk

Mediálny diskurz o téme migrácie vo vyjadreniach ústavných činiteľov v SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku

Lucia Spálová – Peter Szabo

Abstract

Media Discourse on the Topic of Migration in the Statements of Constitutional Officials in the Slovak Republic in Selected Opinion-forming Daily Papers and on Facebook. *The paper identifies the dominant media discourse of the constitutional officials of the Slovak Republic in selected opinion-forming daily papers and on Facebook in the period from February 2018 to April 2019. The results reflected some changes conditioned by the gradual development of the social situation, personnel exchange of the prime minister and gradual efforts to migration-related issues after its culmination in 2015 internationally in the context of the Global Pact for Migration. The results are also linked to previous research into the attitudes of digital media recipients.*

Kľúčové slová: analýza diskurzu, migrácia, Facebook, mienkotvorné denníky, Slovensko, Globálny rámec o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii, ústavní činitelia.
Keywords: discourse analysis, migration, Facebook, daily papers, Slovakia, Global Pact for Migration, constitutional officials.

Úvod

Za posledné štyri roky na Slovensku stále silnie sekuritizácia migrantov zo strany vládnych predstaviteľov. Migrácia mala predstavovať bezpečnostné, náboženské, kultúrne aj ekonomické riziko (Nová 2016: 677). Spolu s ráznou protimigrantskou rétorikou, ktorú zvolili nielen extrémistické, ale aj tradičné politické strany a médiá, sa začali u niektorých ľudí prejavovať radikálne či odmietavé postoje všeobecne voči migrantom (Ušiak, Jankovská 2018: 704).

V Európe migračná kríza spolu s hospodárskou krízou prispeli k diskutovaniu negatívnych názorov a nálad, čo sa prejavilo aj na poklese dôvery v Európsku úniu, avšak na základe realizovaného výskumu možno

povedať, že Slováci sú skôr optimistickí k budúcnosti schengenskej dohody a k zahraničnej politike Európskej únie, zároveň nie sú jasne presvedčení o tom, že problematika migrácie či terorizmu by sa mala riešiť spoločnou európskou armádou (Lincényi 2018: 432).

Druhá polovica roka 2018 priniesla v slovenskom prostredí pri problematike migrácie diskusiu o tzv. migračnom pakte (oficiálny názov dokumentu je Globálny rámec o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii). Ide o právne nezáväzný dokument vytvorený na cieľoch a princípoch Charty Organizácie spojených národov, ktorého zmyslom je nastavenie spolupráce v oblasti medzinárodnej migrácie. Dokument formuluje víziu migrácie, definuje 23 cieľov a opatrení. Dokument mal byť prijatý na summite v Marrákeši 10. a 11. decembra 2018. Krajiny V4 odmietli migračný pakt, rovnako aj Rakúsko, čím nastala nejednotnosť v rámci Európskej únie.

Výskumný problém

Ako sme načrtli, v období rokov 2018 a 2019 bola problematika migrácie predkladaná najmä z pohľadu postoja Slovenska k tzv. migračnému paktu. Otázne bolo, či sa Slovensko vôbec zúčastní spoločného stretnutia hláv štátov a vlád a vysokých predstaviteľov v Maroku v decembri 2018. Svojimi vyjadreniami v médiách aj pravidelnými príspevkami na vlastných facebookových stránkach prezentovantovali hlavne predseda vlády a predseda parlamentu svoje postoje k tomuto problému.

V príspevku sa zameriavame na identifikovanie dominantného mediálneho diskurzu ústavných predstaviteľov Slovenskej republiky v internetových portáloch vybraných mienkotvorných denníkov Sme a Pravda a na facebookových stránkach predsedu vlády Petra Pellegriniho, predsedu parlamentu Andreja Danka a prezidenta SR Andreja Kisku. Sledované obdobie bolo február 2018 až apríl 2019. Dominantné mediálne diskurzy tiež porovnáme s predchádzajúcimi výsledkami v tejto problematike, kde bolo sledované obdobie júl 2017 až január 2018, kedy bol predsedom vlády SR ešte Robert Fico (Spálová, Szabo 2018).

Výskumná metóda

Pri analýze mediálnych textov s témou migrácie sme vychádzali z konceptu analýzy diskurzu podľa N. Faircloughа (2003), M. Foucaulta (2002) a J. Pottera (1996). Uplatňujú sa v ňom dva aspekty – interakčný (sociálne poznanie je utvárané sociálnou interakciou a zároveň vedie k sociálnemu sprá-

vaniu) aj sociopolitický – v textoch alebo prehovoroch sa prejavuje aj udržiavanie či zneužívanie moci v rôznych politických a sociálnych situáciách. Uplatňujeme kvalitatívnu výskumnú stratégiu, pričom cieľom je identifikácia diskurzívnych stratégií.

Výskumný materiál tvorili mediálne texty/komunikáty, ktoré boli v sledovanom období 1. 2. 2018 – 30. 4. 2019 publikované na oficiálnych osobných profiloch sledovaných politikov a najčítanejších internetových portáloch mienkotvorných denníkov Sme.sk a Pravda.sk. V oboch prípadoch bolo kritériom výberu sledovanej analyzovanej jednotky výskyt kľúčového slova migrant, utečenec, migrácia.

Výsledky: Vyjadrenia ústavných činiteľov k problematike migrácie na Facebooku

Predseda vlády SR Peter Pellegrini sa k téme migrácie vyjadril v 19 príspevkoch na Facebooku. Migráciu prezentoval ako dôležitú tému viacerých summitov (Egypt, Francúzsko, Rakúsko, Belgicko, Bulharsko, Maďarsko). Zdôrazňoval hlavne boj proti nelegálnej migrácii. Za riešenia považoval pomoc pre Maroko ako riešenie vonkajších príčin migrácie, posilnenie ochrany vonkajších hraníc EÚ, vybudovanie a posilnenie kontrolovaných centier, vybudovanie stredísk pre migrantov priamo v Afrike (29. 6. 2018) a finančné príspevky do fondov na starostlivosť o migrantov (12. 6. 2018). Pritom bolo podľa neho potrebné spolupracovať s lídrami EÚ (7. 5. 2018, 17. 5. 2018).

Premiér preferoval prejavy dobrovoľnej solidarity, odmietol povinné kvóty (29. 6. 2018), „*nikto nám nesmie vnucovať migrantov*“ (12. 6. 2018).

Najčastejšími diskurzmi boli apel na bezpečnosť, suverenita SR, dobrovoľná pomoc a silná Európa.

K téme migračného paktu sa vyjadril viackrát, pričom vidíme aj posun jeho názorov. 31. 5. 2018 zverejnil vyhlásenie, že „*už niekoľko týždňov koluje po Slovensku spolu s množstvom iných falošných správ aj nezmysel, že na základe dokumentov s názvom Marakéšska deklarácia k nám prídu tisíce migrantov. Je to nezmysel*.“ 25. 11. 2018 oznámil, že Slovensko nepodporí kompakt z dielne OSN o migrácii, ale chcel by pripraviť analýzu, čo by znamenalo zúčastniť sa, resp. nezúčastniť sa. 30. 11. 2018 odmietol pakt o migrácii, ale nesúhlasil s demisiou ministra Lajčáka s tým, že pakt nemá byť dôvodom na jeho demisiu. Nakoniec 2. 12. 2018 odpútaval pozornosť iným smerom – „*riešme skutočné, nie vymyslené problémy*“. V tomto príspevku už považoval „Marrákeš“ za uzavretú záležitosť, ktorá Slovensku už nič neprinesie, premiérova rétorika sa ubrala populistickým smerom – za-

merať sa na vyššie mzdy, zdravotníctvo, dôchodok a podpora mladých rodín – „*priateľský štát*".

Predseda NR SR Andrej Danko sa k téme migrácie vyjadroval v 13 facebookových príspevkoch. Rovnako ako premiér, aj predseda parlamentu považoval migráciu za dôležitú tému summitov V4 a iných krajín. Svoju stranu SNS prezentoval ako stranu, ktorá sa postarala o zastavenie ratifikácie Istanbulského dohovoru aj Globálneho paktu o migrácii. Migráciu považoval za výzvu EÚ spolu s nestabilitou, klimatickými zmenami a životným prostredím (9. 4. 2018), za vyvolávač napätia a determinant budúcnosti, za jednu z príčin strachu v EÚ. Tvrdil, že EÚ nezvláda migráciu a zlyháva pri ochrane hraníc (15. 12. 2018). Za riešenia považoval spoločnú armádu a ochranu hraníc.

Andrej Danko sa vyjadril o migračnom pakte, že povyšuje práva migrantov nad slobody a práva pôvodných obyvateľov (10. 11. 2018) a že je neakceptovateľným rozporuplným dokumentom (20. 11. 2018). „*Nie všetci utečenci prichádzajú do EÚ z dôvodu núdze a s dobrými úmyslami. Niektoré mocnosti nás chcú držať v strachu, aby sme ako zvrchovaný štát nezosilneli. Definovaním nových titulov v migračnej politike, akými sú klimatické zmeny a chudoba, dávajú právo na migráciu obyvateľstva do štátov EÚ*" (7. 11. 2018).

Najčastejšími diskurzmi v prejavoch Andreja Danka sú tak strach a ohrozenie bezpečnosti.

Prezident SR Andrej Kiska sa k téme migrácie vyjadril v 8 facebookových príspevkoch. Vyzdvihoval potrebu spojiť sa a patriť do EÚ (29. 3. 2019, 10. 10. 2018, 27. 9. 2018). „*Najlepšou odpoveďou na bezohľadnú mocenskú politiku sú ľudskosť, solidarita a vzájomné porozumenie*".

Diskusiu ohľadom účasti v Marrákeši považoval za „*nepríjemné divadlo*", podľa neho sa treba zúčastňovať na rokovaniach (4. 12. 2018).

Najčastejšími diskurzmi u Andreja Kisku bol diskurz ľudských práv, spájania sa, ľudskosť. Vyzdvihol pozitívne príklady, napr. na stretnutí pri príležitosti MDŽ boli aj ženy pôvodom z Angoly a Iránu (7. 3. 2018). „*Stretol som ľudí rôznej farby pleti, rôznych kultúr, ktorí si pochvaľovali našu pohostinnosť, úsmevy a priateľské prostredie*" (6. 9. 2018).

Vyjadrenia politických elít k problematike migrácie vo vybraných mienkotvorných denníkoch

V sledovanom období február 2018 až apríl 2019 boli postoje premiéra Petra Pellegriniho na portáli Sme.sk prezentované v 9 článkoch. Premiér vnímal negatívnu emóciu z témy migrácie. „*Keby sme nemali takú negatívnu*

skúsenosť, keby v Európe nepanovala taká negatívna atmosféra na základe tých migračných vĺn, ktorým sme čelili, tak si myslím, že o takomto dokumente by taká debata na Slovensku ani nebola, možno, že by si aj málokto všimol, že je niekde prijímaný" (TASR, *Na Slovensko neprídu žiadni migranti bez nášho súhlasu, vyhlásil Pellegrini*, 29. 6. 2018). Podľa premiéra malo Slovensko problém so znením paktu, keďže Slovensko si nemyslí, že neexistuje rozdiel medzi legálnou a nelegálnou migráciou, ekonomickú migráciu premiér označil za nelegálnu, škodlivú a za bezpečnostné riziko (SITA, TASR, Sme.sk, *Slovensko migračný pakt OSN nepodporí, vyhlásil Pellegrini*, 25. 11. 2018; SITA, *Pellegrini pri pakte OSN potvrdil svoje stanovisko, nelegálnu migráciu považuje za riziko*, 27. 11. 2018). V komentári denníka Sme však redaktorka Zuzana Kovačič Hanzelová poukázala na to, že „*zatiaľ čo sa koalícia háda o nezáväznom pakte o migrácii, vláda schválila zákon, ktorý zjednodušuje zamestnávanie migrantov z Ukrajiny, či Srbska*," teda na situačnú nejednotnosť názorov (Kovačič Hanzelová, *Vo vláde sa hádajú o migrantoch, zjednodušili ich dovoz (video)*, 20. 11. 2018). Podľa premiéra by mala byť migrácia zvládnuteľná a slúžiť Európe, za dôležité označil hľadať kosenzus v rámci EÚ (TASR, *Pellegrini v europarlamente: Sociálne rozdiely ničia európsky projekt*, 12. 3. 2019).

Postoje Petra Pellegriniho boli na portáli denníka Pravda uvedené spolu v 5 článkoch. Zdôraznený bol diskurz o Slovensku ako trpiteľovi, o Slovensku ochotnom pomôcť. Napr. 26. 6. 2018 povedal premiér, že „*Slováci nie sú sebci, chcú pomôcť, ale nie prijímaním migrantov*", resp. „*Nemôžeme trpieť za chyby niekoho iného a prijímať na svoje územie cudzincov bez ich súhlasu*" (TASR, Pellegrini: *Názory na migráciu sú v Európe veľmi rozdielne, Slovensko neustúpi*, 26. 6. 2018). Celkovo odmietol kvóty, povinné prerozdeľovanie migrantov, zároveň odmietol zneužívanie a bezdôvodné účelové strašenie občanov témou migrácie niektorými opozičnými stranami v rámci kampane ku komunálnym voľbám (TASR, *Slovensko nijako nemení svoju pozíciu v otázke migrácie, vyhlásil Pellegrini*, 5. 11. 2018).

Vyjadrenia predsedu NR SR Andreja Danka boli na portáli Sme.sk prezentované v 5 článkoch, a to v rámci konfliktu ohľadom globálneho paktu o migrácii, ktorý mal s ministrom zahraničných vecí Lajčákom aj kvôli jeho kritickým slovám na stranu SNS až natoľko, že hrozili predčasné voľby. „*Máme korektný vzťah, ale slová, že táto téma je zneužívaná populistami, xenofóbmi a nacionalistami, ktorí šíria bludy a nepravdy o tomto dokumente, si myslím, že presiahli slovník diplomacie...*" (TASR, Cuprik, *Danko odmieta pakt OSN a skritizoval Lajčáka*, 20. 11. 2018). Danko kritizoval OSN za to, že vôbec prišla s paktom: „*Dôležitý je mier medzi Ukrajinou a Ruskom a tam by sa mala OSN prebrať, nie pri migrácii*" (SITA, *Danko pripustil, že do Marrakéša možno pôjde slovenský zástupca*, 27. 11. 2018).

29. 11. 2018 bol zverejnený článok o tom, že SNS urobila ústupok a v uznesení ku globálnemu paktu už neuvádzali, že pakt je rozporuplný dokument (Krbatová, *Fico opäť strašil paktom a odmieta ho. Ale chce, aby Lajčák zostal ministrom*, 29. 11. 2018), 5. 12. 2018 Danko potvrdil odmietnutie paktu o migrácii (Kuzmány, Krbatová, SITA, TASR, *Kiska o Lajčákovi nerozhodol, zobral si čas na premyslenie*, 5. 12. 2018).

Na portáli denníka Pravda boli zverejnené 4 články o postojoch Andreja Danka k migrácii. 23. 4. 2018 Andrej Danko prezentoval názor, že migranti sú najmä ekonomickí a je potrebné sa zjednotiť v rámci EÚ pri bezpečnosti a ochrane hraníc a obmedzení toku migrantov (SITA, *Voľný pohyb osôb je základ únie, ochrana hraníc je absolútna priorita, tvrdí Danko*, 23. 4. 2018). Denník Pravda citoval expresívne vyjadrenie Andreja Danka k účasti na Marrákešskom dohovore – „*Verím, že predseda vlády svoje slovo dodrží a žiadny úradník, úradníčka ani upratovačka zo slovenskej ambasády nebude na rokovaní v Marrákeši sedieť*." Rovnako aj výzvu predsedu Smeru Fica, aby minister Lajčák zjednal nápravu vo svojich vyjadreniach, pričom Lajčákove reči označil za „*hlúposti*". Danko vyjadril hrdosť na to, že parlament odmietol pakt o migrácii, a vzor zahraničnej politiky videl v českom prezidentovi Milošovi Zemanovi (Pravda.sk, TASR, *Danko od Lajčáka chce, aby zmenil svoje vyjadrenia k migrácii*, 29. 11. 2018).

Denník Sme zverejnil reakcie prezidenta Andreja Kisku na kritiku EÚ: „*Európska únia určite nie je problém – EÚ je práveže riešením pre každý jeden problém*" (TASR, Prezident Kiska: *Únia je riešením pre každý problém*, 13. 12. 2018). Migráciu Kiska považoval za tému na odpútanie pozornosti od organizovaného zločinu a extrémizmu (TASR, *Prezident Kiska: Migranti sú nafúknutá hrozba*, 13. 6. 2018) a spojil ju s vlnou populizmu (TASR, *Kiska verí, že vláda pošle svojho zástupcu do Marrákešu*, 3. 12. 2018). Aj prezidentov hovorca Roman Krpelan poznamenal, že „*prezidenta mrzí, že kedykoľvek, keď sa spomenie slovo migrácia, pre mnohých politikov je toto slovo ako červené súkno, ktoré ich ženie k populistickým vyjadreniam*". V súvislosti s paktom o migrácii pripomenul, že ide o právne nezáväzný dokument, ktorý neukladá Slovensku žiadne povinnosti, aby prijímalo migrantov. Zároveň dokument bral aj ako návod ako migrácii predchádzať (TASR, *Kisku znepokojujú spory vo vláde a hrozba demisie Lajčáka*, 20. 11. 2018).

Denník Pravda na svojom portáli zverejnil len 1 článok, kde sa prezentovali postoje prezidenta Kisku k migrácii, konkrétne že by sa mohol zúčastniť konferencie v Marrákeši slovenský veľvyslanec, ktorý by v Maroku vyjadril výhrady Slovenska ku Globálnemu paktu OSN o migrácii. Predsedníčka zahraničného výberu K. Cséfalvayová povedala, že do Marrákeša by mal ísť sám prezidenta Kiska, ale že ten sa nevyjadril. Prezident sa zároveň

zastal ministra Lajčáka pri konflikte s Andrejom Dankom: „*…zrazu sme ochotní jeho názor ponižovať, potierať a vystupovať proti nemu len kvôli často populistickým hláškam*" (TASR, *Kiska verí, že vláda niekoho poverí zastupovaním SR v Marrákeši*, 3. 12. 2018).

Záver

Podobne ako v predchádzajúcom sledovanom období, predseda vlády a predseda NR SR sa prikláňali k negatívnym diskurzom o téme migrácie, pričom prezident rozvíjal neutrálne až pozitívne diskurzy. Pri Petrovi Pellegrinim sme sa stretli s nejednoznačnosťou používaných termínov legálna/nelegálna migrácia, s odlišným ponímaním ekonomickej migrácie, čo sa prejavilo v jeho vyjadreniach o obrane práv Slovákov, ktorí migrovali do Veľkej Británie, alebo pri prijímaní cudzincov na práce do automobilového priemyslu. Premiér Pellegrini sa pravidelne vyjadroval k téme migrácie, zdôrazňoval bezpečnostné riziko, ale odmietal, ak témou migrácie operovala opozícia. Na jednej strane vnímal migráciu ako veľký problém, na druhej strane sa od nej začal odkláňať ako od nepodstatného problému Slovákov a začal sa obracať k sociálnym témam.

Bývalý premiér Robert Fico sa oproti predchádzajúcemu obdobiu vyjadroval k migrácii menej, ale zaujal extrémnejší postoj: „*Pakt nerobí rozdiely medzi legálnou a nelegálnou migráciou a vychádza z princípu, že migrácia je dobrá, pomáha riešiť problémy sveta a má byť zdrojom prosperity. Ale náš pohľad je iný.*" (Pravda, TASR, *Globálny pakt o migrácii nie je v súlade s migračnou politikou SR, uviedol Fico*, 18. 11. 2018). Hovoril o tom, ako sa masy ekonomických migrantov natlačili do Európy, prinášajú riziko pre bezpečnosť ľudí, zvyšujú riziko terorizmu, ohrozujú civilizačné, kultúrne a náboženské korene nášho kontinentu.

Kým za vlády Roberta Fica bol práve premiér nositeľom najsilnejších vyjadrení proti migrantom, túto rétoriku po zmene predsedu vlády prevzal práve predseda parlamentu a zároveň predseda druhej nasilnejšej koaličnej strany SNS Andrej Danko. Pakt o migrácii vnímal ako ohrozenie nášho štátu, hovoril o tom, ako mocnosti chcú Slovensko držať v strachu, ako iné krajiny berú klimatické zmeny ako dôvod na súhlas s migráciou, alebo ako EÚ nezvláda migráciu. Vo svojej rétorike sa zameriava na východné krajiny – ich vstup do EÚ, mier medzi Ukrajinou a Ruskom vnímal niekedy ako dôležitejšiu tému ako migráciu. V porovnaní s predchádzajúcim sledovaným obdobím zvýšil aj frekvenciu príspevkov k tejto téme na svojej facebookovej stránke. Prezident Andrej Kiska opätovne zdôraznil aj pozitívne príklady migrácie a potrebu spájať sa s inými krajinami. Ako jediný ústavný čini-

teľ zastával názor, že by Slovensko malo mať svojho zástupcu na konferencii v Marrákeši. Odmietal populizmus spojený s touto témou. Oproti predchádzajúcemu obdobiu tiež zvýšil frekvenciu príspevkov a vyjadroval sa častejšie k migrácii aj v kontexte spoločných európskych riešení.

Za problém pri problematike migrácie a jej príčinách a následkoch možno považovať slabú informovanosť v krajinách, čo je v mnohých prípadoch zneužívané v rámci dezinformačných a populistických kampaní (Ušiak, Jankovská 2018:705). Je otázne, aký dosah má migrační kríza na Slovensko. Počty žiadostí o azyl a počty udelených azylov sú zverejňované na stránke Ministerstva vnútra SR (https://www.minv.sk/?statistiky-20). V roku 2017 bolo evidovaných 166 žiadostí o azyl, pričom vyhovené bolo 29 žiadostiam, v roku 2018 to bolo 178 žiadostí (udelený azyl v 5 prípadoch) a v roku 2019 do konca júna 95 žiadostí (udelený azyl v 2 prípadoch).

Kým politická reprezentácia niektorých európskych štátov pochopila Globálny rámec o bezpečnej, riadenej a legálnej migrácii ako príležitosť ochrany suverenity svojich štátov v boji s medzinárodným postrachom migrácie, prišlo k závažnej dezinterpretácii cieľov a obsahu tohto paktu zo strany hlavne štátov V4 a ich prikloneniu sa namiesto demokratickej politiky k populistickým a xenofóbnym postojom v riešení migračnej krízy (Zágoršeková 2018: 760).

Pripomeňme aj príklad z Českej republiky. Otázka migrantov podľa oficiálnych zdrojov nie je taká akútna a prevažná väčšina prichádza do Čiech z európskych krajín. Predstaviteľ strany SPD Tomio Okamura využíva túto situáciu na manipuláciu verejnej mienky a snaží sa občanov získať na svoju stranu, pričom sa používa diskurz o migrantoch ako nepriateľovi číslo 1 a o paratizoch. Ďalej sú migranti prezentovaní ako bezpečnostná hrozba, zároveň výraz kvóty, resp. systém kvót ako diktát Bruselu. V tejto súvislosti považuje za problémovú aj Európsku úniu (Seresová 2018:119-121).

Ako môžeme sledovať v krajinách V4 a ďalších európskych štátoch – zvyšuje sa význam osobností a lídrov v politike. Táto personalizácia vychádza predovšetkým z vplyvu masových médií, ktoré majú významný vplyv na volatilitu nestabilného elektorátu. Aj prelietaví voliči sú často pod vplyvom politickej komunikácie a propagandy, ktorá je často spájaná s populizmom, rovnako ako mainstreamovou politikou (Smolík 2018: 108).

Za povšimnutie stoja aj niektoré rozdiely v prezentovaní problematiky migrácie medzi internetovými portálmi denníkov Sme a Pravda. Rozdiely boli na jednej strane v dĺžke jednotlivých článkov, pričom rozsahovo väčšie boli články na portáli denníka Pravda. Na druhej strane, kým portál denníka Sme predovšetkým parafrázoval vyjadrenia politikov a zaujímal kritický

postoj k vyjadreniam premiéra či predsedu parlamentu, internetový portál denníka Pravda pracoval viac s citáciami politikov.

Literatúra

FAIRCLOUGH, N. (2003): *Analysis Discourse: Textual Analysing for Social Research.* London: Routledge.

FOUCAULT, M. (2002): *Archeologie vědení*, Praha: Hermann & synové.

KOVAČIČ HANZELOVÁ, Z. (2018): Vo vláde sa hádajú o migrantoch, zjednodušili ich dovoz (video). In: *Sme.sk*, <https://ekonomika.sme.sk/c/20966606/vlada-a-migranti-zjednodusili-ich-dovoz-video.html> [30. 5. 2019].

KRBATOVÁ, L. (2018): Fico opäť strašil paktom a odmieta ho. Ale chce, aby Lajčák zostal ministrom. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/-20973016/video-migracny-pakt-poslanci-hlasovali-o-marakesi.html/> [14. 5. 2019].

KUZMÁNY, A.; KRBATOVÁ L. (2018): Kiska o Lajčákovi nerozhodol, zobral si čas na premyslenie (minúta po minúte). In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/22001147/online-kiska-lajcak-a-demisia.html/> [16. 5. 2019].

LINCÉNYI, M. (2018): Prieskum názorov Slovákom na budúcnosť Európskej únie. In: CIBUĽA, A. a kol. (eds.): *Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky.* Bratislava: EKONÓM, s. 424-435.

NOVÁ M. (2016): Migration – Models and Principles of Immigrant Integration. In: KOVÁŘOVÁ, E.; MELECKÝ, L.; STANÍČKOVÁ, M. (eds.): *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018.* Ostrava: VŠB, s. 673-678.

POTTER, J. (1996): *Representing Reality (Discourse, Rhetoric and Social Construction).* London: Sage Publication.

PRAVDA.SK, TASR (2018): Danko od Lajčáka chce, aby zmenil svoje vyjadrenia k migrácii. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/domace/-clanok/493434-danko-od-lajcaka-chce-aby-zmenil-svoje-vyjadrenia-k-migracii/> [16. 5. 2019].

SERESOVÁ, K. (2018): Politický jazyk českých populistov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 117-123.

SITA (2018): Danko pripustil, že do Marrákeša možno pôjde slovenský zástupca. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20971619/danko-ukrajina-uz-klamala-o-vrazde-novinara-netreba-sa-unahlit.html/> [15 .5. 2019].

SITA (2018): Pellegrini pri pakte OSN potvrdil svoje stanovisko, nelegálnu migráciu považuje za riziko. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20971791/pellegrini-pri-pakte-osn-potvrdil-svoje-stanovisko-nelegalnu-migraciu-povazuje-za-riziko.html> [12.5.2019]

SITA (2018): Voľný pohyb osôb je základ únie, ochrana hraníc je absolútna priorita, tvrdí Danko. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/467193-volny-pohyb-osob-je-zaklad-unie-ochrana-hranic-je-absolutna-priorita-tvrdi-danko/> [17. 5. 2019].

SITA, TASR, SME.SK (2018): Slovensko migračný pakt OSN nepodporí. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20969771/slovensko-migracny-pakt-nepodpori-vyhlasil-pellegrini.html> [12. 5. 2019].

SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P. (2018): Mediálny diskurz témy migrácie vo vyjadreniach politických elít SR vo vybraných mienkotvorných denníkoch a na Facebooku. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 350-361.

SMOLÍK, J. (2018): Populismus je… In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 101-116.

TASR (2018): Globálny pakt o migrácii nie je v súlade s migračnou politikou SR, uviedol Fico. In: *Pravda.s*k, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/492045-globalny-pakt-o-migracii-nie-je-v-sulade-s-migracnou-politikou-sr-uviedol-fico/> [15 .5. 2019].

TASR (2018): Kiska verí, že vláda niekoho poverí zastupovaním SR v Marrákeši. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/493850-prezident-kiska-veri-ze-vlada-niekoho-poveri-zastupovanim-sr-v-marrakesi/> [11. 5. 2019].

TASR (2018): Kiska verí, že vláda pošle svojho zástupcu do Marrákešu. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20975910/kiska-veri-ze-vlada-niekoho-poveri-zastupovanim-slovenska-v-marrakesi.html> [11. 5. 2019].

TASR (2018): Kisku znepokojujú spory vo vláde a hrozba demisie Lajčáka. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20966274/kiska-prezident-kokm-pakt-migracia-spory-smer-demisia-lajcak.html> [18. 5. 2019].

TASR (2018): Na Slovensko neprídu žiadni migranti bez nášho súhlasu, vyhlásil Pellegrini. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20860100/pellegrini-na-slovensko-nepridu-ziadni-migranti-bez-nasho-suhlasu.html> [3. 5. 2019].

TASR (2018): Pellegrini: Názory na migráciu sú v Európe veľmi rozdielne, Slovensko neustúpi. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/474788-pellegrini-nazory-na-migraciu-su-v-europe-velmi-rozdielne-slovensko-neustupi/> [14. 5. 2019].

TASR (2018): Prezident Kiska: Migranti sú nafúknutá hrozba. In: *Sme.sk*, <https://video.sme.sk/c/21036792/prezident-kiska-migranti-su-nafuknuta-hrozba.html> [18. 5 .2019].
TASR (2018): Prezident Kiska: Únia je riešením pre každý problém. In: *Sme.sk*, <https://svet.sme.sk/c/22008415/prezident-kiska-unia-je-riesenim-pre-kazdy-problem.html> [11. 5 .2019].
TASR (2018): Slovensko nijako nemení svoju pozíciu v otázke migrácie, vyhlásil Pellegrini. In: *Pravda.sk*, <https://spravy.pravda.sk/domace/-clanok/490433-slovensko-nijako-nemeni-svoju-poziciu-v-otazke-migracie-vyhlasil-pellegrini/> [18. 5. 2019].
TASR (2019): Pellegrini v europarlamente: Sociálne rozdiely ničia európsky projekt. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/22073126/pellegrini-v-europarlamente-socialne-rozdiely-nicia-europsky-projekt.html> [15. 5. 2019].
TASR, CUPRIK, R. (2018): Danko odmieta pakt OSN a skritizoval Lajčáka. In: *Sme.sk*, <https://domov.sme.sk/c/20966328/danko-kritizoval-migracny-pakt.html/> [19. 5. 2019].
UŠIAK, J.; JANKOVSKÁ, P. (2018): Postojová orientácia majoritnej spoločnosti voči migrantom v Európe – prípadová štúdia Slovenskej republiky. In: CIBUĽA, A. a kol. (eds.): *Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky.* Bratislava: Ekonóm, s. 704-712.
ZÁGORŠEKOVÁ, M. B. (2018): Súčasný fenomén nekultúrnej politiky v kontexte diskusií o Globálnom rámci bezpečnej, riadenej a legálnej migrácie. In: CIBUĽA, A. a kol. (eds.): *Medzinárodné vzťahy 2018: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky.* Bratislava: EKONÓM, s. 760-766.

Kontakt:

doc. Mgr. Lucia Spálová, PhD.
Mgr. Peter Szabo, PhD.

Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy	Department of Mass Media Communication and Advertising
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre	Constantine the Philosopher University in Nitra

Email Address: lspalova@ukf.sk, pszabo@ukf.sk

Migračný diskurz z pozície aktérstva

Jana Lauková – Eva Molnárová

Abstract

Migration Discourse from the Position of Actors. *The paper focuses on a migration discourse in the foreign language (in this case German). The aim is to describe discourse of migration (from the position of actors) in the EU (as social-culturally determined problem) through quantitative and qualitative linguistic analysis.*

Kľúčové slová: migračný diskurz, diskurzná analýza, aktéri, textový korpus.
Keywords: migration discourse, discourse analysis, actors, text corpus.

Úvod

Predložený príspevok je lingvisticko-politologickým prienikom do problematiky súčasnej migrácie v Európe. Vychádzajúc z modelu viacúrovňovej analýzy sú v centre našej pozornosti aktéri migračného diskurzu. Textový korpus pre praktický výskum bol vytvorený v korpuse Inštitútu nemeckého jazyka v Mannheime Cosmas II, pričom každý z analyzovaných textov obsahoval lému Flüchtling (slov. utečenec). Príspevok reflektuje výskumný problém obrazu migrácie z pozície aktérstva.

Migračný diskurz

Migrácia nie je len fenoménom posledných rokov či desaťročí, je prítomná v našej spoločnosti dokonca už niekoľko storočí. Migrácia je všade vo svete dôležitou témou v politickom, spoločenskom i mediálnom diskurze. Je to proces, kedy jednotlivci i celé skupiny ľudí z rôznych dôvodov opúšťajú svoje domovy. Súčasná migrácia ľudí je vyššia ako kedykoľvek predtým v novodobej histórii a naďalej prudko stúpa, čím sa stáva jednou z určujúcich globálnych otázok 21. storočia.

V mnohých krajinách sveta, predovšetkým v západnej a severnej Európe, sa migrácia pociťuje ako jeden z najvážnejších problémov pre štátnu

správu a samosprávy, predstavy o „manažmente“ migrácie zvyknú rozdeľovať celú politickú scénu. Príkladom je aj Nemecko, ktoré podľa Mareka Lenča (2019) nieslo najväčšie politické a ekonomické náklady na zvládnutie migračnej a utečeneckej krízy: vyčlenilo veľké množstvo vlastných finančných prostriedkov, administratívnych kapacít, otvorilo debatu o integrácii cudzincov, pracovnej migrácii a aj prostredníctvom nadviazania dohôd s tretími krajinami sa snažilo sfunkčniť systém navracania tých imigrantov, ktorí nemali nárok na udelenie azylu.

Vo veľkých západných metropolách sa bežnou súčasťou života stali migrantské štvrte, ktorých obyvatelia žijú špecifickým spôsobom života. Spolu s rastúcou prepojenosťou jednotlivých častí sveta národné štáty strácajú možnosť kontrolovať migračné toky a ovplyvňovať počet a demografické zloženie migrantov. Zároveň je však presne táto kontrola predmetom migračných politík vyspelých štátov (Vašečka 2009).

Súčasnú migráciu charakterizuje predovšetkým rozmanitosť (porov. Lauková, Molnárová 2018). V jednotlivých diskurzoch sa môžeme stretnúť s rozličnými definíciami migrácie. V diskurze OSN prevláda definícia migrácie ako viac než „ročného pobytu za hranicami štátu“ (porov. Vašečka 2009: 14).

Záujem o tému migrácie a integrácie na Slovensku v istej miere pretrváva napriek tomu, že krajina bola dlhodobo považovaná za „emigrantskú krajinu“, o čom svedčí aj priestor, ktorý je slovenskému vysťahovalectvu venovaný v odbornej aj laickej diskusii (Rouet, Rošteková 2013). Téma sa dostala do pozornosti verejnosti i politikov už s príchodom Arabskej jari, ale najmä v súvislosti s kritickou situáciou v Stredomorí (Holubová, Rošteková 2014) a zvýšeným počtom migrantov a utečencov prichádzajúcich do Európy. Nemalý význam v tomto prípade zohrali i debaty o zavedení kvót na prerozdelenie časti utečencov medzi členskými štátmi EÚ (Androvičová 2015).

V Spolkovej republike Nemecko je však situácia diametrálne odlišná (Štefaňáková 2018). Nemecko je pre migrantov cieľová krajina číslo jeden. Zahraničnými i domácimi expertmi je hodnotené z hľadiska prístupu k široko chápanej téme legálnej migrácie (nastavenie migračných politík, integračnej politiky, azylovej politiky, politiky trhu práce a politík sociálnej inklúzie) ako krajina výrazne inkluzívna a takisto inštitucionálne pripravená na migráciu a najmä na integráciu migrantov do nemeckej spoločnosti. Práve tieto skutočnosti nastoľujú otázku percepcie nemeckého obyvateľstva vo vzťahu k inakosti, cudzosti, vnímanie diverzity a sebapercepcia majority (Dobrík 2018). Podľa medzinárodných princípov by humánna a organizovaná migrácia mala prinášať prospech tak migrantovi, ako aj spoločnosti, ktorá ho prijme. Medzinárodné organizácie (napr. IOM – Medzinárodná or-

ganizácia pre migráciu) vyvíjajú aktivity s cieľom napomáhať pri zvládaní narastajúcich operačných výziev migračných pohybov, zlepšovať pochopenie migračnej politiky, podporovať sociálny a ekonomický rozvoj prostredníctvom migrácie, presadzovať dobré životné podmienky migrantov a rešpektovať ich ľudskú dôstojnosť (porov. Vašečka 2009: 8).

V našich výskumoch vychádzame teda z predpokladu, že väčšina nemeckej populácie je pripravená akceptovať migrantov a nemá tak problémy akceptovať inakosť. Obyvatelia vnímajú diverzitu Nemecka ako prirodzený jav. Sebapercepcia majority vytvára dostatočný priestor na akceptáciu plurality identít a väčšina nemeckej populácie vníma úspešné a bezkonfliktné spolužitie ľudí z rôznych kultúr ako podnetné a obohacujúce. V skúmanom korpuse sa zameriame na analýzu vzorcov percepcie vnímania a parciálnych obrazov, ktoré vytvárajú konečný „Image" (Lüsebrink 2016: 100-106). Image ovplyvňujú sociokultúrne skúsenosti, kontakt s krajinou a ľuďmi, či už priamy alebo sprostredkovaný médiami, poznanie krajinovedného a kultúrneho skutkového stavu, vnímanie, pocity, predstavy a skúsenosti s objektom, o ktorom sa image vytvára, teda v našom prípade o utečencoch. Samozrejme čím objektívnejšie sú faktory, ktoré ovplyvňujú nazeranie na objekt, tým jednotnejší, stálejší a realite podobnejší je image. Z uvedeného vyplýva, že aj image, resp. obraz, ktorý sa vytvára o utečencoch prichádzajúcich z cudzích krajín, cudzích kultúr a realizuje sa vo forme jazykového obrazu v tranzitných a cieľových krajinách, môže byť odrazom stupňa objektívnosti informácií a poznatkov jednotlivcov, ktorí ho vytvárajú. Syntézou subjektívnych a objektívnych parciálnych obrazov vznikajú formy percepcie cudzosti, ktoré sa neskôr realizujú napr. ako zovšeobecnenia, stereotypy, klišé, mýty či predsudky.

Ako metodologický model, ktorý nám umožní orientáciu v diskurze, použijeme model diskurznej viacúrovňovej analýzy DIMEAN. Podľa jeho autorov Spitzmüllera a Warnkeho (2011: 136) nejde o žiadnu globálnu lingvisticko-diskurznú metódu, ale o určitú metodológiu, podľa ktorej si môže výskumník systemizovať základné podmienky empirického výskumu.
Táto metodológia spája rovnako analýzu vzťahujúcu sa na jazyk, ako aj analýzu vzťahujúcu sa na kogníciu a zároveň vymedzuje aktérov ako hlavnú dimenziu diskurzu. Model rozlišuje transtextovú rovinu (poznanie, kogníciu), intratextovú rovinu (texty) a aktérov (konajúce, činné osoby). My sa budeme venovať rovine aktérstva a image s dôrazom na prejav cudzosti a orientačnú schému „*vlastná doména a svet mimo nej"* (Dolník 2015: 14).

Analýza korpusu na rovine aktérstva

Asymetria dominantných diskurzov (Dijk 1987), ktorá sa prejavuje najmä v negatívnej prezentácii skupiny „oni" (v našom prípade by to mali byť utečenci) a pozitívnym zobrazovaním „nás", teda väčšiny, je v analyzovanom korpuse dodržaná len do určitej miery. Obidve skupiny sú prezentované najmä na základe komparácie relevantných tvrdení a expresívne zafarbené vyjadrenia sú následne dokladané dodatočnou explanáciou. Do popredia vystupuje polarizácia skupiny „my". Prvá časť tejto skupiny je zastúpená najmä vedúcimi predstaviteľmi hospodárskej sféry, ktorí tvrdia, že bez prisťahovalcov nemôže nemecké hospodárstvo existovať. Okrem lexémy *Flüchtling* (slov. *utečenec*) sú v textoch použité lexémy *Ausländer* (slov. *cudzinec*), *Zuwanderung* (slov. *prisťahovalectvo*), *Einwanderungsland* (slov. *prisťahovalecká krajina*). Táto skupina je v texte individualizovaná napríklad výrokmi dvoch reprezentantov. Prezident zamestnávateľov Ingo Kramer okrem upozornenia na poškodenie imidžu Nemecka – *„Der Eindruck, dass bei uns gegen Ausländer demonstriert wird, schadet Deutschland"* – uvádza aj argumenty, prečo sú prisťahovalci nevyhnutní pre nemeckú ekonomiku*: „Wir brauchen Zuwanderung für unseren Arbeitsmarkt – und damit unsere Sozialsysteme zukünftig bei schrumpfender Bevölkerung im Erwerbsalter funktionieren"*. Ďalej sa pokúša pôsobiť na emotívnu stránku občanov vyhlásením, že *„in Not geratenen Flüchtlingen, die hier leben, zu helfen sei unsere moralische Verantwortung"*. Šéf Spolkového zväzu nemeckého priemyslu definuje pozíciu Nemecka nasledovným výrokom, ktorý by sme mohli priradiť k direktívnym rečovým aktom: *„Wir sind längst ein Einwanderungsland, und das müssen wir auch bleiben"*. Za jasné rozlišovanie medzi prijímaním utečencov a migrantov, ktorí sú schopní v Nemecku pracovať, sa vyslovujú aktéri z radov odborníkov. Do skupiny „my", k veľkým aktérom hospodárskej sféry, môžeme priradiť aj menších podnikateľov, v ktorých výrokoch sa opakuje pozitívna stereotypizácia obrazu migrantov, čiže schvaľujú prisťahovalectvo ako také, ale svoje kritické vyjadrenia smerujú na činnosť vlády a najmä zdĺhavosť byrokratických postupov, ktoré sú spojené zo začleňovaním prisťahovalcov do života spoločnosti.

V hlavnej úlohe tých, ktorí sú proti prílevu ďalších utečencov (opozícia v skupine „my") vystupuje organizácia Pegida (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes). Je to hnutie „Európanov- patriotov", ktorí chcú zachrániť Európu pred islamizáciou. Do tejto časti skupiny „my" zaraďuje autor článku aj tisíce protestujúcich občanov Nemecka (centrum v Drážďanoch), ktorí sú proti masovému prijímaniu utečencov a „scudzovaniu" spoločnosti. Mnohé články z januára 2015 sú však písané

v opozícii k názorom, výzvam a činnostiam Pegidy. V úlohe aktérov, ktorí polemizujú s programom a konaním Pegidy, vystupujú aj konkrétni predstavitelia jednotlivých politických strán v Nemecku. Všetci sa určitým podobným spôsobom vyjadrujú proti, pričom sa nám nepodarilo zaznamenať zásadné ovplyvňovanie a zasahovanie samotného média do obsahov s cieľom rozhodnúť o tom, čo je ponúkané verejnosti a akým spôsobom. Z konvenčného rétorického rámca vystupuje najmä vyjadrenie predstaviteľa AfD Alexandra Gaulanda, ktorý považuje konanie vládnych predstaviteľov voči Pegide za nevhodné, čo, samozrejme, z politického hľadiska súvisí s postavením tejto strany v nemeckom politickom spektre. Z textu je zrejmý apel najmä na zmenu rétoriky jednotlivých politikov:

Gauland: Für die AfD kann ich nur sagen: „Es ist unsere Aufgabe, zu analysieren, was diese Menschen denken, und das nicht gleich zu verurteilen. Wenn Frau Merkel mit Blick auf Pegida von "Hass und Kälte" spricht, grenzt sie diese Menschen nur weiter aus. Und wenn NRW-Innenminister Ralf Jäger die Initiatoren als "Neonazis in Nadelstreifen" bezeichnet, schließt er jede Verständigung aus“ (FOC15/JAN.00342 FOCUS, 24.01.2015, S. 32-35; Gesamttitel: Das Rätsel der Wutbürger | "Bis der Islam zu Deutschland gehört, vergehen 200 Jahre").

S časťou skupiny „my“, ktorá je za prijímanie utečencov, polemizujú a argumentujú aj konkrétni aktéri skupiny „my“ z radu občanov, ktorí sú proti prijímaniu všetkých utečencov a nemusia byť prívržencami práve Pegidy. Focus ich uverejňuje vo forme listov od konkrétnych čitateľov týždenníka (nem. Leserbriefe). Nasledujúci čitatelia vystupujú proti tvrdeniam prezidenta zamestnávateľov Inga Kramera, že SRN nevyhnutne potrebuje zamestnávať prisťahovalcov z krajín mimo Európskej únie. Prvý z nich argumentuje počtom nezamestnaných nielen v samotnom Nemecku, ale aj v EÚ, a druhý apeluje na vytvorenie takých podmienok pre samotných Nemcov, aby prejavovali záujem mať deti, a zabránili tak znižovaniu počtu obyvateľov:

„Ich bezweifle, dass unser Arbeitsmarkt EU-fremde Zuwanderer zwingend braucht. In Deutschland sind 2,7 Millionen Menschen ohne Arbeit. In der Euro-Zone sogar fast 20 Millionen. Diese Leute können doch nicht alle unvermittelbar und unqualifiziert sein! Arbeitgeberpräsident Ingo Kramer sollte zuerst Fachleute in der EU suchen, bevor er weitere Zuwanderung fordert.“
Bernd Augustin, 67591 Offstein

„Ich kann es nicht fassen, wie Arbeitgeberpräsident Kramer Menschen versachlicht! Deutschland soll Flüchtlinge willkommen heißen, weil wir Zuwanderer "für unseren Arbeitsmarkt und unsere Sozialsysteme" brauchen. Diese Menschen sind also zweckdienlich. Dabei sollte es bei der Aufnahme von Flüchtlingen um Humanität, Mitmenschlichkeit und die Würde des Menschen gehen. Unser Problem einer schrumpfenden Bevölkerung lässt sich auch ohne Zuwanderung lösen: Es muss in Deutschland wieder reizvoller werden, Kinder in die Welt zu setzen“.
Michael Schlüter, 54576 Hillesheim
Unfähig und unwillig (FOC15/JAN.00278 FOCUS, 17.01.2015, S. 66-67; LESERBRIEFE).

Zaujímavým je aktérstvo tých občanov v skupine „my“, ktorí sa v súčasnosti vyjadrujú proti neregulovanému prijímaniu všetkých utečencov a sami boli v minulosti uchádzačmi o azyl, teda z hľadiska kategórie cudzosti boli súčasťou skupiny „oni“.

Er rattert die Fakten herunter: 600 Flüchtlinge sind vor wenigen Wochen nach Billstedt gekommen. Der Stadtteil beheimatet jetzt 2000 Ayslbewerber - mehr als jeder Hamburger Bezirk. "Das ist Wahnsinn", sagt Erkalp und dreht die Sitzheizung seines Wagens hoch. Die Fahrt führt von Mümmelmannsberg ins Zentrum von Billstedt. Im Radio läuft "Happy" von Pharrell Williams. Aber Erkalp ist wütend.
„Selbst die Migranten hier sagen: bloß nicht noch mehr Flüchtlinge. Da reden die Sozis von Integration. Keine Ahnung haben die. Wie, bitte schön, soll das gehen, wenn immer mehr Deutsche wegziehen? Wie soll ich mich integrieren, wenn ich keine deutschen Nachbarn mehr habe?"
Erkalp redet sich in Rage: „Die sagen, ich bringe Kriminalität und Asylbewerber in einen Zusammenhang, aber ich habe nie etwas gegen Asylbewerber gesagt, ich sage lediglich: Es sind zu viele für Billstedt. Punkt."
Mit Asylbewerbern kennt er sich aus - Erkalp war selbst mal einer. 1980 flohen seine Eltern, aramäische Christen, aus der Türkei. David war damals noch ein Junge, sechs Jahre alt. (FOC15/FEB.00054 FOCUS, 07.02.2015, S. 48-52; REPORTAGE)

Opozícia v skupine „my“ je prezentovaná aj negatívnym konaním, ku ktorému patria napr. útoky na utečenecké domovy alebo samotných utečencov. Aktéri však nie sú menovaní, v textoch je použitá väčšinou väzba *es gibt*, činy sú prezentované cez konkrétne čísla alebo neurčité zámená viacerí, mnohí a pod.

K ďalším aktérom v textoch skúmaného podkorpusu patria vedúci predstavitelia politickej scény SRN a politickí predstavitelia iných štátov, resp. vedúce osobnosti iných spoločenských oblastí. Stretnutia kancelárky Angely Merkelovej sa uvádzajú napr. v článku z 03.01.2015 pod nadpisom *Die Einflussreichen.* Okrem opisu činností politických aktérov sa v textoch apeluje aj na zmenu v realizácii ich moci:

„Demokratie ist nicht die Regierungsform für die Bequemen und Fantasielosen. Sie lebt von Kreativität und Courage, der Kraft zur permanenten Selbsterneuerung. 2015 wäre das richtige Jahr, damit zu beginnen“. (FOC15/JAN.00057 FOCUS, 03.01.2015, S. 5; Mehr Fantasie und Courage!)

Politickí aktéri sú zastúpení aj formou citovania ich konkrétnych výrokov. V nasledujúcom texte ide o vyjadrenia šéfa politickej frakcie Európskej ľudovej strany (EPP) v Európskom parlamente a zároveň politika CSU Manfreda Webera k „hospodárskym utečencom“ (nem. *Wirtschaftsflüchtlinge*) a sociálnym dávkam, ktoré v Nemecku poberajú:

Für den Vorsitzenden der EVP-Fraktion im Europäischen Parlament, den CSU-Politiker Manfred Weber, steht fest: "Wir müssen in Deutschland überprüfen, ob wir insbesondere für Wirtschaftsflüchtlinge durch zu hohe Sozialleistungen falsche Anreize setzen." (FOC15/SEP.00276 FOCUS, 19.09.2015, S. 26-27; TITEL)

V nasledujúcom texte nachádzame hodnotenie aktérstva po zjednodušenej vertikálnej línii v celej pyramíde moci. Z hľadiska teórie rečových aktov môžeme teda hovoriť o reprezentatívach spojených s direktívami, keďže text vyjadruje aj normatívne jednanie zamerané na sociálny svet a orientované hodnotou správnosti.

Gute Beispiele einer Willkommenskultur findet man selten bei unseren Staatsmännern oder deutschen Behörden. Es sind vielmehr Lokalpolitiker und einfache Bürger, die mit ehrenamtlicher Hilfe und viel Engagement Flüchtlinge wirklich willkommen heißen. Und wo bleiben die großzügigen Spenden deutscher Milliardäre? (FOC15/MAR.00177 FOCUS, 14.03.2015, S. 81-82; LESERBRIEFE)

V inom type textov sa pristupuje k aktérstvu nielen z hľadiska toho, kto koná, čiže samotných aktérov, ale texty sú podrobnejšie zamerané aj na objekt konania (v textoch označovaní ako utečenci, žiadatelia o azyl...),

zdôraznené sú procesy a okolnosti ich konania. Vo viacerých textoch sú aktérmi Spolková pracovná agentúra (Die Bundesagentur für Arbeit) a Spolkový úrad pre migráciu a utečencov (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) a objektom ich konania sú žiadatelia o azyl (Asylbewerber). Cieľom konania je integrácia kvalifikovaných žiadateľov o azyl na trhu práce. Procesy, ktoré prebiehajú za účelom splnenia tohto cieľa, sú vyučovanie nemčiny a účasť žiadateľov o azyl na nich, uznanie dokladov o ich vzdelaní a samotný proces o udelenie azylu.

Ďalším objektom aktérstva sú prevádzači a pašeráci, ktorí sú vždy z lexikálneho hľadiska uvádzaní s atribútom, napr. *kriminelle Schleuserbanden, professionelle Schleuser*, *Menschenhändler, Menschenschmuggler, vietnamesische und kurdische Zwischenhändler*, *Seelenverkäufer, Netzwerk der Schleuser, Schleuserring, Schleuserbanden* a je im venované pomerne veľké množstvo textov. V úlohe aktérov nevystupujú konkrétne osoby, ale tieto sú zastúpené substantívami so zovšeobecňujúcim lexikálnym významom ako polícia, súdnictvo, úrady, policajní kolegovia a pod.

Allerdings steigen durch die Kontrollen die Schleuser-Festnahmen. Allein Sonntagnacht gingen der Passauer Polizei 30 Menschenhändler ins Netz. Die Justizbehörden schieben Nacht- und Sonntagsdienste und kommen trotzdem nicht mehr hinterher. Teilweise werden die Verdächtigen mit Hubschraubern zu Richtern in ganz Bayern geflogen, um Haftbefehle zu erwirken. Zurzeit sind die bayerischen Gefängnisse mit 750 Schleusern längst überfüllt. (FOC15/SEP.00276 FOCUS, 19.09.2015, S. 26-27; TITEL)

Prevádzači nie sú len objektom aktérstva ale rovnako vystupujú aj v úlohe aktérov, pričom na ich označenie sú použité lexémy *Schleuser, Schmuggler*. V analyzovanom korpuse sme nenašli nové slovné spojenia ako *Facebook smugglers,* ktorých pôvodom je angličtina (slov. *facebookoví prevádzači)* a označujú osoby*,* ktoré cez sociálne siete vedia sprostredkovať celý príchod utečencov, hoci táto ich činnosť je súčasťou textu.

Dôležitými aktérmi s vždy uvádzaným objektom a činnosťou aktérstva sú administratívno-správne jednotky v jednotlivých spolkových krajinách, ktoré sú uvádzané buď substantívami so zovšeobecňujúcim lexikálnym významom, ako to bolo aj v prípade, keď objektom boli prevádzači, alebo sú uvádzané aj vlastné mená ich jednotlivých predstaviteľov. Je tomu tak spravidla najmä v prípadoch, keď autor článku cituje konkrétne výroky daných osôb.

Aktérstvo samotných utečencov je v analyzovanom korpuse podávané takmer vždy sprostredkovane. Čitateľ si teda svoj obraz o utečencoch utvára pod názorovým vplyvom nielen samotných žurnalistov, ale aj politikov,

zástupcov spoločenských, hospodárskych a iných organizácií vládneho, ale aj mimovládneho sektora. Ako ukážku vyberáme text, ktorého strešnou témou je problém nevhodných podmienok v domovoch pre utečencov. Tento text je nasýtený informáciami. Samotní utečenci sú aktérmi dejov. Na začiatku textu je podávaný negatívne konotovaný obraz utečencov-mužov, ktorí znásilňujú a prepadávajú ženy v domovoch. Aj samotný názov článku *Fliehen ist männlich* (slov. *utiecť je mužské*) zdôrazňuje tento neriešený problém. Ďalej sú opísané konkrétne negatívne činy, ktoré sa stali v jednotlivých domovoch pre utečencov, pričom aktéri jednotlivých činov nie sú označení vlastnými menami, ale vystupujú ako príslušníci konkrétnych národností, vierovyznania, resp. štátov, z ktorých pochádzajú.

„Ich hätte nicht gedacht", sagt sie, "dass so etwas im Jahre 2015 in Deutschland möglich ist." Die CDU-Frauenpolitikerin aus Hessen meint die Zustände in einer Asylbewerber-Unterkunft in Gießen. Flüchtlingsfrauen hatten von Vergewaltigungen berichtet. Isser ließ die Sache keine Ruhe. Sie schrieb zusammen mit Vertretern des Paritätischen Wohlfahrtsverbands, von Pro Familia und der Landesarbeitsgemeinschaft Hessischer Frauenbüros einen Brandbrief an die Frauenpolitikerinnen im Landtag. Darin heißt es, viele der Frauen würden nur in Straßenkleidern schlafen und nachts nicht mehr zur Toilette gehen, da es auf den Fluren zu "Überfällen und Vergewaltigungen gekommen ist".
Die Lage in überfüllten Flüchtlingsheimen gerät allmählich außer Kontrolle. Kein Tag vergeht ohne Ausschreitungen. In Leipzig gingen Flüchtlinge mit Latten und Tischbeinen aufeinander los. Im hessischen Calden endete die Meinungsverschiedenheit zwischen Albanern und Pakistanern in einer Massenschlägerei. Im badischen Albbruck wurde ein Algerier bei einem Streit von einem Iraker mit dem Messer niedergestochen und schwer verletzt. In Suhl riss ein Flüchtling Seiten aus dem Koran, woraufhin ihn 20 Mitbewohner angriffen.

V poslednom odseku sú aktéri činov označení zovšeobecňujúcim pomenovaním mladí muži (čo opäť potvrdzuje naše tvrdenia o vytváraní skupinových obrazov), ktorí poškodzujú imidž utečencov. Ďalej autor článku ale dodáva, že väčšina uchádzačov o azyl je veľmi vďačná, že sa dostala do Nemecka. Poslednú vetu článku chápeme ako snahu o verbálne zoslabenie negatívnej konotácie, keďže sa v nej uvádza, že niektorí „mladí muži“ sú ale očividne tak zdrvení bezcieľnym prežívaním v preplnených utečeneckých domovoch, že si frustráciu vybíjajú násilím.

Fast immer sind es junge Männer, die auf diese Weise auffallen und das Image der vielen friedfertigen Flüchtlinge beschädigen. Die meisten Asyl-

bewerber sind heilfroh, dass sie dem Grauen in der Heimat entkommen sind. Und dankbar, in Deutschland zu sein. Einige aber sind offenbar so zermürbt vom ziellosen Dahinleben in überfüllten Wohnheimen, dass sich der Frust in Gewalt entlädt. (FOC15/OKT.00079 FOCUS, 02.10.2015, S. 22-26; Gesamttitel: Fliehen ist männlich)

Na analyzovaný text priamo nadväzujú ďalšie texty, ktoré sú uvádzané pod spoločným titulkom *Fliehen ist männlich*. V týchto textoch podľa teórie T. van Dijka (1998: 2) môžeme hovoriť o prevahe kognitívnej dimenzie diskurzu, čiže znalostí, myšlienok a presvedčení, ktoré sú odovzdávané čitateľom. Zároveň sú používané opodstatnené argumenty, nie falácie. Ak by sme jednotlivých aktérov spojili do racionálnej diskusie, môžeme konštatovať, že ide o konštruktívnu argumentáciu, keďže aktéri odôvodňujú svoje tvrdenia, sú pomerne vecní, rešpektujú spoločné východiská, používajú vierohodné, opodstatnené a logicky platné argumenty, vyjadrujú sa jasne, resp. žurnalistami sprostredkovaná formulácia je jasná a zrozumiteľná a podávaná informácia pôsobí ako overená a dôveryhodná. Autori článkov si skôr udržujú odstup od sprostredkovaných informácií.

Nevhodné správanie radikálnych moslimov voči sýrskym kresťanom, resp. utečencom, ktorí konvertovali na kresťanstvo, sú predmetom napr. následnej explanácie:

„Das Verlassen des Islam gilt als Abfallen vom wahren Glauben und damit als Todsünde", sagt Klingberg. "Damit sind viele Muslime in Syrien, im Irak, Afghanistan oder Pakisten aufgewachsen. Solche Einstellungen ändern sich nicht von allein, bloß weil sie jetzt hier leben."

Pred falošnou toleranciou k iným vierovyznaniam zo strany Nemecka varuje nemecko-egyptský politológ Hamed Abdel-Samad (apelatívum z hľadiska rečových aktov):

„Den Flüchtlingen müsse schon bei ihrer Ankunft klargemacht werden, wie eine offene Gesellschaft funktioniere. Auf keinen Fall dürfte Deutschland "im Namen der kulturellen Bereicherung Bräuche zulassen, die jede Form des Zusammenlebens stören".

Záver

V predloženom príspevku sa autorky zamerali na priblíženie migračného diskurz z pozície aktérstva. Z hľadiska označovania a prisudzovania aktérstva sú utečenci zobrazovaní skôr ako jeho objekt. Jednotliví aktéri v analyzovaných textoch sú potom charakterizovaní typom aktérstva k objektu, čiže utečencom a migrantom a priamo, resp. nepriamo vyjadrujú svoj postoj k rôznym obrazom utečencov, čo tiež možno považovať za určitý druh verbálnej a mentálnej stereotypizácie.

Literatúra

ANDROVIČOVÁ, J. (2015): Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu. Securitization of migrants in Slovakia – discourse analysis. In: *Sociológia,* roč. 47, č. 4 (2015), s. 319-339.

COSMAS II. 2017. Version 2.2.1. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache (IDS), <https://cosmas2.ids-mannheim.de/cosmas2-web> [27.05.2019]

DIJK, T. A. (1987): *Communicating Racism: Ethnic Prejudice in Thought and Talk.* London: Sage Publications.

DIJK, T. A. (1998): *Ideology: A multidisciplinary approach.* London: Sage Publications.

DOBRÍK, Z. (2018): *Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii*. Banská Bystrica: Belianum.

DOLNÍK, J. a kol. (2015): *Cudzosť – jazyk – spoločnosť.* Bratislava: IRIS.

HOLUBOVÁ, M.; ROŠTEKOVÁ, M. (2014): Slovakia and Arab countries: yesterday and today. In: *Politické vedy*, roč. 17, č. 2 (2014), s. 28-51.

LAUKOVÁ, J.; MOLNÁROVÁ, E. (2018): *Jazykový obraz migrácie v nemeckom masmediálnom diskurze*. Banská Bystrica: Belianum.

LENČ, M. (2019): Transformácia nemeckej politickej scény a reflexia parlamentných volieb v roku 2017. In: *Politické vedy,* roč. 22, č. 1 (2019), s. 178-204.

LÜSEBRINK, H.-J. (2016): *Interkulturelle Kommunikation. Interaktion, Fremdwahrnehmung, Kulturtransfer.* Stuttgart: Metzler.

ROUET, G.; ROŠTEKOVÁ, M. (2013): *Regards croisés sur la Slovaquie contemporaine*. Banská Bystrica: UMB.

SPITZMÜLLER, J.; WARNKE, I. (2011): *Diskurslinguistik: eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse.* Berlin: Walter de Gruyter.

ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. (2018). The Issue of Asylum Policy and Law in the German Speaking Countries and in Slovakia. In: *Politické vedy,* roč. 21, č. 4 (2018), s. 178-204.

VAŠEČKA, M. (2009): *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike.* Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.

Kontakt:

Mgr. Jana Lauková, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of German Studies
Faculty of Philosophy
Matej Bel University
Banská Bystrica

Email Address: jana.laukova@umb.sk

PhDr. Eva Molnárová, PhD.

Katedra germanistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of German Studies
Faculty of Philosophy
Matej Bel University
Banská Bystrica

Email Address: eva.molnarova@umb.sk

Politický diskurz o medzinárodnej migrácii v Čechách a na Slovensku[1]

Ján Liďák

Abstract

Political Discourse on International Migration in the Czech Republic and Slovakia. *The issue of international population migration, the movement of people from one continent to another, is one of the most discussed phenomena of the current political discourse in the Czech Republic and Slovakia. Its characteristics and contexts are of interest to the public space. This paper deals with the political discourse on migration in this environment. The article deals with question who creates this discourse and what its essence is*.

Kľúčové slová: diskurz, migrácia, Česká republika, Slovensko, strany.
Key words: diskurs, migration, Czech Republic, Slovakia, parties.

Úvod

Medzinárodná migrácia v tom najzakladanejšom ponímaní je vnímaná predovšetkým ako pohyb pracovnej sily. Z tohto uhla pohľadu sa jedná najmä o ekonomický jav, respektíve problém a preto je ekonomika v popredí jej politického hodnotenia (Palát 2013, 2014). Z pohľadu štatistík a ekonomických hodnotení sú veci pomerne jasné. Tento fenomén sa ale v súčasnosti stáva predmetom politického diskurzu a ostrej výmeny názorov v radoch politických elít a je veľmi kriticky vnímaný verejnou mienkou. Predmetom nášho záujmu je prebiehajúca diskusia a opatrenia prijímané v oboch štátoch v oblasti pracovnej migrácie a získavania pracovnej sily. V tejto súvislosti môžeme s plnou vážnosťou konštatovať, že v Európe začína prebiehať zápas o získanie lacnej pracovnej sily.

[1] Táto publikácia je výstupom vedeckovýskumného projektu ARC – Vysokej školy politických a společenských věd Kutná Hora a Vysokej školy ekonómie a manažmentu verejnej správy Bratislava „Medzinárodná migrácia – multidimenzionálny problém súčasnej spoločnosti."

Cieľom tohto príspevku je vysvetliť okolnosti formovania politického diskurzu v Českej republike a na Slovensku. Vychádzame z presvedčenia, že Česká republika má na rozdiel od Slovenska dlhšiu migračnú tradíciu a počet cudzincov je v Čechách neporovnateľne vyšší, od roku ale predsa len pozorujeme určité spoločné črty politického diskurzu v oboch krajinách. V tomto diskurze aktuálne prevažujú v prvom rade negatívne konotácie spojené s aktérmi medzinárodnej migrácie, a to bez ohľadu na dôvody, prečo migranti krajinu pôvodu opúšťajú.

Politické aspekty o medzinárodnej migrácii v Čechách a na Slovensku

V Českej republike a na Slovensku sú zavedené kvóty a zamestnávatelia sa bežne sťažujú na obrovský nepomer medzi ich dopytom po pracovných silách a počtami pracovníkov, ktoré im vláda ročne povoľuje, respektíve prideľuje. V októbri 2018 Hospodárska komora Českej republiky upozornila vládu ČR na to, že firmám bude v polovici roka 2019 chýbať až 500 tisíc pracovníkov, čo poškodí celú ekonomiku a rast HDP. Predseda Hospodárskej komory V. Dlouhý upozornil, že trh práce sa nachádza v situácii, ktorá v histórii Českej republiky nemá obdobu. Firmy sa ocitli v začarovanom kruhu, kde na jednej strane nemajú dostatok pracovníkov a napriek tomu, že sa snažia o zefektívnenie výroby novými technológiami, dodacie lehoty strojov sa predlžujú, pretože na druhej strane nemá kto vyrábať. Prognóza uvádza fakt, že okrem iných problémov s pracovnou silou, najväčším konkurentom v západnej časti krajiny pri odčerpávaní pracovníkov tuzemskému sektoru predstavuje Nemecko, ktoré sa v súčasnosti potyká s rekordným počtom voľných pracovných miest (novinky.cz 2019). Problém je možné riešiť tak, že vláda zdvojnásobí na 40 tisíc ročnú kvótu pracovníkov prijímaných z Ukrajiny (Novinky.cz 2018).

Obdobný problém rieši aj Slovenská republika. Hroziace ekonomické straty nútia vládu a zamestnávateľov otvoriť domáci pracovný trh pracovnej sile zo zahraničia (Štefančík, Lenč 2012). Aktuálne domáce firmy na Slovensku nedokážu obsadiť viac ako 83 tisíc pracovných miest. Medzi nedostatkové profesie možno zaradiť nielen vysokokvalifikovaných pracovníkov, t. j. lekárov, zdravotné sestry, IT pracovníkov, ešte väčší problém predstavuje nízko kvalifikovaná pracovná sila – obrábači kovov, frézari, šoféri, šoféri vysokozdvižných vozíkov, operátori výroby. Z tretích krajín o prácu na Slovensku prejavujú najväčší záujem Srbi, Ukrajinci, Bulhari, Rumuni, najnovšie aj Mexičania a tradične Vietnamci. Najviac chýba pracovná sila na Slovensku v automobilovom priemysle, kde dlhodobo potrebujú obsadiť až 14 tisíc voľných pracovných miest (Toma 2018: 9). Zdá sa, že k zásadnému

zvratu na pracovnom trhu nedôjde a dopyt po pracovnej sile bude neustále rásť. Odhady hovoria, že v najbližších piatich rokoch by počet imigrantov mohol na Slovensku dosiahnuť až štvrť milióna. Zamestnávatelia argumentujú, že ide o dočasný jav. Upozorňujeme, že sa začína, zatiaľ v malom, prejavovať tendencia usadzovania pracovnej sily v prijímajúcich krajinách, t. j. v Čechách a na Slovensku. Pre firmy nie je výhodný kontrakt na dva, respektíve tri roky. Náklady na zaučenie a kvalifikáciu pracovnej sily sú vysoké. Výhodnejšie bude predlžovanie pobytu, ale s tým bude súvisieť aj príchod manželky a deti a následne usadenie rodiny tak, ako sa to v niektorých častiach Slovenska už deje. R. Štefančík uvádza, že sa tak dostávame do situácie, ktorú riešili štáty s takzvaným exkluzívnym prístupom v integračnej politike. Inak vyjadrené, sme odsúdení opakovať ich chyby (Štefančík 2018: 66).

Rovnakú tendenciu v posledných rokoch zaznamenávame aj v Českej republike, kde narastá počet imigrujúcich Ukrajincov a Rusov (Cenker 2016). Títo neprichádzajú do Českej republiky kvôli krátkodobému zárobku, ale mienia sa tu usadiť natrvalo. Autor M. Zvěřina upozorňuje na zvyšujúci sa počet rodinne usadených ruských imigrantov koncentrujúcich sa v Prahe a tvrdí, že je to len otázka času, kedy sa môže vytvoriť v Prahe kompaktná ruská štvrť. Developerské firmy uvádzajú, že značná časť ruských investorov kupuje niekoľko bytov v novostavbe v predpredaji priamo od developera. Výnimkou nie sú prípady, kedy kúpia aj desať bytov naraz. Už dnes sú vyhľadávané lokality ako Zličín, Stodůlky, Letňany alebo Vršovice. V okolí potom vyrastajú aj obchody a ďalšie služby, ktoré sú tejto cieľovej skupine uspôsobené (Menzelová 2018: 1-3). V tejto súvislosti M. Zvěřina upozorňuje na problém tureckej menšiny v Nemecku, kde je turecká menšina oveľa lojálnejšia k tureckému vodcovi a jeho hodnotám, než k demokracii a k štátu, ktorý im zaistil nebývalý blahobyt, bezpečnosť, vzdelanie a demokratické slobody (Zvěřina 2018: 10). Aký bude ďalší vývoj je ťažké predpokladať, rovnaký civilizačný okruh nemusí vyvolávať pocit ohrozenia. Zostáva ale faktom, že každý usadený, ale aj dočasný imigrant z akejkoľvek vyspelej, alebo zaostalej oblasti si so sebou prinesie svoje zvyky, tradície i hodnoty a napríklad aj spôsoby riešenia konfliktov. Je teda v podstate jasné, že problémy trhu práce, obavy z mzdového poklesu i kultúrnu inakosť určite využijú politické strany na získavanie nového voličského potenciálu aj v podmienkach Českej a Slovenskej republiky.

Vo všeobecnosti verejná mienka, občania i politické elity na európskom kontinente a teda aj v Čechách a na Slovensku sú antiimigračne naladené. Každá zmienka o migrácii a zamestnávaní zahraničných pracovníkov vyvoláva negatívne emócie. Na Slovensku je tendencia vnímať prisťahovalcov cez prizmu negatívnych určení, pričom negatívne postoje verejnosti vo

vzťahu k prisťahovalcom, stagnujú, alebo sa mierne zhoršujú. Ide predovšetkým o pretrvávanie stereotypov, že prisťahovalci berú prácu ľuďom, ktorí sa narodili na Slovensku, že rozširujú choroby, prípadne, že prispievajú k rastu kriminality. Dovolíme si uviesť, že aj predseda Českomoravskej konfederácie odborových zväzov J. Středula vo svojich vystúpeniach uvádza, že príchod migrantov a zahraničných pracovníkov prináša rizika zvýšenia kriminality a rozvoja obchodu s chudobou v oblasti bývania (Petříček chce přivést 2019).

V tejto súvislosti si dovolíme niekoľko poznámok ako prebieha politický diskurz na najnižšej, teda miestnej úrovni. Predstavitelia verejnej správy sú a budú nútení reagovať na vzniknuté situácie a prijímať adekvátne rozhodnutia – riešiť dôsledky imigrácie, adaptáciu imigrantov i občianske spolunažívanie. Kľúčovú úlohu pri riešení konkrétnych problémov a pri integrácii na miestnej úrovni zohrávajú samosprávne kraje, mestá a obce. Môžu byť postavení pred rozhodnutia, ktoré budú súvisieť s nárastom kriminality, riešenie priestupkov, povoľovanie demonštrácii, zahaľovanie dievčat v školách a iných problémov. Je symptomatické, že v médiách sa postupne objavujú správy o migrantoch v industriálnych zónach západného Slovenska, čo už teraz, kedy je ich počet v podstate zanedbateľný, vyvoláva negatívne emócie v radoch istej časti slovenskej verejnosti. V súčasnosti môže byť prijímanie migrantov a teda aj zahraničnej pracovnej sily problematické o čom svedčia fakty, ktoré sa vyskytli v niekoľkých mestách, ktoré na svojom území museli tieto problémy riešiť. Máme na mysli referendum v Gabčíkove z roku 2015 a tiež opatrenia súvisiace so zahraničnou pracovnou silou a verejným poriadkom v meste Sereď. V tomto meste vyjadrujú svoju nespokojnosť občania, ktorí sa postavili proti vybudovaniu ubytovní pre zahraničných robotníkov v areáli bývalej niklovky. Rovnaké problémy zaznamenávame aj v iných mestách Slovenska ako Trnava, Galanta, Nitra, Považská Bystrica.

Obdobne problémy riešia v industriálnej zóne v Českej republike v meste Plzeň (Novinky.cz. 2018). V posledných rokoch zažívajú nápor zahraničných pracovníkov Pardubice. Radnica pred niekoľkými mesiacmi nedovolila tchajwanskej spoločnosti Foxconn prijať ďalších 300 pracovníkov z Mongolska. Od mája 2019 na stovky pracovníkov z Rumunska, Bulharska a z Ukrajiny by mali dohliadať spolu s českými aj policajti z ich domovských krajín. Policajti z cudziny by sa podľa Polície ČR mali objaviť aj v Plzni a v Mladej Boleslavi. Takáto prax už funguje v prípade poľských pracovníkov v Kvasinách na Rychnovsku.

V súvislosti s uvedenými faktami sa ukazuje, že chýba aktívny prístup, aktívna politika ako všeobecný trend na úrovní krajov a obcí. Problémy sa riešia až v okamžiku, kedy ich nie je možné obísť, keď hrozí riziko sociál-

neho konfliktu. Kompetentní sa cítia byť bezmocní, chýbajú informácie a vedomosti o probléme, nie sú pripravení na ich riešenie a skôr očakávajú akési rady od špecialistov, ktorí by mali ich konanie správnym spôsobom usmerniť. Pri skúmaní a osobných kontaktoch sa stretávame s tým, že predstavitelia samospráv tvrdia, že o problematike imigrácie pracovnej sily nič nevedia, že ich doposiaľ nijakým spôsobom neoslovila a nie sú kompetentní riešiť uvedené problémy. Pretrváva presvedčenie, že Slovenská republika predstavuje iba tranzitívnu trajektóriu, kde sa síce migranti objavujú, ale pokračujú na svojej ceste ďalej do krajín západnej Európy a nakoniec, že prijímanie pracovnej sily zo zahraničia predstavuje iba dočasný problém, ktorému nie je potrebné venovať nijakú mimoriadnu pozornosť. Dôvodov môže byť viacero, ale jedná sa predovšetkým o obavy primátorov miest a starostov obcí, že by mohli čeliť pokusom vyvolať referendá o ich odvolaní z dôvodu, že na území ich obce plánujú vytvoriť utečenecké tábory, respektíve usadiť komunity zahraničných pracovníkov. Občanom sú podsúvané rôzne populistické vyjadrenia a tézy, s ktorými sú konfrontovaní aj poslanci mestských a obecných zastupiteľstiev. Výsledkom je to, že sa obávajú straty popularity a túto problematiku neotvárajú, nediskutujú, respektíve sa k nej len všeobecne a neochotne vyjadrujú (EMN 2017). Pre aktérov verejnej správy je problémom to, že musia dodržiavať zákony a vyhlášky, nemôžu konať viac a pritom musia ale reagovať na verejnú mienku a senzitivitu riešených problémov (Čermáková, Janků, Kliment, Linhartová 2016: 142). V Českej a v Slovenskej republike neexistuje súbor návodov a pravidiel ako vzniknuté problémy riešiť, respektíve ako týmto problémom predchádzať. Znalosti a vedomosti o predmetnej problematike sú skôr intuitívne a opierajú sa o analógie zo západnej Európy (Štefančík 2010). Zatiaľ chýba vlastná skúsenosť. Objavuje sa skôr neistota ako s danou problematikou pracovať a aké postoje v konkrétnych situáciách zaujať. Vo všeobecnosti sa začína objavovať rozpor a napätie medzi verejnými vyhláseniami a osobnými, súkromnými názormi. Ak by sme chceli charakterizovať situáciu na Slovensku, ale platí to aj pre Českú republiku, môžeme povedať, že tu existuje nízka dôvera ľudí voči sebe, voči inštitúciám, nedôvera k autoritám, narastá sociálne napätie a extrémizmus. Zároveň poznamenávame, že práve mestá a obce majú obrovský význam a vplyv na formovanie verejnej mienky, na búranie predsudkov a stereotypov a pozitívne usmerňovanie politického diskurzu, ale aj uvažovanie o tejto problematike.

Záver

V praxi sa ukazuje, že medzinárodná migrácia presahuje ekonomický rozmer a je v skutočnosti predovšetkým problém sociálny a politický so všetkými konzekvenciami tohto zložitého fenoménu. Postupne dochádza k zrážke imigrantských a utečeneckých nádejí s politickou a sociálnou realitou. Kapacita a ochota akceptovať migrantov a utečencov sú dve odlišné kategórie. Dovolíme si tvrdiť, že všeobecne v celej Európe existuje názor, že správne nastavený a orientovaný rámec imigračnej politiky môže pomôcť vyriešiť, alebo aspoň zmierniť problémy spojené s demografickým vývojom a pracovnou silou v Európe.

Migrácia a problémy multietnických spoločností sú dnes javom, ktorý zásadným spôsobom ovplyvňuje politické dianie v európskych krajinách (Collier 2017). Problémy, ktoré sú s týmto globálnym javom spojené v podmienkach Európy a teda aj v podmienkach Českej a Slovenskej republiky ukazujú, že isté obmedzenia v oblasti medzinárodnej migrácie sú potrebné, treba zabrániť jej narastaniu, účelom ale nie je a nemôže byť ju úplne zastaviť.

V kontexte konferencie o jazyku a politike je potrebné zdôrazniť, že téma medzinárodnej migrácie má priamu súvislosti so skúmaním politického diskuzu. V rámci jeho výskumu je na mieste otázka, kto tento diskurz tvorí, ako sa do neho zapájajú jednotliví politickí aktéri, akým spôsobom oni vnímajú aktérov medzinárodnej migrácie. V podmienkach Slovenska sa totiž ukázalo, že na diskusiu o medzinárodnej migrácii, prípadne o jednotlivých typoch migračnej politiky (prisťahovaleckej, azylovej a integračnej) neboli politické elity ani verejnosť dostatočne pripravení. Téma medzinárodnej migrácie sa do verejnej diskusie dostala až bezprostredne pred parlamentnými voľbami 2015 a niesla sa prevažne v negatívnom duchu.

Použitá literatúra

BERGER, P.; LUCKMANN,T. (2001): *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění,* Praha: CDK.

CENKER, M. (2016): *Koľko utečencov do Európy prišlo, kto ich lákal a kam ísť nechcú.* In: *Denník N*, <http://iir.cz/article/ko-ko-utecencov do-europy-prislo-kto-ich-lakal-a-kam-ist-nechcu> [26. 8. 2019].

COLLIER, P. (2017): *Exodus – Jak migrace mění náš svět*. Praha: Nakladatelství Libri.

ČERMÁKOVÁ, E.; JANKŮ, T.; KLIMENT, P.; LINHARTOVÁ, L. (2016): Konceptualizace islámu a muslimů: Islám a moslimové v per-

spektivě expertů. In: TOPINKA, D. (ed.): *Muslimové v Česku. Etablování muslimů a islámu na veřejnosti*. Praha: Barrister & Principal, s. 93-123.

EMN (2017): *EMN organizovala konferenciu o úlohe samospráv v integrácii utečencov*, [https://emn.sk/sk/aktivity-emn/stretnutia-a-konferencie/279-emn-organizovala-konferenciu-o-ulohe-samosprav> [26. 8. 2019].

NOVINKY.CZ (2018): Lidi nejsou a nebudou. In: *novinky.cz*, https://www.novinky.cz/hledej?w=Lidi+nejsou+a+nebudou.+Firmy+pot%C5%99ebuj%C3%AD+na+pul+mili%C3%B3nu&isPhrase=1&section=1&excludeWords=&dateFrom=&dateTo=> [26. 8. 2019].

MENZELOVÁ, K. (2018): Rusů v Česku přibývá. Přijíždí střední třída. In: *Lidové noviny*, 1. 12. 2018, [https://www.lidovky.cz/domov/rusu-v-cesku-pribyva-prijizdi-stredni-trida-chteji-se-u-nas-usadit-natrvalo.-A181202_194413_ln_noviny_ele> [26. 8. 2019].

PALÁT, M. (2013): *Ekonomické aspekty mezinárodní migrace: Teórie a praxe v Evropské únii*. Ostrava: KEY Publishing,

PALÁT, M. (2014): *Determinanty vzniku migrace a statistiky cudzinců v Evropské unii.* Ostrava: KEY Publishing.

DENNÍK REFERENDUM (2019): Petříček chce přivést tisíce dalších pracovníků z Ukrajiny. In: *Dennik Referendum*, 16. 1. 2019, http://denikreferendum.cz/clanek/28957-petricek-chce-privest> [26. 8. 2019].

NOVINKY.CZ (2019): Potřebujeme 260 000 imigrantů ročně, hlásí Němci. In: *novinky.cz,* [https://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/497524-potrebujeme-260-000-imigrantu-rocne-hlasi nemci.html> [26. 8. 2019].

ŠTEFANČÍK, R. (2010): Medzinárodná migrácia a jej dopady na migračnú politiku vo Švajčiarsku. In: *Medzinárodné vzťahy*, roč. VIII., No. 2, s. 101-114

ŠTEFANČÍK, R.; LENČ, J. (2012): *Mladí migranti v slovenskej spoločnosti. Medzinárodná migrácia, moslimovia, štát a verejná mienka*. Brno: Tribun EU.

ŠTEFANĆÍK, R. (2018): My a „oni" pod jednou strechou: Vplyv medzinárodnej migrácie na vývoj občianskej spoločnosti. In: DOBIAŠ, D.; EŠTOK, G.; DOBIAŠOVÁ, S. (eds.): *Občianska spoločnosť. Kam kráčaš demokracia.* Košice: UPJŠ, s. 65-75.

TOMA, B. (2018): Cudzinci získajú pracovné povolenie už za 30 dní. In: *Pravda*, 12.10.2018, [https://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/4876-96-cudzinci-ziskaju-pracovne-povolenie-uz-za-30-dni/> [26. 8. 2019].

ZVĚŘINA, M. (2018): Jsou tu už dávno. In: *Lidové noviny*, 1.12.2018, [https://www.lidovky.cz/nazory/zverina-jsou-tu-uz-davno-nasemu-statu-

chybi-politika-vuci-mensinam.A181130_222719_ln_nazory_form> [26. 8. 2019].

Kontakt:

prof. PhDr. Ján Liďák, CSc.

Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd, s.r.o.
Kutná Hora
Česká republika
Email Address: lidak@vspsv.cz

Academia Rerum Civilium
Kutná Hora
Czech Republic

Analýza sentimentu a postojov voči migrácii a migrantom v rámci Facebook postov vybraných slovenských denníkov

Iveta Balážiová – Oľga Púchovská – Edita Štrbová

Abstract

Analysis of Sentiment and Attitudes toward Migration and Migrants within Facebook Posts by Selected Slovak Periodicals. *The presented study deals with the analysis of sentiment and attitudes polarity toward migration and migrants within posts and article headlines published on the official Facebook profiles of most read mainstream and tabloid Slovak periodicals in 2018. The prevailing polarity of sentiment within posts in both media types is negative, and even more intensive within article headlines. The implicit or explicit attitudes toward migration and migrants were causally associated with the origin of the interested subject, respectively the framing of news on international, national domestic and national foreign level. Overall the presented rejective attitude was more intensive in the mainstream media and the acceptance attitude more intensive in the tabloid media.*

Kľúčové slová: postoje, Facebook posty a názvy článkov, migrácia a migranti, analýza sentimentu, slovenské denníky.
Keywords: attitudes, Facebook posts and article headlines, migration and migrants, sentiment analysis, Slovak periodicals.

Úvod

Hoci migrácia nepredstavuje nový fenomén, jedná sa o jav, ktorý má zásadný vplyv na aktuálny stav svetových spoločností, Európu nevynímajúc. Médiá sa stali pre občanov primárnym zdrojom informácií o téme migrácie (Danilova 2014), pričom mediálne prezentované obsahy zabezpečujú nielen transfer informačných významov a posolstiev, ale zásadne vplývajú aj na formovanie názorov a postojov recipientov i širšej verejnosti, najmä pokiaľ ide o vzdialené témy, akou je migračná kríza. V nadväznosti na vyššie uvedené, ako aj na aktuálne riešený výskumný projekt VEGA 1/0192/18: "Formovanie postojov generácie Y v geografickom priestore V4 k problematike migrantov prostredníctvom digitálnej komunikácie na sociálnych

sieťach", sme uskutočnili analýzu mediálneho diskurzu témy migrácie vo Facebook-postoch vybraných slovenských bulvárnych a mienkotvorných denníkov v roku 2018. Výsledky analýzy poukázali na prítomnosť diskurzov označených ako manažment migrácie, bezpečnostné riziko, národné otázky a humanitárna problematika. Manažment migrácie ako dominantný diskurz bol mediálne rámcovaný s ohľadom na politické riešenia, dôsledky, spoluprácu a migračné kvóty. Skúmané denníky v značnej miere prezentovali otázky migrácie aj ako bezpečnostné riziko, spájajúc migrantov s hrozbou, kriminalitou, násilím, vzburou, špionážou, väzením, deportáciou či zločinom. Významný podiel mediálneho diskurzu prislúchal aj národným otázkam, s rámcami akými sú strach z migrantov, odmietanie zo strany domáceho obyvateľstva, nárast migrantov v danej krajine, ochrana hraníc a i. Napokon, diskurz humanitárnej problematiky bol mediálne rámcovaný na pozadí tém nebezpečenstva, prekážok či úmrtí migrantov počas migrácie, násilia a tvrdého zaobchádzania s nimi, ako aj potreby pomoci a spolupatričnosti k nim (Štrbová, Púchovská, Balážiová 2019).

Médiami predkladané diskurzy zohrávajú kľúčovú úlohu pri tvorbe implicitných postojov k migrantom u verejnosti (Spálová, Szabo 2018). Médiá vytváraním nálepiek (angl. *labels*) potenciálne vplývajú na postoje recipientov (Lee, Nerghes 2018). Proces nálepkovania vymedzuje Klapko (2016) ako priraďovanie špecifických vlastností subjektu patriacemu k určitej sociálnej skupine, resp. národnej či etnickej jednotke, spájanej a charakterizovanej na základe týchto aspektov, čím sa uskutočňuje vymedzenie a súčasné zarámcovanie identity nám vlastnej skupiny ("my") a identity okolitých skupín ("oni"). Identifikácia nálepkovania sa stala predmetom kategorizačnej analýzy ako jednej z variant diskurzívneho prístupu. Lee a Nerghes (2018) identifikujú ako najvýznamnejšie a politikmi, médiami a online svetom najviac používané "nálepky" práve frázy "európska migračná kríza" a "európska utečenecká kríza". V tejto súvislosti zdôrazňujú, že prideľovanie jednotlivých nálepiek médiami pre rôzne frázy, ako napr. migrant, migračná kríza, utečenec, prisťahovalec a i., je otázkou rámcovania. V odbornej literatúre sa stretávame s termínom *framing labels* (Knoll, Redlawsk, Sanborn 2011). Rámec poníma Hooper (2014) ako výsledok žurnalistickej praxe založenej na zafixovanom predpoklade o spôsobe riešenia otázky. Allen, Blinder a McNeil (2018) uvádzajú, že mediálne rámce ovplyvňujú spôsob myslenia ľudí o migrácii, čo odkazuje na dôležitosť analýzy týchto tém.

Tzv. framing labels charakterizujúce migrantov, utečencov i migračnú krízu ako takú, sú spájané s určitými pocitmi, resp. sentimentom (Lee, Nerghes 2018), ktorý je definovaný ako „emocionálne akcentovaný postoj" (Boroš 2001: 16) alebo ako náklonnosť resp. odpor v rámci určitej diskusie

(Ministr, Ráček, Fiala 2011). Polarita sentimentu mediálnej správy má byť odrazom emocionálneho náboja mediálneho textu.

Ako uvádzajú Sekulová a Hlinčíková (2014, s. 38) *"integrácia migrantov a utečencov v prijímajúcej krajine predstavuje dlhodobý sociálny proces, ktorý je do značnej miery ovplyvnený existujúcimi politikami."* Významný vplyv inštitucionálneho a spoločenského kontextu je v dnešnom multimediálnom svete tvorený najmä atmosférou a komunikáciou v online prostredí (sociálne médiá ako také, sociálne siete, fóra, blogy atď.). Sociálne médiá dávajú hlas ľudu, ponúkajú priestor vyjadriť svoj názor každému, kto má záujem a potrebné vybavenie. V dôsledku toho sa sociálne siete stávajú priestorom boja, bojkotu či podpory migrácie, diskusie, polemiky, riešenia, ale aj vzniku konfliktov v otázke migrácie, resp. utečeneckej krízy. Sociálne médiá, resp. užívateľmi prezentovaný obsah (angl. *UGC*) nám ponúka jedinečnú možnosť identifikácie postojov, percepcie a reakcií na otázky späté s danou problematikou. Predkladaná štúdia sa tak orientuje na aplikáciu analýzy sentimentu ako jednej z elementárnych metód analýzy používateľov sociálnych médií v digitálnom prostredí. Podľa Chatterjee a Krystyanczuk (2017, s. 112) táto analýza zahŕňa klasifikáciu komentárov a názorov obsiahnutých v texte do kategórií pozitívny, negatívny a neutrálny, pričom základom je identifikácia myslenia ľudí o analyzovanej téme, čo odráža aj alternatívny názov tzv. *"opinion mining"*.

Štúdia užívateľských komentárov a reakcií k téme migrácie potvrdila signifikantnú prítomnosť negatívneho sentimentu (Lee, Nerghes 2018). Užívatelia teda majú skôr negatívny postoj voči cudzincom, vyjadrujúc určitý stupeň obavy a antipatie voči migrantom. Podobne Allen, Blinder a McNeil (2017) uvádzajú, že v mediálnych správach šírených po celom svete dominuje v téme migrácie negatívny sentiment, vrátane mediálneho obsahu z krajín ako je Austrália, Kanada, Holandsko, Nórsko, Dánsko, Nemecko, Švajčiarsko a Spojené kráľovstvo. Sentiment prezentovaný v správach i sprievodných postoch na sociálnych sieťach vybraných slovenských denníkov vnímame ako významný najmä z hľadiska potenciálneho vplyvu na plnohodnotnú integráciu "utečencov", "migrantov" či cudzincov do našej spoločnosti. Sociálnu integráciu ponímajú Rákoczyová a Pořízková (2009) ako sociálne kontakty a väzby na väčšinovú spoločnosť, a to rôzneho charakteru, kvality a frekvencie.

Otázka migrácie sa stala predmetom vedeckého záujmu mnohých slovenských akademikov. Žúborová a Borárosová (2016), ktoré sa venovali problematike migrácie v kontexte politického diskurzu, identifikovali v jednotlivých výrokoch politikov prevažne negatívny sentiment. Podobne Spálová a Szabo (2018) analyzovali sociálne reprezentácie vzťahu politických lídrov Slovenskej Republiky (prezident Andrej Kiska, premiér Róbert Fico,

predseda parlamentu Andrej Danko) k politickej téme bezpečnosti a migrácie v kontexte EÚ. Sémantické mapy u adolescentov reflektovali signifikantne negatívne asociácie s politickými elitami SR, s výnimkou Andreja Kisku, a s krajinami EÚ – Slovenskom, Českom a Nemeckom, s výnimkou Francúzska. Rovnako negatívne vnímanie imigrantov prichádzajúcich na Slovensko z krajín mimo EÚ identifikovali aj Mesežnikov a Bútorová (2018). Výsledky ich výskumu poukazujú na to, že až 54 percent Slovákov pokladá migrantov skôr za problém, než príležitosť pre krajinu, pričom až 69 percent opýtaných ich vníma ako hrozbu pre blahobyt krajiny.

Negatívne rámcovanie migrantov médiami spolu s negatívnou polaritou sentimentu mediálnych správ môže viesť k vážnym problémom percepcie migrantov a utečencov recipientmi mediálnych správ (Lee, Nerghes 2018), a vyvolať tak v recipientoch negatívne reakcie (Žúborová, Borárosová 2016), nakoľko prezentované posolstvá a spôsob ich podania sa prenášajú do vedomia čitateľov mediálneho obsahu (Danilova 2014). Takto vytvorený negatívny postoj verejnosti voči migrácii a migrujúcim subjektom následne nepriaznivo vplýva na ich integráciu do hostiteľskej krajiny (Hlinčíková a kol. 2014). Výsledkom mediálneho rámcovania prezentovanej skutočnosti, resp. výsledkom používania framing labels, a s tým súvisiacim procesom prideľovania identity, je totiž konštrukcia mediálnej reality (Jirák, Köpplová 2009), ktorá implicitne alebo explicitne reflektuje postoje denníka k problematike migrácie.

Výskumný problém a metóda

Vychádzajúc z vyššie uvedených zistení sme formulovali vlastný výskumný problém, ktorým je *identifikovanie polarity sentimentu a postojov (implicitných alebo explicitných) vyjadrených v rámci postov a titulkov článkov na tému migranti a migrácia, zverejnených na oficiálnych profiloch vybraných mienkotvorných a bulvárnych denníkov, v rámci sociálnej siete Facebook v roku 2018*. Pre vyriešenie tohto problému je potrebné zodpovedanie nasledovných výskumných otázok:

VO1: Aké sentimenty sú prezentované v texte postov a názvov článkov? Sú navzájom konzistentné?

VO2: Aké postoje prezentujú zainteresované subjekty v postoch a názvoch článkov voči migrácii a migrantom?

VO3: Aký je pôvod zainteresovaných subjektov prezentujúcich dané postoje v postoch a názvoch článkov?

Pre riešenie výskumného problému a zodpovedanie výskumných otázok sme si zvolili kvalitatívno-kvantitatívny metodologický prístup. Využili sme

metódu obsahovej analýzy (vrátane analýzy sentimentu). Obsahová analýza predstavuje osobitnú výskumnú metódu určenú na analýzu textových dokumentov, pomocou ktorej sme bližšie charakterizovali analyzovaný obsah kvantitatívnym vyjadrením frekvencie a početnosti jednotiek (postov a názvov článkov v rámci interného redakčného textu denníkov alebo žurnalistických interpretácií v komentároch), ako aj kvalitatívnej analýzy a interpretácie zvoleného výskumného materiálu. Kritériom výberu sledovaných jednotiek bol výskyt kľúčových slov "migrácia", "migranti", "migračný", "utečenci", "utečenecký" a z nich odvodené výrazy. Sledovali sme nasledovné analytické kategórie a podkategórie:

- Polarita sentimentu v texte postov a názvov článkov (pozitívna, neutrálna, negatívna),
- Polarita postojov zainteresovaných subjektov voči migrácii a migrantom a/alebo utečencom (prijatie, neutrálny postoj, odmietnutie),
- Pôvod zainteresovaných subjektov (medzinárodný, národný – domáci a národný - zahraničný).

Výskumný materiál tvorili mediálne texty uverejnené v roku 2018 na sociálnej sieti Facebook v rámci profilov najčítanejších slovenských denníkov. Rozdelili sme ich na mienkotvorné (Sme, Denník N, Aktuality) a bulvárne (Nový čas, Plus JEDEN DEŇ, Topky). Kritériom výberu médií bola miera ich sledovanosti na danej sociálnej sieti, pričom sme sa zamerali na tie najviac sledované. Kvantifikačné postupy (Švec, 1998) aplikované v obsahovej analýze textu boli nasledovné::

1. Frekvencia výskytu analyzovaných kategórií (relatívna početnosť) – *polarita sentimentu, polarita postojov zainteresovaných subjektov, posty za mesiac*
2. Analýza kontingencie (spoločného výskytu dvoch analytických kategórií v dôsledku kauzálnej asociácie) – *konzistencia/nekonzistencia sentimentu vyjadreného v texte postov a názvov článkov, postoj voči migrácii a migrantom na základe pôvodu zainteresovaných subjektov*
3. Dichotómia (prítomnosť a/alebo absencia indikátora) – *polarita sentimentu, polarita postoja zainteresovaných subjektov*

Analýzu sentimentu sme realizovali odvodzovaním emocionálneho náboja textu v poste a názve článku, nie však vo vzťahu k otázke migrácie. Vo všeobecnosti táto metóda predstavuje oblasť štúdia postojov, hodnotení, názorov a emócií voči udalostiam, subjektom alebo témam (Liu 2012), pričom jej hlavnou úlohou je zachytiť polaritu týchto entít. Polaritu sentimentu možno nazvať aj názorovou orientáciou. Jej vyjadrením je pozitívny, negatívny alebo neutrálny sentiment (Liu, Zhang 2010).

Výsledky

V rámci **kvantitatívnej analýzy** sme na Facebook profiloch vybraných slovenských denníkov v roku 2018 identifikovali 190 postov zameraných na migráciu, migrantov a/alebo utečencov v kontexte európskej migračnej krízy. Z nich 106 (55,8%) pochádzalo z bulváru (priemerne tri posty za mesiac), zvyšných 84 uverejnili mienkotvorné médiá (priemerne dva posty za mesiac). Príspevky obsahovali odkazy na autorské články, ktoré boli u oboch typov médií v 99 percentách prípadov interného charakteru.

V rámci postov sme negatívnu polaritu sentimentu zaznamenali u 58,3 percent mienkotvorných a 49,1 percent bulvárnych médií, pozitívnu polaritu iba u 16,7 percent mienkotvorných a 14,2 percent bulvárnych médií. Zostávajúce posty prezentovali neutrálnu polaritu. Podobné výsledky sme zistili aj u názvov článkov, kde negatívna polarita sentimentu bola identifikovaná u 60,7 percent mienkotvorných a 69,8 percent bulvárnych médií, pozitívna polarita u 20,2 percent mienkotvorných a 16 percent bulvárnych médií. Zostávajúce názvy článkov prezentovali neutrálnu polaritu. Konzistencia medzi polaritou v postoch a názvoch článkov u mienkotvorných médií bola identifikovaná v 67 percentách prípadov, u bulvárnych v 57,5 percentách prípadov. Zostávajúce boli kategorizované ako nekonzistentné. Konštatujeme, že mienkotvorné médiá prezentovali vo všeobecnosti viac konzistentné správy v porovnaní s bulvárnymi.

Tabuľka 1: Kauzálne asociácie medzi polaritou postoja zainteresovaného subjektu voči migrácii/migrantom/utečencom a pôvodom subjektu - mienkotvorné médiá (ZDROJ: vlastné spracovanie)

Mienkotvorné médiá		**Medzinárodná úroveň**	**Národná úroveň**		**SPOLU**
			iné krajiny	**SR**	
Postoj vs. pôvod subjektu	Odmietnutie	15,73%	25,84%	20,22%	61,8%
	Neutrálny postoj	6,74%	2,25%	1,12%	10,11%
	Prijatie	6,74%	17,98%	3,37%	28,09%
	SPOLU	29,21%	46,07%	24,72%	100%

Nasledujúca analýza sa zameriava na explicitné alebo implicitné tvrdenia zo strany denníkov, respektíve zainteresovaných subjektov uvedených v postoch alebo názvoch článkov, a ich postoje voči migrácii, migrantom a/alebo utečencom. Prijatie, odmietnutie alebo neutrálny postoj boli zároveň kauzálne asociované s pôvodom zainteresovaných subjektov a rámcovaním správ na medzinárodnej (napr. EÚ), národnej domácej (SR) a národnej zahraničnej úrovni (štáty okrem SR).

Ako uvádza Tab. 1, mienkotvorné denníky publikovali najnižší počet postov na tému migrácia na národnej domácej úrovni a iba 24,72 percenta postov obsahovalo informáciu o migrácii v kontexte SR. Naopak, najviac správ o migrácii (46%) zahŕňa krajiny susediace so SR. Väčšina postov vyjadrovala skôr odmietavý postoj (61,8%) v porovnaní s akceptujúcim (28%), pričom odmietnutie bolo v tomto type médií výraznejšie než u bulvárnych médií (44,95%), viď. Tab. 2.

Tabuľka 2: Kauzálne asociácie medzi polaritou postoja zainteresovaného subjektu voči migrácii/migrantom/utečencom a pôvodom subjektu - bulvárne médiá (ZDROJ: vlastné spracovanie)

Bulvárne médiá		**Medzinárodná úroveň**	**Národná úroveň**		**SPOLU**
			iné krajiny	**SR**	
Postoj vs. pôvod subjektu	Odmietnutie	8,26%	14,68%	22,02%	44,95%
	Neutrálny postoj	2,75%	9,17%	5,5%	17,43%
	Prijatie	6,42%	4,59%	26,61%	37,61%
	SPOLU	17,43%	28,44%	54,13%	100%

Analýza bulvárnych médií (Tab. 2) ukázala, že väčšina postov (54,13%) na tému migrácia prinášala informáciu zo SR. Spolu, 28,44 percent postov sa vzťahovalo k inonárodnej úrovni a iba 17,43 percent bolo zameraných medzinárodne. Takmer polovica zo všetkých postov (44,95%) vyjadrovala odmietavý postoj voči migrantom, v 17,43 percentách prípadov bol zaznamenaný neutrálny a v 37,61 percentách prípadov akceptujúci postoj.

Kvalitatívna analýza postov a názvov článkov na tému migrácie, migrantov a/alebo utečencov je zameraná primárne na ilustráciu a reflexiu polarity sentimentu a postoja v rámci konkrétnych prípadov, berúc do úvahy pôvod zainteresovaných subjektov – viď. Tab. 3 a 4.

Pre realizáciu analýzy sentimentu sme uskutočnili primárnu extrakciu informácií podľa odporúčaní Moens (2006). Našim zámerom bolo rozpoznanie pomenovaných entít, teda identifikácia potenciálne významných subjektov (mená osôb, názvy miest, krajín, organizácií, inštitúcií s vplyvom na danú problematiku). Následne sme identifikovali vzťahy týchto subjektov voči danej problematike, prostredníctvom tzv. "dolovania" (angl. *mining*) ich názorov na pozadí extrakcie kľúčových slov a termínov. Sústredili sme sa na slová viažuce sa k problematike, nesúce určitý emocionálny náboj (Rusinková 2015). V prípade, že nie sú využívané manipulačné tendencie, polarita sentimentu daného textu by mala korelovať s polaritou subjektom vyjadreného postoja voči identifikovaným aktivitám. Vychádzame z trojzložkovej štruktúry pojmu postoj, tvorenej kognitívnym, behaviorálnym a emocionálnym komponentom (Výrost 1992). V prípade analýzy postov a názvov článkov s cieľom identifikovať sentiment prezentovaný médiami sa sústreďujeme na reflexiu kognitívnej zložky (ponúkané informácie v ich základnom význame), ako aj emocionálnej zložky (emocionálne zafarbené výrazy zdôrazňujúce význam a pozitívny/negatívny charakter informácie). Behaviorálna zložka je reflektovaná komplementárnou analýzou samotnej akceptácie, resp. odmietnutia vo vzťahu k identifikovanému subjektu. Zaradenie do jednej z troch emočných kategórií (pozitívne, neutrálne, negatívne) bolo determinované emocionálnym nábojom, ako aj frekvenciou výskytu kľúčových výrazov. Emocionálny náboj bol identifikovaný vo vzťahu k sociálnemu, politickému, ekonomického a celkovému aktuálnemu kontextu, s ohľadom na ostatné použité termíny, ich potenciálne významy, syntax a prípadné ironizujúce významové roviny.

Ako už bolo spomenuté vyššie, cieľom analýzy sentimentu bolo identifikovať tendencie médií "podsúvať" určité postoje samotným čitateľom, a to práve prostredníctvom nálepkovania zainteresovaných subjektov, ale aj objektov (migrantov/utečencov), ako aj aspekty samotného mediálneho rámcovania. Našim postulátom (ktorý však v rámci tohto článku nie je overovaný) by tak mohlo byť tvrdenie, že bulvárne časopisy budú vo väčšej miere šíriť správy s negatívnym sentimentom, než mienkotvorné médiá. S týmto zámerom bola uskutočnená analýza sentimentu prezentovaných správ vo vzťahu k trom základným typom relevantných subjektov – medzinárodné, národné domáce a národné zahraničné subjekty. O medzinárodných uvažujeme v prípade, ak v rámci postu či názvu článku nebol explicitne (či implicitne) definovaný konkrétny štát či národ. Zväčša hovo-

ríme o medzinárodných, resp. nadnárodných inštitúciách, ako napr. EÚ, ktorej rozhodnutia sú determinované a súčasne determinujúce život ľudí v členských štátoch. Národné zahraničné subjekty predstavujú jednotlivé štáty, ktorých samostatné rozhodnutia (vlád a politických subjektov) majú signifikantný vplyv na posun, riešenie či naopak devalváciu riešenia otázky migrácie a migračnej resp. utečeneckej krízy v EÚ. Kategória národné domáce klasifikuje informácie, ktoré priamo odkazujú na dianie, resp. postoj, aktivity či rozhodnutia SR a jeho významných reprezentantov.

Tabuľka 3. Sentiment textu v rámci postov a názvov článkov vo vzťahu k pôvodu zainteresovaných subjektov

PÔVOD SUBJEKTU	**SENTIMENT** (*nie vo vzťahu k migrácii)		
	POZITÍVNY	NEUTRÁLNY	NEGATÍVNY
MEDZINÁRODNÝ	Juncker v mimoriadne očakávanom prejave oznámil posilnenie pobrežnej stráže na 10-tisíc ľudí, chválil Grécko a hovoril aj o rozširovaní Únie. **(post)** (Denník N, 12.9.2018)	Za ratifikáciu paktu hlasovalo 152 krajín, 12 sa hlasovania zdržalo. Päť krajín - Česko, Izrael, Maďarsko, Poľsko a USA - bolo proti. (**post**) (SME, 19.12.2018)	S Amerikou ťahá Európa za kratší koniec **(post)** Na migrácii sa EÚ nikdy nezhodne: Brusel má aj väčšie problémy, tvrdí europoslankyňa Beňová **(názov článku)** (Topky, 29.7.2018) Rusko chce, aby sa utečenci vrátili do Sýrie, Európa je proti: Ešte nenastal ten správny čas. **(názov článku)** (Nový čas, 28.8.2018)
NÁRODNÝ – zahraničný	Migranti sa dočkali **(post)** Vytúžená pevnina: Prvá z odmietnutých lodí	Orbán dostal nápad **(post)** (Topky, 4.3.2019) Nemecký politik:	Poznáme rozsudok pre migrantov, ktorí ohavne znásilňovali ženy v Taliansku! **(post)**

	s migrantmi zakotvila v Španielsku **(názov článku)** (Topky, 18.6.2018)	Ľudia sa nás dnes pýtajú, čo sa stane s Nemeckom a Európou (rozhovor) **(názov článku)** (Aktuality, 15.10.2018)	(Plus JEDEN DEŇ,9.2.2018) Pri pobreží Sardínie boli nájdené mŕtve telá: Ďalší migranti sú nezvestní, čo sa tam odohralo? **(názov článku)** (Nový čas, 18.11.2018)
NÁRODNÝ – domáci	Nič štátu nebráni nastaviť kritériá tak, aby k nám prichádzali „kultúrne kompatibilní“ ľudia naklonení asimilácii. **(post)** Vitajte a spaste nás, ekonomickí migranti! Premyslená zamestnanecká a imigračná politika by mohla aspoň zmierniť.. **(názov článku)** (SME, 10.1.2018)	Téma migrantov je opäť otvorená. **(post)** Do Humenného sa migranti nechystajú, tvrdí Vaľová. **(názov článku)** (Topky, 7.11.2018)	Odmietajú ho! **(post)** Ficovi sa nepáči globálny pakt OSN: Píše sa v ňom, že migrácia je dobrá, čo na to Smer-SD? **(názov článku)** (Nový čas, 18.11.2018) Na našej politickej scéne to iskrí! Migračný pakt rozdeľuje aj najbližších Smerákov. TOTO im odkazuje odborník! **(názov článku)** (Plus JEDEN DEŇ, 20.11.2018)

Pozitívny sentiment v spojitosti so subjektom medzinárodného charakteru ilustruje napr. titulok z topky.sk (viď. Tab. 3) “Únia privítala rozhodnutie úradov ohľadom lode Diciotti” (Topky, 26. 8. 2018). Strategickým subjektom je práve Európska únia (v poste pomenovaná len ako “únia”) a slovom s pre nás významným emocionálnym nábojom sa stáva pojem “privítala”, viažuci sa k aktu rozhodnutia zodpovedných inštitúcií o prijatí lode s migrantmi. Ako ďalší príklad uvádzame post Denníka N z 12. 9. 2018 “Juncker v mimoriadne očakávanom prejave oznámil posilnenie pobrežnej stráže na

10-tisíc ľudí, chválil Grécko a hovoril aj o rozširovaní Únie. ", kde je osoba predsedu Európskej komisie Jean Claude Juncker-a vnímaná ako reprezentant EÚ, pričom ďalšími kľúčovými termínmi sú práve slová "mimoriadne očakávaný prejav", "oznámil", "posilnenie stráže", "chválil Grécko", "hovoril o rozširovaní Únie".

Na druhej strane, ako príklad negatívneho sentimentu spojeného s medzinárodným subjektom, uvádzame post a názov článku portálu topky.sk: "S Amerikou ťahá Európa za kratší koniec" (post), "Na migrácii sa EÚ nikdy nezhodne: Brusel má aj väčšie problémy, tvrdí europoslankyňa Beňová" (názov článku) (29. 7. 2018). Kľúčové výrazy v týchto informáciách sú "Európa" a "EÚ" ako reprezentanti medzinárodného subjektu a frazeologickou jednotkou je "kratší koniec", ako aj frázy "nikdy nezhodne" a "väčšie problémy". Príkladom neutrálneho sentimentu je post denníka SME "Za ratifikáciu paktu hlasovalo 152 krajín, 12 sa hlasovania zdržalo. Päť krajín - Česko, Izrael, Maďarsko, Poľsko a USA - bolo proti" (SME, 19. 12. 2018). Subjekt informácie je definovaný implicitne prostredníctvom členských štátov Valného zhromaždenia OSN a informácie o hlasovaní za ratifikáciu globálneho migračného paktu. Samotný sentiment je však odvodený zo súčasnej kombinácie pojmov "hlasovalo, zdržalo a bolo proti", ktorých kombinácia ponúka komplexnú informáciu o neutrálnom náboji postu. Rovnakým postupom boli kategorizovaní aj reprezentanti subjektov národného zahraničného, ako aj národného domáceho charakteru. Napríklad topky.sk publikovali 18. 6. 2018 článok s názvom "Vytúžená pevnina: Prvá z odmietnutých lodí s migrantmi zakotvila v Španielsku" (názov článku), ktorý súčasne publikovali aj na ich Facebook stránke s príslušným textom "Migranti sa dočkali" (post). Tento prípad uvádzame ako ukážkový príklad informačnej a interpretačnej závislosti postu od samotného titulku článku. Hoci v poste sú priamo identifikovaní iba migranti, v tomto prípade sú práve oni objektom, na ktorý sa sústreďujú aktivity španielskej vlády, ktorá umožnila zakotvenie lode s touto posádkou v jej prístave. Subjektom sa tak stáva explicitne zastúpené Španielsko a z hľadiska sentimentu sa kľúčovými termínmi stávajú pojmy "dočkali" (post), "vytúžená", "zakotvila" (názov článku). Ďalší príklad reflektuje negatívny sentiment, má rovnako komplementárny charakter ako predchádzajúci príklad, a je spojený práve so subjektom národného domáceho charakteru. Predstavuje ho informácia prezentovaná denníkom Nový čas dňa 18. 11. 2018. "Odmietajú ho!" (post). "Ficovi sa nepáči globálny pakt OSN: Píše sa v ňom, že migrácia je dobrá, čo na to Smer-SD?" (názov článku). Subjekt je opäť priamo identifikovaný až v samotnom názve článku, a to prostredníctvom jedného z predstaviteľov dominantných politických strán SR, Róbertom Ficom a stranou Smer-SD. V rámci postu je explicitne identifikovaný len samotný objekt vyjadrenia

postoja. Informácia však nesie značne negatívny sentiment, pričom kľúčovými pojmami sú "odmietajú" (post), "nepáči" (názov článku).

Nasledujúca časť ponúka rozšírenie analýzy sentimentu, resp. jej ilustratívne doplnenie o postoj samotného subjektu (vo vzťahu ku kategórii jeho pôvodu) voči predmetnému problému, pričom sa sústreďujeme výhradne na jeho behaviorálny rozmer.

Tabuľka 4. Postoj vyjadrený v rámci postov a názvov článkov vo vzťahu k pôvodu zainteresovaných subjektov

PÔVOD SUBJEKTU	**POSTOJ** (*nezaložený na sentimente)		
	PRIJATIE	NEUTRÁLNY POSTOJ	ODMIETNUTIE
MEDZINÁRODNÝ	Juncker chce, aby sa Európa prestala deliť a vyriešila migráciu, volá po silnejšej hranici aj väčšej solidarite **(názov článku)** (Denník N, 12.9.2018) Migranti môžu na breh **(post)** Únia privítala rozhodnutie úradov ohľadom lode Diciotti: Má to však háčik **(názov článku)** (Topky, 26.8.2019)	Téma migrantov sa podľa neho zbytočne nafukuje **(post)** Poliačik: Namiesto populizmu, ktorý predvádza Sulík, sa musíme sústrediť na dialóg **(názov článku)** (Topky, 12.8.2018) Čo môže zmeniť Globálny pakt OSN o migrácii a aký bude rozdiel ak ho prijmeme alebo neprijmeme **(post)** Pakt o migrácii na Slovensku nemôže nič zmeniť **(názov článku)** (Aktuality, 28.11.2018)	Migrácia rozdeľuje Európu **(post)** Dobré ráno: Koniec Merkelovej, rozpad Schengenu? EÚ hrozí ďalšia kríza pre migrantov **(názov článku)** (SME, 29.6.2018) Globálny rámec pre migráciu ako jablko sváru **(post)** Koniec straníckej jednoty. Smer sa postaví Lajčákovi chrbtom **(názov článku)** (Aktuality, 14.11.2018)

NÁRODNÝ – zahraničný	Zachránili vyše 300 migrantov **(post)** Pri brehoch Španielska zachránili stovky migrantov: Vytiahli ich zo siedmich malých člnov **(názov článku)** (Nový čas, 27.10.2018)	Zdá sa, že to ešte nie je koniec... **(post)** Taliansko čelí novej vlne migrantov: Do Európy smerujú cez Tunisko **(názov článku)** (Nový čas, 29.5.2018) Hlavným ťažiskom summitu musí byť problematika migrácie **(post)** (Topky, 24.2.2018)	Kriminalita v Nemecku stále stúpa! Migranti môžu za každý ôsmy trestný čin! **(názov článku)** (Plus JEDEN DEŇ, 3.1.2018) Utečenci, ktorým Maďari zamietli azyl, nedostanú žiadne potraviny. Môžu sa však slobodne vrátiť späť do Srbska **(post)** Maďarsko má na migrantov novú taktiku. Chce ich vyhladovať **(názov článku)** (Aktuality, 23.8.2018)
NÁRODNÝ – domáci	Kým v susednom Česku riešia, či pomôcť 50 sirotám, tak my aspoň takto ideme príkladom. Keď už nič iné... Slovensko plánuje dočasne prijať ďalších 250 utečencov **(post)** Slovensko poskytne utečencom útočisko, kým neodídu do cieľovej krajiny **(názov článku)** (SME, 29.10.2018)	Téma migrantov je opäť otvorená **(post)** Do Humenného sa migranti nechystajú, tvrdí Vaľová **(názov článku)** (Topky, 7.11.2018) Ako to dopadne? (**post**) Parlament má dnes rozhodnúť o migračnom pakte. V hre je osud Lajčáka. **(názov článku)** (Plus JEDEN DEŇ, 27.11.2018)	Odmietajú ho! **(post)** "Ficovi sa nepáči globálny pakt OSN: Píše sa v ňom, že migrácia je dobrá, čo na to Smer-SD?" **(názov článku)** (Nový čas, 18.11.2018) Na našej politickej scéne to iskrí! **(post)** Migračný pakt rozdeľuje aj najbližších Smerákov. TOTO im odkazuje odborník! **(názov článku)** (Plus JEDEN DEŇ,20.11.2018)

Postoj subjektu teda reprezentuje jeho behaviorálna zložka. Príkladom môže byť akceptovanie kvót, prijatie lodí v prístavoch v krajinách prvého kontaktu, rešpektovanie nariadení agentúry Frontex, či naopak výstavba ochranných deliacich múrov, nehumánne zásahy a zákroky ozbrojených síl a pod. Analýzu sentimentu sme uskutočnili s cieľom identifikovať náboj, ktorý do textu a správy vkladá samotné médium, teda jeho potenciálne vplyvy na formovanie názorov, nálad, postojov verejnosti k tejto problematike. Analýzu polarity postoja v rámci významných subjektov realizujeme s cieľom zistiť dominantné stanovisko, resp. konanie relevantných subjektov, a taktiež identifikovať prípadné rozdiely medzi nimi, ako aj v rámci daných typov médií. V tomto prípade identifikujeme prijatie, odmietnutie či neutrálny postoj (nevyjadrený priamy postoj), a to primárne na základe slova vyjadrujúceho či reflektujúceho dej, resp. konanie, rozhodnutie predmetných subjektov (viď. Tab. 4). Príkladmi akceptujúcich výrazov sú pojmy a frázy ako "chce, aby sa prestala deliť a vyriešila migráciu" (Denník N, 12. 9. 2018), "privítala rozhodnutie" (Topky, 26. 8. 2018), "plánuje prijať", "poskytne útočisko" (SME, 29. 10. 2018). Frázy reflektujúce odmietnutie zo strany zainteresovaného subjektu sú napr. "migrácia rozdeľuje Európu", "hrozí kríza" (SME, 29. 6. 2018), "kriminalita stúpa", "migranti môžu za každý ôsmy trestný čin" (Plus JEDEN DEŇ, 3. 1. 2018). Ako posledné uvádzame frázy skôr neutrálneho, situáciu nezainteresovane hodnotiaceho charakteru: "ťažiskom musí byť" (Topky, 24. 2. 2019), "parlament má rozhodnúť" (Plus JEDEN DEŇ, 27. 11. 2018).

Záver

Predkladaná štúdia sa zaoberá zmapovaním špecifík rámcovania mediálne prezentovaných správ na sociálnej sieti Facebook na tému migrácia v rámci oficiálnych profilov vybraných slovenských denníkov. Na základe výskumného problému sme metódou obsahovej analýzy (vrátane analýzy sentimentu) uskutočnili analýzu polarity sentimentu a polarity postoja k migrácii vo vzťahu k pôvodu zainteresovaného subjektu, kategorizovaného od národnej domácej cez národnú zahraničnú až po medzinárodnú úroveň. V rámci triangulačného metodologického prístupu najprv predstavujeme kvantitatívne údaje, t. j. frekvenciu príspevkov na zvolenú tému, a taktiež početnosť typov polarity sentimentov v rámci postov a názvov článkov, ich konzistentnosť vo vzťahu k typu média (mienkotvorný alebo bulvárny), ako aj kauzálne asociácie medzi postojmi vyjadrenými implicitne alebo explicitne a pôvodom zainteresovaných subjektov. Následne robíme kvalitatívnu ana-

lýzu konkrétnych príkladov postov a názvov článkov (viď. Tab. 3 a 4), ilustrujúcich rôznu polaritu sentimentu a postoja voči migrácii a migrantom.

Analýza sentimentu mediálne prezentovaných správ na Facebooku zameraných na tému migrácie a utečenectva, odvodená z emocionálneho náboja vety ako takej ukázala, že bulvárne aj mienkotvorné médiá predkladajú prevažne negatívne rámcované informácie. Negatívna polarita sentimentu u oboch typov médií bola pritom výraznejšia v prípade názvov článkov, čo reflektuje snahu médií pritiahnuť pozornosť publika práve prostredníctvom titulku. Táto tendencia môže byť interpretovaná aj na pozadí výskumu Trusslera a Soroka (2014), ktorí prostredníctvom štúdie využívajúcej eye-trackingovú techniku objasnili selekciu informácií v novinách samotnými čitateľmi. Výsledky poukázali na preferovanie negatívne rámcovaných informácií, a to najmä u čitateľov orientovaných na oblasť politiky.

V prípade posúdenia súladu polarity postov s polaritou titulkov sa u bulvárnych médií preukázala väčšia diskrepancia. Pokiaľ u mienkotvorných médií došlo k nesúladu polarity sentimentu asi v jednej tretine príspevkov, v prípade bulváru bol rozdiel oveľa výraznejší, približujúc sa takmer k polovici. Nesúlad polarity postov s polaritou názvov článkov môže byť spôsobený nedôsledným rámcovaním danej témy médiom, resp. snahou zaujať publikum napríklad nadmerným použitím emotívne zafarbených výrazov v titulkoch v rámci bulvárnych denníkov.

Parciálnym cieľom štúdie bolo analyzovať postoj zainteresovaného subjektu identifikovaním akceptácie, odmietnutia alebo neutrálneho postoja vo vzťahu k jeho pôvodu. Z výsledkov analýzy správ na Facebook profiloch vybraných médií usudzujeme, že v rámci oboch typov médií dominovali informácie o subjektoch s prevažne negatívnym postojom voči otázkam migrácie a migračnej krízy. Identifikácia odmietavého postoja je pritom ešte výraznejšia u mienkotvorných médií (61,8%) ako v prípade bulváru (44,95%). Analýzou sme ďalej zistili, že väčšina (54,13%) príspevkov bulvárnych médií zaoberajúcich sa otázkami migrácie prezentovala správy zo Slovenskej Republiky, pričom tendencia mienkotvorných médií bola opačná. Mienkotvorné denníky zverejnili na svojich profiloch na národnej domácej úrovni najmenší počet postov k otázkam migrácie, s ťažiskovým zameraním na informácie pochádzajúce od zahraničných subjektov.

Z uvedeného tak vyplýva, že problematika migrácie a migračnej krízy je bulvárnymi i mienkotvornými médiami rámcovaná negatívne, a to bez ohľadu na pôvod zainteresovaného subjektu, t. j. prezentáciu informácií na domácej, zahraničnej alebo medzinárodnej úrovni, a taktiež bez ohľadu na typ média. Médiá pri rámcovaní správ využívajú rôzne emocionálne podfarbené slová, metafory, trópy a figúry.

Recipientom sa tak s ohľadom na prezentovanú negatívnu kognitívnu a emotívnu zložku postoja (identifikovanú na pozadí negatívne emocionálne podfarbených výrazov), i s ohľadom na behaviorálnu zložku (v rámci ktorej dominuje v mediálnych správach tendencia odmietnutia zo strany zainteresovaného subjektu), podsúva skôr negatívny postoj prezentovaný médiami.

Výsledkom negatívneho rámcovania migrácie médiami je formovanie negatívnej percepcie migrantov a utečencov recipientmi mediálnych správ, čo dokumentuje aj výskum vnímania imigrantov prichádzajúcich na Slovensko (Mesežnikov, Bútorová, 2018; Žúborová, Borárosová, 2016). Podobne bol negatívny sentiment zistený aj v prípade komentárov či reakcií samotných používateľov sociálnych sietí na informácie publikované v rámci témy európskej migračnej krízy (Lee, Nerghes 2018). Negatívny postoj samotných užívateľov, ale aj negatívne emočne ladené mediálne správy, sú vo vzájomnom vzťahu, otázne však je, či sa jedná o vzťah korelačný alebo kauzálny. Identifikovaná prevládajúca negatívna polarita sentimentu i postoja diskurzov tak otvára ďalšie otázky percepcie migrácie a utečenectva užívateľmi sociálnej siete Facebook ako bezprostredného publika mediálnych postov.

Literatúra

ALLEN, W.; BLINDER, S.; MCNEIL, R. (2017): *World Migration Report 2018: Chapter 8 - Media reporting of migrants and migration.* IOM Online Bookstore, <https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter8.pdf> [20. 7. 2019]

BOROŠ, J. (2001): *Základy sociálnej psychológie.* Bratislava: Iris.

DANILOVA, V. (2014): *Article_Media and Their Role in Shaping Public Attitudes Towards Migrants.* Institute of Globalization, Culture and Mobility, <https://gcm.unu.edu/publications/articles/media-and-their-role-in-shaping-public-attitudes-towards-migrants.html#info> [20. 7. 2019].

GREUSSING, E.; BOOMGAARDEN, H. G. (2017): Shifting the refugee narrative? An automated frame analysis of Europe´s 2015 refugee crisis. In: *Journal of Ethic and Migration Studies.* Vol. 43, No. 11, s. 1749-1774.

HLINČÍKOVÁ, M.; A KOL. (2014): *Migranti v meste prítomní a (ne)viditeľní.* Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

HOOPER, J. (2014): Now You See Them, Now You Don't: Italy's Visible and Invisible Immigrants. In: DELL´ORTO G.; BIRCHFIELD, V. L. (eds): *Reporting at the Southern Borders: Journalism and Public De-*

bates on Immigration in the US and the EU. New York: Routledge, s. 183-190.

CHATTERJEE, S.; KRYSTYANCZUK, M. (2017): *Python Social Media Analytics. Analyze and visualize data from Twitter, YouTube, GitHub, and more.* Birmingham: Packt Publishing Ltd.

JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. (2009): *Masová médiá.* Praha: Portál.

KLAPKO, D. (2016): Diskurzivní analýza a její využití ve výzkumu edukačných jevů. In: *Pedagogická orientace. Vědecký časopis České pedagogické společnosti.* Vol. 26, No. 13, s. 379-414.

KNOLL, B. R., REDLAWSK, D. P.; SANBORN, H. 2011. Framing Labels and Immigration Policy Attitudes in the Iowa Caucuses: "Trying to Out-Tancredo Tancredo". In: *Political Behavior.* Vol. 33, No. 3, s. 433-454.

LEE, J.; NERGHES, A. (2018): Refugee or Migrant Crisis? Labels, Perceived Agency, and Sentiment Polarity in Online Discussions. In: *Social Media + Society.* Vol. 4, No. 3, s. 1-22.

LIU, B.; ZHANG, L. (2012): A Survey of Opinion Mining and Sentiment Analysis. In: AGGARWAL, C.; ZHAI, C. (eds.): *Mining Text Data.* Boston: Springer, s. 415-463.

LIU, B. (2012): Sentiment Analysis and Opinion Mining. In: *Synthesis Lectures on Human Language Technologies.* Vol. 5, No. 1, s. 1-167.

MESEŽNIKOV, G.; BÚTOROVÁ, Z. (2018): Refugee crisis in Europe: Public opinion, state institutions and party politics in Slovakia. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽNIKOV, G. (eds.).: *Phantom Menace. The Politics and Policies of Migration in Central Europe.* Bratislava: IVO, s. 53-79.

MINISTR, J.; RÁČEK, J.; FIALA, J. (2011): Business Intelligence jako nástroj hodnocení sentimentu nestrukturovaných textů sociálních sítí. In: TVRDÍKOVÁ, M.; MINISTR, J.; ROZEHNAL, P. (eds.): *IT pro prax.* Frýdek-Místek: VŠB - Technická univerzita Ostrava, s. 84-89.

MOENS, M. F. (2006): *Information Extraction: Algorithm and Prospects in a Retrieval Context.* London: Springer.

RÁKOCZYOVÁ, M.; POŘÍZKOVÁ, H. (2009): Sociální integrace přistěhovalců – teoretická východiska. In: RÁKOCZYOVÁ, M.; TRBOLA, R. (eds.): *Sociální integrace přistěhovalců v České republice.* Praha: Fakulta sociálních studií, s. 23-34.

RUSINKOVÁ, J. (2015): Aplikácie text miningových metód. In: *Mediamatika a kultúrne dedičstvo - revue o nových médiách a kultúrnom dedičstve.* Vol. 1., No. 1. s. 1-12.

SEKULOVÁ, M.; HLINČÍKOVÁ, M. (2018): Integration of migrants and refugees in Slovakia: The perspective of policies, programmes and their outcomes. In: KUCHARCZYK, J.; MESEŽNIKOV, G. (eds.): *Phantom*

Menace. The Politics and Policies of Migration in Central Europe. Bratislava: IVO, s. 38-52.
SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P. (2018): Migration Policy in the European Union - Methodological Modification of Psychosemantic Methods. In: STANÍČKOVÁ, M.; MELECKÝ, L.; KOVÁŘOVÁ, E.; DVOROKOVÁ, K. (eds.): *Proceedings of the 4th International Conference on European Integration 2018*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava, s. 1334-1342.
ŠTEVULOVÁ, Z. (2017): Utečenci a migrácia: Dojmy a pojmy. Euractiv.sk, <https://euractiv.sk/section/spravodlivost-a-vnutro/opinion/utecenci-migracia-dojmy-pojmy/> [23. 7. 2019].
ŠTRBOVÁ, E., PÚCHOVSKÁ, O.; BALÁŽIOVÁ, I. (2019): Analysis of Media Discourse on Migration in Facebook Posts by Selected Slovak Periodicals. In: TOSOVIC-STEFANOVIC, A.; TRIFUNOVIC, D.; MALOLETKO, A. (eds.): *Economic and Social Development. 41st International Scientific Conference on Economic and Social Development.* Belgrade: Varazdin Development and Entrepreneurship Agency; Megatrend University, s. 89-101.
ŠVEC, Š. A KOL. (1998): *Metodológia vied o výchove. Kvantitatívno-scientistické a kvalitatívno-humanistické prístupy.* Bratislava: IRIS.
TRUSSLER, M.; SOROKA, S. (2014): Consumer Demand for Cynical and Negative News Frames. *The International Journal of Press/Politics.* Vol. 19, No. 3, s. 360-379.
VÝROST, J. (1992): *Vybrané kapitoly zo sociálnej psychológie I.* Bratislava: Veda SAV.
ŽÚBOROVÁ, V.; BORÁROSOVÁ, I. (2016): Migrácia v médiách. Utečenci verzus migranti. Chápanie migrantov a utečencov v mediálnom priestore v kontexte pozitívnej a negatívnej mediatizácie. In: *Central European Journal of Politics.* Vol. 2, No. 1, s. 1-15.

Zdroje k analýze dát

Aktuality (23. 8. 2018): Utečenci, ktorým Maďari zamietli azyl, nedostanú žiadne potraviny. Môžu sa však slobodne vrátiť späť do Srbska, <https://bit.ly/2SMoc9X> [29. 7. 2019].
Aktuality (14. 11. 2018): Globálny rámec pre migráciu ako jablko sváru. <https://bit.ly/2Mrx7MS> [29. 7. 2019].
Aktuality (28. 11. 2018): Čo môže zmeniť Globálny pakt OSN o migrácii a aký bude rozdiel ak ho prijmeme alebo neprijmeme. <https://bit.ly/2MmNNVS> [29. 7. 2019].

Aktuality (15. 10. 2018): „Často počujem, a to najmä z ľavej strany politického spektra, že v rámci integrácie utečencov neexistuje problém. To nie je pravda. Je tu problém a ľudia sa boja," hovorí Richard Kaniewski, <https://bit.ly/2KdXCmC> [29. 7. 2019].

Denník N (12. 9. 2018): Juncker v mimoriadne očakávanom prejave oznámil posilnenie pobrežnej stráže na 10-tisíc ľudí, chválil Grécko a hovoril aj o rozširovaní Únie, <https://bit.ly/2YnhqbX> [29. 7. 2019].

Denník N (31. 5. 2018): „Tento človek označuje migráciu a terorizmus za hlavné problémy, na ktoré sa chce vo svojej funkcii zamerať. To je nielen výsmech voličom, ale aj slovenskej realite“, <https://bit.ly/-2KaTyDj> [29. 7. 2019].

Nový čas (29. 5. 2018): Zdá sa, že to ešte nie je koniec... <https://bit.ly/2SJJqpa> [29. 7. 2019].

Nový čas (27.10. 2018): Zachránili vyše 300 migrantov, <https://bit.ly/-2Y7Ma5K> [29. 7. 2019].

Nový čas (18. 11. 2018): Odmietajú ho!, <https://bit.ly/2yosElT> [29. 7. 2019].

Nový čas (18. 11. 2018): Ďalších osem migrantov je nezvestných. <https://bit.ly/2Yxe7mA> [29. 7. 2019].

Nový čas (28.8. 2018): Je tu niekoľko prekážok, <https://bit.ly/2Y5U6Eu> [29. 7. 2019].

Plus JEDEN DEŇ (9. 2. 2018): Poznáme rozsudok pre migrantov, ktorí ohavne znásilňovali ženy v Taliansku!, <https://bit.ly/2VVjtUw> [29. 7. 2019].

Plus JEDEN DEŇ (27.11. 2018): Ako to dopadne?, <https://bit.ly/2K1rrrH> [29. 7. 2019].

Plus JEDEN DEŇ (20. 11. 2018): Na našej politickej scéne to iskrí!, <https://bit.ly/2JXmyzv> [29. 7. 2019].

Plus JEDEN DEŇ (3. 1. 2018): Kriminalita v Nemecku stále stúpa! Migranti môžu za každý ôsmy trestný čin!, <https://bit.ly/2Zh1v03> [29. 7. 2019].

SME (7. 2. 2018): "Ak sa chcete v dnešnej dobe dostať k moci alebo sa pri nej udržať, najistejším nástrojom a najsilnejším tromfom sú imigranti. Ivan Mikloš píše pre SME", <https://bit.ly/2OkIVTL> [29. 7. 2019].

SME (29. 10. 2018): Kým v susednom Česku riešia, či pomôcť 50 sirotám, tak my aspoň takto ideme príkladom. Keď už nič iné... Slovensko plánuje dočasne prijať ďalších 250 utečencov. <https://bit.ly/2Mrxzuy> [29. 7. 2019].

SME (29. 6. 2018): Migrácia rozdeľuje Európu, <https://bit.ly/2Yxeei0> [29. 7. 2019].

SME (10. 1. 2018): Nič štátu nebráni nastaviť kritériá tak, aby k nám prichádzali „kultúrne kompatibilní“ ľudia naklonení asimilácii, <https://bit.ly/2SMpxO1> [29. 7. 2019].
SME (19. 12. 2018): Za ratifikáciu paktu hlasovalo 152 krajín, 12 sa hlasovania zdržalo. Päť krajín - Česko, Izrael, Maďarsko, Poľsko a USA - bolo proti, <https://bit.ly/312JByy> [29. 7. 2019].
Topky (7. 11. 2018): Téma migrantov je opäť otvorená, <https://bit.ly/-32OcGQ6> [29. 7. 2019].
Topky (26. 8. 2019): Migranti môžu na breh, <https://bit.ly/2Yp43s2> [29. 7. 2019].
Topky (12. 8. 2018): Téma migrantov sa podľa neho zbytočne nafukuje, <https://bit.ly/2OoAze6> [29. 7. 2019].
Topky (4. 3. 2019): Orbán dostal nápad, <https://bit.ly/2YuUkR2> [29. 7. 2019].
Topky (29. 7. 2018): S Amerikou ťahá Európa za kratší koniec, <https://bit.ly/2ykbqpQ> [29. 7. 2019].
Topky (18. 6. 2018): Migranti sa dočkali, <https://bit.ly/2YtMdbl> [29. 7. 2019].

Poďakovanie

Príspevok vznikol s podporou projektu VEGA 1/0192/18 *Formovanie postojov generácie Y v geografickom priestore V4 k problematike migrantov prostredníctvom digitálnej komunikácie na sociálnych sieťach.*

Kontakt:

Mgr. Iveta Balážiová
PhDr. Oľga Púchovská, PhD.
Mgr. Edita Štrbová, PhD.

Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Department of Mass Media Communication and Advertisement
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University in Nitra

Email Address: iveta.balaziova@ukf.sk
opuchovska@ukf.sk;
estrbova@ukf.sk

Podpora celebritami v politickej komunikácii. Historická perspektíva

Peter Mikuláš – Alena Mikulášová

Abstract

Celebrity Endorsement in Political Communication. Historical Perspective. *Celebrities endorsement is currently one of the most frequently used marketing communication techniques, which is also true for political marketing. The paper will focus on this area of communication from a historical perspective, paying particular attention to the US presidential election environment. The aim of the paper is to open a debate on the different contexts of the relationship between celebrity culture and the political sphere.*

Kľúčové slová: celebrita, podpora celebritami, politický marketing, volebná kampaň.
Keywords: celebrity, celebrity endorsement, political marketing, election campaign.

Úvod

Autorom známej, pravdepodobne najčastejšie citovanej definície celebrity, je Daniel J. Boorstin (1992: 57), podľa ktorého je „... celebrita osoba, ktorá je známa svojou známosťou“[1].Tautologický nádych tejto definície motivoval iných autorov k pokusom o presnejšie, konkrétnejšie a uchopiteľnejšie definície. Relevantní autori (Rojek 2001; Leslie 2011; a i.) sa zhodujú na tom, že podmienkou existencie celebrity je jej verejná expozícia, ktorá sa deje predovšetkým prostredníctvom médií. Od známej osoby alebo osobnosti celebritu odlišuje predovšetkým to, že sa sama stáva stredobodom záujmu a objektom uctievania v najširšom význame tohto slova. Publikum sa o celebritách túži „dozvedieť viac“ (Anderson a kol. 2006) a sú verejnosťou „žiadané“ (Orlebar 2003), teda sú to osoby nielen spoločensky známe (ako tvrdí Boorstin 1992) a rozoznateľné, ale aj obľúbené. Publikum nielenže si je vedomé ich existencie, ale žiada si ich neustálu prezenciu v mediálnom

[1] Ang. „The celebrity is a person who is known for his well-knownness.“

priestore. Celebrity sa tak samy stávajú veľmi špecifickým druhom mediálnych produktov, pretože viažu na seba pozornosť, a práve tá je v intenciách komerčnej paradigmy mediálnej komunikácie základným kritériom úspešného pôsobenia v mediálnej sfére.

Podpora celebritami, resp. celebrity odporúčateľstvo (ang. celebrity endorsement) je v súčasnosti štandardnou komunikačnou technikou zabezpečujúcou komunikáciu značiek a produktov (Spálová, Bačíková 2017, k iným formám kreatívneho prístupu k marketingovej komunikácii pozri aj Fichnová, Wojciechowski 2017), a to vrátane subjektov v politickom marketingu. Z pohľadu manažmentu marketingovej komunikácie sú politické subjekty v zásade rovnocenné s inými typmi produktov, a vyvstáva pri nich rovnaká potreba vhodného umiestnenia na trhu. Dokonca možno konštatovať, že v prostredí politického marketingu je použitie celebrít zrejme frekventovanejšie používané, ako v prípade komerčného, resp. ekonomického marketingu.

Marketingovo-komunikačná teória a prax pristupujú k chápaniu celebrít pomerne pragmaticky. Najznámejšia definícia pochádza od Normana McCrackena (1989: 310). Ten definuje celebrity odporúčateľa ako jednotlivca, ktorý „*sa teší verejnej známosti a túto známosť používa tak, že sa objavuje v reklame spolu s propagovaným produktom*“, čím predstavu o celebrite rozširuje na verejne známe osoby. Dostatočná verejná známosť sa vďaka tejto definícii stala kritériom, ktoré opakovane cituje väčšina odborných zdrojov zaoberajúcich sa teoretickými a výskumnými aspektmi používania celebrít v marketingovej komunikácii.

V nasledujúcom texte sa sústredíme na analýzu presahov kultúry celebrít a politickej oblasti. Na príklade vybraných amerických prezidentských kampaní zmapujeme obdobie od prvých prípadov angažovaní celebrít až po kampaň John F. Kennedy verzus Richard Nixon z roku 1960, kedy sa potenciál podpory celebritami rozvinul na kvantitatívnej, ale aj kvalitatívnej úrovni. Postupovať pritom budeme nie systematicky, ale selektívne, a to tak, že sa zameriame na prípady, ktoré sú odbornou literatúrou skloňované najčastejšie a prinajmenšom implicitne sú hodnotené ako najsignifikantnejšie. Hlavnou ambíciou príspevku je otvoriť interdisciplinárnu debatu o téme, ktorej nie je doposiaľ v našom prostredí venovaná pozornosť. Tým môže slúžiť ako ideový základ pre sústredenejší záujem o analyzovanú problematiku.

Podpora celebritami v politickej komunikácii/politickom marketingu

V súvislosti s presahmi celebrít a politického univerza možno lokalizovať tri formy interakcie: (1) generovanie politikov z celebrít, (2) generovanie celebrít z politikov a (3) vyjadrenie podpory celebritami politikom alebo politickým subjektom.

V prvom prípade vychádzame z predstavy, že celebrity disponujú verejnou známosťou, ktorá ich v prípade záujmu o politické funkcie zvýhodňuje oproti iným kandidátom, ktorí si verejnú známosť musia budovať. Interakcia publikum – celebrita, ktorej základnou danosťou je jej para-sociálna podstata (Rojek 2011: 52), je síce jednosmerná, ale v zásade funguje ako nástroj budovania vzťahu/vzťahov. Do úvahy prichádza aj množstvo rol, v ktorých publikum celebritu „zažilo", a ktoré spolu vytvárajú asociácie viažuce sa k nej. Príkladmi transformácie dobrých filmových hrdinov na úspešných politikov sú Ronald Reagan a Arnold Schwarzenegger. Nezaostáva ani televízne médium, napr. Donald Trump bol okrem iných aktivít aj hviezdou televíznej reality show The Apprentice, alebo Volodymyr Zelenskyj, ktorý bol pred vstupom do vysokej politiky komikom známym z televízie a dokonca si prezidentskú funkciu vyskúšal aj v televíznom seriáli Sluha národa. Vzťah celebrita – úspešný politik však samozrejme nie je lineárny, teda nie každá celebrita, ktorá má záujem aktívne sa angažovať v politike, získa dostatočnú podporu verejnosti.

Zaujímavý je aj opačný pohľad, teda kreovanie celebrít z politikov (Leslie 2011). Tu narážame na terminologický problém, keďže politik ako verejne činná osoba, na ktorú je zameraná pozornosť médií a verejnosti, v zásade spadá pod definíciu celebrity tak, ako ju uvádzame vyššie. Sú dokonca autori ako Postman (2010), podľa ktorých je politika už niekoľko dekád súčasťou šoubiznisu. V mediálnej praxi však majú politici špeciálne postavenie, celebritami v užšom význame sa stávajú po ukončení svojich mandátov a nadobudnutie tohto statusu sa zväčša spája aj s niečím, čo ich politické pôsobenie presahuje (sexuálne škandály, získanie Nobelovej ceny a pod.).

Najtypickejším príkladom presahu kultúry celebrít do prostredia politiky je podpora politických subjektov známymi osobami, ktorou sa zaberáme aj v tomto príspevku.

K ústredným témam súvisiacich s použitím podpory celebritami v oblasti politickej komunikácie patrí zmysluplnosť, a teda v konečnom dôsledku efektívnosť použitia tohto nástroja. S istotou vieme povedať, že angažovanie celebrít v oblasti podpory politických subjektov, nemá lineárny vzťah k volebným výsledkom. Dôkazov je veľa, uveďme aspoň ostatné prezidentské voľby v USA, kde zvíťazil kandidát Donald Trump s výrazne niž-

šou podporou celebrít ako Hillary Clintonová. Angažovanie celebrít preto nemožno chápať inak, než v kontexte množstva premenných, ako komponent, ktorý má svoje prednosti, ale aj limity.

Pre porozumenie zmysluplnosti podpory celebritami je vhodné aplikovať Model pravdepodobnosti spracovania (ang. Elaboration likehood model, ďalej ELM). Ten hovorí, že na spôsob oslovenia cieľových segmentov v marketingovej komunikácii majú vplyv dva faktory: angažovanosť a schopnosť spracovania informácií (Tellis, 2000). Z ELM modelu teda môžeme vyvodiť, že podpora celebritami je vhodná pri voličských segmentoch, ktoré nie sú dostatočne angažované (pritiahnutie pozornosti k politike ako takej, ale predovšetkým k odporúčanému politickému segmentu) a zároveň nepreukazujú dostatočnú schopnosť spracovania informácií (politike nerozumejú; treba im na príklade obľúbených celebrít demonštrovať, ako majú voliť). Na druhej strane z ELM modelu vyplýva, že existuje množstvo voličských segmentov, pri ktorých nemá použitie celebrít takmer žiaden zmysel. Ako príklad možno uviesť voličov zo zvyku, vysoko angažovaných voličov, voličov, ktorí sa v politickej oblasti dobre orientujú, a pod. Použitie celebrít sa preto týka najmä mladších vekových segmentov, pri ktorých je politická angažovanosť spravidla na nižšej úrovni, čo platí vo všeobecnosti aj v iných oblastiach marketingovej komunikácie (Světlík 2012; Pringle 2004; a i.).

Podpora celebritami v historickom kontexte

Historicky možno odporúčania celebrít datovať na koniec 19. storočia. Za prvú celebritu využitú v reklame sa označuje herečka Lillie Langtry, ktorá propagovala značku Pears´ Soap (Doss 2011). Dôležitými medzníkmi v tejto oblasti bol nástup hollywoodskeho filmu a masové rozšírenie rozhlasu, ale predovšetkým televízie. Až do 70. rokov boli celebrity nedostatkovým tovarom: jednak ich nebolo také množstvo ako dnes, ale mnohé považovali spájanie svojich mien s produktmi za nehodné ich statusu, za čosi, čo mohlo ublížiť ich prestíži. Od konca 70. rokov sa situácia zmenila, pribudlo veľké množstvo celebrít a zmenila sa aj ich ochota zastupovať značky (Erdogan 1999). Shimp (2007) odhaduje, že v súčasnosti celosvetovo až jedna šestina reklám disponuje prítomnosťou celebrity.

Pri analýze dejinného kontextu použitia podpory celebrít v politickom marketingu nie je možné zamerať sa na domáce prostredie, keďže monopol moci Komunistickej strany Československa do roku 1989 v zásade neumožňoval existenciu politického marketingu. V príspevku sme sa preto rozhodli sústrediť na prostredie USA, a to z niekoľkých dôvodov. Primárnym

dôvodom je skutočnosť, že USA je krajina, kde politický marketing vznikol, resp. bol zadefinovaný ako súčasť širšie chápanej marketingovej komunikácie. Druhým dôvodom je to, že trendy v reklamnej a marketingovej komunikácii boli zväčša založené na invenciách, ktoré vznikli v USA (Mendelová 2018). Tretím dôvodom je existujúca a dostupná evidencia dát nevyhnutých pre zodpovedajúcu analýzu. Vychádzame z diel niekoľkých autorov, ale aj z databázy Museum of the Moving Image[2], ktorá obsahuje záznamy televíznej reklamy prezidentských kandidátov, a to od roku 1952 až do súčasnosti. Zároveň je však potrebné uviesť aj určité limity vyplývajúce z uvedených zdrojov. Predovšetkým je potrebné uvedomiť si, že podpora známymi osobami je fenomén, ktorý značne presahuje reklamný priestor. Môžeme tu hovoriť o rôznych spôsoboch vyjadrenia podpory: vyhlásením v médiách (napr. počas interview), aktívnou účasťou na koncerte alebo podobnom podujatí počas kampane, v súvislosti s internetom aj o nástrojoch ako sú podporné blogy, videoblogy, príspevky v sociálnych médiách a pod. Možno teda konštatovať, že podpora celebritami v oblasti politického marketingu presahuje komerčnú rovinu a rozptyľuje sa do rôznych foriem sociálnej interakcie. Širokú paletu prejavov podpory celebritami preto zrejme nemožno systematicky zachytiť, preto sa autori, podobne ako citovaná databáza, spravidla sústreďujú na reklamné pôsobenie angažovaných celebrít. Tým tému síce sprehľadňujú, ale zároveň do veľkej miery aj redukujú.

Uvedené spôsoby vyjadrenia podpory politickému subjektu sú v príkrom rozpore s ekonomickým marketingom, kde sa celebrity angažujú takmer bez výnimky s vidinou finančného profitu. Z hľadiska zadávateľov (napr. reklamných agentúr) je rozdiel medzi podporou ako komerčnou aktivitou (ekonomický marketing) a ako demonštráciou presvedčenia (politický marketing) zásadný. Zatiaľ čo prvá forma stojí zadávateľa peniaze, druhá môže finančné zdroje dokonca prinášať. V tomto prípade hovoríme o tzv. celebrity fundraisingu, ktorý je v USA štandardným vyjadrením podpory, a pri známych celebritách sa pohybuje v jednotkách až desiatkach miliónov eur.

Najstarší evidovaný príklad podpory politického kandidáta známou osobou pochádza z prezidentskej kampane v roku 1920, kedy niekoľko hviezd zo showbiznisu podporilo republikánskeho prezidentského kandidáta Warrena G. Hardinga (Downes 1970: 471 a 687; Brownstein 1992: 28-9). Kľúčovou osobnosťou bol v tomto prípade spevák Al Jolson[3]. Kandidát

[2] Dostupné online na http://www.livingroomcandidate.org/.

[3] Al Jolson sa preslávil najmä v roku 1927 ako vôbec prvý človek, ktorého hlas, resp. spev, zaznel vo filme Džezový spevák (The Jazz Singer), kde bol premaľovaný za Afroameričana. Išlo o prvý film, kde kde bol synchronizovaný obraz a zvuk. V 30-tych rokoch bol Jolson najlepšie zarábajúcim zabávačom svojej doby (Bainbridge, 2005: 109).

Harding sa rozhodol viesť kampaň netradične, doslova z verandy svojho domu v Ohiu, ktorú v tom čase údajne obliehali novinári, ale aj podporovatelia. Al Jolson motivoval niekoľko desiatok kolegov zo showbiznisu (medzi inými aj najznámejšie herečky tej doby Lillian Gish a Mary Pickford), ktorí prišli vlakom do Ohia a cestou zo železničnej stanice k Hardingovmu domu vytvorili veľkolepý hudobný sprievod. Vo vystúpeniach pokračovali aj na Hardingovej terase, sami seba označiac ako Harding-Coolidge Theatrical League. V evidentnej fascinácii situáciou zložil Jolson pieseň Harding You're The Man For Us, ktorá sa stala hymnou prezidentskej kampane. Celebrity v tomto prípade nepochybne prispeli k záujmu verejnosti o Hardingovu „domácu" kampaň (van Krieken, 2012: 107-8).

Druhý známy prípad angažovania sa celebrít v americkej prezidentskej kampani pochádza z roku 1928, kedy basebalová hviezda Babe Ruth podporil demokratického kandidáta Al Smitha. Ruth odmietol pózovať pre fotografov s jeho protikandidátom Herbertom Hooverom, čo pre tlač odôvodnil tým, že podporuje Smitha (Wagenheim 1990: 178).[4] Myšlienka vyjadrenia podpory Rutha spolu s najznámejšími americkými športovcami danej doby bola zhmotnená do plagátu „Champions of the World. Champions of Al Smith" (Wehrle 2018).

Celebrity sa postupne stali bežnou súčasťou politického marketingu, ale aj politickej komunikácie v širšom význame. Slúžili ako prostredníci medzi politikmi a verejnosťou, napríklad pri komunikovaní politických tém akou bol ekonomický program New Deal počas úradovania prezidenta F. D. Roosevelta v 30. rokoch (Wheeler 2013: 44). Napriek tomu sa potenciál podpory celebritami naplno rozvinul až v prezidentskej kampani Johna F. Kennedyho v roku 1960. Až v tejto kampani sa z celebrít stáva jeden zo základných pilierov predvolebnej kampane. Kennedy mal výborné vzťahy s Hollywoodom, a to najmä vďaka svojmu priateľovi a podporovateľovi Frankovi Sinatrovi. Ten v rámci uvedenej kampane prepracoval a znovu nahral svoju hitovú pieseň High Hopes, a to tak, aby vyznela ako chválospev na Kennedyho[5] (Rojek 2004: 29). Databáza Museum of the Moving Image obsahuje dve celebritné televízne reklamy, ktoré boli súčasťou Kennedyho kampane. V prvej z nich vystupuje Harry Belafonte, Afroameričan,

[4] Svoje konanie neskôr vysvetlil ako nedorozumenie a tiež uviedol, že dodatočne sa stretnúť s Hooverom by preňho bola česť. Chcel tak ale urobiť v súkromí, a nie na verejnosti, keďže bol angažovaný v kampani jeho protikandidáta Smitha.

[5] Sinatrov vzťah k politike a politikom je sám o sebe zaujímavou kapitolou. V roku 1962 Sinatra zanevrel na Kennedyho a postupne stal sa z neho podporovateľ opačného spektra, teda republikánskej strany. V roku 1968 sa aktívne angažoval v kampani demokratického kandidáta Huberta H. Humpreyho, pre ktorého nakrútil aj televízny reklamný spot (Rojek 2004).

hudobník, herec a umelec. Belanfonteho príslušnosť k etnickej skupine je v tomto prípade nepochybne dôležitá, keďže ňou je demonštrovaný vzťah nebelošského obyvateľstva ku Kennedymu,[6] a sekundárne aj vzťah Kennedyho k minoritným etnikám žijúcich v USA. V druhej reklame využívajúcej podporu celebritou vystupuje herec Henry Fonda. Táto reklama je pozoruhodná svojim spracovaním a zásadne sa vymyká dovtedajšiemu štýlu, kedy sa kreatívnemu a technickému spracovaniu nevenovala veľká pozornosť a tvorcovia komunikátov sa v zásade uspokojili s juxtapozíciou celebrita – politický kandidát, či už na vizuálnej alebo verbalizovanej úrovni. Fonda naproti tomu rozpráva príbeh o Kennedym ako o statočnom mladíkovi, hrdinovi druhej svetovej vojny. Jeho rozprávanie je podporené sugestívnymi autentickými zábermi z námorných vojenských operácií dopĺňanými sugestívnou hudbou a ruchmi. Pre zdôraznenie vierohodnosti príbehu tvorcovia siahli aj po výpovedi vojenského veterána, ktorý sa opisovaných operácií zúčastnil. V tomto smere storytelling s potenciálom tvorby legendy v zásade obsahuje konštruktívne prvky korešpondujúce so súčasnými nárokmi propagačnej praxe.

Záver

V príspevku poukazujeme na široké dimenzie vzťahu medzi celebritami a politickými subjektmi. Špecifické zameranie sa na podporu celebrít v politických kampaniach ilustrujeme v dejinnom kontexte na príklade amerických prezidentských kampaní z rokov 1920, 1928 a 1960. Skutočnosť, že prvé prípady angažovania celebrít pre politické ciele môžeme v USA datovať už do 20-tych rokov minulého storočia svedčí o niekoľkých zásadných súvislostiach. V prvom rade je dôkazom dôležitého a nezastupiteľného miesta kultúry celebrít v sociálnom priestore krajiny. Kreovanie tejto kultúry v USA sa stalo etalónom aj pre iné krajiny, v skutočnosti však jej mechanizmy ostali vo veľkej miere doménou Hollywoodu. Dôsledkom je pretrvávajúca dominancia americkej populárnej kultúry na globálnej svetovej úrovni. Z uhla pohľadu politického marketingu môžeme skorý nástup vyjadrovania podpory politikom v USA hodnotiť ako prirodzenú reakciu reklamného priemyslu. Je však pozoruhodné, že celebrity sa v politických kampaniach začali využívať v období, kedy politický marketing nebol ešte vyčlenený ako samostatná oblasť.

[6] Snahu osloviť aj dovtedy opomínané voličské segmenty badať aj v inej Kennedyho reklame, v ktorej sa jeho manželka Jacqueline prihovára divákom po španielsky.

V texte, hoci skôr v náznakoch, poukazujeme aj na určitú vývojovú tendenciu pri angažovaní celebrít, demonštrovanú troma štádiami. Prvé pokusy ukázali, že celebrity môžu byť z hľadiska určitých marketingových cieľov veľmi efektívne. Zatiaľ čo v úvodných fázach ich angažovania sa hľadal očakávaný výraz v kontexte iných nástrojov, v prípade J. F. Kennedyho sme svedkami sústredeného zamerania sa na Hollywood, ktorý bol evidentne chápaný ako sprostredkovateľ záujmu verejnosti, a teda aj popularity. Kennedy bol v Hollywoode natoľko populárny, že si mohol vybrať optimálne použiteľné celebrity. Jeho výber svedčí o cieľavedomej stratégii budovať prostredníctvom celebrít svoje imidž, ale aj osloviť voličské segmenty, o ktoré protikandidát explicitne nejavil záujem a v konečnom dôsledku mohli rozhodnúť v inak tesnom volebnom súboji. Takéto vysvetlenie opäť zdôrazňuje mnoho vrstevnatosť použitia celebrít, ktoré stojí v rozpore so simplicitným vysvetľovaním jeho funkčnosti v populárnych alebo popularizujúcich médiách.

Výsledky našej štúdie poukazujú na potrebu ďalšieho, nadväzujúceho výskumného záujmu. Nepochybne bude zaujímavé sústrediť sa na prieniky historických precedensov použitia celebrít so súčasným kontextom politickej a marketingovej oblasti. Tiež by bolo vhodné zamerať sa na domáci kontext, ktorý aspoň v náznakoch a, zrejme bez zachovalej reklamnej dokumentácie, môže aspoň implicitne demonštrovať paralely medzi národnou a globálnou mediálnou kultúrou.

Príspevok bol podporený projektom VEGA 1/0192/18 Formovanie postojov generácie Y v geografickom priestore V4 k problematike migrantov prostredníctvom digitálnej komunikácie na sociálnych sieťach.

Literatúra

ANDERSON, S. a kol. (2006): *Dictionary of Media Studies*. London: A & C Black Publishers.

BAINBRIDGE, B. (2005): Front Row. Evenings at the Theatre. New York: Continuum.

BOORSTIN, D. J. (1992): *The Image: A Guide to Pseudo-Events in America*. Vintage Books.

BROWNSTEIN, R. (1992): *The Power and the Glitter: The Hollywood-Washington Connection*. Vintage Books.

DOSS, S. (2011): The transference of brand attitude: the effect on the celebrity endorser. In: *Journal of Management and Marketing Research*. Vol.7, No. 1, s. 1-11.

DOWNES, R. Ch. (1970): *The rise of Warren Gamaliel Harding, 1865-1920*. Ohio State University Press.
ERDOGAN, B. Z. (1999): Celebrity Endorsement: A Literature Review. In: *Journal of Marketing Management.* Vol. 15, No. 1. s. 291-314.
FICHNOVÁ, K., WOJCIECHOWSKI, Ł, P. (2017): The Creative Process in the Virtual World in the Development of Ambient Campaign. In: *Studia ekonomiczne*, Vol. 16, No. 317, s. 93-105.
LESLIE, L. Z. (2011): *Celebrity in the 21st Century*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
MCCRACKEN, G. (1989): Who is the Celebrity Endorser? Cultural Foundation of the Endorsement Process. In: *Journal of Consumer Research*. Vol. 16, No. 1, s. 310-321.
MENDELOVÁ, D. (2018): The Birth of American Advertising. In: *Communication Today*. Vol. 9, No. 2, s. 4-19.
ORLEBAR, J. (2003): *The Practical Media Dictionary.* London: Arnold.
POSTMAN, N. (2010): *Ubavit se k smrti.* Praha: Mladá fronta.
PRINGLE, H. (2004): *Celebrity Sells.* John Wiley & Sons.
ROJEK, Ch. (2001): *Celebrity*. Reaktion Books.
ROJEK, Ch. (2004): *Frank Sinatra*. Polity Press.
SHIMP, T. A. (2007): *Advertising, Promotion, and Other Aspects of Integrated Marketing Communications.* Mason: Thompson.
SPÁLOVÁ, L.; BÁČÍKOVÁ, Z. (2017): Celebrities in social advertisement. In: *Economic and Social Development: Book of Proceedings from 20th International Scientific Conference on Economic and Social Development*. Varazdin: Varazdin Development and Enterpreneurship Agency, s. 392-401.
SVĚTLÍK, J. (2012): *O podstatě reklamy.* Bratislava: Eurokódex.
TELLIS, G. J. (2000): *Reklama a podpora prodeje*. Praha: Grada.
VAN KRIEKEN, R. (2012): *Celebrity Society.* Routledge.
WAGENHEIM, K. (2001): *Babe Ruth. His Life and Legend*. Open Road Integrated Media.
WEHRLE, E. F. (2018): *Breaking Babe Ruth: Baseball's Campaign Against Its Biggest Star*. University of Missouri Press.
WHEELER, M. (2013): *Celebrity Politics*. Polity Press.

Kontakt:

doc. Peter Mikuláš, PhD.

Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa

Department of Media Studies and Advertising
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University

Email Address: pmikulas@ukf.sk

Mgr. Alena Mikulášová, PhD.

Katedra histórie
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa

Department of History
Faculty of Arts
Constantine the Philosopher University

Email Address: amikulasova@ukf.sk

Social media stratégia strany Progresívne Slovensko pred voľbami do Európskeho parlamentu

Veronika Szabóová

Abstract

Social Media Strategy of the Progressive Slovakia Party before the European Parliament Elections. *The paper analyzes the posts of the Progressive Slovakia party on the Facebook social network as the primary tool of communication before the elections to the European Parliament in May 2019. The aim is to define the social media strategy of this political entity, and to discribe the dominant form, but also the content of published posts.*

Kľúčové slová: politický marketing, predvolebná kampaň, Progresívne Slovensko, social media stratégia, voľby.
Keywords: elections, election campaign, political marketing, Progressive Slovakia, social media strategy.

Úvod

Článok analyzuje príspevky strany Progresívne Slovensko na sociálnej sieti Facebook, ako primárny nástroj komunikácie pred voľbami do Európskeho parlamentu v máji 2019. Cieľom je na základe výskumného materiálu, ktorý tvoria samotné príspevky sledovaného obdobia, definovať social media stratégiu tohto politického subjektu, priblížiť jednak dominujúcu formu, ale i obsah uverejňovaných príspevkov taktiež overiť, či má fáza kampane vplyv na obsahovú stránku príspevkov.

On-line politický marketing

V politickom marketingu sú štyri hlavné nástroje – *výskum, stratégia, organizovanie a komunikácia*, ktoré sa následne delia na ďalšie kategórie. Pod *„výskum"* spadajú prieskumy, analýzy a experimenty či segmentácie profilov voličov. V rámci nástroja *„stratégia"* sú zadefinované nasledujúce kroky: stanovenie stratégie, positioning, targeting, strategické riadenie, budovanie značky a imidžu, politická orientácia a politická ponuka (konkurenti).

„Organizovanie“ obsahuje manažment, t.j. manažment kampane, poradcov, spolupracovníkov, zamestnancov, expertov, jednoducho celkové riadenie kampaní, vzťahy s verejnosťou a tvorbu databáz. Posledný nástroj politického marketingu, *„komunikácia“,* zahŕňa strategickú komunikáciu, public relations, veľmi často prvky guerilového marketingu, sociálny, virálny a on-line marketing a reklamu (Less-Marshment 2014). Politická marketingová komunikácia presviedča voliča rôznym spôsobom v závislosti na type politickej strany a situácie na voličskom trhu. V aspekte modernej politickej komunikácie, ktorá využíva nové médiá, fenomén personalizácie či fenomén permanentnej komunikácie sa ukazuje, že je nevyhnutné strategicky zvažovať, akým komunikačným modelom budeme komunikovať politickú entitu (Spálová, Szabo 2017).

On-line politický marketing je dôkazom toho, ako sa vyvinul politický marketing, ako sme prešli od nemarketingového obdobia, obdobia marketingového až po súčasnosť, kedy sa využívajú výrazne nové médiá, sociálne siete a primárne sa komunikácia realizuje v on-line prostredí. Tým, že sa predvolebná komunikácia presunula výrazne na sociálne siete, na digitálne platformy, definovali sa nové pojmy a procesy, ako napríklad social media stratégia, ktorá je predmetom tohto príspevku, a ktorá je súčasťou marketingovej stratégie a je zhrnutím všetkého, čo plánuje subjekt urobiť, vrátane definovania cieľov, ktoré chce na sociálnych sieťach dosiahnuť. Social media stratégia vedie akcie a informuje o tom, či je kampaň úspešná alebo nie.

Social media stratégia ako súčasť social media marketingového plánu

Ak sa politická strana alebo politik rozhodli zahrnúť do integrovanej marketingovej komunikácie i komunikáciu prostredníctvom sociálnych sietí, mali by si pripraviť social media plán, ktorý má 6 krokov: vybrať, ktoré sociálne siete bude používať, vytvoriť si na nich kompletné profily, určiť svoj tone of voice, vybrať stratégiu zverejňovania príspevkov, testovanie a automatizácia (Lee, 2019). Nás zaujíma predovšetkým stratégia zverejňovania, ktorá zahŕňa, čo publikovať, ako často či dokonca o koľkej. Práve social media stratégia pomôže značke – politikovi/politickej strane splniť svoje ciele. Pri jej plánovaní je potrebné postupovať podľa nasledujúcich krokov: *1. Stanoviť realizovateľné ciele on-line politického marketingu, 2. Preskúmať publikum, 3. Stanoviť si najdôležitejšie metriky, 4. Analyzovať svoju konkurenciu, 5. Vytvárať pútavý obsah, 6. Dôraz kladťe na načasovanie. 7. Vyhodnotiť výsledky a optimalizovať ich* (Barnhart 2019). V tomto príspevku sa zameriame na krok 5., teda na content – na jeho no formu, predovšetkým na ob-

sah, ktoré samozrejme odrážajú krok 1. – ciele, ktoré sa na základe zvolenej identifikovanej stratégie pokúsime popísať a vyčítať.

Cieľ a výskumné otázky

Social media stratégia je súčasťou marketingovej stratégie, ktorá má vlastné čiastkové ciele. Cieľom nášho príspevku je definovať stratégiu social media marketingu strany Progresívne Slovensko, t.j. identifikovať vzorec pridávania príspevkov na ich FB funpage. Vychádzajúc zo stanoveného cieľa sme si položili 3 výskumné otázky:

1. Ktoré témy tvoria primárne obsah príspevkov v sledovanom období?
2. Menila sa frekvencia príspevkov určitej tematickej kategórie v závislosti od fázy kampane?
3. Možno identifikovať vzorec pridávania príspevkov na FB profil strany PS?

Výskumný materiál, sledované obdobie a metóda výskumu

Pri realizácii výskumu bola aplikovaná metóda prípadovej štúdie, išlo o single deskriptívnu case study. Nevyhnutným komponentom výskumného dizajnu, ktorý musí byť definovaný už v počiatočných etapách výskumného procesu, sú výskumné otázky, ktoré sme si už definovali. Nasleduje jednotka výskumu, v tomto prípade ide o predvolebnú komunikáciu, následne voľba zdrojov údajov - vzhľadom na zámer práce tvorilo výskumný materiál (zdroj údajov) celkovo 132 príspevkov strany Progresívne Slovensko uverejnených na ich FB profile v sledovanom období, t. j. od 4. februára 2019 do 22. mája 2019 (108 dní). Kritériom výberu je skutočnosť, že volebná kampaň môže začať dňom uverejnenia rozhodnutia o vyhlásení volieb v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, t. j. dňa 04.02.2019 a musí skončiť 48 hodín predo dňom konania volieb, t. j. dňa 22.05.2019 o 23:59 h. Frekvencia príspevkom mala od februára do mája stúpajúcu tendenciu (viď Graf 1).

Následne sme pristúpili ku kódovaniu údajov, teda k zaraďovaniu jednotiek do kategórií a zaznamenávaniu frekvencie výskytu. Po prečítaní textov statusov, videí, udalostí a pod., sme ich rozdelili na samostatné informačné jednotky, tie sme zoradili do kategórií, ktoré popisujú určitý znak skúmaného fenoménu, pričom ide o jednotky kontextuálne, ktoré sa nemu-

sia nachádzať v pôvodnej podobe priamo v príspevku, ale môžeme ich rozoznať z kontextu.

Graf 1: Frekvencia príspevkov v priebehu trvania kampane, t. j. od 4. 2. do 22. 5. 2019.

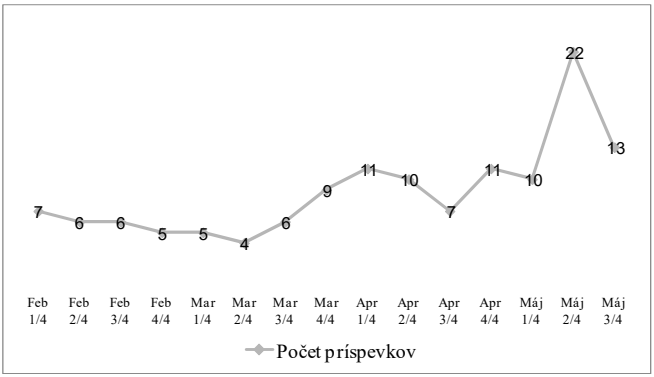

Zdroj: vlastné spracovanie.

Napríklad pri analýze príspevkov so zameraním na „prezidentku“, nespočítavane len výskyt slova „prezidentka“, ale i jeho prezentáciu v rôznych podobách (Zuzana Čaputová, prezidentské voľby,..), ale i záznamové jednotky, kedy sme konkrétne zrátavali frekvenciu konkrétneho formátu, napr. video postu.

Interpretácia výsledkov

Keďže sme si stanovili niekoľko výskumných otázok, našim zámerom bolo ich zodpovedanie a naplnenie. Pre prehľadnosť zistených výsledkov uvedieme každú otázku a následne grafické i verbalizované výsledky.

1. Ktoré témy tvoria primárne obsah príspevkov v sledovanom období?
Postupovali sme spôsobom, že sme si najprv všetky príspevky prešli, prečítali, pozreli a potom sme stanovili kategórie. Vymedzili sme 4 kategórie obsahu príspevku, a to *a) Eurovoľby, b) prezidentka, c) konkrétny kandidát* a *d) reakcia* na aktuálne dianie. Ich výskyt sa menil v čase, a to i v závislosti od udalosti v danom, resp. najbližšom období. Kým jednotky z kategórie *b) prezidentka* dominovali predovšetkým v mesiaci február a marec (viď Graf 2), v apríli bol výskyt témy minimálny, a v máji sa neobjavil ani jeden prí-

spevok s týmto obsahom. Táto frekvencia odráža skutočnosť, ako sa nastavuje a ako pružne reaguje agenda setting na aktuálne ciele komunikácie.

Graf 2: Zmena výskytu jednotlivých tém v sledovanom období

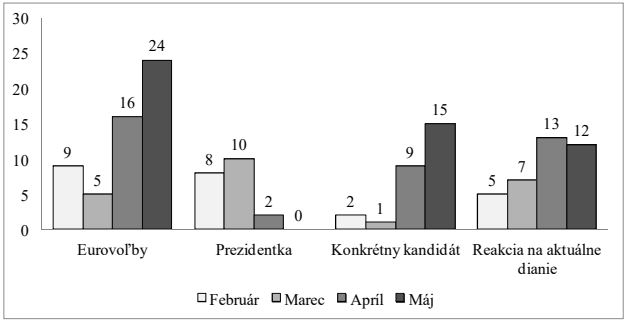

Zdroj: vlastné spracovanie

Má však najčastejšie sa objavujúca téma aj najvyššiu mieru interakcie zo strany užívateľov – potenciálnych voličov? Ako sa analýzou ukázalo, medzi najsilnejšie príspevky, t.j. medzi príspevky s najväčšou mierou interakcie (počet "páči sa mi to" + počet komentárov + počet zdieľaní) boli, okrem februára, z tej kategórie tém, ktorá mala celkovo dominantnú frekvenciu v daný mesiac (viď Tab. 1).

Tab. 1 Porovnanie výskytu témy s mierou interakcie príspevkov danej tematickej kategórie

	Kategória témy s najvyššou frekvenciou	Kategória témy príspevku s najvyššou interakciou	Počet interakcií (počet "páči sa mi to" + počet komentárov + počet zdieľaní)	Podrobnejší popis príspevku
február	eurovoľby	reakcia na aktuálne dianie	**1772**	*Podpora vyjadrená protestujúcim farmárom v BA*
marec	prezidentka	prezidentka	**2584**	*Historická chvíľa – fotka z volebnej noci s novou prezidentkou*
apríl	eurovoľby	eurovoľby	**2587**	*Výsledok prieskumu – 14,4 % pre koalíciu PS a SPOLU*

máj	eurovoľby	eurovoľby	**4613**	*Kampaňové video „všetci verzus Karol“, vystihujúce proeurópsku ideu strany*

Zdroj: vlastné spracovanie.

Počet interakcií je číslo verejné, ku ktorému sa vie dostať bežný užívateľ. Určite za zaujímavejší a najmä prínosnejší pre budovanie ďalšej stratégie považujeme reach- dosah, ktorý však vidí len administrátor daného profilu. Dosah predstavuje celkový počet unikátnych používateľov, ktorí vidia obsah, no nemusia s ním interagovať (nemusia klikať na páči sa mi to, zdieľať či komentovať). Významnosť jednotlivých ukazovateľov sa samozrejme líši od cieľov subjektu, ktorý komunikuje.

Okrem obsahu sme nazreli i na formu - na základe obsahovej analýzy 132 príspevkov sa preukázalo, že dominantným formátom uverejňovaných príspevkov strany Progresívne Slovensko bolo video (viď Graf 3) – za sledované obdobie publikovali 50 videí, pričom sme si všimli, že 49 z nich boli natívne videá uverejňované priamo prostredníctvom facebookovej platformy, t. j. nešlo o linky a odkazy na externé stránky, napr. na YouTube, Vimeo a pod.

Graf 3: Formáty príspevkov

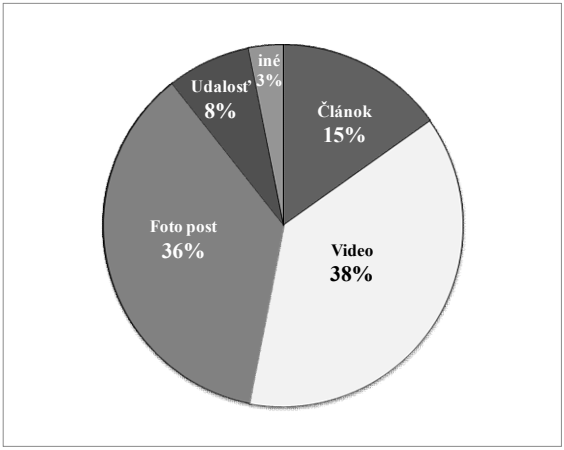

Zdroj: vlastné spracovanie

Nemožno jednoznačne tvrdiť, či išlo o úmyselný strategický krok, no podľa výsledkov štúdie uverejnenej na Statista.com z januára 2019, majú videí pridávané priamo cez rozhranie Facebooku o 168 percent vyššiu mieru interakcie než videá, ktoré sú pridávané s odkazom na externú platformu (Clement 2019) - takto uverejnené bolo iba jedno video 11.marca 2019, ktoré sa neodlišovalo obsahom ani formou od všetkých ostatných videí.

Graf 4: Frekvencia formátov jednotlivých príspevkov vzhľadom na sledovaný mesiac

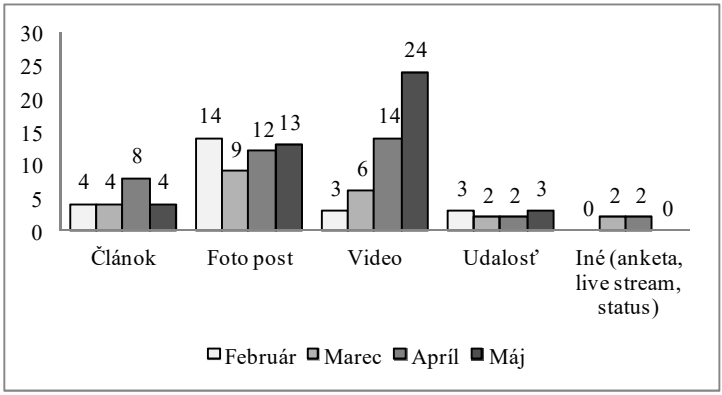

Zdroj: vlastné spracovanie

Predpokladáme však, že išlo o pokus, ako získať sledovateľov na YouTube kanáli strany. Pozreli sme sa na formáty a ich uverejňovanie i vzhľadom na konkrétnu fázu sledovaného obdobia, pričom sa ukázalo, že frekvencia videí z dôvodu blížiacich sa volieb do Európskeho parlamentu stúpala (viď Graf 4). Aktuálne sa video radí k najpopulárnejším médiám medzi spotrebiteľmi, pretože dokáže divákov viac vtiahnuť do deja, prípadne prinútiť k želanej akcii. Štatistiky uvádzajú, že 78 percent ľudí pozerá video každý týždeň a 55 percent ľudí dokonca denne. Ak k tomu pridáme fakt, že do roku 2020 bude on-line video tvoriť až 80 percent internetového trafficu (Ovesný 2019), tak je určite potrebné pouvažovať pri tvorbe stratégie nad zaradením videa ako primárneho marketingového a komunikačného nástroja.

V súvislosti s analyzovaným materiálom, teda vzhľadom na pridávané video posty sme nazreli aj cez odporúčania odborníkov z praxe, a teda, že pri uploadovaní videa treba myslieť na to, že viac ako 80 percent videí na Facebook-u si ľudia prehrávajú bez zvuku (Aujesky 2017), teda by video malo mať význam aj bez zvuku. Riešením sú titulky – strana Progresívne

Slovensko myslela aj na túto dôležitú súčasť tohto typu nástroja, teda videá mali vložené titulky.

2. Menila sa frekvencia príspevkov určitej tematickej kategórie v závislosti od fázy kampane?

Na obsah nadväzujeme aj v tejto časti, kedy nás zaujíma, či sa menila frekvencia príspevkov určitej tematickej kategórie v závislosti od fázy kampane. Ako sme už naznačili vyššie – frekvencia sa menila, a to pri kategóriách "eurovoľby" (viď Graf 5) a "prezidentka" (viď Graf 6).

Graf 5: Zmena miery výskytu témy "Eurovoľby"

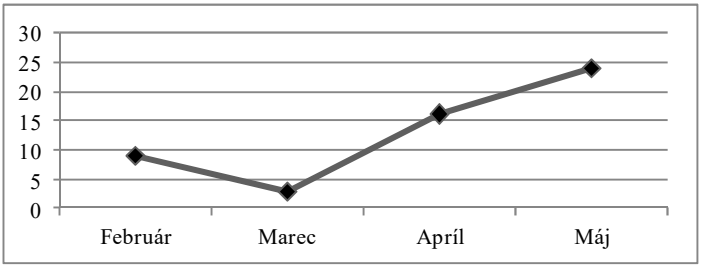

Zdroj: vlastné spracovanie

Graf 6: Zmena miery výskytu témy "prezidentka"

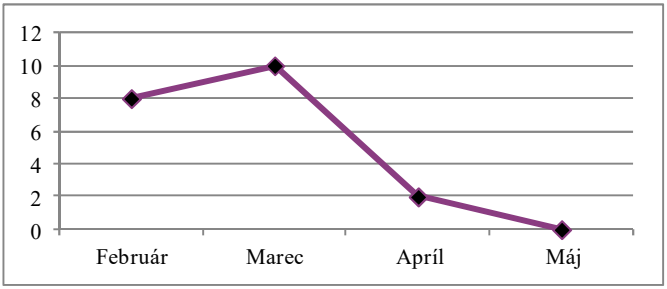

Zdroj: vlastné spracovanie

Okrem stanovených kategórií sme však spozorovali ešte jednu tému – "extrémizmus ako hrozba", ktorá sa objavila v období 4. február až 30. apríl 4krát, no v máji sa výskyt tejto témy zvýšil o 275 percent (viď Graf 7). Z celkové počtu 45 príspevkov, ktoré uverejnila strana Progresívne Slovensko v období 1. – 22. mája 2019, 15 postov obsahovalo spomínaný insight, resp. jeho kontextuálny význam, čo predstavuje každý tretí príspevok.

Graf 7: Nárast výskytu diskurzu "extrémizmus ako hrozba"

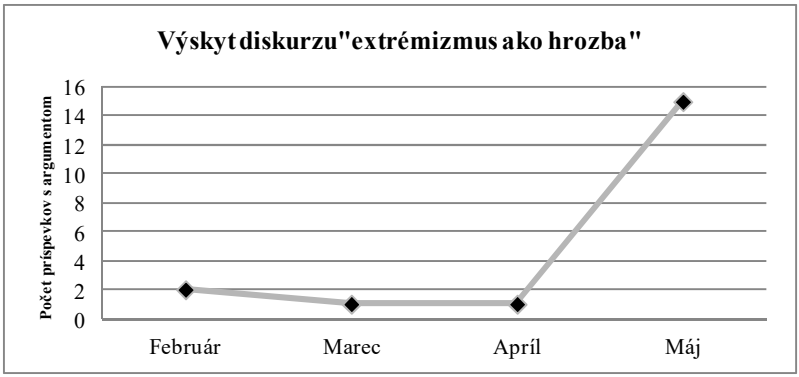

Zdroj: vlastné spracovanie

V súvislosti s touto oblasťou konštatujeme, že sme si pri analýze všimli, že príspevky majú prevažne jednotnú formu (viď Obr. 1) – nadpis (headline), jadro, ktoré ak je rozsiahlejšie, člení na odseky, takmer vždy zahrnú do textu aj prelinkovanie na profil konkrétneho kandidáta alebo strany alebo tretej osoby a transparentne uvádzajú i objednávateľa daného plateného príspevku.

Pozorovaný diskurz a jeho kontextuálne konotácie boli až v 53 % umiestnené priamo do headlinu, napr. *"nedovoľme, aby za nás v Európe hovorili fašisti", "kotlebovci nemajú v EÚ čo robiť", "ukážme, že chceme zmenu, ale bez fašistov", "o klamstvách v eurovolebnom spote kotlebovcov", "stop európskym extrémistom"* a pod. Dôvodom tohto prudkého nárastu diskurzu "extrémizmus ako hrozba" je výsledok prieskumu agentúry AKO, ktorý publikovala strana na svojom profile 7.mája, a ktorý hovoril o tom, že koalícia PS a SPOLU už nie je na druhom mieste za SMER-SD, ale na treťom, predbehla ich strana Kotleba – ĽSNS. Z hľadiska predvolebnej stratégie a komunikácie sa

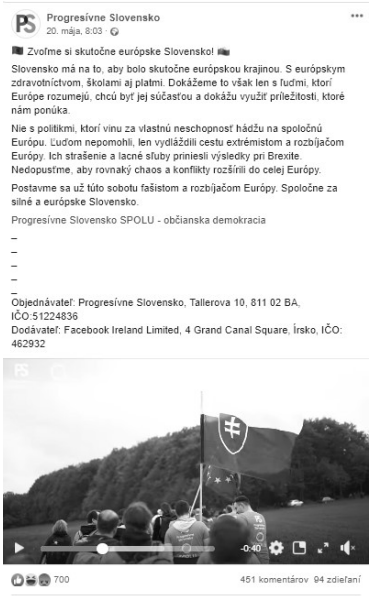

Obr. 1 Zvyčajná forma príspevkov
Zdroj: facebook/ProgresivneSlovensko

Kotlebova strana stala nepriateľom, hlavným konkurentom, a preto museli obsah komunikácie na sociálnej sieti pružne prispôsobiť tomuto ohrozeniu.

5. Možno identifikovať vzorec pridávania príspevkov na FB profil strany PS?

Z hľadiska marketingovej social media stratégie neexistuje pravidlo, ktoré by platilo vždy a pre každého, čo niekomu funguje, inému zas nemusí. Dôležité sú ale tri jednoduché pravidlá:

- Pridávať príspevky pravidelne – ideálne v rovnaké dni a čas.
- Kvalita prevažuje kvantitu.
- Stanoviť si ciele – len na základe cieľov možno hodnotiť úspešnosť rozhodnutí (a to nie len na sociálnej sieti) (Uram 2019).

V prípade komunikácie strany Progresívne Slovensko pred voľbami do Európskeho parlamentu možno identifikovať určité prvky a algoritmy social media stratégie – strana publikovala pravidelne, bola aktívna na sociálnej sieti, hoci sme neidentifikovali rigidný vzorec publikovania príspevkov. Najčastejšie publikovali 1 post/deň (viď Graf 8). Mimo priemernej frekvencie pridávania stojí mesiac apríl, kedy bolo pridaných až 5 príspevkov za deň, čo je maximálny počet za celé sledované obdobie. Okrem toho, v máji najčastejšie uverejňovali 3 posty za 1 deň.

Graf 8: Počet príspevkov za 1 deň v mesiacoch február až máj

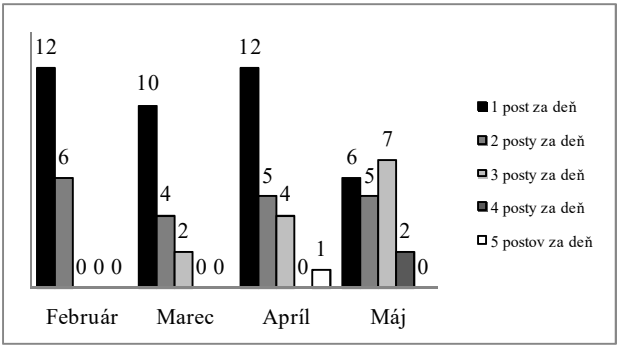

Zdroj: vlastné spracovanie

Boli však i dni, kedy nepridali nič - najdlhšou pauzou, t.j. okno medzi dňom, kedy naposledy niečo pridali a dňom, kedy opäť niečo publikovali, boli 4 dni. Naopak najdlhšia šnúra, t.j. nepretržité postovanie niekoľko dní za sebou, predstavovala 16 dní. Po tejto šnúre nasledovala jednodňová pauza (viď Graf 9).

Graf 9: Zobrazenie kontinuity pridávania príspevkov

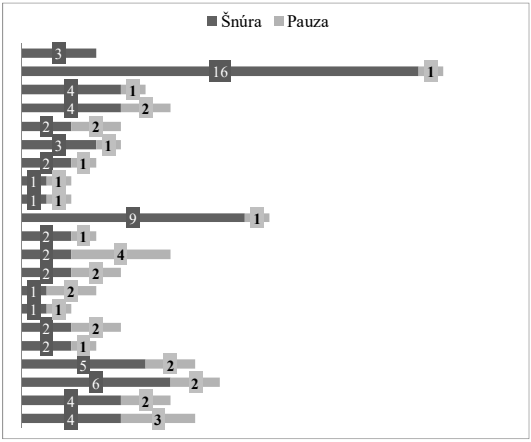

Zdroj: vlastné spracovanie

Čo sa týka spomínanej kvality prevažujúcej kvantitu, v tomto hodnotíme komunikáciu kladne, nakoľko nešlo o prázdne príspevky bez témy, práve naopak – stratégovia premysleli a aktivovali konzistentný a prehľadný content (obsah), a to predovšetkým v súvislosti s videom ako nástrojom, čím vytvorili niekoľko sérií. Nuž a nutnosť stanovenia cieľov, alfa a omega akejkoľvek komunikácie, tu taktiež neabsentovala – ciele komunikácie sú odčítateľné, pružne a promptne reagujú na dianie a stav v spoločnosti, dôkazom čoho je napríklad argument „extrémizmus ako hrozba“, či frekvencia príspevkov s témou „prezidentka“ v období pred prezidentskými voľbami, nie po. Celá social media stratégia plynule prešla od cieľa – Zuzana Čaputová prezidentkou“ k plneniu cieľov ohľadne volieb do Európskeho parlamentu – pribudla séria o predstavovaní jednotlivých kandidátov za stranu PS.

Záver

Analýzou výskumného materiálu, ktorý tvorili príspevky pridávané na facebookovú stránku politickej strany Progresívne Slovensko v sledovanom období, sme dospeli k záveru, že počas sledovaného obdobia bol politický subjekt aktívny, v priemere pridal 3 príspevky. Keďže sa orientovali focus záujmu ako na formu, tak aj obsah, konštatujeme, že dominovali videá, ktoré boli nahrávané priamo cez platformu Facebook a nie cez odkaz na externú platformu. Tento strategický krok považujeme za prínosný, keďže aktu-

álna štúdia z januára 2019 poukazuje na fakt, že natívne videá, ktoré sú pridávané bezprostredne cez rozhranie sociálnej siete Facebook, majú o 168 percent vyššiu interakciu než tie, ktoré sú pripnuté prostredníctvom linku na inú stránku (Clement 2019). Okrem formy nás však zaujímal i obsah – preukázalo sa, že téma závisela aj od fázy v sledovanom období. Kým téma „prezidentka/ Zuzana Čaputová" bola na poprednej priečke vo februári a v marci, v máji, t.j. po voľbách sa nevyskytol ani jeden príspevok s týmto obsahom. Naopak téma „eurovoľby" mala ku koncu sledovaného obdobia výrazne stúpajúcu tendenciu.

Hoci komunikácia na sociálnej sieti bola aktívna, bol rozpoznateľný content, ktorý bol prehľadný a pestrý, nemožno jednoznačne hovoriť o rigidnom vzorci prispievania. Kým v roku 2017 dominovala tzv. personalizácia politickej komunikácie, teda uprednostňovanie straníckych lídrov pred „neživými" symbolmi strany (volebný program a pod.), čím sa ľahšie dostávajú do povedomia potenciálnych voličov (Štefančík, 2007; Žúborová, 2010), pri strane Progresívne Slovensko konštatujeme, že nekomunikujú skrze jednu osobu, skrze lídra. Svojou štruktúrou digitálnej komunikácie síce personalizujú komunikáciu, no prostredníctvom všetkých členov/ kandidátov strany. Myslíme si, že je to z dôvodu, že profil jednotlivých členov je tak široký (environmentálne zameranie, umelecké, právnické, IT, sociologické a pod.), že sa s nimi môže stotožniť niekoľko segmentov voličov.

A hoci sú on-line marketing a digitálna komunikácia pevnou súčasťou integrovaného marketingu, výsledok volieb do Európskeho parlamentu pre stranu Progresívne Slovensko ukázal, že aj tradičné formy marketingu (telemarketing, osobné meetingy, door-to-door) majú stále svoju silu, keďže celkovo získala strana 198 255 hlasov voličov, no followerov na svojom FB profile mala „len" 28 190. Staviť na kontaktnú, cielenú a mobilizačnú kampaň, tak, ako strana plánovala, sa oplatilo – získali 4 mandáty do Európskeho parlamentu.

Literatúra

AUJESKY, K. (2017): *Tipy a nástroje pre vytváranie contentu.* <https://kamilaujesky.com/2017/01/tipy-nastroje-vytvaranie-contentu/> [26. 7. 2019].

BARNHART, B. (2019): *How to build your social media marketing strategy.* SproutSocial, <https://sproutsocial.com/insights/social-media-marketing-strategy/> [26. 7. 2019].

CLEMENT, J. (2019): *Device usage of Facebook users worldwide as of January 2019*. Statista, <https://www.statista.com/statistics/377808/ distribution-of-facebook-users-by-device/> [25. 7. 2019].
LEE, K. (2019): *How to Create a Social Media Marketing Plan From Scratch.* Buffer, <https://buffer.com/library/social-media-marketing-plan> [25. 7. 2019].
LESS-MARSHMENT, J. (2014): *Political Marketing: Principles and Applications.* New York: Routledge. ISBN 978-0415632072.
OVESNÝ, J. (2019): *Akú stratégiu zvoliť pre váš video content marketing?* Bridge, <https://www.ecommercebridge.sk/aku-strategiu-zvolit-pre-vas-video-content-marketing/> [26. 7. 2019].
SPÁLOVÁ, L.; SZABO, P. (2017): Možnosti sémantických prístupov v analýze konceptu personalizácie politického lídra. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika – Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: Ekonóm, s. 528-538.
ŠTEFANČÍK, R. (2007): Fenomén personalizácie v predvolebnej kampani. In: GBÚROVÁ, M. (ed.): *Voľby 2006 v štátoch V4.* Prešov: SLOVACONTACT, s. 327-334.
URAM, J. (2019): *Metriky sociálnych sietí #3: Dosah, zobrazenia a frekvencia.* Mediatel, <https://www.mediatel.sk/metriky-socialnych-sieti-3/> [27. 7. 2019].
ŽÚBOROVÁ, V. (2010): Re-definícia typológie politických aktérov v kontexte s politickou komunikáciou a politickým marketingom. In: *Slovenská politologická revue*, Vo. 10, No. 2, s. 59-86.

Kontakt:

Mgr. Veronika Szabóová

Katedra masmediálnej komunikácie a reklamy
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Department of Mass Media Communication and Advertising
Faculty of Arts
University of Constantine Philosopher in Nitra

Email Address: veronika.szaboova@ukf.sk

Jazyková analýza volebnej kampane prezidenta SR 2019

Miroslav Řádek

Abstract

Language analysis of the Presidential Election Campaign 2019. *In the submitted conference paper we will focus on the election campaign of the most important candidates according to the results of the first round of elections. The subject of the contribution is the verbal expression of the central candidates during the election campaign. we will methodically use content analysis, especially their manifestations and verbal reactions. The aim is to familiarize the reader with the rhetoric, linguistic abilities and expressive abilities of selected candidates. Through the description we will try to characterize the most frequently used language formulas or verbal expressions individually.*

Kľúčové slová: voľby, kampaň, rečový prejav, komunikácia, marketing.
Keywords: election, campaign, speech, communication, marketing.

Úvod

Odborná literatúra zameraná na komunikáciu a marketing rozlišuje niekoľko metód pre štúdium médií a politiky. Na úvod je preto potrebné pripomenúť, že mediálny svet a politika predstavujú dynamické subjekty výskumu, na čo musí reagovať aj metodológia. „Od začiatku 20. storočia je možné podľa dostupných prameňov dokonca pozorovať určitý rozvoj empirického výskumu mediálnych účinkov ako samostatnej vednej oblasti. Výsledky ale nie sú vôbec presvedčivé, mediálny svet a jeho produkcia sa neustále rozrastajú a nebývalo narastajú a do hry sa dostáva stále viac faktorov, ktoré sú prakticky nemerateľné“ (Růžička 2011). Uvedené konštatovanie je možné aplikovať na verbálnu i neverbálnu komunikáciu.

Pre zhotovenie verbálenej prezentácie hlavných aktérov prezidentskej volebnej kampane 2019 sme si vybrali štyroch kandidátov na post prezidenta, ktorí v deň prvého kola volieb získali najväčší počet oprávnených volič-ských hlasov – Zuzanu Čaputovú, Maroša Šefčoviča, Štefana Harabina a Mariána Kotlebu. Informácie, poznatky a postrehy o štyroch kandidátoch na post prezidenta sme nadobudli na základe dôkladného sledovania poli-

tických relácií a video záznamov z ich vystúpení. Používali sme nepriamy druh pozorovania.

V prípade prezidentského postu Slovenskej republiky, ktorý má predovšetkým reprezentatívnu funkciu, sú používaný jazyk, celkový rečový prejav alebo všeobecnejšie rétorika nesporne dôležité. Spomenuté faktory hlava štátu využíva pri rôznych prejavoch, medzinárodných zasadnutiach, pri ktorých využitie cudzieho jazyka je len výhodou, čo má vplyv aj na budovanie diplomatických vzťahov. Očakáva sa, že prezident okrem oficiálnych rozhovorov v zahraničí, dokáže viesť aj neformálny dialóg s nositeľmi najvyšších politických funkcií. Aj preto je nevyhnutné, aby prezident disponoval vysoko kvalitnou komunikačnou výbavou.

Snažili sme sa preto zamerať na často používané slová, slovné spojenia a frázy jednotlivých kandidátov. Všimnúť si, čo bolo hlavnými témami a ktoré názory často opakovali kandidáti na post prezidenta, či majú dostatočné jazykové vybavenie aj z pohľadu cudzích jazykov a ako dostatočne vedia a sú pripravení diplomaticky odpovedať na účelové a svojim spôsobom aj ofenzívne otázky.

Rečová komunikácia v politickom marketingu

Politický marketing sa azda najčastejšie prejavuje vo volených kampaniach. Tie sú „charakteristické väčším počtom súťažiacich aktérov (politických strán, kandidátov), pričom každý z nich vedie kampaň obsahujúcu rad špecifických tém. Hlavným cieľom volebných kampaní je volebný úspech, teda získať podiel na vláde“ (Lincényi 2013).

Propagácia v politike je v demokratickej i totalitnej spoločnosti nevyhnutnou súčasťou politického života. Propagácia je pri súťaži o moc a jej udržanie nevyhnutným prostriedkom v každej masovej spoločnosti. „Jazyk sa vo vzťahu k politike nechápe len ako nástroj politickej komunikácie, prípadne propagandy, ale vystupuje rovnako ako objekt politiky (Gbúrová 2009). Nielen slovenské dejiny sú bohaté rôznymi zápasmi o charakter a podobu spisovného jazyka, pretože jazyk je považovaný za súčasť národnej identity a povedomia, je jeden z hlavných znakov moderných európskych národov“ (Štefančík 2016).

Prvé moderné mediálne kampane možno nájsť už na začiatku 19. storočia. Historici dávajú za príklad pôsobenie Napoleona I. alebo amerického prezidenta Andrew Jacksona. Treba pripomenúť, že existuje viacero autorských definícií pojmu marketing a tiež to ako sa pojem vyvíjal v čase. „Prvú definíciu marketingu publikovala v roku 1941 Americká marketingová asociácia. Podľa tejto definície je marketing, realizácia ekonomickej činnos-

ti vzťahujúcej sa na premiestňovanie tovaru a služieb od producenta ku konzumentovi alebo užívateľovi“ (Jablonski 2006).

V rámci všeobecného marketingu možno vnímať politický marketing ako „súbor teórií, metód, techník a sociálnych postupov, ktoré majú za cieľ presvedčiť občanov, aby podporili jednotlivca, skupinu alebo politický projekt. Jeho hlavným cieľom je komunikácia a uspokojovanie potrieb subjektov na politickom trhu“ (Halada 2015).

Históriu politického marketingu v súvislosti s pôsobením politických strán rozdelil do troch vekov politickej komunikácie Jan Křeček. Prvý začlenil pod Blumlera a Kavanagha do obdobia rokov 1945 – 1960, ktoré sa časovo prelína s pôsobením univerzálnych politických strán. Druhé obdobie je vymedzené od 60. po 80. roky 20. storočia pre ktorý je typický vzostup masového sledovania televízie. Tretí vek začínajúci 90. rokmi minulého storočia je obdobím prehlbovania profesionalizácie politického marketingu organizovaného tzv. mediálnymi stratégmi (Křeček 2013).

Pojmy jazyk a reč sú zvyčajne používané v laickej i odbornej diskusii ako synonymá, existujú situácie pri ktorých nie je možné tento kontext úplne použiť. Odborné publikácie z oblasti lingvistiky preto trvajú na samostatnej definícii oboch pojmov a ich fundamentálnom nezamieňaní. „Jazyk a reč treba chápať ako dva pojmy, ktoré spolu úzko súvisia a navzájom na seba pôsobia, no medzi ktorými sú rozdiely. Jazyk sprostredkúva vyjadrovanie a dorozumievanie ľudí, reč je praktická realizácia jazyka v komunikácii, reč utvára jazyk, jazyk núti používať systémové prvky v reči. Kým jazyk má jeden rozmer, reč má štyri: tri rozmery priestoru a jeden rozmer času“ (Škvareninová 2004).

Zuzana Čaputová

Kandidátka Zuzana Čaputová sa v roku 2017 síce stala členkou novo vznikajúcej politickej strany Progresívne Slovensko a neskôr tiež jeho podpodpredsedníčkou, vo voľbách ale po zrušení členstva kandidovala ako nezávislá kandidátka. Od začiatku svojej predvolebnej kampane bolo pre jej charakteristické slovné spojenia: „Boj proti zlým oligarchom“ a „Spolu to dokážeme !“ Bol to spôsob nielen ako sa odlíšiť od ostatných kandidátov, ale boli to heslá, ktoré vystihovali aktuálnu atmosféru spoločnosti.

Keď začala byť Zuzana Čaputová pozývaná do televíznych a rozhlasových relácií, diskusií a talkshow, jej jazyk sa pre budúcich potenciálnych voličov mierne upravil a to v tom zmysle, že notoricky známu frázu z jej predvolebnej reklamy prestala tak často spomínať a slovne sa zameriavala viac na odkaz, aby kandidáti prestali medzi sebou bojovať, aby hľadali

spoločný dialóg. Tým Zuzana Čaputová odovzdávala ďalší kľúčový komunikačný odkaz a to, že je nekonfliktnou kandidátkou.

Súčasťou jej rečového prejavu boli relatívne často používané odborné slová. Tie boli tiež nenútene vsúvané do obsahovo profesionálneho zamerania jej odpovedí najmä novinárskych otázok. Iba v minimálnej mierne sme si všimli tzv. brepty alebo dlhšie pauzy na rozmyslenie odpovede. Vyjadrovala sa plynulou rečou, čo divákovi alebo poslucháčovi v kontraste s ostatnými kandidátmi navodzovalo príjemný dojem. Z neverbálneho hľadiska jej však bolo na internetových diskusných fórach vyčítaný uhýbavý očný kontakt pri formulovaní odpovedí.

Pre jej spôsob odpovedania na otázky rôzneho typu bolo charakteristické, že najskôr danú problematiku objasnila zväčša z právneho hľadiska, alebo súhlasila s niektorými vyjadreniami protikandidátov a následne vyjadrila svoj vlastný postoj a názor. Zjavne sa vyhýbala konfliktu, zvažovala slová a zväčša odpovedala opatrne ale zreteľne. Na ataky súperov reagovala umiernene a defenzívne. Napokon táto verbálna taktika bola účinnou, nakoľko slovenská verejnosť doposiaľ pozorovala najmä neprekonateľné konflikty najmä medzi vládnou koalíciou a opozíciou.

Dôležitý v jej komunikácii bol jej hlas. V počutí niektorých divákov mohol hlas Zuzany Čaputovej vyznieť monotónne alebo bojazlivo, čo pre ňu mohlo predstavovať čiastočný hendikep, ale väčšina verejnosti ho prijímala a stal sa tiež pridanou hodnotou jej verbálneho prejavu. Medzi najčastejšie pomocné slová a slovné spojenia, ktoré používala boli: rešpektovala by som, považujem za dobré, aby som bola vecná, hľadať riešenia, nebudem útočiť, spravodlivosť, konsenzus, férovosť. Prostredníctvom tejto slovnej zásoby apelovala na spájanie spoločnosti – a tým legitímne voličov pre svoju podporu.

Keďže bola oponentmi napádaná kvôli ovládaniu cudzích jazykov, vyjadrila sa, že komunikatívne ovláda anglický jazyk, ale pri pracovných cestách, ktoré sú súčasťou funkcie hlavy štátu bude využívať služby profesionálneho tlmočníka so šarmantným zdôvodnením, že jej záleží na korektnom a odbornom vyjadrovaní. Celkovo je preto možné hodnotiť jazykový prejav Zuzany Čaputovej vysoko kladne.

Maroš Šefčovič

Kandidátom najsilnejšej politickej strany SMER-SD bol jeden z najúspešnejších slovenských diplomatov. Prirodzene sa pri ňom očakávala vysoká úroveň rétoriky a jazykového prejavu. Tridsať ročná prax diplomata mala na jeho prejav a vyjadrovanie dominantný vplyv.

Počas predvolebných diskusií zanechával jeho prejav profesionálny dojem. Obsahovo, rovnako ako Zuzana Čaputová aj Maroš Šefčovič využíval najmä právnu rétoriku. V úvode volebnej kampane bol Maroš Šefčovič skôr umiernený, ale v závere prvého a najmä počet druhého kola, bolo jeho vyjadrovanie viac agresívne, čo začali využívať aj moderátori diskusií na kladenie viac nepríjemných či osobných otázok. Na tieto situácie už ale reagoval vyhýbavo, prípadne odkazoval na svojich protikandidátov.

Na jeho prejave nebolo badať trému, vystupoval veľmi sebavedome. S jeho predchádzajúcimi verejnými vystúpeniami, ktoré neboli súčasťou prezidentskej kampane, ale pôsobil strnulejšie a v prítomnosti protikandidátov jeho výraz tváre a rýchlosť reči prezrádzali, že je pod životným tlakom a na takúto pozíciu nie je zvyknutý. Do istej miery sa tak jeho celkové pôsobenie ako prezidentského kandidáta mohlo javiť ako neprirodzené.

Často zdôrazňoval, že plynulo ovláda niekoľko svetových jazykov – anglický, francúzsky, ruský a nemecký jazyk. Zdôrazňoval to najmä pred druhým kolom prezidentských volieb, kedy stále na svoju vlastnosť polygota upozorňoval a dožadoval sa diskusie s protikandidátkou v cudzom jazyku.

Hlavnými slovnými spojeniami Maroša Šefčoviča boli: silné SR, celospoločenský zmier, spájať ľudí, kľúčový, ctím si, prichádzam do politiky, čistý štít, budúcnosť, sociálne cítenie, kresťanské cítenie, dobrí/zlí, slušní/neslušní ľudia. Výberom tohto slovníka chcel osloviť všetky relevantné oblasti verejného života a prezentovať vhodné osobnostné vlastnosti, aby pôsobil ako najvhodnejší kandidát na post prezidenta. Napriek tomu sa dostal do situácie, kedy v jednej z relácií nevedel vymenovať desať božích prikázaní. Ako alibistické mohlo znieť časté používanie slovného spojenia silné Slovensko, pričom bolo známe, že podstatnú časť svojho života pôsobil v zahraničí.

Pri politických diskusiách nerád diskutoval o minulosti SR, konkrétne o kauzách najsilnejšej strany Smer-SD, od ktorej získal nomináciu a dominantnú finančnú podporu jeho kampane. V tomto prípade sa odvolával na jeho status nezávislého kandidáta a žiadal, aby ho so žiadnymi kauzami moderátori nespájali. Ku koncu volebnej kampane mu v diskusiách prekážala podľa jeho názoru okolnosť, že diskusie sa vôbec neviedli na tému budúcnosť SR. Podľa jeho slov to mala byť veľmi dôležitá a nosná téma prezidentských volieb 2019. Tuto poznámku často využíval najmä v prípade, ak mu položená otázka nevyhovovala, alebo sa chcel vyhnúť odpovedi.

Štefan Harabin

Tretím významným kandidátom bol známy slovenský právnik a bývalý sudca Najvyššieho súdu SR Štefan Harabin, ktorý získal politické skúsenosti najmä počas prvej vlády Roberta Fica po roku 2006 ako minister spravodlivosti. Vývoj volebných preferencií počas volebnej kampane najmä v jej závere pred prvým kolom nevylučoval ani jeho postup do druhého kola. Napokon sa v prvom kole prezidentských voľbách umiestnil na treťom mieste, pričom doposiaľ trvá na tom, že prezidentské voľby vyhral pretože boli zmanipulované ich výsledky. Rovnaké výroky z jeho strany boli šírené aj pri inaugurácii prezidentky Zuzany Čaputovej.

Aj na základe týchto vyjadrení môžeme konštatovať, že jeho jazykový prejav nebol taktický a profesionálny ako u predchádzajúcich dvoch kandidátov. Počas diskusií a politických relácií bolo možné si nevšimnúť, že silným prvkom jeho jazykového prejavu bolo slabikovanie, ktoré sa počas prezidentskej kampane stalo terčom politickej satiry i ľudového humoru.

Na otázky odpovedal veľmi pomalým tempom, viac krát sa stalo, že požadovaný čas pre svoju odpoveď nesplnil. Často spomínanou frázou a dôvod prečo kandiduje bola myšlienka, že najvyšší funkcionári nekonajú v súlade s ústavou. Snažil sa svojim spôsobom reagovať na všetky otázky, ale jeho často využívanou diplomatickou odpoveďou na otázku, ktorá mu nebola príjemná, bola, že ako sudca nikdy nehovorí dopredu, pokiaľ nepozná celkovú analýzu alebo spis danej problematiky.

Často sa mu tiež stávalo, že odpovedal na niečo úplne iné, čo bolo predmetom otázky, alebo otázku zjavne nepochopil a to najmä v prípadoch, keď bol hosťom diskusie, ktorá nemala primárne politický charakter. Pri svojich odpovediach často reagoval smiechom alebo odpoveď vypĺňal vyššie spomínaným slabikovaním, aby upozornil na dôležitosť jeho vyjadrenia, alebo naopak zvýraznil svoj výsmech k danej problematike. Jeho rétorika bola z tohto hľadiska často chaotická. Síce používal právnicky jazyk, ale citoslovcia ho zosmiešňovali a znižovali úroveň jeho prejavu.

Voči všetkým protikandidátom vystupoval jazykovým prejavom veľmi konfliktne. V záverečnej predvolebnej diskusií pre 1. kolom volieb sa však verejne ospravedlnil za svoje chovanie a niektoré výroky, ktoré vyznievali málo uveriteľne a možno aj pateticky, pre iných ako priamy výsmech zo strany Harabina k verejnosti a protikandidátom. Toto vystúpenie možno hodnotiť ako veľké politické zlyhanie, ktoré ho hypoteticky mohlo pripraviť o postup do druhého kola.

Najčastejšie využívané slovné spojenia boli: kupčenie, národ, vlastenectvo, kresťanstvo, Ústava SR. Tieto slová mali zdôrazňovať jeho hodnoty a politický štýl s ktorým vstupoval do prezidentských volieb. Celkovo mož-

no jeho prejav hodnotiť skôr ako prehnane výstredne až neprofesionálne. Napriek tomu nim dokázal osloviť tristotisíc voličov, na čo ale malo vplyv aj to, že spomedzi všetkých kandidátov mal pred voľbami najväčšiu poznateľnosť.

Marián Kotleba

Kandidatúra predsedu krajne pravicovej Ľudovej strany Naše Slovensko, ako prezrádzali jeho vlastné slová, mala za cieľ propagáciu jeho vlastnej osoby a politickej strany a to vzhľadom na existujúce čiastočné mediálne embargo zo strany niektorých mienkotvorných médií.

Rétorika a jazykový prejav Mariána Kotlebu sa zreteľne odvíjali od jeho prvotných slov. Počas všetkých diskusií sa musel Marián Kotleba skôr obhajovať, ako vyjadrovať svoj vlastný názor, postoj a vízie. Čiastočne sa mu tak darilo štylizovať samého seba do úlohy martýra. Moderátori diskusií ho často konfrontovali s chronicky známymi témami, ktoré sú spájané s jeho verejným pôsobením a stranou ĽSNS. Jeho reakciou bolo vyjadrenie, že nemieni na spomínané témy reagovať, nakoľko ako všetci ostatní uchádzači o post prezidenta, by chcel prezentovať názory spojené s prezidentskou kandidatúrou.

V kampani zaujal výrazne antieurópsky a antiatlantický postoj. Niekoľko krát nazval vlajku EÚ modrou handrou. Vyjadroval sa priamo, vecne a väčšinou v jeho prípade existovala snaha odpovedať na otázku. V prípade nepríjemných otázok reagoval frázou, že dva roky bol ignorovaný médiami, čím upriamil pozornosť na seba a vyhol sa tak odpovedi.

V rámci rétoriky môžeme konštatovať, že mal plynulé vyjadrovanie, nevyskytovali sa dlhšie pauzy ani tzv. brepty. Za negatívum možno hodnotiť niektoré synonymické označenia, ktoré boli zamerané na zosmiešňovanie alebo dokonca k snahe uraziť. Odvolával sa na národné, kresťanské a sociálne princípy. Najčastejšie používané slovné spojenia aj preto boli farizejstvo, besnenie, fraška, omáčky (dokumenty/listiny), asociáli, slušní ľudia, Slovensko, národné záujmy.

Súčasťou jeho kampaňového slovníka boli prevažne laické vyjadrenia, ktoré sú blízke menej intelektuálne náročným voličom a nižším sociálnym vrstvám. Viac krát sa snažil vzbudiť pozornosť niektorými zdanlivo odvážnymi vyjadreniami. V televíznych reláciách sa vyjadril aj k protikandidátom, pri čom vyšiel najavo veľký politický kontrast až konflikt, ktoré v niektorých momentoch spoločných diskusií mierne prerastali do nevraživosti.

Prezidentská kampaň Mariána Kotlebu poslúžila jeho politickým cieľom – pripomenul sa cez hlavné médiá svojim voličom, otestoval podporu rok pre parlamentnými voľbami 2020, zaktivizoval sympatizantov a členov ĽSNS a upevnil si tak predsednícku pozíciu. Ako jediný z kandidátov nepredstavil nič verejnosti neznáme. Napriek tomu a tiež faktu, že skončil až štvrtý, môže jeho prezidentský neúspech parardoxne podporiť jeho teoretický úspech v budúcoročných parlamentných voľbách. Ako jediný spomedzi porazených si preto zatiaľ odnáša čiastočné víťazstvo.

Záver

Kvalitný a odborný jazyk, prejav a rétorika sú vo všeobecnosti potrebné pre každého verejného činiteľa. V prípade postu prezidenta je toto očakávanie ešte prísnejšie. Preto je jazyková analýza relevantným spôsobom vysvetlenie zvolenia alebo nezvolenia kandidáta aj na post prezidenta republiky.

V predloženom konferenčnom príspevku sme okrem priblíženia teoretických súvislostí analyzovali vybrané príklady jazykových prejavov štyroch najúspešnejších kandidátov na post prezidenta Slovenskej republiky 2019, víťazkou ktorých bola historicky po prvý krát žena. Prostredníctvom pozorovania môžeme širšie kontaktovať, že kandidátom bolo väčšinou v ich rečovom prejave nápomocné právnické vzdelanie a z neho vyplývajúca schopnosť argumentovať.

Opísali sme charakteristické slovné spojenia kandidátov, pozitívne a negatívne vlastnosti na základe ktorých sa vytváral celkový obraz o jazykovom prejave všetkých štyroch kandidátov. Nepriame pozorovanie bolo realizované sledovaním politických diskusií a videozáznamov, ktoré boli tiež zverejnené na webovej stránke youtube a obsahuje ich preto bibliografia príspevku.

Jazykové prejavy kandidátov boli vo všeobecnosti dobré. Pri Zuzane Čaputovej a Marošovi Šefčovičovi možno hovoriť o vysokej profesionalite z hľadiska využívania slovnej zásoby, ktorá vyplývala z aktívnej právnej praxe a diplomacie. Štefan Harabin si svoje právnické vzdelanie a dlhodobú prax v súdnictve znižoval výstredným vyjadrovaním a správaním. Marian Kotleba sa síce dokázal plynulo vyjadrovať a nemal problém sa prostredníctvom obsiahnutej slovnej zásoby vyjadrovať, avšak jeho radikálna názorová orientácia mu znemožnili osloviť umiernenejších voličov.

Literatúra

GBÚROVÁ, M. (2009): *Politika v jazyku, jazyk v politike. Politologicko-historická analýza novely jazykového zákona*. Bratislava: Kubko-Goral.
HALADA, J. (2015): *Marketingová komunikace a public relations*. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
JABLONSKI, A. (2006): *Politický marketing*. Brno: Barrister & Principal.
KŘEČEK, J. (2013): *Politická komunikace*. Praha: Grada.
LINCÉNYI, M. (2013): Politická komunikácia. In: BOČÁKOVÁ, O.; LINCÉNYI, M.: *Úvod do sociálnej a politickej komunikácie.* Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, s. 44-69.
RŮŽIČKA, V. (2011): *Politika a média v konzumní společnosti*. Praha: Grada.
ŠKVARENINOVÁ, O. (2004): *Rečová komunikácia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo - Mladé letá.
ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie*. Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Internetové zdroje

Videá kandidátov publikované na portáli Youtube.

Kontakt:

PhDr. Miroslav Řádek, PhD.

Katedra politológie
Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Department of political science
Alexander Dubček University of Trenčín

Email Address: miroslav.radek@tnuni.sk

Reflexia volebných kampaní pohľadom politickej satiry

Petra Hirtlová

Abstract

Reflection of Election Campaigns in Terms of Political Satire. *The 2019 presidential elections in Slovakia were in the center of interest also for humorists. The following document maps the reflection of the campaign before these elections through the eyes of political satire. It presents the functions and roles of satire, the most famous satirists and humorists working for selected electronic media and platforms, and their attitude to political humor as well. In the second chapter I deal with specific jokes, anecdotes and memes, categorize them according to the content and the topic they describe.*

Kľúčové slová: prezidentské voľby, kandidáti, satira, humor
Keywords: presidential election, candidates, satire, humor

Úvod

Slovenská republika žila volebnou kampaňou v prvej polovici roka 2019 hneď dvakrát. Slovensko ako súčasť štruktúr Európskej únie, si rovnako ako zvyšných dvadsaťsedem členských štátov, volilo svojich zástupcov do Európskeho parlamentu. Volieb konaných 25. 5. 2019 sa zúčastnilo 22,74 percenta všetkých oprávnených voličov, čo je doteraz najviac spomedzi štyroch volieb zástupcov Slovenska v EP (Volby.statistics.sk 2019).

Z vnútropolitického pohľadu však Slovensko jednoznačne omnoho viac žilo piatou priamou voľbou hlavy štátu. Predseda NR SR, ktorého kompetenciou je voľby vyhlásiť, stanovil deň volieb na 16. 3. 2019. Nakoľko ani jeden spomedzi kandidujúcich nezískal nadpolovičnú väčšinu platných hlasov oprávnených voličov potrebnú ku zvoleniu, druhé kolo voľby sa konalo v sobotu 30. 3. 2019 (Volby.statistics.sk 2019).

Postupné ohlasovanie kandidatúr jednotlivých záujemcov o post hlavy štátu, predstavovanie ich politických, názorových a hodnotových postojov a programov bolo reflektované širokou mediálnou diskusiou ako zo strany laickej, tak aj odbornej verejnosti. Osobitným spôsobom reagovali na priebeh volebnej kampane autori a tvorcovia politickej satiry. Nasledujúci prí-

spevok sa zaoberá reflexiou volebných kampaní v slovenských prezidentských voľbách v roku 2019 očami politickej satiry.

Internetové vydania denníkov Pravda, SME a DenníkN a internetové platformy Zomri.online a Cynická obluda uverejňujú politickú satiru vo forme karikatúry, koláže či meme každodenne. Sledovala som teda tieto médiá a mapovala ich reflexiu prezidentskej predvolebnej kampane očami ich kresličov, grafikov a publicistov.

Tieto výstupy som následne roztriedila do kategórií podľa námetu a zohľadnila aj ich početnosť ako vo vzťahu k tematickému obsahu, tak aj ku konkrétnym kandidátom.

Časovým rozhraním, ktoré skúmam nebolo len obdobie oficiálnej volebnej kampane, nakoľko prvé karikatúry a meme súvisiace s prezidentskými voľbami sa začali objavovať v decembri 2018 a posledné reagujúce na definitívne výsledky druhého kola volieb zasa 2. 4. 2019.

Vzhľadom na mnohé obmedzenia súvisiace so zverejnením jednotlivých obrazových materiálov v tomto zborníku (autorské práva, rozsah a grafická podoba textu...) uvádzam verbálnu deskripciu vybraných ukážok predmetného materiálu, ich grafická podoba je dostupná prostredníctvom uvedeného príslušného hypertextového odkazu na internete. Pri písaní textu som využila analytické metódy, pracovala som s dostupnými elektronickými prameňmi. Výsledky analýzy sú spracované formou syntézy.

Satira a vybraní súčasní predstavitelia politickej satiry na Slovensku

Pojem satira pochádza z latinského výrazu „*satura*“ a znamená niečo v zmysle „všehochuť“. Znamená to, že v tomto výraze je stelesnená mnohoznačnosť (Behrmann 2002), v každom prípade je dodnes nie presne vyjasnená (Fetscher 1990). Označuje historický druh, ale rovnako étos, tón, úmysel, ako aj rozličné diela umeleckej hodnoty (Brummack 1971). V dnešnon ponímaní sa satira definuje ako: *”umelecká forma, predovšetkým literárna a dramatická, v ktorej sú ľudské alebo individuálne zlozvyky, hlúposti, necnosti alebo nedostatky odsudzované prostredníctvom zosmiešňovania, výsmechu, burlesky, irónie, paródie, karikatúry alebo inými metódami, niekedy so zámerom inšpirovať sociálnu reformu”* (Britannica.com 2019).

Cieľom pôsobenia politickej satiry vo forme politickej karikatúry je prirodzene politika, resp. politici (Behrmann 2002). Primárnym cieľom je sprostredkovanie humoru, zábavy a pobavenia z politiky. Poukazuje na problémy a chyby v spoločnosti, hodnotí ich kriticky, jej pohľad však nebýva konštruktívny a neprináša riešenia. V prípade tých politických režimov, v ktorých je sloboda slova nejakým spôsobom oklieštená sa politická satira

stáva podporným, nie však hlavným a jediným, nástrojom na presadenie politických názorov, argumentov či programu s úmyslom ovplyvnenia politického procesu. Politická satira tak v sebe môže niesť aj mobilizačnú iskru politickej angažovanosti.

Počiatky satiry, i tej s politickým nábojom, je možné dohľadať v staroveku (Knoche 1982). Antické Grécko a Rím, divadelné hry popredného predstaviteľa starogréckej komédie a poukazovateľa na aktuálne problémy súdobého Aténčana, Aristophanesa, sú na programe mnohých divadelných scén dodnes. A vďaka rímskym filozofom, učiteľom a rétorom sa satira stala fenoménom aj v Rímskej ríši (Britannica.com 2019).

V súčasnosti na Slovensku uverejňuje dennú dávku politickej satiry hneď niekoľko mienkotvorných denníkov a webových stránok. Na nasledujúcich riadkoch sa budem venovať tým, ktorých výstupy slúžili ako podklad pre tento text.

Dvorným ilustrátorom Denníka N je Martin Šútovec vystupujúci pod menom Shooty. S politickou karikatúrou má dlhoročné skúsenosti, od jesene roku 2002 začal kresliť každodenný kreslený komentár pre denník SME. (Shooty.sk 2019)

Denník Pravda prezentuje karikatúry viacerých autorov. Jedným z nich je aj Jozef Gertli, vystupujúci pod umeleckým menom Danglár, ktorý sa popri novinovej kresbe venuje aj komiksu a knižnej ilustrácií (Danglar.com, 2019).

Miloš Gašparec sa k politickému dianiu v denníku Pravda vyslovuje prostredníctvom karikatúr zo série Jana a Jana. Pôvodným povolaním architekt sa venuje kresleniu a grafike, na začiatku tisícročia začal vydávať pre český týždenník Reflex stripovú sériu Hana a Hana. (Databazeknih.cz 2019)

Denník SME spolupracuje taktiež s viacerými autormi. Karikaturista a publicista Mikuláš Sliacky má skúsenosti zo satiricko-karikaturistického časopisu Roháč, denníka Pravda i Hospodárskych novín (Facebook.com/Mikuláš Sliacky 2019). Publikoval i pre denník Nový Čas a časopis Forbes (Omediach.com, 2013).

Fedor Vico, okrem denníka SME, spolupracoval s legendárnym časopisom Roháč, kde mu ešte pred rokom 1968 niekoľko rokov vychádzala séria pod názvom Dereš Fedora Vica, s postavou Jánošíka, ktorej knižná podoba bola v normalizačnom Československu zošrotovaná. Publikoval v periodikách Aréna, Mosty, Bumerang, v českých Lidových novinách i v rusínskych Narodnych novinkach (Teraz.sk 2014).

Významné postavenie na poli politickej satiry si vydobyla aj Cynická obluda. To je názov internetového projektu Radoslava Ondřejíčka, ktorý na blogu Denníka N, svojom Facebookovom profile, Twitteri a Google Plus (Cynickaobluda.dennikn.sk, 2019) od novembra 2014 (Linkedin.com 2019)

formou koláže fotografie a komiksového komentára odzrkadľuje aktuálne dianie domácej politickej scény a určité špecifické fenomény slovenskej politiky ako sú napríklad nacionalizmus, xeno- či homofóbia, vplyv katolíckej cirkvi a iné.

Zomri.online je internetovou a facebookovskou platformou, ktorú sleduje viac ako 200 000 priaznivcov. Satiricky ladená facebooková stránka sa prostredníctvom virálnych memes transformovala do podoby komerčného mienkotvorného projektu. Od začiatku v roku 2016 za ňou stáli traja anonymní autori – administrátori, ktorých identita naďalej zostáva utajená (Refresher.cz 2019). Dnes je ich počet omnoho vyšší, nakoľko na tvorbe obsahu Zomri sa podieľajú svojimi textovo – vizuálnymi komentármi samotní fanúšikovia. Zomri.online stavia najmä na provokácií, verbálnej agresivite, nezriedka na vulgarizmoch a predovšetkým na hejtoch. Terčom ich posmechu sú celebrity, aktéri verejného a politického života i tzv. „mentálni atléti" ako nazývajú ľudí s pochybnými morálnymi hodnotami.

Postoj niektorých z menovaných autorov k ich vlastnej tvorbe politickej karikatúry či satiry je vlastne ich vlastnou definíciou tohto javu. Rado Ondřejíček vysvetľuje zmysel konceptu Cynická obluda nasledovne: *„Na čo je to celé dobré? Na robenie si vtipov. O nič iné Cynickej oblude nejde, len o to aby si robila obrázky, ktoré sa jej zdajú vtipné. Nejde ani o množstvo fanúšikov, ani o návštevnosť, či počty lajkov. To všetko sú len náhodné veci, ktoré sa nejako pridružili. Obludu zaujímajú len a len tie vtipy a či sa páčia jej samotnej"* (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 16)

Fedor Vico si za interpreta svojich glos vybral Jánošíka preto, že: *"Mám v povahe byť trošku spurný voči vrchnosti. Asi preto som si zvolil postavu Jánošíka".* (Teraz.sk 2014)

Postoj „cieľov" poltickej satiry nebýva len postojom ukrivdenej obete napadnutej zlým satirikom. V dnešnom svete založenom na informáciách má úslovie, že aj zlá reklama je reklama svoje opodstatnenie. Nie všetci politický hráči vnímajú karikovanie svojej osoby negatívne, naopak, vedia si urobiť žarty aj sami zo seba. Administrátori portálu Zomri.online pre TREND.sk povedali, že pre niektorých politikov je post venovaný ich osobe istou formou prestíže a sami si ho aj odpromujú: *„Začal s tým Boris Kollár, ktorý si úplne osvojil našu komunikáciu. Napísal napríklad: ‚Nerobte si zo mňa srandu, možno som váš otec.',"* hovorí admin Zomri. *Z času na čas ich fotkami z parlamentu zásobujú aj priamo poslanci"* (ETrend.sk 2017).

Obsahové námety a témy v rôznych formách politickej satiry v predvolebnej kampani k voľbám Prezidenta SR

Zákon č. 181/ 2014 Z.z. o volebnej kampani v paragrafe dva odseku dva stanovuje začiatok obdobia volebnej kampane na deň uverejnenia rozhodnutia o vyhlásení volieb v Zbierke zákonov a jej koniec na 48 hodín predo dňom konania volieb (Zakonypreludi.sk 2019).

V skúmaných médiách sa politická satira odzrkadľujúca vstup do boja o post hlavy štátu vyskytovala aj mimo tohto oficiálneho časového rámca a objavovala sa takmer bezprostredne po ohlásení ašpirantúry jednotlivých kandidátov.

Nasledujúca tabuľka uvádza zoznam kandidátov na post prezidenta SR.

Tabuľka č. 1. : Zoznam kandidátov na post prezidenta SR

Poradie na hlasovacom lístku	Meno a priezvisko	Vek	Povolanie
1.	Béla Bugár	60	poslanec NR SR
2.	Zuzana Čaputová	45	advokátka
3.	Martin Daňo	42	novinár
4.	Štefan Harabin	61	sudca Najvyššieho súdu SR
5.	Eduard Chmelár	47	vysokoškolský pedagóg
6.	Marián Kotleba	41	poslanec NR SR
7.	Milan Krajniak	46	poslanec NR SR
8.	József Menyhárt	42	predseda politickej strany
9.	František Mikloško	71	publicista
10.	Robert Mistrík	52	vedec
11.	Maroš Šefčovič	52	Podpredseda EK pre energetickú úniu
12.	Róbert Švec	42	politológ
13.	Bohumila Tauchmanová	60	podnikateľka
14.	Juraj Zábojník	56	bezpečnostný analytik
15.	Ivan Zuzula	64	vysokoškolský pedagóg

Zdroj: Volby.statistics.sk 2019, Spracovanie vlastné.

Z volieb napokon odstúpili József Menyhárt a Robert Mistrík a do druhého kola postúpili Zuzana Čaputová a Maroš Šefčovič.

Nie všetci uchádzači boli na pranieri politickej satiry rovnako často či vôbec. Za skúmané obdobie som nenašla jediný príspevok na adresu kandidátov č. 7., 8., 12., 13., 14. a 15. Tí kandidáti, ktorí vo volebných preferenciách získavali najviac hlasov boli aj najčastejšie satirizovaní.

Ako jedna z prvých zareagovala na ohlásenie kandidatúry Eduarda Chmelára dňa 12. 12. 2018 Cynická obluda tým, že na koláži Eduard Chmelár prichádza s politologickou predpoveďou, ktorá sa naplní a to tou, že prezidentom sa určite nestane. (Cynickaobluda.dennikn.sk, 2018, 14)

Najčastejšie spomedzi všetkých uchádzačov Cynická obluda hodnotila vstup Františka Mikloška do boja o prezidentské kreslo. Celkovo trikrát, prvý raz 17.12.2018, keď narážala na jeho opakované volebné neúspechy (Cynickaobluda.dennikn.sk, 2018, 11) a hneď dvakrát 1. 2. 2019. V tento deň vo forme takéhoto textu k jeho fotografii: *„Ja že nemám šancu na druhé kolo?! To mi chcete tvrdiť, že percentá zo všetkých doterajších kandidatúr sa nezrátavajú?“* Cynickaobluda.dennikn.sk, 2019, 3)

Zomri.online vyobrazilo Štefana Harabina ako antisystémového bojovníka proti systému, ktorý sám vytvoril, (Zomri.online.sk 2019, 52).

Maroša Šefčoviča ako akčného hrdinu na plagáte k filmu Daj Hrad. (Zomri.online.sk 2019, 51) a tiež aj Martina Daňa s „potenciálnou prvou dámou“ (Zomri.online.sk 2019, 59).

Ďalšou z pomyselných kategórií, do ktorých je možné politickú satiru rozdeliť je množstvo uchádzačov o prezidentský úrad a aké hodnoty sú pri výbere pre voličov určujúce. Nestor slovenskej politickej satiry Fedor Vico 7. 2. 2019 pre SME konštatuje, že *„Kandidátov na prezidenta republiky je stále viac. Len voličov je stále menej a menej“* (Komentare.sme.sk 2019, 34). Hrdinky Gašparecovej série Jana a Jana prirovnávajú frajerov ku kandidátom, pričom vylučujú chudáčikov, antisystémových chmuľov, egomaniakov a totálnych magorov až ich spočítajú na dvoch prstoch. (Nazory.pravda.sk 2019, 40). V komentári nazvanom „Gastronomické zamyslenie“ hodnotia odstupujúceho Roberta Mistríka ako nemastného – neslaného a ostatných kandidátov ako zvlášť vypečených (Nazory.pravda.sk 2019, 38).

Veľká skupina satirických komentárov ja nasmerovaná na hodnotovú orientáciu kandidátov. Suverénne najčastejšie sa triafajú do Maroša Šefčoviča, ktorý sa profiloval ako silne veriaci prokatolícky kandidát. Zomri.online prinieslo tri meme s fotkou Maroča Šefčoviča a textom začínajúcom slovíčkom „keď“. Deň po prvom kole volieb: *„Keď Ti je úplne jedno, či vyhráš prezidentské voľby, lebo si počas kampane našiel vieru v Boha.“* (Zomri.online.sk 2019, 60) O deň neskôr: *„Keď po rokoch v Európe ukážeš*

svetu za dva týždne, že si len komunistický šalát zo Súmračnej" (Zomri.online.sk 2019, 61). Posledný deň pred moratóriom pred druhým kolom: uverejnili fotku Šefčoviča pozerajúceho sa so zdvihnutým obočím na hodinky s komentárom *"Ten pocit, keď už len 48 hodín musíš byť tradičným kresťanom"* (Zomri.online.sk 2019, 57). Na druhý deň po voľbách mu jeho politickú budúcnosť spojili s výrokom, že síce nevyhral voľby, ale ešte stále môže byť kňazom. (Zomri.online.sk, 2019, 49)

Shooty zobrazil hodnotový profil Štefana Harabina Ako „Ochrancu spravodlivosti", ktorý na reťazi vedie a bičom poháňa otrhanú a ubiedenú bohyňu Justíciu (Dennikn.sk 2019, 24).

Šefčoviča nechal Shooty spolu s Róbertom Ficom kľačať na kolenách s krížmi na hrudi a rukami zopnutými ako pri modlitbe prosiac o vyslyšanie ich prosieb (Dennikn.sk 2019, 28).

Aj osobné vlastnosti kandidujúcich sa dostali pod drobnohľad. Robert Mistrík bol stotožňovaný s pečivom – tradičným suchárom (Zomri.online.sk 2019, 74) i dôkazom spochybňujúcim Darwinovu teóriu, nakoľko niečo tak nudné a nezáživné ako on nevzniklo evolúciou (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 7).

Vysmiaty Martin Daňo sa má tešiť z priepustky z Pinelovej liečebne na účasť v prezidentskej debate (Zomri.online.sk, 2019, 50) a mentálne schopnosti a (ne)odbornosť Eduarda Chmelára sa má prejaviť v tom, že na základe predvolebných prognóz zhodnotil ako odborník svoje šance a odstúpi v prospech R. Mistríka (Cynickaobluda.dennikn.sk, 2019, 15). Samozrejme, že tento komentár vyšiel až niekoľko dní po jeho vzdaní sa kandidatúry.

Aj na rečnícke a verbálne schopnosti kandidátov cielili postrehy karikaturistov. Maroš Šefčovič bol prezentovaný ako rečník, ktorý nedokáže jedným slovom odpovedať ani na priamu otázku (Zomri.online.sk 2019, 52), Zuzana Čaputová ako osoba, ktorá nebude mať problém komunikovať s vládou, nakoľko so skládkami odpadu má bohaté skúsenosti (Zomri.online.sk 2019, 48).

Špecifickému prejavu Štefana Harabina sa venovali všetky skúmané webové platformy. Mikuláš Sliacky pre SME jeho prejav označil za ďalšiu z rozprávok Tisíc a jednej noci s názvom Harabinova čarovná lampa, (Komentare.sme.sk 2019, 32) Gašparec ho pre Pravdu vyobrazil ako slabikujúceho hypnotizéra (Nazory.pravda.sk 2019, 43). Rado Ondřejíček alias Cynická obluda Harabinovi vložil do úst sentenciu, že síce neovláda angličtinu, no po Slovensky už slabikuje. (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 12). Zvláštnu Harabinovu výslovnosť slova gender zomri.online pretavil do fotomontáže Harabina ako Walker Texas Dždžera (Zomri.online.sk 2019, 64).

Ani vizáž kandidátov neušla pozornosti. Zvlášť u postupujúcich do druhého kola, ktoré bolo interpretované ako súboj laku na vlasy Taft a zubnej pasty Colgate (Zomri.online.sk 2019), či ako konfrontácia astronautky Ripleyovej a vesmírneho monštra z filmu Votrelec (Zomri.online.sk 2019, 65).

Ďalším zo zastrešujúcich pozorovateľných motívov bolo reflektovanie politického pozadia a podpory pre kandidátov, obzvlášť pre tých, ktorí sa profilovali ako nezávislí. Prepojenie Maroša Šefčoviča so stranou SMER – SD bolo častým námetom pre Shootyho kresby. Šefčovič a Fico spojení jednou červenou kravatou (Dennikn.sk 2019, 23), Fico ako väzenská guľa na jeho nohe (Dennikn.sk 2019, 25), dohromady až päť karikatúr s obdobným námetom.

Na prezentáciu Šefčoviča ako presadzovateľa kresťanských hodnôt a jeho nadštandardnú podporu zo strany predstaviteľov katolíckej cirkvi upozorňovala Cynická obluda. Raz na fotografii, kde za rokovacím stolom sedí Šefčovič s predsedom Konferencie biskupov Slovenska, arcibiskupom Stanislavom Zvolenským, a ďalšími katolíckymi hodnostármi, Šefčovič konštatuje, že za najtvrdšieho socializmu študoval priamo v Moskve, no po vyučovaní vždy bežal rovno do kostola, (Cynickaobluda.dennikn.sk, 2019, 18) na druhom sa ospravedlňuje, že pri vstupe do KSČ zaprel Boha, na čo mu Zvolenský kontruje akýmsi „rozhrešením", že jeho konanie chápe, nakoľko bolo urobené v záujme kariéry, moci a peňazí (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 10). Vzdanie sa kandidatúry Roberta Mistríka v prospech Zuzany Čaputovej zachytil Shooty ako gentlemana, ktorý dáme dáva rabaka (Dennikn.sk 2019, 21).

Danglár sa pýta, koho ďalšieho vylúči Matovič z volieb a (Nazory.pravda.sk 2019, 40) Ondřejíček ústami Mistríka odovzdáva hlasy tých voličov, ktorí v ňom videli moderného kandidáta voličom Čaputovej a tých, ktorí by v živote nevolili ženu, odmietajú evolúciu a práva pre homosexuálov si môžu rozdeliť Mikloško, Harabin, Krajniak a Kotleba (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 6).

V histórií priamej voľby hlavy štátu na Slovensku nie je ženská kandidátka novým javom. Dokonca ani ženská kandidátka, ktorá sa dostala do druhého kola. Logicky tak aj tematika genderu u satirikov zarezonovala. Fedor Vico dva týždne pred voľbami reagoval karikatúrou, že ak sa do prezidentskej funkcie dostane žena, ostatní politici – muži sú pripravení postaviť sa k tejto skutočnosti chlapsky (Komentare.sme.sk 2019, 35).

Tesne pred druhým kolom Zomri.online k fotke usmiatej Čaputovej dopĺňa text o tom, že Slovensko je krajina, ktorá nepotrebuje gule (Zomri.online.sk 2019, 55). Na Shootyho obrázku k MDŽ usmiaty Šefčovič s rezňom v ruke posiela ženy do kuchyne a k žehliacej doske (Dennikn.sk 2019, 27).

Bezprecedentné zasahovanie predstaviteľov katolíckej cirkvi do volebného boja verejným ostrakizovaním voličov podporujúcich liberálnych kandidátov tvorí ďalšiu skupinu satirických karikatúr a koláží. Kristus nesie na pleciach svoj kríž a pred ním stojacemu biskupovi vraví, že bude voliť, koho chce na Šútovského kresbe (Dennikn.sk 2019, 26).

Cynická obluda reagovala hneď štyrikrát. Pred prvým kolom arcibiskup Zvolenský zdôvodňuje, že vybrať si v či podporiť Harabina alebo Šefčoviča bola otázka tradičných hodnôt, na ktorých je cirkev založená, čiže peňazí. (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 5). Pred druhým kolom arcibiskup Zvolenský vysvetľuje, že cirkvi sú fašistický kandidáti historicky bližší, ale keďže už v ponuke nie sú, radi podporia aj komunistu (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 4), či že ho podporujú preto, lebo SMER je podľa nich strana kresťanských hodnôt používajúca namiesto označenia „náš blížny" slovné spojenie „náš človek" (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 17).

Niektoré vtipy cielili na voličov jednotlivých kandidátov, na ich inteligenciu i postoje. Marián Kotleba bol na Zomri.online vyobrazený ako Lord Kotlemort a „Ten koho netreba voliť" (Zomri.online.sk 2019).

Cynická obluda ako najväčšie kompro na Harabina pre jeho potenciálnych voličov uviedla, že tento nazval Andreja Danka štátnikom (Cynickaobluda.dennikn.sk, 2019, 13) či naznačila voličom tých kandidátov, ktorí sa rozčuľovali nad uverejnením „zavádzajúceho" hlasovacieho lístka na titulnej strane denníka SME v deň volieb, že ich títo považujú za bandu idiotov (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 8). Iné vtipy poukazovali na nenaplnené povolebné apokalyptické scenáre niektorých voličov či prípadný masový exodus časti voličov po zvolení prvej slovenskej prezidentky.

Zákon č. 181/2014 Z. z. ukladá na dobu 48 hodín pred konaním volieb velebné moratórium na volebnú kampaň, v tomto čase uverejnilo Zomri.online, Sme a Pravda karikatúry podporujúce k volebnej účasti. Pred prvým kolom volieb Zomri.online uverejnilo fotku členov Ľudovej strany naše Slovensko s textom: *„A čo Ty? Ideš dnes voliť? Lebo oni idú."* (Zomri.online.sk 2019, 58). Pred druhým kolom vystriedala Kotlebovcov fotografia starších žien s textom *„O Tvojej budúcnosti rozhodnú v sobotu"* (Zomri.online.sk 2019, 54). Na Danglárovej karikatúre z 30. 3. nabáda k voľbám Slovákov Pán Boh so svätým Petrom s tým, že rozhodovanie je omnoho príjemnejšie, než voľba medzi Gašparovičom a Mečiarom (Nazory.pravda.sk 2019, 41).

Anekdoty zohľadňujúce výsledky volieb sa objavili ako po prvom kole, tak aj po definitívnych výsledkoch z voľby 30. 3. 2019.

Avizovaný protest Štefana Harabina proti výsledkom volieb vyobrazil Shooty ako tento neúspešný kandidát v sudcovskom talári nakopáva volebnú urnu (Dennikn.sk 2019, 22). Cynická obluda poukazuje na nelogickosť

sťažnosti, nakoľko Harabin po celý čas tvrdil, že voľby vyhral (Cynickaobluda.dennikn.sk 2019, 9). Víťazstvo a budúca inaugurácia Zuzany Čaputovej bolo na Zomri.online vnímané *„ako deň, odkedy sa bude v prezidentskom paláci sklápať záchodová doska"*, (Zomri.online.sk 2019, 56), na kresbe v DenníkuN Čaputová v zástere a gumových rukaviciach preberá vedro a mop od zababraného Andreja Kisku. (Dennikn.sk 2019, 29). Na anekdote v SME manželka hovorí manželovi, že Slovensko potrebuje ženskú ruku, ktorá by ho gruntovne poumývala (Komentare.sme.sk 2019, 33) a ďalšia reakcia na to, že vládnu politiku žena v politickej kuchyni nenaruší a bude skôr dôležité, aby zjedla všetko, čo jej bude navarené (Komentare.sme.sk 2019, 36).

Záver

Politická satira vo forme karikatúr, koláží, anekdot, či meme má svoje stále miesto v mnohých slovenských printových i elektronických médiách. Nezriedka je zaradená do rubriky „Názory" či „Komentáre". Niektoré médiá majú svojich exkluzívnych komentátorov (DenníkN), inde sa strieda viacero známych prispievateľov (Pravda, SME), inokedy sú jej autori neznámi (Zomri.online). Takéto príspevky majú svoj názov a vo forme vizuálne – textovej skratky odovzdajú svoj obsah adresátovi za niekoľko sekúnd. Dennodenne tak čitateľ dostane svoju dávku humoru, satiry, umeleckej reflexie politického diania, či štipku politickej mobilizácie.

Kandidát na post hlavy štátu musí počítať s tým, že sa stane terčom pre ostré šípy satirikov a kritickému hodnoteniu neujdú nie len jeho politické názory a hodnotové postoje, prepojenie s politickými stranami a hnutiami, cirkvami, či záujmovými združeniami, jeho minulosť i súčasnosť, odbornosť, súkromie, ako aj jeho charakterové vlastnosti, charizma či vizáž. Ako povedal najznámejší publicista Weimarskej republiky Kurt Tucholsky: *„Čo si môže satira dovoliť? Všetko!"* (aphorismen.de 2019).

V mnou skúmaných médiách tak bolo činené často ostro, no bez vulgarizmov. Čím vyššie vo volebných preferenciách daný kandidát figuroval, prípadne čím kontroverznejšími témami bola jeho volebná kampaň naplnená, tým častejšie bolo jeho satirické vyobrazenie. V priebehu volebnej kampane sa satirici nezameriavali len na samotných kandidátov, ale aj na javy a udalosti s ňou súvisiace – napr. genderová problematika, zaangažovanie predstaviteľov Katolíckej cirkvi, či povzbudenie k vyššej volebnej účasti.

Tu sa viac rozvinul mobilizačný prvok satiry, v iných prípadoch sa skúmané satirické príspevky javili ako kritické, inokedy polemické, občas aj didaktické, ale vždy humorné. Nemožno exaktne povedať, či a akou mierou

satira ovplyvní politiku. Satira dokáže nastaviť zrkadlo, ktoré môže odhaliť nové, dosiaľ nepoznané, nedefinované perspektívy i demaskovať mnohé skryté javy a problémy. Predovšetkým však prináša humor, vtip a zábavu, ktoré politiku okorenia.

Literatúra

BEHRMANN, S. (2002): *Politische Satire im deutschen und französischen Rundfunk*. Würzburg: Könighausen & Neumann.

BRUMMACK, J. (1971): Zu Begriff und Theorie der Satire. In: *Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte*, Vol. 45, No. 1, s. 275-377.

FETSCHER, I. (1990): Politische Satire in der Bundesrepublik Deutschland – Annmerkungen eines Sozialwissenschaftlers. In: MÜNKLER, H.; SAAGE, R. (eds.): Kultur und Politik. Opladen: Westdeutscher Verlag, s. 19-32.

KNOCHE, U. (1982): *Die römische Satire*. Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht.

VOLBY.STATISTICS.SK (2019): *Voľby do Európskeho parlamentu. Definitívne výsledky hlasovania,* <http://volby.statistics.sk/ep/ep2019/-sk/data01.html> [30. 7. 2019].

VOLBY.STATISTICS.SK (2019): *Voľby Prezidenta Slovenskej republiky 2019. Všeobecné informácie*, <http://volby.statistics.sk/prez/-prez2019/sk/> [30. 7. 2019].

VOLBY.STATISTICS.SK (2019): *Voľby Prezidenta Slovenskej republiky 2019. Zoznam kandidátov*, <http://volby.statistics.sk/prez/-prez2019/sk/candidates.html> [30. 7. 2019].

Excerpované zdroje [Excerpted sources]

1) APHORISMEN.DE: (2019): *Satire*. <https://www.aphorismen.de/-suche?f_thema=Satire&seite=8> [30. 7. 2019].
2) BRITANNICA.COM (2019): *Satire*. <https://www.britannica.com/-art/satire> [30. 7. 2019].
3) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Ako vysvetliť Mikloška,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/02/ako-vysvetlit-mikloska.html> [30. 7. 2019].

4) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Cirkev v druhom kole,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/cirkev-v-druhom-kole.html> [30. 7. 2019].
5) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Cirkevný kandidát,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/cirkevny-kandidat.html> [30. 7. 2019].
6) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Distribúcia elektorátu,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/02/len-co-sa-mistrik-vzdal-v-prospech.html> [30. 7. 2019].
7) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Dôkaz spochybňujúci evolúciu,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/02/dokaz-spochybnujuci-evoluciu.html> [30. 7. 2019].
8) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Dôvera vo voličov,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/dovera-vo-volicov.html> [30. 7. 2019].
9) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Harabinova logika,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/04/harabinova-logika.html> [30. 7. 2019].
10) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Chápajúce cirkvi,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/chapajuce-cirkvi.html> [30. 7. 2019].
11) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2018): *Ideálny kandidát,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2018/12/idealny-kandidat.html> [30. 7. 2019].
12) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Jazyková výbava,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/jazykova-vybava.html> [30. 7. 2019].
13) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Kompro na Harabina.* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/kompro-na-harabina.html> [30. 7. 2019].
14) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2018): *Konečne kariérny úspech,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2018/12/konecne-karierny-uspech.html> [30. 7. 2019].
15) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Na tepe doby,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/na-tepe-doby.html> [30. 7. 2019].
16) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK: (2019): *O oblude,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/p/faq.html> [30. 7. 2019].
17) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Príbuzné organizácie,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/pribuzne-organizacie.html> [30. 7. 2019].

18) CYNICKAOBLUDA.DENNIKN.SK (2019): *Šefčovič presviedča cirkvi,* <http://cynickaobluda.dennikn.sk/2019/03/sefcovic-presviedca-cirkvi.html> [30. 7. 2019].
19) DANGLAR.SK (2019): *BIO?* <https://www.danglar.com/bio> [30. 7. 2019].
20) DATABAZEKNIH.CZ (2019): *Životopis. Miloš Gašparec*, <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/milos-gasparec-83417> [30. 7. 2019].
21) DENNIKN.SK (2019): *Gentleman,* <https://dennikn.sk/1394283/-shooty-gentleman/?ref=list> [30. 7. 2019].
22) DENNIKN.SK (2019): *JUDr. Harabin,* <https://dennikn.sk/1423025/-judr-harabin/?ref=list> [30. 7. 2019].
23) DENNIKN.SK (2019): *Kandidáti,* <https://dennikn.sk/1356875/shooty-kandidati-2/?ref=list> [30. 7. 2019].
24) DENNIKN.SK (2019): *Ochranca spravodlivosti,* <https://dennikn.sk/-1401770/shooty-ochranca-spravodlivosti/> [30. 7. 2019].
25) DENNIKN.SK (2019): *Príťaž,* <https://dennikn.sk/1384878/shooty-pritaz/?ref=list> [30. 7. 2019].
26) DENNIKN.SK (2019): *Rebe,* <https://dennikn.sk/1406272/shooty-rebel/> [30. 7. 2019].
27) DENNIKN.SK (2019): *Tradície,* <https://dennikn.sk/1403086/shooty-tradicie/> [30. 7. 2019].
28) DENNIKN.SK (2019): *Veriaci,* <https://dennikn.sk/1424341/shooty-veriaci/> [30. 7. 2019].
29) DENNIKN.SK (2019): *Služba vlasti,* <https://dennikn.sk/-1428961/shooty-sluzba-vlasti/?ref=list> [30. 7. 2019].
30) ETREND.SK (2017): *Obchod s hejtom: Keď (ne)obyčajná revolta skončí biznisom,* <https://www.etrend.sk/podnikanie/obchod-s-hejtom-ked-ne-obycajna-revolta-skonci-biznisom.html?split=all> [30. 7. 2019].
31) FACEBOOK.COM/MIKULÁŠ SLIACKY (2019): *About,* <https://www.facebook.com/mikulas.sliacky/about> [30. 7. 2019].
32) KOMENTARE.SME.SK *(2019) Rozprávka,* <https://komentare.sme.-sk/c/22067101/rozpravka-sliacky.html> [30. 7. 2019].
33) KOMENTARE.SME.SK (2019): *Ženská ruka,* <https://komentare.sme.sk/c/22089450/zenska-ruka-sliacky.html> [30. 7. 2019].
34) KOMENTARE.SME.SK (2019): *Kandidátov je dosť,* <https://komentare.sme.sk/c/22048286/kandidatov-je-dost-vico.html> [30. 7. 2019].
35) KOMENTARE.SME.SK (2019): *Žena prezidentka,* <https://komentare.sme.sk/c/22064467/zena-prezidentka-vico.html> [30. 7. 2019].
36) KOMENTARE.SME.SK (2019): *Ženská v kuchyni,* <https://komentare.sme.sk/c/22090127/zenska-v-kuchynni-vico.html> [30. 7. 2019].

37) LINKEDIN.COM: (2019): *Rado Ondřejíček,* <https://cz.linkedin.com/-in/ondrejicek> [30. 7. 2019].
38) NAZORY.PRAVDA.SK (2019): *Gastronomické zamyslenie,* <https://nazory.pravda.sk/kresba/clanok/503571-gasparec-27-02-2019/> [30. 7. 2019].
39) NAZORY.PRAVDA.SK (2019): *Kandidáti,* <https://nazory.pravda.sk/kresba/clanok/503968-gasparec-02-03-2019/> [30. 7. 2019].
40) NAZORY.PRAVDA.SK *Karikatúra,* <https://nazory.pravda.sk/-kresba/clanok/502087-danglar-14-02-2019/> [30. 7. 2019].
41) NAZORY.PRAVDA.SK *Karikatúra,* <https://nazory.pravda.sk/kresba/-clanok/507244-danglar-30-3-2019/> [30. 7. 2019].
42) NAZORY.PRAVDA.SK (2019): *Výzva.* <https://nazory.pravda.sk/-kresba/clanok/504930-gasparec-11-03-2019/> [30. 7. 2019].
43) OMEDIACH.COM (2013): *Nový čas má nového karikaturistu,* <https://www.omediach.com/tlac/1009-novy-cas-ma-noveho-karikaturistu> [30. 7. 2019].
44) REFRESHER.CZ (2019): *Zomri,* <https://refresher.cz/tag/zomri> [30. 7. 2019].
45) SHOOTY.SK (201): *Kto som čo som?* <http://www.shooty.sk/shooty/kto-som-co-som.html?page_id=2267> [30. 7. 2019].
46) TERAZ.SK (2014): *Uznávaný karikaturista Fedor Vico je už sedmdesiatnik,* <https://www.teraz.sk/kultura/karikaturista-fedor-vico-profil/-105241-clanok.html> [30. 7. 2019].
47) ZAKONYPRELUDI.SK (2019): *Zákon č. 181/2014 Z. z..* <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2014-181> [30. 7. 2019].
48) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Ako inak,* <https://www.zomri.online/-2019/02/24/ako-inak/> [30. 7. 2019].
49) ZOMRI.ONLINE.SK: (2019): *Arcibiskup Šefčovič,* <https://www.zomri.online/2019/03/31/arcibiskup-sefcovic/> [30. 7. 2019].
50) ZOMRI.ONLINE.SK: (2019): *Čistá radosť,* <https://www.zomri.-online/2019/03/14/cista-radost-3/ > [30. 7. 2019].
51) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Daj hrad*, <https://www.zomri.-online/2019/01/21/predvolebny-suboj-zacina/> [30. 7. 2019].
52) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Dišputy,* <https://www.zomri.online/-2019/03/23/disputy/> [30. 7. 2019].
53) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *El Presidente.* <https://www.zomri.-online/2019/01/07/el-presidente/> [30. 7. 2019].
54) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Hlavne choďte voliť, lebo on pôjdu,* <https://www.zomri.online/2019/03/29/hlavne-chodte-volit-lebo-oni-pojdu/> [30. 7. 2019].

55) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Krajina, ktorá nepotrebuje gule,* <https://www.zomri.online/2019/02/27/krajina-ktora-nepotrebuje-gule/> [30. 7. 2019].
56) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Máme prezidentku,* <https://www.zomri.-online/2019/03/30/mame-prezidentku/> [30. 7. 2019].
57) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Odpočítavanie,* <https://www.zomri.-online/2019/03/28/odpocitavanie/> [30. 7. 2019].
58) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Oni idú,* <https://www.zomri.-online/2019/03/16/oni-idu/> [30. 7. 2019].
59) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Sen každého štátu,* <https://www.zomri.-online/2019/01/27/sen-kazdeho-statu/> [30. 7. 2019].
60) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Skutočné hodnoty,* <https://www.zomri.-online/2019/03/17/skutocne-hodnoty> [30. 7. 2019].
61) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Smutné,* <https://www.zomri.online/-2019/03/18/smutne-2/> [30. 7. 2019].
62) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Suchár ale tradičný,* <https://www.zomri.online/2019/02/15/sice-suchar-ale-tradicny/> [30. 7. 2019].
63) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Taft vs Colgate,* <https://www.zomri.-online/2019/03/19/taft-vs-colgate/> [30. 7. 2019].
64) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *V telke po Columbovi,* <https://www.zomri.online/2019/03/11/v-telke-po-columbovi/> [30. 7. 2019].
65) ZOMRI.ONLINE.SK (2019): *Votrelec,* <https://www.zomri.online/-2019/02/19/votrelec/> [30. 7. 2019].

Kontakt:

Mgr. Petra Hirtlová, PhD.

Academia Rerum Civilium –
Vysoká škola politických
a společenských věd
Kutná Hora

Academia Rerum Civilium –
School for political and social
sciences
Kutná Hora

Email Address: hirtlova@vspsv.cz

Analýza komunikačních strategií v politických debatách moderovaných J. Soukupem na TV Barrandov (se zaměřením na období před volbami do Evropského parlamentu)

Eva Niklesová

Abstract

Analysis of Communication Strategies in Political Debates Moderated by J. Soukup on TV Barrandov (Focusing on Pre-European Parliamentary Elections). *The paper focuses on the analysis of the communication strategy of the moderator J. Soukup in connection with his moderation of two political debates (Aréna J. Soukupa and Duel J. Soukupa) in the period immediately preceding the elections to the European Parliament. Attention is focused on moderator strategies, which are in conflict with the general requirement for moderator attitude (especially subjective and evaluation opinions, populist elements, etc.).*

Kľúčové slová: TV Barrandov, J. Soukup, televizní politická debata, volby do Evropského parlamentu, moderátorský styl.
Keywords: TV Barrandov, J. Soukup, TV political debate, European Parliament elections, moderator style.

Úvod

Stejně jako v jiných zemích EU se i v České republice média veřejné služby a média komerční věnovala agendě spojené s volbami do Evropského parlamentu, které se na území ČR konaly 24. a 25. května 2019. Eurovolby se staly jedním z témat politických debat i na soukromé televizní stanici TV Barrandov, jejímž generálním ředitelem je J. Soukup. Ten zde působí jako moderátor některých tamních pořadů a je i politicky činný.[1] Koincidenční působení těchto faktorů, multiplikace Soukupových možností pro artikulaci

[1] Od března je registrováno politické hnutí *List Jaromíra Soukupa* (MV ČR 2019). V českých médiích se rovněž objevily informace o Soukupově kandidatuře ve volbách do Evropského parlamentu (INFO.cz 2019) i o jeho kandidatuře na českého prezidenta (iHNed.cz 2019).

politicky zaměřených obsahů, vytváří poměrně širokou platformu pro případnou účelově zaměřenou mediální reprezentaci politické sféry.[2]

V naší studii se zaměříme na analýzu komunikačních strategií J. Soukupa v období bezprostředně předcházejícímu volbám do Evropského parlamentu, a to na příkladu dvou jím moderovaných pořadů. U *Arény J. Soukupa* půjde o díl vysílaný 21. 5. 2019, v případě *Duelu J. Soukupa* budeme analyzovat díl odvysílaný o den později, 22. 5. 2019.

Smysl příspěvku spatřujeme nejen v popisu komunikačních strategií a výrazových prostředků, které tvoří jádro Soukupova moderátorského stylu,[3] ale i v analýze případných technik a prostředků, které by mohly být v kolizi s požadavky kladenými na osobnost televizního moderátora. Moderátor je sice někým, kdo „*dost dobře nemůže být neutrální*“, avšak měl by usilovat o zachování alespoň „*neutralizačního postoje“* (Čmejrková 2003: 102). Konkrétně se zaměříme na případný výskyt subjektivních, hodnoticích, generalizujících, hyperbolických či expresivních tvrzení bez opory v patřičných zdrojích, na způsoby kladení otázek, na ne/užívání věcných argumentačních postupů apod. Pozornost bude věnována i výskytu populistických a manipulativních prvků a postupů, které by byly v rozporu s výše uvedeným požadavkem na neutralizační postoj.

Komunikační strategie moderátora v předvolební *Aréně J. Soukupa* (se zaměřením na tematizaci voleb do Evropského parlamentu v ČR)

Aréna J. Soukupa je televizní debata znásobeného interview, jehož se účastní více hostů. Komunikace neprobíhá pouze v rovině host a moderátor, ale i mezi hosty navzájem a mezi moderátorem a hosty z publika.

V úvodu analyzovaného dílu *Arény J. Soukupa* byla v moderátorově monologu artikulována úvaha o nadbytečnosti voleb do europarlamentu,[4] čímž se moderátor může stavět do pozice lidí, u nichž převládá politický cynismus (Lebedová 2013). Budoucí čeští europoslanci jsou Soukupem označeni za někoho, komu se nedá věřit a kdo jen slibuje, čímž se dotýkáme jednoho z hlavních cílů politické manipulace – vytváření obrazu nepřítele

[2] K porušení objektivity a vyváženosti v pořadech typu *Duel J. Soukupa, Aréna J. Soukupa a Kauzy J. Soukupa* srov. RRTV 2019.

[3] Moderátorovým stylem zde rozumíme „*způsob moderátorovy řeči a to, jak hovoří se svým hostem“*, neboť jde o „*rys, který má vliv na ráz pořadu, jeho kvalitu, oblibu u posluchačů a respekt u hostů“* (Müllerová 2003: 137).

[4] Volební účast u voleb do Evropského parlamentu konaných na území ČR ve dnech 24. 5.–25. 5.2019 činila 28,72 % (ČSÚ 2019), Jde o třetí nejnižší volební účast po Slovensku a Slovinsku (European Parliament 2019).

(Kraus 2003: 21). Tímto subjektivním postojem může být utužována představa o hierarchii a polarizaci ve společnosti a mohou být podporovány sdílené stereotypní mentální modely (Svobodová a kol. 2018: 59). J. Soukup v úvodní replice užívá výrazové prostředky z roviny běžné konverzace. Jde o projev tzv. konverzacionalizace, *„uplatňování spontánních prvků z běžného hovoru v neutrální institucionální komunikaci“* (Müllerová 2013: 108), která tu slouží jako strategie pro podporu diskurzu manipulativního (Kraus 2013: 21). Přítomny jsou prostředky pro aktualizaci komunikátu (Krčmová 2017) a/nebo pro vyvolání persvazivního účinku[5] – expresivní, generalizující a hyperbolický styl vyjadřování, frazémy, kontaktní výrazy apod.:

> *„Zbývají tři dny do voleb, do dalších voleb, tentokrát voleb do europarlamentu, Evropského parlamentu. (…) Nikdo z nás neví, proč bychom k nim měli chodit. A hlavně – co z toho budeme mít. To ovšem většinu politiků moc netrápí. A tak nám slibujou modré z nebe a někteří z nich si opravdu myslí, že jim to uvěříme. No fakt. Takhle naivní sou. Ale fakt si tady někdo myslí, že 21 politiků, tedy nových europoslanců z Čech, dokáže přesvědčit dalších 28 členských států a dalších 731 poslanců, aby hlasovali v náš prospěch, jako České republiky? (…) Ale to je samo sebou konina.“* (Barrandov.tv, 21. 5. 2019)[6]

Ke konci tohoto monologu se zintenzivňují techniky pro oslovení blíže nespecifikovaných příjemců pomocí řečnické otázky a řečnické odpovědi, tzv. emfatických řečových prostředků (Mistrík 1980). Diskutabilní je míra přítomnosti implicitních agitačních a populistických prvků:

> *„Nezasloužili byste si víc? Zasloužili. (…) Přál bych si, aby mi slíbili hrdou, sebevědomou zemi, a nejenom to, že možná za 15 let budu mít stejnou čokoládu jako v Německu. To přeci má být samozřejmé. Kvůli tomu nemusím v pátek ani vyjít z domu (…), nebo se pletu? Takže jsem vás chtěl poprosit – až pudete k volbám, a fakt jděte, tak volte někoho (…), kdo vám nabídne hrdost, kdo má opravdové charisma, je rváč a víte o něm, že se prostě nenechá porazit nebo semlít nějakým úředním byrokratickým molochem.“*

[5] K persvazivnímu účinku obrazných pojmenování srov. např. Jaklová 2002.

[6] Všechny citace jsou použity z jednoho konkrétního dílu *Arény J. Soukupa* vysílaného 21. 5. 2019, odkaz citace tedy zůstává u všech dalších citací stejný a nebudeme jej znovu uvádět.

K porušení neutralizačního postoje moderátora došlo během představování T. Okamury, předsedy hnutí SPD, od roku 2017 místopředsedy Poslanecké sněmovny ČR, jednoho z hostů analyzovaného dílu.[7] Způsob Okamurova představení vybočuje z očekávaného komunikačního rámce, neboť uvedení hostů bývá v politických diskusních pořadech stručné a věcné (Hoffmannová 2013: 193):

„Co by to bylo za Arénu, kdyby nepřišel člověk, který to z popeláře a prodavače popcornu v kině dotáhl až na pozici místopředsedy Sněmovny. No jo, Tomio Okamura."

V analyzovaném dílu *Arény J. Soukupa* se několikrát vyskytuje komunikační strategie, která moderátora staví do pozice zástupce „obyčejného člověka", předvádějícího „*zdravý selský rozum' nebo ‚společnou zkušenost*" (Schneiderová 2015: 94). Pro ilustraci uveďme následující příklad:

„Mám zdravý selský rozum a když tam jsem na soukromý cestě, tak si nenechám hrát [hymnu]".

Podobně zaměřenou strategii užívá J. Soukup při formulaci tzv. „obecných pravd", jež jsou vyvozeny z předchozích sekvencí hostů. Cíl těchto reformulací může souviset s předpokladem obecného souhlasu a s opětovnou snahou přiblížit se „obyčejnému člověku":

„Obecná pravda je to, že by se rodičovský příspěvek neměl prochlastat."
„Jedna věc je pravdivá – ta mantra, že cokoliv je státního, zbankrotuje."

J. Soukup v analyzované předvolební debatě několikrát akcentuje, že se „*drží zpátky*" a že názory účastníků debaty nekomentuje. Na jeden z výroků o tom, že se s názory hostů nebude konfrontovat, však moderátor navazuje komentářem, u něhož je patrná generalizace a vágnost tvrzení bez opory v jakémkoliv relevantním zdroji:

[7] Dalšími hosty byli: M. Peksa – poslanec EP, kandidát za Piráty do europarlamentu; K. Konečná – poslankyně EP, lídryně kandidátky KSČM do europarlamentu; P. Poc – bývalý europoslanec, lídr kandidátky ČSSD do EP a K. Dostálová – hnutí ANO 2011, ministryně pro místní rozvoj.

„Ale s čím se chci konfrontovat, to je ta stále opakujícící se mantra před každými volbami, a teď už v podstatě na celém světě, že ty volby ovlivňuje Rusko, Čína a Severní Korea.“

Přestože se J. Soukup snažil v některých případech nekomentovat stanoviska hostů, regulovat prostor na odpovědi, uvádět některé výroky na pravou míru a citovat konkrétní zdroje, vyskytují se ve sledovaném dílu *Arény J. Soukupa* rovněž subjektivně laděná osobní stanoviska nejen ve vztahu k současné politické situaci, ale i k české mediální scéně. V obou uvedených ukázkách můžeme znovu spatřovat projev přímého vztahu mezi konverzacionalizací diskurzu a mezi záměrem oslovit „obyčejného člověka“.

„Já mám takovej pocit, že česká Poslanecká sněmovna se stává jako cestovkou. (...) Mně to přišlo trošku bizarní, totiž ta cesta pěti poslanců do Severní Koreje za milion korun.“
„Já jsem si našel takovou docela slušnou analýzu, dělalo to některé médium, který nemám moc oblíbený. Myslím, že to bylo Aktuálně, nebo Deník N, nebo iROZHLAS, ale ta analýza byla dobrá. A byla to analýza města Vancouver, kde tamní vládu strašně rozčílilo, že lidé by si na průměrný byt vydělávali jedenáct let. (...) V Praze se na to vydělává 43 let, což je vo ňákejch blbejch 32 roků více a naši vládu to úplně nerozčiluje.“

V souvislosti s českým mediovaným politickým diskurzem uveďme poslední rovinu Soukupovy komunikační strategie. Šlo o reakci na tematizaci uveřejnění fotografie I. Bartoše, předsedy Pirátů, s autentickou podobou jeho profilu na facebookovém účtu Regionálního klubu SPD Praha v době před volbami do europarlamentu (5. 5. 2019), přičemž na této fotografii byl uveden údajně nepravý Bartošův výrok (iROZHLAS 2019). Soukup na danou informaci vyslovenou M. Peksou (Piráti) reagoval slovy: „*Já mám jenom Facebook, do kterýho se moc nekoukám, takže…“*. V návaznosti na níže analyzovaný díl *Duelu J. Soukupa* vysílaný o den později, jehož se T. Okamura rovněž účastnil, je pravdivost této reakce diskutabilní, neboť zde J. Soukup hovoří o tom, že: „*Já se dívám na Facebooku na Váš [Okamurův] profil a je skutečně pravda, že každý víkend tam dáváte fotky z různých akcí, kterých se zúčastňujete, to je pravda*.“

Komunikační strategie moderátora *Duelu J. Soukupa* (se zaměřením na tematizaci voleb do Evropského parlamentu v ČR)

Duel J. Soukupa je klasické politické interview. Moderátor diskutuje s jedním nebo dvěma hosty ve studiu, přičemž hosté jsou politicky aktivní činitelé. Volby do Evropského parlamentu byly explicitně tematizovány v díle vysílaném 22. 5. 2019, dva dny před termínem voleb. Hostem pořadu byl T. Okamura.

Pokud budeme opětovné pozvání předsedy SPD do předvolební debaty na TV Barrandov považovat za součást obecné komunikační strategie, je třeba zmínit, že podle Ministerstva vnitra ČR je „*Nejvlivnějším aktérem na poli šíření náboženské či etnické nesnášenlivosti (...) hnutí Svoboda a přímá demokracie – Tomio Okamura (...). SPD záměrně cílí na skupiny obyvatel, u kterých předpokládá, že manipulativní informace, které jim soustavně předkládá, nebudou podrobovat kritické reflexi*“ (MV ČRa 2019). Můžeme tak uvažovat o možném záměru spoluvytvářet „*živnú pôdu pre extrémistické strany, u ktorých nespokojní občania hľadajú pomoc*“ (Seresová 2018: 117).

K porušení požadavku na neutralistický postoj moderátora došlo v momentě, kdy J. Soukup předkládal svůj subjektivní názor na hostovo politické působení; současně s touto deklarací J. Soukup tematizoval častou Okamurovu účast v pořadech TV Barrandov:

> „*Chodíte ke mně do debaty, do různých druhů debat, poměrně často. A už je to několik let a zase, přiznám se, že extremistického na Vašich názorech mnoho nevidím*.“ (Barrandov.tv, 22.5.2019)[8]

V analyzovaném díle *Duelu J. Soukupa* je několikrát zmiňováno tzv. nálepkování T. Okamury přívlastky *extremistický, xenofobní, rasistický* apod. Okamurova snaha dementovat tyto „nálepky“ je predikovatelná. V Soukupově reakci na Okamurův výrok o tom, že „*Když jakémukoliv oponentovi chybí argument, a nějaký věcný argument a pravdivý argument, tak je to i v životě, určitě se s tím setkáváte taky, pane řediteli, tak to sklouzne k nadávkám a nálepkování*.“, je řečeno, že J. Soukup na T. Okamuru pohlíží jako na hosta, u něhož není důvod zpochybňovat relevanci jeho pravidelné účasti:

> „*Já jsem si toho i za Vás schytal docela dost, ale trvám si na tom, že jste pravidelným a oprávněným hostem těchto politických debat.“*

[8] Všechny citace jsou použity z jednoho konkrétního dílu *Arény J. Soukupa* vysílaného 22. 5. 2019, odkaz citace tedy zůstává u všech dalších citací stejný a nebudeme jej znovu uvádět.

Pakliže je výše uvedené Soukupovo vyjádření implicitním projevem bezproblémového nazírání na Okamurovo politické počínání, souhlas explicitní je formulován ve stanovisku následujícím, v němž je nastolen kooperativní ráz rozhovoru a v němž Soukup opět používá techniku reformulace předchozího obsahu do tzv. „obecných pravd*“*.

„*Já jsem chtěl říct jenom to, že s tím islámem, migrací, nebezpečím (…) a islamistickými útoky, v tom jste pravdu měl*.“

Kooperativní charakter rozhovoru pokračuje i v dalším tematickém bloku, v němž J. Soukup hostovi pokládá otázku zjišťovací: „*Považujete se za úspěšného člověka?“* Při čekání na Okamurovu odpověď můžeme považovat nesoulad mezi verbální a neverbální rovinou Soukupovy komunikace – z hlediska lokučního moderátor hosta kárá za vyhýbavost odpovědi: „*No dobře, tak mi neodpovíte.*“, v rovině mimických projevů však pozorujeme úsměv a v rovině paralingvální je zřejmý přívětivý tón hlasu. Mimo obvyklé zvyklosti televizních debat je Soukupovo další počínání – na tuto otázku si sám odpovídá: „*Ne, já Vás považuji za úspěšného člověka.* (…) *Z mého pohledu jste úspěšný člověk a – mimo jiné – v té politice jste místopředsedou Poslanecké sněmovny, což je velmi vysoká funkce*.“ I zde vidíme vysokou míru zdvořilosti a kooperativnosti, respektováním Okamurovy skromnosti a nemožnosti označit sám sebe za úspěšného člověka je jednak podporována hostova pozitivní tvář, touha „*jednotlivce být ostatními oceňován, přijímán, obdivován, oblíben a uznáván“* (Huang 2019: 145), a jednak tato strategie opětovně souvisí s možným manipulativním působením na nepřítomného adresáta, neboť „*Zdvořilostní princip může někdy zabránit tomu, aby partneři nezvolili komunikaci manipulativní. (…) Nejlíp se manipuluje s nezkušenými, důvěřivými a nepřemýšlivými adresáty, objekty manipulace jsou ovšem adresáti masových médií*“ (Machová, Švehlová 2001: 105).

V otázkách s bulvarizačním podtextem je přítomen další projev moderátorovy komunikační strategie – užití kvaziargumentačních postupů: argumentace „*odvolávající se na lítost, soucit, odvolávání se na lítost během argumentace*“ (argumentum ad misericordiam) a argumentů „*k zavděčení se lidu, demagogická argumentace, zaměřená na získání davu*“, prezentace T. Okamury „*jako někoho, kdo má stejné problémy, starosti, zájmy jako posluchač*“ (argumentum ad populum) (Szymanek 2003: 63–64). J. Soukup na Okamurovo politické smýšlení nazírá v duchu jedné z možných rovin populismu, charakterizovanou Smolíkem (2018: 103) jako „*styl specifické politické propagandy, která se obrací na ‚obyčejného člověka‘, přičemž se snaží tento ‚obyčejný lid‘ chránit před je-*

ho nepřáteli“. Signifikantní je i to, že moderátor neklade hostovi otázku, nýbrž pomocí konstativu sumarizuje to, co v politických debatách obvykle tvrdí dialogická protistrana:

> *„Vaše dětství v dětském domově, komplikovaný vztah se sourozenci, se svými rodiči. (…) Tahle Vaše zkušenost z dětství, možná to Vám dalo tu – a teď to řeknu, Vy rozumíte jazyku ulice. (…) Vaše podpora mezi – v uvozovkách, bez jakéholikov podtextu – obyčejnými lidmi je poměrně výrazná.“*

Jádro jiné Soukupovy komunikační strategie, která se váže k jeho stylizaci do moderátora zprostředkovatele, zástupce lidu, tkví v převrácení protivníkova argumentu ve svůj prospěch. J. Soukup se vyjadřuje k nálepce „populista“ tím, že toto označení s primárně negativními konotacemi přijímá a ztotožňuje se s ním. Uvádí vlastní definici výrazu a osobní postoj k takto re-definovanému pojímání daného slova:

> *„Já jsem s tím v pohodě. Populismus. Já to tak nerozlišuji. Pokud někdo chce plnit přání lidí a říká ‚ano, budu dělat to, co lidé chtějí‘, a je označován za populistu, to je celkem v pořádku.“*

Soukupovy subjektivní komentáře týkající se jeho nazírání na politiku se vyskytují vícekrát, dochází v nich k rozvolňování hranic mezi rolí moderátora a pozicí hosta, dialogického partnera. Moderátor se částečně transformuje do pozice aktivního účastníka dialogu, jenž artikuluje vlastní politické názory:

> *„Ty příkopy mezi různými názorovými proudy, zejména mezi těmi zástupci takových těch liberálních politických názorů a těch – těmi tedy jimi označovanými – proudy za nedemokratické, což je třeba SPD, Vy, což je Andrej Babiš, což je Miloš Zeman a tak dále. Já jsem výsostný demokrat a na tyhlety věci moc nehledím. A bohužel, ty příkopy tam jsou.“*

Přestože J. Soukup dvakrát upozorňuje T. Okamuru, že v předvolební debatě není možno agitovat a komentovat volební preference a že proto vede rozhovor „věcně“ a ptá se hosta pouze na očekávanou volební účast, moderátorem nepřerušené emotivní vyjádření T. Okamury představuje politickou agitaci, vyjádření výzvy k volbě SPD, v níž jsou přítomny prvky politické manipulace (*„Ty volby budou totiž referendem o tom, zdali souhlasíte s politikou současné Evropské unie, to znamená s tím Junckerem, Merkelovou a Macronem, nebo jestli nesouhlasíte se současnou politikou*

Evropské unie. (…) Milí přátelé, jestli nejste spokojeni se současnou politikou Evropské unie, je nutné, abyste, prosím, přišli k volbám, jinak to vyhrají strany jako TOP 09, KDU-ČSL…“).

Emotivní způsob rozloučení T. Okamury („*Tohleto je skvělý pořad a chodím sem velmi rád*.“) a Soukopova závěrečná věta („*Já slibuju, že Vás pozvu ještě. (…) Mě to bavilo, děkuju*.“) umocňuje převládající kooperační ráz analyzovaného dílu.

Závěr

Dominantní komunikační strategií J. Soukupa v jím moderovaných politických debatách *Aréna J. Soukupa* a *Duel J. Soukupa* v době před volbami do europarlamentu je snaha přiblížit se „obyčejnému člověku“ a artikulovat/reformulovat politická témata do snadno pochopitelných obsahů pro širokou skupinu recipientů. Tato hlavní komunikační strategie úzce souvisí s četnými projevy tzv. konverzacionalizace, užíváním prvků z roviny spontánního mluveného jazyka v neutrální institucionální komunikaci.

J. Soukup se v obou sledovaných pořadech částečně transformoval z role moderátora do pozice hosta, účastníka dialogu, jenž artikuluje vlastní (mnohdy subjektivní) názory na politické dění, čímž byl porušován požadavek na neutralizační postoj moderátora.

V *Aréně J. Soukupa*, jíž se účastnilo pět hostů z širšího spektra českých politických stran či hnutí, byla sice artikulována snaha nehodnotit výroky hostů, „být spravedlivý“ a citovat konkrétní zdroje, avšak i přes deklarovanou snahu o moderátorskou nestrannost se ve sledovaném díle vyskytovaly generalizující, subjektivní a/nebo hodnoticí výroky bez opory v patřičných zdrojích, a to nejen ve vztahu k politice, ale např. i k české mediální scéně.

V analyzovaném dílu *Duelu J. Soukupa*, rozhovoru s jedním hostem, T. Okamurou, byla identifikována dominantní tendence podporovat pozitivní tvář hosta, vyjadřovat – v souvislosti s jeho politickým počínáním – kladná hodnocení a vést kooperačně zaměřený dialog.

Nejde tedy jen o různé projevy porušení požadavku na neutralizační postoj moderátora, ale i o to, zda je možno na J. Soukupa nazírat prizmatem moderátorských strategií a technik, nebo zda je třeba chápat tento styl komunikace spíše jako přátelský dialog, který má – nejen v předvolebních debatách – oběma stranám přinést oboustranný profit v podobě divácké/voličské přízně.

Literatura

BARRANDOV.TV (2019): *Aréna J. Soukupa, 21. 5. 2019.* <https://www.barrandov.tv/video/155059-arena-jaromira-soukupa-21-5-2019> [31. 05. 2019].

BARRANDOV.TV (2019): *Duel J. Soukupa*, 22. 5. 2019. <https://www.barrandov.tv/video/155960-duel-jaromira-soukupa-22-5-2019> [03. 06. 2019].

ČSÚ (2019): Volby do Evropského parlamentu konané na území České republiky ve dnech 24.05.–25.05.2019. <https://volby.cz/pls/ep2019/-ep?xjazyk=CZ> [23. 6. 2019].

ČMEJRKOVÁ, S. (2003): Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. (ed.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 80-115.

EUROPEAN PARLIAMENT (2019): *2019 European election results*. <https://election-results.eu/czechia/> [23. 6. 2019].

HOFFMANNOVÁ, J. (2013): Televizní rozhovory publicistické a zábavní: některé společné strategie. In: ČMEJRKOVÁ, S. et al. *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia, s. 176–195.

HUANG, Y. (2019): *Pragmatika*. Praha: Univerzita Karlova.

iHNed.CZ (2019): *Jaromír Soukup chce kandidovat na prezidenta. V průzkumech mám docela slušnou podporu, říká.* <https://domaci.ihned.cz/c1-66555400-jaromir-soukup-chce-kandidovat-na-prezidenta-v-pruzkumech-mam-docela-slusnou-podporu-rika>, [20. 6. 2019].

INFO.CZ (2019): *Soukup bude kandidovat ve volbách do Evropského parlamentu, jeho show skončí.* <https://www.info.cz/volby/volby-do-evropskeho-parlamentu/soukup-bude-kandidovat-ve-volbach-do-evropskeho-parlamentu-jeho-show-skonci-39604.html> [20. 6. 2019].

iROZHLAS.CZ (2019): *‚Je třeba nastavit mantinely lžím a manipulacím.' Bartoš poslal SPD předžalobní výzvu.* <https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ivan-bartos-pirati-tomio-okamura-spd-zaloba-predzalobni-vyzva_1907121602_ako> [12. 7. 2019].

JAKLOVÁ, A. (2002): Persvaze a její prostředky v současných žurnalistických textech. In: *Naše řeč*, Vol. 85, No. 4, s. 169–176, <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=7689> [25. 6. 2019].

KRAUS, J. (2003): Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskurzu. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. (ed.) *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 13–39.

KRČMOVÁ, M. (2017): AKTUALIZACE. In: KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.): *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník*

češtiny, <https://www.czechency.org/slovnik/AKTUALIZACE> [21. 6. 2019].
LEBEDOVÁ, E. (2013): Negativní kampaně a politický cynismus v ČR. In: *Politologický časopis,* Vol. 20, No. 1, s. 49-68.
MACHOVÁ, S.; ŠVEHLOVÁ, M. (2001): *Sémantika & pragmatická lingvistika*. Praha: Univerzita Karlova.
MISTRÍK J. (1980): *Rétorika*. Bratislava: SPN.
MÜLLEROVÁ, O. (2003): Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání. In: ČMEJRKOVÁ, S.; HOFFMANNOVÁ, J. (ed.): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia, s. 116–156.
MÜLLEROVÁ, O. (2013): Styl mediálních rozhovorů ve zpravodajství – specifika rozhlasových rozhovorů. In: ČMEJRKOVÁ, S. et al.: *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia, s. 77-128.
MV ČR (2019): *Poskytnutí informace – registrace politického hnutí s názvem LIST JAROMÍRA SOUKUPA*, <https://www.mvcr.cz/clanek/-poskytnuti-informace-registrace-politickeho-hnuti-s-nazvem-list-jaromira-soukupa.aspx> [15. 6. 2019].
MV ČR (2019a): *Zpráva o projevech extresmismu a předsudečné nenávisti na území České republiky v roce 2018,* <https://www.mvcr.cz/-clanek/extremismus-vyrocni-zpravy-o-extremismu-a-strategie-boje-proti-extremismu.aspx> [18. 6. 2019].
RRTV (2019): *Zpráva o činnosti Rady pro rozhlasové a televizní vysílání a o stavu v oblasti rozhlasového a televizního vysílání a v oblasti poskytování audiovizuálních mediálních služeb na vyžádání za rok 2018,* <https://www.rrtv.cz/cz/files/zpravy/VZ2018.pdf> [02. 6. 2019].
SERESOVÁ, K. (2018): Politický jazyk českých populistov. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 117-123.
SCHNEIDEROVÁ, S. (2015): *Analýza diskurzu a mediální text.* Praha: Univerzita Karlova v Praze.
SMOLÍK, J. (2018): Populismus je… In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.). *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III*. Bratislava: EKONÓM, s. 101-116.
SVOBODOVÁ, J. et al. (2018): *Pragmalingvistické a sociopragmatické pohledy na vybrané komunikáty (nejenom) mediálního diskurzu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
SZYMANEK, K. (2003): *Umění argumentace: terminologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Kontakt

Mgr. Eva Niklesová, Ph.D.

Katedra mediálních studií
Metropolitní univerzita Praha

Department of Media Studies
Metropolitan University Prague

Email Address: eva.niklesova@mup.cz

Jazyk v současné české komunální politice – stručný nástin

Vladimír Srb

Abstract

Language in Contemporary Czech Municipal Politics: A Short Outline. *This article deals with the language of contemporary Czech municipal politics. With examples of the city of Kolín (Central Bohemnia Region) it shows the current state of language use at the local level. The author believes that today's language of politics is influenced by access to social networks. The content of political messages is also influenced by media owners.*

Kľúčové slová: komunální politika, jazyk, novináři, majitelé médií.
Keywords: municipal politics, language, journalists, media owners.

Úvod

Komunikační prostředky, které užívají politické elity, vycházejí obvykle z běžné používaného jazyka, neboť je třeba zprostředkovat politická rozhodnutí všem voličům a příjemcům těchto politických rozhodnutí. Zatímco poslanci, ministři či hlavy států se snaží obvykle pracovat s jazykem úředním, diplomatickým či minimálně spisovným, u komunálních aktérů se podobné chování sice očekává rovněž, ale všeobecně se toleruje užívání i jiných jazykových prostředků. O jazyku politiky hovoří podrobně například Radoslav Štefančík (Štefančík 2016).

V následujícím příspěvku se pokusím přiblížit některé aktuální otázky užívání výrazových prostředků v české komunální politice, a to ze strany politiků, novinářů i občanů. Při zpracování textu jsem využil analytické metody, ale i metody kvalitativního výzkumu.

Vliv celostátní politiky na výběr jazykových prostředků v komunální politice

Při popisu současné České republiky a užívání jazykových či komunikačních výrazových prostředků, je třeba zmínit existenci výjimek z výše uvedeného pravidla o spisovném jazyce a diplomatické řeči celostátních politi-

ků. Těmto výjimkami jsou především nejvyšší ústavní činitelé, konkrétně prezident republiky Miloš Zeman a předseda vlády Andrej Babiš. Zatímco prezident Miloš Zeman záměrně provokuje a při užití vulgárních či jinak expresívních výrazů jsou jeho slova, jak se lze oprávněně domnívat, předem promyšlená, u předsedy vlády Andreje Babiše jde především o projev nervozity a nejistoty.

Zatímco provokativní výroky prezidenta republiky lze jen obtížně zapracovat do vědeckého příspěvku, výroky premiéra Babiše a jejich pozadí se lze pokusit přiblížit. Na jaře 2019 například pronesl na jednání česko – německé obchodní komory tuto jazykovou perlu: „My v Čechách máme rádi přírodu. My chceme. My máme obrovský program na vodu. My chceme zasadit deset milionů listnáčů. Kůrovec nám žere lesy. My chceme znovu motýle! A ty včely mají rádi tu řepku, můžou si kecat novináři, co chtějí. Mají, je to pravda. Já jsem byl v Lysé nad Labem na výstavě“ (Seznam zprávy 2019).

Výroky pana premiéra Babiše nám dokumentuje několik skutečností:

1) neumí správně česky – pamětníci ho občas přirovnávají ke Gustávu Husákovi, který v Praze mluvil rovněž česky, ale osobně se domnívám, že jeho čeština byla kvalitnější než čeština pana premiéra Babiše
2) Neumí pracovat s jazykem – pan premiér neumí správně používat jazykové prostředky tak, aby zvýšil účinnost nebo důraz svých myšlenek.
3) Nedokáže se držet připraveného textu – panu předsedovi vlády jeho tým jistě projevy připravuje dobře, ale pokud pana premiéra někdo vyvede z míry nebo se sám nečekaně rozhodne zdůraznit význam svých myšlenek, dopadne to přesně tak, jako při výše zmíněném projevu.

Celkově lze konstatovat, že od doby, kdy byl předsedou vlády sociální demokrat Jiří Paroubek, se výrazové prostředky nejvyšších ústavních činitelů proměnily. Užívá se více vulgarit, politici, patrně i s podporou sociálních sítí, se méně kontrolují a častokrát neuváženě a rychle formulují své názory v rozporu s dobrými mravy či míněním většinové společnosti. Tyto skutečnosti se ale dnes nevážou jen k České republice, ale i k dalším státům Evropské unie a světa.

Je tedy logické, že pokud se vedení politické strany nebo nejvyšší ústavní činitelé přestávají kontrolovat v užívání vulgarit nebo nespisovných výrazů, že to následně i politici na dalších úrovních vertikální dělby moci mohou chápat jako běžný slovník politika.

Jazyk v komunální politice na příkladu města Kolína

V případě komunálních politiků nejsou jazykové nebo komunikační excesy, pochopitelně, tolik viditelné, neboť se dotýkají jen úzkého okruhu voličů v daném městě či obci. Na druhou stranu, v regionálním měřítku nelze veřejnou kontrolou zaručit ani kvalitu lokálních novinářů, kteří mají úlohu informovat o dění v daném místě. Tím může dojít k situaci, kdy ani politici, ale ani lokální novináři, nejsou schopni zprostředkovat voličům relevantní sdělení adekvátními jazykovými prostředky.

Paradoxně tak v době internetu a sociálních sítí může být veřejná kontrola omezena, a to nejen kvalitou novinářů, ale i vlastnictvím sdělovacích prostředků, které obsah zpravodajství či publicistiky várazně determinuje.

Jako příklad jsem vybral středočeské město Kolín, kde byl od roku 2010 do 24. 6. 2019 starostou současný předseda parlamentního politického hnutí Starostové a nezávislí Vít Rakušan. V předvolebním období se v Kolíně objevil anonymní leták negativní kampaně, kritizující souběh mnoha funkcí kolínského starosty, připomněl jeho slova, že do Parlamentu kandidovat nebude a spočítal, že oddlužení města, nastavené současným starostou, není pro město výhodnější než to, které dohodlo vedení předchozí. Po volbách podal starosta Kolína trestní oznámení. Po půl roce sice policie případ odložila, protože se trestný čin nestal, ale zároveň poskytla členovi Výboru pro bezpečnost české Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR všechny doklady o autorovi letáku, za kterého označila zastupitele za hnutí ANO 2011 Martina Hermana. Místní tisk, vlastněný členem rady města za hnutí Víta Rakušana, mj. napsal: „Vít Rakušan považoval masivně šířený leták těsně před volbami za mimořádně podlý útok, a tak se rozhodl k něčemu, co za 8 let jeho politické kariéry nikdy neudělal - veden úvahou, že policejní šetření je jedinou možností, jak zjistit, kdo za letákem stojí, podal trestní oznámení na neznámého pachatele. V úspěšnost vyšetřování ale určitě nevěřil ani on sám, protože aby za sebou autor letáku zanechal takové stopy, podle nichž by mohl být vypátrán, musel by se chovat doslova jako imbecil“ (Kolínský Pres 2019). Zbývá dodat, že novináři se na postoj dotčeného opozičního zastupitele ani nezeptali. Text byl doplněn fotkou ze sociálních sítí, kde autor letáku je v pozici s pivem a starosta města v důstojné pozici.

Vlastnictví sdělovacích prostředků bylo v minulosti v případě předsedy vlády Andreje Babiše popisováno jako příklad zneužití médií pro politické účely jednoho hnutí. I to byl důvod, proč je od roku 2017 platná nová verze zákona o střetu zájmů (které se v ČR nejčastěji říká „lex Babiš“), podle které nesmí člen vlády vlastnit sdělovací prostředky. To se ale nevztahuje na komunální politiky, kteří tak mohou veřejné mínění nadále ovládat. Je tak

logické, že pokud vlastník jediného kolínského týdeníku patří k politikům kolem jednoho politika, bude propagovat právě jeho a jeho volební stranu.

Vedle vlastnictví ovlivňuje v Kolíně kvalitu žurnalistiky i nevzdělanost autorů textů v jediném lokálním týdeníku, vlastněném komunálním politikem. Současný šéfredaktor nemá žádné terciární vzdělání, jeho předchůdce nedokázal napsat text bez pravopisné chyby, častokrát velmi hrubé. Tato nevzdělanost může být ale pro majitele vyhovující, neboť méně vzdělaným novinářem se dá spolehlivěji manipulovat.

Kromě novinářů hrubne i slovník veřejnosti. Jedna z reakcí na sociální síti Facebook (stránka Víta Rakušana) komentovala názory opozičního politika Hermana takto: „Hermanecku, Ty tlamo vypasena..aby jsi se nedivil, az Ti nekdo da loket s rozebehem...jsi totiz nevidany kolednik...Nestojim o nejaky Tvoje slinty ve schrance. Vim, ze je slusnost vykat, ale ja dobytku nerikam "Vy" vole, ale "Ty". A myslim to dobre..vazne si koledujes, ze Ti nekdo da livanec za krk. Jsme slusne mesto a nechceme tu nepokoje, ktere vyvolavas. Chapu, ze jsou ted vedra, ale mel bys trochu vystydnout.“ (Facebook Víta Rakušana 2019). Zajímavé je, že nešlo o anonymní profil, ale profil známé osobnosti z kulturního světa města Kolína, zpěváka Kolínského Big Bandu Petra Konývky.

Extrémní výrazové prostředky

Z české politiky se v poslední době vytrácí nejen povědomí o demokratických pravidlech, ale i hranice etické, které byly v minulosti nepřekročitelné. 26. 4. 2019 zveřejnil člen rady města Jesenice u Prahy Martin Lang z Občanské demokratické strany facebookový status, kde mj. napsal: *„Debilní senilní bolševik Zeman se rozhodl zákon podepsat a je ho potřeba zabít též. Ideálně takovou zrůdu podřezat, jako přestárlou svini, a nechat vykrvit a poté spálit. Morálním zrůdám je třeba vyhlásit boj na život a na smrt.“* (Idnes 2019). Od politika se sice distancovala jeho vlastní politická strana a její předseda se veřejně omluvil, ale spíše je zajímavé, jaký slovník politik využil při kritice názorového oponenta.

Je evidentní, že sociální sítě výrazně přispívají ke ztrátě kritického myšlení a odstraňují bariéry, nejen ty, které brání rozvoji demokratické společnosti, ale i ty, které mají přispět k zabránění násilí a radikalizaci. Podobné příklady přibývají, a to paradoxně zejména u komunálních politiků. Komunální politici nedisponují imunitou jako jejich kolegové z obou komor českého Parlamentu. Přesto jsou jejich výroky, jako například právě citovaný výrok z Jesenice, mnohdy radikálnější a zřejmě za hranou běžné politické komunikace.

Závěr

K pochopení změny výrazových prostředků lze použít úvahu politologa a politika Petra Fialy, který v roce 2010 napsal: "Politik už nesděluje své ideje a nevysvětluje problémy v jejich pravdivosti a složitosti, ale vyjadřuje stále stručněji hesla a emoce, je nucen být neustále v konfrontaci (s politickým konkurentem, s moderátoremú, aby to bylo zajímavé" (Fiala 2010: 57)

Tento stručný příspěvek ke studiu jazyka v komunální politice se dá uzavřít shrnutím ve třech bodech:

1) komunální politika je součástí politického systému každé země. V komunální politice si každý aktér může vyzkoušet, co dokáže, zda politické řemeslo ovládá nebo nikoliv. Hlavním nástrojem, kterým se kvality politika obvykle identifikují, jsou právě vybrané jazykové prostředky. Nejde jen o schopnost rétorických cvičení, ale právě o obsah sdělení, vybraný slovosled nebo užívání symbolů.
2) V celé České republice chybí kvalitní systém občanského vzdělávání, podobný německému projektu Bundeszentrale für politische Bildung. Z tohoto důvodu často vstupují do politického života lidé bez znalostí fungování demokratických procedur a politického systému země. Tento deficit se poprvé projeví právě v jazyce nových politických elit v komunální politice.
3) Jazyk komunální politiky, jak jsme si ukázali na konkrétních příkladech, se radikalizuje, vulgarizuje a vnáší do politického světa více nenávisti. To ale není jen výsadou komunální politiky, ale celé politické scény.

Literatúra

FACEBOOK (2019): Facebookový profil Víta Rakušana. <https://www.facebook.com/vit.rakusan> [29. 7. 2019].

FIALA, P. (2010): *Politika, jaká nemá být.* Brno: CDK.

KOLÍNSKÝ PRES (2019): *K veřejnému obvinění Víra Rakušana posloužilo plane hospodské žvanění,* <https://www.kolinskypres.cz/clanek-k-verejnemu-obvineni-vita-rakusana-poslouzilo-plane-hospodske-zvaneni> [20. 7. 2019].

SEZNAM ZPRÁVY (2019): *"Včely mají rády řepku, ať si novináři kecají, co chtějí."Babiš přednášel česko – německým podnikatelům,* <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/vcely-maji-radi-repku-at-si-novinari-kecaji-co-chteji-babis-prednasel-cesko-nemeckym-podnikatelum-73110> [20. 7. 2019].

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jazyk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

Kontakt:

Doc. PhDr. Vladimír Srb, PhD.

Katedra politologie
Academia Rerum Civilium - Vysoká škola politických a společenských věd
Email Address: srb@vspsv.cz

Department of Political Science
Academia Rerum Civilium – School of Political and Social Sciences

Farby v španielskej politike

Mária Spišiaková

Abstract

Colours in Spanish politics. *The paper deals with the usage and significance of colours in Spanish politics. Through lexical-semantic analysis, the paper aims to find out, which colours are the most common in Spanish politics or in the politics of Spanish-speaking countries, what the individual colours express and in which constructions they occur (collocations, comparisons, figurative constructions, terms, etc.). In the research we have included all lexical units with a chromatic element in their structure that have occured in the political context in the Araneum and CREA corpora.*

Kľúčové slová: farby, politika, jazyk, význam, pomenovanie.
Keywords: colors, politic,language, significance, denomination.

Úvod

Rôzne kultúry a jazyky sa od seba odlišujú v závislosti od mnohých faktorov, ako sú vývoj národa, rôzne historické činitele a udalosti, ale aj klimatické pomery, náboženstvo, zvyky a pod. V rôznych kultúrach sú rôzne skutočnosti vnímané odlišne nevynímajúc vnímanie farieb, to, čo vyjadrujú a označujú a rôzne sú aj ich konotácie v jednotlivých spoločnostiach. Napr. biela farba vyjadruje v západných kultúrach čistotu a nevinnosť, ale v Indii, Číne alebo Japonsku je prejavom smútku. Čierna farba je v našich kultúrach symbolom smútku, zla alebo nečistoty, a v Ázii predstavuje múdrosť. V Egypte sa smútok vyjadruje žltou, zatiaľ čo v Európe boli žltou farbou v stredoveku označovaní zločinci.

Farby sa často objavujú ako výrazové a symbolické prostriedky v literárnych dielach, sú súčasťou kultúry, umenia a jazyka a tým pádom aj súčasťou rôznych pomenovaní, kolokácií, frazeologických zvratov, ustálených spojení, prísloví a porekadiel. Stali sa symbolom a označením rôznych literárnych alebo politických tendencií, revolúcií, hnutí, politických strán ale aj univerzít alebo veľkých spoločností, bánk (Orange, ING, Tatra banka, VUB, atď.) V politike sa používajú ako znaky alebo symboly identifikácie s určitou politickou stranou, smerom, hnutím, tendenciou, sú základným vý-

razovým prostriedkom na zástavách štátov, organizácií, hnutí, atď. Príkladom toho je červená farba, ktorá odnepamäti predstavuje revolúciu (symbolizuje krv), socializmus a komunistov, dostáva sa do protikladu s modrou farbou, ktorú si prisvojili ako symbol na základe obrazu modrej krvi pravicové hnutia, predstavitelia alebo zástancovia monarchií. Žltá sa zvykne asociovať s liberálmi alebo odborármi.

Najväčšie súčasné politické strany v Španielsku sa tiež identifikujú na základe farieb. PP (Partido Popular – Ľudová strana), pravicová strana, sa predstavuje v modrých farbách, PSOE (Partido Socialista Obrero Español – Španielska socialistická robotnícka strana) má červenú farbu, Ciudadanos (Občania) stredopravá orientácia, je oranžová a Podemos, silne ľavicovo orientovaná strana si zobrala za svoju fialovú farbu.

Politický jazyk je jazyk, ktorého hlavným cieľom je presvedčiť a manipulovať široké masy. Na tento cieľ využíva všetky dostupné výrazové prostriedky. V rámci jazykových štýlov sa politický jazyk nachádza na rozhraní hovorového a odborného štýlu, pretože využíva vyjadrovacie a expresívne prostriedky z oboch registrov. Používa odbornú terminológiu typickú pre oblasť politiky, ale zároveň aj prostriedky hovorového štýlu, aby sa priblížil širokým masám a zapôsobil na neodborné publikum (rôzne obrazné pomenovania, metaforické kolokácie, expresívnu a emociálnu lexiku., atď.). Farby sú práve často súčasťou rôznych obrazných pomenovaní, vytvárajú kolokácie a tým sa dostávajú aj do rétoriky politikov.

Ciele a metódy

V prezentovanej štúdii sledujeme výskyt výrazových prostriedkov obsahujúcich chromatický prvok v ich štruktúre, obrazné aj denominatívne pomenovania (vrátane okazionálnych pomenovaní) v jazyku politikov alebo všeobecne v jazyku o politike a v jazyku vzťahujúcim sa na politiku. Cieľom príspevku je zistiť na základe lexikálno-sémantickej analýzy, ktoré farby sa najviac používajú v španielskej politike alebo v politike španielsky hovoriacich štátov, čo vyjadrujú jednotlivé farby a v akých spojeniach sa vyskytujú (kolokácie, porovnania, obrazné konštrukcie, termíny, atď.).

Predpokladáme že:

- V súlade s predchádzajúcimi bádaniami sa najviac bude vyskytovať biela a čierna farba, čo sú farby ktoré sa najviac vyskytujú v konštrukciách s chromatickým prvkom (Spišiaková 2016) a (Mocková 2017). Nepredpokladáme výskyt ružovej a fialovej.
- Z pomenovacích konštrukcií budú najviac zastúpené kolokácie adjektívno-nominálneho typu, kde chromatický prvok bude adjektí-

vom v spojení so substantívom vychádzajúc z poznatkov, ktoré uvádza Štefančík: „Z jazykového hľadiska sú pre persuáciu charakteristické adjektívno-nominálne slovné spojenia a metafory.“ (2016:40).

- Zo sémantického hľadiska bude viac konštrukcií obrazných ako denominatívnych, keďže politický jazyk je jazyk, ktorý sa obracia na široké masy, musí to byť jazyk zrozumiteľný a zároveň plný emócií. Emócie sa najlepšie vyjadrujú práve obraznými konštrukciami, čo potvrdzuje aj tvrdenie Ološtiaka o frazeologických jednotkách: „Konotačno-pragmatická zložka frazémy saturuje kategórie ako hodnotenie, emocionálnosť, frapantnosť, šťavnatosť, zemitosť, živosť, fantazijnosť, hyperbolickosť a pod. Teda kategórie, prostredníctvom ktorých sa do frazeologického znaku „vkladá“ človek.“ (2015:732).

Analyzovali sme pomenovacie jednotky z vlastného korpusu, ktorý sme vytvorili excerpciou elektronického korpusu Araneum a korpusu CREA. Araneum je elektronický koprus, ktorý sa robí na Slovensku, konkrétne na SAV a okrem slovenčiny obsahuje v súčasnosti ďalších 31 jazykov, vrátane variantov. Vyhovuje nám, že nerozlišuje medzi európskou a americkou španielčinou[1], vyhľadávanie je jednoduché a rýchle v tom zmysle, že aj keď zadáte heslo v základnom tvare, napr. *rojo* (červený) v mužskom rode singuláru, Araneum vyhľadá všetky výskyty vo všetkých tvaroch. CREA je korpus Španielskej kráľovskej akadémie (RAE), obsahuje texty rôzneho pôvodu písomného alebo hovorového charakteru zo všetkých španielsky hovoriacich krajín. Písané texty pochádzajú z kníh, novín, časopisov rôzneho charakteru. Hovorový jazyk je prepísaný, ide väčšinou o texy z rádia alebo televízie. Anotovaná verzia CREA bola publikovaná v roku 2015, tu je možné vyhľadávať podľa kritérií, akými sú napr. téma, geografické použitie, písaný alebo hovorový text a je možné hľadať jednoslovné alebo viacslovné pomenovania.

Analyzovali sme korpus pozostávajúci z 223 pomenovacích jednotiek s chromatickým prvkom v ich štruktúre. Pomocou metódy selekcie a textovej analýzy sme vyrešeršovali všetky pomenovania s chromatickým prvkom, ktoré sa nachádzali v politickom kontexte. Do našej výkumnej vzorky sme zaradili len po jednom význame z každého použitia, lexikálne jednotky sme študovali v kontexte, analyzovali, hľadali ich význam, použite a konotácie a zo spracovanej analýzy vyvodili závery.

[1] Zaujímali nás všetky pomenovacie jednotky s chromnatickým prvkom bez rozdielu, či sa používajú v Latinskej Amerike alebo v Španielsku

Analýza

V nasledujúcom texte sme postupne usporiadali farby podľa ich bežnej frekvencie výskytu v jazyku podľa štúdií Mockovej (2017) a Spišiakovej (2016), ako vidíme na grafe č. 1.

Schéma 1. Distribúcia chromatických lexikálnych jednotiek podľa farieb

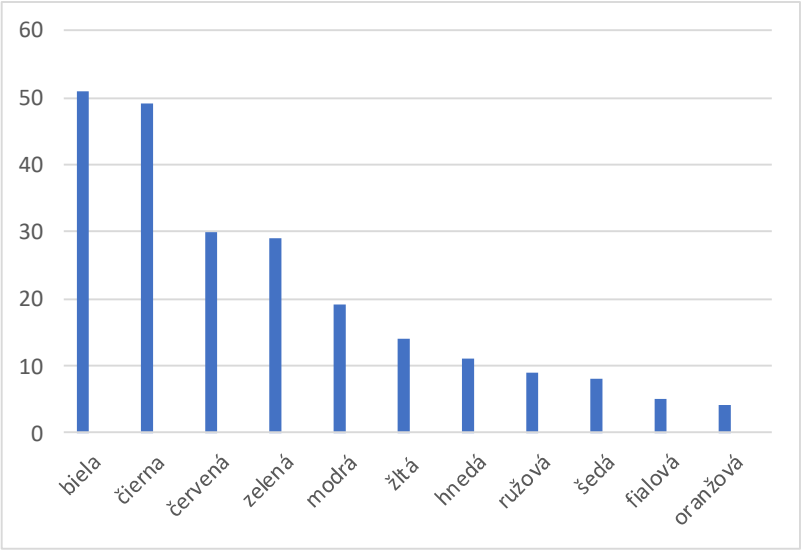

Text je rozdelený podľa farieb. Analyzované lexémy sme roztriedili podľa ich funkcie na politické termíny a názvy (termíny používané len v politike a názvy politických udalostí, strán, hnutí a pod.), politické pomenovania (rôzne pomenovania v politike, ktoré môžu byť okazionálne alebo používané v určitom období), politické symboly (väčšinou sú medzinárodné, ale môžu byť aj symbolom len jedného národa alebo strany, hnutia), termíny ekonomické (často sa vyskytujú v prejavoch politikov), iné termíny (ekologické, technické, sociologické, právnické), všeobecne používané pomenovania (napr. *biela spoločnosť, biela rasa*), ustálené obrazné konštrukcie (*mať ružové okuliare*), odborné termíny a všeobecné pomenovania použité obrazne (*krajina má podpísať bianko šek*) a kolokácie, ktoré nie sú ustálené.

Pri farbách, ktoré sa vyskytujú často ako biela, čierna, zelená sme v texte nevypísali všetky ich použitia. Vybrali sme len najzaujímavejšie. Do štatistiky sme ich samozrejme započítali všetky.

BIELA
(36 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 15)

Odborné termíny/názvy politické:
- *votar en blanco* (*voliť na bielo,* vhodiť do urny nevyplnený volebný lístok, ani jedna z možnosti nie je vhodná)
- *papeletas en blanco* (*biele/nevyplnené volebné lístky*)
- *Libro Blanco* (*Biela kniha,* dokument, ktorý publikuje vláda v určitých prípadoch, kde informuje legislatívne orgány alebo verejnosť)
- *Ejército Blanco* (*Biela Armáda*, v Rusku)
- el *Régimen blanco* (*Biely režim* v Rodézii)
- *Partido Blanco* (*Biela strana*, v Uruguaji)
- *cascos blancos* (*biele prilby*): 1. civilná obrana v Sýrii tvorená dobrovoľníkmi z Európy, z nevládnych organizácií, atď., 2. Orgán MZV Argentíny, jeho úlohou je ponúkať medzinárdonú humanitárnu pomoc

Pomenovania politické:
- *terror/terrorismo blanco* (*biely teror,* represie zo strany monarchie alebo konzervatívcov ako súčasť kontrarevolúcie)
- *el gobierno blanco* (*biela vláda*, v krajine, kde prevláda černošské obyvateľstvo, napr. Jamaica)
- *línea blanca* (*biela línia*, v Katalánsku pokračovatelia bielej skupiny, predstavitelia pravicovej frakcie PSUC[2], existovala do roku 1987)
- *militantes blancos (bieli príslušníci,* stranícki príslušníci bielej línie)
- *líder blanco* (*biely líder*)

Symboly:
- *paloma blanca* (*biela holubica*)
- *bandera blanca* (*biela zástava)*
- *humo blanco (biely dym,* dohoda)

Symboly v prenesenom význame:
- *bandera blanca* (*biela zástava*): „Al ver a Mariano Rajoy agitando la bandera blanca...“ (Vidiac a Mariana Rajoya mávať bielou zástavou...)
- *humo blanco* (*biely dym*): „La declaración conjunta no dio el humo blanco...“ (Spoločné podpísané vyhlásenie nedospelo k dohode...)

Odborné termíny ekonomické:

[2] Partido Socialista Unificado de Cataluña (Zjednotená socialistická strana Katalánska)

- *elefante blanco* (*biely slon*, majetky, ktoré majú vyššie náklady na údržbu ako sú výnosy z nich): „La estatal es otro elefante blanco que ni siquiera entró en los planes de privatización.“ (Štátna je ďalším bielym slonom, ktorý ani nevošiel do privatizačných plánov.)

Odborné termíny iné:
- *trata de blancas* (*obchod s bielym mäsom)*
- *arma blanca (biela zbraň,* bodná zbraň)

Názvy/pomenovania všeobecné:
- *raza blanca/ sociedad blanca (biela rasa/ biela spoločnosť)*

Obrazné konštrukcie:
- *mirlo blanco* (*biela vrana,* výnimočný človek): „Nos ha salido un mirlo blanco.“ (Našla sa biela vrana/vzácny človek/zriedkavý človek.)
- *dar carta blanca/pedir la carta blanca* (*dať/žiadať bielu kartu,* niekomu voľnú ruku): „...además daba carta blanca a los alcaldes para ....“ (...dal voľnú ruku starostom, aby...)
- *delito/ladrón de guante blanco (zlodej/prečin v bielych rukavičkách,* šikovný zlodej, ktorý nepoužíva násilie): „Estamos rodeados de ladrones de guante blanco.“ (Sme obklopení zlodejmi v bielych rukavičkách. -o politkoch).

Všeobecné/termíny použité v prenesenom význame:
- *dejar (espacios) en blanco* (*nechať na bielo,* nechať prázdne/ nevyplnené políčka v tlačive): „...han dejado en blanco un municipio importante.“ (nechali visieť vo vzduchu/nevyriešenú jednu obec.)
- *cheque en blanco/ firmar en blanco* (*podpísať bianko šek*): „Preguntó por qué tendría que firmar su país un cheque en blanco.“ (Prečo sa má krajina zaviazať k niečomu neznámemu.)
- *hormigas blancas* (*biele mravce* – termity): „Son ellos hormigas blancas que causan graves daños a la patria.“ (Oni sú termitmi, ktoré škodia vlastnej krajine.)

Kolokácie: ø

ČIERNA
(28 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 3)

Odborné termíny/názvy politické:
- *el poder negro* (*čierna sila*, v USA)
- *Monje negro* (*Čierny mních*, Fujimori)

Pomenovania politické: *terrorismo negro* (*čierny terorizmus*, činy extrémnej pravice)
Symboly: ø
Odborné termíny ekonomické: ø

- *oro negro (čierne zlato)*
- *economía negra (čierna ekonomika)*
- *mercado negro (čierny trh)*
- *trabajo en negro (práca na čierno)*
- *números negros (čierne čísla)*

Odborné termíny/názvy iné:

- *lista negra (čierna listina)*

Názvy/pomenovania všeobecné:

- *continente negro (čierny kontinent)*
- *raza negra (čierna rasa)*

Obrazné pomenovania:

- *oveja negra/garbanzo negro* (*čierna ovca/čierny cícer*): „Chile aparece hoy día como la oveja negra." (Čile je dnes ako čiernou ovcou.)
- *dinero negro (čierne peniaze*): „Los cobros en dinero negro de Rajoy." (Rajoyove príjmy na čierno...)
- *la merienda de negros (olovrant černochov, chaos*): „...en el que PSOE y PP son los que agitan cubilete y dado y mandamás en la merienda de negros." (... v ktorom PSOE a PP sú tí, čo hádžu kockami a rozkazujú a všetko je jeden veľký chaos/blázinec)
- *ver blanco lo que es negro* (*vidieť biele, čo je čierne,* oklamať, presvedčiť o opaku): „Intenta hacernos ver blanco lo que es negro." (Snaží sa nás presvedčiť o opaku.)
- *negro como el carbón asturiano* (*čierny ako astúrskej uhlie* – kulturéma)

Všeobecné pomenovania/termíny použité v prenesenom význame:

- *magia negra* (*čierna mágia*): „Si los senadores no ensayan otro pase de magia negra..." (Ak si senátori nenacvičia ďalší krok v čiernej mágii...)
- *caja negra* (*čierna skrinka*): „El presupuesto municipal era como la caja negra de un avión, nadie sabía cómo se ejecutaba y de qué manera." (Rozpočet mestského úradu bol ako čierna skrinka lietadla, nikto nevedel, ako sa uplatňuje.)
- *agujero negro* (*čierna diera*): „Sigue creando agujeros negros como en sus tiempos de Ministro de Economía." (Vytvára čierne diery ako za čias, keď bol ministrom hospodárstva)

Kolokácie:

- *fuentes negras (čierne zdroje), bilancias negras (čierna bilancia), perspectivas negras (čierne perspektívy), la más negra de las imputaciones (najčiernejšie z obvinení)*

ČERVENÁ
(44 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 27)

Odborné termíny/názvy politické:
- *teléfono rojo (červený telefón)*
- *Halcones rojos (Červené sokoly):* skupina mladých socialistov v 70-tych rokoch v Španielsku
- *Kmer rojo (Červený kmér)*
- *el Ejército rojo (Červená armáda)*
- *el Libro rojo (Červená kniha* Mao Ce-tunga)
- *Gorila rojo (Červená gorila,* Hugo Chávez)
- *Monstruo rojo (Červené monštrum,* Rusko)

Pomenovania politické:
- *los rojos (červení)*
- *los rojillos (červenučkí)*
- *terror rojo (červený teror)*
- *marea roja (červená prívalová vlna)*
- *brigadas rojas (červené brigády)*

Symboly:
- *bandera roja* (*červená zástava)*
- *claveles rojos (červené karafiáty*, kvety pre ľudí/hrdinov, ktorí zahynuli v boji za slobodu, spravodlivosť, pri demonštráciách, atď.)
- *faja roja/fajín rojo (červený pás* generálov*)*
- *casacas rojas (červená kazajka*, čestná stráž kráľovskej polície)
- *flecha roja* (*červená šípka*, symbol Kreťansko-demokratickej strany v Čile)
- *estrella roja* (*červená hviezda* vo význame ruskej hviezdy a Che-Guevarovej hviezdy)

Odborné termíny ekonomické:
- *números rojos (červené čísla)*

Odborné termíny iné:ø

Názvy/pomenovania všeobecné:
- *raya/línea roja* (*červená čiara,* limit)
- *lápiz rojo (červené pero,* v protiklade s modrým)
- *botón rojo (červený gombík)*
- *piel roja (červenokožec*)

Obrazné konštrukcie:
- *al rojo vivo* (*do žerava*): „Encuentra ahora al rojo vivo un nuevo tema... „ (teraz nachádza rozpálenú novú tému...)
- *rojo como/que (červený ako*): *„como las banderas sindicalistas“ (ako odborové zástavy), „más rojo que Lenin“ (červenší ako Lenin)*

- *antes muertos que rojos* (*radšej mŕtvi ako červení*, modifikácia frázy antes muerta que sencilla – radšej mŕtva ako jednoduchá)

Všeobecné/termíny použité v prenesenom význame:

- *alerta roja (červená výstraha,* výstraha I. stupňa): „Entonces se encendería la alerta roja de los partidos.*"* (Vtedy sa aktivovala výstraha I. stupňa strán)
- *tarjeta roja* (*červená karta*, z futbalovej terminológie): „La tarjeta roja que la superestructura del oficialismo le sacó el viernes al gobernador..." (Červenú kartu, ktorú vytiahli guvernérovi/predsedovi...)
- *alfombra roja* (*červený koberec)*: „...para mantenerle a usted y al resto de burócratas en la alfombra roja." (...udržať vás a zvyšok byrokratov na červenom koberci...)
- *poner luz roja* (*dať červenú*/stopku): „... puso luz roja a Manuel Sanhueza." (...dal stopku Manuelovi Sanhuenza.)

Kolokácie:

- *el concilio rojo (červený koncil), Robin Hood rojo (červený Robin Hood), política roja (červená politika), sindical roja (červené odbory), pancartas rojas (červené heslá/plagáty), pañuelo rojo (červená šatka), Navidad roja (červené Vianoce), camisas rojas (červené košele), ponchos rojos (červené pončá), obispo rojo (červený biskup), príncipe rojo (červený princ), millonarios rojos (červení milionári).*

ZELENÁ

(29 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 7)

Odborné termíny/názvy politické:

- *boinas verdes* (*zelené barety*, špeciálne vojenské jednotky)
- *la Marcha Verde* (*Zelený pochod*, inváziа Maročanov do Španielskej Sahary v 1975)
- *Línea verde* (*zelená línia*, deliaca línia medzi kresťanským a moslimským sektorom v arabsko-izraelsko prímerí v 1949)
- *Agujero verde* (*zelená diera*, v Maďarsku v 1989, prechod východných Nemcov na západ): „A partir de hoy comenzará un éxodo masivo de refugiados de Alemania oriental que han aprovechado el «agujero verde» de Hungría para fugarse a Occidente." (Oddnes začne masívny odliv východonenemckých utečencov, ktorí využili zelenú dieru v Maďarsku, aby ušli na západ.)

Pomenovania politické:

- *voto verde (zelený hlas)*
- *diputado verde (zelený poslanec)*

Symboly:

- *bandera verde* (islámica) *(zelená vlajka* islamistov)

Odborné termíny/názvy ekonomické:

- *Libro Verde* (*Zelená kniha,* publikovaná v 2001, o sociálnej zodpovednosti podnikov v EU)
- *oro verde* (*zelené zlato*, olivy)

Odborné termíny iné:

- *cinturón/anillo verde (zelený opasok/prsteň,* zelený okruh)
- *reforma fiscal verde (zelená daňová reforma)*
- *tarjeta verde (zelená karta)*

Názvy/pomenovania všeobecné: ø

Obrazné konštrukcie:

- *estar verde (byť zelený/nezrelý*): „El Til no está maduro, sigue estando verde.“ (Til ešte nie je zrelým, stále je zelenáč.)
- *dar luz verde* (*dať zelenú*): „Dar luz verde para que los tribunales condenen a Pinochet.*“* (Dať zelenú, aby súdy mohli odsúdiť Pinocheta.)
- *viejo verde (zelený starec,* chlípnik): „Me toca defender a Berlusconi. Y todo, porque esa mezcla de Mussolini de góndola, Alvaro Vitalli y viejo verde....“ (Musím obhájiť Berlusconiho. A to preto, že tá zmeska Mussoliniho s gondolou, Alvara Vitalliho a starého chlípnika....)
- *tapete verde (zelený/*hráčsky *stôl*): „... sobre el tapete verde de la mesa del Gobierno.“ (...na hráčskom stole vlády.)
- *el dólar/billete verde* (*zelený dolár*/*bankovka)*

Všeobecné/termíny použité v prenesenom význame: ø

Kolokácie:

- *ola verde (zelená vlna), movimiento verde (zelené hnutie), pulmón verde (zelené pľúca), zona/espacio verde (zelená zóna/ priestor), marcha verde (zelený pochod), revolución verde (zelená revolúcia), impuesto verde (zelená daň), turismo verde (zelený cestovný ruch)*

MODRÁ

(19 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 14)

Odborné termíny/názvy politické:

- *banco azul* (*modré kreslo*, v španielskom Parlamente sedadlá pre ministrov)
- *Divisón Azul* (*Modrá divízia*, Frankovi dobrovoľníci, v 2. svetovej vojne bojovali po boku Nemcov)
- *gorra azul* (*modrá čiapka*, príslušník kráľovského vojska)
- *Libro azul* (*Modrá kniha*, spis, ktorý vypracovala politická strana Forza Italia, ponúka riešenia na aktuálne problémy v Taliansku)

- *tarjeta azul* (*modrá karta*, pracovné povolenie v EU)
- *cascos azuels* (*modré prilby*, OSN)

Pomenovania politické:
- *azules* (*modrí*, vojaci v protiklade s červenými)
- *azul (modrý,* Frankov prívrženec)

Symboly:
- *lazo azul* (*modrá stužka*, symbol odmietania a protestu proti únosom ETA, symbol solidarity s rodinami obetí)
- *bandera azul de la UE* (*modrá zástava EU*)
- *azul* (*modrá*, symbol EU)

Odborné termíny ekonomické: ø
Odborné termíny iné: ø
Názvy/pomenovania všeobecné:
- *Libro azul* (*Modrá kniha*, ekologický spis o ochrane morí a oceánov)

Obrazné konštrukcie:
- *sangre azul* (*modrá krv*): „ ...para que al menos en eso todos seamos iguales ante la ley y no haya un honor de primera para la sangre azul y un honor de segunda.“ (...aby sme boli všetci pred zákonom rovnakí a nemal niekto zvláštne postavenie len kvôli modrej krvi...)

Všeobecné/termíny použité v prenesenom význame: ø
Kolokácie:
- *candidatos azulísimos (strašne modrí kandidáti), hombre azul (modrý muž/človek), familia azul (modrá rodina), carrera azul (modrá kariéra), biografía azul (modrá biografia), origen azul (modrý pôvod)*

ŽLTÁ
(26 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 20)

Odborné termíny/ názvy politické:
- *sindicato amarillo (žlté odbory)*
- *Gigante amarillo (žltý gigant,* Čína)
- *Emperador Amarillo (Žltý vládca,* mýtický zakladateľ Číny)
- *invasión amarilla (žltá invázia,* čínska)
- *La Casa Amarilla de Caracas (Žltý dom* v Caracase, palác vlády)

Pomenovania politické:
- *amarillos (žltí, odborári/liberáli)*
- *uniformes amarillos (žlté unifromy* väzňov v Guantánamo)
- *voto amarillo (žltý hlas za liberálov)*
- *chalecos amarillos (žlté vesty)*

Symboly:
- *estrella amarilla* (*žltá hviezda*, Vietnam)

- *cinta amarilla* (*žltá stužka*, stužka nádeje rodín, ktorých príbuzní odišli do vojny, napr. do Vietnamu alebo v súčasnosti pri streľbách v školách v USA.)

Obrazné konštrukcie:

- *ungüento amarillo* (*žltá/zázračná mastička*): „Venga, venga el ungüento amarillo de la INEPE que lo arregla todo.“ (Poďme, veď žltá mastička INEPE[3] všetko vyrieši.)

Všeobecné/termíny použité v prenesenom význame:

- *amenaza amarilla* (*žltá výstraha,*zvýšené nebezpečenstvo). „... amenaza amarilla del sector industrial.“ (...zvýšené nebezpečenstvo priemyselného sektora)
- *tarjeta amarilla* (*žltá karta*): „Si la persona sorprendida con drogas no es definida por la autoridad médica como adicta, sólo se llevará la tarjeta amarilla.“ (Ak osoba, ktorá bude pristihnutá s drogami a nebude definovaná lekárskou autoritou ako závislá, odnesie si len žltú kartu.)
- *túnica amarilla sambenito* (*žltá tunika*, symbol ľútosti a navrátenia ku kresťanskej viere): „... o que le deformen las posiciones para conseguir con facilidad que le cuelguen la túnica amarilla y la cruz roja de San Benito. ¿Estamos o no estamos en un sistema democrático?“ (... alebo aby deformovali pozície a ľahko dosiahli niekoho navliecť do žltej tuniky alebo mu zavesili kríž Svätého Bendikta. Sme alebo nie sme v demokracii?)

Kolokácie:

- *fiesta amarilla (žltá oslava), opción amarilla (žltá voľba), peligro amarillo (žlté nebezpečentsvo), huelga amarilla (žltý štrajk), sector amarillo (žltý sektor), televisión amarilla (žltá televízia), basura amarilla (žltý odpad), poder amarillo (žltá moc), socialismo amarillo (žltý socializmus)*

HNEDÁ

(6 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 2)

Pomenovania politické:

- *camisas pardas (hnedé košele)*
- *la bestia parda* (*hnedá beštia)*: „Rutskoi es hoy por hoy la «bestia parda» de Boris Yeltsin.“ (Ruckoi je dnes hnedou beštiou Jeľcina.)

Názvy/pomenovania všeobecné:

- *los pardos (hnedí*, v kolóniách, miešanci)

Obrazné konštrukcie:

[3] Výskumný vzdelávací a podporný inštitút v Ekvádore

- *tener un marrón* (*mať hnedú,* veľký problém): „La responsabilidad es un fardo, un marrón, una molestia.“ (Zodpovednosť je ťažká, je to problém, otrava.)
- *cargar con el marrón* (*odniesť si hnedú niekto,* všetko/vinu): „Son aguas internacionales, y por suspuesto nadie quiere cargar con el marrón.“ (Sú to medzinárodné vody a samozrejme nikto si to nechce odniesť.)
- *comerse el marrón* (*zjesť hnedú,* odniesť si to): „... y su afán por que otros se coman el marrón del caso.“ (... a jeho túžba, aby si to vyžrali ostatní.)

RUŽOVÁ
(3 lexémy, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 1)

Pomenovania politické:
- *el socialismo rosa* (*ružový socializmus*): „La salida del PCF terminó, según algunos observadores, con "el socialismo rojo" de Mauroy e inauguró un tipo de "socialismo rosa". (Odchodom PCF[4] sa podľa niektorých pozorovateľov, ukončil červený socializmus Mauroya a začal sa akýsi ružový socializmus.)

Obrazné konštrukcie:
- *camino de rosas* (*prechádzka ružovou záhradou*): „Pero todo lo anterior no significa que nos hallemos ante un camino de rosas...“ (Ale to všetko, čo sa stalo neznamená, že teraz to bude prechádzka ružovou záhradou.)
- *ver la vida de color rosa* (*vidieť život cez ružové okuliare*): „Cuando el gobernante Carlos Salinas estuvo en el poder, todo fue visto color de rosa.“ (Keď bol pri moci Carlos Salinas, na všetko sa pozeralo cez ružové okuliare.)

ŠEDÁ
(23 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 14)
Odborné termíny/názvy politické:
- *Lobos grises* (*Šedí vlci*, paramilitaristická turecká skupina extrémnej pravice)
- *los grises* (*šedí*, bývalá štátna polícia v Španielsku)
- *Zorros grises* (*Šedé líšiaky*, bývalá mestská dopravná polícia v Argentíne)

Pomenovania politické:

[4] Komunistická strana Čile

- *los grises descendientes* de los enterradores de la revolución (*šedí/bezvýznamní* potomkovia pochovaných revolucionárov)
- *la carrera militar gris* (*šedá vojenská kariéra*): „La carrera militar de Haig había sido más bien gris.“ (Vojenská kariéra Haiga bola vicamenej o ničom.)
- *zonas grises* (*šedé zóny*, vo vojne, v konfliktných situáciách nevyhranené zóny, nepatriace nikomu, nejasná situácia)
- *banda gris* (*šedá banda*, na strane nikoho): „...haberme mantenido en la banda gris.“ (Mal som zostať v šedej/neutrálnej/bezvýraznej bande.)

Odborné termíny ekonomické:

- *mercado gris* (*šedý trh,* z angličtiny *grey market*, trh, kde distribúcia tovaru prebieha neoficiálnymi kanálmi, ale nie nelegálnymi): „En efecto, toda Checoslovaquia es un solo mercado gris. Quizá sea esto un error, y ciertamente es ilegal, pero funciona.“ (Naozaj, celé Československo je jeden šedý trh. Možno to je chyba a v skutočnosti to je nelegálne, ale funguje.)

Obrazné konštrukcie:

- *eminencia gris* (*šedá eminencia*)
- *persona gris* (*šedá osoba*, nevýrazná, bezvýznamná): “...ha convertido en un héroe a una persona gris e inculta como es Bush.“ (...spravila hrdinu z takého bezvýznamného a nevzdelaného človeka, akým je Bush.)
- *materia gris* (*šedý materiál*, mozgy): „La materia gris española está trabajando en empresas extranjeras.“ (Španielske mozgy pracujú v zahraničných firmách.)

Kolokácie:

- *perfil gris (šedý profil), opositor gris (šedý protivník), documento gris (šedý dokument), político gris (šedý politik), gris carrera política (šedá politická kariéra), puritanos grises (šedí puritáni), gobierno gris (šedá vláda) desempeño gris (šedé úsilie), la historia gris (šedá história), ideas grises (šedé myšlienky/nápady)*

FIALOVÁ

(5 lexém, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 5)

Odborné termíny/názvy politické:

- *Partido Morado* (*Fialová strana*, politická strana v Peru)
- *Coalición violeta* (*Fialová koalícia*, holandská vládna koalícia v roku 1994)

Pomenovania politické:

- *voto morado* (*fialový hlas*)

- *filas moradas* (*fialové zástupy*/stúpenci)

Symboly:

- *bandera violeta* (*fialová zástava* islamistov): „Los islamistas se presentan como independientes y bajo banderas de color violeta.“ (Islamisti sa predstavujú ako nezávislí a pod zástavou fialovej farby)

ORANŽOVÁ

(4 lexémy, z toho politické názvy, termíny alebo použitia 3)

Odborné termíny/názvy politické:

- *Reforma naranja* (*Oranžová reforma*, konštitučná reforma v Uruguaji)
- *partido naranja* (*oranžová strana,* Občianske hnutie v Mexiku)
- *formación naranja* (*oranžová formácia*, strana Ciudadanos v Španielsku)
- *revolución naranja* (*oranžová revolúcia*, protesty na Ukrajine v 2004-2005)

Záver

Analýzou korpusu sme zistili, že najpoužívanejšou farbou v politike je farba červená. V korpuse sa vykytla 44 krát a 27 krát bola použitá vyslovene ako politické pomenovanie alebo politický symbol. Toto časté používanie červenej farby je výsledkom toho, že červená je farbou revolúcie, socializmu, komunizmu. Za červenou nasledovala biela, ktorá bola použitá 36x a ako politické pomenovanie 15x. Na treťom mieste je zelená s počtom výskytov 29, ako politická lexéma bola použitá 7x. Tento vysoký výskyt zelenej farby je spôsobený tým, že je farbou ekológie a je najproduktívnejšia pri tvorbe nových pomenovaní. Čierna sa vyskytla 28x, ale len 3x bola použitá ako politická lexéma. V ostatných prípadoch sa tieto farby vyskytli buď ako súčasť iných odborných termínov, ktoré politici použili vo svojich prejavoch alebo ako súčasť obrazných ustálených slovných spojení použitých ako štylistický prostriedok. Vo výskyte použitia v politickom kontexte je na piatom mieste žltá s počtom výskytov 26, ale až 20x bola použitá ako politická lexéma. V tejto kategórii sa teda radí na druhé miesto, hneď za červenú. Prekvapivým výsledkom je frekvencia použitia šedej farby, ktorá sa v našom korpuse vyskytla až 23x, teda na šiestom mieste, al až 14x bola použitá ako politické pomenovanie, v tomto prípade je teda na štvrtom mieste. Je prekvapivé tiež, že modrá, napriek tomu, že je farbou OSN a EU sa vyskytla až na siedmom mieste (19x) a ako politické pomenovanie 14x, rovnako ako šedá. Z menej frekventovaných farieb sa hnedá vyskytla 6x, ale len 2x ako poli-

tická lexéma. Fialová farba sa nachádzala v piatich spojeniach a všetkých päť bolo politických. Táto skutočnosť súvisí s existenciou Fialovej strany v Uruguaji. Ružová farba sa vyskytla 3x a raz dokonca ako politické pomenovanie *ružový socializmus*. Oranžová farba bola spomenutá 4x a vo všetkých štyroch prípadoch ako politické pomenovanie, súvisí to tiež s existenciou strán, ktoré si ju vybrali za svoj symbol.

Nepotvrdila sa nám prvá hypotéza, kde sme predpokladali najväčší výskyt bielej a čiernej farby a žiadny výskyt ružovej a fialovej. Graficky vidíme znázornené výsledky na grafoch č. 2 a 3.

Schéma 2. Výskyt farieb v politickom kontexte

Najväčší rozdiel oproti výsledkom výskumov o používaní farieb všeobecne v štúdiách Mockovej (2017) a Spišiakovej (2016) je rozdiel pri farbe šedej a čiernej. V politickom jazyku sa šedá farba využíva oveľa viac (je na 4. mieste) ako v bežnom jazyku (na 9. mieste). Čierna farba, ktorá naopak patrí k najpoužívanejším, sa v politických pomenovaniach vyskytla len 3x.

Druhá hypotéza sa potvrdila, keďže z celkového počtu 223 analyzovaných jednotiek až 171 lexém malo adjektívno-nominálnu štruktúru.

Tretia hypotéza sa potvrdila, hoci s malým rozdielom. 115 analyzovaných jednotiek bolo použitých obrazne s cieľom zdôrazniť, ozvláštniť hovorené, podať niečo ironicky, s výsmechom, byť expresívny. V čisto denominatívnej funkcii bolo použitých108 lexém.

Schéma 3. Výskyt farieb v politických pomenovaniach

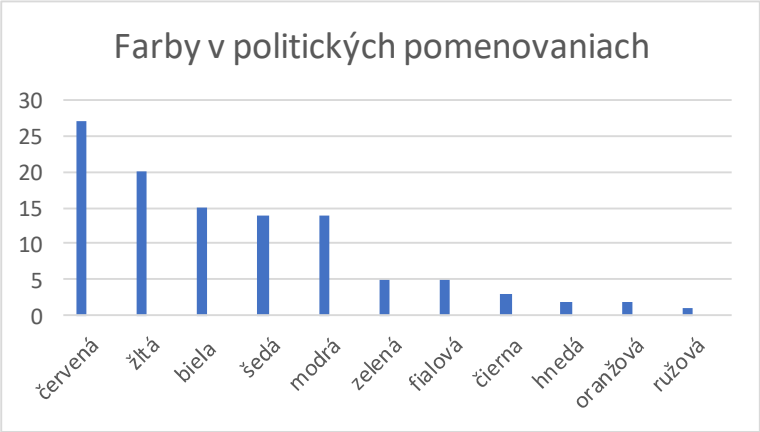

Z obrazných pomenovaní a rétorických figúr sa vyskytli:

- oxymoron: *červení milionári, červený princ*, *červený biskup*
- synekdocha: *biele/modré prilby, zelené barety*, *šedá mozgová kôra pracuje*
- hyperbola, ktorá sa dosiahla používaním deminutív (*rojillos – červenučkí*) alebo superlatívov (*azulísimos – strašne modrí*, *la más negra de las imputaciones – najčiernejšie z obvinení)*
- prirovnanie: *čierny ako astúrske uhlie* (zároveň ide o kulturému), *bolo ako čierna skrinka z lietadla, červenší ako Lenin, červený ako odborové zástavy*. Vo všetkých štyroch prípadoch sa jedná o okazionálne prirovnania.
- okazionalizmy: *radšej mŕtvi ako červení*
- metafory: *Vidiac Mariana Rajoya mávať bielou zástavou..., Sme obklopení zlodejmi v bielych rukavičkách, vytiahnuť červenú kartu politikovi.*

Zaujímavé sú opozície, do ktorých vstupujú jednotlivé farby. Červená stojí v opozícii s modrou v prípadoch ako *červená – modrá krv*, *červené – modré pero, Čerevná armáda – Modrá divízia*. Ale stojí aj v protiklade s čiernou *červené – čierne čísla*, hoci tu ide o vyslovene ekonomický termín a v protiklade s bielou *Biele vojsko/armáda – Červená armáda*.

Ani jeden ekonomický termín nebol použitý obrazne, teda boli použité len v ich pomenovacej funkcii.

Ďalšou zaujímavosťou, ktorá sa vyskytla pri analýze boli prezývky alebo mená politikov, či krajín: *červená gorila – Hugo Chávez, hnedá beštia – Alexander Ruckoi, Čierny mních – Fujimori, Žltý vládca - mýtický zakladateľ Číny, Červené monštrum – Rusko, Žltý gigant – Čína.*

Vyskytuje sa v politickom jazyku aj športová terminológia: *dať žltú/červenú kartu, oranžová formácia.*

Našli sme dve kulturémy: *čierny ako astúrske uhlie* a *červené ponča.*

V súčasnosti sa najproduktívnejšou javí farba zelená fraba v súvislosti s ekológiou, keďže čokoľvek môže byť zelené.

Literatúra

CORPUS DE REFERENCIA DEL ESPAÑOL ACTUAL (2019): http://web.frl.es/CREA/view/inicioExterno.view;jsessionid=09EAF0665548D746281752AB961B9213 [29. 6. 2019].

MOCKOVÁ, N. (2016): La comparación de la traducción de los fraseologismos españoles y eslovacos con el componente agua. In: *Filologické štúdie 2*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag, Nümbrecht, s. 11-22,

MOCKOVÁ, N. (2017): *Unidades fraseológicas con nombres de colores en su estructura (dizertačná práca)*. Bratislava: UK v Bratislave..

MOCKOVÁ, N. (2018): Chromatizmy červenej farby v slovenčine a španielčine. In: *Lingua et vita 14, VII/2*, s. 31-41. Ekonóm, Bratislava.

MOLINER, M. (2007): *Diccionario de uso de español*. 3ª edición Madrid: Gredos, Madrid.

OLOŠTIAK, M. (2015): *Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: FF PU v Prešove

RAE (2014): *Diccionario de la lengua española*. 23ª edición. Madrid: Espasa.

SERESOVÁ, K. (2010): Klasifikácia verbo-nominálnych spojení. In: *Fórum cudzích jazykov: časopis pre jazykovú komunikáciu a výučbu jazykov*. roč. 2, č. 2, s. 54-62.

SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES, Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Web Corpora & Corpus Linguistics Portal (2019): <http://aranea.juls.savba.sk/aranea> [29. 6. 2019].

SPIŠIAKOVÁ, M. (2016): The contrastive analysis of the use, meaning and connotations of the colors in the Slovak and Spanish language. In.: *XLinguae Journal,* Vol. 9, Issue 3, s. 104-128,

ŠTEFANČÍK, R. (2016): Politický jayzk. Ako ho definovať? In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie.* Bratislava: EKONÓM, s. 28-46.

VARELA CANO, D. P. (2017): Equivalentes fraseológicos entre el español de Colombia y el idioma eslovaco. In: *Fórum cudzích jazykov, politológie, a medzinárodných vzťahov,* Vol. 9, No. 2, s. 106-120.

VARELA CANO, D. P. (2018): Volksbefragung 2016 in Kolumbien und ihre Sprache. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (eds.): *Heiße Wahlen und Referenden in Europa und Amerika – Kampf mit Wörtern um Wörter.* Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 177-193.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA/*Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov 1/0107/18.*

Kontakt:

doc. Mgr. Mária Spišiaková, PhD.

Katedra románskych a slovanských jazykov
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Romance and Slavic Languages
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: maria.spisiakova@euba.sk

Anglický jazyk v súčasnom geopolitickom kontexte (Pozícia angličtiny v podmienkach Slovenska)

Zuzana Ondrejová

Abstract

English in Contemporary Geopolitical Context. *The author of the paper presents a live issue that is being discussed and has not been resolved yet by the government. The issue is relating to the government language policy: to maintain the status quo in the government education(al) language programme for primary schools (to teach English as the compulsary/main subject from the third class), or to accept the option made by the Ministry of Education of the Slovak Republic to select deliberately a language to be taught/learnt at schools from several foreign languages (including English). The author presents all pros and cons and in conclusion expresses her opinion that all interested parties should arrive at a compromise agreement that might help all communities: children of schoolage, experts on foreign language teaching/learning, government officials at the Ministry and the foreign language education itself.*

Kľúčové slová: jazyková politika štátu, systém výučby cudzích jazykov, angličtina ako cudzí jazyk, dominancia angličtiny, možnosť voľby cudzieho jazyka

Keywords: language policy of the government, system of foreign language education, English as a foreign language, dominance of English, option of taking/selecting a foreign language

Úvod

Cieľom tohto príspevku je opísať momentálny stav čiastkového problému, ktorý je súčasťou štátnej jazykovej politiky, a to je výučba anglického jazyka ako povinného cudzieho jazyka, respektíve možnosť zavedenia slobodného výberu prvého cudzieho na základných školách v Slovenskej republike. Autorka popisuje a prezentuje názory štátnych orgánov, odbornej a rodičovskej verejnosti na tento problém, približuje argumentáciu zástancov a odpor-

cov povinného anglického jazyka v cudzojazyčnom vzdelávaní na základných školách. V závere príspevku sú autorkou prezentované jej postoje a stanoviská k problematike výberu cudzieho jazyka, ktorý je nesporne kľúčovým rozhodnutím pre budúcnosť človeka.

Situačný prehľad problematiky

Geopolitické súvislosti ovplyvňujú život komunít v globálnom svete. Ak anglofónne krajiny (USA a VB) dominujú svetu a ekonomike, je len prirodzené, že tieto fakty sa odrážajú i v politike (vrátane tej jazykovej). Je nespochybniteľné, že v dôsledku toho sa angličtina stala prirodzeným esperantom dnešného sveta a funguje de facto ako európska novodobá lingua franca (Graddol 2006: 92), ktorou sa dohovoríte nielen v Európe, ale aj v globálnom meradle.

Niektorí ľudia sú naladení proti angličtine najmä preto, že majú výhrady voči politike USA vo svete. Týmto ideologickým pohľadom však zbytočne poškodzujú objektívnosť pohľadov na riešenie danej problematiky. V konečnom dôsledku takéto iniciatívy vyvíjajú tlak na vlády jednotlivých krajín, aby tieto reflektovali ich negatívny postoj k anglickému jazyku a zakomponali ho aj do národnej školskej legislatívy. Takáto ideologizácia danej problematiky bez ohľadu na pôsobenie USA nie je svojou podstatou nestranná a vnáša do pohľadov zbytočné emócie.

Pre Slovensko je charakteristické, že každá vládna politická garnitúra prináša nové vízie, a tak sa nepretržite v štvorročných intervaloch, vždy po voľbách, mení obsah štátneho vzdelávacieho programu. Mnohé vzdelávacie jazykové politiky sa tak stávajú krátkozrakými a neschopnými dlhšej životnosti. Niektorí zástupcovia odbornej verejnosti tvrdia, že o pozícii cudzích jazykov (vrátane anglického jazyka) v školách sa málokedy viedla a vedie odborná diskusia, a väčšina rozhodnutí mala a má politický charakter. Takto hodnotia aj zavedenie angličtiny ako prvého cudzieho jazyka. Podľa ich vyjadrení išlo o agendu vtedy vládnucich liberálov podmienenú istými tlakmi z biznis sféry (Hanusová 2018).

Pre ozrejmenie: povinnú výučbu anglického jazyka zaviedla vláda Ivety Radičovej s účinnosťou od septembra 2011. Tento krok sa nestretol s odporom, pretože drvivá väčšina rodičov prihlasovala deti na školách aj tak práve na angličtinu. Angličtina sa teší veľkej obľube medzi rodičmi, ktorí si v plnej miere uvedomujú význam tohto cieľového jazyka pre budúcnosť ich potomkov. Vyplýva to aj z mnohých štatistík. Napr. rok pred zrušením možnosti výberu si tento jazyk vybralo na prvom stupni 94 percent žiakov základných škôl (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR 2018).

Na reakciu nebolo treba dlho čakať. Napríklad na úrovni Slovenska protestovali veľvyslanci krajín, ktorí by privítali väčšie rozšírenie svojho vlastného jazyka, a odborníci, ktorí uprednostňovali jazykovú pluralitu či kultúrnu a historickú blízkosť s nemecky hovoriacimi krajinami, keďže touto zmenou najviac utrpel práve nemecký jazyk, a to na prvom i druhom stupni základných škôl, na stredných a následne aj vysokých školách. Väčšina žiakov a študujúcich nemčinu prešla na angličtinu. Podiel študujúcich nemecký jazyk výrazne poklesol na všetkých typoch škôl. Pred zavedením povinnej angličtiny si nemčinu vybralo zhruba 43 percent žiakov základných škôl na druhom stupni, teraz absolvuje na tomto stupni nemčinu len 35 percent žiakov; podiel študentov stredných škôl študujúcich nemčinu klesol na polovicu (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR). Rovnaký trend zaznamenávajú aj vysoké školy. Zmena zrejme ovplyvnila aj výber ďalších jazykov. Otázne je, nakoľko ide v tomto prípade o dôsledok tohto opatrenia a nakoľko o racionálne rozhodnutie vzhľadom na požiadavky pracovného trhu a firiem na pohovoroch.

Je nešťastné, že problematika výučby cudzích jazykov na Slovensku sa stala a stáva politikum. To bráni existencii dlhodobejšie udržateľnej stratégie rozvoja cudzích jazykov v podmienkach Slovenska. Európska únia prostredníctvom dokumentu Spoločný európsky referenčný rámec pre cudzie jazyky poskytla členským štátom odborný rámec pre etablovanie národných jazykových stratégií rozvoja a výučby cudzích jazykov. Meniacim vládnym garnitúram bol ponúknutý rámec riešení. Takže tieto by sa mali postaviť k danej problematike zodpovedne, zohľadniť v štátnej jazykovej koncepcii, respektíve stratégii stanoviská EÚ ako aj odbornej verejnosti, zaviesť a rešpektovať kontinuitu v rozvoji a výučbe cudzích jazykov na školách na Slovensku. Aj v tomto prípade platí vyjadrenie Cromwella, že "*zájsť ďaleko je možné len vtedy, ak vieme, kam vedie cesta*".

Ministerstvo školstva SR chce opätovne od budúceho školského roku 2019/2020 zmeniť výučbu cudzích jazykov. Základné školy by potom mali získať možnosť výberu, aký jazyk budú učiť od tretieho ročníka. Povinný anglický jazyk sa zrejme stane minulosťou. Zamestnávatelia (AZZZ SR, APZ SR, Klub 500) nesúhlasia so zmenou jazykovej politiky rezortu. Podľa nich je angličtina kľúčovým jazykom biznisu, informačných technológií či vedy, a je tak dôležitý aj z pohľadu trhu práce: anglický jazyk je najviac preferovaný medzi zamestnávateľmi. Tí tvrdia, že jeho slabé ovládanie môže v budúcnosti znevýhodňovať absolventov škôl pri hľadaní práce (Nejedlý 2019). A opäť sa tu uplatňuje politikum. Zainteresovaná odborne erudovaná učiteľská obec opätovne nemá možnosť vyjadriť sa.

Žijeme v multilingválnej viac ako tristomiliónovej Európe a skôr alebo neskôr sa občania EÚ budú musieť prispôsobiť tlaku nevyhnutnosti ovládať

minimálne dva alebo tri jazyky členských krajín. Je to len prirodzené, keďže špecifikom kontinentálnej Európy je jazyková diverzita a potreba multilingválnosti. Ak sa má naplniť tento cieľ, musia vlády jednotlivých členských štátov (vrátane Slovenska) vytvoriť vhodné podmienky a akceptovať jednotné kritéria, ktoré by tvorili základ pre systémové kroky a kontinuitu v cudzojazyčnom vzdelávaní. Znalosť cudzích jazykov ovplyvňuje životy ľudí, pomáha im v každodennej práci a v súkromnom živote. Vlastne ľudia sú každý deň nimi obklopení. Vďaka štúdiu cudzích jazykov sa ľuďom rozširujú obzory. Ovládanie cudzích jazykov je v súčasnom globalizovanom svete nevyhnutnosťou, zvlášť v prípade súčasnej mladej generácie. Veď sa nenadarmo hovorí, že čím viac jazykov vieš, tým viac si človekom.

Argumenty v prospech dominancie anglického jazyka

Na obranu tých, ktorí preferujú anglický jazyk a presadzujú jej dominanciu, treba uviesť niekoľko nezanedbateľných faktov.

1)Je nespochybniteľné, že angličtina ovláda dnešný svet. Aktuálne je angličtina úradným jazykom v 59 krajinách sveta.

Anglický jazyk obsadzuje tretie miesto v kategórii najpoužívanejších jazykov na svete podľa počtu ľudí hovoriacich daným jazykom ako prvým (popri mandarínskej čínštine a španielčine). Predstavuje v číselnom vyjadrení počet 335 miliónov ľudí (Britishcouncil).

Podľa prieskumu Eurobarometer 386 občania Európskej únie a Slovenskej republiky vrátane vnímajú angličtinu ako najužitočnejší cudzí jazyk: v Európskej únii si to myslí až 67 percent oslovených a v Slovenskej republike je to až 63 percent oslovených. Zaujímavým faktom je až 50 percentný a väčší rozdiel zaznamenaný medzi prvým a ďalšími najužitočnejšími jazykmi. Nemčinu považuje za najužitočnejší jazyk len 17 percent oslovených, francúzštinu 16 percent a španielčinu len 14 percent.

V rámci EÚ je anglický jazyk vnímaný ako najužitočnejší z pohľadu budúcnosti detí. V EÚ dosiahol podľa tohto kritéria anglický jazyk úroveň 79 percent, a na Slovensku až hranicu 87 percent, pričom rozdiel medzi prvým a ďalšími najužitočnejšími jazykmi je 59 percent a viac Eurobarometer 386).

O náraste popularity angličtiny najmä medzi mladou generáciou svedčí aj skutočnosť, že v školskom roku 2017/2018 si až 83,4% z celkového počtu 43 605 stredoškolákov vybralo ako jeden z matu-ritných predmetov práve jazyk anglický (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR 2018).

2)Význam a dominanciu anglického jazyka vo svete posilňuje aj fakt, že angličtina je jazykom:

a) internetu: 55,3 percent z 10 miliónov najnavštevovanejších web stránok je prevádzkovaných v anglickom jazyku (porovnaj: 6 percent v ruskom a nemeckom, päť percent v japonskom). 75 percent emailov je písaných v anglickom jazyku.

b) biznisu: Napríklad v roku 2014 v 9 z top 10 v tom čase najhodnotnejších firiem je anglický jazyk firemným jazykom. V neanglicky hovoriacich krajinách používajú v komunikácii anglický jazyk také významné firmy ako sú Renault, Heineken, Nokia, Samsung apod.

c) vedy: 80 percent periodík zalistovaných v Scopuse, jednej z dominantných svetových databáz vedeckých textov, citátov a abstraktov, je písaných v anglickom jazyku (Britishcouncil).

Angličtina je aj jazykom filmu, informačných technológií, ekonómie, sociálnych médií, hudby, cestovania a ďalších oblastí.

Napriek vysokému vnímaniu užitočnosti anglického jazyka na Slovensku je schopnosť Slovákov dobre porozumieť informáciám/správam v anglickom jazyku v rádiu a televízii nízka. Ak v EÚ má túto schopnosť na úrovni *dobrý* v priemere 25 percent, tak na Slovensku je to len 14 percent (Eurobarometer 386).

3) Na vyučovanie anglického jazyka je (aj celosvetovo) k dispozícii najviac učebníc, metodických materiálov, aplikácií, webov a ďalších zdrojov, takže je relatívne jednoduchšie zabezpečiť kvalitnú výučbu tohto predmetu.

4) Úroveň ovládania anglického jazyka vplýva na kvalitu podnikateľského prostredia. Napríklad v roku 2014 Svetová banka zisťovala, aký je vzťah medzi úrovňou ovládania angličtiny a kvalitou podnikateľského prostredia. Štúdia potvrdila fakt, že čím lepšie vedia ľudia po anglicky, tým je u nich podnikateľské prostredie kvalitnejšie. S tým súvisia ďalšie ekonomické parametre. V tých krajinách, kde úroveň ovládania angličtiny je kvalitatívne na vysokej úrovni, je vyšší príjem na jedného obyvateľa, a tým aj majú vyšší životný štandard (http://zurnal.pravda.sk...).

5) V porovnaní s ostatnými svetovými jazykmi (napr. francúzštinou alebo španielčinou) má angličtina veľmi veľkú výhodu, a to je jej jednoduchosť gramatiky: napr. anglický jazyk nemá žiadne rody, rozdiely medzi jednotlivými časmi sú veľmi malé a slovesá majú len neurčitý rod.

6) Doterajšia vládna politická garnitúra a štát investoval do výučby angličtiny a aj do vzdelávania pedagógov, ktorí ju vyučovali, obrovské finančné prostriedky. A tie by mohli vyjsť navnivoč.

Možnosť racionálneho prístupu?

Mnohí angličtinári (vrátane autorky) zastávajú názor, že:

a) je len prirodzeným právom každého jednotlivého rodiča vybrať pre svojho potomka jazyk, ktorý sa bude učiť v rámci školského vzdelávacieho jazykového programu. Za výber a jeho dôsledky v budúcnosti samozrejme preberá rodič zodpovednosť, s ktorou sa bude musieť podeliť so svojím dieťaťom.

b) liberalizácia jazykového trhu je skutočnosťou. Nech preto rozhodne pracovný trh na základe dopytu o tom, ktorý z cudzích jazykov bude najžiadanejším. Konkurencia napomáha zvyšovaniu kvality samotného jazykového vzdelávania, avšak motivuje aj samotných jazykárov (vrátane angličtinárov) k ich vyššej odbornosti. Vyššia odbornosť by mala zvýšiť kredit školských inštitúcii, ktoré poskytujú takéto jazykové vzdelávanie. Odbornosť a kvalita by sa zas mala následne odraziť aj vo zvýšenej finančnej zainteresovanosti učiteľov jazykov (vrátane anglického).

c) je nešťastím, keď na centrálnej úrovni uvažujú a rozhodujú o tom, ktorý cudzí jazyk je pre školopovinné deti dôležitejší. Nie je na mieste brániť plánovanej liberalizácii prvého cudzieho jazyka na základných školách. Slovenské školstvo by malo v maximálnej možnej miere rozvíjať viacjazyčnosť svojich žiakov pri rešpektovaní slobodného výberu. Je správne, ak má žiak pri výbere prvého cudzieho jazyka voľnú ruku.

d) celé odvetvie jazykového vzdelávania každoročne rastie o 20 percent v globálnom meradle. Ide o enormný objem peňazí, ktorý ľudia investujú do výučby cudzích jazykov. Vnímajú to ako jednu z najnávratnejších investícií (Barát 2016). I tento fakt: budúci finančný efekt, by mal byť zohľadnený kompetentnými pri zavádzaní možnosti slobodného výberu toho-ktorého cudzieho jazyka.

Záver

Autorka si dovoľuje vyjadriť nádej, že aj postrehy a zistenia, ktoré obsahuje prezentovaný príspevok, prispejú k ucelenému monitorovaniu problematiky cudzojazyčného vzdelávania, ako aj problému výberu toho-ktorého cudzieho jazyka ako prvého, či druhého, a jeho zakomponovanie do štátnych školských vzdelávacích programov. Je pravdou, že spochybňovať platný status angličtiny ako esperanta modernej doby by bolo absurdné. Napriek tomu je nevyhnutná v tomto smere spoločenská dohoda zainteresovaných: zástupcov štátu, odbornej verejnosti a rodičovskej obce. Bez takejto dohody, rešpektovania požiadaviek reálnej praxe a princípu slobodnej voľby úroveň jazykového vzdelávania bude naďalej upadať, čo určite neprospeje štátnej jazykovej politike, a tiež ku spokojnosti rodičov školopovinných detí i zamestnávateľov pôsobiacich na pracovnom trhu.

Literatúra

BRITISHCOUNCIL (nedatované): *Prezentácia*, <http://www.britishcouncil.sk/sites/default/files/prezentácia_bc_na_tb_bei_pdf> [1. 7. 2019].

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SR (2018): Vyše 80 percent maturantov si vybralo anglický jazyk, <https://www.minedu.sk/vyse-80-percent-maturantov-si-vybralo-anglicky-jazyk/> [25. 6. 2019].

NEJEDLÝ, T. (2019): Nepovinná angličtina? Firmy odmietajú Lubyovej zmenu vo výučbe cudzích jazykov. In: *etrend.sk,* <https://www.e-trend.sk/ekonomika/zamestnavatelia-odmietaju-lubyovej-zmenu-vo-vyucbe-cudzich-jazykov.html> [28. 7. 2019].

HANUSOVÁ, Z. (2018): Povinná angličtina na školách alebo možnosť výberu? In: *postoj.sk*, <https://www.postoj.sk/36870/povinna-anglictina-na-skolach-alebo-moznost-vyberu> [28. 6. 2019].

GRADDOL, D. (2006): English Next. British Council. Euractiv.sk, <https://euractiv.sk/clanky/vzdelanie/anglictina-strati-svoje-globalne-prvenstvo> [25. 6. 2019].

Rada Európy (2017): *Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: učenie sa, vyučovanie a hodnotenie*. Bratislava: Štátny pedagogický ústav.

SPECIAL EUROBAROMETER 386 (2012): *Europeans and Their Languages. Report June 2012*, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf> [1. 7. 2019].

EUROBAROMETER (2005): *Part: Foreign Language Learning*, <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=4415&db=e&doi=10.4232/1.10971> [1. 7. 2019].

BARÁT, A. (2016): Angličtina je pilier. Ako matematika či materinský jazyk. In: *pravda.sk*, <http://zurnal.pravda.sk/tlac/379038-anglictina-je-pilier-ako-matematika-ci-materinsky-jazyk> [28. 6. 2019].

Kontakt:

PhDr. Zuzana Ondrejová, CSc.

Katedra anglického jazyka	Department of English Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics in Bratislava

Email Address: zuzana.ondrejova@euba.sk

Súčasná jazyková situácia v Európskej únii

Lucia Šukolová

Abstract

The Current Language Situation in the European Union. *The paper focuses to the language situation in the European Union, the position of the English language and the chances of German and French to replace English if the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland leaves the European Union. At present, the European Union is multilingual. The European Commission uses three working languages, of which English has been the most enforced since 1995. It appears that no other language can currently compete with English for its importance, as a tool for communication, be it in European or world affairs.*

Kľúčové slová: Európska únia, angličtina ako lingua franca, angličtina ako cudzí jazyk, nemecký jazyk, francúzsky jazyk
Keywords: European Union, English as a lingua franca (ELF), English as a foreign language (EFL), German language, French language

Úvod

Európska únia (EÚ) je založená na princípe jednoty a akceptácie rôznorodosti. Pod rôznorodosťou sa rozumie rôznosť kultúr, tradícií, vierovyznaní a jazykov. EÚ má v súčasnosti 24 úradných jazykov, z ktorých tri (anglický, francúzsky a nemecký) majú štatút „procesných" jazykov Európskej komisie (EK). Kým Európsky parlament (EP) akceptuje všetky úradné jazyky aj ako pracovné jazyky, inštitúcie EÚ pre každodenné fungovanie používajú tri procesné jazyky ako pracovné.

Každý členský štát EÚ má právo určiť jeden jazyk za úradný v EÚ. Nie všetky jazyky, ktoré sú úradné v štátoch EÚ sú aj úradnými jazykmi EÚ, napr. jazyk luxemburský a turecký, hoci sú úradnými jazykmi v členských štátoch EÚ, na Cypre a v Luxemburgu, nie sú zatiaľ úradnými jazykmi EÚ. Anglický jazyk si za úradný jazyk v EÚ uviedlo len Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska (Spojené kráľovstvo). Angličtina je aj jedným z úradných jazykov Írska a Malty, ale Írsko si označilo za úradný jazyk pre EÚ jazyk írsky a Malta, presadila maltský, za jeden z 24 úradných

jazykov EÚ. Žiadna z členských krajín sa nechce zriecť používania svojho vlastného jazyka, pretože ide o záležitosť, ktorá má dôležitý symbolický význam.

Zákony, prijímané na európskej úrovni, musia byť dostupné vo všetkých úradných jazykoch EÚ, aby sa občania, ktorých sa tieto zákony priamo týkajú, mohli aktívne zúčastňovať na činnosti EÚ bez toho, aby sa museli učiť cudzí jazyk. Používaním všetkých úradných jazykov sa zvyšuje transparentnosť, legitímnosť a účinnosť EÚ a jej inštitúcií, ale zároveň narastá aj objem prekladov.

Pre plnohodnotné využívanie všetkých možností a slobôd, ktoré EÚ ponúka svojim občanom, je nevyhnutné, aby sa aj občania EÚ učili cudzie jazyky. EÚ požaduje, aby každý občan EÚ poznal minimálne jeden cudzí jazyk.

Brexit

23. júna 2016 občania Spojeného kráľovstva v referende odhlasovali vystúpenie z Európske únie, skrátene označované ako brexit. Spojené kráľovstvo, 29. 3. 2017 formálne oznámilo Európskej rade svoj úmysel vystúpiť z EÚ tým, že aktivovalo článok 50 Lisabonskej zmluvy, pričom EÚ malo opustiť 29. 3. 2019, tzv. Brexit Day, ale nestalo sa tak.

V súčasnosti má brexit už tretí dátum. Lídri členských štátov a EÚ schválili na mimoriadnom summite v Bruseli posunutie termínu vystúpenia Spojeného kráľovstva z EÚ. Hoci premiérka Theresa Mayová žiadala krátkodobý odklad, do 30. júna, lídri sa dohodli na polročnom odklade do 31. októbra 2019, tzv. flexi-brexit, pričom, ak sa počas predĺženého obdobia podarí nájsť v Dolnej snemovni väčšinu pre dohodu o vystúpení, Spojené kráľovstvo bude môcť opustiť EÚ aj skôr, alebo, kedykoľvek pred vypršaním tohto obdobia môže Spojené kráľovstvo odvolať článok 50 a celkovo brexit zrušiť. V krajine sa totiž čoraz častejšie hovorí o novom referende.

Voľby do Európskeho parlamentu, v máji 2019, v Spojenom kráľovstve vyhrala strana pre brexit (UKIP) Nigela Faragea, ktorá je za tvrdý brexit. Vládni konzervatívci a opoziční labouristi zaznamenali ešte horšie výsledky, než aké im predpovedali prieskumy. Avšak proúnijní Liberálni demokrati sa umiestnili ako druhí, za stranou pre brexit. Odchod Spojeného kráľovstva z EÚ sa komplikuje. Okrem problémov s vyrokovanou dohodou o odchode z EÚ sa objavili aj neočakávané problémy, keďže Ústava Spojeného kráľovstva je nepísaná a doposiaľ žiadna iná krajina, okrem Spojeného kráľovstva nevystúpila z EÚ aktivovaním článku 50 Lisabonskej zmluvy

(Bláhová 2018: 262). Referendum o brexite v Spojenom kráľovstve predčasne ukončilo funkčné obdobie dvoch premiérov za konzervatívnu stranu, Davida Camerona a Theresy Mayovej.

Jazykové skupiny a multilingválnosť EÚ

Väčšina úradných jazykov členských krajín EÚ patrí do skupiny indoeurópskych jazykov a sú z podskupín: germánska (nemecký, anglický, švédsky, dánsky a holandský jazyk), románska (francúzsky, taliansky, španielský, portugalský a rumunský jazyk), slovanská (bulharský, český, chorvátsky, poľský, slovenský a slovinský jazyk), keltská (írsky jazyk), baltská (litovský a lotyšský jazyk). Samostatnú podskupinu tvorí grécky jazyk. Malá časť jazykov patrí do skupiny ugrofínskych jazykov (fínsky, maďarský a estónsky jazyk). Maltský jazyk patrí do skupiny afro-ázijských jazykov.

Najpočetnejšie zastúpenie majú v súčasnosti germánske jazyky, okolo 200 miliónov obyvateľov, románske s porovnateľným počtom ako germánske a slovanské jazyky s počtom obyvateľov okolo 68 miliónov. Brexitom a vstupom Srbska do EÚ by sa jazyková situácia zmenila, pribudlo by obyvateľov v podskupine slovanských jazykov a ubudlo obyvateľov v podskupine germánskych jazykov.

Podľa jazykového prieskumu, ktorý sa konal v EÚ v roku 2012, je v EÚ ako materinský jazyk najrozšírenejší jazyk nemecký (16%), po ňom anglický a taliansky (po 13%), francúzsky jazyk (12%), španielsky a poľský jazyk (po 8%). Viac ako polovica obyvateľov EÚ (54%) vie komunikovať aspoň v jednom cudzom jazyku, 25% v dvoch cudzích jazykoch a asi 10% v troch cudzích jazykoch. V EÚ v roku 2012 medzi päť najčastejšie používaných jazykov patril anglický jazyk (38%), potom francúzsky (12%), nemecký (11%), španielsky (7%) a ruský (5%). Na národnej úrovni je anglický jazyk najviac používaným cudzím jazykom (t.j. okrem krajín kde nie je úradným jazykom) v 19 z 25 členských štátov (Special Eurobarometer 2012).

Najrozšírenejšou metódou učenia sa cudzieho jazyka v členských štátoch EÚ je vyučovanie v škole. Viac ako dve tretiny občanov EÚ (68%) sa takto naučili cudzí jazyk. Oveľa menší podiel pripadá na neformálne rozprávanie s rodeným hovoriacim (16%), s učiteľom mimo školy (15%) a na opakované alebo dlhodobé pobyty v krajine, ktorej jazyk si osvojovali (15%) (Special Eurobarometer 2012).

Angličtina ako neoficiálny jazyk politiky v EÚ

Do roku 1989 bol francúzsky jazyk komunikačným jazykom inštitúcií v EÚ, napriek skutočnosti, že v roku 1973 do EÚ vstúpili Spojené kráľovstvo a Írsko. Táto situácia mala čiastočne pôvod v historických dôvodoch. Samotní predstavitelia Spojeného kráľovstva a Írska neboli dosť početní, aby mohli zmeniť jazykový režim.

Zmena prišla v roku 1995, keď do EÚ vstúpili Švédsko, Fínsko a Rakúsko a anglický jazyk sa začal čoraz častejšie používať na vypracovanie legislatívnych dokumentov. Anglický jazyk bol prvý cudzí jazyk, ktorý tieto krajiny uviedli. Jeho používanie sa zvyšovalo a rástol aj počet nových euroúradníkov, ktorí používali anglický jazyk na spoločnú komunikáciu a na účely konzultácií. Rozšírenie EÚ v roku 2004 prinieslo ďalších 10 nových členských štátov, pričom takmer všetky národné vzdelávacie systémy týchto krajín ponúkali nie francúzsky ale anglický jazyk, ako preferovaný cudzí jazyk. Odhaduje sa, že do roku 2015 viac ako 80% nových legislatívnych návrhov interne pripravovaných v EK bolo v anglickom jazyku. Táto výrazná jazyková zmena prebehla v EK v relatívne krátkom čase (The Guardian 2014).

V súčasnosti je situácia v EÚ taká, že bez ohľadu na štátnu príslušnosť, euroúradníci a aj europoslanci žiadajú o preklad dokumentu z jazyka, ktorý nepoznajú, do angličtiny, aby si dokument mohli prečítať a konzultovať aj so svojimi spolupracovníkmi vo výbore, frakcii EP alebo vo vlastnej krajine. Je nepravdepodobné, že by sa táto situácia v krátkom období zmenila. Zmena by mohla nastať len so zmenou národných vzdelávacích systémov, tie sú však vo väčšine členských štátov zamerané práve na výučbu angličtiny ako prvého cudzieho jazyka. Aj keď francúzsky a nemecky jazyk sú tiež pracovnými jazykmi inštitúcií EÚ, dominantné postavenie angličtiny ako hlavného jazyka pre komunikáciu je v súčasnosti príliš hlboko zakorenené.

Od europoslancov sa vyžaduje účasť na mesačných plenárnych zasadnutiach Európskeho parlamentu, kde diskutujú najmä o legislatívnych otázkach. Rečníkom sa prideľuje čas na základe veľkosti politickej frakcie a potom frakcia určí rečníka, ktorý môže slobodne hovoriť v ktoromkoľvek z 24 úradných jazykov EÚ. Počas diskusií k daným príspevkom anglický jazyk prevažuje nad ostatnými úradnými jazykmi. Ako príklad je možné uviesť štatistiku z EP z roku 2012. Najväčšou parlamentnou skupinou boli kresťanskí demokrati (EĽS), ktorí mali v tom čase 273 členov, z toho bolo 42 nemeckých a šesť rakúskych europoslancov. V tejto skupine neboli europoslanci zo Spojeného kráľovstva. V roku 2012 sa však hovorilo nemecky počas 77 hodín a anglicky počas 130 hodín z celkového počtu 428 hodín (The Guardian 2014).

Je niekoľko dôvodov, prečo sa v rozpravách na plenárnych schôdzach používa daný jazyk. Eurokomisári alebo ich spolupracovníci nemajú rovnakú štátnu príslušnosť, potom spoločný jazyk medzi nimi a komisárom je angličtina a aj dokumenty sa pripravujú v angličtine. Prevažná časť komunikácie v parlamente sa týka legislatívnych otázok, ktoré predkladajú komisári v anglickom jazyku a nasledujúca diskusia medzi EK a poslancami EP je preto v angličtine. Takže, buď komisár použil anglický jazyk, alebo celý súbor (legislatíva) bol pripravený EK v angličtine, čo vedie zúčastnených k tomu, aby hovorili anglicky. Ďalším dôvodom, ktorý môže ovplyvniť čas používania jazyka, je štátna príslušnosť predsedu EP. V roku 2011, keď bol predsedom EP Poliak Jerzy Buzek (2009 až 2012), poľský jazyk znel 45 hodín, ale po voľbách v roku 2012, keď kormidlo prevzal Nemec Martin Schulz, už len 21 hodín (The Guardian 2014).

Uvedené štatistiky vyvolávajú otázku, či by nemal EP znížiť počet úradných jazykov. Pri 24 úradných jazykoch je v súčasnosti 552 možných variant prekladu. Pritom niektoré preklady sa robia cez ďalší jazyk, pretože priamy preklad nie je vždy možný. Europoslanci však trvajú na tom, aby mohli v EP hovoriť vlastným jazykom. Používať ako spoločný jeden európsky jazyk, ktorý je pre niektorých materinský jazyk a pre iných cudzí jazyk, prináša so sebou súbor problémov. Poslanci, ktorých materinský jazyk je iný, ako vybraný európsky jazyk sú znevýhodnení. V cudzom jazyku nemusia byť takí plynulí a budú existovať veci, čo nemusia byť správne pochopené, pretože jazyk nie je neutrálny. Jazyk prináša so sebou súbor konceptov a spôsobov myslenia. Možno, ak by sa EÚ dohodla na jednom spoločnom jazyku, ktorý by v každom členskom štáte bol braný najprv ako prvý cudzí jazyk (súčasná situácia s angličtinou) neskôr ako druhý jazyk, pri stále častejšom používaní dohodnutého jazyka v členských štátoch EÚ, by sa cudzí jazyk stal druhým jazykom. Podľa Ondrušovej a Paté (2018:145) sa v didaktike jazykov rozlišuje medzi výučbou cudzieho jazyka a výučbou druhého jazyka. V oboch prípadoch sa jazyk učia ľudia, ktorí majú iný materinský jazyk, ale pri výučbe druhého jazyka sa tento jazyk učia v krajine, v ktorej sa týmto jazykom hovorí.

Zatiaľ však prevláda názor, že demokracia by nemala byť limitovaná technickými komplikáciami. EP tvoria volení zástupcovia jednotlivých členských štátov a sú volení nie tí, ktorí sú dobrí lingvisti, ale odborníci, ktorí získali dôveru vo vlastnom štáte a boli vyslaní do EP. EP musí byť pripravený prekladať pre každého, kto bol vo svojom štáte zvolený, aj keď vie komunikovať len svojim materinským jazykom. V súčasnosti je takmer nemožné definovať ako by sa mal počet jazykov redukovať, aké jazyky by mali ostať v EP a či je vôľa pre jeden spoločný jazyk (a rôzne materinské jazyky) v členských štátoch EÚ.

Možný vývoj jazykovej situácie v EÚ po brexite

V EÚ čoraz častejšie rezonuje otázka dopadu brexitu na stav a funkciu angličtiny v EÚ. Bude mať brexit za následok oslabenie postavenia angličtiny v rámci EÚ, alebo naopak, tento proces paradoxne posilní angličtinu ako hlavný pracovný jazyk v EÚ a prvý cudzí jazyk v členských štátoch EÚ? Je možné, že odchod Spojeného kráľovstva z EÚ vyjasní sociolingvistický priestor a vznikne autentický európsky anglický jazyk, ktorý budú používať obyvatelia EÚ ako prvý cudzí jazyk, neskôr druhý jazyk, slúžiaci pre potreby EÚ ako spoločného komunikačného jazyka, jazyka pre administratívu a spoluprácu medzi členskými štátmi.

Na druhej strane, môže brexit viesť k zrušeniu anglického jazyka ako úradného jazyka v EÚ, ak Spojené kráľovstvo opustí EÚ. Po odchode Spojeného kráľovstva prestane byť úradným jazykom v EÚ. Otázkou je, či by anglický jazyk mohol ostať úradným a pracovným jazykom inštitúcií EÚ, ak by nebol úradným jazykom žiadnej z členských krajín EÚ. Stanovisko budú musieť zaujať členské štáty EÚ. Zatiaľ panuje názor, že nariadenie, ktoré uvádza zoznam úradných jazykov EÚ, by museli zostávajúce krajiny jednomyseľne zmeniť, ak by chceli ponechať angličtinu ako úradný jazyk (Goulard 2016). Iné zdroje z EÚ však uvádzajú, že predpisy upravujúce úradné jazyky podliehajú viac ako jednému prekladu. Nariadenie z roku 1958 o úradných jazykoch EÚ, ktoré bolo pôvodne napísané vo francúzštine, jasne neuvádza, či členská krajina, napríklad Írsko alebo Malta, by mohli mať viac ako jeden úradný jazyk. Výklady francúzskeho znenia dospievajú k záveru, že by to mohlo byť možné, zatiaľ čo anglická verzia to vylučuje. Dá sa však predpokladať, s ohľadom na situáciu v EÚ od roku 1995, že anglický jazyk by v EÚ zostal, aj po odchode Spojeného kráľovstva z EÚ. Aké alternatívy sú najpravdepodobnejšie?

Alternatíva č. 1 – Po brexite, anglický jazyk ostane úradným jazykom v EÚ na základe dohody členských štátov. V súčasnosti EÚ nemá v úmysle znížiť používanie angličtiny po brexite. Zo strany EK existuje potvrdenie, že nemá v úmysle obmedziť používanie angličtiny na svojich zasadnutiach alebo v dokumentoch. Rozsah aktivít sa nezmení a prekladateľské a tlmočnícke služby v anglickom jazyku zostanú nedotknuté (Bláhová 2018:264).

Mohlo by sa stať, že anglický jazyk upevní svoje postavenie a postupne by sa stal jediným pracovným a komunikačným jazykom ako varieta anglického jazyka – európska angličtina. Rizikom tejto alternatívy by mohol byť najmä pretrvávajúci odpor Francúzska k dominantnému postaveniu anglického jazyka v EÚ, keďže angličtina sa v poslednom období stáva „lingua franca" v EÚ, podobne ako vo väčšej časti sveta. Za dominantným

postavením anglického jazyka je potrebné vidieť na jednej strane britskú koloniálnu politiku pred rokom 1945 (Motschenbacher 2013, citované Stradiotovou 2018), na druhej strane ide o súčasný politický a vojenský vplyv USA, ktorý je dopĺňaný o silné postavenie USA vo vede, kultúre (vo filmovom a hudobnom priemysle) a aj v športe. Vplyv USA na politické procesy v Európe je tak silný, že len málokto pochybuje, že by sa angličtina mohla oslabiť po vystúpení Spojeného kráľovstva z Európskej únie (Stradiotová 2018:467). Súčasné rozšírenie anglického jazyka v EÚ a vo svete môže byť veľkou bariérou pre nahradenie anglického jazyka iným jazykom.

Alternatíva č. 2 – Francúzsky jazyk bol dominantný v inštitúciách EÚ až do roku 1995 a svoju pozíciu by mohol opätovne získať. Po brexite, anglický jazyk prestane byť úradným jazykom v EÚ a zároveň by sa v dlhodobom horizonte mohol začať používať stále menej ako pracovný jazyk v inštitúciách EÚ. Mohlo by tak prísť k súpereniu medzi francúzskym a nemeckým jazykom o dominanciu v rámci EÚ. Výhodou francúzskeho jazyka voči nemeckému je, že je aj oficiálnym, aj pracovným jazykom Organizácie spojených národov (OSN) a zároveň je aj úradným jazykom vo všetkých troch mestách, ktoré sú politickými centrami EÚ – Brusel, Štrasburg a Luxembursko. Tiež niektoré inštitúcie EÚ, ako napr. Súdny dvor Európskej únie (CJEU) používa francúzsky jazyk ako spoločný jazyk na vedenie rokovaní, pre samotné konania však používa jeden z 24 úradných jazykov.

Je pravdepodobné, že najmä Francúzsko by sa snažilo využiť situáciu a pretláčať francúzsky jazyk ako dominantný jazyk pre EÚ a jediný alebo jeden z dvoch pracovných jazykov pre EK. O týchto tendenciách svedčia mnohé vyjadrenia súčasného francúzskeho prezidenta Emmanuela Macrona, ktorý vyhlásil, že anglický jazyk je v Bruseli príliš dominantný. A keďže Spojené kráľovstvo opúšťa EÚ, francúzsky prezident prišiel s návrhom, aby sa najpoužívanejším jazykom v EÚ stala opäť francúzština (EURACTIV.com 2018).

Alternatíva č. 3 – Po brexite, po prechodnom období, v dlhodobejšom horizonte, s ohľadom na výkonnosť nemeckej ekonomiky sa začne presadzovať nemecký jazyk. Nemčina je najrozšírenejším materinským jazykom v EÚ. Je materinským jazykom pre 18% obyvateľov EÚ. Hospodársky úspech robí Nemecko príťažlivou krajinou a ovládanie nemeckého jazyka prináša ekonomickú výhodu. Postavenie nemeckého jazyka vo svete a v Európe by sa mohlo v budúcnosti zmeniť, ak by Nemecko prehodnotilo vlastnú jazykovú situáciu, ktorá nekorešponduje s jeho hospodárskym postavením v EÚ a ani vo svete.

Pri alternatíve č. 2 a 3 je potrebné doplniť, že by išlo o dlhodobejšie procesy, lebo národné vzdelávacie systémy vo väčšine členských krajín sú v súčasnosti nastavené na anglický jazyk, ako prvý cudzí jazyk.

Záver

Ukazuje sa, že možnosť nahradenia anglického jazyka, najmä v krátkodobom horizonte je nereálna. Je to najmä kvôli jazykovej nepripravenosti samotných europoslancov a aj samotných občanov členských krajín EÚ. Väčšina z nich, okrem svojho materinského jazyka, ovláda ako druhý jazyk (prvý cudzí jazyk) práve anglický jazyk. Samotná EÚ nemá jasnú koncepciu jednotnej jazykovej politiky. Model, ktorý EÚ zatiaľ presadzuje je živelný, náročný finančne aj kapacitne. Je to model multilingválny, s odporúčaním realizovať trilingválnosť (1+2), bez špecifikácie jazykových kombinácii.

Je potrebné si uvedomiť, že či už Spojené kráľovstvo odíde alebo ostane v EÚ, anglický jazyk v EÚ ostane, aj keď len na prechodné obdobie. Pre trilingválnosť sa členské štáty budú musieť zhodnúť na akceptovateľných jazykových kombináciách dvoch jazykov, pravdepodobne na základe širokej diskusie v jednotlivých členských štátoch EÚ.

Slovensko nastavilo cudzojazyčné vzdelávanie tak, že anglický jazyk sa vyučuje ako prvý povinný cudzí jazyk na základných a aj stredných školách od školského roku 2011/2012. Zámerom bolo, aby po anglicky plynule rozprával každý absolvent strednej školy. Maturant by mal dosiahnuť minimálne úroveň B2 podľa Spoločného európskeho referenčného rámca cudzích jazykov Rady Európy (SERR RE) (Šukolová 2018:201). Znalosť anglického jazyka mala zvýšiť konkurencieschopnosť uchádzačov na trhu práce doma i v zahraničí. Tento stav by sa mal zmeniť od školského roku 2019/2020. Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu (MŠVVaŠ SR) rozhodlo, že od septembra 2019 by si mali môcť rodičia vybrať, aký cudzí jazyk sa bude ich dieťa učiť ako prvý cudzí jazyk. Je však reálny predpoklad, že daná liberalizácia výučby cudzích jazykov súčasnú jazykovú situáciu na Slovensku neovplyvní. Ide tu síce o kultúrnu pluralitu a záujem poskytnúť podmienky pre absolventov uplatniť sa na pracovnom trhu v priestore EÚ, ale súčasné nastavenie podmienok favorizuje aj na Slovensku anglický jazyk. Znalosť anglického jazyka sa na Slovensku zlepšuje, ale žiaľ aj na úkor nemeckého alebo iných cudzích jazykov.

Rozšírenia EÚ od roku 1995 výrazne presunuli v Bruseli váhu z francúzštiny na angličtinu. Zatiaľ neexistuje konsenzus pre návrat k francúzštine, ešte menej pre prechod na nemčinu. Zmene nepraje ani sú-

časné nastavenie národných jazykových vzdelávacích systémov v jednotlivých členských štátoch EÚ.

Jazykovú situáciu v EÚ by mohla spestriť aj požiadavka štátov so slovanskými jazykmi, aby sa slovanský jazyk, napr. poľský, stal pracovným jazykom EK. Štáty strednej a východnej Európy dlhodobo pociťujú nerovnomerné rozdelenie rôznych európskych inštitúcií v prospech starých štátov EÚ.

Literatúra

BLÁHOVÁ, M. (2018): Impacts of Brexit on Future Development of the English Language in the Context of Geopolitical Changes. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III.* Bratislava: EKONÓM, s. 261-267.

EURACTIV.com with AFP and Reuters. (2018) *Macron says too much English spoken in pre-Brexit Brussels.* <https://www.euractiv.com/-section/french-language/news/macron-says-too-much-english-spoken-in-pre-brexit-brussels/>. [25. 5. 2019].

GOULARD, H. (2016): *English will not be an official EU language after Brexit, says senior MEP.* <https://www.politico.eu/article/english-will-not-be-an-official-eu-language-after-brexit-senior-mep/>.[25. 5. 2019].

ONDRUŠOVÁ, T.; PATÉ, M. (2018): Jazyk a integrácia. Nemecký jazyk v integračnej politike Rakúska. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III.* Bratislava: EKONÓM, s. 143-152.

SPECIAL EUROBAROMETER 386 (2012): *Europeans and theirLanguages.* 145 s.

STRADIOTOVÁ, E. (2018): Rozvoj jazykových zručností vo výučbe cudzích jazykov v oblasti politiky a medzinárodných vzťahov. In ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie III.* Bratislava: EKONÓM, s. 465-470.

ŠUKOLOVÁ, L. (2018): Odborný text ako nástroj cudzojazyčnej odbornej výučby na univerzitách nefilologického zamerania. In: KUNOVSKÁ, I. a kol.: *Moderné trendy vo výučbe cudzích jazykov.* Brno: Tribun EU, s.r.o., s. 194-208.

THE GUARDIAN (2014): *European parliament has 24 officiallanguages, but MEPs prefer English*. the Guardian 21 May, <https://www.the-guardian.com/education/datablog/2014/may/21/european-parliament-english-language-official-debates-data>. [25. 5. 2019].

Kontakt:

PhDr. Lucia Šukolová, Ph.D.

Katedra nemeckého jazyka	Department of German Language
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: lucia.sukolova@euba.sk

Východiská jazykovej politiky Slovenskej republiky

Terézia Ondrušová

Abstract

The Basis of Language Policy of the Slovak Republic. *The concept of EU language policy is developing in two ways – one group promotes multilingualism, the other promotes an artificial language. The main topics dealt with by the Group include equality of language communication in EU institutions, issues of organizations operating in Slovakia and European institutions, language policy within NGOs, language policy of the Slovak Republic and the issue of cultivation of Slovak in the mass media. The document Background of the Linguistic Policy Strategy of the Slovak Republic as an EU Member State was successfully prepared and submitted to the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic for review.*

Kľúčové slová: jazyková politika, jazykové práva, viacjazyčnosť, Európska únia.
Keywords: language policy, language rights, multilingualism, European Union.

Úvod

Jazyková politika EÚ našla v posledných rokoch ohlas aj na Slovensku. V roku 2006 bola v rámci Národného konventu o EÚ zriadená Pracovná skupina IX pre jazykovú politiku s cieľom vypracovať dokument Východiská jazykovo-politickej stratégie SR ako členského štátu EÚ. Riešiteľský tím pod vedením hlavného riešiteľa Slavomíra Ondrejoviča, a koordinátorky projektu Evy Polákovej mal sedem členov. Dokument bol úspešne vypracovaný a predložený Ministerstvu zahraničných vecí SR. V nasledujúcom príspevku sa snažíme predstaviť východiská tvorby jazykovej politiky na Slovensku.

Jazyková politika Európskej únie

Predstavy o jazykovej politike EÚ sa vyvíjajú dvoma smermi – jedna skupina podporuje viacjazyčnosť, druhá plánový jazyk. Medzi hlavné témy, ktorými sa Skupina zaoberala, patrí rovnoprávnosť jazykovej komunikácie v inštitúciách EÚ, problematika organizácií pôsobiacich na Slovensku a zároveň v európskych inštitúciách, jazyková politika v rámci mimovládnych organizácií, jazyková politika SR a problematika kultivovania slovenčiny v masmédiách. Dokument Východiská jazykovo-politickej stratégie SR ako členského štátu EÚ bol úspešne vypracovaný a predložený Ministerstvu zahraničných vecí Slovenskej republiky na posúdenie.

Profesor Phillipson oceňuje záujem Slovenska o jazykovú politiku EÚ, ktorý môže byť v stredoeurópskom regióne veľmi prínosný. Regionálne združenia ako napríklad zoskupenie Švédska, Nórska, Fínska, Dánska a Islandu alebo združenie pobaltských krajín, ktoré vytvárajú think tanky, sú podľa neho veľmi dôležité, napriek tomu, že neexistujú žiadne jednoznačné riešenia a bude trvať dlho, pokým sa zmeny vo výučbe jazykov prejavia v lepších jazykových znalostiach ľudí (Phillipson 2006).

Čo sa týka prekladov a tlmočenia, ten istý termín môže mať v inom jazyku a kultúre iný význam. Dokumenty, ktoré majú v rámci EÚ právnu záväznosť, tak môžu byť rôzne interpretované. Je to možné vzhľadom na slabé kontrolné mechanizmy na úrovni EÚ aj členských štátov (Phillipson 2006).

Phillipson Úniu nepovažuje za demokratickú a postavenie Parlamentu je podľa neho slabé. Úniu však treba demokratizovať na úrovni členských štátov, ktoré môžu usmerňovať jej pôsobenie.

V EÚ žije len asi štvrtina ľudí, ktorí ovládajú angličtinu na komunikačnej úrovni. Preto sú podľa neho zvýhodňovaní ľudia, pre ktorých je materinským jazykom, ktorí si tak ľahšie presadia svoje záujmy. Upozorňuje, že hoci Únia vyzýva, aby boli v komunikácii s vonkajším svetom používané viaceré jazyky, v rámci prístupových rokovaní s kandidátskymi krajinami používala Komisia angličtinu (Phillipson 2006).

Čo sa týka Slovenska, podľa Reprezentatívneho prieskumu TNS SK z mája 2006 na vzorke 1107 respondentov uviedlo len 23,2 percent opýtaných, že sa dohovoria po anglicky na bežnej komunikačnej úrovni. Najviac respondentov – 31,5 percent sa údajne dohovorí po nemecky, 25,4 percent po rusky a 24,6 percent po česky.

Anglický jazyk však v súčasnosti študuje až 71,9 percent respondentov a nemecký len 47,7 percent, 3 percentá študujú ruský, 2,6 percent španielsky a rovnako 1,7 percent francúzsky a taliansky jazyk.

Na základe tohto prieskumu študuje pätina respondentov aspoň jeden cudzí jazyk, štyri pätiny študujú cudzí jazyk v škole, ktorú práve navštevujú, štvrtina sa učí ako samouk, súkromné hodiny navštevuje 17 percent respondentov, do jazykových škôl chodí 15 percent respondentov a možnosť navštevovať jazykový kurz na pracovisku využíva 7 percent respondentov (TNS SK 2006).

Legislatívny rámec jazykovej politiky Slovenskej republiky

Jazyková politika je mnohokrát vyjadrená v úradných dokumentoch štátu ako sú ústava, jazykový zákon, rôzne nariadenia. Vo viacerých ústavách je spomenutý jeden úradný jazyk, v prípade, že na území daného štátu žije národnostná menšina, alebo existujú viaceré okrajové jazyky, sú rovnako spomenuté v ústave alebo zákone.

V Slovenskej republike upravuje používanie jazyka tiež už samotná Ústava Slovenskej republiky, a to Článok 6 Základných ustanovení Prvej hlavy.

Na Slovensku žijú obyvatelia viacerých národností. Najväčšie zastúpenie má slovenská národnosť, ktorú predstavuje 85,8 percent, čiže 4 614 854 obyvateľov. Za ňou nasleduje maďarská národnosť, ktorá je s 9,7 percent obyvateľstva (520 528) najväčšou národnostnou menšinou na Slovensku. Druhou najpočetnejšou národnostnou menšinou je rómska národnostná menšina, ktorá predstavuje 1,7 percenta obyvateľstva (89 820) a česká národnostná menšina s 0,8 percentami obyvateľstva (44 620). Medzi ostatné národnostné menšiny patrí rusínska, ukrajinská, nemecká, poľská, moravská, chorvátska, bulharská a židovská (Butašová 2006).

Slovenský jazyk za štátny jazyk na území Slovenskej republiky vyhlasuje zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 357/2009 Z.z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky, ktorý bol prijatý 1. septembra 2009: „Štátnym jazykom na území Slovenskej republiky je slovenský jazyk (Zákon o štátnom jazyku 2009).“

V období od roku 1998 bol prijatý zákon o používaní jazykov národnostných menšín, obnovilo sa vydávanie dvojjazyčných vysvedčení a Slovensko pristúpilo k Európskej charte regionálnych alebo menšinových jazykov.

Na základe sčítania obyvateľstva v roku 2001 slovenčinu ako svoj materinský jazyk používa 83,9 percent obyvateľov. Čo sa týka národnostných menšín, v niektorých prevláda úplný bilingvizmus, k iným (maďarská, rómska menšina) patria jednotlivci, ktorí slovenský jazyk neovládajú. Väčšina

príslušníkov národnostných menšín však hovorí menšinovým jazykom, ktorý je pre nich materinský (Zákon o štátnom jazyku 2009).

Práva národnostných menšín upravuje na Slovensku Ústava Slovenskej republiky, viaceré dokumenty OSN, ktoré Slovensko ratifikovalo po svojom vzniku a taktiež dokumenty Rady Európy. Medzi najvýznamnejšie patria Deklarácia OSN o právach osôb, patriacich k národnostným menšinám alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd a Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov, ktorú parlament ratifikoval v júli 2001. Medzi deväť jazykov, na ktoré sa Charta vzťahuje, patrí maďarský, český, ukrajinský, nemecký, poľský, chorvátsky, ruský, bulharský a rómsky jazyk (Zákon o štátnom jazyku 2009).

Okrem horeuvedených jazykov je zákonom NR SR č. 149/1995 Z.z. o posunkovej reči nepočujúcich osôb za prirodzený jazyk uznaná aj posunková reč.

Vyučovanie cudzích jazykov

Na školách s rozšíreným vyučovaním cudzieho jazyka sa s vyučovaním prvého cudzieho jazyka začína v treťom ročníku základnej školy, vo výnimočných prípadoch v prvom ročníku, na väčšine škôl sa však prvý cudzí jazyk vyučuje od piateho ročníka ZŠ. Druhý cudzí jazyk sa vyučuje ako povinne voliteľný predmet od siedmeho ročníka ZŠ, alebo sa na ZŠ vôbec nevyučuje a namiesto neho sa posilní vyučovanie prvého cudzieho jazyka, respektíve druhý cudzí jazyk figuruje ako nepovinný predmet.
Na školách sa vyučujú tieto cudzie jazyky: anglický, nemecký, francúzsky, španielsky, taliansky a ruský jazyk (Butašová 2006).

Prvý stupeň základnej školy navštevovalo na Slovensku 246 353 žiakov, z toho 98 958, čo predstavuje 40,2 percent žiakov, sa učilo cudzí jazyk. Z tohto počtu sa 75 099, čiže 75,9 percent učilo anglický jazyk, 23 234, t.j. 23,5 percent sa učilo nemecký jazyk, 235 žiakov sa učilo francúzsky a 390 ruský jazyk, tieto počty nepredstavujú ani pol percenta z celkového počtu učiacich sa.

Na druhom stupni základnej školy sa cudzie jazyky učilo 358 089, čiže 99,8 percent žiakov. Z nich sa angličtinu učilo 204 391, t. j. 57,1 percent žiakov, nemčinu 132 579, t.j. 37 percent žiakov, ruský jazyk sa učilo 15 501, čiže 4,3 percent žiakov a francúzsky jazyk 5578, čiže 1,6 percent žiakov (Butašová 2006).

Počas prvých štyroch rokov na osemročných gymnáziách sa anglický jazyk učilo 18 322, t.j. 60,7 percent žiakov, nemecký jazyk 9238, čiže 30,6

percent žiakov, francúzsky jazyk 1969, čo predstavuje 6,5 percent žiakov, španielsky jazyk 338, t.j. 1,1 percent žiakov a ruský jazyk 297, čiže 0,98 percent žiakov (Butašová 2006).

Čo sa týka stredoškolských študentov, záujem o angličtinu stúpol počas piatich rokov takmer o 8 percent, záujem o nemčinu ako prvý či druhý cudzí jazyk naopak poklesol o 3,4 percent. Už len štvrtina študentov si tak ako druhý cudzí jazyk zvolilo nemčinu, čoraz obľúbenejší je španielsky, francúzsky či taliansky jazyk (Piško 2007).

Tri typy používania jazykov v EÚ

V rámci EÚ je potrebné rozlišovať medzi troma rôznymi typmi používania jazykov, ktoré navrhla „Europa Diversa" v Barcelone (Phillipson 2006):

- interné pracovné jazyky – od pracovníkov trvalo zamestnaných v európskych inštitúciách, pracujúcich v oblasti európskych, nie národných záujmov, sa môže vyžadovať používanie obmedzeného počtu jazykov, z ktorých jeden môže, ale nemusí byť ich materinským jazykom
- záväzné dokumenty a politická reprezentácia – v obidvoch prípadoch je nutné používať všetky oficiálne jazyky
- jazyky slúžiace občanom EÚ – všetky národné jazyky a jazyky menšín, ktoré sú úradnými jazykmi by mali slúžiť novinárom a verejnosti, či už priamo alebo na webových stránkach.

Neoficiálne sú „de facto pracovnými jazykmi EÚ" angličtina, francúzština a nemčina. Potenciálnymi pracovnými jazykmi by mohli byť okrem nich jeden románsky (španielčina, taliančina) a jeden slovanský jazyk (poľština). Dôvodmi na to sú: najčastejšie vyberané jazyky ako cudzie jazyky na školách v členských štátoch; veľký počet osôb, pre ktoré sú tieto jazyky národnými jazykmi; veľký počet oficiálnych reprezentantov členských štátov v orgánoch EÚ

Zredukovanie pracovných jazykov na minimum sa stretáva s nevôľou štátov, ktorých jazyky medzi pracovné zahrnuté nebudú. V roku 1995 tak napríklad Európsky parlament zamietol návrh Francúzska znížiť počet pracovných jazykov z 11 na 5 (Spolsky 2004).

Problémom je aj nedostatočné ovládanie cudzích jazykov občanmi EÚ. Jedným z cieľov komisára Orbána je cieľ hospodárskej konkurencieschopnosti, rastu a lepších pracovných miest. Za účelom jeho dosiahnutia bola vypracovaná v roku 2005 celoeurópska štúdia Účinky nedostatočných cudzojazyčných schopností v podnikoch na európske hospodárstvo.

Medzi faktory, ktoré sú príčinou alebo prispievajú k neefektívnej komunikácii v rámci EÚ, patria (Phillipson 2006):

- málo pozornosti sa v návrhu Ústavnej zmluvy venuje jazykovým právam,
- ľudia často nevedia o svojich jazykových právach,
- akademici v oblasti sociolingvistiky (Chaudenson), politickej vedy (de Swaan) a práva (Nic Shuibne, Milian i Massana) sa skepticky vyjadrujú k európskej viacjazyčnosti,
- neexistuje absolútny princíp rovnosti jazykov v EÚ a Európska rada môže slobodne rozhodovať o jazykovej politike, a tak by mohla nastoliť formalizovanú jazykovú hierarchiu,
- prekladatelia v EÚ nemajú významné postavenie,
- tlmočníci sú neviditeľní a nepovšimnutí, ak všetko v poriadku prebieha,
- náklady na jazykové služby nie sú vnímané v súvislosti s ostatnými nákladmi,
- za jazykovú politiku je zodpovedných niekoľko subjektov – priamo Generálne direktoriáty (Vzdelávanie a kultúra, Preklady, Výskum, Tlmočenie) a nepriamo napríklad COREPER, ktorý prijíma rozhodnutia, ktoré majú dopad na jazykovú politiku,
- za jazykovú politiku sa tradične považujú zodpovedné jednotlivé štáty, čo ignoruje fakt, že jazyky nerešpektujú hranice a integračné politiky EÚ často jazyky zahŕňajú,
- spolupráca v jazykovej oblasti medzi členskými štátmi a nadnárodnými európskymi inštitúciami je nejasná a slabá.

Podľa Reinvarta je potrebné zriadiť európsku jazykovú akadémiu a stálu európsku jazykovú konferenciu, v rámci ktorých by sa uskutočňovala odborná komunikácia a spolupráca medzi členskými krajinami EÚ v oblasti jazykovej politiky, keďže problematika jazykov si vyžaduje celoeurópsku diskusiu a riešenie jazykových problémov je naliehavé. Treba pri ňom brať do úvahy najmä potreby občanov, zároveň navrhuje riešenie experimentálnych projektov v krajinách EÚ, ktorých výsledky by sa použili ako odporúčania politikom (Reinvart 2006).

Záver

Otázka jazykového štúdia v mnohojazykovej EÚ stala najmä otázkou štúdia angličtiny, francúzštiny a nemčiny, kým štúdium ostatných jazykov je okrajovou záležitosťou, rovnovážne cudzojazykové štúdium v rámci EÚ zostáva v rovine teórie. Zároveň zásady výberu cudzích jazykov v zmysle Barcelonskej výzvy z roku 2002 nie sú bližšie rozpracované, ovládanie ľubovoľných 2 cudzích jazykov nezaručuje občanovi prekonanie jazykovej bariéry, chýba aktívna podpora občanom pri štúdiu cudzích jazykov (Reinvart 2006).

Ďalším cieľom je doplniť túto štúdiu viacerými prieskumami a zapojiť vzdelávacie inštitúcie do komunikácie s podnikmi, rozšíriť ponuku vyučovaných jazykov o jazyky ako arabčina, čínština, hindčina, japončina a ruština, po ktorých je čoraz väčší dopyt.

Literatúra

BUTAŠOVÁ, A. (2006): *Jazyková politika v Slovenskej republike 2004: jej východiská a smerovanie. Bratislava:* Štátny pedagogický ústav.

KOŘENSKÝ, J. (2008): *Možnosti jazykového práva v podmienkach viacjazyčnosti.* Rukopis prednášky z Diskusného fóra o viacjazyčnosti v Európskej únii z 23.10.2008, Kongresová sála MZV SR, Bratislava

PHILLIPSON, R. (2006): *Neverím na jeden európsky jazyk,* <http://www.Euractiv.sk> [29. 7. 2019].

PHILLIPSON, R. (2006): *Why more action on language policy is urgently needed – in the unfree European linguistic market.* Rukopis prednášky z Plenárneho zasadnutia Národného konventu o EÚ z 12. júna 2006 v Bratislave, s. 2.

PIŠKO, M. (2007): Študentov nemčina láka čoraz menej. In: *Denník SME*, 3.11.2007, s. 3

REINVART, J. (2006): *Jazyková problematika v EÚ – problémy a možnosti ich riešenia.* Banská Bystrica: UMB, s. 3.

SKUPINA NA VYSOKEJ ÚROVNI PRE VIACJAZYČNOSŤ (2008): *Záverečná správa,* <http://ec.europa.eu/education/languages/archive/-doc/multishort_sk.pdf s.5 [online] [29. 7. 2019].

SPOLSKY, B. (2004): Language Policy. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

TNS SK (2006): Reprezentatívny prieskum TNS SK z mája 2006. In: *Denník SME*, s. 3.

ZÁKON O ŠTÁTNOM JAZYKU č. 357/2009 Z. z.

Kontakt:

Ing. Mgr. Terézia Ondrušová, PhD.

Katedra nemeckého jazyka — Department of German Studies
Fakulta aplikovaných jazykov — Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave — University of Economics Bratislava
Email Address: terezia.ondrusova@euba.sk

On the Waves of Brexit

Daniela Breveníková

Abstract

The paper deals with reflection of the UK's withdrawal from the European Union in the vocabulary of political communication. The focus is on the portmanteau word Brexit and related expressions. Portmanteau or blending is viewed here as a highly productive word-formation process, which has been used in a creative and sometimes humorous ways, as examples in our paper indicate. A complex and risky nature of the process is reflected in metaphors frequently used in analyses and commentaries on Brexit, both in serious and popular British press. A special subchapter deals with the picture of friend and foe relationship in Brexit discourse. Examples for analysis are selected from the British papers, mainly The Independent, Guardian, BBC news, Politico, but also the Sunday Express.

Keywords: Brexit, Brexiteer, Leaver, Remainer, metaphor, withdrawal from the European Union, United Kingdom, European Union

Introduction

The withdrawal of the United Kingdom from the European Union (EU) offers an interesting material for linguists and in particular those interested in the cross-border discipline of political linguistics, as it enables them to explore ongoing changes in communication of parties involved in the Brexit, as well as study and describe newly coined words and expressions, one of them being Brexit.

The aim of the present paper is to describe the real-life developments in the European political arena in communication, as reflected in the language of press and in social network communication, while the focus in on the fastest changing part of the language system, namely vocabulary.

Origin of the word Brexit

The basic term in this context is a portmanteau expression Brexit, which in terms of word-formation belongs to compounds formed via abbreviation, based on merging of shortened parts of two words (*British* or *Britain* and *exit*) called also as *blends* or blendings. In the word concerned the beginning of the new coinage is a shortened first part of a compound word (Breveníková 2018).

The first mention and usage of the term is ascribed to a specialist in the European law and politics Peter Wilding, who in his blog on the EurActiv.com portal in 2012 posted an article entitled *Stumbling towards the Brexit*. At that time its author saw the situation as a consequence of economic crisis. Four years later, in June 2016, the Britons supported the idea of the UK's withdrawal from the European Union in the first referendum.

Wilding seemed to have forgotten of his credit for the coinage and was reminded of it when informed that the Oxford Dictionary was going to publish information about him as the first one to have used the term Brexit. Later Wilding admitted the connection with the expression *grexit*, which was often used in European politics at that time, and that may have influenced him to start using the term *Brexit* (Wilding 2012). The word was used for the first time in the third edition of Oxford English Dictionary (2016), in which it is defined as "the (proposed) withdrawal of the United Kingdom from the European Union and the political process associated with it". The fact that the word was added in the OED only five years after its appearance was considered by OED's authors as an unusual phenomenon. According to the OED, the speed of its spreading was "fuelled by the fact it filled an empty space in our language, and the growing importance of the phenomenon it described." Other neologisms included in the 2016 OED edition were YouTuber and "glam-ma (a glamorous grandmother) and upstander (a person who speaks or acts in support of a cause, especially one who intervenes on behalf a person being attacked or bullied)" (Sheftalovich 2016). Moseley commented on this development as follows: "...the portmanteau for Greek euro exit might be followed by another sad word, Brexit" (Moseley 2016).

Our description of the reflection of the UK's withdrawal from the European Union draws on the language of newspaper articles in British press as well as in blogs, in which their authors reacted to various stages of the withdrawal process. Blending is viewed as a productive word-formation type in the context of Brexit discourse, which consists in a combination of parts of two or more words. Examples are the words *smog* or *brunch*. It is also termed as a portmanteau word.

The 2016 referendum showed very close results: those in favour of Britain's departure from the European Union, gained 17,410,742 votes, while the number of those voting against only was only slightly higher, 16,141,241 (Arnau Busquets Guardian).

Table 1: Results of the 2016 referendum by membership in political parties

POLITICAL PARTY	LEAVE	REMAIN
Conservative Party	57%	43%
Labour Party	31%	69%
Liberal Democrats (LibDem)	27%	73%
UKIP	93%	7%

Source: YouGov exit poll

According to statistics, the LEAVE option was supported mainly by Conservatives and members of the UK Independence Party (UKIP), while members of two political parties tended to vote in favour of the REMAINing option.

Language of Brexit communication: new coinages

The present description of the reflection of political developments in the European political communication is based on the analysis of numerous articles published in British serious and popular press, as well as on the comments in blogs posted in social networks.

Table 2: Brexit vocabulary: parties involved

Parties involved	Collocations	Nicknames
Brexiteers	*Hardline Brexiteers*	
	The extremist Brexiteer	
Leavers (Leave)		
Remainers (Remain)		Remoaners
Remoaners		Spoilt children
Anti-brexiteers		

Source: Author; based on materials analysed

The label *Remainer* derived from the verb *remain* was used with some negative connotations in pro-Brexit British press as well as on social networks. It has earned several negative connotations in the UK:

Remainers trying to block Brexit are nothing more than spoiled children .... But surely anybody who can earn the nickname of "Thatcher the milk snatcher" may not actually be following the teachings of any religion we've heard of? ... Since everybody is a "spoilt child" these days, why not Remainers ? (The Independent, 4.12. 2016)

Remoaner is another portmanteau expression which was formed from the two abbreviated words: *Remain* and *moan*. This label ridicules participants of the first referendum who voted against the withdrawal from the EU. Parties involved describe this process with various expressions, which differ in formality:

Withdrawal from the European Union (formal expression used in diplomatic documents or in press, neutral meaning);

Brexit (international term)

Divorce – (metaphor based on the comparison with the breach of marriage)

The term divorce, which has become widespread throughout Europe in this context, is frequently used in the collocation of *divorce bill*, meaning an estimated amount to be paid by the UK as the "price" for leaving the EU, which may amount to 50 billion up to 100 billion Lstg.

Brexit dividend; Brexit heartland

In an interview for the Sunday Express Nigel Farage as Leader of the new political party named the Brexit Party, promised that "the Brexit Party will carry out the largest regional investment since the end of the Second World War, using the *Brexit dividend* to invest in the rest." (Maddox & Stephenson 2019). Farage blamed the Labour Party for becoming " the party of North London, not the North of England", and the European election results show that the Labour heartlands have become *the Brexit heartlands* (= Economic core of the territory). The lines contain other Brexit collocations, which are likely to become widespread in European press.

The process of UK's withdrawal from the European Union has been termed with the following collocations:

Brexit timeline

Brexit countdown calendar: the number of days remaining till Brexit (also: *countdown to Brexit*) (Morris 2019**)**.

Brexit after Theresa May: description of the process after Theresa May's stepping down from the office of Prime Minister on 10 June 2019 (Barnes 2019).

Figurative language in Brexit discourse

Metaphors are frequent in Brexit communication, and they are used for various purposes: to alleviate the description of the other party or of the entire process, persuade or simply draw from a general reader's experience to make the topic attractive or easy to understand for general readers.

The complex and risky nature of the process is reflected in both serious and popular British press:

Cruising for a bruising; Boxed in a corner (Britain's brutal encounter with reality, The Economist, 1st – 7th April, 2017, p. 11).

The aim of the metaphor above is comparing the Brexit process to a risky cruise, in which Britain has found herself in a deadlock.

Tangled up in red tape

A well-known red tape metaphor, which carries a strong negative connotation, is used here in a new context, suggesting that the process is complicated with hostile bureaucratic obstacles. (Britain's brutal encounter with reality, The Economist, 1st – 7th April, 2017, p. 26)

A cherry-picking metaphor has become so popular in the Brexit context, that it has been applied repeatedly by either party either in order to accuse the opponent of seeking to gain only the advantages and avoiding obligations ensuing from the UK's withdrawal or defending one's negotiating rights:

At first the EU negotiator Michel Barnier refused the possibility of UK's cherry-picking, then David Davis accused the EU of trying to 'cherry-pick' over Brexit in confrontational New Year message (Bloom 2018).

Political campaigns have always been accompanied with strong emotions and emotional language. From the aspect of functionalist linguistics, words and collocations attain an affective meaning in this context. As one of seven types of meaning, it is defined as follows:

> *Affective meaning reflects the personal feelings of the speaker/writer, including his or her attitude to the hearer/reader and to what he or she is saying* (Hladký, Ružička 2001: 7).

The importance of the issue is also reflected in the Brexit discourse emotional colouring, which can be observed on both sides involved, i.e. in the communication of both British and EC negotiators as well as in comments in newspaper feature articles and in blogs. Strong emotions that accompanied various stages of the negotiations were reflected for example in the description of Theresa May's face of THUNDER ... The noun *thunder* which associates thunderstorm, i.e. strong conflict, means in the text that the PM's face showed sign of extreme anger" (Gavin, Kerr 2017).

On the one hand *"Pro-EU campaigners welcomed his comment, claiming 'support is growing' for another referendum"* (BBC NWS, January 2018).

The possibility of the second referendum was described by each party in a specific way. While Arron Banks, one of the co-founders of Leave EU campaign claimed that should another referendum occur, voters will no longer be "... sleepwalking" into a *faux Brexit",* using in fact a metaphor of irresponsible and thoughtless behaviour.

Nigel Farage suggested the United Kingdom *may need second Brexit referendum to settle question of EU membership 'for a generation'.* (The Telegraph, 11 January, 2018; Daily Mail, 11 January 2018). Two years later as a key figure of the Leave campaign and Leader of the Brexit party, he even accused Britain of being "laughing stock on the world stage" over Brexit" (Rogers 2019).

Other politicians warned of the danger of increasing splitting of the country in the case of another campaign, which would escalate hatred: *New Brexit referendum would be 'divisive and hate-filled' warns Hague* (BBC NEWS, 1 November 2017).

An efficient means of any text describing political campaign is of course, a sports metaphor, for instance:

> *Theresa May plays hardball refusing to pay Brexit bill unless top trade deal offered.* (Gavin, Kerr 2017).

The sports metaphor *play hardball* refers here to a courageous and risky game (Cambridge Advanced Learners Dictionary 2008, p. 1083) and suggests that the British leader was firm and determined in the course of negotiations.

The British fishermen joined the Leavers party for a very professional reason: *Unshackle us now! (Fishermen demand UK leaves EU without full Brexit transition*). The collocation full *Brexit transition* denotes the possibility of drawing a two-year transition period before the ultimate withdrawal

from the EU. The Brexit Transition Period should end on 31 December 2020 (The Guardian, 20 December, 2017).

The verb "unshackle" belongs to the vocabulary of fishermen who in this way clearly proclaim that for them Brexit means being released from (what they perceive as bureaucratic EU rules and regulations) – shackles or chains. At the same time this lexical verb "shackle" denotes the act of dropping an anchor, which, in fact immobilises a vessel.

> *Bertie Armstrong, Scottish Fishermen's Federation chief executive … called for the nation's fishermen to be unshackled from the "utterly inequitable and hopelessly inadequate" Common Fisheries Policy (CFP)," as reported by The Guardian* (Perring 2017).

The attitude is explained in the Express as follows:

"British fishermen believe UK waters are overfished by other EU countries and the EU's CFP means they are also restricted as to how much they can fish. The strict EU regulations mean some British fishermen are forced to throw fish back into the sea."

The Remainers'response is equally expressive and refers to the risk involved in Britons' "running into Europe's "open" arms (Page 2018).

Friend and foe picture in Brexit discourse

When referring to the other party's behaviour (Remainers), the former UKIP Leader Nigel Farage (since January 2019 Leader of the Brexit Party) ridiculed his opponents by comparing anti-Brexit campaigners, who demonstrated in the streets against Brexit, to helpless *"whinging and whining"* weaklings (BBC NEWS 2018; Štefančík, Liďák 2017).

In blog discussions about what could or should happen to Remainers after Brexit has been completed, those who voted for remaining in the EU are described as traitors:

> *When Brexit is finally completed, would it be desirable to treat any Remainers as traitors and punish them appropriately?* (Halliburton 2016).

Fortunately, there are also reactions whose authors – bloggers – warn against the danger of stereotyping and calling those whose opinions differ from ours as traitors as absurd:

By even suggesting such an absurd thing, you prove the stereotype of leaver as 'ignorant', 'uneducated' and generally 'extremists'.

Appealing to the British patriotism and tolerance at the same time, the author uses an unbiased argumentation:

All those who voted in the refendum did so, whether 'remain' or 'leave', because they believed that their position was held in Britain's best interests! Everyone that voted remain did so because they believed that was the right choice for Britain – whether it be for economy, sociology, defence, whatever – they are true patriots that wanted to keep Britain strong... ***Just because they believed Britain was stronger within the UK doesn't mean they are less patriotic than those that believe Britain is stronger without the EU*** (Quora 2016) (Highlighted by D.B.).

While the most frequent Brexit-related search on Google in the year 2016 was that about the European Union, its composition and implications for the UK in case of leaving the Union (Swartz 2016), it is interesting to observe that the meaning of the act of withdrawal has been only slowly comprehended, since the question "What is Brexit ?" is still the most searched Google query", followed by its pros and cons also in 2019 (Peat 2019). On the other hand, three times more people wish to know the difference between hard and soft Brexit (ibid). The same article quotes Shai Aharony's assessment of the level of the British public awareness of the Brexit agenda:

"*... 1,300 people will search "Can Brexit be stopped" on a monthly basis, shows that even people with a basic awareness of Brexit don't necessarily think it should go ahead, which is an even more worrying thought. It's certainly a monumental moment in British politics but only time will tell if the British public fully understands its magnitude*." (ibid)

This paper starts with a portmanteau word and ends with another one, namely *Regrexit,* formed from two words: *regret* and *exit* (McAviney 2018). As early as in 2018, i.e. only two years after the referendum in which Leavers gained, it was suggested that in another referendum Remainers would be winners with 53%. The estimate is based on the research commissioned by two British anti-racism groups. There are two main reasons for the change in voting sentiments: economy and fear of rising hate crime throughout the United Kingdom. Economic reasons prevail in manufacturing areas where people have come to realize that their jobs might be endan-

gered after Brexit was completed; the fears of criminality for racial reasons were mentioned by members of ethnic minorities.

Conclusion

Brexit discourse is a promising material, worthwhile studying and analysing. Our analysis shows selected characteristic features of this discourse with focus on blending as a word-formation type, manifested in printed media as well as on social networks. It appears that studying even basic linguistic phenomena can shed light on the nature of present-day political discourse.

It is exciting to be able to witness developments of vitally important events, which are going to affect lives of our children and even next generation, and in this way being able to observe how languages are being enriched with new expressions. It is, however, equally important to carefully consider consequences of our day-to-day decisions, as the preceding quotation indicates. To go back to the metaphor in the title of our paper, we can conclude that it is rather risky to ride on waves, let alone on those of Brexit.

References

BARNES, P. (2019): Brexit: What happens now? In: *BBC News*, 4 June 2019.

BLOOM, D. (2018): David Davis accuses EUROPE of trying to 'cherry-pick' over Brexit in confrontational New Year message. In: *Mirror*, 2 January, 2018.

BREVENÍKOVÁ, D. (2018): Brexit als aktuelles Thema der britischen Medien. In: LIŠKOVÁ, D.; ŠTEFANČÍK, R. (eds.): *Heiße Wahlen und Referenden in Europa und Amerika - Kampf mit Wörtern um Wörter*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, pp. 21-38.

Britain's brutal encounter with reality, The Economist, 1 April 2017.

CAMBRIDGE ADVANCED LEARNERS DICTIONARY (CALD) (2008). Cambridge: Cambridge University Press.

GAVIN, H.; KERR, Th. (2017): Theresa May plays hardball REFUSING to pay Brexit bill unless top trade deal offered. In: *EXPRESS*, 11 December, 2017.

HALLIBURTON, B. (2017): *Quora*., <https://www.quora.com/When-Brexit-is-finally-completed-would-it-be-desirable-to-treat-any-Remainers-as-traitors-and-punish-them-appropriately> [29. 6. 2019].

HLADKY, J.; RŮŽIČKA, M. (2001): *A Functional Onomatology of English. Part (2) Naming units from the point of view of content*. Brno: Masarykova univerzita.
MADDOX, D.; STEPHENSON, D. (2019): Farage's Brexit MASTERPLAN: Brexit Party unveils 100-strong army ready to crush new PM. In: *The Sunday Express*, 30 June 2019.
MCAVINEY, V. (2018): Is Britain swept by Brexit regret? Euronews answers. In: *Euronews*, 13 August 2018.
MOSELEY, T. (2016): The rise of the word Brexit. In: *BBC News*, 25 December 2016.
MORRIS, Ch. (2019): How the timetable to 31 October could unfold. In: *BBC News*, 30 June 2019.
PAGE, B. (2018): EU's heart might be open, but Britain's isn't. The UK isn't changing its mind about Brexit. In: *Politico*, 17 Jan. 2018.
PEAT, J. (2019): What is Brexit" still the most commonly searched Google query. In: *The London Economic*, 28 February 2019.
PERRING, R. (2017): Unshackle us now! Fishermen demand UK leaves EU WITHOUT full Brexit transition. In: *The Guardian*, Dec 11, 2017.
ROGERS, J. (2019): BREXIT MEANS BREXIT: What is The Brexit Party and what are the policies of Nigel Farage's new party? In: *The Sun*, 7 Jun 2019.
SMITH, B. R. (2016): The Telegraph David Davis warns Brussels: You can't pick referee for legal disputes after Brexit. In: *The Telegraph*, 16 July, 2017.
SCHWARTZ, Z. (2016): What were Google's most frequent U.K. searches after Brexit? 24 June, 2016, <http//www.macleans.ca.politics/world-politics/what-weregoogles-mostfrequent-searches-after-brexit> [29. 6. 2019].
STEFTALOVICH, Z. (2016): Brexit added to Oxford English Dictionary, In: *Politico*, 15 December 2016.
ŠTEFANČÍK, R.; LIĎÁK, J. (2017): Priateľ či nepriateľ? Jazyk pravicového extrémizmu. In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II.* Bratislava: EKONÓM, pp. 473-483.
WILDING, P. (2012): Stumbling towards the brexit, Britain, a referendum and a ever closer reckoning, 15 May 2012. Retrieved from: http://blogactiv.eu/blog/2012/05/15/stumbling-towards-the-brexit/
WILLIAMS, G. S. (2017): Brexit: Why it Happened and what it might Mean. (2017). In: ŠTEFANČÍK, R. (ed.): *Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie II*. Bratislava: EKONÓM, pp. 304-320.

Contact:

doc. PhDr. Daniela Breveníková, CSc.

Katedra jazykovedy a translatológie	Department of Linguistics and Translation Studies
Fakulta aplikovaných jazykov	Faculty of Applied Languages
Ekonomická univerzita v Bratislave	University of Economics Bratislava

Email Address: daniela.brevenikova@euba.sk

British Conservatives and their Rhetoric on Europe

Ildikó Némethová

Abstract

The aim of this paper is to examine the discourse of the British Conservative Party after the Second World War on European integration. It attempts to demonstrate that post-war British Conservative leaders looked forward to the development of the single market and supported promising cooperation between sovereign states. Furthermore, this paper claims that sovereignty has been perceived by the British Conservatives as an emotional concept, linked to power, authority, independence, the nation state, national identity, self-determination and the exercise of will. Above all it has come to be affiliated in Britain with a specific kind of nationalism that is resistant to other traditions of governance.

Keywords: sovereignty, European integration, single market, Brexit, cooperation.

Introduction: Winston Churchill who saved Europe

Events in Europe throughout the twentieth century obliged Churchill to maintain a vigorous focus on the Continent. Alan Watson (2016) notes that the two speeches Churchill delivered in 1946 conceivably led to his most important legacies such as the North Atlantic Alliance and a renewed, united Europe, both established on the principles of mutual cooperation and alliance. In both speeches, Churchill diagnosed the two most compelling issues the world was then facing: Soviet intrusion into Europe and elsewhere, and Europe's need to rise from its defeated state after the demolition of two world wars.

Churchill was invited to Westminster College in Fulton, Missouri to give his speech "The Sinews of Peace" (Iron Curtain speech) on 5 March 1946 in the presence of the President of the United States, Harry S. Truman. Churchill warned of the danger to the West posed by Soviet authority over Central and Eastern Europe, and Soviet aspiration for even more power. The Fulton speech is correctly perceived as a call to pragmatic judgement at a time when public opinion did not wish to accept that the wartime alliance

with the Soviet Union had broken down. He wisely described the communisation of half of liberated Europe and the repercussions for the peace and freedom of Europe, *"From Stettin in the Baltic to Trieste in the Adriatic an iron curtain has descended across the Continent. Behind that line lie all the capitals of the ancient states of Central and Eastern Europe. Warsaw, Berlin, Prague, Vienna, Budapest, Belgrade, Bucharest and Sofia, all these famous cities and the populations around them lie in what I must call the Soviet sphere, and are subject in one form or another, not only to Soviet influence but to a very high and, in some cases, increasing measure of control from – from Moscow (Churchill 1946a)."* Churchill refused any appeasement of Soviet power and articulated his relentless opposition to communist totalitarianism, an opposition dating from the establishment of the Soviet regime itself in 1917. The paramount purpose of the speech he delivered at Fulton was to warn Americans of what was really happening in Europe. Behind that curtain, a soviet system of dictatorship was being established. The British Foreign Office even anticipated that Stalin would take West Berlin, which would lead to a communist continent. Much of his speech signalled rather than described the threat, but his account of the Russians was boldly clear, *"I am convinced that there is nothing they admire so much as strength. And there is nothing for which they have less respect than for weakness, especially military weakness (Churchill, 1946a)."* He argued for a US pledge to safeguard Europe; a pledge that had not been made in 1940 when Britain stood alone. What Churchill recommended was a military alliance between the USA, Britain and the Commonwealth, supported by the atomic bomb to which Britain had contributed so much. He also prompted the Americans to acknowledge the debt they owed Britain for opposing Hitler in 1940.

The Fulton speech had two influential outcomes. It gave a momentum to Churchill's plan to unite the Continent's Western democracies behind British leadership; it led the US to support the European union with a US defence obligation to its constituent members through what became the NATO.

Winston Churchill gave his second speech at the University of Zurich on 19 September 1946. The speech represented the beginning of the post-war process of European integration and prepared the ground for one of the most oustanding inventions of harmonious cooperation in human history: the European Union, *"this noble continent, the home of all the great parent races of the Western world, the foundation of Christian faith and ethics, the origin of most of the culture, arts, philosophy, and science both of ancient and modern times. If Europe were once united in the sharing of its common inheritance there would be no limit to the happiness, prosperity and glory*

which its 300 million or 400 million people would enjoy (Churchill 1946b)."

At Fulton, Churchill had noted, *"the safety of the world requires a new unity in Europe, from which no nation should be permanently outcast (Churchill 1946a)."* At Zurich University, with Europe destroyed and Germany abandoned, he bewildered his audience saying, *"the first step in the re-creation of the European family must be a partnership between France and Germany. In this way only can France recover the moral and cultural leadership of Europe. There can be no revival of Europe without a spiritually great France and a spiritually great Germany. The structure of the United States of Europe will be such as to make the material strength of a single State less important. Small nations will count as much as large ones and gain their honour by a contribution to the common cause (Churchill 1946b)."*

At the time of his 1946 speech, Churchill envisioned Britain contributing to the establishment of the United States of Europe, but surely not joining it, *"Great Britain, the British Commonwealth of Nations, mighty America, and I trust, Soviet Russia, for then indeed all would be well, must be the friends and sponsors of the new Europe and must champion its right to live. Therefore, I say to you "Let Europe arise!" (Churchill, 1946b)."* To Churchill's happiness and deep satisfaction, both speeches succeeded. Truman declared the Truman Doctrine, authorising America to secure freedom. George C. Marshall launched the Marshall Plan to reconstruct Europe's economy.

Winston Churchill as leader of the Conservative Party in the immediate post-war years demonstrated great passion for the Council of Europe, which he imagined as a European parliamentary authority. The Council of Europe is the outcome of the Congress of Europe, where Churchill made the opening speech in The Hague in 1948, and emphasised, *"we aim at the eventual participation of all European peoples whose society and way of life … are not disaccord with a Charter of Human Rights and with the sincere expression of free democracy. We welcome any country where the people own the Government, and not the Government the people… We must aim at nothing less than the union of Europe as a whole, and we look forward with confidence to the day when that union will be achieved (Churchill, 1948)."*

In May 1950 the Schuman Plan illustrated the concept of the pooling of European coal and steel resources, which was aimed to bond France and Germany peacefully and also to provide the basis for wider European integration. British participation was an offer, but Bevin, the then Foreign Secretary, refused it. There was little reason to believe the French plan,

dependent on the doutful disappearance of traditional Franco-German antagonism. Moreover, with Britain the supreme producer of coal and steel in Western Europe there was little economic temptation either.

The return to power of a Conservative government under Churchill in October 1951 was welcomed by the federalist opinion on the continent as likely to lead to greater British engagement in the process of European integration. Instead Churchill distributed to his Cabinet colleagues a memorandum dated 29 November 1951 which claimed, *"We should have joined in the discussions and, had we done so, not only a better plan would probably have emerged, but our own interests would have been watched at every stage. Our attitude towards further economic developments on the Schuman lines resembles that which we adopt about the European Army (Pleven Plan). We help, we dedicate, we play a part, but we are not merged and do not forfeit our insular or Commonwealth-wide character (Dell 1995: 231)."*

Though, he had criticised the Labour government for not participating in the discussions which led to six states forming the European Coal and Steel Community, he did not modify British policy once he returned to office in 1951. British policy for the rest of the Churchill administration retained a clear distance from the moves towards European integration. Harold Macmillan, his great admirer wrote that Churchill believed that *"Britain could play a full role in Europe without loss or disloyalty to the traditions of her Empire and Commonwealth (Kloss 2018: 261)."*

Churchill was a British imperialist who believed in Britain's world role. The more balanced and flourishing Europe was, the less claim it would have on British resources and the more endeavour Britain could dedicate to its own world role. Although Churchill was an ardent advocate of the European union, he never believed that Britain should take part in that movement. He believed in an imperial Britain as a world power. Thus, Britain could never be part of a European federation.

Harold Macmillan and Edward Heath: Great Supporters of European integration

The decision to seek membership in the EEC was not a snap decision, but rather an evolutionary change of position that had emerged over a period of years. A multiplicity of factors, both domestic and external can clarify Harold Macmillan's decision to apply for membership in 1961. There was a strong elite European lobby, in the forms of ministers surrounding Macmillan who greatly encouraged European cooperation. There was

evidence for progressive attitudes amongst the business community, and the press was also changing its position.

Beloff (2016) highlights that Macmillan recognised that Britain's economic future lay within Europe. His decision to apply for EEC membership was obviously economically prompted, *"by joining this vigorous and expanding community and becoming one of its leading members, as I am convinced we would, this country would not only gain a new stature in Europe, but also increase its standing and influence in the councils of the world. We would bring the inward preoccupations of a continental land mass the outward looking vision of a great trading nation whose political and economic horizons span the globe (Macmillan 1962)."*

The European question did not play a powerful part in the general election campaign in 1970. This apparently reflected low public interest in, even animosity towards, the issue following de Gaulle's second veto and also an attempt to stop antagonism towards Europe, which existed especially on the right wing of the Conservative Party. On 30 June 1970, only twelve days after taking office, the Heath government had started negotiations with the Six on Britain's application for entry. Heath had been a supporter of European cooperation since the Schuman Plan. He had even made his maiden speech in 1950 in the Commons in favour of British participation in the Plan. Britain seemed in a stronger position to apply for EC entry in 1970 than in 1961 and 1967.

In contrast to the attitudes of the Macmillan period, it was accepted by Heath that Britain could not renegotiate the Treaty of Rome or expect the six original members of the Community to modify existing policies, such as the Common Agricultural Policy. Fears of a loss of British sovereignty to the EC had been mitigated in 1966 when de Gaulle guaranteed the Luxemburg Compromise which acknowledged that members could veto measures which jeopardised crucial national interests. On 28 October 1971, Prime Minister Edward Heath spoke in the debate in the House of Commons on Britain's application to join the EC, *"tonight when this House endorses this Motion many millions of people right across the world will rejoice that we have taken our rightful place in a truly United Europe (Campbell 1993: 404)."*

In the traditional British dilemma of how to defend the country's global influence after decolonisation, Heath was the only leader to ever categorically opt for the European option rather than for close Anglo-American relations. When he took up office in 1970, he informed the US President Nixon that he no longer wished to talk of a special relationship. Persuaded that the importance of Britain for the US was bound to decline anyway, he announced priority was British commitment to Europe.

Heath's determination for the European idea set him apart from many other British politicians. His solid belief in the ideal of unification originated in his interwar travels to Nazi Germany and his experience of the Second World War, which led him to realise that European unity was the only path to European reconciliation. The constellation of a British prime minister passionate about Europe, a French president trusting British intentions, and a West German chancellor supporting close Anglo-French cooperation was indeed an extraordinary and favourable phenomenon in Europe's post-war history. It provided the basis for trilateral leadership in Europe.

Heath had never pretended that the terms of membership were flawless, for Britain was a late entrant to a club construed by and for the interests of its existing members. The Common Agricultural Policy had been settled in the 1960s, under the sanctuary of the French veto, as had a budget mechanism that would weigh unfairly on Britain. In Heath's view, it was simply not realistic to think that Britain could redraft these measures from the outside. The priority was to get a seat at the table to affect the Community from within. For Heath, membership was a process, not a constant position, but as he told the party conference in 1973, the direction of travel could only be affected from the inside, *"of course we are not satisfied with the European Community as it stands today. I do not know anyone in the Community who believes that it has reached its final form, or indeed its perfect form. The whole nature of the Community is that it should constantly change and develop according to the changing needs of its peoples. It is not a Community of the Governments for the bureaucrats – it is the Community of the peoples and for the peoples of Europe. Should there be changes in the Common agricultural policy? Certainly. And it is precisely because we are now members of the Community that it has been agreed that plans for change should be set in hand, and we owe a great deal to our Minister of Agriculture, Joe Godber, for the part that he played in those matters. Should there be changes in the way the Community spends its money and in its control over it? Most certainly. And it is precisely because we are now members of the Community that we have already reached agreement on the setting up of the Regional Development Fund from which Scotland, Wales and the regions of England will benefit. We can pay tribute to John Davies and Christopher Chataway for the part they have played in the negotiations over the Regional Development Fund. Should there be changes in the democratic working of the Community? Most certainly. This is precisely why Peter Kirk and his colleagues, with my full agreement and that of my colleagues, have set in hand various proposals in the European Parliament. Their very presence in Strasbourg has revitalised that*

institution, because they have brought to it characteristics from the Westminster Parliament itself (Heath 1973)."

Margaret Thatcher's European Legacy

It was the Conservative government under Edward Heath that had taken Britain into the Community, and even Margaret Thatcher celebrated this as the exceptional achievement of his premiership. Margaret Thatcher, however, unquestionably refused any policy of building Europe on federalist lines. She made a speech about the future of Europe at the College of Europe in Bruges on 20 September 1988, which was fiercely criticised as being staunchly negative by those who favoured a more supranational Europe. Thatcher argued that the European Communities were definitely not to be a framework within which new regional administrative and governmental arrangements were to be cultivated. Her image of Europe seemed to be of a kind of macro-enterprise area, free of regulations that could raise the cost of labour and hamper the movement of capital, *"willing and active cooperation between independent sovereign states is the best way to build a successful European Community. To try to suppress nationhood and concentrate power at the centre of a European conglomerate would be highly damaging and would jeopardise the objectives we seek to achieve. Europe will be stronger precisely because it has France as France, Spain as Spain, Britain as Britain, each with its own traditions and identity. It would be folly to try to fit them into some sort of identikit European personality (Thatcher, 1988)."* She confirmed her opposition to those who craved to see stronger institutions in Brussels, *"working more closely together does not require power to be centralised in Brussels or decisions to be taken by an appointed bureaucracy (Thatcher, 1988)."* Thatcher's approach depicted Europe as *"a family of nations, understanding each other better, appreciating each other more, doing more together but realising our national identity no less that our common European endeavour. Let us have a Europe which plays its full part in the wider world, which looks outward not inward, and which preserves that Atlantic community–that Europe on both sides of the Atlantic–which is our noblest inheritance and our greatest strength (Thatcher, 1988)."*

Thatcher saw an opportunity to alter the European agenda towards a more market-driven approach once Britain had taken over the Presidency of the Community in January 1986. However, Commission President Delors had his own agenda for Europe and by 1986 he wanted to deepen integration with a vision which entailed a common defense policy, a single currency

and institutional changes to bring about far-reaching political integration. It soon became evident that despite the free-market rhetoric, the single market was moving the Community towards wider economic, social, and political integration.

Thatcher believed that Delors was taking the Community into new areas of integration which Britain had not signed up for when it entered the Common Market. Surprisingly, in October 1990, Thatcher thoughtlessly agreed to join the ERM, a political decision taken without adequate consultation with the EC. It was an apocalyptic decision that Thatcher later regretted. The year 1990 was critical for Thatcher. Inflation was rising; the economy was struggling; the Conservative Party was broken into pieces by disputes over Europe. To keep peace with the ERM, Britain was urged to retain interest rates high to keep the required relationship with the other currencies, and by mid-1990, the full effects were being felt. Most British houses were bought with variable rate mortgages. Mortgages rates rose to 15 percent, and mortgage payments almost doubled. House prices began to drop as people left houses that they could no longer pay for. Millions of people were stuck with negative equity: the mortgage was higher than the sale value of the house. It was a political catastrophe.

After leaving office, Thatcher expanded and deepened her criticism of the European Union in a speech at The Hague in May 1992, *"When the founders of the European Community drew up the Treaty of Rome, they incorporated features from two quite different economic traditions. From Liberalism they took free trade, free markets and competition. From Socialism (in guises as various as Social Catholicism and Corporatism) they took regulation and intervention. And for thirty years — up to the signing of the Single European Act — these two traditions were in a state of perpetual but unacknowledged tension. Now — with the Commission exploiting the Single European Act to accumulate powers of greater direction and regulation — Europe is reaching the point at which it must choose between these two approaches. Is it to be a tightly regulated, centralised bureaucratic federal state, imposing uniform standards throughout the Continent? Or is it to be a loose-knit decentralised free-market Europe of sovereign states, based upon competition between different national systems of tax and regulation within a free trade area? (Thatcher 1992)"*

From David Cameron to Brexit

From Margaret Thatcher onwards, political attitudes of consecutive governments towards Britain's place in Europe have been relatively coherent. There has been a realistic support for the internal market, but this has been hardened by a refusal of ever-closer political and legal union. The problems that European integration created for David Cameron in government were perhaps more demanding than those encountered by Margaret Thatcher. Not only did Cameron have to tackle with intra-party disunity, as Thatcher had done, but he also had to control relations with the Liberal Democrats in Coalition and cope with the upswing in support of the UKIP. Cameron hoped to select a reasonable approach within the EU, searching for reform without evoking conflict in Brussels or in his own party. His government enjoyed some success in advancing and sheltering British interests in the EU. Alliance-building with Germany helped bring about the first real-term cut in the EU budget, the Common Fisheries Policy was reformed, the European Commission launched new initiatives on competitiveness and deregulation, and negotiations on a Transatlantic Trade and Investment Partnership were initiated. However, Britain was less dominant in the EU at the end of the Collation's term in office than it had been at the beginning. This was visible not only in Britain's minority position on the fiscal compact treaty, but also in Cameron's unsuccessful campaign to hinder the nomination of Jean Claude Juncker as President of the European Commission.

Cameron made clear in his speeches at Bloomberg in 2013 and Chatham in 2015 that he would campaign for Britain to remain a member of a reformed EU in the in-out referendum. In January 2013 Cameron declared in his Bloomberg speech that should the Conservatives win the 2016 general election, he would negotiate a new settlement in the EU and then hold an in-out referendum. He accentuated the benefits of access to the single market and declared that EU membership gave Britain greater prestige in international affairs. Cameron set out his vision for a new European Union, suitable for the twenty-first century. This new European Union would be built on five principles. The first is competitiveness, *"at the core of the European Union must be, as it is now, the single market. Britain is at the heart of that Single Market and must remain so. But when the Single Market remains incomplete in services, energy and digital, the very sectors are the engines of a modern economy, it is only half the success it could be… I want us to be at the forefront of transformative trade deals with the US, Japan and India as part of the drive towards global free trade. And I want us to be pushing to exempt Europe's smallest entrepreneurial*

companies from more EU directives (Cameron 2013).” The second is flexibility, *“this vision of flexibility and cooperation is not the same as those who want to build an ever-closer political union.”* The third is that *“power must be able to flow back to Member States, not just away from them. This was promised by European leaders at Laeken a decade ago. It was put in the Treaty. But the promise has never really been fulfilled. We need to implement this principle properly (Cameron 2013).”* The fourth is democratic accountability, *“we need to have a bigger and more significant role for national parliaments (Cameron 2013).”* The fifth is fairness, *“whatever new arrangements are enacted for the Eurozone, they must work fairly for those inside it and out. That will be of particular importance to Britain. As I have said, we will not join the single currency... Our participation in the single market, and our ability to help set its rules is the principal reason for our membership of the EU. So, it is a vital interest for us to protect the integrity and fairness of the single market for all its members. And that is why Britain has been so concerned to promote and defend the single market as the Eurozone crisis rewrites the rules on fiscal coordination and banking union (Cameron 2013).”*

In his Chatham House speech in 2015, Cameron defined four main goals, all of which could have an influence on social policy development, and which he hoped would attract the electorate. Before holding a referendum, Cameron had to satisfy his pledge to renegotiate Britain’s relationship with the EU, *“Britain has always been an engaged nation, because we know that engagement is the best way to protect and advance our economic and our national security. So today, as we confront fresh threats and dangers to our country…I am in no doubt that for Britain the European question is not just a matter of economic security, but of national security too…not just a matter of jobs and trade, but of the safety and security of our nation. Equally, when the European Union accounts for almost half of our trade…it matters for our economic security that the European Union is competitive and succeeds in promoting prosperity for its members (Cameron 2015).”*

Conclusion

After Cameron’s failure to attain a satisfactory deal for a domestic audience at the Brussels summit in February 2016, in a speech to the House of Commons on 22 February 2016, he proclaimed that the referendum would be held on 23 June 2016. The win for leave was not the end result wanted or anticipated by David Cameron’s government. David Cameron fell on his

sword and briskly resigned as Prime Minister. A new Conservative administration led by Theresa May wasted little time in following guidance of the referendum result. She had announced her goal during her campaign to lead the Conservative Party when she declared that "*Brexit means Brexit*." She added, *"there will be no attempts to remain inside the EU, no attempts to rejoin it by the back door, and no second referendum (May 2016)."*

On 29 March 2017, forty-four years of membership Britain voiced its intent of seeking divorce from the EU. Theresa May inherited the biggest political challenge for Britain since 1945. She decided to call a snap general election in 2017 which deprived her of the majority she needed to take Britain out of the EU with a deal satisfactory to her Conservative Party. Brexit made Theresa May, and Brexit broke her, too. Her scramble to power depended on Brexit. Three times Theresa May brought her deal to Parliament, and three times it was refused. She resigned on 7 June 2019.

Britain will have a new prime minister. Boris Johnson is the favourite. He has pledged to prioritise preserving Britain over delivering Brexit if he becomes Prime Minister, saying, "the Union must come first." But he also claimed that a pragmatic Brexit would revitalise the Union and make it more diffucult for Nicola Sturgeon to argue for Scottish independence. He vowed to leave the EU by 31 October 2019 and excluded a further delay.

Even though Boris Johnson is one of the strongest supporters of Brexit, he has always defended Britain's membership in the single market. In 2003 he told the House of Commons, *"I am not by any means an ultra-Eurosceptic. In some ways, I am a bit of a fan of the European Union. If we did not have one, we would invent something like it, some means of association between the sovereign states of Europe, perhaps an organisation in Brussels, overnight… There are benefits to membership of the European Union. My only contention is that, in order to reap the benefits, it is not necessary to build a single European polity, as we appear to be trying to do… I do not believe that we need to make, out of 15 different and disparate states, one state with a centre in Brussels. I believe that that is a mistake and I see no reason why we should agree to the constitution as currently proposed (Johnson 2003)."*

Literature

BELOFF, L. (2016): *The European Union: Dialogue of the Deaf.* London: Macmillan Press LTD.

CAMERON, D. (2013): *David Cameron's EU Speech*, <https://www.theguardian.com/politics/2013/jan/23/david-cameron-eu-speech-referendum> [29. 7. 2019].

CAMERON, D. (2015): *Prime Minister's Speech on Europe*, <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-speech-on-europe> [29. 7. 2019].

CAMPBELL, J. (1993): *Edward Heath: A Biography*. London: Random House.

CHURCHILL, W (1930): *The United States of Europe*, <https://winston-churchill.org/publications/finest-hour/finest-hour-130/the-united-states-of-europe> [29. 7. 2019].

CHURCHILL, W. (1946a): *The Sinews of Peace*, <https://winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace> [29. 7. 2019].

CHURCHILL, W. (1946b): *Winston Churchill's Zurich Speech*, <https://www.open.edu/openlearn/ocw/pluginfile.php/614782/mod_resource/content/1/ReadingsBCD.pdf> [29. 7. 2019].

CHURCHILL, W. (1948): *Address Given by Winston Churchill at the Congress of Europe in The Hague*, <https://www.cvce.eu/-en/obj/address_given_by_winston_churchill_at_the_congress_of_europe_in_the_hague_7_may_1948-en-58118da1-af22-48c0-bc88-93cda974f42c.html> [29. 7. 2019].

DELL, E. (1995): *The Schuman Plan and the British Abdication of Leader ship in Europe.* US: Oxford University Press.

HEATH, E. (1973): Leader's speech, Blackpool 1973, <http://www.britishpoliticalspeech.org/speech-archive.htm?speech=120

JOHNSON, B. (2003). *European Union (Accessions) Bill*, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/2003/may/21/-european-union-accessions-bill#2003-05-21T16:29:00Z> [29. 7. 2019].

KLOS, F. (2018): *The Struggle to Unite Europe: Churchill's Last Stand*. London: I. B. Tauris.

MACMILLAN, H. (1962): *Britain and Europe in 10 Speeches*, <http://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/resource/static/files/publications_ressources/ep_speeches_dps_final.pdf> [29. 7. 2019].

MACSHANE, D. (2016): *Brexit: How Britain Will Leave Europe*. London: I. B. Tauris.

MAY, T. (2016). *Theresa May's Tory Leadership Launch Statement*, <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/theresa-mays-tory-leadership-launch-statement-full-text-a7111026.html

THATCHER, M. (1988): *Speech to the College of Europe ("The Bruges Speech"),* <https://www.margaretthatcher.org/document/107332> [29. 7. 2019].

THATCHER, M. (1992): *Speech in the Hague ("Europe's Political Architecture"),* <https://www.margaretthatcher.org/document/108296> [29. 7. 2019].

WATSON, A. (2016): *Churchill's Legacy: Two Speeches to Save the World.* Bloomsbury Publishing.

Contact

PhDr. Ildikó Némethová, PhD.
Department of English
Faculty of Applied Languages
University of Economics in Bratislava
Email: ildiko.nemethova@euba.sk

Brexit a jeho vplyv na migráciu a jazyk

Eva Stradiotová

Abstract

Brexit and its Impact on Migration and Language. *In the article, we focus on Brexit and its impact on migration and language. It has not been decided yet whether the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (the UK) will leave the European Union (the EU) with an agreement or whether it will be no-deal Brexit, i.e. so-called hard Brexit. Regardless of which scenario is fulfilled, we already know on the basis of bank analyses that it will have negative consequences for everyone, especially for the UK, which will be hit by its reckless step the most. In the case of an uncontrolled withdrawal, according to the Bank of England's analysis, the British economy will suffer significantly and, if it makes changes in migration rules, this will increase the decline of the British economy.*

Kľúčové slová: Brexit, migrácia, Európska únia, jazyk.
Keywords: Brexit, migration, European Union, language.

Úvod

Fenomén Brexit, ktorý v dnešnej dobe patrí medzi najdiskutovanejší politický a ekonomický problém, sa začal ešte pred rokom 2015. V roku 2013 David Cameron otvoril túto tému, s cieľom zabezpečiť víťazstvo Konzervatívnej strane vo voľbách v roku 2015. Sľúbil voličom, že sa uskutoční referendum, v ktorom sa britskí občania sami rozhodnú či chcú, aby Spojené kráľovstvo ostalo v EU. Otázka zotrvania Spojeného kráľovstva (UK) v EU nebola ničím novým. Toto vyhlásenie privítali euroskeptici, ktorí viedli kampaň za odchod z EU. Lídri štátov EU boli zaskočení smerovaním Spojeného kráľovstva, ale predpokladáme, že nikto neveril, že by skutočne Spojené kráľovstvo vystúpilo z EU.

Vo voľbách v roku 2015 vyhrala Konzervatívna strana. David Cameron sa stal premiérom a dodržal svoj predvolebný sľub, ktorý sa týkal Referenda o zotrvaní Spojeného kráľovstva v Európskej únii (ďalej EU). Referendum sa uskutočnilo 23. 6. 2016 a 51,9 percent zúčastnených voličov sa v referende vyjadrilo, že podporujú odchod Spojeného kráľovstva z EU.

Výsledok referenda bol prekvapujúci. Myslíme si, že zástancovia zotrvania v EU zlyhali nielen v propagácii EU, ale hlavne v tom, že mnohí voliči si vôbec neuvedomovali skutočný rozsah zmien a konsekvencií. Rozhodnutie voličov, stúpencov Brexitu, bolo ovplyvnené viacerými faktormi: a) ekonomický (Spojené kráľovstvo prispievalo do spoločného rozpočtu viac ako získalo späť), b) Spojené kráľovstvo nikdy neprijalo euro ako svoju menu c) Spojené kráľovstvo sa nikdy nepripojilo k Schengenskému priestoru d) pocit, že Spojené kráľovstvo môže jednoducho opustiť EU bez väčších problémov a následkov e) migračná kríza, ktorá sa začala v roku 2015, sa stala jedným z hlavných argumentov pre Brexit. Bežné vnímanie britskej populácie je, že nekontrolované prisťahovalectvo ovplyvní ich mzdy, ich pracovné miesta a celkovú kvalitu života. Zníženie prisťahovalectva požaduje vysoké percento obyvateľstva kvôli zaťaženiu verejných služieb, miezd, nezamestnanosti a kultúrnym otázkam (Boswell 2016). 58 percent Britov sa domnieva, že emigranti z EÚ by mali mať najskôr definitívne zamestnanie pred príchodom do Spojeného kráľovstva (Daily Express 2016), tým by sa znížil počet migrantov, ktorí prichádzajú do UK s úmyslom zneužívať sociálny systém.

Na základe výsledkov referenda parlament Spojeného kráľovstva rozhodol o vystúpení Spojeného kráľovstva z EU a odvolal sa na čl.50 Lisabonskej zmluvy, čím sa začal dvojročný proces príprav na odchod z EU a na doriešenie vzťahov medzi Spojeným kráľovstvom a členskými štátmi EU. 15. januára 2019 hlasoval britský parlament o zmluve o vystúpení, ktorú pripravil, vyjednal s EU a predložil britskému parlamentu na schválenie kabinet premiérky Theresy Mayovej. Výsledok hlasovania bol negatívny. Jedným z dôvodov, prečo hlasovanie bolo negatívne, sú hranice medzi Severným Írskom, ktoré je od roku 1921 súčasťou Spojeného kráľovstva, a Írskou republikou, ktoré je súčasťou EU.

Írske hranice

Ako sme už uviedli, Severné Írsko, ktoré je súčasťou Spojeného kráľovstva, sa nachádza na írskom ostrove a ako jediné má hranice s Írskou republikou. Sú to jediné hranice, ktoré má Spojené kráľovstvo s inou krajinou. Odchodom z EU sa otvára otázka, v akej forme tieto hranice budú existovať. Kľúčovou prekážkou v rokovaní je obava EU, že tovar by mohol vstúpiť do jednotného trhu cez írske hranice bez toho, aby bol v súlade s normami alebo tarifami EU. Otázkou pre EU je, či je toto riziko pre integritu jednotného trhu také vážne, že by mohlo viesť k zablokovaniu dohody o voľnom obchode so Spojeným kráľovstvom. Vzhľadom na to, že normy Spojeného kráľovstva a EU sú identické a zostanú identické aj v čase odchodu, nové

colné zariadenia nebudú potrebné a všetci zúčastnení si uvedomujú, že „tvrdé“ hranice medzi Severným Írskom a Írskou republikou nie sú žiaduce. Nikto nechce narušiť životy občanov žijúcich v pohraničí a nikto nechce narušiť Belfastskú dohodu (dohoda Good Friday Agreement alebo Belfastská dohoda, je dohoda medzi Severným Írskom a Írskou republikou a Írskou republikou a Spojeným kráľovstvom, ktorá bola podpísaná na Veľký piatok 10. marca 1998). Jej narušenie by sa mohlo stať dôvodom k nepokojom, ktoré Severné Írsko sužovali desaťročia.

Premiérka Theresa May (2017) v liste predsedovi Európskej rady D. Tuskovi v marci 2017 uvádza, že si praje ... aby sa zabránilo návratu k tvrdej hranici medzi našimi dvoma krajinami, aby sa naďalej mohol udržiavať spoločný cestovný priestor a aby sa zabezpečilo, že vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ nepoškodí Írsku republiku.

Návrh dohody, ktorú vypracovala Európska komisia (2018) o Vystúpení Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska z Európskej únie, ktorá by sa stala záväznou pre Veľkú Britániu a EU, ak by s ňou súhlasili a ratifikovali ju, navrhuje „riešenie“ hraničnej otázky nasledovne: „územie Severného Írska… sa považuje za súčasť colného územia Únie“. Návrh v takomto znení nie je akceptovateľný pre Veľkú Britániu, lebo by ohrozil konštitučné postavenie Severného Írska ako časti Veľkej Británie.

prípade, že Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska nedokáže nájsť konsenzus ohľadne sporných, resp. neprijateľných bodov v dohode s EU, potom najpravdepodobnejší scenár je odchod z EU bez dohody, t. j. tvrdý Brexit, ktorý podľa väčšiny ekonómov povedie nielen k hlbokej recesii, ale môže viesť k rozpadu Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska vzhľadom na to, že Škóti a Íri sa nestotožnili s Brexitom a hlasovali za zotrvanie v EU.

Brexit a migrácia

Význam pojmu „migrant“, resp. kto vlastne migrant je, je vo verejnej diskusii často nejasný. Napríklad migranti sú často spájaní s etnickými alebo náboženskými menšinami a žiadateľmi o azyl (Saggar, Drean 2001; Beutin a kol. 2006; Baker et al. 2008).

Správne pochopenie pojmu migrant, t.j. koho považujeme za migranta, je zásadné pri analýze dôsledkov migrácie. Migranti by mohli byť definovaní napr. narodením v zahraničí, cudzím štátnym občianstvom alebo ich dočasným presunom do novej krajiny, v ktorej sa zdržiavajú (aspoň jeden rok) alebo v ktorej sa usadili dlhodobo. Sem možno zaradiť aj deti, ktoré sa narodili na území Spojeného kráľovstva rodičom, ktorí sú štátnymi prísluš-

níkmi inej krajiny a sú v UK pracovne alebo sú to migranti, ktorí dlhodobo žijú v UK.

Migrant je všeobecne definovaný ako osoba, ktorá mení krajinu svojho obvyklého pobytu. Migrant môže byť:

- človek, ktorého štát pôvodu, t. j., v ktorom sa narodil, je iný ako štát jeho terajšieho bydliska.
- človek, ktorého štátna príslušnosť sa odlišuje od štátu, v ktorom momentálne žije.
- človek, ktorý zmení krajinu obvyklého pobytu na obdobie minimálne jedného roka, aby sa krajina určenia skutočne stala krajinou obvyklého pobytu (odporúčaná definícia migranta OSN).
- osoba, ktorá sa dočasne alebo natrvalo presťahuje z miesta svojho obvyklého pobytu, či už v rámci krajiny pôvodu alebo cez medzinárodnú hranicu, a to z rôznych dôvodov (definícia Medzinárodnej organizácie pre migráciu)

Žiadna z týchto definícií nie je rovnocenná a žiadna z nich presne nespĺňa pojem „migrant“, kde by bol definovaný ako jednotlivec, ktorý podlieha kontrolám prisťahovalectva. V UK sa pojmy „prisťahovalci“ a „migranti“ (ako aj „cudzinci“) bežne používajú zameniteľne, hoci definície rozlišujú „prisťahovalcov“ - ľudí, ktorí sú alebo chcú byť usadení v ich novej krajine - od „migrantov“, ktorí majú dočasný pobyt.

Prisťahovalectvo v Spojenom kráľovstve a Severnom Írsku sa za posledných 20 rokov značne rozrástlo a tento nárast je vo veľkej miere zapríčinený práve prisťahovalectvom z iných krajín EÚ, hlavne z krajín východnej Európy. Medzi rokmi 1995 a 2015 sa počet prisťahovalcov z iných krajín EÚ žijúcich v Spojenom kráľovstve strojnásobil z 0,9 milióna na 3,3 milióna a podiel štátnych príslušníkov EÚ vzrástol z 1,5 percenta na 5,3 percent celkovej populácie a z 1,8 percent na 6,3 percent populácie v produktívnom veku (dospelí vo veku 16-64 rokov).

V roku 2017 13 percent migrantov do UK boli britskí občania, 37 percent migrantov bolo z EU a 50 percent migrantov bolo z ostatných krajín, a týchto 50 percent podliehalo imigračnej kontrole. V porovnaní s rokom 2017 v roku 2018 13 percent migrantov do UK boli britský občania, počet migrantov z EU sa mierne znížil (33%), ale zvýšil sa počet migrantov z ostatných krajín (54%), ktorí podliehali imigračnej kontrole (Sturge, G. 2019).

Zvýšené prisťahovalectvo v posledných dekádach malo pozitívny vplyv na zvýšenie celkového národného príjmu, a zároveň bolo prospešné aj pre prisťahovalcov, ktorí prišli do Spojeného kráľovstva hlavne z ekonomických dôvodov, pretože sú vo všeobecnosti lepšie platení v zahraničí ako v krajine ich pôvodu. Táto migrácia je však negatívne vní-

maná občanmi Spojeného kráľovstva, ktorí sa narodili v Spojenom kráľovstve, t.j. nie sú to migranti, ktorí získali občianstvo a migráciu vnímajú ako ohrozenie ich ekonomickej stability (Wadsworth 2016).

Prisťahovalci prinášajú extra zdroje, ktoré by sa mohli ďalej využívať na zvýšenie výdavkov na zdravie a vzdelávanie pre ľudí narodených v Spojenom kráľovstve. V prípade zníženia prisťahovalectva bude nevyhnutné klásť väčší dôraz na šetrenie. Viaceré ekonomické štúdie sa zhodli, že priame zahraničné investície a obchod majú pozitívne účinky na produktivitu Spojeného kráľovstva. Ale pokiaľ ide o dôsledky prisťahovalectva na produktivitu v Spojenom kráľovstve, tak tam sa štúdie rozchádzajú. Niektoré štúdie na základe analýzy dát zistili pozitívne účinky na produktivitu v oblasti služieb v prípade vzdelanejších prisťahovalcov (Ortega, Peri 2014; Ottaviano et al. 2016)). Čo sa týka prisťahovalectva vo všeobecnosti, tak tu väčšina empirických výskumov zistila buď pozitívne alebo bezvýznamné vplyvy. Analýza vykonaná Felbermayrom a kol. (2010) ukázala, že desať percentný nárast populácie prisťahovalcov generuje zisk vo výške 2,2 percent na obyvateľa vo všeobecnosti.

Pokiaľ ide o vplyv prisťahovalcov na verejné financie, Dustmann a Frattini (2014) tvrdia, že prisťahovalci EÚ majú pozitívny fiškálny príspevok tým, že zaplatia viac daní, ako získajú späť vo forme sociálnych a zdravotných dávok. Na druhej strane občania narodení v Spojenom kráľovstve poberajú viac dávok, než platia dane. Springford (2013) a Milaszewicz a kol. (2015) sa domnievajú, že hlavným determinantom migrácie z krajín strednej a východnej Európy do Veľkej Británie je ekonomický. Springford (2013) uvádza, že len 0,8 percent prisťahovalcov v EÚ poberalo podporu v nezamestnanosti jeden rok po príchode do Británie. Väčšina prisťahovalcov prichádza do Británie len preto, aby si našli prácu a nie pre vyššie sociálne zabezpečenie. 71 percent prisťahovalcov prichádza do Spojeného kráľovstva za prácou a šesť percent z nich je nezamestnaných, ale nepotrebujú podporu na príspevky (Petroff 2016).

Podľa scenára Brexitu bude migrácia obmedzená, čo bude mať negatívny vplyv na rast britskej ekonomiky. Následne sa počet prisťahovalcov vo Veľkej Británii z krajín strednej a východnej Európy automaticky zníži. V tejto súvislosti by sa politika Spojeného kráľovstva mala zamerať nie na obmedzovanie migrácie, ale práve naopak na jej podporu a na odstraňovanie obmedzení migrácie.

Ak UK zostane členom Európskeho hospodárskeho priestoru alebo Európskej zóny voľného obchodu, nemalo by uplatňovať žiadne obmedzenia na prisťahovalectvo z EÚ, ako napríklad Švajčiarsko a Nórsko. Po Brexite je predpoklad, že UK prijme vízový režim, ktorý uplatňuje v prípade krajín, ktoré nie sú členmi EÚ, čím sa zníži počet prisťahovalcov z EÚ.

Brexit a jazyk Európskej únie

V súvislosti s odchodom Veľkej Británie z Európskej únie sa intenzívne vedú debaty o tom, ako to bude s angličtinou ako rokovacím jazykom tejto európskej inštitúcie. Veľká Británia bola predsa len jeden z ekonomicky i vojensky najsilnejším členským štátom Európskej únie. Niektoré argumenty zaznievajú v neprospech anglického jazyka, aj keď my sa domnievame, že anglický jazyk predsa len zostane rozhodujúcim dorozumievacím jazykom, a to z niekoľkých dôvodov. Pričom ten primárny dôvod nie je, že angličtina aj po Brexite ostane úradným jazykom aj v Írsku a na Malte. Angličtina totiž nie je len pracovným jazykom, popri nemčine a francúzštine, ale je rovnako dominantným jazykom, t. j. ide o najpoužívanejší jazyk nielen pre politikov, ale rovnako pre pracovníkov jednotlivých orgánov Európskej únie. Vylúčenie angličtiny odmietajú aj viacerí európski politici, a určite aj kvôli tomu, že pre mnohých politikov je angličtina práve tým cudzím jazykom, ktorý ovládajú na najlepšej úrovni. Navyše, angličtina je dnes uznávaným jazykom na celosvetovej úrovni, je jazykom vedy a pokroku, počítačových zručností, ale aj kultúry a filmového priemyslu. Z týchto dôvodov nemožno očakávať, že Brexit niečo zmení v pohľadoch politikov na angličtinu.

Záver

Vzhľadom na priebeh rokovaní medzi UK a EU je veľmi ťažké odhadnúť, čo sa bude diať a do akej miery to jednotlivé krajiny EU, či už v oblasti ekonomickej alebo migračnej zasiahne. Predpokladáme, že migrácia do UK sa zníži vďaka restrikčným obmedzeniam, ktoré UK zavedie po Brexite, čo bude mať negatívny vplyv na ekonomický rast UK a na stabilitu cien.

Politické možnosti Spojeného kráľovstva po Brexite môžu byť rôzne. Medzi rôznymi možnosťami môžu uplatniť model Nórska alebo Švajčiarska, ktoré podporujú voľný pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu, ale dvojstranné dohody s niekoľkými krajinami negatívne ovplyvnia hospodársku výkonnosť Spojeného kráľovstva. Ak Spojené kráľovstvo bude implementovať politiku zameranú na znižovania prisťahovalectva, produktivita a flexibilita trhu práce spôsobia britskému hospodárstvu problémy, ktoré povedú k recesii (Simionescu, M. et 2017).

Literatúra

BAKER, P.; GABRIELATOS, C.; KHOSRAVINIK, M.; KRZYZANOWSKI, M.; MCENERY, T.; WODAK, R. (2008): A Useful Methodological Synergy? Combining Critical Discourse Analysis and Corpus Linguistics to Examine Discourses of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press. In: *Discourse & Society* Vol., 19, No. 3, s. 273-306.

BOSWELL, C. (2016): Migration: would limiting the free movement of labour be good or bad? In: JEFFERY, C.; PERMAN, R. (eds.): *Britain's Decision: Facts and Impartial Analysis for the EU referendum on 23 June 2016*. Edinburgh: The David Hume Institute.

BEUTIN, R.; CANOY, M.; A. HORVATH, A.; HUBERT, A.; LERAIS, F.; SMITH, P.; SOCHACKI, M. (2006): *Migration and Public Perception. Bureau of European Policy Advisers (BEPA)*. Brussels: European Commission.

DUSTMANN, C.; FRATTINI, T. (2014): The Fiscal Effects of Immigration to the UK. In: *Economic Journal,* 124, s. 593-643.

European Commission (2018): *Draft Withdrawal Agreement*, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/draft_withdrawal_agreement.pdf> [25. 7. 2019].

FELBERMAYR, G. J.; HILLER, S.; SALA, D. (2010): Does immigration boost per capita income? In: *Economics Letters*, Vol. 107, No. 2, s. 177-179.

HALL, M. (2016): Britain has 'too many migrants' New poll boosts fight to quit EU. In: *Daily Express*, <http://www.express.co.uk/news/uk/-661872/Poll-migration-EU-referendum-Boris-Cameron-Brexit> [25. 7. 2019].

MAY, T. (2017): Prime Minister's letter to Donald Tusk triggering Article 50. In: *gov.uk*, <https://www.gov.uk/government/publications/prime-ministers-letter-to-donald-tusk-triggering-article-50/prime-ministers-letter-to-donald-tusk-triggering-article-50> [25. 7. 2019].

MILASZEWICZ, D., MILCZAREK, A., NAGAJ, R., SZKUDLAREK**,** P., ZAKRZEWSKA, M. (2015): Determinants of polish international migration in the area of the European union after 2004. In: *Journal of International Studies*, Vol. 8, No. 3. s. 62-78.

ORTEGA, F.; PERI, G. (2014): Openness and income: The roles of trade and migration. In: *Journal of International Economics*, Vol. 92, No. 2, s. 231-251.

OTTAVIANO, G.; PERI, G.; WRIGHT, G. (2016): *Immigration, Trade and productivity in services.* (CEP Discussion Paper. 1353), s. 1-53.

PETROFF, A. (2016): The truth about UK immigration. *CNN*, <http://money.cnn.com/2016/04/07/news/economy/uk-immigration-brexit-eu-referendum/> [25. 7. 2019].
SAGGAR, S.; DREAN, J. (2001): Public Attitudes and Ethnic Minorities. In: *Cabinet Office Performance and Innovation Unit*, London, 2001.
SIMIONESCU, M.; BILAN, Y., SMRČKA, L.; VINCÚROVÁ, Z. (2017): The impact of Brexit on labour migration and labour markets in the United Kingdom and the EU. In: *Economics 1*.
SPRINGFORD, J. (2013): *Is immigration a reason for Britain to leave the EU?,* <https://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2013/pb_imm_uk_27sept13-7892.pdf> [25. 7. 2019].
STURGE, G. (2019): Migration Statistics. In: *Briefing Paper* N. CBP06077. House of Commons
WADSWORTH, J. et al. (2016): *Brexit and the Impct of Immigration on the UK. Centre for Economic Performance*, <https://cep.lse.ac.uk/pubs/-download/brexit05.pdf> [25. 7. 2019].

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA *č. 005EU-4/2018 Vplyv webovej aplikácie audioblog na rozvoj jazykových zručností počúvanie s porozumením a rozprávanie vo výučbe cudzích jazykov.*

Kontakt:

PaedDr. Eva Stradiotová, PhD.

Katedra anglického jazyka
Fakulta aplikovaných jazykov
Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of English Language
Faculty of Applied Languages
University of Economics Bratislava

Email Address: eva.stradiotova@euba.sk

Jazyk a politika. Na pomedzí lingvistiky a politológie IV.
Zborník príspevkov zo 4. ročníka medzinárodnej vedeckej konferencie

Language and Politics. Between Linguistics and Political Science IV
Proceedings of the 4th Annual International Scientific Conference

Recenzenti/ Reviewers:

doc. Mgr. Ing. Katarína Seresová, PhD.
doc. PhDr. Danuša Lišková, CSc.

Editor: doc. PhDr. Radoslav Štefančík, MPol., Ph.D.

Bratislava, Vydavateľstvo EKONÓM, 2019

ISBN 978-80-225-4641-6